DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13804

Kalarash Memorial Book

Sefer Ḳalarash

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

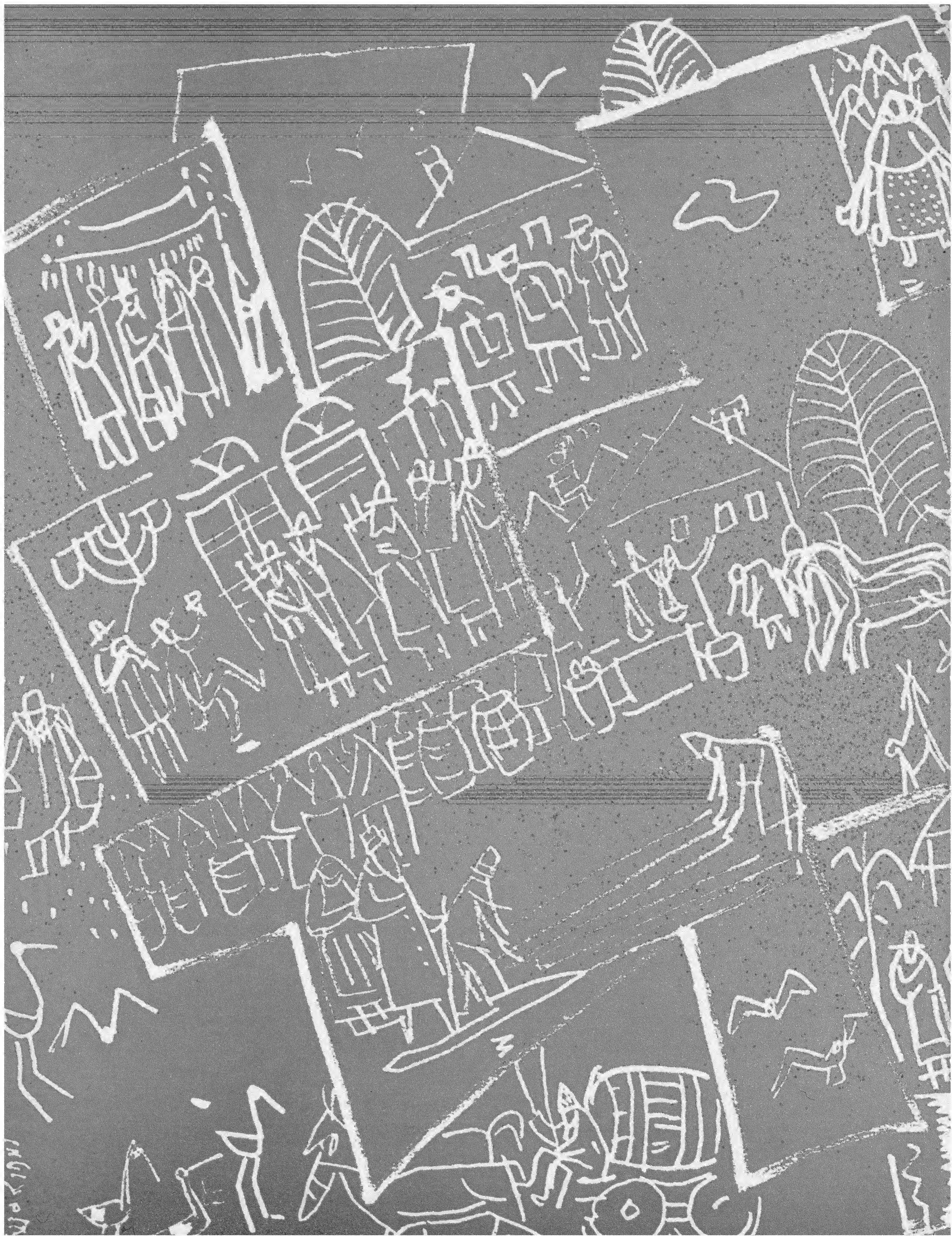
•

Original publication data

TITLE	Sefer Ḳalarash : le-hantsaḥat zikhram shel Yehude ha-ʼayarah she-neherevah bi-yeme ha-Shoʻah / ha-maʼarekhet, Noaḥ Ṭamir ... [et al.].
IMPRINT	880-02 [Tel Aviv : Defus Ariʻeli, 1966]
DESCRIPT	xiv, 533 p. : ill., facsims. col. map, ports. ; 27 cm.
SUBJECT	Jews -- Moldova -- Kalarash. Kalarash (Moldova) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Moldova -- Kalarash.
ADD'L NAME	Ṭamir, N. (Noah)
ADD'L TITLE	Kalarash; a volume in memoriam of the Jewish Community destroyed by the Nazis duing the Second World War

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

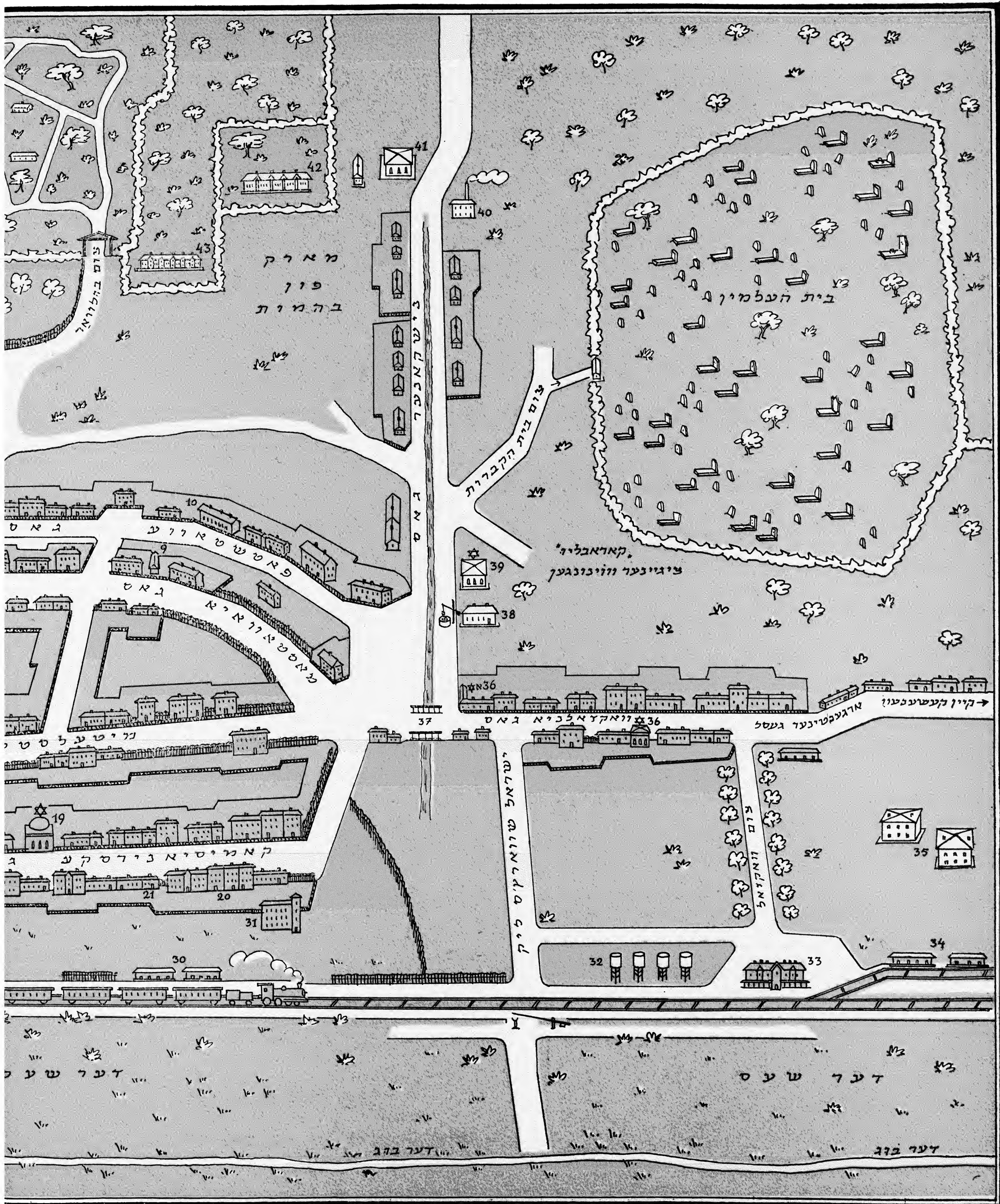

מ פ ת
ק אַ ל אַ ר אַ ש

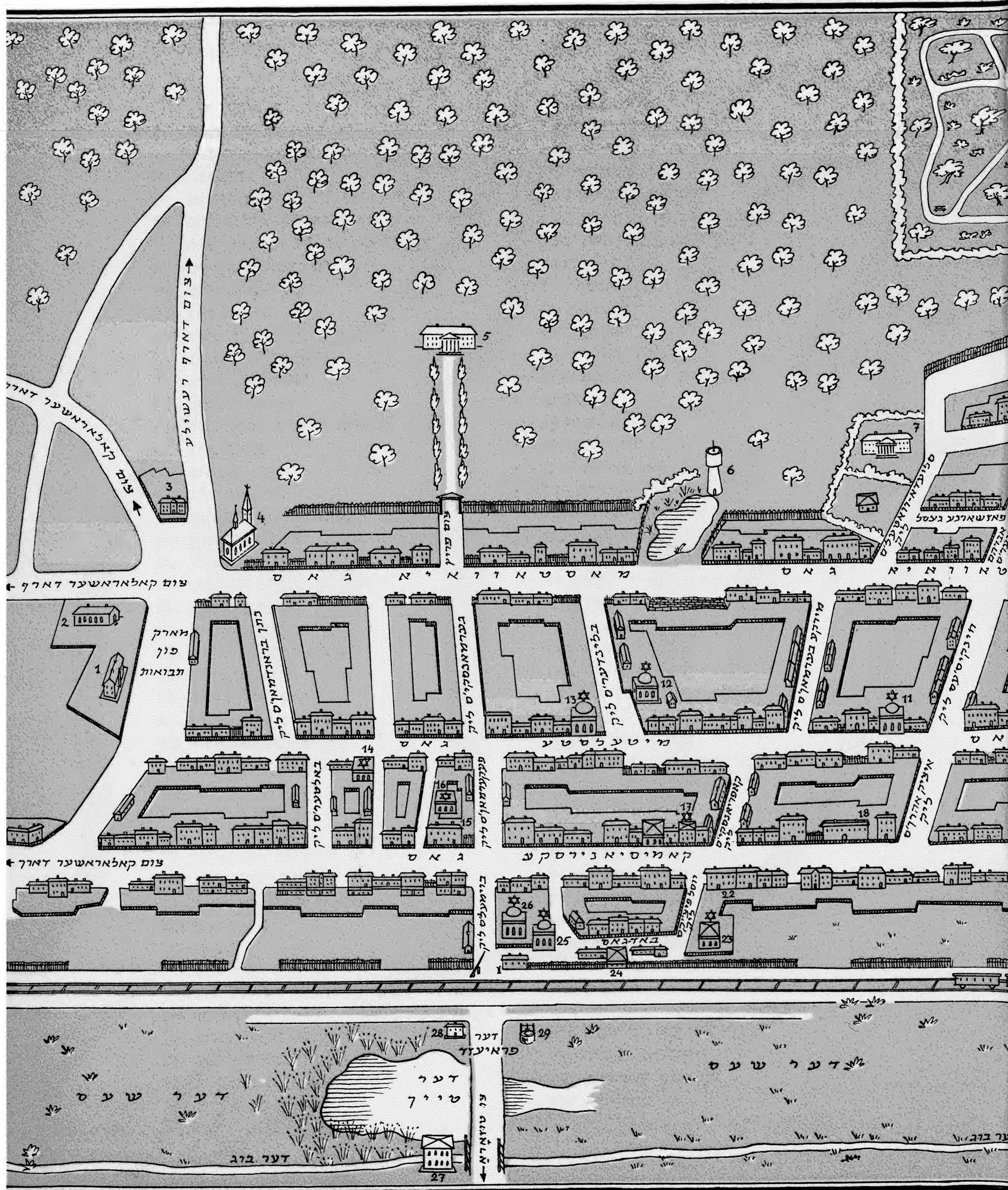
КАЛАРАШ Бессарабия

CALARAȘI - TÂRG

סקיצת הרחובות . . . . . ס. קנדל
השלמת הסקיצה, שחזור הבתים
והדרכה בביצוע הטכני . . . י. אוצ׳יטל
ביצוע טכני . . . הגרפיקאי ש. בן־דוד

מארק
פון
בהמות
צום בית הקברות
בית העלמין
קיין קעשענעוו
קאמיסיאנירסקע
גאס
9
10
19
20
21
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43

צום קאלאראשער דארף
מארק
פון
תבואות
גאס
מיטעלסטע
קאמיסיאנירסקע
גאס
צום קאלאראשער דארף
פאזשארנע געסל
באד-גאס
דער
פראיעזד
דער
טייך
דער שעס
דער שעס
דער ברג
1
2
3
4
5
6
7
11
12
13
14
15
16
17
18
22
23
24
25
26
27
28
29

סימון מקומות ומוסדות ציבוריים

1. בית המשפט	— דער „וואָלאָסט״
2. אולם־קולנוע ונשפים	— זשאָלקעווסקי׳ס זאל
3. בית־ספר של פלצ׳ינטה	— פלאַטשינט׳ס שולע
4. הכנסיה	— דער קלויסטער
5. ארמון הפריץ	— דעם פריצ׳ס „פּאַלאַץ״
6. בריכת־מים ששימשה את שטח הפריץ	— דעם פריצ׳ס „וואָדאַ־פּראָוואָד״
7. ביתו הפרטי של השופט־החוקר	— דעם „סלעדאָוואַטעלס״ הויז
8. ביהכ״נ „החבתנים״	— באָדנער שול
9. צריף „מכבי־אש״	— די „פאזשארנע״
10. בית הדואר	— די „פּאָטשט״
11. ביהכ״נ „רשקוב״	— ראַשקאָווער שול
12. ביהכ״נ „חייטים״	— שניידערשע שול
13. ביהכ״נ „בוהוש״	— בוּאושער שול — די „קלויז״
14. ביהכ״נ „ברכה״	— ברכה־שול
15. בית־הספר העממי המרכזי	— קריסטי׳ס שולע
16. בית־כנסת	— סטאָלער שול
17. ביהכ״נ „יבנה״	— ציוניסטישע שול
18. בית העירייה	— די „פרימאריע״
19. ביהכ״נ „קומיסיונרים״	— קאָמיסיאָנירסקי שול
20. הפסג׳ — אולם ה„מכבי״	— גערשמאנ׳ס „פּאסאזש״ — „מכבי״־זאל״
21. בית ה„תלמוד־תורה״	— די „תלמוד־תורה״
22. ספריית „הקולטור־ליגא״	— די קולטור־ליגא ביבליאָטעק
23. בית־כנסת	— א שולעכל
24. בית המרחץ החדש	— די נייע באָד
25. ביהכ״נ „בית המדרש״	— דער „בית־מדרש״
26. ביהכ״נ „יבנה״ החדש	— די נייע „יבנה״ שול
27. ביח״ר ליין שרף	— די „גראלנע״
28. דירת איתות לרכבת	— די „בודקע״
29. הבאֵר המרכזית	— די „קערמענצע״
30. ה„ראמפה״ הקטנה	— די קליינע ראמפע (פייער׳ס ראמפע)
31. טחנת הקמח של בילינסקי, ברמן	— בילינסקי׳ס, בערמאנ׳ס מיל
32. בריכות־נפט	— „רעזערוואַרן״ פאר נעפט
33. תחנת הרכבת	— דער „וואַקזאל״
34. הראמפות הגדולות	— די גרויסע ראַמפּעס
35. בי״ס עממי־רומני	— די רומענישע שולע
36. ביהכ״נ „קיטיגיניקעס״	— די „קיטיגעניקעס״ שולעכל
36*. בית־כנסת	— א שול
37. הגשר	— די בריק
38. בית המרחץ הישן	— די אלטע באָד
39. בית־כנסת	— א שולעכל
40. תחנת־כוח לחשמל של האחים גרינקוב	— גרינקאוו׳ס עלעקטרישע סטאנציע
41. בית־חרושת לשמן	— פיני בורד׳ס „מאַסלעבוינע״
42. בית החולים היהודי	— די יידישע „באלניצע״
43. בית החולים הנוצרי	— דער גויי׳שער שפיטאָל
44. הגן הציבורי	— דער „בולוואַר״

קדיש

בתום המלחמה — עם שובה של שארית הפליטה לקלרש — הוקם גלעד לזכר תושבי העיירה שהושמדו ביער „וויסטמיניאסה", ע"י חיות הטרף בדמות אדם — הנאצים.

ספר קלרש

להנצחת זכרם
של יהודי העיירה
שנחרבה בימי
השואה

המערכת:
נ"ח טמיר
יוסף וינוקור   יוסף אוצ'יטל   אהרן קדרון

ועדת הספר:

יוסף אוצ׳יטל יוסף וינוקור אהר׳ן קדרון
סני קנדל אריה קרסנושנסקי ז״ל רבקה תאומים־בודייסקי

דפוס אריאלי בע״מ, תל־אביב

1966

בישיבת ועדה־יוזמת, בשנת 1960, החלטנו לטפל באיסוף וליקוט חומר היסטורי ובהעלאת דברים מחיי אבותינו — יהודי קלרש־בסראביה.

אמרנו: נציב מצבת־זיכרון בצורת ספר, שישקף את החיים בעיירה בכל היקפם.

אמנם ידענו, כי ציבור הקלרשאים אינו גדול בכמותו בישראל, וגם בתפוצות מרוכזים מעטים מהם. הרגשנו שמרובים יהיו המכשולים והעיכובים בדרכנו, אולם צו־פנימי תבע מאתנו לגשת למפעל, וידינו לא רפו.

מבצע־הספר היה משאלתם ופעלם של צוות־המערכת וּועדת הספר שעבדו באמונה ומתוך התנדבות, אך עם זה עלינו לציין את פעלו של אחד מתוכנו אשר העז במיוחד, הפעיל והמריץ את כולנו, ובעצמו עסק במלאכת־ההכנה בלהט ובהתמדה הראויים לתהילה רבה — הלא הוא חברנו יוסף אוצ׳יטל.

בלעדיו לא היתה מתגשמת משאת־נפשנו זו.
רב היה חלקו בהמרצת אחרים לכתיבה; מרובה היתה עבודתו בהתקנת המאמרים והכשרתם לדפוס; דאגה רבה הוא גילה בעיצוב דמות הספר ומתן בטוי־אמנותי לו; נטל העבודה הארגונית והטכנית נשא על שכמו — ויכול להם.

ועל כך יבוא על הברכה!

המערכת וּועדת „ספר קלרש״

ה ת ו כ ן

שערי הספר:

מבוא • קלרש — געגועים לה • מפת העיירה • קלרש — מקומה ותולדותיה • נוף, עבודה, מסחר • חינוך ותרבות • מהעיירה למרכזי גולה ולמולדת • אישי ציבור • מוסדות סעד • תנועות פוליטיות, תנועות נוער • השתקפות המהפכה בעיירה • הווי העיירה • טיפוסים, אנשי עמל • בין גויים • הפוגרום • השואה • אחרית־דבר — ספר קלרש אין יידיש • בענקשאפט נאכן שטעטל • דער אומקום פון קאַלאַראַש • שלוס־וואָרט • לזכר הורים ובני משפחה.

טיפוסים, אנשי עמל

בין גויים

הפוגרום

השואה

אחרית־דבר

ספר קאַלאַראַש אין יידיש

רעדאגירט: יוסף אוטשיטעל

רשימת התמונות

קלרש — געגועים לה

קלרש — מקומה ותולדותיה

נוף, עבודה, מסחר

חינוך ותרבות

מהעיירה למרכזי גולה ולמולדת

אישי ציבור

מוסדות סעד

תנועות פוליטיות, תנועות נוער

השתקפות המהפכה בעיירה

הווי העיירה

טיפוסים, אנשי עמל

בין גויים

הפוגרום

השואה

אחרית־דבר

רשימת התמונות מהמדור: הנצחת הורים ובני משפחה

קלרש–
געגועים לה

ל. קופרשטיין

קלרש מתגלית בין ערפילי זכרונות

בודאי לא אחד מקוראי ספר זה נזכר בחווייה קרתנית מאד, שהיתה רווחת בעיירות הקטנות, באותם ימים רחוקים וירוקים, „כאשר העולם היה עוד צעיר" — כדברי פיכמן, כאשר העולם היה עדיין כולו אביב. הכוונה לאותם מראות מקסימים שהיינו, הזאטוטים ואף המבוגרים — נהנים מהם בהצצת רגע דרך עדשת זכוכית מגדלת לתוך פנס קסם. הילד־פלאי, רוכל נודד היה מופיע ברחובות העיירה כשבידו פנס־קסם ובעד אגורה־אגורותיים היו מציצים בתיבת הפלא שלו. בעין אחת ניתן לך להשתאות מהלנג'רון ושפת הים באודיסה, מרחובות לונדון, מטור אייפל בפאריס, ממגדל פיזה ומאנדרטת החירות בניו־יורק. מאז נשתנו העתים, נשתנו גם הממדים. פנס הקסם הפך ראינוע, קולנוע וטלביזיה. עולמות שלמים, קרובים ורחוקים, דמיוניים וממשיים, בכל גודלם, רחבם ועומקם, בכל שאונם והמולתם, צועדים בסך לפניך. אך אין הללו, בכל הוד־שגיאותם שבהם, גורעים מחינה ומהת־רגשותה של אותה חוויה ראשונית, בהתגלותו של עולם גדול שנשקף אליך מתוך חורו האפל והרוחש מסתורין של פנס הקסם.

אך לא רק בכך נשתנו העתים, ולא בכך נצטמצמו הגעגועים. מתברר כי בעוד עיניך נישאות אל משואות עתיד ורגליך רודפות מדוחי־מרחקים, נשאר עולם נשכח מאחוריך. נשאר... לא דייקנו במקצת. נשארה רק הבמה עליה דרך עולם־רפאים זה. הדרמה ושחקניה על פני במת־יקוד זו, חלפו ונשארו כזיק־זכרון. ולא פעם כאשר בשאונו של גלגל הזמן, הנך נעצר לרקע קט וחושב על עולם זה שנגוז ואיננו עוד הנך מהרהר באותה תיבת־קסמים, בעלת העין האחת, דרכה ניתן להשקיף על פני אותו תמול, בעקבות הזמן האבוד והאנשים האבודים...

חן מיוחד כמוס באותה שורה של „ספרי הנצחה" שנתברכנו בהם. אותה תשלובת של כיסופים, זכרונות וידיעה שמעלים בני העיר או הקהילה, גם אם לא כולם סופרים וחוקרים, לוקחים עטם ועתם בידם כדי להקים יד וזכר לעירם או לעיירתם. לכאורה תשלובת קרתנית, כמעט ללא כלים אמנותיים, ללא אמת מידה מדענית־הסטורית, והפנינים נדלות־נצרפות, מצטרפות ומשתבצות בכתר אחד שאותם יהודים חביבים קושרים לעירם, למקומם.

לכאורה מי יכול להבין לאותה גדר מטולאת שנמתחה לאורך העיירה ואשר כל מי שהיה מסתכל בה כבר ידע כי את קלרש תחזינה עיניו. כמובן עוד יותר קשה להבחין בכל מה שהתרחש „מאחורי הגדר".

מבעד מסגרת החלון שבקרון רכבת נראתה לי העיירה לראשונה, בשנות העשרים בדרכי לקישינוב, כחבר תנועת נוער הנוסע לכינוס ראשון של **השומר הצעיר**

בבסראביה. עיירתי — מאַרקולשטי — היתה קטנה יותר ונידחת יותר ולא היה כל מקום להתנשאות או להתרברבות אם כי נתברכה בגמנסיה עברית, בקן צופים פעיל. באותם הימים, בהם טרם תשיג יהדות בסראביה את גורליות ניתוקה מיהדות־האם הגדולה שברוסיה ואשר רק תתחיל לנסות למצוא שפה משותפת עם יהדות בעלת נוסח שונה כזו של רומניה הישנה, הפכה לעצמאית יותר. לאלה שנת־ ברכו במעט שאר־רוח ובאי־שקט נפשי נעשתה זו מרחב־ענקי לקידוחים עמוקים, לחיפוש אחרי שותפים להתמודדות ולכיסופים. אתה עובר ברכבת על פני מישורים רחבי ידים והרי כל תחנות הרכבת ממרקולשטי עד קישינוב ואשר כל שלט מעיד על קיבוץ יהודי — אלכסנדראֶני, באֶלצי, פאַלאֶשטי, אונגאֶני, פאֶרליצי, קלרש — והנך מגלה בנסיעה זו מן האתגר, מן ההרפתקה והיה בה לא פחות טעם ממסעיו של מרקו פולו בשטח או משל גאַגאַרין בחלל. עם ערב היו ניצתות להבות עמומות, אורות מהבהבים שבקעו מחלונות בתי־החמר. כבר אז ניתן להבין כי הרבה רצון חיים, דעת וכיסופים לשחרור פעמו בקרב הבתים הללו, במושבות היהודיות, ואשר נראו על פני הערבה כפטה־מורגנה, כמדוחי שווא, בעלטת הערפל שירד עליהם עם סתיו או ראשית אביב. לפעמים נראו אורות אלה רחוקים ובלתי מושגים, גברו עליהן הביצות בהן שקעו והניתוק הגיאוגרפי, אך גם זה הרוחני, החברתי והמדיני, ניתוק ללא מוצא וללא פתרון ממנו סבלו.

וגם מאחורי הגדר של קלרש, הגדר שלא מעור אחד, מדולדלת ועלובה ומגוחכת, פרץ העפיל כאילו על פני גבעות, אל מול שמים, ישוב יהודי. ההעפלה הזאת הייתה מעין דהירה בלתי פוסקת, מעין רחיפה על פני תהומות. לו נמצא איזה צייר מכוחו ויכלתו של שאַגאַל, בודאי שהיה מצליח לתת לנו דמות של עיירה מרחפת. לא יהודי מרחף על פני הגג, אלא הגגות עצמם. כל העיירה נראתה לי מבעד לחלונו של קרון הרכבת והיא מכונפת, מרחפת, מרפרפת באיזו קדושה מל־ אכית אל כחול השמים, באיזו אפלולית עטלפית אל עברי פי תהום...

לימים נזדמן לי להגיע לעיירה זו ישר מן הצד הקישינובי. היה זה על סף שנות השלושים, כאשר אחרי שהייה ממושכת במערב אירופה, כל בסראביה נראתה עוד יותר בודדה ורחוקה, מגומדת, ננסית. אף עולמה היהודי הלך ונצטמק, הלך ודעך, כאילו נושא הוא על גבו את אות החדלון שנתקיים עם השואה. אך בעיירה עצמה שלטו הנעורים. הדמות הפאטריארכאלית והציונית של הרב זווין, ראש העיר היהודי גבריאל קוגאן, אפילו האסיפה הכללית — ב„קופת ההלוואה והחסכון”, — אותו מוסד עממי שעמד במרכז חיי היום־יום של העיירה — כל אלה כאילו נתמזגו בהווייה אחת. הבתים היהודיים כמו תמיד, ובכל עיירה, היו קטנים, עלובים בממדיהם, אבל נקיים, מסודרים לפי מיטב האופנה הפולקלוריסטית וחמימים להפליא. הרחובות רוצפו, „הגן העירוני” לבלב במלוא אביבו, ולהקות נערים ונערות הסתובבו בערב מסביב לכמה עמודי החשמל שהבליחו באורם החיוור, וכאילו רק הגבירו את מראה הבדידות. הכל הזדעק ורחש ומשהו כוסף ומתגעגע: לעזוב, למצוא פורקן לנעורים, לידים הבטלות, לחוסר־השחר המ־ שווע, למחר־ללא־הבטחה.

אכן הניתוק התחיל בתחילת המאה. האיים הירוקים של חיים יהודיים גם אם

שונים בהווייתם מיתר הקיבוצים היהודיים ברחבי רוסיה התחילו לטעום אף הם טעמן של רעידות אדמה.

מתחילה פרחה השיטה, הייתה זו שיטה שניטעה בידי יהודים. כורמים ויוגבים יהודים צצו בנקודות שונות על מפת בסראביה. קלרש נתפרסמה בריחות העשן המתוק מייבוש השזיפים והכנת ה„פובידלה" (המריחה הפופולרית). עד היום נשמר בפה הטעם המריר־עדין של גלעיני האגוזים הטריים והדשנים שיהודים היו מרבים באכילתם בהילולות „שמחת־תורה", ימי האסיף, והמשיכו בהם במשך כל החורף. ה„קודרה" הייתה משופעת יערות וכרמים, שזיפים, תפוחים, אגסים ואגוזים. רגליים יהודיות בסביבה בוססו באשכולות הגפן, „דרכו בגת" — כלשון התנ"ך, וידיים יהו־דיות השחירו מקילוף הקליפות הירוקות שעל האגוזים והשחלת עלי הטבק. ההיו מאושרים? ייתכן כי אומנם מאושרים היו; האם מחוייבים היו להיות מאושרים יותר מגיבורי שקספיר או האיליאדה, אבל בודאי שזיק האושר נדלק בלבם. סוף סוף נשמה פעם ההיסטוריה היהודית לרווחה. יושר הגב. לרגע קט פג הפחד ליום המחרת, למחסור המסורתי של הכנסת השבת. יהודים במושבות החקלאיות ובעיירות, אפילו הם רק סוחרים בחקלאות, הריחו את ריח השיטות והלילך, פרחי התפוחים והדובדבנים, וכאותם ראשי־חמניות הפנו פניהם אל מול השמש, לראות היתקשרו העננים, הירד הגשם, היברך אלהים את עמלם? כיצד לא תגיל ותשמח ההיסטוריה היהודית כאשר יהודים אומרים תפילת־גשם לא ב„מחזור" אלא בשדה, בחיי יום־יום שלהם. הנה כאן תנוח קמעא, ולו בתחנת מעבר. שוב לא יוקיעו את בניה וגבוריה הטראגיים כחדלי־אישים, שאינם מחזיקים במחרשה ובמעדר. האם לא שרו אותם יהודים „במחרשתי, כל אושרי ירשתי" והאם לא אמר אותו יהודי חולם, נסיך היהודים הראשון באותה תקופה, הרצל, כי פתרון שאלת היהודים, תפתר ביום בו תחזיק היד היהודית במחרשה, והאם לא שר ביאליק באותו הזמן: „אשאלה את פי האדמה, ואבך הרבה בכי אל חיקה: — — מדוע לא תחלצי שדך גם לי נפש דלה ושוקקה". כמובן כל אלה התכוונו למשהו גדול יותר ופותר יותר, אבל הן טוב גם פתרון זמני...

אך לא להיסטוריה היהודית לשקוט על שמריה. בל תתהלל כמפתח, בעוד שעליה לחגור ולשנס מתניה כדי להיאבק ב...שוחט ששחט. השמש זרחה גם בקלרש, השיטה פרחה ו...השוחט שחט. ורשם אז, אחרי הפוגרום בקלרש ב־1905 מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (בן־גריון): „מה אספר עוד — כותב הוא — חמישים וחמישה הרוגים, — — — חמישים וחמש טראגדיות, טראגדיות מחרידות התרחשו לעינינו. ואלה רק בעיר אחת, וזה רק כטיפה מן הים לגבי מה שהיה בערים אחרות, — — —". אכן, ברדיצ'בסקי ניחש, כי אין רשימה זו אלא תחילתה של רשימה ארוכה ועגומה. עדים דפי השואה בספר זה והדברים איומים יותר. סליחה, אין אימה נמדדת.

וכך מתיצבת קלרש עם גורלה ליד טולידה, מגנצה, נמירוב וקישינוב. לא הופלתה. הגורל הוא אחד לאורך כל ההיסטוריה היהודית. והוא אז עדיין לא סופי, ה„פתרון הסופי" הארור בא רק לאחר שלושים וחמש שנים.

אם־כן אין פתרון ל„שלוויה" — כך קרא לה פעם בסיפורו המקיף על העיירה המחנך

והסופר בן העיירה נוח טמיר. בודאי שלהיסטוריה היהודית — פתרון. מי רמז לכך, מי מכין את הפתרונות? גם קלרש! הנה בינתיים מקימה קלרש בית־ספר עברי ראשון מסוגו ובראשו — י. ל. מטמון־כהן, זה שכבר בקלרש הכשיר עצמו לחלום הגדול של גמנסיה עברית ראשונה בעולם, בארץ־ישראל. וש. בן־ציון, הבא אחריו, אף הוא נהיה אחרי כן לאחד מהסופרים העברים הנחשוניים, המעיזים והעשויים ללא חת, ההולך לבנות ספרות עברית במדבר והעוזב את אודיסה בדרך לארץ ישראל ביום בו מתרחשים הפוגרומים ב־1905. ישראל גלעדי, מנדל פורטוגלי, אורי פלדמן, האגרונום, נוח טמיר הסופר והמורה, יוסף וינוקור, המחנך, מתלמידיה הראשונים של הגמנסיה הרצליה; — אכן נציגות חלוצית בפעלי בראשית... ומזדקרת הדמות האידיאלית, הגבוהה משכמה ומעלה, אשר בקפיצה שאגאלית אחת, הצליחה לא להשאר מרחפת בערפלי קלרש והיא נודדת רחוק רחוק, על מנת להכנס מחדש לטרקליני ההיסטוריה כדמות מזהירה, ענקית, פעלתנית ויוצרת — חיים גרינברג. כבר אז גוליבר הענק לגבי כל ההווייה הננסית. לכגון זה התפללו, התגעגעו ונכספו הורים רבים בעיירות הקטנות. מבין הגחלים המעמעות הבריק יהלום אחד והוא הביע את כולם, ייצג את כולם, סחב את כולם.

על שני יהודים סיפר פעם סטאֶרה, הסוציאליסט המולדאַבי, שהוגלה ע"י הרוסים לסיביר ואחרי־כן נשא ברמה את דגל הדימוקרטיה ברומניה הריאקציונית. בזכרו־נותיו על תקופת הנעורים שלו נזכר הוא בכבוד רב ובהערצה בשען מסורוקי ר' שמואל ברוזר, שכתב את „צדקת ציון" שלו (תרס"ג) ואת חברו לבית הספר חיים גרינברג, שאף הוא כאחד גדול ומבטיח נשא בלבו את האוטופיה על מדינה יהודית בארץ־ישראל. ואכן חיים גרינברג סיפר פעם כיצד לא הסתפק בטיפוח הדבר בקרב בני עמו אלא בין חבריו הסוציאליסטים בכתה בגימנסיה בקישינוב, הרוסי, המול־דאַבי וה...גרמני. בהשפעת הצעיר הקלרשי, מציע הגרמני רביזיה בסטאטוס של בסראביה, שרבו הפלוגתות מסביב לה, האם היא רוסית או מולדאַבית. בסראביה, לדעת החבר הגרמני, צריכה גם היא (נוסף על ארץ ישראל) להימסר לידי היהודים. לא לרוסיה, לא לרומניה, אלא ליהודים. תהיינה שתי מדינות יהודיות: אחת — ארץ ישראל, והשניה — בסראביה. ההצעה נתקבלה ע"י כל הצדדים. על ההסכם חתמו כל הצדדים — וייתכן שזהו ההסכם הבינלאומי הראשון בענין מדינה יהודית. ההסכם הוטמן בבקבוק שאף הוא הוטמן בבור באדמה. והוסכם בין הצדדים כי לאחר המהפכה הסוציאליסטית יפגשו במקום זה יוציאו את ההסכם ויבצעו אותו בהתאם לתוכנית.

וכך מסתגר המעגל. קלרש היהודית, במלוא השתלבותה במשבצות החיים היהודיים, שוב איננה. נשארו ממנה רק הספר, הזכרונות. ואתה שואל עצמך האם נתמצה הכל. והאם מגילות גנוזות אלה שנצברו בהרבה הרבה אהבה, יפוענחו פעם על ידי הדורות הבאים. האם יקומו פרופיסורים, היסטוריונים אשר לפי הקטעים הגנוזים ינסו לבנות את הדמות מחדש, כאשר נעשה עם קטעי הפתקים והמכתבים מימי בר־כוכבא. יתכן שהדמות שתשוקם תיראה אחרת, בפרשנות אחרת ושונה, אבל בטוחני כי הצבעוניות שבתמונה תשאר והדם, המשווה לה חיות וטעם — לא יקרש. הוא יפעם כל פעם כאשר יגעו בנושא.

אריה חרובי

א׳ חרובי נושא דברו בכנס השני של יוצאי קלרש, בישראל

עיירת־הולדתי

זקנתי ובאתי בימים. זה לי כששים שנה מֵאז עזבתי את עיירתנו הקטנה, השלווה והחביבה.

קטנה — על אף שלושת רחובותיה העיקריים, עם מספר סמטאותיה הצדדיים, מוסדות הרשות ומוסדות הצדקה, מספר ניכר של בתי כנסת, בנויים בחלקם לתפארת, עם תחנת־רכבת המשמשת את כל הסביבה ובכל זאת — העיירה הקטנה שלי!

שלווה — על אף תסיסתה ופריחתה בימי הירידים, בעונות יבולי תבואות ופירות, כשכל אחד מן התושבים שוקד על פרנסתו ועל מלאכתו, בצנעה ובשקט — קלרש השלווה שלי!

חביבה — על אף שהגענו לסגנון חיי כרכים, חיים שבהשיגי טכניקה ופתוח וחיי תרבות, כביכול, גבוהים — נשארת עיירתי החביבה!

כי מי זה מבניך אינו אוהב אותך?

בתוכך נולדנו, בתוכך גדלנו, בתוכך את מנת סבלנו ספגנו, בתוכך שמחנו ולעתים גם במידה גדושה.

כל אחד מאתנו עבר כברת־דרך בחייו האישיים בין כותלי בתיך ועל אדמתך — קלרש.

בית עלמין שלך — טומן בקרבו עצמות אהובינו שאינן נותנות להינתק בזכרוננו ממך — עיירתי!

אנו זוכרים את ארבע תקופות השנה בסביבותיך ובאווירך. חרותות הן עמוק עמוק בהוויתנו.

הקיץ — בימיו הארוכים, החמים והערבים הנעימים;

החורף — בימיו הקרים והמושלגים ובחום בפנים הבית;

האביב — בימיו ובלילותיו המבושמים מריחות פריחה מקסימה והרוויים תקוות לימים טובים;

הסתיו — בימיו הגשומים והמלאים עם זה תסיסה ועשייה רבה במסחר ובמלאכה אם כי הבוץ מגיע עד לברכיים;

קלרש ואנשיה, הסוחרים והקומיסיונרים וכנגדם אנשי העמל; הראשונים חייהם חיי רווחה־יחסית והאחרונים חיי דוחק וצמצום, ולמרות כל החוצה והמבדיל ביניהם חיו בכבוד אלה על יד אלה, כי היו ימים בלתי סוערים, והאנשים מסתפקים במועט היו ושמחים בחלקם.

ספר יקר זה שלעינינו, לא נניח אותו „כאבן שאין לה הופכין", אלא מדי פעם נטול אותו, נדפדף בעליו ונקרא בו קטעים מקטעים שונים, והכמיהה הנפשית לחוויה טהורה תבוא על סיפוקה.

נשתדל כל אחד לפי דרכו והשפעתו, שגם ילדיו ימצאו עניין בקריאה בספרנו זה היקר לנו מכל, מתוכו יקלטו בנפשם רשמים, חוויות וידיעות על מקור מחצבתנו כמות שהיא. ישימו אל לבם את הנובע מספורינו הספוגים אמת פשוטה על חיי הוריהם באחת מעיירות גלות בסראביה.

ילמדו וידעו, שהיו כאלה שבהשפעת זרמי מחשבה שונים, הגרו לארצות תבל שונות. אולם חלק לא קטן העז והלך ל„פלשתינה" שהיתה אז ארץ אוכלת יושביה, ארץ הנגועה מחלות, ארץ שבקושי יכולת לעבוד ולהתפרנס בה אולם הם היפרו אותה בעבודתם והביאוה לעצמאות ישראל בה ולקוממיותה.

ותודה כנה ועמוקה ליחידים שבינינו שטרחו ועמלו ולא נחו עד אשר יכלו לכל המכשולים הרבים, והגשימו את המאוויים של כל אחד מיוצאי העיירה.

קטע מרחוב הקומיסיונרים (בית פישטיין)

יוסף וינוקור

י. וינוקור פותח את הכנס השני של יוצאי קלרש, בישראל

כך אזכרך...

את שמך לא מצאתי באטלסים, בספרי גיאוגרפיה לא נרשמת, ובכל זאת, אי שם בין קישינוב הבירה ואונגני שעל הגבול את קיימת. ויהודים חיו בתוכך, יהודים טובים, יהודים עמלים, שלווים, הגונים ומצניעי לכת.

וכשעזבתיך ונדדתי על פני ערים גדולות וארצות שונות היית חרותה בלבי ואת שמך העליתי בגעגועים ובאהבה על שפתי.

מעל המשקוף של תחנת הרכבת — בית לבנים אדומות — התנוססה הכתובת „קאלאראש", וליצני הדור ובעלי המליצה קראו לה „קול־רעש", והרומנים כעבור כמה שנים כינוה בשם קלרשי (ברומנית: פרשים, בעברית: קלגסים) אך לא מניתיה ולא מקצתיה.

ההיפך מזה: שקטה ושלווה היתה עיירתי, עובדת וטורחת וחיה מיגיע כפיה, ואם פרצו פעם צעקות וקטטות היו הן בשל עניינים פעוטים, כגון בשעת בחירת גבאי באחד מבתי הכנסת או כשמישהו נעלב בגלל „עליה" שלא לפי כבודו או להבדיל כששני חנוונים אוחזין בגוי אחד, זה מושכו לצד אחד וזה לצד שני, ברצותם לשכנעו בטיב הסחורה, שהם רוצים להעניק לו, והגוי מבולבל וחסר־אונים מגרד את פדחתו ויורק לכאן ולכאן.

בעיות קלות היו אלה וחסרי משמעות ובשל כך לא היה מקום לשם הגנאי לעיירה ולשמונת אלפי היהודים שבה. מובן שהדברים אמורים רק כלפי חמשה ימים בשבוע, שאז ממעטים הגויים לבא לעיירה והיהודים מתפרנסים זה מזה. לא כן הדבר ביום השוק, בו העיירה גועשת ורועשת, כולה משמשת אז שוק אחד גדול. גויים לאלפים מן הכפרים שבסביבה מתכנסים וקונים שביתה בכל מקום, בקושי אפשר להידחק בין עגלותיהם שיצוליהן מוגבהים. הם מופיעים עם מרכולתם ותוצרתם, תקיעות כף וטפיחות גב משמשות עדות והוכחה לגמר קניין, ואחרי שידולים ושיקולים בקולי קולות נגמרים העסקים בשעה טובה ומוצלחת. האכרים שכסף פדיונם בידיהם, פונים לחנויות היהודיות לקנות מצרכים בבתי הפרקמטיא שמשני צדי

הרחובות. החנויות למכירת דגים מלו-
חים, נפט, כלי זכוכית, חרסינה, כלי-
בית, מכולת, הנעלה והלבשה, מלאות
עד אפס מקום, וכמובן אין הקונים-הגו-
יים שוכחים להותיר בכיסיהם סכום הגון
כדי להרטיב את גרונם ולהרוות צמאונם
ביי״ש וביין, לאחר המקח והממכר.

עשויים רעפי עץ ומעטים הבתים בעלי
קומותיים, באצבעות יד אחת אפשר לס-
פור אותם. הרחובות גם הם מעטים.
שלושה עקריים, ועוד אחדים, ומספר סמ-
טאות החוצות את הרחובות. יד מהנד-
סים ואדריכלים לא טיפלה בהם.
עיירתנו הרים סביב לה ובגיא ובמורדי

קטע מהעיירה וה„שס״ (אחו) בסמוך לתחנת הרכבת

בתי המרזח מתמלאים, גם הרחבה שמול
ה„מונופול״ אינה נשארת ריקה. הגויים
משתטחים על הארץ, שותים, בוכים,
שרים ומקללים בקול לתוך הקיא שהם
מוציאים מפיותיהם, ולעת ערב כשהכי-
סים מתרוקנים חוזרים הם לכפריהם
מבוסמים, והיהודים מונים רווחי סחו-
רתם שנמכרה במשך היום לפרנסת
ביתם.

ביתר ימי השבוע, רעש לא יישמע. הב-
תים הנמצאים משני צדי הרחוב, נמוכים,
בעלי קומה אחת וצורה אחת. הגגות

אחד ההרים היא שכנה ולכן גם רחובו-
תיה המקבילים זה לזה גבוהים אחד מן
השני. ובסתיו בגבור הגשמים היו הם
סוחפים את הטין, והעיירה היתה מת-
כסה בבוץ סמיך עד הברכיים. לא לשווא
היו מתלוצצים על חשבון עיירתנו ואומ-
רים: קלרש מצטיינת בפירותיה הנה-
דרים ובבוץ. מספרים, וזה לא סתם סיפור
כדי להקניט, כי פעם נכנס סוס לבן
לתוך הבוץ שבסמטת חיים-משה וכש-
הצליחו להוציאו משם היה כולו אפור-
כהה. בסתיו אי אפשר היה לעבור את

הרחובות כי גם מי שנעל ערדליים גבו־הים (בוטינקס) עלול היה למלאם או להשאירם בתוך הבוץ הסמיך ולצאת „נקי". התושבים היו ממעטים לעבור מצד אחד למשנהו, ומהלכים לאורכם של הרחובות, ואם בכל זאת היה צורך לשו־חח עם אדם שגר לא באותו הצד היו משתמשים ב„טלגרף" בלי חוטים, היינו: מדברים בקול רם עם השני על פני הביצה והקולות מהדהדים ונשמעים ברחובות שאינם רחבים ביותר.

גם ההליכה לאורך הרחובות לא היתה מן הנעימות כי מדרכות ממש לא היו. היו בתים שרק שטח קטן המרוצף קר־שים, נמצא לפניהם, והוא רשות היחיד

החיים בעיירתנו נעימים למדי. בא החורף ושלג לבן וכבד מכסה את הרחובות והסביבה, ואחריו בא האביב. השמש מתחילה אט אט לחמם. השמים נעשים גבוהים וכחולים. גם החזירה של סטופקה הסנדלר עם צאצאיה מופיעה ברחובות העיירה ומתפלשת בשלולית מים, והצ־פרדעים שמעבר למסילת הברזל פותחים בשירה. החלונות והדלתות נפתחים לר־ווחה ואחינו בני ישראל מסיידים את הבתים ומתכוננים לקבל את חג החרות. ואז בא הקיץ. הטין כבר הספיק להתיבש, להתפורר ולהיות עפר ואבק החודר לב־תים ולריאות, אולם עפר אינו בוץ ואותו קל יותר לנקות.

קטע מרחוב ה„קומיסיונרים" ממול בית „איציק־אהרן"

ומפאת אי־האחידות בצורה ובגודל, כשאחד גבוה מהשני, היה צורך להש־תמש באמצעים אקרובאטיים כדי לא להכשל.

לעומת זאת ביתר עונות השנה היו

כך חיו יהודים טובים אלה שנים על שנים ודורות על דורות מאושרים ושמ־חים בחלקם.

כזאת היית וכזאת אהבתיך, עיירתי — מולדתי!

יוסף אוצ׳יטל

י׳ אוצ׳יטל בין „זקנים וצעירים״ „ותיקים וירוקים״, בעת כנס יוצאי קלרש, בישראל

העיירה — מקור להשראה

העיירה הגלותית שמשה מאז ומתמיד מקור לא-אכזב לגאוני היצירה בשדה הספרות היהודית, הקלסית והחדשה כאחת.

מנדלי מוכר-ספרים, שלום עליכם, יצחק לייבוש פרץ ואחרים — הקלסיקאים שלנו — והסופרים, שלום אש, זלמן שניאור ואחרים מהספרות החדשה, שאבו מלוא-חפניים והפכו בה, בעיירה, כיד היוצרים הטובה עליהם. ושלום אש ביצירת המופת שלו ה„טריאולוגיה״ על הערים: „וורשה, פטרבורג ומוסקבה״ לא יכול היה להשמיט מידו אב-טיפוסים עיירתיים שלוו כל „גבור״ בדרכו החדשה.

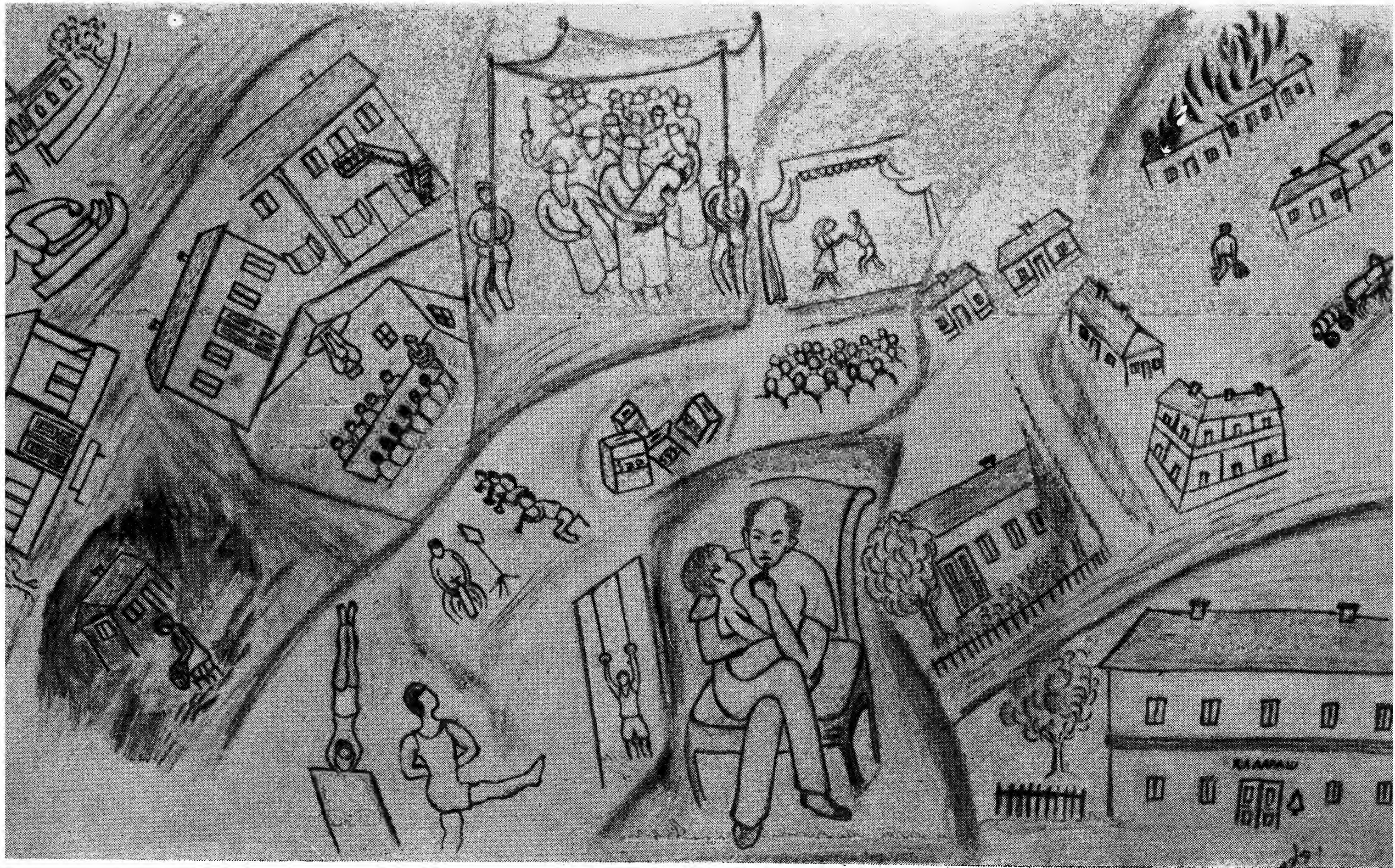
חוקרי ההווי היהודי של עיירות-גלות ייטיבו להסביר שורש העובדה שבין יוצאי העיירות אינם כמעט כאלה שיתכחשו ויתנכרו לעברם העיירתי. המהגר היהודי ששם צעדיו לעבר הים וארצות רחוקות, כאשר נהיה, במרוצת השנים, ל„אמיגרנט״ מצליח בעסקיו — הוא זוכר בגעגועים ובחיבה יתירה את חסד הנעורים של מקור מחצבתו, גם כאשר זה נראה מנוגד למעמדו החדש בחברה. אחרים, בהגיעם לשיאים אינטלקטואליים ולמפנה חד בהשקפות עולמם המוסרי-פוליטי, אינם רואים בכך מנהג „זעיר-בורגני״ בהידרשם לזכרונות על עברם, עת היותם „קליינע מענטשעלעך״ (אנשים קטנים) בעיירותיהם. לא מעטים הם הסופרים הדגולים או בעלי מחשבה-פוליטית שנונה המכריזים בגאווה ובחיבה על מכורתם-עיירתם!

בדורנו אנו, דור החידושים והאולטרא-חידושים, דור בו הלבבות נהיו יותר קשוחים למוסר, לדרכי נועם, דור שהטכניקה שולטת בחיי האדם ומשתלטת גם על רוחו — מה מרוחקים נראים יחסי-האנוש השזורים במסכת חיי העיירה המוזנחת והמפגרת במובן המודרני-טכני. שקטים וצנועים, חיים של הסתפקות במה שיש — במועט. נמוסיים ולבביים יותר אחד לרעהו וחייהם — בריאים וטבעיים גם בלעדי הנוחיות שבאה בעקבות הטכניקה המאוחרת. (אין בכ-

ונתי, כמובן, להמעיט בערכה של הת־פתחות החברה האנושית שהביאונו עד לחללית המאוישת בסטרטוספרה). לכן, על אף הברכה שיש ב„חדש ובחדיש" שבחיינו היום, שמור בתוכי־תוכך יחס חיבה וגעגועים לימים עברו.

מן המפורסמות הוא שאנשי הדור הקודם נתברכו בכוח־זיכרון רב עד להפליא, וחבל שעכשיו עת הגענו להדפסת ספר־הזיכרון כה מעטים הם הקשישים בתו־כנו שיוכלו לצלול למעמקי העבר ולדלות מתוכו פרקי־חיים ועוללות־חיים מעייר־תנו, מימי השלווה היחסית כשמהפכות ומלחמות טרם ידעה, והחיים בה התנהלו כמי השילוח השקטים.

מפליאה האהבה הגדולה של הקלרשאים לקלרש עיירת־הולדתם. חיים גרינברג ז"ל, בן עיירתנו, שהגיע בזמנו לדרגת אחד המנהיגים המוכרים של היהדות האמריקאית בהיותו בביקור בפריז, זכה לערב־מפגש שהצירות הישראלית במ־קום ערכה לכבודו. בין המוזמנים היתה גם קרובתי, בת קלרש. כשנודע לחיים גרינברג על מקור מחצבתה קרא מתוך

ציור־חובב — מצויר ע"י יצחק הלפרין מקיבוץ יגור
...אב מספר לבן על עיירת־גלות

התרוממות-רוח ובסלסולי-זמרה: „קלרש עיירתי, קלרש שלי!"
לימים כאשר פרצנו גבולות וחלק גדול מבני קלרש הגיע לארץ ישראל, קרה לנו לא פעם שבהיפגשנו, היינו פותחים ב„התחרות-חופשית" על דיוקים ודיוקי-דיוקים של זכירת פרטים מחיי אישים חשובים וסתם טפוסים שבעיירה. מעשים ואירועים ואפילו זכירת התושבים לפי סדר הרחובות והסמטאות שבעיירה. אורותיה וצלליה ריחפו לנגד עינינו: תושביה שהיו שרויים בסכנת-חיים מתמדת וחבלי-קיום קשים, צער רב ושמחות עראי, דאגות תדירות ושעות מרגוע נדירות. בכמיהה התעסקנו ב„ס-פורט" זה של העלאת זכרונות מחיי העיירה, כאילו היתה קלרש זו — מרכזו של עולם.
נכסי צאן-ברזל של אורחות-חיים, הווי של פולחן-דתי וסדרי-חיים שהחד-גווניות שלטה בהם, הם הלא אחידים ומשותפים לכל עיירות בסראביה, אך בנסותך להחיות זכרונות **מחיי עיירתך אתה,** הנך חש שאתה לכוד כולך לרשת-זכרונות המעוררים ומרטיטים כל נימי נפשך.

דוד ברושי (ברושיק)

„סיור" בעיירה לפני חורבנה

עיירתי קאלאראש עומדת לנגד עיני. זכרונות רבים עולים ומציפים את הלב. הבה נסייר קצת בעיירה קטנה זו ונזכיר לעצמנו את העבר למען נזכור את יהודיה-תושביה.
סופרים והוגי דעות לא התבלטו בתוכה. פה ושם התבלטה איזו אישיות והארי שבחבורה הלא הוא חיים גרינברג ז"ל ורוב רובם של תושבי העיירה יהודים פשוטי עם וטובי לב היו, אנשי „עמך"! מתחנת הרכבת עד הגשר — רחוב על בתיו הנמוכים, פה ושם מזדקר איזה

בית נאה על הגדר הטיפוסית והשער הגבוה.

הגשר היווה מקום מפגש לעגלונים ל„קיטיגעניקעם" ששדה פעולתם, היא הדרך מתחנת הרכבת העירה וחזרה. הרבה מסידורי מקח וממכר וחשבונות, קיימו אלה בבית המרזח של שניאור ברסקי, יהודי בעל „מזג" טוב שהיה עוזר לעגלונים בסידור חשבונותיהם עם ספקיהם השונים בהיותם, בעוונותינו הרבים, אנשים פשוטים ואנאלפאביתים...

גשר זה מילא בדיעבד גם תפקיד חשוב לפעמים. החוגים של הסטודנטים הרומניים רובם ככולם, היו נגועים בנגיף האנטישמי ובפרט סטודנטים לתיאולוגיה. כשהתקיים בקישינוב, עיר הפלך, קונגרס של סטודנטים מהפקולטה לתיאולוגיה עצרו את הרכבת בעברם דרך קלרש וב„הסכמה האדיבה" של הנהלת הרכבת המקומית, ז.א. Şef de Gara, נטשו את הקרונות וניסו להסתער על מבואות העיר באין מפריע מטעם השלטונות כשהרכבת, כמובן, מחכה להם. נאמנים לדרכם פתחו בניפוץ חלונות ובהתעללות בכל יהודי המזדמן ברחוב. אולם בהתקרבם לשטח הגשר, נתקלו בשרשרת של אנשים מתגוננים — כי במהירות הבזק נודע הדבר לתושבים! במיוחד התבלטו ה„קיטיגניקעס", הקצבים וגרזניהם בידיהם, ונוער מתבגר שחש להגנה עצמית והגנת כבוד ישראל והם אשר יכלו להם, לפורעים ומנעו אסון כבד מהעיירה.

ימינה מזה אתה מגיע לבית הקברות היהודי בו טמונות עצמותיהם של יקירינו. בית הקברות מזכיר נשכחות. קדושות הן מצבות הזכרון שהשחירו עם הזמן. פרק בפני עצמו הוא „קבר האחים" המעיד על ימים היסטוריים, רוויי דם יהודי שפקדו את עיירתנו עת גויים אכולי שנאה גזעית התנפלו על יהודי עיירתנו השקטים — הלא הם ימי הפוגרום בקלרש, בשנת 1905. סיפורים רבים הרבו סבינו וסבותינו לספר לנו על „התפקיד" ששטח בית-הקברות מילא בזמנו, כשפלוגות עונשין של ממשלת הצאר הרוסי פתחו במצוד אחרי המשתמטים מהצבא הרוסי (1910-17).

ועתה, אל שלושת הרחובות העיקריים. כל רחוב — אישיו ומוסדותיו. נפנה ל„מוסטובויה" שבאורכו עלה על יתר הרחובות. עם התקדמותנו, בעליה קצת, הגענו לשטח שאפשר לכנותו „ככר נירנברג" על שם משפחת נחמן לייב נירנברג שגרה במקום. בקירבת המקום ה„פוזשארנע" — בית מכבי האש. אולם תשומת לבך נמשכת לפנייה לבית הדואר, אחד מעורקי החיים העיקריים של העיירה. והנה — המזנון הזכור לכולנו של „מאיר פארעך". למרות כנויו לפגם, תוצרתו לעילא ולעילא. לא הרחק מכאן בית הכנסת של החבתנים — השוכן בבית קומתיים עלוב למדי.

ובפנותך ימינה לכוון ההר הנך מגיע לשני מוסדות חשובים — בית חולים נוצרי ובית חולים יהודי המתעלה ומתבלט בחיצוניותו ובטיפוח חצרו על פני בית החולים הזר.

אנו לא בקלות נפרדים מהסביבה הזאת, כי במרחק קטן מכאן נמצא גן העיר — המטופל והמטופח ונופו מרהיב עין. לא מעט ערבי-בידור זכורים לנו ותזמורת „המכבי" המקומית היתה מהנה שם את הקהל בנגינה טובה. כאן היה מרכז המפגשים של הנוער אחרי פעולות חי-

נוכיות בקנים. הגן היה לב העיירה בער־
בים במשך כל ימות הקיץ.
ומימי הקיץ זכרונותיך מעבירים אותך
ישר לימי החורף. בחורף שימש הנחל
שעל יד שטח הפריץ, מקום בילוי מצויין

צחוק קל היה נסוך על פניו, כי בינתיים
מכר סחורתו שחיכתה לקונים נדירים.
כן, בקרבת המקום בניין הנישא על
ה„טראקטיר" של המשומד וואסילי מנדל.
אולם מי זה העיז לעבור פתח ביתו?

...נטייה רבה אצל בני־הנוער להצטלם בגן רב הרושם של העיירה

בהחלקה על הקרח. ועגלות חורף קטנות
(שליטעלעך) היינו מעלים לראש הפסגה
על יד בנין אליק יוסילביץ (בית יידל
ברמאן לשעבר) ומחליקים ישר לתוך
חנותו של „וואלף עוזר קיצים". סמוך
לנחל זה, „איציקעל געלער" בעל חנות
לקונדיטוריה, אשר עיקר בילוי זמננו
אצלו, היה בשעות שלאחר חצות. הוא
ידע אורחות חיינו ותמיד חכה ל„גור־
דוניסטים" ול„מכביסטים" שיגיעו וירוק־
נו את חנותו. אלמלא פרנסתו בכך היה
צריך לא פעם להתמלא כעס, כי לא פעם
העירונו אותו משנתו והכרחנוהו לרדת
ממיטתו ולפתוח חנותו כדי לספק את
יצר הזוללות שבנו והוא — למרות הכל,

והרי ה„סקלאד" (מחסן העצים) של
מאיר גאלפרין, מקום המחסן, ששימש
בעבר הרחוק „זאל", אולם להצגות חוב־
בי תיאטרון ולאסיפות.
אנו פוסחים על המאפיה של סרול באק־
לוק, עוברים על יד ה„סקליאד" של
בנציון גרמאנסקי ונעצרים על יד סמטה
המוליכה לכניסה דרך שער לארמון
הפריץ. מופיעים זכרונות מעורפלים, כי
רבות שמענו בכל הזמנים, על טיבה
והיקפה של חצר הפריץ וארמונו.
ושוב „סקלאד" של „בראטי שווארץ",
וה„קלויסטר" (הכנסיה הנוצרית) מתגלה
לעינינו בכל ההוד שבחצוניותו. כנסיה
זו שימשה בעיקר את איכרי הסביבה

וכפר קלרש, כי תושבים נוצריים בתוך העיירה גופה מספרם קטן היה.
וממול — בית ה„איליזיון" (ראי-נוע) או „זשאלקעווסקי'ס זאל", אשר שמש גם מקום למפגשים שונים, חברותיים-צבוריים של תושבי העיירה. אסיפות ציוניות למכביר התקיימו בתוכו, נשפים ספרותיים של חוגי „הקולטור ליגא" הקלרשאית וגם אסיפות כלליות של ה„בענקל". משמאל — ה„ווֹלוֹסט" (בית משפט מחוזי) והוא משרה אווירה של רצינות-יתר אם בגלל כך שמתוכו יצאו בסך החוליגאנים להתפרע בתושבים היהודים ולהחריב רכוש ולהשמיד כל הבא ליד, או בגלל המושג של „בית-משפט" ועלילות חיים שונות, אשר „הת-בשלו" בתוכו?
הננו פונים שמאלה והרחוב האמצעי משתרע לעינינו. כאן הרחוב סואן יותר מאשר ה„מוסטבויה". כל סוגי החנויות — מפוזרות לאורך שני צדי הרחוב. בתי-מלאכה, בתי מרזח, חנויות שונות, ומספר לא קטן של בתי כנסת והמפורסמים ביניהם: „די קלויז" או „די בוהושער-שול", אשר בו התפללו יהודים מכובדים והחזן החובב המהולל שלמה טרוקר ז"ל מרנין את לבם בקולו הערב. לצד ה„קלויז", בית הכנסת של החייטים אשר התבלט ביופיו החיצוני והפנימי כאחד. רצו בעלי המלאכה כאילו להראות כושר התחרות והוכחה שגם חייטים מסוגלים להיות יראי-שמיים ומכבדי מקום קדוש, והחזן „דודולה", נמוך הקומה בעל הקול המסולסל ונעים הזמירות היה מעלה בו תפילתו השמימה.
בהמשך דרכנו אנו נתקלים במרכז האט-ליזים. ומרכז מסחרי לכל מיני פרקמטיה. אנו כבר על יד ה„טעלענעשטער-חאן", וממולו המשטרה וה„סיגורנצה" (בולשת) המקומית. ועל יד „מקומות קדושים אלה" נמצא אחד מבתי הכנסת היפים הנושא שמו של הרבי מראשקוב (די ראשקובר שול).

בית „יצחק-אהרן" בו התקיים בי"ס „תרבות", לאחר מכן „בנק-בסראביה"

אנו פונים לסימטת „איציק-אהרון" ורג־לינו עומדות כבר ברחוב ה„קומיסי־נירסקה" (רחוב הסוכנים) ומימינו בנין עשוי כהלכה בצורתו החיצונית — בית יצחק אהרן — אשר שני מוסדות שכנו בו. בראשונה מועדון „תרבות" שלצערנו לא החזיק מעמד שנים רבות, ולאחריו „בנק בסראביה".

עז הרצון להזכיר טחנת הקמח (בער־מאנס מיל) מפעל ראוי לשמו. תמיד נמ־צאו עומדות על יד הבנין עגלות איכרים רבות מלאי שקי חיטה, שעורה ותירס, לצורכי טחינה.

סמוך לטחנת הקמח בנין בן שתי קומות הלוא הוא הפסז' שבו שוכן סניף ה„מ־כבי" במשך שנים. (הפסז' של גערשמאן ייחודו בשבילנו הוא בכך שהמושגים של „גערשמאנס פאסאז'" ו„מכבי זאל" שימשו בערבוביה).

לפניו דירת קרקע נמוכה למדי, אלא שבתוכה גר כבוד הרבי מסקוור, שהודות לענוותו ואורח חייו רכש לב רבים מתו־שבי העיירה המבוגרים, אשר באו לש־אוב חכמה ודעת מפיו. והנך נזכר בימי החגים כאשר סביב דירה צנועה זו שררה „אוירת קודש". (מספרים שעתה חי הרבי הזה באמריקה והנהו אחד היחידים המקובלים בשבילי התורה, ולמען הדגיש אהבתו וחיבתו לעיירתנו, מתקראת חצרו בברוקלין שבאמריקה בשם „דער קאלא־ראשער רבים' הויף).

בחפשנו אחרי „אתגרים היסטוריים" שבקלרש עיירתנו נאלצים אנו להתעכב על יד בית קטן מידות שלא עורר תשו־מת לב מיוחדת, אולם דרכו עברו וקבלו חינוך תורתי ראשון רבים מילדי העניים. זהו בית ה„תלמוד תורה". הוא מקפל בתוכו קצת היסטוריה של קלרש אולם ערכו כמוסד חינוכי ירד בשנות השלו־שים והלאה. ייתכן והדור הקשיש בתו־כנו יודע לספר על זכויות-יתר שהיו למוסד זה בשנים קודמות.

במרחק מה משם בית הכנסת של הקו־מיסיונרים. זהו בית הכנסת היחיד שקי־רותיו החרוכים והשרופים מעידים על הזוועה והשואה שעברה על עיירתנו עם כניסת בעלי „המגפיים הנאציים" לתו־כה. הכל נחרב, ממש אבן על אבן לא השאירו, פרט לבית הכנסת הזה שנהרס רק בחלקו.

קרוב לבית הכנסת, הבנין המוארך בן הקומותיים, קומות נמוכות, ובקומה הש־נייה חיו ופעלו שני „גורמים" החרותים יפה, יפה בזכרוננו.

ה„ראשקובר"-רבי, רבים מאתנו זוכ־רים אותו ואת משפחתו, מרובת הבנות. משפחה זו של הרבי התקיימה בצמצום ובעוני רב ובאחד הימים נפרדה המש־פחה והיגרה לאמריקה הגדולה. בעייר־תנו הרבו לספר שאחדות מבנותיו היו לקומוניסטיות.

וממש בדירתו זו, אחרי שיפוץ מתאים תפס מקום בנק קטן להלוואה ולחיסכון. הבנק הקואופרטיבי של האדם הקטן מבחינה סוציאלית ושל חוגי בעלי המ־לאכה. רבים התושבים במיוחד מהמעמד הבינוני זוכרים לבטח חסדו של בנק קטן זה לאוכלוסית העיירה.

מכאן אנו מעיפים עין על דירתו של אדם נעים הליכות ובעל זכויות רבות בהיותו „דער קאזיונער ראבינער", הרב מטעם הממשלה, הוא הרב דב זווין ז"ל.

והרי דירתם של „בראטי גרינברג" אפו־פת המיסתורין משום מה. ודירתה של „אננה אברמובנה", בעלת זכות-ראשו־נית ללמוד השפה הרוסית בביה"ס לבנות שהקימה.

ובקירבתו „בית כנסת ציוני", נסיון ראשון לרכז בתוכו מתפללים בני „האמונה הציונית", כאן שמעה אוכלוסית קלרש לעיתים קרובות נאומים ודרשות על טהרת המגמה הציונית, והיו ימים, שהיה בזה מן המהפכנות; לשלב תפילה בנאום ציוני. זכורני שהיינו נוהרים לבית הכנסת הזה גם לשמוע קולו של החזן ישראל באס ומקהלתו ומתבשמים מתפילתו.

בשמי בית המרקחת של וולוויקס הסמוכה לכאן, ריוו את אווירת הרחוב. חנות של „גלנטריה" בסדוריה הפנימיים הסיצוחצחים על מחלקותיה השונות עשתה רושם של חנות במתכונת עיר גדולה.

לא אדע אם היה זה בזכות הצלחה משקית או בשל טעמם הטוב, הלוא הם האחים שחיט.

עוד נעיף עין על בנין בית הספר הממלכתי בהנהלתו של קריסטיה. בית ספר זה שהצטיין במשמעת תלמידיו, ברמת ההוראה ובלכוד החברתי של התלמידים, הרבה מכך יש ליחס לכשרונו ויכולתו הפדגוגית-ארגונית של המנהל קריסטיה. ולבסוף תחנת-השמירה על פסי הרכבת, (הפרויזד) שממנה והלאה במקצת ה„גראלנע" (בית משרפות ליי"ש). הנה ה„שס" — האחו הירוק, אשר שימש בזמנו לטיולים ולשיחות תוך כדי מנוחה ולקשרים בין בני הנעורים.

בני עיירתנו היקרים!

הובלתי אותכם בסיור קצר ברשימתי זו בתוך עיירתנו כפי שהיתה על רחובותיה וסימטאותיה בהם נרקמה יום יום מסכת חיים, חיי עיירה יהודית שלווה וערה כאחת, והיא איננה עוד!

קטע מהעיירה הגובל עם ה„שס"

יוסף אוצ׳יטל

קלרש מראשית השנה ועד אחרית השנה

אביב הגיע!

יקרת בעיניי, קלרש עיירתי, בעונת האביב, כשאת מתעוררת לחיים חדשים לאחר תרדמת חורף עמוקה כאותם שיחי-גפנים החורפים באדמה עד שהאביב ינערם מקפאונם. השמיים הפרושים על ראשך תכולים אז, שביליך בהירים, והאחו מוריק שוב ומזמין לתוכו את עדרי הצאן עם צלילי זוגיהן. יהודי הכפר מגיעים אז לעיירה ותשורת עופות וביצים בסליהם לקרוביהם ולידידיהם לצרכי חג הפסח הממשמש ובא, ובני העיירה מתקנים אצטבאות שבחזית הבתים, מסיידים, צובעים, מנקים ומשווים פנים חדשות, רעננות, ערות.

...הנוער העיירתי מתנער אחרי עונת חורף מקפיא ויוצא ליהנות מה„שס" (אחו)

קיץ בעיירה

אהבתיך, קלרש עיירתי, בימות הקיץ, כשסוחרים, בעלי מלאכה ואנשי „תעשיה" מטפלים בהערכת תנובתם של גני ההרים ומתכננים תוכניותיהם לקטיף הפרי, איסופו, עיבודו ושכלולו בעוד החנוונים משפצים ומשפרים בתי מימכרם וממלאים חנויותיהם בסחורות משופרי דשופרי בצפיה ללקוחות שבעיירה ובכפרים הסמוכים. הילדים ובני הנעורים מבקשים מגע עם הטבע, מבלים באחו במסיבות חברים ובתנועות הנוער, משח־קים בכדורגל ומקיימים התחרויות עם שחקני קישינוב, בירת בסראביה, ובגן הציבורי, מעל בימה העשויה לתפארת, מופיעה תזמורת מקומית שגאוות העיירה עליה. כן גם היו נערכים בילויי־בידורים ביער „וויטומיניאסע"* שממנו קורות לבניין ועצי הסקה לסתוו המאוחר.

קבוצת בני נעורים על במת ה„מכבי־אורקסטרה"

סתוו בקלרש

חבבתיך, קלרש, בימי הסתוו, בימי העבודה המאומצת ורבת הגוונים: ייבוש שזיפים, שטיפת אגוזים, ייצור יינות, מכרה זהב שימש הסתוו לסוחרים מצליחים ומקור לפרנסה מוגברת לבעלי מלאכה, עגלוני־תובלה וסבלים.

* לאסוננו נהפך יעד זה בימי השואה למקום השמדה לרבים מהתושבים היהודיים

העיירה כמרקחה היתה. עגלות-איכרים למאות העבירו את התנובה הרבה שבכרמים ובגנים אל קרונות המשא של הרכבת. התהדקו אז הקשרים בין יהודי הכפר לבין יהודי העיירה. המיעוטים היהודיים שבכפרים ירדו לעיירה ל„ימים נוראים". עייפים ורצוצים מעבודת פרך נשמעו היהודים, שבדרך כלל שומרי מצוות היו, לקולות הקוראים ל„סליחות" ופחד „הימים הנוראים" היפנה עיניהם אל לבם ואל על.
רבה היתה העבודה בסתו, פעולת האגירה לימי החורף.

„ימים נוראים" — תושבי העיירה הולכים לבית הכנסת.
(קטע מרחוב ה„מוסטובויה" ע"י הסמטא (ליקל) המובילה לבית ה„סלדובטל")

חורף בא!

חמדתיך, עיירתי, למראה התגוננותך מפני הקור, השלגים והסערות שבחורף העז: התקנת חלונות כפולים, השגת אדרות, פרוות מפני הקור, כבישת ירקות, קירור פירות, בפרט שהחורף מעורר תיאבון והקור פג באכילה רבתי ושתיה כדת... הקור, השלג וחוסר התנועה נסך תרדמה ואשרי מי שעצי הסקה צבורים במחסנו ותנור

הבית שופע חמימות. מי שאין לו, מפיג קרתו בצל קורת בית המדרש, שכל עוד מצוי אדם בו מופעל תנורו משחרית ועד מעריב וחום התנור מתמזג עם חום התפילה, הלימוד וההקשבה למספרי ספורי חסידים או מסבירי „עין יעקוב"... ועם זה חיו יהודי המקום בפחד בייחוד בקרבת חג המולד הנוצרי, כשאלפי גויים ערכו תהלוכות ובראשם תמונות הצלוב, המגישות חשבון-של-שווא ליהודים חפים מפשע.

פני העיירה ביום חורף.
הבנין בן הקומותיים — ה„פסז'" של העיירה

אהבתי לך, עיירתי, בכל גילוי שבחייך, תקוותך ויאושך, שבעך ורעבך, ימי מנוחתך וימי אסונך, כשאת נרדפת על צוואר, ורב יגוני בזכרי את כל אשר עבר עליך.

תחנת הרכבת

קלרש – מקומה ותולדותיה

טוזורה־קאלאראש — עיירה בפלך בסראביה במחוז אורהיוב. לפי סקירה שהוכנה בשנת 1847 היה מספר התושבים היהודיים בה — 390 נפש. לפי הסקירה שהוכנה בשנת 1897 היה מספר התושבים הכללי בעיירה זו — 5153 מהם 4593 יהודים.

(מתוך האנציקלופדיה היהודית־רוסית (1909) מאת ברוקהאוז־עפרון)

קלרש, עיר מרכזית של מחוז הנקרא עתה: „מחוז קלרש של מולדביה הסובייטית". העיר משתרעת ע"י הנהר בוג הנשפך אל הדניסטר.

תחנת־הרכבת של קלרש היא על הקו קישינוב־אונגני.

בשנות השלטון הסובייטי נוצרה בקלרש תעשיית תוצרת הגפן ונבנו: בית־חרושת לשימורי פירות ושימורים אחרים. כמו כן נבנו מחלבות ותעשיה ליתר תוצרת החלב.

נמצא: בית ספר פדגוגי בשפה המולדבנית ובתי ספר תיכוניים, בשפות רוסית ומולדבנית. בעיר נמצא בית תרבות, ספריה ובתי קולנוע. קלרש נוסדה בשנת 1716.

במחוז הרבה בוסתנים לפירות וגפנים. אדמות פלחה (חטה ותירס), חוות לפרות־חליבה.

(מתוך האנציקלופדיה הסובייטית הגדולה)

אהרן קדרון (קנדל)

חבל בסראביה והעיירה קלרש בסוף המאה הי"ט

בסראביה היתה אחד מעשרת חבלי ארץ רומניה. היה זה החבל המזרחי של ארץ זו, והשתרעה בין הנהרות פרוט ודניסטר שהיו כמעט מקבילים זה לזה, מצפון לדרום. הפרוט סוגר עליה ממערב והדניסטר ממזרח. ובדרום סוגרת עליה אחת משלוחותיה של הדלטה של נהר הדונאו והים השחור בנקודת־המרפא בודאקי.

בסראביה היתה מחולקת לשמונה מחוזות ובראש כל מחוז עיר ששמה כשם המחוז. אקרמן, בנדר, איזמעיל, אורהיוב, סורוקה, בלץ, חוטין וקישינוב. גודלה של בסראביה כשטחה של ארץ ישראל בערך.

בסראביה נספחה לאימפריה הרוסית בשנת 1812, מידי התורכים ששלטו דורות על חבלי מולדביה ומונטניה, שהיוו אחר כך את התחלת האיחוד של רומניה רבתי. יהודים גרו בבסראביה זה דורות. מלכתחילה לא פגעו לרעה שלטונות רוסיה במעמדם של יהודי בסראביה, שהיו עד אז בעלי זכויות שוות ליתר האוכלוסיה. אולם במאוחר נאסר עליהם ועל הצוענים לשרת במשרות ממשלתיות. ההגבלות רבו ובשנת 1839 הורחקו היהודים גם ממקומות המקורבים לספר והועברו לפנים החבל עד למרחק 50 ק"מ מהגבול שעל הדניסטר. אחר כך נאסר עליהם לרכוש קרקעות.

בשנת 1897 נערך מפקד האוכלוסיה בבסראביה ונמצא שמספר היהודים הוא 228,528 נפש, שהם כ־12% מכלל האוכלוסיה. רובם יושבי ערים ועיירות, היינו כ־37,4% מכלל האוכלוסיה העירונית, ורק מתי מספר מהם היו יושבי כפרים, כ־7,2% מכלל האוכלוסיה הכפרית.

הם עסקו בעיקר במסחר זעיר: חנוונים, בעלי מלאכה וחרושת. מתוך 377 בתי חרושת אשר בבסראביה בשנת 1897 היו 106 בידי יהודים. ברם לא מעטים שלחו

ידם בחקלאות והמיפקד הנ"ל ציין שלמעלה מ־16,000 משפחות יהודיות עסקו בחקלאות בעיקר בפלחה, גידול טבק וכו'.
עם חילופי השלטון התורכי בשלטון הרוסי בשנת 1812 ירד מספר האוכלוסיה היהודית בבסראביה מחמת בהלת המלחמה. חלק לא מבוטל ברח לרומניה הסמוכה. לפי מיפקד האוכלוסיה הנ"ל שבשנת 1897 היו במחוז אורהיוב 213,000 נפש מהם 26,699 יהודים. בקלרש שבאותו מחוז היו אז 5,153 נפש מהם 4,592 יהודים.

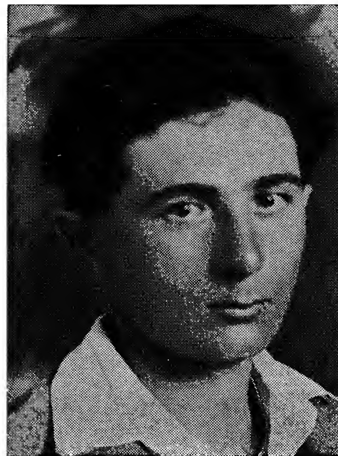
בין שנות העשרים ועד שנות השבעים למאה הי"ט, היינו בין 1820 עד 1870, חלה התפתחות כלכלית ניכרת בחבל ארץ זו. הרוסים החלו להתיר ליהודים לרכוש קרקעות על שמם ואף פיטרו אותם ממסים שונים ומשרות צבאי, כדי לעודד התישבות צפופה בחבל־ארץ זה מתוך מדיניות בטחונית, מחמת היות החבל על הגבול הדרומי המערבי של האימפריה הרחבה.
בסוף שנות המאה הי"ט כבר מוצאים אנו את ה„פנקס" הוא ספר תולדות הקהילה היהודית, שהונהג בכל עיירה ועיירה. הרב העומד בראש העדה רושם בו באותיות מסולסלות ועיטורי עט סביב כל דף, — את המאורעות החשובים של חיי הקהילה. ה„פנקס" שבעיירתנו נקרא ע"ש „טוזורא־קאלאראש". כבר בשנת 1904 (תק"ס) נרשם בו, שהיתה קיימת חברה ללימוד משניות בעיר. פנקס זה שימש מקור לא אכזב למחקר היסטורי מקיף בידי ההיסטוריון פבלסקו, במחקרו על „האקונומיה של החברות והאגודות במולדביה".
ברם עוד בשנת 1882 תרמ"ב היתה קיימת קהילה וחיים תוססים בעיירה. בתוך ארכיונו של מ. דוזון נמצא העתק מכתב דלטוריה, מתיק רשמי של מזכירות שר הפלך בקישינוב, שיהודי ששמו לא הוברר שלח לשר הפלך ב־6 לינואר 1882, תלונה חריפה על ראשי הקהילה שנבחרו באותה שנה ע"י האוכלוסיה היהודית בקלרש.
מדברי הדלטוריה למדים אנו, שבראש החיים הרוחניים עמד הרב מרשקוב שבתאי „דער רשקובר רב". כגבאי לחברה קדישא נתמנה הירש לבנזון ואילו משה רזניק היה ה„סטארוסטא".
לדברי המתלונן האנונימי ריכז הממונה בידיו את כל תפקידיו של „קזיונת רבינר" — „רב מטעם", מנהל הדאר „ארנדטור פין פיטניה" (החוכר של הגרלני — הוא בית החרושת ליין שרף), גבאי של הקלויז. מ. רזניק, הכל יכול, הביא מרומניה מעיר בוחוש את הרב פרידמן. באותה תלונה מוזכר גם על קיומו של בית חולים יהודי בקלרש וגם עובדת בנייתו של הקלויז. כמו כן ריכז בידיו מ. רזניק את הנהלת בית החרושת ללבנים אדומות.
„וולסטנוי סטרוסטה" (יו"ר ההוצאה לפועל) היה אחד בשם בנדרסקי, ואילו ה„אוריאדניק" (ראש המשטרה) היה אחד נוצרי בשם קוסטיה דרגוי. מוזכרת בתלונה זו העובדה של אוסף כספים לשם העברתם כתרומות עבור יהודי ארץ־ישראל.
תלונה זו מדברת בעיקר על שחיתות ושליחת יד בכספי הציבור. הדלטוריה נכתבה באידיש עסיסית ובסופה מוצאים אנו כמה שורות בשפה הרוסית וכן גם באותיות

עבריות הפונה לשר הפלך שיחקור בדבר וראשית כל שיתן את התלונה לתרגום, לידי אחד בשם משה חזין שהיה עוזר לעורך העתון העברי בקישינוב ומורה בגימנסיה העברית לבנים שם, ולא לידי הרב חריק, רבה הממשלתי של קישינוב. מזה יש להבין שלא רצה שהרב, מתוך רחמנות על יהודי קלרש, ימתיק את גלולת התלונה בתרגומו.

מפי המנוח יחיאל רזניק נודע לי שאכן תורגמה התלונה לשפה הרוסית והובאה לידיעת שר הפלך בקישינוב וזה ציווה על עריכת חקירה נמרצת. הדבר נודע בעוד מועד לרבי הרשקובי שבתאי והוא אשר ברח מקלרש. ברם המשטרה והחוקרים תפשוהו בפלשטי והביאוהו מפלשט לבלץ על מנת להמשיך ברגל בבוץ ובקור מבלץ לקלרש אך בבלץ התערבו עסקני הקהילה היהודית והוציאו את הרב לחופשי.

תושבי העיירה בעת חנוכת בית הכנסת „יבנה"

יצחק הלפרין

בין שתי מלחמות עולם

בהתחלת המאה האחרונה, בגלל המצב המדיני, שהמשטר הצארי ניצלו והפכו לשפיכת חימה, שוד ורצח על יהודים, פקדה את העיירה אחת הפורענויות הגדולות. אלה היו הפרעות בשנת 1905. רבים היו החללים שהומתו באכזריות. הרכוש נשדד ובתיה נשרפו. רבות סופר ונכתב על כך. אסון זה נחרת עמוק בלבם של תושבי העיירה*.

העיירה, שברובה היתה מאוכלסת יהודים, השתרעה על שלושה רחובותיה הראשיים וסימטאותיה, על מדרון קל ורחב ידיים. תחילתה הכפר קלרש, הכנסיה וה„וולוסט" וסופה תחנת הרכבת.

בתיה האופייניים, למרות פשטותם, נאים היו ומרפסות העץ שלהם („גוניקעס"), כאילו נשאו אל הרחוב מעין שאננות פנימית של דייריהם למרות דאגות הפרנסה ועוד דאגות מדאגות שונות שמשפחות יהודיות נושאות בהן.

בעונות הגשמים ועל ידי הפשרת השלגים, הפכו רחובותיה לטיט — „עד הברכיים". שונה היה גורלו של רחוב אחד והוא ה„מוסטובויה", שהיה מרוצף אבנים ובעבור על פניו עגלה הקימה רעש וטרטור מחריש אזניים. ואם אופניה של אותה עגלה הוזנחו על ידי בעליה ולא נמרחו בזפת, הרי קול זמרתה־צרצורה נישא למרחקים והיתה התזמורת מושלמת ונחרתת בזכרונו של אדם לימים רבים.

שני האגמים הקטנים, שברבות השנים חרבו, אולי כסמל לחיי יהודי המקום, אגרו מי גשמים, קשטו את העיירה במראם. לטבילה של ממש לא ראויים היו, בכל זאת רחצו בהם מעטים מבני העיירה בימי קיץ לוהטים. בכל חג ראש השנה,

---

* על רקע תקופה זאת התבלטו שלושה צעירים מבני העיירה: ישראל גלעדי, מנדל פורטוגלי, שעלו לארץ ישראל והם מייסדי „השומר", וחיים גרינברג (רכש השכלתו וידיעותיו הרחבות על ידי „דפדוף בספרים", לפי ביטויו של מר איילברט ז"ל) שיצא לעולם הרחב והיה לאישיות בולטת בתנועה הציונית העולמית. שלוש דמויות אלו בתולדות התחדשות חיי האומה היו בבחינת לוויינים, ששולחו מקן־שלוח מוגבל בעוצמתו וצנוע וכה זכתה עיירה זו להעניק משלה לעם ולפאר את תולדות האומה.

כשהמתפללים הלכו ל„תשליך", רבה היתה ההתעוררות מסביבם, כי המונים יצאו לטיל ולחזות ב„תשליך".

הרים כיתרוה מרחוק, גני עצי פרי וכרמים כיתרוה מקרוב. נתיב הרכבות הדרום־מערבי שעבר על ידה העניק לעיירה יתרון כלכלי חשוב בשמשה מקום ריכוז ומסחר גדול בפירות ודגנים, שהופנה למרחבי רוסיה דאז וגם מחוצה לה דרך נמל אודיסה. פורה ועשיר היה אזור זה ומפורסמת היתה האדמה השחורה שלו.

אמנם ידעה העיירה מקרי שוד בדרכים ולעיתים מלווים ברצח וצרות רבות־היקף אחרות — השריפות. למניעת שריפות הוכיחו השלטונות וגם התושבים חוסר כשרון ארגוני ועניין, ואפילו משריפת הענק, כשעלו קרוב לחמישים בית באש, לא למדו לקח. שני בתי חולים, האחד עירוני שירת רק את התושבים היהודים והשני שירת את הנוצרים שבעיירה והכפריים שבסביבה, שכנו על גבעה רמה בין עצי הגן של „הפריץ". אותו פריץ הקצה חלק מגנו העצום לגן צבורי. בנה בו „מבנה" להצגות תיאטרון וסינמה (ראי־נוע) וכמכונאי עבד באותו ראינוע יהודי חמוד, שקראו לו שמחה (שם משפחתו נשכח מלבי). הוא היה גם מורה לעברית ואמרו עליו שבא מארץ ישראל. בכל מוצאי־שבת בעיקר נהרו המוני התושבים מכל השכבות והגילים ליהנות מאווירו הצח ובושמו של הגן.

בני העיירה רובם ככולם למדו ב„חדרים" והבנות — מי שהיה לאל ידו שלח בתו לבית הספר הפרטי לבנות של אננא אברמובנה ריזלמן, שקלט במידה מסויימת גם תלמידות מעוטות־אמצעים. בודדים למדו בגימנסיות שבקישינוב או באודיסה, והעניים שבהם בתלמוד־תורה. ישיבות ובתי מדרשים ללימוד תורה לא היו בעיירה ומרבית הבנים גמרו חוק לימודיהם ב„חדרים".

בחדר שיננו התלמידים את תלמודם בצוותא, כשכולם מריעים בקול פסוק אחד מקרא ואחד תרגום. למדו מבוקר עד ערב עם חשיכה, וכשחזרו בחורף לבתיהם עם פנסים בידיהם, בוססו ברגליהם בבוץ העמוק ובימי שלג וכפור צהלו ברחובות תוך משחק בכדורי שלג.

אמנם היתה העיירה מוארת בלילות בפנסי נפט, אך דל היה אורם העמום בלילות חושך וסגריר מלהאיר לעוברים ברחוב מלא חתחתים. לא פעם „שקע" מישהו בבוץ מעל לערדליו, או מעד ינפל לתוכו. זכור לטובה פנס הלוכס, על יד חנותו של מר יצחק משרת, שהאיר באור־יקרות עד שבא החשמל וירש מקומו. אור חשמל — מן החידוש היה בו, אלא שכאן, בעיירה, היה „משונה" — אורו היה מרצד, עולה ויורד — מעשה תעלולים. עם הזמן רפא לה ל„תחנת" החשמל והיא האירה את בתי־הכנסת ובתיהם של התושבים.

היה באותם הימים גם „חדר מתוקן" אחד של שרובסקי ז"ל, יהודי בעל השכלה וציוני, אצלו למדתי. למדנו נוסף לתנ"ך עברית, רוסית וחשבון. היו הפסקות בין השיעורים והילדים שחקו בחוץ על מגרש רחב ידיים מול גן העיר.

בין המורים הבולטים היה גם מגלניק שאישית לא הכרתיו, אך ידוע היה בעיירה כמורה מתקדם. ברבות השנים שמעתי שמשפחתו חיה בישראל.

הודות למאמציהם של כמה הורים ועסקנים צבוריים ביניהם: כוגן, יוסיליביץ ואבי ז"ל נוסד בית ספר מודרני מעורב — „פרו־גימנסיה" בתמיכה מסויימת של

הממשלה, עם רמת לימודים נאותה וציוד לימודי עשיר· שפת ההוראה — רוסית, אפילו סידור התפילות בשיעור הדת מילא שליחותו בשפה זו· כשהילדים בשיעורי זמרה פתחו בהימנון הידוע „אלהים מלך נצור" התעכבו נוצרים, שניקרו ליד המקום, הציצו בחלונות ו„שבעו נחת"· כעבור מספר שנים פקד משבר גם בית ספר זה מטעם כמה גורמים ונסגר·

אעלה כאן זכרו של מורי וורגפט· דמות נלבבת, מורה טוב ובעל ידיעות רבות בספרות העברית· היה אדם צעיר, חפשי בדעותיו, שאפילו ביחסו לחיות־בית היה יוצא דופן — מורה עברי מגדל כלב בבית, וכשהוא הולך ברחוב, הכלב אחריו· כנוסף לרצון ההורים, מורה זה אל־נכון נטע בי את היחס לשפה העברית וספרותה· כידוע קשה היה מצבו של המורה העברי באותם הזמנים שלפני מלחמת העולם הראשונה, ובשנות המלחמה, הוא, כאחד מהם, נאבק על קיומו, פשוטו כמשמעו, עבר לגור לקישינוב וגם שם ידע זמנים קשים· ומשנפגשנו לאחר זמן רב היה האיש מאוכזב ומיואש מכל וכול· זכורני הערתו שנאמרה בצער: „שמר תלמיד תורת רבו והנה הרבי זנח תורתו ותועה בדרכים"· נראה שתוך מועקה נפשית חיפש פתרונות מטפיסיים־פילוסופיים ונקלע למיסיון· לאחר שנים נודע לי שהוא נספה בשואה·

בתום המלחמה חזר חלק מבני קלרש, משארית הפליטה לעיירה· מבצע ראשון שלהם — איסוף עצמות־גוויות ההרוגים־הקדושים והבאתם לקבורה, בבית הקברות, שנשאר כעדות־יחידה לקיום העיירה בעבר· שימו לב במיוחד ברקע: כאן היתה קלרש הבנויה והשוקקת חיים·

מלחמת העולם הראשונה נתנה אותותיה בחייה השלווים של העיירה, אף כי ישירות לא סבלה: רחוקה היתה מהחזיתות. המחסור גדל והלך ומאמריקה התחילה להגיע עזרה לנצרכים ע"י הג'וינט. מתי מספר צעירים אמנם הגיעו לחזית, נפצעו או נפלו בשבי. הגיעו לעיירה שבויים יהודים מהצבא האוסטרי והם נעזרו ביד רחבה ולב פתוח. בבתי הכנסת בשעת קריאת התורה התווכחו יהודים בחום, על צד מי יהיה הנצחון, כאסטרטגים מומחים.
היו צעירים שהצליחו בדרכים שונות להתחמק מאותה מלחמת־דמים חסרת שחר, אף כי בסיומה הביאה לנו את הצהרת בלפור (אמרו יהודים: הצהרת בלפור זה דבר גדול וטוב, אך לשם מה יירה יהודי רוסי ביהודי אוסטרי למשל, וכי רבו ביניהם?) אולם דווקא מאותם הצעירים נפלו חללים. הם ברחו לרומניה שטרם הצטרפה למלחמה, אך מסיבת גורמים מסוימים מצאו את עצמם כלואים במחנות הסגר (צ'יפוטס קראו להם), מעונים מרעב, כפור ומחלות. כמה מהם לא עמד

היער „וויטימיניאסה" שימש בעבר מקום השראה לבלוי־זמן ביום „ל"ג בעומר" לרבים מתושבי העיירה...

להם כוח סבלם ומתו. אלה שנותרו בחיים, חזרו עם תום הקרבות ומראיהם כצללי אדם.
עם תום המלחמה פרצה המהפכה. המוני התושבים, כנדחפים על ידי רוח החופש והדרור, יצאו בהפגנות עם דגלים אדומים לרחובות העיירה, הגיעו עד ל„וולוסט" והתפזרו תוך חששות שמא נאמני ה„אבא צאר" ירגזו ויתנקמו. (שנת 1905 היתה חרותה בזכרונם). אמנם היו אחר כך נסיונות לפתוח בפרעות, אך דוכאו על ידי המיליציה מימי שלטונו של קרנסקי.
עלו משכבות האוכלוסיה חוגי נוער שונים, לא מגובשים על־ידי אידיאות מרכזיות, אך נדחפים בכוחה של הרוח החדשה והמרעננת של ימי המהפכה הראשונים

אל משהו אחר משהיה אתמול, אך עוד טרם הספיקו להתבשם מרוח המהפכה פרצה מלחמת האזרחים ברוסיה, ובסרביה נותקה מעל רוסיה על ידי רומניה. זכורני האפיזודה של כניסת הצבא הרומני לעיירה בהתקדמותם אל הדנייסטר. כשנודע לנוצרים שבמקום דבר התקרבותו של הצבא הרומני פתחו את מחסני הנשק הקטנים שנשארו מימי המלחמה ויצאו „לקבל את פני האויב". מכיוון שהרומנים היו משוכנעים כי מסע הכיבוש יהיה למסע טיול (ואמנם כזה גם היה) עד הדנייסטר, הם הגיעו ברכבת משא עד תחנת הרכבת. שם נצטוו על ידי מספר ה„שקצים" לעזוב את הקרונות ולפרק את נשקם וללא שמץ התנגדות עשו כמצווה עליהם ו„הלכו בשבי", אולם זמן קצר לאחר כך הגיע חיל הפרשים ורגלים ו„שחרר" את השבויים. ברצותם להרים את המוראל ולהוכיח שכוונתם טובה ופניהם לשלום עם כל האוכלוסיה עברו קבוצות חיילים (נעולים ב„אוטינצים" ובגדיהם מרופטים) ורקדו „הורה" בחוצות.

אחרי השואה נהפך היער „וויטימיניאסה" למקום התייחדות עם זכר המושמדים בתוך היער, אשר לזכרם הוצב במקום „קבר־אחים".

יחס האוכלוסיה הבסרבאית, בעיקר הכפרית, היה עוין לרומנים, בגלל ההפקעות והמסים השונים שהטילו עליהם באמצעות הפקידות והצבא. מקרה אופייני ליחס זה קרה בעיירה באותם הימים.

כמה כפריים מבוסמים חזרו מהעיירה ובתוכם יהודי אחד שהצטרף אליהם בנסיעה לכפרם. זה היה דניאל פורטוגייס. בדרכם תקפו שני חיילים רומניים והרגום. כשנתפסו העלילו על היהודי שהוא הסיתם ואף השתתף ברצח. עוצר הוכרז מיד והרבה אנשים נחטפו ברחוב ונעצרו, אף הוצאו אנשים מבתיהם בכוח. פורטוגייס הוכה ועונה קשות עד שבעמל רב, על ידי השתדלויות ושלמונים, שוחרר חולה ורצוץ.

בשטח התרבות והחינוך הם פתחו פעולה של רומניזציה מוחלטת ברשת החינוך ויסדו קורסים ללימוד השפה הרומנית בערבים למבוגרים.
עם הצבת הגבול על הדנייסטר וניתוקה של בסרביה מעם רוסיה שונו גם דרכי המסחר ובמקום שנע מזרחה לפנים רוסיה לפני המהפכה סיגל את עצמו לכיוון החדש — מערבה תוך תנאים חדשים, כמובן.
באותו זמן, תחת לחץ הפרעות ברוסיה, שבאו בעקבות מלחמת האזרחים, הגיע בדרך לא דרך לבסרביה וגם לעיירתנו זרם פליטים, לרוב מחוסרי כל, שנקלטו ונעזרו על ידי הקהילות היהודיות. במקרים רבים הוסתרו מעיני השלטונות, שראו יהודים אלו כבלתי חוקיים. זרם פליטים זה הביא אתו אינטליגנציה לאומית בעלת רמה, שנדחפה בתוקף המאורעות לאפיק לאומי מוגדר יותר. הם התערבו ועוררו בקרב הנוער את התחושה הלאומית והפעילו אותה. הגיעו תועמלנים ציוניים לארגון פעולות הקרנות הלאומיות והיהודים שראו עצמם כציונים תרמו והתרימו בלב פתוח וביד רחבה.
המבריקים בין הנואמים באותה תקופה היו רבלסקי וליב יפה. הראשון נאם ברוסית והקסים את קהל המקשיבים (למרות המוזר שבדבר: נאום רוסי באזני יהודי קלרש). ליב יפה הלהיב את הקהל בנאומיו מלאי הלהט למעשים. „כי ארץ ישראל היא ארץ פלאות — קדש לאלוהים ואדם, פוריה מאין כמוה, תוקעים מקל בכל מקום שהוא והוא מצמיח שרשים". נאומים אלה נישאו בבית הכנסת הציוני.
בין כל בתי הכנסת שבעיירה היה זה „בית הכנסת הציוני" שעמד לרשות העניין הציוני. רוב באיו ציונים היו. בו התפלל גם הרב זווין ז"ל שהיה רב מטעם השלטון. יהודי נמוך קומה, בעל הדרת פנים עם זקן שיבה, בעל השכלה רחבה בספרות המקרא והספרות העברית בכלל. ארון הספרים שהכיל ספרי ש"ס וכל כרכי „התקופה" האציל מרוחו על באי בית כנסת זה. בימות חול לא ביקרוהו אלא בימי שבת. בימי חג ומועד ריחפה בו האוירה המרוה נפש אדם בחגו המלא. היה זה בית כנסת „דמוקרטי" — לא מכרו „עליות", בחג שמחת תורה קראו בשני ספרי תורה. אל האחד מהם נקראו ועלו בהתרמה לקרן־קיימת. גבאי בית כנסת זה היו מר לוי דובין ואבי ז"ל. אורגנה פעולת הקרן הקיימת ובראשה עמד ופעל במסירות מר אילברט — אדם משכיל וציוני ותיק, יוסף קרסנושנסקי ומיצי (מאיר) אילברט שתרמו רבות לחינוך ולעבודה ציונית. קם בעיירתנו מועדון „תרבות" ונעשו נסיונות לארגון שכבות נוער. אורגנו שיעורי ערב לעברית, סניף להתאגדות הספורט „מכבי", שתרם הרבה לליכוד הנוער. נערכו נשפים והצגות על ידי חוג דרמטי בשפה העברית ולקחו חלק בהם גם אמנים בעלי שם, כמו פרידמן־לבוב ואחרים. את התפאורות „ציירנו" בעצמנו. משהגיע אלינו זריצקי נרתם לעזרתנו. צייר פורטרט גדול (צללית) של ד"ר הרצל בשביל המועדון וכן את התפאורות להצגות.
אעלה אפיזודה מאותם הימים. כשאורגן נשף גדול לכבוד חנוכה ב„אולם ז׳ולקבסקי" היתה התכונה רבה כמובן. תוך כדי הכנת התפאורה ביקש בעל האולם מזריצקי שיצייר לו פונפונים על המסך. זריצקי שעמד כבר בתוך האמנות המודרנית („אפקים חדשים" שבדרך) צייר כפי שעלה על רוחו, נדהמו בעלי האולם למראה עיניהם.
רב מאוד היה חלקו של מר וינוקור בתקופה ההיא בהפעלת הנוער וארגונו. כאדם

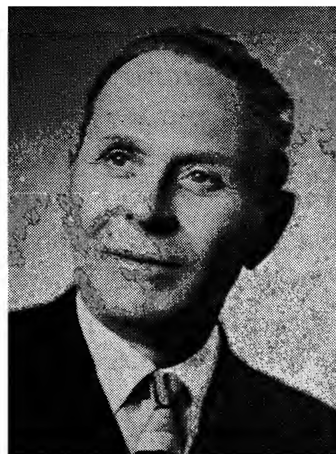
אינטלקטואלי ובוגר גימנסיה „הרצליה" היה נערץ ואהוד בחוג המבוגרים ובני הנעורים. זוכר אני את אביו של וינוקור. יהודי שחי מיגיע כפיו ובמראהו היה כאמיד ובעל בעמיו. עד כמה מושרשת היתה הגאוה היהודית־הלאומית בלבו נחרתה בזכרוני תמונה שהייתי עד לה: גוי אלים, שהיה כנראה מבוסם עמד ברחוב, חרף וגידף יהודים. ר' משה וינוקור משמשע זאת הלם במקל שבידו על ראשו של אותו פורע שכרע תחתיו מעוצם המכה ולא הוסיף. המוכרע תחתיו סולק מהמקום באיזה אופן שהוא ור' משה למען „שמירת יחסים" הוגנים עם השלטונות הלך הביתה כדי „לא להיראות". מובן שעדים „לא היו".

בד בבד עם ההתעוררות הלאומית קמו חוגים שמאליים בעיקר ה„קולטור־ליגה", שחופפה גם על קומוניסטים בלתי פעילים (הפעילים לא נראו בעיירה) ורבו את ריב המעמד ושפת האידית. בעיירה, על כל פנים לא התנכלו לה, כי מתחרה לא היה לה. בתחום שטחי ההשפעה במוסדות הצבוריים כמו הספריה, בנק „הלואה וחסכון" פרצו לעיתים התנגשויות בין עסקני הצדדים. הדמות הבולטת במיוחד היה אברהם קופ שחתר לתפיסת מעמד בחיי הציבור ובזבז זמנו לשם מטרה זו.

ככה זרמו להם חיי היהודים באפיק שקט יחסית עד שנות השלושים. אולם עוד לפני כן התרוקנה העיירה מהאינטליגנציה הלאומית. רבים מבני הנעורים עלו ארצה, מי העירה ומי להתישבות. היו שהיגרו לארצות אחרות. חלה ירידה רוחנית ועם התגברות הפאשיזם במדינה חלה גם ירידה כלכלית. יהודי העיירות התרוששו הודות למורטוריום — חוק ביטול חובות שהלם בכלכלה היהודית באכזריות. מכת שרשרת זו שיתקה לחלוטין את המעגל הכלכלי היהודי — המסחר, שהחל מן הכפר והסתיים במרכזים המסחריים הגדולים.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה שוב החזירה רוסיה את בסרביה לחיקה. כעבור זמן קצר, כידוע, פלשו הנאצים לרוסיה. יהודי העיירה בהרגישם באסון המתקרב נמלטו רובם עם הצבא האדום הנסוג. אך היו גם כאלה, לפי השמועה 200 יהודים שסמכו על ידידיהם בכפרים, אולם נמסרו לידי הרוצחים וכולם הומתו. כמסופר הקימו בני העיירה באותו מקום ביער, מצבה.

העיירה הוכחדה כליל תוך הרעשות הדדיות משני צדי החזית ועם הכרעת החיה הנאצית חזר חלק מיהודי העיירה ממקומות מקלטיהם, ואיכשהו בנו לעצמם בתים והחלו בחייהם המחודשים. כמסופר בנתה הממשלה שיכונים במקום שפעם היתה קיימת עיירה יהודית על מסורתה, שמחותיה ודאגותיה כיהודים וכבני אדם.

סני קנדל (קדרון)

תולדות העיירה והתפתחותה

באין לנו מקורות על היווסדה של עיירתנו שואלים רבים: מי קדם למי, — העיירה לאוכלוסיה או האוכלוסיה לעיירה?

האצילים הרוסיים או הקצינים הגבוהים שהשתתפו במלחמה נגד התורכים על כבוש בסראביה (בדרך כלל ברוסיה הצארית היתה הקצונה מבני האצולה), קיבלו את האדמה כאחוזת עולם, והאוכלוסיה היתה משועבדת לבעלי האחוזות כקניינם הפרטי, ממש כעבדים, אשר היו מסומנים על ידי חישוק נעול לצוואר ועליו חרותות ראשי התיבות של בעל האחוזה ואם קרה שעבד ברח מעם אדוניו החזירוהו לפי סימני ההיכר שעל צווארו.

בעלי האחוזות שחיו רוב זמנם בערים הגדולות של אירופה ורוסיה היו באים רק בימי הקיץ הלוהטים או לעונת הבשלת הפירות לארמונות הפאר שנבנו על ידי עבדיהם, ומשום שחיו חיי הוללות היו חסרים כסף־מזומן. ממכריהם הפריצים הפולניים למדו לדעת שה„מושקה" מיטיב לנהל את המשק ודואג לפריץ להמציא לו כסף. לפי עצתם הביאו גם בעלי האחוזות הבסרבאים יהודים לנהל את משקיהם. היהודים האלה הביאו את קרוביהם מפולניה או מערי אוקראינה שחכרו את החן של הפריץ ויחד אתם באו גם בעלי מלאכה כגון נפחים, נגרים, מנהלי עבודה בשדה ובבנייה, ואלה הביאו את קרוביהם או חתנים לבנותיהם שהגיעו לפרקן. נוצרו כל מיני פרנסות, היו חנוונים בכפר או רוכלים שנסעו עם מרכולתם מכפר לכפר, זגגים, חייטים או תופרי פרוות וכובעים מעורות כבשים. ככה הלכו ונתרבו היהודים בערבות בסראביה בכלל ובסביבות קלרש בפרט. וכשבנו בסביבת טוזורה תחנת רכבת נקראה התחנה בשם קלרש והעיירה היהודית שבקירבת התחנה קיבלה גם היא שם זה. מסילת הברזל קשרה את החבל עם רוסיה הגדולה, הגיעו סוחרים מרוסיה לסחור עם הפריצים אשר בסביבת קלרש ואז התחילו היהודים שבכפרים

לעזוב את הכפרים ולהתיישב בקירבת התחנה, כדי לחיות חיים יהודיים בצוותא. הם גם קיוו להשיג כאן פרנסתם בכבוד.

ואכן לא איכזבה התחנה, והמסחר התחיל להתפתח. יהודים שבאו לכאן חכרו אצל הפריץ חלקות אדמה ובנו עליהן בתים. הפריץ לא עשה כל קשיים לנוהרים לקלרש. הוא נענה לבקשת כל אחד ואחד, וככה נבנתה העיירה על אדמת הפריץ, ורק בשנות העשרים נצמדה האדמה לבתים לפי החוק „אמבטיקריה". חוק זה חוקקו השלטונות הרומניים ולפיו שייכת האדמה לבעל הבית שעליה. מאז נהפכה חלקת האדמה והבית שעליה לקנין אחיד בלתי נפרד. העיירה אשר קמה על גדות הנהר „ביק" נקראה בטעות בשם זה על שם תחנת הרכבת, אבל שמה האמיתי של העיירה היא „טוזורה". העיירה על שלושת רחובותיה הראשיים היתה בנויה על גבעה שהתחילה מן הגנים והארמון של הפריץ הידוע ד׳זרז׳ינסקי אשר עברו בירושה לחתנו סורוצ׳ן. כל אדמת העיירה היתה שייכת לפריץ הנ"ל והבתים שנבנו על ידי היהודים נבנו לפי רשות חכירה מיוחדת על קרקע השייכת לפריץ. הפריץ — בעל האחוזה וקרקע העיירה, חפר לו אגם בקרבת ארמונו אשר הגיע עד לרחוב המוסטובויה ובו השתעשעו בנותיו ונהנו משיט בסירות לעיני היהודים במרכז העיר. המים הגיעו לתוך האגם מהמעינות העשירים של אחוזת הפריץ, ועודפי המים אשר נבעו מהנהר נשפכו לחצרו של יחיאל רזניק ועברו לחצרו של זלמינה צלניקר, חצו את רחוב פוצ׳טובה ומשם מחנותו של אשר קפרינסקי לסמטת משה סוחר אל רח׳ „ווגזאלניה" וחצו את הרחוב מול בית הכנסת של הציונים „יבנה" ועברו אל סמטת יוסף פיציקס ומשם הלאה אל התעלה על יד פסי הרכבת.

היהודים התנגדו למעבר המים שהפיצו ריח רע, אבל הפריץ שהיה פולני אנטישמי במקצת נהנה מיכלתו להציק ליהודים ולא שינה את מהלך הזרימה.

לכל ארכה של העיירה ליד האחו השתרע שדה מרעה נרחב שנחצה על ידי הנהר „ביק". במקום שממול בית משרפות היי"ש (גראלנה) התהווה אגם רחב מידות. מכל בית בקלרש אפשר היה לראות נוף נהדר מעבר לפסי הרכבת ושטח המרעה, ההר שממול לקלרש אשר עליו שכנו הכפרים טוזורה וסלישטה ובתיהם הטיפוסיים המכוסים קש או סכך והמסוידים בצבע כחלחל, בית בית וחלקת שדהו והבוסתנים עם כל מיני פירות.

גם יתר הכפרים שבסביבת קלרש הניבו פרי רב ומאז שנות התשעים כאשר נבנתה תחנת הרכבת ומסילת הרכבת חיברה את קלרש עם יתר ערי רוסיה הגדולה והעניה בפירות ויינות, עסקו יהודי קלרש באיסוף הפרי מאת האיכרים והכנתו למשלוח למקומות רחוקים ואפילו לחוץ לארץ. בעיקר היתה קלרש מפורסמת בשזיפיה הטעימים המיובשים וגם ביינותיה ואגוזיה, אשר היוו את היצוא העיקרי. כמו כן ייצאה תבואות ויתר מיני תוצרת חקלאית אבל במידה פחותה, כגון: גרעיני דלעת, פשתן, גרעיני תלתן, ריבת־שזיפים — („פובידלה"). כל זה רוכז בידי יהודי קלרש והוכן לייצוא. השזיפים נקנו מאת האיכרים בחלקם הגדול בחורף או באביב לפני פריחת העצים בגנים ובהבשילם נאספו מעל העצים והועברו לחצר ה„דוחובויה" לייבוש.

אריה קרסנושנסקי

הנהלה יהודית בשלטון המקומי

לא נהנו יהודי רוסיה הגדולה ובתוכם יהודי בסראביה מזכויות־יתר בימי שלטון הצארים, אך בניהול עניינים מקומיים של עיירות למאותיהן זכו משום־מה למעין שלטון „אוטונומי". בסוף המאה ה־19 מונה משה רזניק ל„סטרוסטה" (מוכתר) בקלרש, ובני העיירה כינוהו לא אחרת מאשר בשם „משה סטארוסטה"!

מנוי זה גרם לשדוד־מערכות כלשהו. פתח בזה ה„סוטסקי" (מעין שוטר ומחלק הודעות רשמיות). שנים על גבי שנים מלאו גויים תפקיד זה, ועתה נמסר לידי מיודענו ר׳ שמואל בוטלברויט־סוטסקי (אביו של ישראל גלעדי, מראשוני „השומר" בארץ ישראל). צפה ועלתה לעינינו דמותו של ר׳ שמואל סוטסקי המהלך ברחוב ועל חזהו מצד שמאל ענודה ודבוקה טבלת־נחושת נוצצת שעליה סמל מדינת הצאר, בידו מקלו הטיפוסי שבראשו ידית בצורת גרזן.

בכל זאת מונו בתקופה ההיא שומרי החוק למיניהם מבין האוכלוסיה הנוצרית. אלה שרתו בתור „סטרז׳ניקים" (שוטרים). הם והאוריאדניק היו נתונים למרותו של ה„פריסטאב" הכול יכול, בלתי מבוטל היה גם תפקידו של ה„סלידו־באטל" (שופט־חוקר) ששכן כבוד בתוך בנין ה„וולוסט" (בית המשפט) אשר פעלו זכורים לרבים מבני העיירה. בנין זה — כתליו ומרתפו — היה בכוחו ל„ספר" על מאורעות, זעזועים וזוטות מחיי העיירה ותושביה. מרתפו „קלט" לתוכו את החוטאים בעלי העבירות הקלות כביכול... את בעלי העבירות החמורות ביותר העבירו לעיר הבירה קישינוב או לעיר המחוז אורהייב, שעיירתנו השתייכה לה פעם. על הסוחרים ובעלי המלאכה היה להשיג רשיון (א בלעטל) המאשר ומאפשר ניהול עסק או בית מלאכה. התשלום נע בין 10 רובלים ל־30 רובלים. משטר הצארים

„הצטיין" בשמירה מעולה על מילוי חובה זו. מפקחים ומבקרים היו פוקדים את העיירה מזמן לזמן ומשתמטים שונים מתשלום זה „בילו" מקצת מזמנם במרתף ה„וולסט". הפקידות המקומית, מטעמה, לא רצתה להסתבך עם האוכלוסיה, והיתה מודיעה מראש זמן הופעת המפקחים, והרבה מבתי המסחר והמלאכה נסגרו על בריח בעוד מועד, וכך נמנעו תושבים שונים מעונשין.
לפני מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914, שימש כ„סטרוסטה" בן עירנו חיים ציפלשטר. בתקופת כהונתו נבנה בנין אבן רב־מידות ברחוב הקומיסיונרים, בו קויים בית ספר עממי שהתפתח ונהפך לבית חינוך מרכזי לילדי העיירה. ח. ציפלשטר כיהן עד 1917, עד שהרומנים כבשו את בסראביה.
ימי כיבוש בסראביה על ידי הרומנים ייזכרו כימי הפקרות, „לית דין ולית דיין". הצבא הרוסי בנסיגתו היה נטול משמעת. רובם של החיילים השתוללו, שתו לשכרה ושלחו ידיהם בשוד ובביזה. המימרא „הידיים למעלה" נהפכה לתופעה יום־יומית ואימתם ופחדם של הימים האלה נפל על תושבי העיירות.
באותם הימים כשסימני המהפכה כבר נראו ברוסיה הצארית אורגן וחוזק ארגון ההגנה־העצמית (סאמואובורונה) כי לא תמיד אפשר היה לסמוך על כנותם ויושרם של השומרים הגויים ואפילו בעלי התפקידים הגבוהים. כ„פריסטב" שימש בן עירנו בן־ציון סדיגורסקי שנהג להתהלך לבוש בגדי־שרד וסגנו היה לייב לאזבניקוב. בין פעילי ה„הגנה העצמית" מאותם הימים אני זוכר את האחים שמחה וברל קליטוניץ, שלום שברוצקי, משה קיבוביץ, יידל קורמנסקי, אברהם קריקונץ ועוד אחרים. אחת מפעולות ה„הגנה" היזומות היתה: הרקת כל החביות שהכילו יין־שרף ומשקאות חריפים למיניהם, וכך מנעו השתוללותו של הצבא הרוסי הנסוג. המצב כשהוא לעצמו חייב את הרומנים, עם כניסתם לחבל זה, להתגבר על האנ־דרלמוסיה ולהשליט סדר. הוציאו צו אחרי צו, פעלו בחוזק־יד להחזרת הנשק החם שהיה בידי התושבים היהודים. בנין ארמון הפריץ שימש כמרכז הפקידות ובחצרו שכנו הז'נדרמים. מפקדת הצבא השתכנה אז בבנייני האבן, מזרחה מתחנת הרכבת, ששימשו פעם למשרפות יין־שרף. באגף אחד הבניינים סודר בית־ספר עממי להשלטת השפה הרומנית.
הוענק אז תואר ראש העיריה — לשלמה סדיגורסקי ולמזכירו מונה חיים שרייער, אדם בעל השכלה ומעוף, ועוד מספר גויים ששמותיהם אינם זכורים לי. תקופת כהונתו של ש. סדיגורסקי לא ארכה ימים רבים בגלל גילוי זיוף־תעודות לטובת מנהיגים קומוניסטיים יהודים. הבולשת הרומנית גילתה פרשה זו. ומעשה שהיה כך היה: חיים שרייער ניצל את אי־ידיעת השפה של ש. סדיגורסקי והצליח להערים עליו בהגישו לו כל מיני תעודות לחתימה. מיודענו ח. שרייער הצליח להימלט מידי הרומנים בעברו את הנהר דניסטר, אך שלמה סדיגורסקי בא על עונשו: שללו ממנו את תפקידו הרם וכן גם נחבש בבית־הסוהר. במקומו מונה ה„קריסט" סיקורסקי — גוי נוח לבריות, ולסגניו נקבעו גבריאל קוגן וזכריה ארליכמן. אחת מהפעולות החשובות שתרמה מועצת עיירה זו לטובת האוכלוסיה היתה: סלילת כביש־אבנים ברחוב הקומיסיונרים וכן יוזמתם לאפשר לאחים גרינקוב להפעיל תחנת כוח לחשמל ותאורה חשמלית בעיירה. בתור מזכיר

העיריה שימש אחי יוסף ז״ל ולאחר מכן מיצי איילבירט (בנו של הציוני המסור יחיאל איילבירט ז״ל).

במרוצת השנים התגבשו מסגרות פוליטיות אזרחיות ובשנת 1922 ניצחה בבחירות לעיריה — הרשימה הליברלית, שבראשה עמד מיודענו סיקורסקי. ג. קוגן וז. ארליכמן הוסיפו לשמש כסגנים. ג. קוגן התחלף עם סיקורסקי גם בתפקיד ראש העיריה. כחברי המועצה נבחרו אז: לייבל לאזבניקוב (ששאף לתפקיד ראש העירייה בכל מיני דרכים, אך לא זכה לזה במשך כל ימי־חייו), מוקי קופריאנסקי, אליק יוסילביץ, יונה ליטבק, זאנוויל וויינברג, מוטס גלפרין, משה פקרמן ועוד. מועצת עיריה זו קנתה לה את עולמה בכך, שזכתה את העיירה בנטיעת גן־עירוני ששמו הלך לפניו בהיקפו וביופי־סדוריו. בתוכו הקימו אולם ששימש להצגות, הופעות ואספות. את שטח האדמה קיבלו מאת הפריץ פדיה סורוצ׳אן (בתור מנהל ראשי של אחוזת הפריץ שימש שייקה איידלמן). באותו פרק זמן עודדה המועצה את ד״ר ז׳ולקבסקי (הזכור לחסד) להקמת אולם קולנוע שהיה לאולם מרכזי לפעולות תרבות בעיירה.

אכן עוד זכויות נוספות היו למועצת־עיריה זו. בראשותו של סיקורסקי טפחה מסגרת נאותה לתפקיד „מכבי־אש״. אברהם קריקונץ הצטיין בכוח־ארגונו.

בשנת 1925 הוכרזה עיירתנו כמועצת־עיר Primăria הותקנו משרדי־משטרה וגם משרד בולשת Siguranta בעלי התפקידים של שני המוסדות האלה היו על טהרת „גויים״ פרט ליהודי אחד: בילאוס שעבד במשרד.

בבחירות בשנת 1930 זכתה לנצחון מפלגת הצאראניסטים והנהלת העיריה עברה לידי הגוי פאפינאטי (שופט־חוקר מימי הצאר — גוי טוב ואוהב יהודים) וכסגניו שימשו: אברהם קופ ודודל שרמן. למועצה נבחרו: יואל מוגנשטיין, מ. פייער, שואל פרפליצקי, יוסל ביי, זאנוויל קרסנושנסקי, אהרן פרידמן ואחרים.

בשנת 1935 עבר תפקיד ראש העיריה ליד המורה הרומני, מנהל בית־הספר המרכזי העממי — קריסטיה. למועצה נמנו מועמדי המפלגה הליברלית, שהזכרנום לעיל.

מדורות היה התפקיד והסמכות לרשום־תושבים יהודים בידי „רבנים־מטע״ם״. בתקופת זמן מה מילא את התפקיד הזה הד״ר חאסילב, רופא עממי, אשר רבות דובר וסופר עליו ועל התנהגותו למופת — כרופא וכאדם כאחד. אחריו מונה הרב ב. זווין, אישיות בולטת בתורה ובחכמה. הוא רכש לו מקום נכבד בין תושבי העיירה. עם היותו חסיד הרבי מלובאוויטש, היה הוא גם ציוני נלהב ואיש רעים של הרב צירלסון — רבה של קישינוב ששמו הלך לפניו ברחבי תבל. גם בימי שלטון הרומנים שימש הרב זווין בתפקיד רב מטעם הרשות ואחראי היה לרשום התושבים היהודים בקלרש.

א· קדרון

בין שלטון לשלטון

נסיגת צבאות רוסיה

זוכר אני את לילות נסיגת צבאות רוסיה מחזיתות המערב לאחר פרוץ מהפכת אוקטובר 1917, ואני אז בן חמש· אנו, ילדי הרחוב המקביל לפסי הרכבת היינו מתקבצים ע"י מפגש מסילת הברזל שבסמוך לבית הכנסת „בית המדרש" וסמוך לביתו של שמואל שוורצמן· שם עקבנו אחרי הרכבות מרובות־הקרונות הנעות כל הזמן ממערב למזרח, גדושות חיילים שהשמיעו ססמאות מהפכניות· עינינו החדות הבחינו גם ביהודים שביניהם אשר פנו אלינו באידית וזרקו לצדנו כל מיני חפצים: כובעים, חגורות או תרמילי גב מלאים חתיכות סוכר וכו׳, אנו חטפנו את השלל וברחנו הביתה·

זוכר אני ליל אימים אחד בעיירתנו: תוך נסיגת הצבא הרוסי מזרחה, נעצרה הרכבת ופלטה מתוכה מאות אחדות של חיילים רוסיים, אשר פשטו ברחובות העיר ופניהם לביזה ושיכרות· אבי היה אז בארגנטינה, לשם היגר ב־1913 כדרכם של צעירים רבים אחרים, אשר חיפשו מולדת חדשה ללא פוגרומים· אחי הגדולים, מנשה וסני, רצו כיתר בני הנוער לחזות במעשי החיילים· כל נער צעיר הצטייד במעיל צבאי ורובה והתערב בין החיילים, קראו קריאות והעלו סיסמאות לחיי המהפכה· משהגיעו החיילים הרוסיים לרחוב שלנו כבר היה ידוע מפי צעירים אחדים כי פני החיילים ליין· הם פרצו את מרתפי־היין וסחבו חביות, שברו אותן והיין נשפך ברחובות כמי גשם שוטף· אמי ויתר השכנים כיבו את האורות והגיפו את התריסים והסתגרו בביתם מאחורי מנעול ובריח· מבחוץ נשמעו צעקות החיילים המתקרבים· היה חשש פן יציתו את הבית, ואמי הלבישה אותנו והיתה מוכנה לכל צרה אם תבוא· פתאום נשמעה צעקה ברוסית:

„חברים, כאן אין כל דבר, בואו הלאה"· והקולות הולכים ומתרחקים ודממה קמה ברחוב·

בסולם שמאחורי הבית נשמעו צעדי עולים על המדרגות ודפיקה קלה בדלת· אמי ואנו — דמנו קפא בעורקינו, והנה קולו של אידיל דייטש הקורא בלחש: „אסתר, פתחי את הדלת, אני כאן!" אמא פתחה לו, ומשנכנס סיפר לנו שהאיש ששיכנע את החיילים לעזוב את המקום היה שמחה קלוטיניץ, בן דודנו, הוא אשר הציל את ביתנו ומרתפנו והרבה בתים אחרים מאש וביזה· הוא התלבש כחייל רוסי, התערב בין החיילים הרוסים וסחב אותם סתם ממקום למקום לפני שביצעו את זממם·

למרות זאת סיפרו למחרת שהרבה מרתפים נפרצו והרבה חביות יין נשפכו, אולם לא היו קורבנות בנפש·

כניסת הצבא הרומני

היה זה ביום סגריר, טפטף גשם דק. אנו ילדי הרחוב הצצנו מבעד החלונות והבטנו על צבאות רומניה המתקרבים מכיוון הכפר קלרש. הנה הם כבר על יד סבי אידל גרינברג, על יד ביתו של שואל פריפילצקי, והנה הראשונים כבר על ידנו.
בחורים ובחורות יצאו החוצה וחזו בהתקדמותם.
עלובים מאד נראו חיילי צבאות רומניה. נמוכי־קומה, שחורים ובגדיהם מטולאים — נראו כגמדים לעומת החיילים הרוסיים, גבוהי הקומה הבלונדינים. הם צעדו בבוץ ובראשם קצין רכוב על סוס. והנה מאחוריו — מה עינינו רואות? לול תרנגולות! כולנו פרצנו בצחוק רם. אז קרא הקצין בכעס:
„כל הקהל לבתים! הפסחא ואלוהי אמכם..." (קללה רומנית טיפוסית). מובן שברחנו כולנו לבתים והצצנו בעד זגוגיות החלונות כשאפנו פחוס אל החלון.
בו ביום החלו הקצינים להתמקם בבתים, אחד־שניים בכל משפחה.

דב יוסילביץ

העיירה - סקירה כללית

על אם הדרך בין קישינוב ויאסי, שוכנת העיירה קלרש. היתה זו (בתקופה שלפני מלחמת העולם השניה) עיירה בתחום המושב הבסרבאי, שמנתה כאלף וחמש מאות משפחות יהודיות ומספר לא גדול של משפחות נוצריות, בעיקר משפחות פקידים מהמנגנון הממשלתי אשר פרנסי העיירה ידעו תמיד למצוא נתיבות ללבם הקשוח ובסיוע הפרוטה שענתה על הכל המתיקו לא פעם אף העבירו רוע גזר־דין שיצא מלפני הרשות.

היה לעיירה אינטרלנד של כפרים ובני כפרים מכל עבריה, שהביא לעיירה שפע של תוצרת חקלאית מגוונת וזולה. שלושה רחובות מקבילים אחד לרעהו ומספר סמטאות המקשרות ביניהם היוו את תחום שיפוטה של העיירה. שמות הרחובות היו מספריים: הראשון, השני וכו׳. רק ברבות הימים עם התבססותו של השלטון הרומני הוסבו שמות הרחובות לשמות אישי השלטון ובית המלכות הרומני.

הרחוב הראשי, „הראשון", היה ברובו רחוב המגורים של תושבי העיירה, ועד שנסללו יתר הרחובות היה זה הרחוב היחידי הסלול.

„הרחוב השני", היה בעיקר רחוב מסחרי, כאן התרכזו רוב החנויות, הירידים של ראשון וחמישי בשבוע, „שוק" הירקות, איטליזים וכו׳. כל ימות השבוע התנהל כאן המקח והממכר בחנויות קבועות ומיועדות לכך ובימי הירידים התמלא הרחוב דוכנים ודלפקים ארעיים עליהם סדרו אחינו בני־ישראל את פרי עמלם ומרכלתם למכירה בין הכפריים שבאו בימי הירידים ה„עירה" מהעורף הכפרי שחגר את העיירה.

מהשכמת הבוקר ראית חייטים, סנדלרים, מוכרי סידקית ומשקאות, סוחבים ומסדרים את מרכלתם על דוכנים ודלפקים, וכל בני הבית מסייעים לראש המשפחה. עם רדת החמה התחילה פרשת החיסול, האריזה והסחיבה הביתה של כל מה שלא נמכר במרוצת היום, ושיחת הכל הוא פדיון־היום שלרובם שימש על פי רוב כפרנסה שבועית.

„הרחוב השלישי", שימש בחציו למגורים ובחציו לבתי מסחר. רחובות העיירה היו צרים, בלי מדרכות, ללא עץ־נוי ופרח ריחני. גם בנייני פאר רבי ממדים לא היו בה, לבית בן שתי קומות קראו „פסז׳. גם הנוף חד־גוני ומשעמם היה, ללא מרחבים וללא פלאי טבע ו„בכל אשר העין ניבטה" רק בתים נמוכים חד־גוניים וביניהם דייריהם המתרוצצים — נחפזים לעמל ולדאגות קיומם...

העובדה שלעיירה היה עורף כפרי ומאידך מסילת הברזל שחיברה את קישינוב ויאסי, הן הן שקבעו את צביון פרנסתם של תושבי העיירה, שברובם היו יהודים. מהם אחוז ניכר של חנוונים שהיו מתרוצצים בין שתי הכרכים הנ"ל והיו מביאים מכל טוב וחדיש בענפי המנופקטורה, גלנטריה, הנעלה וכו׳. היו שסחרו בפירות ותבואות. גם בעלי מלאכה ואומנים ובעלי מקצועות חופשיים וכו׳. יש לציין שבין שתי מלחמות העולם היה מצבם של יהודי המקום טוב.

אם כי העיירה היתה מוקפת כפרים מאוכלסי מולדובנים, לא הורגשה בדרך כלל אנטישמיות, ומעשים תוקפניים כמעט ולא רשמה הכרוניקה המקומית פרט לפרעות ב־1905. יחסי־השכנים היו מניחים את הדעת. סחרו אתם, לרבים מהם היה אשראי אצל חנווני המקום וכו׳. אמנם נגישות וסחיטות מצד השלטונות לא חסרו, אבל ממדיהן היו קטנים. בפוגרום משנת 1905 נהרגו אמנם לא מעט מבני העיירה ובכניסה לבית־העלמין היהודי מתנוסס קבר אחים לקרבנות הפוגרום, אך בין שתי מלחמות העולם כמעט ולא התווסף קורבן אחר.

החיים הציבוריים היו טבועים בחותם יהודי. ראשי העיר והפקידים הבכירים בעיירה היו יהודים, הן בתקופת שלטונם של הליברלים (והם שלטו במרבית התקופה שבין שתי מלחמות העולם) והן בתקופת שלטונם של הצארניסטים, ואפילו

בתקופת שלטונו הקצרה של הגנרל אוורסקו נמצא יהודי „אוורסקני" ששימש אז כראש העיר.

יום המנוחה המעשי (ולא הרשמי) היה שבת. בחגים ובמועדי ישראל שבתה המלאכה, המסחר והתגרנות בכל רחבי העיירה. רחובות העיירה מלאו נוער יהודי חוגג ויהודים צועדים בהרחבת הדעת לבתי הכנסת הרבים שבעיירה.

קהילה רשמית לא היתה אמנם בעיירה, אבל רשת מסועפת של מוסדות סעד וצדקה קוימה, כגון: „גמילות־חסד", „מעות חיטין", „הלואה וחסכון" ועוד. מוסדות שדאגו לדל ולנצרך. תקציבי מוסדות אלו התכסו רק מתרומות תושבי המקום ומס שחיטה. מנגנון לא היה קיים. כל מתרים וכל עסקן־ציבור שירת את ציבורו שלא על מנת לקבל פרס, ורק מרצונם הטוב של פרנסי־העיירה וידם הפתוחה של אזרחיה קוימה רשת מוסדות אלה. לשבחם של תושבי המקום תצוין גם העובדה שבכוחות עצמם החזיקו בית חולים יהודי שתמיד עמד על רמה גבוהה וענה לדרישות המקום והסביבה. במקביל לבית חולים זה ובסמיכות מקום לו היה גם בית חולים נוצרי־ממשלתי שהגיש אישפוז וריפוי לאוכלוסיה הכפרית של הסביבה וגם ליהודי המקום שהסתייעו בו לא פעם ובפרט על ידי הרופא הממשלתי — ד"ר זשולקבסקי, שיצאו לו מוניטין בעיירה.

החיים התרבותיים־חברתיים היו עלובים למדי. עם רדת היום, סגירת החנויות וסיום המלאכה, היתה משתררת דומיה ברחובות, וכל אחד נסגר בביתו ובמשפחתו. לא היה לאן ללכת ובמה לבלות את הזמן הפנוי. הראי־נוע (בשנות העשרים והשלושים עוד לא ידעו בעיירות בסראביה על קולנוע) היה דל ועלוב, והדור המזדקן לא נמשך אחריו, ומה עוד שהכתוב בו היה ברומנית שלא רבים ידעוה. תיאטרון לא היה חזיון נפוץ ורק לעיתים רחוקות פקדה להקה כלשהי את העיירה, וברוב המקרים רמתה האמנותית של הלהקה היתה מוטלת בספק. מקומות שעשועים וטיולים נעדרו, פרט לגן ציבורי שתזמורת „מכבי" נגנה בו. בתחום הספרות והמדע גם כן לא שקעו יהודי המקום ולאנשים בגיל העמידה לא היה במה ואיפה לבלות את הזמן שלאחר יום העמל או המסחר.

פרק בפני עצמו — הפעולה הציונית במקום. אמנם היתה פעולה ציונית ענפה, שהקיפה את כל שטחי הפעולה הציונית של הימים ההם: מגביות לקרנות, הרקת הקופסאות הכחולות של הקרן הקיימת, אסיפות הסברה, עריכת בחירות לקונ־גרסים וכו׳. הסתדרויות נוער היו: ה„מכבי" שריכז סביבו נוער וחינכו ברוח הספורט וערכים ציוניים־לאומיים, „גורדוניה" שריכזה סביבה נוער עמלני ולומד וחינכה את חבריה לעליה ולהגשמה עצמית במסגרת הקבוצה בארץ.

החוגים השמאליים התרכזו מסביב ל„קולטור־ליגה". רוב פעולתם היתה במחתרת מפחד השלטונות. הם ריכזו סביבם אנשי עמל, שוליות ובעלי מלאכה. ברשותם היתה ספריה ענפה באידית: מקורית ומתורגמת. רוב השנים היתה זו הספריה היחידה בעיירה (היתה אמנם קיימת גם ספריה עירונית, אבל דלה ועלובה) שנמצא בה כל ספר חדש וכל שוחר קריאה צבא על דלתי הספריה.

כזו היתה עיירתי וכזו אזכרנה.

נוף
עבודה
מסחר

אוריה פלדמן

נוף

ה„עיירה" של שלום אש זכורה עדיין לרבים מאתנו. היתה זו עיירה יהודית פולנית שיצרה את תרבות האידיש הג־לותית של המאה הי"ט. עיירות בס־רביה היו אחרות, ומשום כך אחרות היו גם יצירות התרבות שנוצרו בהן. נולדתי בקלרש, עיירה הנמצאת במר־חק מסע שעה ברכבת מבירת בסראביה — קישינוב.

עיירה זאת נמצאת בתוך גיא צר. מא־חוריה ומלפניה שרשרות ארוכות של הרים, נכון יותר גבעות גבוהות. המים זרמו וירדו מן ההרים אל העמק בו נשתרעה העיירה ובקרקע הטין הש־חורה האופיינית למחוז זה היו מתה־וות שנה שנה ביצות אשר ב„זכותן" נתפרסמה קלרש בכל הסביבה. אולם היה זה רק סימן חיצוני, קו הדוחה אורח לשעה קלה.

קלרש היתה מרכז תרבותי בעיני כל אלה שבאו עמה בקשרים תכופים וע־מוקים יותר. בעצם היה בעיירה רחוב אחד (ארכו כמה ורסטאות) שראשו בכפר וסופו בכפר, שרועה בין כפרי מולדבנים. בראש הרחוב נמצא כמעט בלי פיניון הכפר טוזורי. בקירבתו כנסיה נוצרית וכן בית החולים של הקהילה היהודית. מול העיירה מעבר לפסי מסילת הברזל, נמצאת בריכה רחבת הידים, אשר עליה טחנת הקמח של ה„פריץ" ובמרחק מה ממנה תחילת הכפר הגדול סלשטי, ולמעלה ממנו בצלעות ההר, הכפר נובצ'. בין שני הכפרים יער גדול צפוף ורב צל. בקצהו השני של רחוב העיירה הארוך, בדרך לתחנה של מסילת הברזל, כרמי גפן ושדות תירס ובמרחק קילומטר או שניים יערו של הכפר נישקאני.

כך היתה העיירה מוקפת כפרים ויע־רות, אויר כפרי ופרנסות כפריות. כל הכפרים הקרובים והרחוקים היוו יחד את ה„קודרה" (חבל הגנים) המפור־סמת, שהצטיינה כמחוז עשיר ביין ובשזיפים ושאר ירקות וקלרש מרכז המסחר בתוצרת זו.

בעיירה זו בליתי את ימי נעורי הראשונים.

י. אוצ׳יטל

הגדר

מכל עיירות הסביבה וגם מהסביבה המרוחקת, הוותה קלרש מרכז לסחר־רב בתבואות, בתנובת־בוסתנים ופרי־גפנים*.

בחודשי הסתיו במיוחד הפכה העיירה השקטה והצנועה להיות פעילה ונמרצת, למעין צעדה כבירה ורבת־היקף שה„ישן" — האדם המקומי — נפגש ב„חדש" — האדם בעל אופקים שהגיע ממרחקים, מארצות מפותחות, במיוחד הסוחרים ה„דייטשן" בעלי תנופה מס־חרית־אירופית. רבים מתושבי העיירה היו מסתערים על כפרי הסביבה כ„חיל־כיבוש" מי למשא ומתן בדבר קניית היבולים ומי כדי לתקוע־יתד ל„לוזני־צות" ול„דוחובויות" (מיתקני יבוש־פירות). סגנון החיים הקבוע שבעיירה כאילו שינה טעמו, ומדריכה על מקום אחד נהפכו רבים מתושביה לנודדי־דרכים וקיימו בגופם תנאים חלוציים („נישט דערעסן, נישט דערשלאפן"). עיירתנו התברכה ב„יתרון־אסטרטגי" לימי שלום. היא שכנה במרכז המישור הדשן והפורה של אדמת בסראביה, בין הנהר פרוט והדנייסטר עם התבלטותו של בית נתיבות גדול־יחסית על אם הדרכים.

זכורני, שעובדה אחת שימשה כפליאה בעיני. עיירה מפגרת באמצעיה, כשה־גדר (ה„פלויט") הזיג־זגי והלא סימטרי עד להבעית, היווה גבול בינה לבין מסילת הברזל, ידעה להקים במחיצתה בתי־אחסנה (ראמפעס), בתי אבן יסו־דיים עם פלטפורמות מותאמות לגובה, דלתות קרונות־רכבת עם שלוחות מיו־חדות של מסילות־הברזל. אכן, באה עובדה זו להעיד שהמקום שימש מרכז חשוב לסחר גם עם **ארצות שכנות**

קטע מפסי הרכבת העוברים לאורכה של העיירה

---

* מעל במת הכנוס השני של יוצאי קלרש בישראל פנה הפולקלוריסט, אפרים דוידזון ז״ל, לנאספים בזו הלשון: „רואה אני הרבה פנים צעירים. האם זוכרים אתם שקלרש היתה עיירת נפט״? ארשת הפנים המתמיהה של הנוכחים לא בוששה לבוא והוא הוסיף: חש אני בחולשת הזכרון שלכם. וכי אינכם יודעים ראשי־תיבות של נפט מה הם? זה הלא, **נ**־יס **פ**־לאמן **ט**־וטין (אגוזים, שזיפים וטבק).

רבות בתוצרתה הברוכה של תבואתה ופירותיה: דובדבנים מרים ומתוקים, אגוזים, שזיפים, אפרסקים, מישמשים, אגסים, ענבים לסוגיהם השונים ועוד. ובהיזכרנו ב„פלויט" יש לספר את ה„היסטוריה" שלו: כשסללו את מסי־לת הברזל כעורק־תחבורה מרכזי, לא היתה קיימת שום מחיצה בין העיירה לבין המסילה, ובימים בהם גידלו תוש־בים רבים צאן ובקר קרה לא פעם שבהמות אלו התנגשו ברכבות וגרמו לאסונות. לכן יצא צו מאת הרשות שעל כל בעל בנין שבקרבת המסילה להקים גדר. כל אחד הקים לו אז גדר בהתאם ליכולתו הכספית וטעמו האי־שי, ומכאן אי־האחידות שבצורה. גדר ארוכה זו הטילה קלון על העיירה כי היוותה רושם מדכא בעיני הנוסעים העוברים ברכבת על פניה.

דוגמא „פיקנטית" מהגדרות שנתמשכו לאורך פסי־הרכבת. ניתן להבחין בכפר טוזורה ובהרים סביבה

ככה נראתה העיירה בעוברך על פניה עם הרכבת

אברהם פיכמן

ארץ ברכה

בדרך מקרה השגנו שני כתבי־יד של ר׳ אברהם פיכמן ז״ל, סוחר וקומיסיונר בעיירתנו, חניך הספרות של דור ה„השכלה״. בגלל תוכנם של המאמרים, צורתם המליצית־ססגונית מימי ה„השכלה״ וכוח ההבעה המחונן בהסתכלות ערה וחודרת הננו נותנים אותם בזה כצורתם וכלשונם.

אם לא דרכו עוד כפות רגליך על אדמת „בתיה־רבה״ (בסראביה) הדשנה והפוריה — בוא נא, ידיד יקר, ואנהגך בדרך העולה מעיר הפלך „כבשן״ (קישינוב) עד בואכה עירה „עין־גנים״ (אונגני) אשר לחוף נהר פרת (פרוט) יושבת. והיה בהביטך מבעד לחלוני מרכבת־הקיטור אל כל פינה שאתה פונה, לא תשבענה עיניך מראות את הדר הבריאה, את החן והיופי שפיזר הטבע מלוא חופניים עלי ארץ ברוכה זאת. בבקעה נהדרה מעולפת ירקרק חרוץ, שדמות בר, ציצים ופרחי־שדה המפיקים ריח ניחוח באף כל היקום, תלפות המסילה ארחות דרכה בין רוכסי הרים גבוהים ותלולים עליהם מתנוססים לתפארה גגים נחמדים למראה, המגדלים כל עץ פרי למינהו, על כל גבעה נישאה וכרמי חמר למכביר, מטעי גפנים פוריות שכפפו ראשיהן מכובד אשכלותיהן. הנה שם במרחק, על הר גבנוני, כעין כדור מתנוצץ הופיע, מראהו כלפיד בוער המורה זיקי אש אשר כקוי הברק ירוצצו. בן־רגע מתלהבים ומתאדמים ובן־רגע עלטה תכסמו — זוהי כיפה מוצהבה המבריקה כנחושת־קלל על ראש מגדל הפעמונים לכנסיה נוצרית המתנשא בשיא גובהו מעל לראשי האלונים המכתירים אותו בקרבתו מבין חורש מיצל תימרות עשן עולה ומתאבך ומתפשט בתוך האדים אשר באויר הרקיע לאות כי במקום הזה משתרע איזה כפר, בו יושבים אכרים עובדי אדמה, כורמים ויוגבים על אדמת אחוזתם בתוך אהלים מסתתרים בין סבכי יער צומח עצים רעננים נותני פרי מגדים. כל בתי הערים מוקפים גנות ופרדסים אשר כצרור המור יתנו ריחם, וכל יושבי החבל הזה בתוך ניצני חמד ופרחי שושנים ישכונו. ומי לא שמע שם יפה־נוף הלזה אשר בשם „הקודרה״ מחוז גני הפרי יכונה ?! עת האסיף הגיע כי בשל קציר, והימים ימי ביכורי ענבים במחוז הזה, והעיירה „כולה־רעש״ (קלרש) שהיא המרכז לכל פרי ארץ „בתיה־רבה״ (בסראביה) מלאה תשואות המון אדם רב. מעבר למסילת הברזל, על מצע ירק דשא תחת צללי ערבי נחל רובצות משפחות משפחות מבני הנכר שבאו להשכיר את עצמם לגננים (סאדובניקיס), אלה למשלים פרי ואלה למלקטים וכן למ־

מראה ה„שס" (אחו)

ייבשי השזיפים והאגסים ושאר הפירות לעשותם סחורה העוברת לסוחר. ועל המגרש לפני בית התפילה לחסידי „באהוש" עומדות כנופיות, כנופיות מבני דלת העם אשר לאחינו בני ישראל, הבאים מדי שנה בשנה מערי פולין, אוקראינה וגאליציה להיות דורכים בגת, וכל סוחר־יי"ג בוחר לו מהם זוגות זוגות לדריכה, ביניהם ישנם כאלה שכבר קנו להם זכות אזרח אצל הסוחרים הגדולים אחרי היותם שבעי רצון מעבודתם. כל בתי המלון ובתי הסוכנים (קומיסיונרים) אשר בעיירה מלאים סוחרים הבאים הנה מכל קצווי ארץ, אלה לקנות פירות יבשים ואלה למלא כליהם עסיס־ענבים וכל התושבים כהקונים וכהמוכרים, הסרסרים והסוכנים, מהנערים המקבלים את הסחורות באוסמי בתי הנתיבות עד הפועלים נושאי סבל הטוענים את המשאות במרכבת הקיטור — ידי כולם מלאות עבודה רבה, המביאה שפע ברכה לכל העוסקים בה.

הנסיעה ל„קודרה" היתה תקותם ונחמתם של עניים רבים בערי פולין וגאליציה. הנה בעיירה אחת הקטנה ככף איש במעון צר בתחתית המרתף, אשה אלמנה ושבעת יתומיה הקטנים נאנחים ונאבקים מכאב לב ושבר רוח, כי בשוב בעלה בפעם האחרונה מהקודרה נפל למשכב, שבועות מספר התהפך בציריו עלי ערש דווי ויעזבנה לאנחות בלי כל עוזר ותומך, והנה בנה הבכור עומד ומתחנן לפניה: „הבליגי נא על יגונך אם יקרה, ומנעי עיניך מדמעה, עוד זמן קצר ואסע אני לקודרה ותקותי חזקה כי סוחרנו הנדיב שכבר הכיר את ישרת לב אבי המנוח אשר עבדהו באמונה ויושר זה שנות מספר, לא ימנע את חסדו מאתנו ויספחני אל

דורכי יינו, והנני מבטיחך, אם יקרה, כי אסתפק בפת חרבה ומים לחץ ואצ־רף פרוטה לפרוטה וכל משכורתי תהיה קודש למחיית נפשנו לחורף הבא.
פלוני מנחם את רעיתו אשר עיניה תמקנה בחוריהן מעוצר רעה ויגון, כי אם יעזור ה׳ וישוב בשלום מהקודרה לא ישים יד אף על אגורה אחת וכל שכר הדריכה יהיה מוקדש למוהר בתו שכבר בגרה, ואלמוני משעשע את אשתו ובניו הרכים כי בכסף שיצבור יכסה את מע־רומיהן לימי הסתיו הממשמש לבוא.
ושם עני מדוכא כורע ברך לפני המלווה ברבית הנושך השבועוני הבקי בהפרדת הפרשיות המורכבות, כי יחליף לו את מטליתו הדקה שהוא נושא בימי הקיץ באדרתו המטולאה העבה שהעביט אצלו בימי האביב בעד אגורות נחושת כדי להשקיט רעבון בני ביתו למען יחם לו בנסיעתו, ובזקנו ובפיאותיו הוא נש־בע כי בבואו יפדנה בכמה שידרוש ממנו.
כל אחד ואחד בנה את עולמו על חש־בון הקודרה, והיא כאם רחמניה הש־פיעה שפעת ברכותיה לאיש לאיש כפע־לו ועבודתו.
וזאת תורת הדריכה:
האכר מסדר בכרמו שתים שלוש גיגיות גדולות זו בצד זו, ועריבת הדריכה יו־צאת נשענה על ארבעה יתדות עץ נעו־צים בארץ, קצה האחד נוגע באחת הגיגיות והיא מונחת בשיפוע עד נוכח אמבטה קטנה העומדת בבור חפור מתחת לשפת העריבה, אשר בקצה השני. הבוצרים כורתים במזמרות את אשכלות הענבים לתוך סלים הנישאים במוט ומוריקים אותם לתוך הגיגיות, והאכר בעל הכרם עומד על גבה ומרסק את הענבים בקלשון עץ גדול עד זוב העסיס, וכאשר החלה התסיסה באים זוג דורכים יהודים — האחד עולה על עריבת הבריכה וממלא מהגיגיות שק קלוע ומסונן העשוי לשם דבר זה מהע־נבים המרוסקים ומניחו תחת כפות רגליו היחפות ורוקד עליו עד צאת העסיס הנוזל ויורד לתוך האמבטה אשר תחת קצה העריבה בבור ושם עומד בן זוגו וממלא את הכד אשר בידו ושופכו בקול הידד לתוך החבית העומדת מוכנה לקבל אל תוכה את היי״ג.
את הענבים הנסחטים משים האכר בתוך מכבש עץ ועל ידי לחיצה יתרה במוט המסבב יוצא המיץ הנשאר לתוך האגן העומד מתחת המכבש, ובו ממל־אים את החביות עד המגופה, ואת החרצנים והזגים המתלכדים לגוש אחד יצבור לגל גדול, בחלק מהם ממלא האכר איזה חביות ושופך עליהם מי בארות והיו למשקה פשוט לימי החורף ואת החלק הגדול יותר יאצור להאכיל בהם את בהמותיו.
דריכה כזו היתה מנהג מוסכם משנות דור ודור, וכל גדולי הזמן שתו את היי״ג שברכוהו יהודים בלי כל חשש נסך חלילה. רוב הדורכים היו אמנם מבני ההמון שלא היו בקיאים בהלכות יין נסך, אבל מסורת האבות בידיהם מצד אחד, ומחיית בני ביתם היקרה מאוד בעיניהם מצד שני, ושני אלה היו ערובה נאמנה להיותם נזהרים מאוד לבלי תת לנכרי להתערב בעת הדריכה, וכן מצד הסוחרים, גם הקלים באמונה ובדת, — אחרי כי היי״ג עומד למכירה לקונים יהודיים, — הקפידו מאוד על ההכשר והשגיחו בשבע עינים על עבודת הדורכים ששלמו להם במי־טב כספם, בעת שדריכת האכרים לא

עלתה להם כל תשלום וגמול.
ידעתי סוחר־יי״ג אחד אשר בין היר־אים לא התחשב, והיה נודע בין מכי־ריו לאפיקורס ודיני היתר ואיסור לא זרו לו, וידע שאם המנסך לא היה עובד אלילים ונגע ביין של ישראל הרי זה מותר בשתיה, אבל בצאתו אל הכרמים בעקבות הדורכים ובמצאו חבית בלתי מלאה, שלף את נעליו, ורחץ את רגליו ודרך לבדו כמה שקי ענבים מרוסקים ומילא בעצמו את החביות, אף כי יכול היה לצוות על האכר כי ידרוך במקומו, אבל ירא היה פן בכרם הקרוב מבין העפאים נשקפת עין רואה ואוזן שו־מעת ויעבירו המקנאים קול במחנה, כי יינו יין נסך, למען יתרחקו ממנו הקונים, ומהיותו חס על ממונו עבד עבודה שלא הסכין בה והיה נזהר מאוד בעבודתו.
האמת ניתנת להיאמר: אם כי היי״ג שנדרך על ידי היהודים היה כשר עפ״י דין אבל על טהרת ההכשר לא נעשה כלל.

שערו נא בנפשכם, כי לעבודה כזו בא יהודי פולני עני ואביון אשר גם בביתו היה שקוע ביון מצולות החלאה והזו־המה ומה גם בעיר נוכריה אשר גם שמלתו לעורו לא החליף שבועות שלמים, אמנם בפעם הראשונה טרם עלותו על עריבת הדריכה הרחיץ פע־מיו בספל מים קרים, אבל המים האלה היו הראשונים וגם האחרונים, כי הלך מכרם לכרם ומעריבה לעריבה, הלך ודרך ברגלים מגואלות ולא היה נזהר בטהרה כלל.
לא כן התנהג האכר בכרמו, טרם עלותו על העריבה החליף את כתנתו ומכנסיו בלבנים שנכבסו לשם הדריכה, את פעמיו רחץ פעמים רבות במים קרים, פושרין ורותחין וניקה את חלאתו מבין אצבעותיו ומתחת צפורניו, ולא זז מה־עריבה עד כלותו לדרוך. לכן עלינו להו־דות כי אם דריכת האכרים בלתי כשרה אבל טהורה היא במלוא מובן המלה הזאת.

ס. קנדל

מקורות פרנסה

בסראביה ארץ הרים ועמקים ומעיינות מים ונהרות ופלגים חוצים את אדמתה השחורה המניבה והפוריה, וסביבת קלרש בתוכה.
העם המולדובני אוהב עבודה, פשוט באורח חייו, כנים ומסתפק במועט, וכן גם יהודי המקום, שהיו כמעט כולם סוחרים, פרט לבעלי מלאכה מעטים.
הסוחרים נחלקו לכמה סוגים. היה סוג של סוחרים שהאמינו בפסוק „אשרי יושבי ביתך״, אלה היו בעלי חנויות מכולת, מנופקטורה, נעלים, גלנטריה, קצבים, בתי הארחה וכו׳.
היו גם סוחרים זעירים אשר קנו מה־אכר לשם מכירת תוצרתו שהביא לעיירה כגון: חיטה, שעורה, דגן, שבו־לת שועל, תירס, חמניות, גרעיני פשתן ודלעת וכל מיני גרעינים אחרים וזרעים וגם תפוחי אדמה.

היו סוחרים מומחים לפרוות וקנו ומכ־רו עורות ארנבות, שועלים, זאבים, נמיות, כלבי מים, עורות צאן וכבשים וכן צמר וכ״ו וסוחרים שלא חיכו לאכר שיביא את הנ״ל לעיר אלא יצאו ביום ראשון בשבוע לכפר, סרו לבתי האכרים וקנו מהם מן הבא ביד וביום חמישי בשבוע חזרו לבית לערוך את השבת בחיק המשפחה.

היה עוד סוג מסויים של סוחרים ספצי־פיים כמעט רק לקלרש מכל ערי בס־ראביה, בגלל סחרם המיוחד והם ה„סדובניקיס״ או בוסתנאים, שנקראו כן על שם הבוסתנים בפרט של עצי שזיפים שהיו קונים מאת הפריצים והאיכרים את פרים בכמויות גדולות. יהודי קלרש מצאו שיש לייבש את השזיפים כדי שיישמרו לחורף וייוצאו לערי רוסיה הגדולה. הרוסים ידועים כשותי־תה ומטעמי דת בימי צום לא צרכו סוכר אלא שזיפים מיובשים להמ־תקת התה ולכן היתה גדולה צריכתם.

ה„לוזניצה״

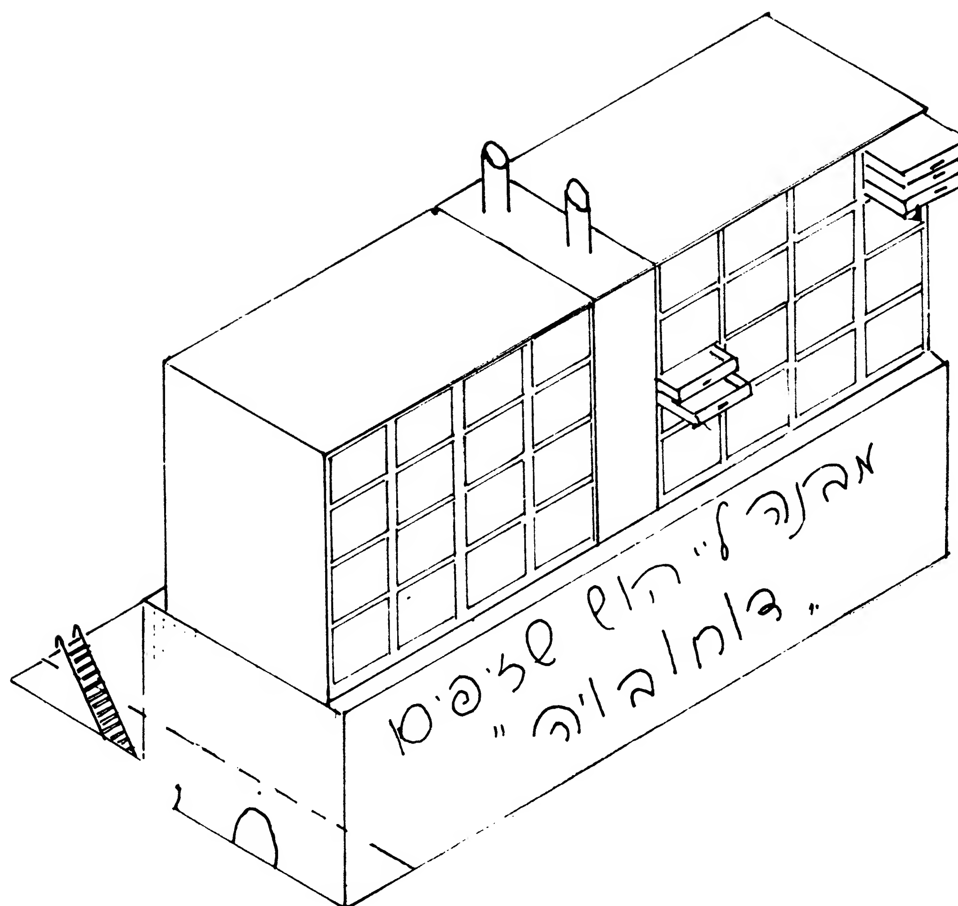
(מבנה לייבוש שזיפים ע״י עישון)

כדי לייבש את השזיפים על ידי עישון הקימו „לוזניציס״. חפרו באדמה תעלה באורך שני מטרים וברוחב מטר ורבע וככל שהעמיקה התעלה הלכה והצ־טררה עד כדי חצי מטר ברוחב למטה בתוך קרקעית התעלה. נחפרה עוד תעלה במרחק שבעים סנטימטר מהת־עלה הקודמת בעומק של מטר ורבע ובשטח שהפריד בין שתי התעלות חפרו על קרקע התעלה המקבילה מערה שקבלה צורת תנור אשר בו העלו את האש. התעלה הראשונה כוסתה במק־לות מסודרים אחד על יד השני ברווח של סנטימטר ומסביב מין ארגז בעומק של שלושים סנטימטר שאליו היו מחו־ברים המקלות שהיוו תחתית הארגז שמעל לתעלה וזאת נקראה ה„לוזניצה״ אשר מלאוה שזיפים טריים ובשלים. למטה בתנור העלו את האש מבלי שת־עלינה להבות, אלא שתהיה בערה אי־טית, עישון בעיקר. העשן התפזר מתחת הלוזניצה וחדר בין המקלות לתוך ציבורי השזיפים ואחר ששה ימים היו השזיפים מיובשים, בשרניים, שחורים נוצצים משחור, מתוקים, אלא שריח עשן נודף מהם ולכן קראו להם שזיפים מעושנים. מובן מאליו שכל סו־חר או כפי שקראנו לו סדובניק בנה לו מספר מבנים לפי צרכו, זאת אומרת לפי כושר איסוף וקניית השזיפים או לפי הכסף שיכול להשקיע במסחרו זה. היו מייבשים השזיפים גם בדוחובויה אשר יתרונה היה בזה שהמוצר יצא מיובש „סוג א״ מבלי שיהיה מורגש בו העישון.

ה„דוחובויה״

(מבנה לייבוש שזיפים ע״י חימום)

ה„דוחובויה״ נבנתה על ידי נגר מומ־חה ; מה צורתה ? תארו לכם ארון קיר בעל שלוש דלתות זו על גבי זו ועשר או שתים עשרה דלתות באורך. גובהה של כל דלת ששים סנטימטר ורחבה שבעים. עומק הארון שני מטרים. כל דלת מהווה תא ובכל תא ארבע תבניות בצורת מלבן ששים על שמונים, ועשרה סנטימטרים בעומק. תחתיתה עשויה מקלות הנפרדים זה מזה במרחק סנ־טימטר אחד. התבניות הנקראות „ליוסקליך״ נערכות על גבי פסים ואפ־שר להזיזם ולהוציאם לפי הצורך.

הדוחובויה בנויה באותה צורה של תאים גם מצד שני ועד לידי כך נפגשות שתי התבניות ברוחב הדוחובויה משני הצדדים ומבלי להפריע הזזתם, הוצ־אתם למילוא והרקת השזיפים.

הדוחובויה הותקנה על גבי תנורים שנבנו בתוך האדמה לפי התאור דל־קמן: נחפרה תעלה של מטר ושמונים בעומק, שני מטרים הרוחב, והאורך לפי מספר התאים ותנור־קיר באמצע התעלה.

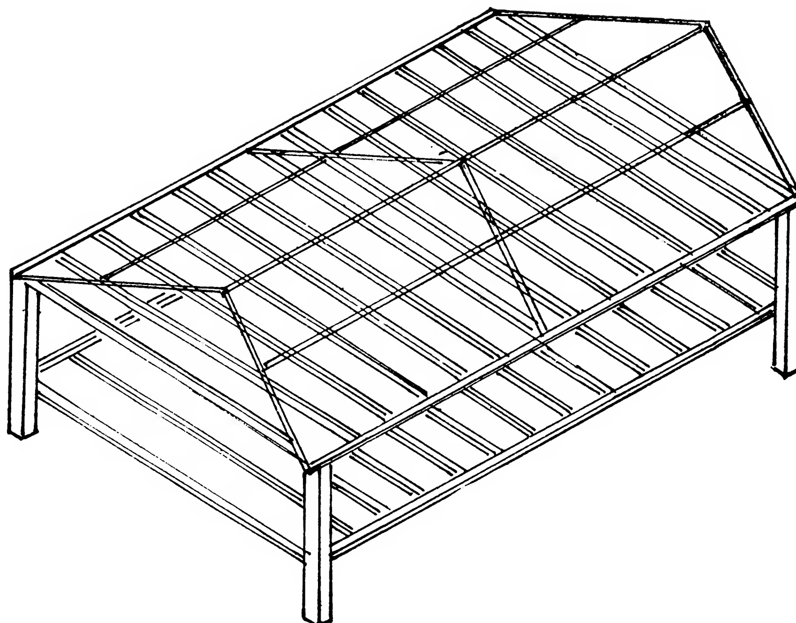
החפירה בעומק היתה ישרה כמו אר־גז. בשני קצות התעלה נבנו מלבנים שרופות שני תנורים חזקים באורך של מטר וחצי כל אחד, בדומה לתנור של מאפיה. האש שבתנור נכנסה לתוך שני צנורות של פח ברזל עבה בקוטר של 40 סנטימטר כל אחד. הצנורות מת־פתלים בתוך התעלה וחוזרים ונפגשים בתוך תנור־הקיר המחלק את התעלה ואת הדוחובויה לשניים. החום שנוצר מהאש שבתנור ומהעשן שבצנורות מש־תמר בתוך התעלה מתחת לדוחובויה וחודר לאט אל השזיפים בין המקלות שבתבניות, והדוחובויה מכוסה קרשים ועליהם חומר וטיט כדי שהטמפרטורה לא תתנדף ותישמר בתוך הדוחובויה הסגורה היטב. הפסים אשר עליהם

השרטוטים במאמר זה נעשו ע"י יחזקאל אלימלך בהדרכתו של בעל המאמר.

מסודרים התבניות (הליוסקליד) והע־שויים גם כן קרשים אינם נשרפים מהחום שמתחתם בגלל הציפוי של קר־טון אזבסט השומר עליהם מפני הת־לקחות ושריפה. את האש שבתנורים מפסיקים פעם בשבועיים כדי לנקות את הפיח שהצטבר על דפנות הצנורות. התנורים מוסקים יומם ולילה כדי שלא לבזבז זמן יקר ב„עונה", ולכן עובדים גם בשבתות, בחגים שלנו ושל הגויים. העובדים מתחלפים במשמרות לפי ההסכם כל שתים עשרה שעות. היחידי שאינו נח ואינו מתחלף הוא הסוחר הנם את שנתו נים־לא־נים. כל משך העונה עוסק הוא ביום באיסוף וקניית הפרי ובלילה בשמירה על משרתי התנורים שלא יירדמו, כדי שלא תורד הטמפרטורה הדרושה ולא תיגרם ירידה בתפוקה. כן גם יש להשגיח שלא תגבר האש פן תישרף הדוחובויה עם הפרי שעל תבניותיה והבנין אשר עליה. בדוחובויה היו משהים את השזיפים לייבוש כמעט עשרים שעה. את התב־ניות היו מעבירים מהתאים שלמטה לתאים שלמעלה לחום יותר גבוה ולזה היתה דרושה מומחיות רבה (איך ומתי להחליף את התבניות). את השזיפים המיובשים היו אורזים בארגזי עץ במש־קל של פוד (16 קילו) בכל ארגז, או בשקים — 80 קילו בכל שק. צורת האריזה היתה תלויה בדרישת הקונים שבאו מארצות שונות כגון: רוסיה, פולניה, צ׳כיה, גרמניה, אוסטריה וארצות אירופה האחרות. חשוב לציין שבקלרש גופה לא היתה רשות לבנות דוחובויה ולכן נבנו בכפרים. בכל כפר הסתדרו שניים־שלושה יהודים לפי גו־דל הכפר ובהתאם לתנובת הבוסתנים וכמות השזיפים.

רחיצת האגוזים

בניגוד לחוכרי הבוסתנים שעיסוקם בכפר בייבוש השזיפים, היתה הכנת תוצרת האגוזים בתוך העיירה: לאורך פסי הרכבת היו כמעט בכל חצרות הבתים בארות מים. מרחצי האגוזים היו חוכרים את החצרות ששטחם לא היה פחות מדונם או שני דונמים בגלל הבארות שבשטחם. על יד הבאר העמידו חביות בגובה של מטר ובקוטר של מטר ורבע. ארבע מצד אחד של הבאר וארבע מצד שני. בחצר התקינו על יתדות בגובה של שמונים סנטימטרים פסים עשויים קרשים ובמרחק מטר וחצי בין פס לפס. על הפסים העמידו „ליוסס" תבניות העשויות קרשים בצורת מלב־נים (שני מטרים אורך, מטר רוחב ועומק 15 סנטימטרים). תחתית התב־נית עשויה רעפי עץ ורווח ביניהם כדי שהאוויר וחום השמש יחדור בין הא־גוזים הרחוצים שמלאו את התבנית המשמשת לייבוש אגוזים. את האגוזים חייבים היו לרחוץ מפני שהאיסוף והעברת האגוזים מן הבוסתנים לעיירה נמשך לפעמים שלושה ארבעה ימים, תוך כדי כך התחממה הקליפה הירוקה שהתחילה להירקב ונעשתה שחורה והשחירה גם את קליפתן הפנימית הק־שה של האגוז. רחצו אותם כדי לשוות להם צורה יפה. מובן שהיה מורגש הריח של החמרים שבהם נרחצו הא־גוזים אבל בגרמניה ובאוסטריה העדי־פו את מראם הנאה על טיבם, בקשטם בהם את עצי הקריסטמס בימי חג־המולד. כדי שהאגוזים יקבלו את צו־רתם הנאה רחצו אותם ארבע רחיצות, הראשונה במים פשוטים, השטיפה השניה במים מהולים מי־אש, השלי־

„דיבן" — לייבוש אגוזים

שית במים מהולים סיד והשטיפה הר־ביעית במים פשוטים עם קצת מי־אש ששטפו את החומר החריף, והאגוז קבל אחרי ייבושו צבע צהבהב. הרחיצה נעשית בעזרת חתיכת קרש באורך שלו־שים סנטימטר, רוחב 10 סנטימטר ועוביו 5 סנטימטר, מהוקצע זיגזגית והמורכב על מקל באורך של 2 מטר. שפשפו את האגוזים בתוך החביות עד שהאגוזים נעשו נקיים ולבנים.
אחרי שהתייבשו האגוזים על ה„ליר־סס" הועברו על דיוואן שהיה בנוי בצורת מלבן אבל בממדים גדולים, עד כדי ששה מטר רוחב ושמונה מטר אורך והיה שלד של גן שאפשר היה לכסותו ביריעות בד ברזנט בשעת גשם. הקבול של ה„דיוואן" טונה או טונה וחצי אגוזים עד לייבושם הסופי. היות שבקלרש ירדו גשמים לעתים תכופות היה עליהם להכניס את התבניות מתחת לסככה ולכסות את ה„דיוואן"

ואחרי שהשמים התבהרו לקפל את הברזנט ולהוציא את התבניות מתחת לסככה, כדי להחיש את ייבושם. היתה זו עבודה מפרכת — לעסוק בספורט זה בכל ערב ובוקר מפחד רטיבות הטל שנזקו אינו פחות מנזקם של הגשמים, ולכן לא רבים היו אלה שעסקו בעיבוד האגוזים.
בין הסוחרים הגדולים בקלרש שעסקו ביצוא שזיפים ואגוזים לחוץ לארץ נמנו: האחים הרשיל ומוטי למברג, יוסף רוזנברג (אביו של מיודענו ליובה רוזנברג) משה (בודער) רצ׳עשטער, דודי מרדכי ארליכמן בשותפות עם יוסף בוצ׳מינסקי (עתה בארץ) ופסח ז׳נין (שם הפירמה „פרודוקטור" בע"מ), ברל גלמן, ויודל וינוקור (אחיו של מיודענו יוסף וינוקור). היו באים גם סוחרים מרוסיה, יהודים כגויים, לקל־רש להזמין סחורה. בין אלה אני זוכר את ברל סולובודניק ואחיו חצקל.

י. אוצ׳יטל

הירי ד

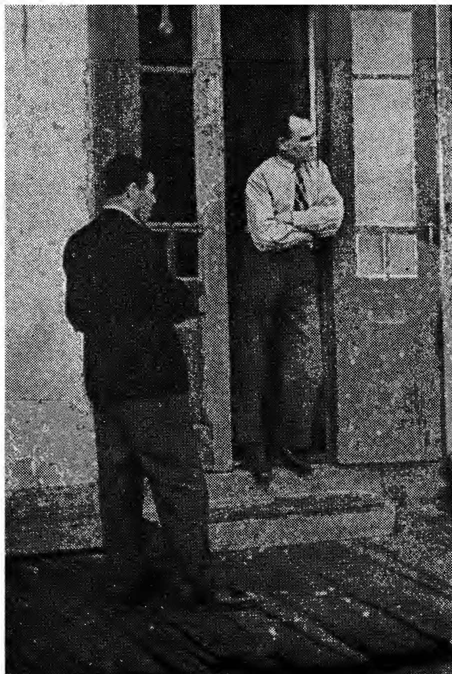
רוב מניינה של אוכלוסיית קלרש דרו־כה היתה לקראת היום הקבוע שבש־בוע — הוא יום היריד הגדול!

הם היו מקדימים בתפילת מנחה ומע־ריב ומקדימים את „שעת־האפס", שעת השינה. גם אנו בני הנוער דאז, שקן התנועה שימש לנו בית מקביל לבית אבא ואמא — גם אנו הכרחנו עצמנו לקצר בשיחות ובילויים, לצמצם ברי־קודים ולחזור הביתה בשעה מוקדמת. בשעה 3—4 אחרי חצות, עם עלות הש־חר נעו, זרמו עשרות עגלות־איכרים מכפרי־הסביבה, עמוסי שפע של פרי־גנים וגני־ירק — מתקדמים לעבר הע־יירה ואחת מטרתם: לתפוס מקום „סטרטגי" בשוק שנתמשך כמעט לכל אורך הרחוב ה„אמצעי". יריד התבו־אות נערך על יד ה„וולסט" (בית מש־פט) ואילו יריד הבהמות והסוסים, התקיים בכיכר הענקית שעל יד בית החולים היהודי.

לצד היריד, שהכיל תוצרת כפריהם של הגויים, ניצבו החנויות היהודיות למ־נופקטורה, למלבושים מוכנים, גלנ־טריה, נעליים, מכולת ודוכנים לכל מיני סדקית. כל הערב־רב הזה היווה כעין צורת „ג׳ונגל". המיקח והממכר היה בקולי־קולות. האיכרים הופיעו

לבוש אופייני של בעל ובעלת חנות מכולת „באקאליע"

בציפייה לקונים...

בצוותי־משפחה, בוחרים ובוררים, שוקלים ומודדים ועומדים על המקח והחנווני היהודי המחוייב לכלכל את בני ביתו מוכרח לשכנע בנפתולי דבו־רים ושבועות את הלקוחות, כי הטוב הוא מצויין והרע הוא טוב ובלבד שיק־נו. לא חסרו כאן פרקי־הומור מחוד־דים ובדיחות משונות לקוחות משפת השכנוע של הסוחרים היהודים ה„ממו־לחים" שהשתמשו בשפתם להוכחה, שהמדות של הלבוש המוכן הן, ורק הן המתאימות לקונה...

חסל היריד, והרחובות נראים כשדה קטל „לאחר מלחמת פנים אל פנים". כל מיני ירקות שנפלו ושנפסלו מצד הקונים, המפל של עלי־כרוב, עגבניות רקובות — כל ה„שלל" הרב הזה, מונח לו על אם הדרך כאבן שאין לה הופכין, ומכיון שמשרדי תברואה ונקיון לא היו קיימים על יד ה־Primaria (העיריה) הקלרשאית, ולסבול את הריחות והזו־המה הזאת אי־אפשר היה, התנדב כל אחד ואחד מתושבי הרחוב ה„אמצעי" וניקה ביוזמתו ובכוחות עצמו את כל הסחי, והעיירה שוב מוכנה לקבל מח־דש פני היריד הקרב ובא.

מראה היריד ברחוב „האמצעי"

א· פיכמן

מתקנה לתקלה

ויהי בשנת תרנ"ב 1892 נולדה חדשה בארץ: הפירמה המפורסמה „וויסוצקי" הניחה בתיבות התה ששלחה להקונים לחג הפסח טבלאות מצוירות יפה אשר עליהם נכתב ונחתם בטבעת רבני מוסקבה ואודסה, הכשר על התה, ויהי הדבר לפלא בעיני כל קהילות ישראל ורבניהם בראשם· הלא התה הוא צמח שאין בו שום תערובת שיש לחשוש שמא נתערב בו מין בלתי כשר לחג הפסח, ומימות עולם שתו אבותינו ואבות אבותינו בלי הכשר, — ומה ראתה הפירמה „וויסוצקי" על ככה להוציא לפתע פתאום הכשרים על הצ־מח הנקי הלזה? חקרו ומצאו בזה כמה טעמים· האחד: מהיות וויסוצקי הזקן בעל־צדקה גדול וחפץ לזכות את הרבנים במתנת־כסף לימי החג לא בתור נדבת חסד, בקש ומצא אמתלה לחפצו כי נותן הוא להם מחיר ההכשר, ולכבוד תיחשב מתנה כזו להנותן וגם להמקבל· ויש שנתנו לו טעם אחר: כי פעם אחת קודם פסח נכנס הזקן לבית חבישת התה ומצא את הפועלים אוכ־לים את פת בגם בעת העבודה, ומאשר היה מטבעו ירא וחרד נפל בלבו חשד פן נפלו פירורי לחם לאיזה אגודה וייכשלו בה אחינו בני ישראל באיסור חמץ·

ויש אומרים כי הטעם הוא מסחרי, פשוט, כדי שיהודים יקנו תוצרתו לפסח··· נמצא כי פרסם קול קורא לא־חינו בני ישראל כי יהיו נזהרים שלא לשתות תה של פירמות נוכריות שאינן מקפידות על איסור חמץ לחג הפסח· אם כן ואם כן הדבר התקנא אחד המו"צים בעיר „כבשן" (קישינוב) הגדו־לה במקור הפרנסה החדש שנתגלה זה מקרוב לרבני מוסקבה ואודסה ויחדד את מחו למצוא גם הוא מין הכנסה כזו· „יגעתי ומצאתי תאמין"· ירחים מספר הרה והגה והוליד הכשרים על היי"ג ופתע פתאום באמצע הקיץ הו־פיעו בעתונים העברים „המליץ" ו„הצ־פירה" קולות קוראים הקורעים את לבות כל אחינו בני ישראל: כי יהיו נזהרים מלשתות היין מהענבים אשר בימי הבכורים הבאים בלי הכשר הר־בנים, יען כי הסוחרים והדורכים בהפ־קירא ניחא להם כי שוכרים המה ער־לים לדריכה והדורכים היהודים רק מטיילים בין הכרמים כדי לרשום את סכום החביות ולקבל שכרם, ואחינו בני ישראל נכשלים באסור יין נסך· אחר שקול־קורא זה חזר ונדפס צר מאוד, כי נעלם ממני הגליון, שבו נדפס קול־קורא זה ואני כותב תמציתו לפי זכרוני·

מספר פעמים בעתונים קרא המו"צ לאספה את הדיינים והרבנים ויושבי העיירות הקטנות אשר גם הם על ה„קודרה" נחשבות וכולן באו לעיר „כבשן" לבית המו"צ המתקן והוא כיו־שב ראש המצטער מאוד על ההפקרות, דרש לפני האסיפה דרשה ארוכה באו־תו ענין· ממילא מובן כי הצעתו נת־

קבלה על פי כל הדעות, כי מי מהמו־צ"ים ימשוך ידו מהכנסה חדשה שלא ראה מעודו? והיא הלא תשית תוספת על שכרו התמידי שהוא מקבל מבני עדתו.

אחרי שקלא וטריא הסכימו להוציא תקנות כאלה:

- כל רב ומו"צ היושב באחת העיי־רות בהקודרה מחויב להכין לו בעוד מועד בטרם יגיעו ימי בציר הענבים, חבר נאמנים מבני היראים והחרדים הן מיושבי המקום שהוא מכיר אותם והן מערים אחרות אשר יביאו תעודות מרבני מקומם, כי ראויים המה לסמוך עליהם בכל הנוגע לדריכת היי"ג נגד פורצי גדר הדת.
- כל סוחר יי"ג מחויב לשכור דור־כים בתור פועלים עובדים, וכן גם לש־כור לו נאמן באישור הרב שישגיח על עבודות הדורכים, כי יעשו הכל כדת וכדין על פי הזהרת הרב.
- אחרי גמר הדריכה בעת שכל הח־ביות עומדות מלאות — חובה על הנא־מן כי יתן דין וחשבון לפני הרב כמה חביות וכמה היני יי"ג הוכנו תחת הש־גחתו, והרב רושם בספר את שם הסוחר וסכום החביות והמדות.
- אם יזדמן קונה יהודי ליי"ג מחויבים שניהם, המוכר והקונה, לבוא לבית הרב לקבל הכשר על שם הקונה ושם עירו. והוא מוכרח להודיע לרב אשר במקום מושב הקונה כמה חביות ומדות יי"ג קנה פלוני בן פלוני ואם יימצא יותר מהנרשם הרי זה נחשב לנסך.

התקנות האלה נעתקו בכמה אכסמפ־לארים וכל רב לקח לו פתשגן כתב הדת.

שמעו זאת כל הבטלנים מחבקי תנורי בתי המדרש שבכל עיירה **ועיירה אשר** בפולין כי יש שכר בהקודרה גם לאנ־שים כמוהם, אשר מעודם לא השתכרו אף אגורה אחת וינהרו כולם אל מקו־מות הכרמים, כל אחד תעודת רבו בידו. ויהיו הנאמנים ביד כל רב כאת־רוגים לחג הסוכות, משובחים ונבח־רים, והנה לסוחר הבלתי נחשב בין היראים ניתן מהנבחרים המחמירים ביותר, כדי שלא יוכל להתנהג בקלות־ראש בענין הדריכה, ולהסוחר הנמנה לירא וחרד ניתן נאמן מהמשובחים כי נשען על הסוחר לבדו, מהיותו אדוק באמונתו ולא יעשה דבר נגד החוק האוסר.

וב„כבשן" (קישינוב) בשוק החדש מש־תרע כר נרחב הנקרא „שער היינות" שם מתאספים מדי יום ביומו אכרים רבים מהכפרים אשר בהסביבה עם חביות מלאות יין־נסך על עגלותיהם המביאים אותם למכירה. המגרש הזה הומה מאדם רב. מעלות השחר עד הצהרים תחרשנה האזנים מקול רעש והמולה גדולה. שם תפגוש סוחרים, מוכרים, קונים, מוזגים, סרסרים, מודדים, טועמים, מבינים ושותים אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם, פורקי החביות מעל העגלות ומורידיהם אל המרתפים וכן מריקי היין על ידי שפו־פרת הגומי מתוך החביות שעל העגלות לתוך החביות אשר על הארץ העומדות מסודרות לפני כל בית ובית הבנויים במעגל סביב הככר הזה. ובשעה שאחר הצהרים השאון יקום לדממה, האכרים המוכרים נוסעים לביתם עם חביות ריקות וכיסים מלאים, וכל ההמון מת־פזר, ובעת ההיא מתאספים בעלי הב־תים אל שולחן גדול העומד על המעקה שלפני כל בית ובית, כל אחד כדו בידו

להתהלל במציאה שקנה היום. לכת־חילה בוחנים ומחווים דעתם על טיב היי"ג ואחר כך גומאים מלוא לגימות, שותים ואוכלים כל נתח שמן וטוב דגים מלוחים, בשר מעושן, אווזים צלויים, ופרפראות שונות המעוררות צמאון לשתיה. וממילא מובן, כי רא־שית שיחתם על דבר ההכשרים והרב המתקן, שחרפוהו וגדפוהו, ואחד המ־לומדים שבהם הראה לדעת כי הרב קלקל יותר מאשר תיקן. הלוא כל ישראל בחזקת מאמינים המה, וכולם נזהרו לעשות את היי"ג כשר כחוק וכדין, ולוא גם נמצא אחד מני אלף המורה היתר לעצמו, הלוא כבר אמרו חכמינו ז"ל: הנח להם לישראל — מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, והלואי כי אשקר: הפעם יתרבו פורצי גדר ויעברו בפרהסיה על האיסור העו־מד בתוקפו משנות קדומים.

ובתוך הנאספים היה איש אחד אשר פניו פני להבים מרוב השתיה ויען ויאמר: הוי סכלים! על מה תתוכחו ולמה תתרגזו? התחפצו כי אקח מחר הכשר על יי"ג שכולו נסך? „היכי תמ־צי" שאלו כל הנאספים בנשימה אחת. הדבר פשוט מאוד — ענה השכור — הלוא ידעתם כי אנכי פדיתי אתמול בעד עשרים חביות יי"ג אצל שני אשכ־נזים מאותו היי"ג שנעשה בהשגחת הנאמן ונרשם בפנקס הרב כדי לקבל הכשר. החביות שנתרוקנו עומדות גם כעת מסודרות במרתף, היי"ג יצא בלא הכשר ולא ניכה מרשימת הרב, והנה מחר בבוקר אמלא אותן החביות ביי"ג שקניתי היום בשוק, וכאשר אמכור מהם לאיזה יהודי פולני ואלך לקבל הכשר מהרב האם לא יתן לי?

בראוו, בראוו! מחאו כל השותים כף.

— יחי זאנוויל חברינו, — והרימו כוס לחייו. — כן נעשה כולנו. ישב לו הרב ויקשור כתרים לרבנותו מדמי ההכ־שרים, ואנחנו נדע מה לעשות.

— הוי שכור שוטה! — קרא המלו־מד — הטרם תדע כי יינך לאו נסך ייקרא? הלוא דין מפורש הוא „יין מזוג כל זמן שהיה בו טעם יין היה אסור בשתיה ויש שהיו מתירים בששת חלקים מים כי המים מבטל את טעם היין" כלום אין אנו יודעים כי מידי זאנוויל חברנו לא יצאה עוד אף חבית אחת יין טבעי כמו שבראו היוצר? הוא לא יסתפק בששת חלקים מים ומוסיף מדיליה עוד עשרה ויותר, ויי"ג כזה מותר בשתייה לכל הדעות, ותוכל לק־בל עליו גם מאה הכשרים. — כה תחיה, מלמד שוטה — ענה זאנוויל ויז על פניו מכוס האדום אשר בידו.

— חא! חא! חא! — התפרץ שחוק אדיר מפיות כל השותים, אם גם עבירה אין בזה מה הועיל החכם בתקנתו? אך לדאבון לבב כל איש ישראל אשר באמונתו יחיה הביא הרב באמת תקלה מרה במקום התקנה והנאמנים בעצמם עזרו הרבה לידי הצרת החוק. רובם לא מלאו את משלחתם באמונה ויש שלא ראו מעודם מין עבודה כזו ולא טעמו מעולם מהעסיס המתוק אשר אך לשמעו היתה כל תאות נפשם וכשהו־פיעו „נאמנים" אלה גמעו לתוך גרונם שיעור המביא לידי שכרון עד כי הש־תטחו על ערימת שחת אשר בכרם ושנתם ערבה להם וישכחו להשגיח על עבודת הדורכים, שעשו הפעם להכעיס כל דבר האסור על פי דין.

ובעיירה „כולה רעש" (קלרש) — היה איש זקן אחד ירא וחרד על דבר ה', יומם ולילה ישב בבית המדרש על התו־

רה ועל העבודה, ובימים הנוראים עמד על רגליו כל עת התפילה, קודם התקיעות ירד וטבל כמה פעמים במי מקווה מהיותו המקריא בכמה בתי מדרשים והמתפללים חכו ועיכבו התקיעות עד בואו על פי הסדר וממילא מובן כי המו"צ המקומי בחר בו לנאמן ראשי, וקצב לו הוספה על שכרו נגד יתר חבריו. ביום אחד בא לבית המו"צ סוחר יי"ג אחד המוחזק בעיירה לאפיקורס, נתן לו את האיש הקדוש הזה בסמכו עליו כי הוא ישגיח בשבע עינים על עבודת הסוחר הבלתי מאמין הלזה. וכאשר בא אחד מהקונים הפולנים לקבל הכשר על היי"ג הנעשה תחת השגחתו משך המו"צ את קולו כמפליא לעשות באומרו: האח! על היי"ג הזה הנני נותן הכשר בלי שום חשש חלילה, כי הנאמן המשגיח הוא איש כשר וישר שיש לסמוך עליו, ואת היי"ג הזה יכולים לשתות גם המהדרין מן המהדרין. נעים לי מאוד, ענה הקונה בעליצות נפש — והוסיף לרב עוד איזה אגורות.

עברו שנות מספר והרב לא העביר את הנאמן הזה ממקומו הקבוע ויהי בשנה אחת אחר הבציר בבוא הנאמן לבית הסוחר לעשות חשבון כמה חביות ומידות יי"ג למסור לרשימת המו"צ, עלתה מחשבה זרה על לב הסוחר ואמר ל„נאמן" זה: ידידי הר׳... אחרי היותך אצלי לנאמן זה כמה שנים ושלמתי לך במיטב כספי בתודה רבה, האם תרשה לי להוסיף על מספר החביות עוד עשר? הנאמן הסכים וקיבל שכרו על המעילה, שכן 10 החביות הנוספות כולן נסך. ומאז והלאה היה הדבר לחוק ולא יעבור. ואחר החשבון שאל הנאמן בעצמו: וכמה להוסיף? הדבר בא לידי כך כי בימי הדריכה ישב הקדוש בביתו ויבקר את הכפר רק פעם או פעמיים ואף בכרם אחר לא דרכו רגליו ואף גם זאת כי לקח עליו ההשגחה עוד אצל שני סוחרים באותו הכפר, ומסר לרב סכומי המידות של כל אחד על פי דרישתו. והמו"צ רשם הכל בספרו מבלי להעלות על מחשבתו: איך אפשר לאיש זקן כמוהו להשגיח על הדריכה אצל שלושה סוחרים על סכומים גדולים כאלה. אבל יהיה איך שיהיה והנאמן הירא והחרד הלא בא על שכרו בלי כל טורח ועמל וגם המו"צ לא הפסיד חלילה מאומה.

עוד עובדה אחת באותה עיירה ובאותו המו"צ.

באחד השבתים כרוזא קרא: כי כל איש שיאבה להיות בטוח כי שותה הוא יין גפן כשר בימי חג הפסח ילך ויקנה רק אצל הסוחר רב גבריאל.

ויחר הדבר מאוד ליתר הסוחרים ויתפלאו: במה מצא הרב את האיש הזה למקפיד על כשרות היי"ג יותר מכולם, ואם אמנם לא נמצאו אזניים קשובות לקול הקריאה הזה כי כולם יודעים את רב גבריאל זה, כי איננו לא צורבא דרבנן ולא גבור הכובש את יצרו ואדרבה, הוא מן האנשים שיצרם מתגבר עליהם בכל הימים לרבות גם הלילות.. והכרוז הזה נשאר כחידה סתומה בלי כל פתרון. והנה פעם אחת נזדמן לי לנסוע עם המו"צ הזה בעגלה אחת להכשיר ריחיים באחוזת אחד האדונים לטחינת קמח פסח. פגשנו בדרך העולה העירה שיירה ארוכה עם עגלות רבות טעונות חביות יי"ג שקנה רב גבריאל אצל סוחר יהודי בכפר אחד. הערלים בעלי העגלות, לא החזיקו מעמד על רגליהם מרוב שכרות ואין אף

יהודי אחד עמהם לשמור את היי"ג למצער מפני מראית העין כנהוג בין סוחרים מעבירי יי"ג ממקום למקום. הראיתי זאת למו"צ ושאלתיו — הזה הוא היי"ג הכשר של רב גבריאל שהכ־ריז עליו כבודו? המו"צ נבוך אבל שם מחסום למו פיו ולא ענה דבר. חפצתי זה כבר לכתוב הכל בספר להיות לזכרון לדורות הבאים: בשל מי הפ־קרות יצאה. אבל לדאבוני הגדול עתו־תי לא היו בידי. ובכל פעם שתפסתי עטי ביד, רעיונותי התבלבלו ורוח הש־פה סרה מני ודחיתי את הדבר משבוע לשבוע, מירח לירח ומשנה לשנה, עד שבא מקרה אחד ויעוררני לזה:

בחודש ינואר 1916 חדלה הנהלת מסי־לת הברזל למכור כרטיסי מסע לאנשים פרטיים ומכל הסביבות נאלצו לנסוע עם בעלי עגלות כמנהג הימים טרם נבנתה המסילה. בימים ההם נסעתי גם אני בלווית אנשים מעיירתנו עד העיר „כבשן" עם עגלון אחד. באמצע הדרך עמד להינפש ולהאכיל את הסו־סים תבן ומספוא ונכנסנו כולנו לבית המרזח מקום משכן ערל אחד שהוא המוזג והמוכר משקאות ומאכלים שו־נים. שם סביב לשולחן ארוך ישבו המון נוסעים שבאו לפנינו רובם מאחינו בני ישראל, שאכלו משלהם ובקבוקי יין אדום לפניהם שקנו מהערל. ישבנו גם אנחנו אל השולחן וכל אחד הוציא מתרמילו מהצידה שהכינה לו אשתו לדרך. ובתוכנו היו גם חסידים מבקרי חצרות הצדיקים בכל עת בואם, ובאשר האכילה דורשת גם שתיה הז־מינו גם הם מהאדום אשר להערל ושתו לרוויה ולא העלו על מחשבתם שאלת האסור של יין נסך. שתיתי גם אני והוספתי לקנות עוד מידה אחת שכבדתי בה שני יהודים פשוטים בעלי פיאות וזקן, שסרו גם כן לבית המלון הזה בשובם מ„כבשן" והמה שתו וגמ־או בפה מלא ויהללו וישבחו את היי"ג כי טוב טעמו.

הדבר הזה עשה עלי רושם מעציב מאוד. בדאבון לבב ישבתי על העגלה. חברי התהוללו מטוב לב, פטפטו שי־חות שונות ולהג הרבה, רק אנכי מרוב צער נאלמתי דומיה. שקוע במחשבות נוגות ישבתי כל הדרך ואמרתי בליבי: מי יגלה עפר מעיניכם, גאוני ישראל, מפרשי התלמוד ומחברי־הלכות וחי־דושי דינים. אתם עשיתם סייג לתורה וגדר לגדרים לבל יפרצו בה פרץ, קומו וראו איך אנשים הנחשבים ליראי ד' וחושבי שמו דשים בעקבם את דיני יין נסך, אשר נתתם להם כבוד לשימם בראש שאר הדינים אשר בספר „אשלי רברבי" לאות כי גדול ערכם בעיניכם מכל יתר הדינים הבאים אחריהם.

ואמנם לא אכחד כי לא קנאת האיסור קנאתי, כי העולם כולו יודע כי החוק של יין־נסך כבר אבד עליו כלח ואיננו מתאים כלל לחיי עמנו בזמננו. עובדי גלולים כבר ספו תמו מן הארץ, ואינם עוד מנסכים לעבודה זרה. כן נמצאו היום המצאות חדשות ומכונות שונות לדריכת הענבים ונמצא כי ההכשרים על היי"ג כההכשרים על התה אין להם כל יסוד, כן אין אנו חושבים חלילה את הרב המתקן כי עשה את תורתו קרדום לחפור בו כסף ממטמונים, אך על זאת יתאונן כל איש אשר בשם ישראל יכונה: הלא כבוד מעלתו היה חכם אשר עיניו בראשו, איך לא ראה מראש את התקלה הגדולה שעתידה לצאת מהתקנה המסוכנה הזאת? מה ראה על ככה להרעיש עולמות בקולי

קולות ולסתום בזה מקור פרנסה לאל־פי סוחרים ולהכרית בלי חמלה תקות רבבות אביונים שמצאו מחייתם בעבודה זו לנפשות בני ביתם האומללים ! הלא רק בזכות אלה לבד כדאי היה להשאיר את המנהג הישן הלזה כמו שהיה לבלתי נגוע בו אף כמלא נימה. ספדו והילילו עניי בת עמי על אוכל כי נכרת מפיכם, נשמו ארחות המובילות אתכם להקודרה, מקור מחית עולליכם וטפכם. דורכי ישראל היו ככלי אין חפץ בו, אין דורש ואין מבקש אתכם. המגרש לפני בית תפילת „הבהושים" חרב ושמם, בכל מקום השלך הס. לפנים כגן עדן היה יפה־נוף הלזה לפניכם וכעת מדבר שממה. הקודרה שהיתה לפתח תקוה לבני דלת העם אשר בפולין וגליציא היתה כיום לעמק עכור. אמנם גם היום לא תמנע הטבע את שמנה מבני אדם, הגפנים נותנים יבולם בעתם ותירוש מהיקבים לא חדל. גם היום הבוצרים בכרמים זמירות ישמיעו והדורכים בגת הידד יענו, אבל לצערנו הגדול הקול לא קול יעקב הוא, כי אם קול בעלי הכרמים, האכרים הדורכים פורה לבדם באין איש יהודי אתם. סוחרי היין באים גם היום מערים שונות עם כליהם למלאותם עסיס ענבים, אבל יקנוהו כשאר פרי ארץ „בתיה־רבה" ואין זכר לשם „כשר" עוד. ובמי האשם הזה תלוי אם לא בראשי המורים שלא נחלו על שבר בני עמם ? !

הרב המתקן נפטר לעולמו ותרעש העיר „כבשן" ויספידוהו כל מקורביו, אך שם בשמי שמים רעשו כל העולמות העליונים. קול שאון הסואן ברעש והמולה גדולה עורר רפאים מקברם, ורוח סערה הבאה מהצפון נשאה בכנפיה אלפי רוחות אשר דמות אדם להנה. אלה המה נשמות המון הדורכים העניים המדוכאים, הנכלמים, הנעלבים והאומללים שרבים מהם גוועו עם נשיהם וטפם מחוסר לחם.
לפניהם נהרו נחלי דמם השפוך וסביבם אש קנאתם בערה.
מלאכי השרת נשאו את המטה על כפיהם והמון הרוחות, אלה הנשמות דאזלין ערטילאין סבבוה מכל צד ועבר וכולם כאחד קראו : פנו דרך ! פתחו שערים ! הנה מורנו מושיענו בא, נביאהו ונציגהו עד לפני כסא הכבוד והשופט כל הארץ הדורש משפט כל יתום ואלמנה הוא ישפוט בינו ובינינו.
לרגל עניני מסחר טולטלתי טלטלת גבר לעיר גדולה אחת בפנים רוסיה, שם הייתי מוכרח לשבת באפס מעשה ירח וחצי, מהיום שם בוטלו מסעות פרטיים. ובימים ההם מצאתי לי עת נכונה לכתוב הכל בספר לזכרון עולם, כתבתי וגמרתי עשרה ימים לחודש אדר לשנת :
„זכויות והנחה לכל היהודים". לפ"ק
(תרע"ז — 1917)

כתבה מ„ווסחוד"

(5.11.1887)

לאור ההזמנה שנשלחה על ידי מערכת „הווסחוד" לכתבי העתון שיבקרו בעיירה קלרש כדי לעמוד על חיי היהודים במקום אמסור בזה אי־אלה פרטים: לעיירה קלרש עתיד מזהיר מבחינה מסחרית הודות למיקומה על קו מסילת הברזל שבה הם מעבירים את התוצרת החקלאית שבכפרי הסביבה המיועדת למרחקים ניכרים לאחר טפול מתאים בתנובה.

האוכלוסיה היא כולה יהודית וכוללת 268 משפחות. לפי המקצועות מתחלקת האוכלוסיה כך:

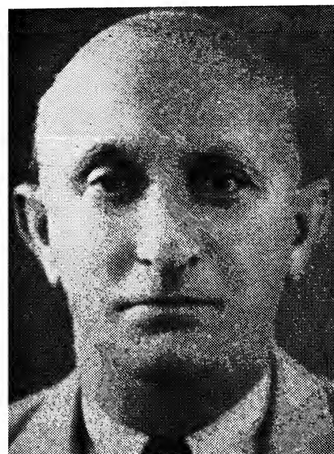
1 חוכר בית החרושת לייין שרף — עובדים בו ארבעה מנהלי חשבונות ושלושה פועלים, כולם יהודים.

1 חוכר טחנת הקמח, חוכר בית החרושת לרעפים. 40 עוסקים במסחר סיטונאי, ו־46 במסחר קמעונאי. הם מעסיקים 13 פקידים, 18 עוסקים במסחר בפירות, 6 עוסקים במטעי טבק. בעבודה גופנית עוסקים לא מעטים. 6 מכינים את הרעפים לייבוש בשמש, בסבלות עוסקים 22; שלושה דייגים; 3 בעלי אטליזים (קצבים); 8 שואבי מים; 24 חייטים המעסיקים שוליות ומתלמדים; 10 סנדלרים, המעסיקים 11 שוליות; שניים עוסקים בתיקוני שעונים; בנאים ארבעה; נגרים שבעה; צבעים חמישה; מסגרים שניים; כורבענים חמישה; כורכי ספרים שניים; ספרים שניים; עגלונים ארבעה־עשר; סניטרים שניים (אחד מהם מדופלם); עשרים מלמדים וחמישה מורים.

לאור נתונים אלה, משוכנעים אנו שיהודי המקום מתפרנסים כולם בכבוד מיגיע כפיהם, ואין ליחס להם אותם העלבונות אשר שונאי־ישראל מייחסים לרוב העם היהודי.

נ.ג.

חנוך
ותרבות

י· וינוקור

בית ספר ראשון מסוגו

כשאר העיירות בבסראביה היתה גם עיירתנו נתונה בתרדמה רוחנית מוחלטת בדורות הקודמים· מחשבתם, שאיפתם ודאגתם של היהודים היתה להתבסס התבססות חמרית· הצאצאים כאבותיהם שקטו על שמריהם· רוחות התרבות מן המערב לא הספיקו להגיע לעיירתנו· שעריה נשארו סגורים ואטומים בפני פרי יצירתם של סופרים ומשוררים דגולים· בית הכנסת שימש מרכז יחידי, סביבו התרכזו כל החיים הרוחניים של בני הדור· לשם הביאו את הנולד, שם קיימו טקס „פדיון הבן", שם עלה לתורה הילד בהגיעו למצוות, שם היו מסדרים חופות ועל פניו היה נישא האדם בהסתלקו לעולם האמת·

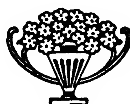
העיירה — עולם בפני עצמו, עולם מובדל עם מנהגים ואורח חיים משלו „מדינה בתוך מדינה"·

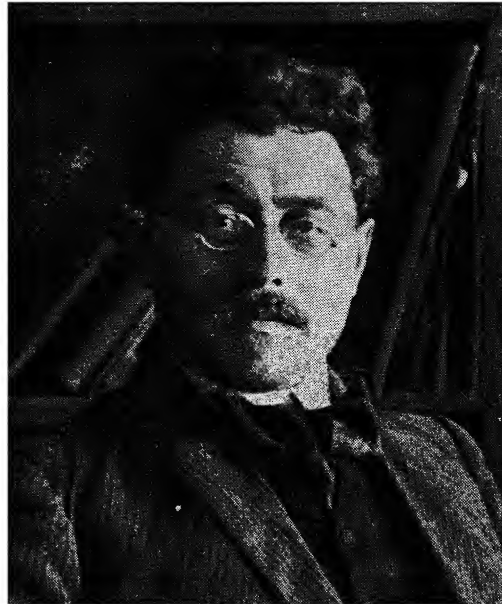
רבים מבני העיירה דבקו בחסידות, אולם היא לא היכתה כאן שרשים עמוקים· חיים והווי חסידיים עמוקים לא היו בה· היא לא הצטיינה בקיצוניות· חסידיה לא היו נלהבים ביותר והמתנגדים המעטים לא היו קנאים ביותר, וכמו בשאר מקומות הם היו מפורדים ומחולקים· אחדים נוטים לרבי זה ואחרים נוהים אחר רבי אחר·

היו כאלה שנסעו לעיר מגורי הרבי שלהם כדי ליהנות מזיו שכינתו ושבים מבושמי התפעלות ממראה עיניהם ומשמע אזניהם·

ויש והרבי היה סר לאחת השבתות לעיירה· חסידיו היו נוהרים לבית בו התגורר, ובהזדמנות זו היו עורכים סעודות ומשתאות· עיקרו של דבר לא היה כמובן באכילה כשלעצמה, אלא באווירה ששררה שם· פותחים היו בניגון חרישי וקמעא קמעא היתה משתלהבת האווירה ועוברים לשירה אדירה מלווה ריקודים מתוך התלהבות עצומה· כשהתבוננת בהם ברגעים אלה לא יכולת להשתחרר מן הרושם שהם מתפשטים מן הגשמיות, כביכול, ומרחפים בהיכלות עליונים·

לבתי ספר לא היו זקוקים בני עיירתי. הם דיברו ביניהם אידית, וה„חדר" והמלמד ושיטותיו וה„עוזר" הספיקו להם.
ככה למדו האבות וכן המשיכו הבנים.
אך עם התפתחות המסחר והמגע עם השלטונות החלו היהודים להרגיש בצורך ואף בהכרח לשנות במדה ידועה את המקובל והנהוג.
הם החלו לחשב על הצורך בלמוד השפה הרוסית — שפת המדינה, ושמחו כשהופיעו סטודנטים נצרכים וביקשו ללמד את השפה.
רבים וביניהם גם המכובדים ביותר בעיירה הביטו על אלה כעל מרשיעי ברית ומדיחים.
הנוער התמסר ללמידת השפה וניצנים ראשונים של תרבות החלו צומחים באדמה צחיחה זו.
בהמשך הזמן היו נסיונות להקים בתי ספר, אולם אלה לא החזיקו מעמד זמן רב, כי האמידים מבין התושבים ביכרו לשלח את בניהם לקישינוב ואף לאודיסה והעניים הסתפקו ב„חדרים" ובתלמוד תורה.
רק בשנת 1892 הצליח הצעיר יהודה ליב מיטמן שבא מאוקראינה לשכנע מספר בעלי בתים בעיירה והם הסכימו למסור לידיו את בניהם ללמדם ולחנכם.
מיטמן זה יסד בית ספר לפי שיטת עברית־בעברית כמנהג התקופה ההיא בערים שונות ברוסיה ואוקראינה, והנהיג בו תוכנית לימודים קבועה וגם שיעורים בהתעמלות, ציור וזמרה. היה בזה משום חידוש, שגם רבים מן הנוהים אחריו ראו בו פסול והסתייגו ממנו.
ביגיעת בשר ורוח ובעקשנות מרובה התגבר מיטמן על כל המכשולים, שהצטברו במשך עשרות שנות תרדמה ושיגרה, דרכי מסורת ועצלות־מחשבה, והשפה העברית תפסה לה מקום נכבד לא רק בכתב, כי אם גם בדבור בין לומדיה.
אותו מיטמן ששינה במשך הימים את שם משפחתו ל„מטמון" עזב כעבור שנים את קלרש ויצא לארץ שוויץ, למד באוניברסיטה בברן, קיבל תואר דוקטור לפילוסופיה, עלה ארצה ויסד את הגמנסיה העברית ביפו, היא הגמנסיה „הרצליה" — הראשונה בעולם בשפה העברית.

ד״ר י. ל. מטמון־כהן

על יסוד בית הספר העברי בקלרש

(לפי האוטוביוגרפיה של ד״ר מטמון־כהן)

ד״ר מטמון־כהן חבר היה במסדר „בני משה" שתכניתו היתה „להרחיב את מושג הלאומיות ולעשותו למושג נעלה ונשגב, לאידיאל מוסרי, אשר במרכזו אהבת ישראל ובהיקפו כל מידה טובה", ונשיאו היה הוגה־הדעות **אחד־העם**. מטמון, ככוח פדגוגי חשוב, נשלח לקלרש כדי ליסד שם פרוגימנסיה עברית, שתכלול ארבע כיתות. האינטליגנציה שבמקום סייעה לו בהרבה וכה נוסד ביה״ס שכל המקצועות נלמדו בו בעברית.

היה בזה משום חידוש רב, והמשכילים היו גאים על כך, אולם החסידים חששו מפני רוח אפיקורסית שתשתלט בביה״ס המודרני. הם פנו לאדמו״ר מבוהוש בקובלנה, כי מוסד זה בא להדיח את ילדי ישראל מהדרך הישרה, והצדק דרש מחסידיו לעמוד בפרץ ולמנוע „תקלה" זו. ההתנגדות גברה, אך לפי עצת אחד־העם המשיך מטמון בעבודתו „בשובה ונחת" כדרך בני־משה ומתוך זהירות שלא להסתבך במחלוקת. לאט־לאט שקטו הרוחות וביה״ס המשיך בעבודתו הפוריה. כשלאחר שנים אחדות נאלץ לעזוב את ביה״ס מפני ששאף לעלות לארץ ישראל הזמין את הסופר **ש. בן־ציון** לכהן במקומו כמנהל המוסד.

בית הספר „בית יהודה" בהנהלת מטמון־כהן

(מדיוניהם של חבר המורים על תעודת ביה"ס, תנהגתו ופרוגרמת הלימודים)

תיתי לה, לאלמנת ד"ר מטמון־כהן — מייסד הגימנסיה העברית הראשונה ביפו, כעת „הרצליה" — שידעה לשמור על „מחברת רגילה" של תכנית לימודים זו שבעלה המנוח כתב במו ידיו, מתוכה אפשר לעמוד על לבטי הביטוי בעברית בראשית התחדשותה כשפה מדוברת. יש ב„חומר־יבש" זה כדי להעמיד אותנו על התסיסה שפקדה את עיירתנו לפני למעלה משנת דור — לפני 70 שנה ומעלה בשנת 1892, להחיות את השפה הלאומית.

א. תעודת בית הספר והנהגתו

„בית־הספר „בית יהודה", נחלק לשניים: לבית־ספר לנערים ולבית־ספר לנערות, ונועד לנהל את ילדי בני ישראל על מבועי התורה והחכמה מבני שבע עד בני חמש־עשרה.

מטרת בית־הספר היא: לנטוע בלבות תלמידיו אהבה עזה למורשת־אבות, לדת ישראל ולתורתו, בהביאו להם את המאור שבתורתו ובחבבו עליהם את המצוות, להפיץ דעת שפתנו הקדושה עד כי תהיה לשפה חיה ומדוברת בפי התלמידים, להורותם בינה בדברי ימי עמנו ותולדותיו בעבר ובהוה, בספרות העברית הישנה (התלמודית) והחדשה (המחקרית והמדעית); ויחד עם כל זה להשכין את יפיותו של יפת באהלי שם. כמו בסדר הנכון והאירופי אשר ילמדו את הלימודים העברים, כן גם בלמודים הכוללים, אשר ילמדו בו כל הידיעות, השפות והמדעים הנלמדים בבתי־ספר הכוללים עד כי יוכל הגומר את חוק למודו בבית־ספרנו זה להכנס אל אחד מבתי־ספר הכוללים או לבתי־מדרש־הרבנים.

ולמען השג את המטרה אשר הצבנו לנו בסעיף 2 ילמדו בבית־ספרנו הלמודים האלה: דת ישראל, תנ"ך עם מפרשים, תלמוד ומדרש, שפת עבר לדבר ולכתוב, דברי ימי ישראל, תולדות הספרות העברית וכתיבה תמה. ומלמודים הכוללים ילמדו כל הידיעות והמדעים הנלמדים בארבע המחלקות הראשונות בבתי־הגימ־נזיום, מלבד השפות המתות יונית ורומית וסלאוויאנית. גם תלמד בבית־ספרנו — שפה אירופית צרפתית או אשכנזית. ולכל לראש יושם לב לנטוע זרע מדות טובות ונמוסי־דרך־ארץ בלבות התלמידים, כי יהיו בנים נאמנים לעמם ולארצם, נאמנים למלכם ולארץ מולדתם וחברים מועילים להחברה האנושית.

בית הספר הנהו בעל שלש מחלקות ופרוזדר וזמן־הלמוד בכל מחלקה או בפרוזדר לא ימשך יותר משתי שנים.

יקבלו תלמידים למחלקות שונות ותלמיד אחד יכול להכנס למחלקות שונות כפי ערך ידיעותיו בכל למוד ולמוד.

הנהגת בית־הספר הפנימית ודרכי הלמוד והחנוך יהיו על שכם המנהל, אשר הוא יהיה המורה הראשי ללמודים העברים.

ולהנהגת הבית החמרית ייבחר „ועד אנשים" מהורי התלמידים אשר יכלכלו את כל צרכי הבית.

גם תהיה עבודת הועד לפקח על הלמודים ולעזור להמנהל בכל עבודתו המוסרית.

ב. חובת ה„ועד המפקחים"

על הועד לדאוג לקיומו של בית־הספר ולהתפתחותו ולהתאמץ בכל עוז, כי ישיג את המטרה אשר שם לו.

הועד ישים עינו: a) אל הנהגתו המוסרית של בית־הספר, כי ימלאו המורים אחרי פרוגרמת הלימודים ולשפוט על ידיעות התלמידים בהבחנם; b) אל הנהגתו החמרית של ביהס"פ להרבות את הכנסתו ולהמציא לו את צרכיו השונים.

לפי האמור בסעיף 10 יחלקו חברי הועד: a) למפקחים על הלימודים ו־b) למפקחים על צרכי הבית, לשתי לשכות.

בכל לשכה לא יהיו פחות מארבעה חברים ולא יותר מששה, מלבד במקרים נכבדים.

לפי האמור באות „a" לסעיף 10 עבודת המפקחים על הלמוד תהיה: א) לבקר את בית הספר פעם בפעם ועל כל אחד לבקר את בית־הספר לא פחות מפעם אחת בחדש. ב) לעמוד, יחד את המנהל והמורים, אל הבחינות החדשיות, לערוך את ידיעות התלמידים ולדעת עד כמה הצליחו בלמודים ו־ג) לשים עין על הנהגות התלמידים גם מחוץ לבית־הספר ולהעיר את אזן הוריהם על הדבר הזה.

ועל המפקחים על צרכי הבית למלאות אחרי אות „b" לסעיף 10, אשר על פיהן עליהם: א) להשתדל להרבות תלמידים ותלמידות לבית־הספר בהוציאם פעם בפעם קול־קורא לקבלת תלמידים;

ב) לקבל שכר הלמוד מהתלמידים ולדון עם אלה מההורים, אשר לא יחפצו לשלם בעד בניהם;

ג) לשכור מורים ולשלם להם את שכרם מדי חדש בחדשו. כן להמציא להבית את צרכיו השונים, כמו: המעון, כלי בית־הספר, הסקה ומים.

ו־ד) לנהל את ספרי החשבונות של בית הספר.

על הועד לבחור באחד מחבריו כי יהיה לגזבר סוכן, אשר בידו יאסף הכסף מידי המשלמים או מידי חברי הועד והוא יוציאו לכל צרכי הבית כפי סעיף 14 אות ב) וג).

על כל חברי הועד להתאסף פעם בחודש ולטכס עצה, יחד עם המנהל, ע"ד צרכי הבית החמרים והמוסרים.

על כל החברים לבוא להבחינה השנתית, לשיפוט על ידיעות התלמידים לרשום להם את ה„ציונים" ולקצוב לכל התלמידים העושים חיל את ה„פרס" המגיע לכל אחד.

על כל אחד מהחברים להגן על כבוד בית־הספר ולהשיב את חורפיו דבר. **ובכלל על הועד להסיר בכל פעם את המכשולים והמעצורים אשר יפגש בית הספר בדרכי התפתחותו.**
חברי הועד יבוחרו רק מהורי התלמידים והתלמידות או מבאי כחם, אשר עינם ולבם יהיה אל הצלחת התלמידים בלמודים ואשר יעסקו בעבודתם ברצינות גמורה.
להחליף איזה דבר או לגרוע מהתקנות האלה יכולים רק באספת כל החברים ביחד עם המנהל וברוב דעות.

ג. פרוגרמת הלמודים לכל מחלקה

בפרוזדר ובמחלקות הראשונות ינתן הערך היותר גדול לשפת־עבר, כי יסגלו למו התלמידים את הקריאה הנכונה (המבטא האשכנזי) במלעיל ומלרע, ללמדם בשטת ההבטה כי ידעו מעט מעט לערוך משפטים שלמים מהענינים היותר פשוטים בחיי־הילד ע"י תמונות למען ידע הנער איך לעשות בחומר אשר ינתן לו בהכינו משפטים, מבלי להלאותו בכללי הדקדוק הרבים, אשר קשה מאד על מוח הילד לזכרם בלי מעשה רב.
לשמור על הילדים, כי לא יוציאו אף מלה מפיהם מבלי־דעת את פירושה, וע"כ גם בתפלות וברכות לא יקראו מאומה בטרם ידעו את פירוש המלות. ולהרגיל את הנער כי לא יתרגם כל מלה ומלה בקריאתו ורק כל פסוק, אם אך לראשונה שנן על המלות הבודדות.
בלמוד התנ"ך יושם לב בראשונה (בפרוזדר ובמחלקה א') לחלק הספורי, כי אחרי קראם ספור שלם יספרו אותו בקצרה על־פה, בתחלה בשפה המדברת של התל־מידים ולאחרונה בשפת־עבר.
הפרוגרמה בכלל תחלק בזמן הראשון (בעוד שאין לנו יותר משלש מחלקות) לארבע.

י. וינוקור

המשך מבורך

אשרי האיש הזוכה לראות במו עיניו בהתגשמות שאיפותיו. כזה היה רבי ומורי ר' יחיאל רזניק ז"ל.
כל ימי חייו חלם, שאף, קיווה והורה לתלמידיו לצפות ולייחל לתקומת ישראל בארצו והדבר קם והיה. הוא עלה וחי במדינת ישראל העצמאית.
זוכר אני את מורי ורבי זה כשהגיע לראשונה לעיירתנו. הוא סר לבית ידידיו ר' ברל ושבע חכמוביץ. ביום שבת אחד הוזמנו בעלי בתים אחדים ל„קידוש" לבית ברל — שהיה גר אז בחצר ר' יחיאל רצ'שטר לשם התוודעות עם אורחם „דער דוביסארער לעהרער". בין הקרואים היו אבי ואמי ז"ל ועוד רבים וביניהם רבי

דב בר זווין הרב מטע"ם בקלרש, יחיאל רצ׳שטר, מנשה רוזנברג, דוד ברגינר, יוסף לופט, ברל פישטיין, מיכל גרוזמן ודוד חכמוביץ.
המארחים העמידו יין על השולחנות ודברי מתיקה. והשתיה היתה כדת. הפנים השתלהבו והחלה שירה. הפליא בשיריו החסידיים ר׳ יחיאל רזניק בעל הקול הערב. בעוד המבוגרים משוחחים ושרים התחמקו הילדים ויצאו אל החצר, וכדרך ילדים התחילו משחקים ולבסוף מתקוטטים. בחצר קם רעש ובכי וההורים נבהלו. אז קם ר׳ יחיאל, הרגיעם, יצא במהירות ונכנס בין הילדים הנצים, הרים את ידו וקרא: בואו ילדים, אלמד אתכם משחק נאה. הוכינו בתמהון למעשה זה, שיבוא אדם מבוגר ויחפץ לשחק עם ילדים. לא הורגלנו בכך. הריב נפסק בן־רגע, כולנו התלכדנו סביבו. הוא השכיל ללמדנו את המשחק בקלות וגם כשעזב אותנו ונכנס הביתה מפני כבוד המבוגרים המשכנו לשחק משחק זה.
יש מי שקונה עולמו בשעה אחת. הוא קנה עולמו ברגע אחד. הכל ראו בו מורה בעתיד לבניהם. הוא רכש את לבות כל המסובים במעשהו זה.
ובימים ההם אין מורה בקלרש. המלמדים מלמדים ב„חדרים". כל אחד לפי שיטתו ולפי אפיו. רבים בעלי הבתים בעיירה שלא חיבבו את המלמדים האלה ולא שלחו את בניהם אל ה„חדרים" והיו מלמדים את ילדיהם באופן פרטי.
עתה שמחו להזדמנות שניתנה להם וקבלו את ר׳ יחיאל למורה, שכרו דירה, הביאו שולחנות וספסלים מבית כנסת והלמודים החלו. מן היום הראשון ללמודים הורגש ההבדל בין ה„חדר" ובין בית ספרנו.

בית הספר המתקדם תחת הנהלתו של המורה יחיאל רזניק ז״ל. השנה: 1905

תוסלה אימת הרצועה, המלקות והעלבון· במקומם באו השיחה השקטה והמשב־נעת, ובעיקר הלמוד הרציני והמלהיב בשיטת **עברית בעברית**·

למדנו חמש שעות ביום מקצועות השפה העברית ודקדוקה, חומש עם רש"י, נביאים ראשונים, כתיבת הארץ, חשבון ועל כולם זמרה, ציור, התעמלות ומולדת (ארץ ישראל)·

שתי כיתות היו קיימות· עזר לר׳ יחיאל אביו היקר באדם ר׳ יהודה ליב ז"ל· לפני כל חג יהודי היינו עורכים נשפים, בהם השתתפנו בהצגות, דקלומים ומקהלה והכל על טהרת העברית· לנשפים אלה היו באים גם ההורים, האחים והאחיות· ועוד דבר אחד סדר מורנו, שהיה בו מן החידוש ועם זה הביא לידי תוצאות מצוינות בלמודים:

ציונים נתן בעד התקדמות לא בצורת מספרים או הערכות, כי אם בצורת סכריות· המצטיין מקבל חמש סוכריות והטוב ארבע וכו׳· כל אחד מאתנו היה מעוניין לקבל את המנה המתוקה, התאמץ והתוצאות לא אחרו לבא·

שיטת גן־הילדים הגיעה גם לעיירתנו

י. אוצ׳יטל

בית ספר ומנהלו

בקלרש, כביתר העיירות הבסרבאיות, עברו גלגולים שונים על מוסדות החינוך לילדים. תקופת ה„חדרים" לאט לאט הגיעה לקיצה. לא יכלה העיירה להוות חומה בפני השפעות הולכות וגוברות מן החוץ, וגזר הדין ההיסטורי פסק: הקץ לשיטה המיושנת והמפרכת את הגוף והנשמה ללא טעם ותכלית. ואז הוצבה השאלה: להמשיך בשפת ההוראה באידית או בעברית. בקלרש יצאה כמרויחה מכל הווכחנות הפנימית הזאת, הרשות, שבססה בינתיים את בית הספר העממי המרכזי של העיירה בשפה הרומנית, בהנהלתו של הרומני קריסטה. אדם בעל גישה רציונלית בתפקידי־הוראה, בעל יכולת רב־צדדית ומארגן למופת. הוא גם מצא

בית הספר העממי תחת הנהלתם של האידישיסטים שבעיירה.
בשורת המבוגרים יושבים מימין לשמאל: זנוויל וויינברג, המנהל האידישאי קוגאן, גבריאל קוגאן (ראש העיריה), אברהם קאפ, יואל מוגנשטיין

בית הספר קבל „פרס־ממלכתי" וצוין לשבח ע"י „המוסד לפיקוח על החינוך", מבוקרשט הבירה.

שבילים לכל שדרות האוכלוסיה. ובכל זאת יש שכינוהו אנטישמי, ושגו בכך. ייתכן שהצליח לעמוד על „חולשות" בני עמנו, כאשר כלפי פנים אנו מגדירים אותן „כנקודות תורפה של מנטליות יהודית" אך כאשר גוי מצביע עליהן אנו מכתימים אותו : אנטישמי ללא כפרה.

רבים הזוכרים את ימי ה„פריסטב של העיירה". אכן זהה היה תפקיד זה לרוב עם יחס אנטישמי לתושבים היהודים. אך היו גם פריסטבים אנשי שיחה־נעימה, בעלי תרבות ויחס הוגן ליהודים, וכאשר פריסטב כזה גילה דאגה אמיתית לשפורים חיצוניים בעיירה או לתנאי סניטציה — דבר שחייב אנשים בתשלום ובהקפדה על חוקים סניטריים — נמצאו רבים שייחסו לו כוונות רעות והוצאת גזירות מרשיעות נגד יהודים.

תלמידי בית הספר העממי בהנהלתו של קריסטה. בשורה הראשונה בשכיבה — חבוש „קוטשמה" — המנהל קריסטה. התצלום, ע"י תחנת הרכבת

מכל מקום ספרה חנה קצף, בת עיירתנו שהגיעה ארצה אחרי השואה, על התנהגות מופתית של קריסטה זה, ממש כאחד מחסידי אומות העולם, שבמלאו תפקיד הנהלתי בגיטו־קישינוב בתקופת שלטון הנאצים ברומניה, הוא הפסיד את הקאר־יירה שלו בגלל התנהגותו ההגונה ביחס ליהודים, ואמנם קרבנות רבים נפלו לאחר שהשלטונות אלצוהו לעזוב את המחנה הנ"ל.

יוצאי קלרש, בני־זמני, זוכרים לבטח שאישיותו היוותה חלק בלתי נפרד מהנוף האנושי של עיירתנו ושתרומתו להעלאת רמת־מחשבה, לימודים ויחס אדיב לזולת — היתה רבה.
אין ברצוני לגרוע חס וחלילה מדמותם ורמתם של מורים אחרים. כל אחד וזכויות היחיד שלו.

ס. קנדל

ה„תלמוד־תורה" - „חברת־משניות"

מלבד בתי ספר רשמיים היו בקלרש גם „חדרים" יהודים. בני תורה שלא מצאו פרנסתם בעירם אשר בפולין, בליטא או באוקראינה באו לקלרש ללמד תינוקות תורה.
אם בא היהודי בלי משפחה די היה לו לשכור חדר גדול ומרווח על פי רוב לא בחזית אלא בחצר, מכניס לתוך החדר שני שולחנות ארוכים ולאורך כל שולחן ספסלים, תולה על הקיר העקרי מנורת נפט אשר את הזכוכית הוא מנקה בסחבה רק עד כמה שאצבעותיו מגיעות והיתר נשאר בפיחו, מרכיב על הזכוכית פיסת נייר כהה מעין גולה, כדי שהאור לא יאיר את התקרה אלא יפול על גבי אותיות החומש או הגמרא. התלמידים לומדי גמרא היו נשארים בדרך כלל בחדר עד שעה מאוחרת בלילה. על פי רוב היו בחדר שתי כיתות.
חוץ מהחדרים הפרטיים היה בקלרש גם „תלמוד תורה", בו למדו בדרך כלל בני עניים שאין יד הוריהם משגת לשלם שכר למוד. ועד הת"ת דאג לאסוף את הילדים העניים ולהכניסם לעול תורה. הוא דאג גם להשגת עצים לחורף לת"ת, דאג למלמדים, להלבשת הילדים והנעלתם למען יוכלו לעמוד בפני הקור והבוץ. כן גם דאג למתן ארוחה קלה במקום, כי כולם היו נצרכים ורעבים למחצה.
חוץ מלמודי־דת שהיו עיקר הלימוד ב„תלמוד־תורה" לימדו את הילדים גם שפת המדינה, קרוא וכתוב וחשבון. את המקצועות האלה לימדו בני טובים מבני הנוער בהתנדבות ובפרט גימנזיסטים וגימנזיסטיות שהוריהם שלחום ללמוד בגימנסיות שבקישינוב.
מבין מורי המקצועות אני זוכר את יאשא (יעקב) קפריאנסקי (שנהרג על יד הדניסטר בשובו מלימודיו באודסה לקלרש), אחיו מוקה קפריאנסקי (שנשלח לסיביר על ידי המשטר הסטאליני ושם נהרג בשנת 1942), ליובה ברמן (בנה של מירקה ברמן) ורעית מיודענו יוסף וינוקור, אז העלמה פרומה שניידר.
בקלרש התקיימו כל מיני מוסדות וחברות מסורתיות כגון: חב' משניות, חב' קדישא, אגודת סעד, וכו'.

תלמידי חכמים לא היו חסרים בקלרש. אם כי לא בהמונים כמו בליטא, בכל אופן היו יודעי ספר, גם פנאי היה. חלק מהתושבים שנחשב למעמד הבינוני עיקר התעסקותו היה בעונה הבוערת, היא עונת הסתיו, עת איסוף היבולים, וביתר תקופות השנה היה פנוי להתמסר לדברים אחרים.

גם החנוונים לא היו עסוקים למעלה־ראש בכל ימות השנה, ויכלו להתמסר לדברים שברוח, כי לא רק „על הלחם לבדו יחיה האדם". ורבים היו שקבעו עתים ללמוד בצוותא בבית הכנסת גמרא, מדרש ואגדה. בבית כנסת ה„קלויז" היה למוד קבוע בהשגחתו של רבי אברהמקה פסטרנק, מלמד שהגיע לקלרש מליטא בהיותו צעיר לימים. הוא היה מוכר בקלרש גם בכנויו אברהמקה ליטבק. לעת זקנתו כשפרש מעבודתו ומצבו החמרי היה טוב התמסר לחברת משניות ולימד משניות יום יום בבית הכנסת.

גם בשבתות אחרי הצהרים אפשר היה לפגוש יהודים הולכים לבתי מדרש ללמוד את פרשת השבוע או דף גמרא. היו יושבים מסביב לשולחן הארוך על יד התנור ולומדים. אחרי הלמוד שמעו לפעמים דרשה מפי רבי פייסה הדרשן שהיה לו חדר, ואני בין תלמידיו, או מפי בעל דרשן עובר־אורח בקלרש, וכך באו על ספוקם.

ס. קנדל

להקת תיאטרון של חובבים

בסוף המאה התשע־עשרה קמה בקלרש להקה תיאטרונית של חובבים בני קלרש. חבריה היו בנימין סדיגורסקי, יוסף רייזלמן, סויבל גרינברג (אחות הסופר חיים גרינברג) ויצחק יוסיפוביץ. מניה ודוד וייסברג, פייגלי הלפרין (לאחר מכן אשתו של אריה פורטוגלי).

המורה שפרץ את חומת ה„חדר" ומנהגיו — יחיאל רזניק אשר מת לא מזמן בירושלים בגיל 94 היה הלחשן (סופלור) של הלהקה וליביל פורטוגלי היה הסדרן. הלהקה העלתה על במת התיאטרון באולם של שמואל הלפרין את המחזות „אידיוט" של דוסטויבסקי, מירלה אפרת, המלך ליר, ועוד.

להקה זו התקיימה במשך הרבה שנים. היא שימשה נקודת משיכה לצעירים חובבי הבמה, נוצרה בעיירה נקודת אור מפיצה תרבות בין תושביה.

בסיפוק יש לציין שמבין השחקנים החובבים האלה יצאו כעבור זמן שחקנים חשובים על הבמה היהודית כגון בנימין סדיגורסקי ששיחק בלהקה ממלכתית ברוסיה ויוסף רייזלמן ששיחק בארצות הברית של אמריקה.

ההצגות היו מתקיימות על פי רוב במוצאי שבתות והנוער וגם מבוגרים היו נוהרים לאולם ההצגה כדי להתבדר וליהנות ולצאת מעט מן האוירה האפורה היום־יומית ששררה בעיירה.

י. אוצ׳יטל

נסיונות תיאטרליים

היו בקלרש חוגי חובבים לנסיונות תיאטרליים. חוג אחד זכה להתגבשות וצעידה בטוחה לקראת נסיונות נועזים יותר. הוא כלל את הרשל טיגאי, יאשא הורביץ ואחותו, יידל דייטש, יוסל קוויטל, בטי שאמיס, מלכה קליינמן ועוד.
במרוצת השנים, תוך כדי חיפושי־דרך רציניים, הגיעו להישגים מכובדים.
איני זוכר אם הם נעזרו על ידי כוחות הדרכה מהחוץ. דומני, שהכל צמח צמיחה אורגנית מבפנים. מכל מקום בחירת המחזה, הבימוי, החזרות, סדורי קישוטי הבמה, האיפור והלחשן — הכל נעשה בכוחות עצמאיים. אגב: האיפור נעשה

יאשא הורביץ דמות מרכזית של הלהקה

בהצלחה ע״י משפחת הספר קוויטל, מבלי שיתמחו באיזה אולפן בכך. שפת ההצגות היתה אידית. הצגה ראשונה התקיימה באולם „המחסן" של מאיר גלפרין, בעל מחסן העצים. „היכל־התרבות" גדול המידות שנבנה אחרי כן וכינוהו „ז׳ולקבסקי׳ס־זאל" קלט לתוכו את הלהקה כשהיא מגובשת למדי ומגלה „פריטנ־סיות" להצגות רציניות ונועזות.

נסיונות תיאטרליים נעשו גם בסניפי תנועות הנוער הציוניות שבעיירה, והתוצאות לא הכזיבו. הצלחה בלתי רגילה היתה להצגה בשפה העברית, בשם „על נהרות בבל", שבוצעה על ידי מספר חברי הסניף של תנועת „התחיה". הצטיין משחקם של יוסף לפידות (שעקר לארגנטינה) ושלייזר, בן האלמנה האומללה שבדרך לגן הציבורי שלנו (הוא ממלא כיום תפקיד מרכזי וחשוב, בשטח הספרות והפובלי־ציסטיקה בקישינוב, עיר הבירה של מולדאביה הסובייטית).

ובהקשר ל„מפעלי־תרבות" בל נקפח זכותו של ד"ר ז׳ולקבסקי שהקים אולם ראי־נוע (סינמה) מתוך שאיפה להרבות אור והשכלה בעיירה *. סרטי ראי־נוע היו מלווים בנגינתם של משפחת קוויטל. נגינתם בכלי־הקשת היתה ערבה מאד לאוזן. בפרט המנגינה „בכה, בכה ישראל" (ברוסית: ПЛАЧЬ, ПЛАЧЬ, ИЗРАИЛЬ) השפיעה מאד על קהל השומעים והרעידה את נשמת יהודי העיירה.

* לציון אישיותו — ברצוני לציין הפרטים הבאים:
ביום מותו, קויים אבל מלא בעיירה. באופן ספונטני נסגרו החנויות, הדירות והמונים מהתושבים היהודים השתתפו בהלוויתו וחלקו לו כבוד אחרון. אגב: כאדם משכיל ובעל תואר לא גילה נטייה לאמונה הנוצרית וצוויה. ואמנם הכמורה המקומית פסקה שאין לטמון גופתו בחלקו של בית העלמין הנוצרי ואז נמצאה פשרה: טמנו גופתו בחצר ארמון הפריץ בחלקה הגובלת עם דירתה של משפחת דובובי.

אחרי שנים רבות של נדודים וטלטולי־מלחמה הגיעה לפני שנתיים, הבת לוסיה ז׳ולקבסקי — זו התימורה והבלונדינית שרבים לבטח זוכרים חנה ויופיה — והתדפקה על דלתות משפ׳ דובובי שיעזרו לה לזהות קבר אביה.

אוריה פלדמן

בית אבי

ראשון למחנכי ולמעצבי דמותי — ראשון בזמן וראשון במעלה ובהשפעה — היה אבי ז״ל, חנא, הוא אלחנן. כדי להבין סוד השפעתו וכן דרכי השפעתו, יש צורך להתוות בזה לפחות קוים אחדים מדמותו ומעברו. יליד עיירה קטנטונת בבסראביה (סקוליעני), על חוף הפרוט, הוא גדל והתפתח בבית אביו, במחצית השניה של המאה הי״ט. בנעוריו הושפע מספרות ההשכלה בעיקר ממשה־לייב ליליענבלום, מכתביו של ריב״ל, (באופן בלתי־ישיר גם מ„מורה־נבוכים״ להרמב״ם), אבל גם משירי יל״ג, מאד״ם־הכהן ויתר משוררי התקופה. הואיל והיה מטבעו איש חכם, בעל שכל חריף ובעל תפיסה מהירה, — הרי הלך־הרוח של תקופת־ההשכלה התאים התאמה מלאה לנטיות נפשו, והוא נתפרסם בעיירתו כאחד ה„משכילים״, כאחד הקיצוניים שעמד בראש המחדשים. נוסף לכל זאת היה אדם בעל רצון עז וידע להגשים בתוקף ובעקביות את מאווייו, לפחות את ראשי מאווייו, היקרים לו ביותר. מובן מעצמו, כי לאחר שנשא לאשה את אמי (בת ה„גביר״, ר׳ אוריה רוזנברג מקלרש) ועבר לגור בעיירה זאת, נעשה עד מהרה לאחד מראשי המדברים בין צעירי הדור. ואולם לדרגת פרנס ודבר לא הגיע אף פעם (למרות הכבוד שכולם רחשו לו), מפני היותו עני ואביון במשך כל ימי חייו, וטרוד תמיד בעניני פרנסה, בדאגות בלתי־פוסקות לקיום בני־ביתו המרובים. גם הוריו מתו עליו בנעוריו, והוא נרתם גם בעול הדאגות לאחיו ולאחיותיו הצעירים ממנו.

כל כמה שלא עלה בדרגות ההשפעה הצבורית, — כן גדלה השפעתו בחוגי המשפחה ובביתו הוא. כאן הוא נהג ביד רמה, והכל בבית נעשה כרצונו, כפקודתו וכדעתו, ביחוד בעניני חינוך. היה מטבעו נגד סנטימנטליות, נגד אמונות תפלות, נגד סלחנות ורכות־לבב. בדרך זו וברוח זו חינך גם את בניו.

הכל יכול אדם להגשים — היה אומר — אם הוא רוצה... ועליו לרצות! לדוגמא אזכיר כאן שני פרטים.

קלרש היתה מאז ומתמיד קן המלריה, ותושביה ניזונו שנים רבות במנות של כינין. מובן מעצמו, שהילדים לא ברצון בלעו את הרפואה המרה אבל אצל אבא אין משתמטים! מי שבלע את התערובת (כינין במים) מעצמו, ברצונו — מה טוב. אך מי שהתעקש וסירב, קלט אותו אבא בין ברכיו ובשתי האצבעות של ידו השמאלית לחץ על כנפי נחיריו; הילד היה מוכרח לפתוח את פיו (כדי לשאוף אויר), ואז הכניס לו אבא בידו הימנית את הכפית עם הרפואה עמוק לתוך הלוע...

והנה עובדא שניה, אופיינית אולי יותר לאדם. אבא ידע יפה את התנ״ך וכרע ברך לפני גדולי נשיאינו. כל שמות הילדים נשאבו מתוך כתבי הקודש, ונתקבלה שורה של שמות, אשר אזנו של בן־העיירה לא היתה רגילה בהם בימים ההם: אוריה, צפורה, זכריה, עוזיאל, וכו׳. ילדי העיירה לעגו לנו, ובפגשם אחד מאתנו

ברחוב היו מכריזים: „איריק, כאריק, זיליק, צופה"··· כשנולד אחי עוזיאל, היה אבא בעיר רחוקה, רחוק מהבית. הודיעוהו טלגרפית על הלידה. נתקבלה ממנו תשובה, שנודף ממנה ריח של פקודה צבאית: „לקרא בשם עוזיאל". זאת היתה הפקודה, ואחריה מלאו···

וכעת להשקפות החינוכיות של אבא ולדרכי החינוך שלו. אין צורך להגיד שלא למד את תורת החינוך ולא קרא בספרי פדגוגיה או פסיכולוגיה, אבל דעותיו היו קבועות ומוצקות. היה נגד הלימוד ב„חדר", כפי שהיה נהוג בימים ההם, וכל אחי לא ידעו חדר מהו. היה מתנגד לכך שהילדים יתחילו בלימודיהם בגיל הרך. היה נגד שיטת ההוראה של „קמץ א׳ — אָ, פתח ב׳ — ב", וכשהגיעו שנות הלמוד, הזמין את המלמד, ר׳ נפתלי, הביתה ונתן לו הוראות כיצד ללמדנו. כעבור שנה, או יותר מזה, כשהגעתי לגיל החומש צוה ללמד את ספר בראשית וספר שמות עד לאחר יציאת מצרים, וכל שאר ספרי התורה „נפסלו": אין צרך — כך היה אומר וחוזר — לילדים לדעת את דיני טהרות ואת פרטי בנין אוהל מועד"··· ציווה איפוא לעבור ישר אל ספר יהושע וליתר ספרי הנביאים הראשונים. לעומת זאת דרש מאתנו (לאחר שגדלנו משהו) לדעת את הנביאים האחרונים, וביחוד את ישעיהו בן אמוץ על פה. „כשמעירים אותך משנתך ואומרים לך פסוק מישעיהו, אתה צריך לדעת את המשכו, ולהגיד באיזה פרק הוא נמצא".

היה עברי (באותן השנים, בגולה!···) בכל רמ"ח אבריו. אינני יודע, אם שמע באותן השנים על בן־יהודה ועל נסיונותיו לחדש את הדיבור העברי בחיי יום־יום. אבל הוא ניסה להגשים זאת בביתו במיטב יכלתו: בסביבה המתנכרת קשה היה להנהיג שיחה עברית ממש, אבל הוא הגשים הרבה. ראשית־כל, אין „טאטע" ואין „מאמע"; רק „אבי" (במבטא אשכנזי ובנגינת מלעיל — U'vi) ורק „אמי" (I'mi). והרגל זה הכה שרשים בחיינו עד סוף ימיו. „דער אבי הייסט ניט", „דער אבי איז אוועק־געפאהרען", וכן הלאה. „די אמי איז קראנק", „די אמי איז פארנעמען" וכדומה. שנית, הנהיג שמות עבריים לכמה כלים ורהיטים בבית, וכן גם לכמה פעלים. וכך דיברו הילדים אידיש־עברית משונה, אשר לא לרבים בעיירה היתה מובנת. „דער מזלג ליעגט אויף׳ן שולחן". „גיב דעם אבי א כסא"; „בשר עסט מען מיט לחם"··· אני חושב כיום, כי לא היו בתים כאלה בכל העולם כולו, ואם היו, הרי רק מעטים ובודדים.

כל זה היה בשנות ה־90 של המאה הקודמת, לפני הקונגרס הציוני הראשון. אמנם כבר התקיימו לפני זה כנסים של חובבי־ציון, וכבר היתה „ספרות" של חובבי־ציון בעולם, והיא נמצאה — כמובן — כולה על אצטבות הכוננית אצל אבא. זוכר אני יפה שני אלבומים של פרחי א"י, בהם היו מודבקים בצד אחד של הדף פרחים מיובשים של ארץ־ישראל ובצד השני שיר מתאים או באור (עתה אינני זוכר בדיוק מה, ומשער אני שהיו שם מראי מקומות מהתנ"ך).

וחובב־טבע היה. לא ניכנס כעת בפרטי האנליזה והחקירה, כיצד ומנין הגיע לידי כך: אם משום שגדל בעיירה קטנה (כמעט כפר!) על חופי הפרוט, אם משום שספג את מיטב הספרות של חיבת־ציון, ואם משום ששקע בתוקף צרכי פרנסתו בסחר עצים מגני הכפרים הסמוכים··· משום סיבה זו או אחרת, וקרוב לודאי כי משום

כל הסיבות האלו גם יחד, — היה מימים ימימה מעריך את החיים בחיק הטבע ותמיד היתה בלבו התקוה, שיבוא יום והוא יחיה בכפר ויעסוק בעבודה חקלאית.

מיד אחרי שהתחתן נכנס אמנם כשותף לחנות המנופקטורה שנשארה מסבי (אבי אבי), ואולם שם החזיק מעמד רק זמן קצר מסיבות בלתי ידועות לי, ומיד אחרי זה עבר לחקלאות. עיירת קלרש והכפר טוזורי אשר על־ידו היו שייכים לבעלי־אחוזה גדולים, עשירים ובעלי השפעה, למשפחת דירוז׳ינסקי, ועד היום אני זוכר את הגנים והכרמים הגדולים שגבלו ממש עם העיירה: די היה לצאת אל פרברי העיירה, והנה אתה נתקל בקירבת המגדל של מכבי־האש (ושם היתה במשך זמן דירת משפחתנו), בעצי־שזיפים פורחים, בעצי־אגוז, בגפנים. והיו, כנראה, בעלי־האחוזה בין המחדשים במשקם. רואה אני גם כיום בעיני רוחי את הקופסאות העגולות, העשויות בטעם יפה, אשר בהם נארזו לשם מכירה השזיפים המיובשים. במשק זה עבד אבי, וכפי הנראה, שם גם למד משהו ונשתלם בידיעותיו המעשיות. עוד במשך שנים רבות אחרי זה היינו אנחנו, ילדי־הבית, משחקים בכל מיני מכשירי עבודה שנשארו בביתנו והתגוללו על הארון: מכבשים משונים, צבתות, ברגים וכו׳ וכו׳. נסיון זה בעבודה חקלאית או גננית שמשו יסוד לעבודתו המקצועית בעתיד, בתור „מבין" ויודע במקצוע השזיפים, גדולם, אסופם, ייבושם ושווקם. בעניין זה היה באמת מומחה, ביחוד בעולמנו היהודי, ולא רבים היו כמוהו...

ומכאן רק צעד אחד לחיי־כפר. מכיון שה„לוזניצעס" (בתי־היבוש) שלו נמצאו בכפר („שושולני") ושם גר גם בן־משפחה רחוק שלו, — הרי הוא התקשר יותר ויותר לכפר הזה, ובמשך חדשי הקיץ והסתיו (עונת האיסוף והיבוש של השזיפים) היה מבלה שם ירחים ארוכים, והביתה היה חוזר רק לימי השבת. והיתה לו — זה מובן מעצמו! — עגלה משלו וסוס משלו, וידע פרק בעניני נסיעה ורכיבה. גם אקדח היה צמוד למתניו והשתמש בו לא פעם — כי הדרכים היו מסוכנות בימים ההם.

ככה הגיע ביום מן הימים גם אל עצם ההשתקעות בכפר. רעיון זה — אידיאל נשגב — בודאי תסס בקרבו זמן רב. לא קל הדבר להגשים צעד מהפכני כזה, אבל הוא הגשים אותו. הוטלו כלי הבית על העגלה, ואמא ז"ל והילדים למעלה, — והרי אנו עוברים לשושולני... כמה דמעות נגרו מעיני אמי, בראותה „ירידה" כזאת, — אבל היה לו לאבא אומץ־לב ורצון חזק, והענין יצא אל הפועל... והשינה על התנור בחדרו של הגוי, אשר נשכר ע"י אבא, ואכילת ה„ממליגה" על הרצפה, על השולחן הנמוך בעל שלש הרגלים, והמראה של הגן הגדול, אשר בתוכו נמצאה דירתנו החדשה, — לעולם לא אשכח את זאת... ואין בכך כלום שהאידיאל לא נתגשם במלואו, ושאבא מוכרח היה לוותר לזוגתו ולשוב העירה... האידיאל לא נפסל, וחי עמוק בלבו... ונחוץ היה רק גורם חיצוני, כדי לעוררהו שוב...

וכך נשתלשלו הענינים גם בדרכי החינוך. כפי שהזכרתי כבר לעיל, היה החדר הישן, על כל סדריו ושיטותיו, פסול בעיניו. ויחד עם משכילים אחרים שבעיירה (אברהם פיכמן, מאיר גרינברג ועוד כאלה) הוחלט לפנות ל„חברת מפיצי השכלה" שבפטרבורג הבירה ולבקש את סיועם בפתיחת „חדר מתוקן", לפי השיטות החדשות שבחינוך.

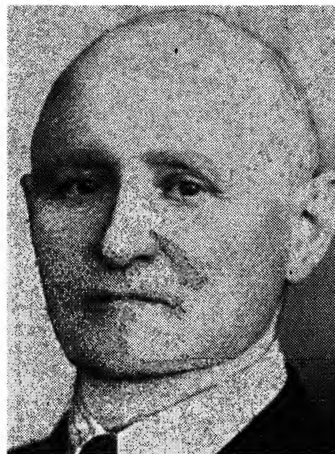
הייתי עדיין ילד קטן בשנים ההן (כבן 8 או 9) ואין אני יכול להביא בזה פרטים על המו"מ עם החברה ועל התנאים אשר עליהם השתוו שני הצדדים. אבל את בית־הספר עצמו אני זוכר יפה־יפה. היה זה בית־ספר ממש, מודרני לפי מושגי הימים ההם: כתות, ספסלים, לוחות וגיר, שעות קצובות, מערכת לימודים, פעמון. ומנהל ראשון (והוא גם אחרון...) בבי"ס זה היה הד"ר יהודה מטמן־כהן, מי שנעשה אח"כ, ברבות הימים, מיסדה ומנהלה של הגימנסיה „הרצליה" בתל־אביב. את יתר המורים של המוסד אינני זוכר. אבל את השנים האלה אני זוכר היטב, ואף נקבעו בזכרוני דרכי־ההוראה של „עברית בעברית", ואף את הספר „עברית לטף" של יצחק אפשטיין ראיתי בידיהם. ומי יכול היה אז להעלות על דעתו שכעבור עשרות שנים אעבוד עם יצחק אפשטיין יד ביד ואורה טבע במוסד שבהנהלתו ?... עקומות ומשונות הן דרכי החיים... ואולי ?....

ביה"ס של מטמן („החדר המתוקן") לא החזיק מעמד אלא שנה אחת, ובשנה שלאחר זו נפתח חדר־סתם, שהיה גם הוא „מתוקן" במידה רבה, אבל בלי השלט, בלי הפרטנזיות הרבות. הרבי־המורה בביה"ס הזה היה ש. בן־ציון שלא היה ידוע אז בכנויו הספרותי, אלא כולם הכירוהו בשם אלתר גוטמן. האיש היה ממקורבי ביתנו. אבי, ואף אמי, כבדו אותו מאד ותמכו בו בבדידותו ובעניו... האיש הובא מטלנשטי עיירתו, שם השאיר את משפחתו, ואם אינני שוגה היה ביתנו היחידי, בו היה נכנס לנוח, לשוחח ולפעמים גם לסעוד את לבו.

גם הוא החזיק מעמד רק שנה אחת בקלרש, ומאז הוזנח חינוכי העברי. אבא ז"ל עמד, כמובן, על המשמר ולא נתן לי לשכוח את למודי, אבל כל החינוך שבסביבה, כל החיים בעיירה ובבית היו נגדו.

כעבור זמן קצר נשלחתי קישינובה על־מנת להבחן ולהכנס לבית־הספר הריאלי, הממשלתי, — והשפעתו של אבא נחלשה במידה רבה, אם־כי הוא לא הוציא אותי משדה ראייתו אף פעם.

— — — שנים עברו. הגיעו שנות המהפכה הראשונות, כלומר שנות הפעולה המהפכנית הבלתי־לגלית שלפני התגלותה בצורתה ההמונית. רבולוציונר ממש לא הייתי, אבל — כפי שעוד יסופר בפרקים הבאים — היו לי מגעים עם כמה חוגים ואישים מארגוני ה„בונד" הס"יים ועוד. והנה ביום מן הימים — לאחר התארגנותו של „ברית העם הרוסי" קבלתי בדואר מכתב, הכתוב באותיות דפוס ובלשון רוסית מסורסת (חושב אני, שהיתה מסורסת בכוונה) ובו הודיעו לי שאם לא אעזוב את פעולותי, יהרגו אותי ברחוב ככלב מנוול. עשיתי את עצמי כאילו איני יודע. אבל האנשים שמרו את צעדי, וכעבור זמן קצר הגיעני מכתב אזהרה שני. הלכתי להת־אונן עם המכתב אל ה„פריסטב", הוא שר המשטרה במחוז, — אבל אבא פסק אחרת: הוא נתן לי אקדח והכניסני למרתף הבית, שם למדני לירות, לקלוע אל המטרה. „בשעת ההכרח תוכל להגן על חייך".

ישראל גרשוני (גרמנסקי)

בית הורי

הכנסת אורחים

הורי הצטיינו במידת הכנסת־אורחים שעסקו בה בלב שלם ונפש חפצה, ומשום שמדת־רחמים זו ואופני הוצאתה לפועל שבימים ההם הנם דברים שעברו ובטלו ועוד מעט וישתכחו כליל הריני מעלה בזה כמה קווים מן החיים הללו שעברו ואשר הולכים ומתטשטשים.

שני הקשישים שסעדו על שולחננו בקביעות בשבתות וימים טובים נתארחו אצלנו גם בימות החול. בכל יום שני בשבוע — ר׳ יודיל מלמד, וביום חמישי — ר׳ אלתר סופר. גם ביום ראשון וביום שלישי בשבוע סעדו אצלנו בקביעות שני בטלנים מחובשי בית המדרש „אליעזר בעל הזקן" (היה לו זקן מגודל) ביום ראשון, וזנוויל ביום שלישי. יתר שני הימים, הרביעי והששי, נשארו פנויים להארחת „אורחים פורחים" ז"א עניים המחזרים על הפתחים לאסוף נדבות. עני שנקרה לביתנו בימים הפנויים בשעת הצהריים נתעכב לסעודת הצהריים. אם קרה שאחד מן הקבועים לא הופיע, היתה אמא שולחת אותי למקום מגוריו להוודע על מצב בריאותו, לזרזו לבל יעכב את הסעודה בחכותנו לבואו. אם לא בא אחד הקשישים מחמת חולי נעשיתי אני לשליח־מצוה לשאת אליו את המנות שלו בסיר הסירים המיוחד לשם כך. במקרה שלא נזדמן עני לסעודה בימים הפנויים נשלחתי לחפש ולהביא אורח. אם בינתיים הגיע לביתנו עני חוזר על הפתחים נתעכב לסעוד, וכאשר הבאתי גם אני אורח סעדו שניהם, ואמא אמרה שסעודה המוכנת לתשעה, תספיק גם לעשרה; היא היתה אומרת שכף אחת מרק פחות לכל צלחת מאפשרת למלא צלחת נוספת, וחתיכת בשר קטנה מופחתת ממנתו של כל איש מצטרפת למנה יתרה. אם לא הגיע אחד האורחים הקבועים בשעת הסעודה נשארו המנות שלו על השולחן. אלא שאם נתקרר המרק והיתה אסתר המבשלת רוטנת על הטרחה היתרה בהבערת אש על האח לחמום, היתה אמא מפייסת אותה שע"י כך תקבל היא חלק במצוות הכנסת אורחים.

בערבי שבתות וימים־טובים היה אבא מאחר לצאת אחרון מביהכ״נ. כל כך למה? ככלות תפילת ערבית היו העניים, אורחים פורחים, עומדים צפופים על יד פתח הבית ובעלי הבתים היוצאים נתקלים בהם ומזמינים מהם אורחים לשבת. ראשונים מוזמנים אלה שחיצוניותם פחות או יותר בסדר. ואילו הנכים ולבושי סמרטוטים אינם מוזמנים ברצון ונשארים ללא סעודה. באלה הפסולים טיפל אבא שלא ירעבו חלילה בשבת. שנים או שלושה מהם היה שולח עם פתקאות, שהיו מוכנות בסידורו, לר׳ הרש „בעל־שם״ שיפרנסם על חשבונו של אבא. ר׳ הרש מלמד היה והפסיק את משנתו לתלמידיו מחמת זקנה, ובחדרו המרוקן התקין הלנת אורחים על שלושת־ארבעת הדרגשים וכן אירח אותם לסעודה ביום.

פעם אחת ראיתי שאמא מאחרת לשבת בלילה על יד מכונת התפירה ומטליאה לבנים קרועים ומתקנת זוג מכנסים של אבא. על שאלתי, למה לה לתקן את המכנסים הישנים בעוד שאבא כבר לובש חדשים? ענתה לי אמא שברצונה לתת את הלבנים והמכנסים לעניים ולהם אין מכונת תפירה ולא יתקנום ויקרעו עוד יותר עד שלא יוצלחו. גם את הנעלים מסרה לסנדלר לתקנם ונתנתם לעניים כשהם מתוקנים.

לעונת האסיף היו באים לקלרש מפלכי קמינץ, פודול וז׳יטומיר הרבה יהודים עניים לעבודה ברחיצת האגוזים, יבוש השזיפים ובעיקר דריכת היין, וגם כמשגיחים על כשרות היין. כל השבוע היו מפוזרים בכפרים של הסביבה ועוסקים בעבודתם, ובערבי שבתות וחגים היו באים העירה לשבות ולחוג. ובפרט לחג הסוכות שתלויים בו מצוות סוכה ונטילת לולב. לעניים רבים אלה דאגה אמא עם חברתה מירקה ברמן (בתו של משה סטרוסטה) שסדרו עבורם תמחוי חנם לחג הסוכות. לתכלית זו הקימו סוכה גדולה בחצר הקלויז־הבוהושי, 2 שולחנות ארוכים הועמדו בה והיו ששים או שבעים מקומות ישיבה על ידם. ה„בעל־שמ׳תה״ שביתה בשכנות הקלוז בישלה, והורי הגב׳ ברמן, ר׳ הרש בעל שם עם אשתו ובנותיהם וגם אני ואחותי שבע שרתנו את האורחים בהגשת האוכל. הסעודות היו משביעות וטעימות: כוס יין לקידוש, חלה־חלה לאיש, כבד קצוץ בבצל עם מלפפון כבוש, קערת מרק־בשר עם אטריות, מנת בשר מבושל עם פולים או כוסמת. ולבסוף פירות. השירות נמשך למעלה משעה בעבודה מייגעת למדי, אבל המגישים נהנו כ״כ מפעולתם המועילה עד שלא הרגישו ליאות ורק בבואם הביתה נאלצו להינפש כחצי שעה מרוב עייפותם לפני גישתם לסעודת החג.

תמימות אמונה

אבא היה נמנה חבר בכל החברות שהתקיימו אז, לפני יותר משבעים שנה, בקלרש. ראשונה היא „חברת מגידי תהלים״ שבכל שבת בבוקר השכם היו אומרים כל ספר תהלים מתחילתו ועד סופו בקלויז הבוהושי. בחג השבועות — יום פטירתו של דוד המלך, מחבר התהלים — ערך גבאי החברה „קידושא רבא״ להחברים וזוכרני שבשנה אחת נתמנה אבי לגבאי ובחג השבועות הכינה אמא להקידוש כמה מחתות של כעכי גבינה, וכל החברים אמרו בפה אחד שהגבאי גרשון הוא גבאי טוב, אבל הגבאית מלי עם הכעכים שטעם גן־עדן להם עולה על כל הגבאיות.

תכנית לימוד המשניות של החברים ידועה· כל חבר היה לומד מסכת אחת או שתים, וכולם ביחד עוברים במשך השנה על כל ששת סדרי המשניות ובאחד הלילות של חנוכה עורכים בבית הגבאי סעודת הסיום· על הגבאי וסגנו היה מוטל לערוך מזמן לזמן בקורת אצל החברים ולהוכח אם הם לומדים את המסכת שקבלו עליהם ללמוד, ואם נודע שמי שהוא מפגר בלימודיו, היו מעבירים את המסכת שלו לחבר אחר·

ידוע שלעלוי נשמת הנפטר לומד בנו בכל השנה ואומר קדיש בכל יום ויום ופרק משניות ואח״כ אומר „קדיש דרבנן"· משום שאותיות „משנה" הן אותן האותיות של „נשמה"· והנה להצעתו של אבא הכניסו סעיף מיוחד בפנקס התקנות של החברה שביום השנה לפטירת חבר, ילכו כל החברים להתפלל שחרית באותו ביהכ״נ שבו התפלל הנפטר· ואחרי התפילה לומדים כל החברים בצוותא משנות המתחילות באותיות שם הנעדר ושם אביו ובסיומן אומרים כולם קדיש דרבנן, שותים לחיים לעלוי נשמת החבר ומזכירים את שמו וזכרו לטובה·

אבי היה תמיד מן העשרה הראשונים לבאי ביהכ״נ לתפילה, אבל לא התפלל עם המנין הראשון הפזיז ביותר אלא הצטרף אל המנין השני· מתוך כך יצא ברווח הגון כי זכה ב„ברכו" ו„קדושה" „ברוך הוא וברוך שמו" ו„אמן" שבמנין הראשון· לבד מזה היה סוקר ומשגיח אם יש צורך לתקן למי־שהוא את קשר התפילין של־ראש, שכן עפ״י השלחן־ערוך אין יוצאים ידי חובת תפילין אם הטוטפת אינה מונחת על מקום המוח שבראש ולפיכך צריכה התיתורה להתחיל במקום צמיחת השערות ולא למטה על המצח, ואבא מצא סיפוק שהביא את המתפלל לקיים מצוות תפילין כהלכתה· גם לא נחפז לצאת לאחר גמר תפילתו וחטף בינתים רווח נקי גם מן המנין השלישי·

אבי היה ירא שמים בתמימות נדירה, זהיר במצוות־עשה קלות כחמורות ובמצוות לא־תעשה על אחת כמה וכמה· היה רץ לכל דבר־מצווה ועוסק בכל מיני עבודה וטורח שריח מצווה מבשמת אותה, אם כי מלאכות אלה היתה יכולה השפחה או המבשלת לעשות· למשל : שחיזת סכיני שלחן, שחיקת חזרת לדגים, צחצוח נעלים ורחיצת ערדליים בערבי שבתות, מילוי הבקבוקים יין במרתף לכבוד שבת, קביעת הנרות בקני הפמוטים, והיה זריז ומהיר במלאכתו לגמרה בהקדם ולהתחיל בעודה אחרת· פעם אחת מצא אותי ואת גיסי אברהם פרידמן שהתארח בביתנו בערב שבת עם חשיכה יושבים על המרפסת ומשוחחים במנוחה, קרא : „הביטו נא וראו, כל היהודים אצים רצים כדי שלא לאחר את הליכתם לביהכ״נ לקבלת שבת, ואתם יושבים שלוים ושקטים כאילו כניסת השבת אינה נוגעת בכם כלל ועיקר ! אין לראות את תלונת אבא כמילתא דבדיחותא ! ידעתי את לבו הדואג וחרד מאימת קדושת השבת הממשמש ובא, כורע ומשתחווה אני לפני בור לבו, המלא יראת הכבוד וביטול היש בפני שבת־מלכתא·

הוא היה ירא שמים בסתר, וכל מעשיו ומחדליו לעין רואה קיים מתוך אהבה וחבה יתרה, כולה לשם שמים· זכורני בימי צום היה ישן על הרצפה וענה את נפשו מתוך סיפוק רב· בשבתות וימים טובים טעם בסעודתם טעם גן־עדן, עשה כל מיני עבודות שהן לכבוד שבת מתוך חדוה· היה משכים בשבת לפנות בוקר

ללכת לביהכ"נ להגיד תהלים בציבור גם אם הקור בחוץ היה למעלה מעשרים מעלות, סופת שלג טורדת ומטלטלת, או מטר סוחף. ביחוד רבה דאגתו וגדלו טיפוליו בהכנת מצות־שמירה — החל מחודש תמוז וגומר בערב פסח ממש. היה לו לאבא לקוח (קנה אצלנו עצי בנין) בעל משק נוצרי עשיר, ובימי קציר החטים היה שולח אלינו את כרכרתו רתומה לצמד סוסים שחורים כעורב לקחת את אבא אל השדה למען יהיה נוכח בשעת קציר החטים. הקוצרים העמיסו את האלומות אל עגלת שורים ואבא ואני נסענו בכרכרה אחרי העגלה עד לחצרו של בעל המשק, שם הוקצע מקום מרווח באוסם ריק ופרקו ופיזרו את האלומות לייבשם לפני הדישה, ובהגיע יום הדישה נשלחה לנו שוב הכרכרה ונסענו אל הדיש. הבאנו את שקי החטים בכרכרה הביתה ואבא הושיט להעגלון שני רובלים, ואגב הטיף לו מוסר על שהצליף קשות בסוסים וסיכן בזה את נפשותינו. ועל זה ענה לו הגוי המגושם לאבא: אמנם צדקת, אדון, אלמלי נהרגת כי אז אבדתי את שני הרובלים שקיבלתי זה עתה ממך...

ידוע שלאפיית המצות צורכים „מים שלנו" ז"א מים שנדלו מערב ועמדו כל הלילה כדי ללוש בהם בבוקר את הבצק למצות. את המים היו מביאים מן הבאר העירונית שמעבר לפסי הרכבת ממול לביהמ"ד, אבל שם עמוקה הביצה עד לברכים ואי אפשר לגשת שמה כי אם במגפיים גבוהים. נעל אבא בקושי את המגפיים המגיעים עד למעלה מברכיו. לבש את המעיל וקושרו באבנט, תוחב את כנפות המעיל לתוך האבנט, לוקח מעוזר נושא־המים את האסל עם הדליים ומרכיבו על שכמו, מקלו בידו וככה יצא עם עוזר אל הבאר. ובדיוק לעת שקיעת החמה דולה הוא בעצמו את המים, וכעבור שעה הוא מגיע אל בית המאפיה עם האסל והדליים על שכמו. אבא מכסה את הדליים במטלית ומקשר את המטלית בחבל חדש ומוסרם למרת טובה האופה שתשמור עליהם עד למחרת בבוקר.

שום קשיים והכבדות הקשורים בקיום איזו מצווה לא הפריעו לאבי, להיפך היה שש להתגבר עליהם וגם לא חתר לדרכי־נועם ולנוחיות. הוא אכל את מנת המרור בליל הסדר גם כשאחזו שיעול, וכשעברו עליו צום ט' באב ויוהכ"פ בימי חום והרגיש חולשת לב וכאב ראש מרעב וצמאון היה מרוצה יותר מצומות שחלו במזג אויר קריר המקל על הצום. הוא היה חובב כל המנהגים היהודיים והיה מודאג מאד כשראה את בני עירו מזלזלים בהם, והשתדל למלאותם בריש גליה: יראו הרואים — ויעשו גם הם כמוהו.

יתלוצצו הליצנים על צדקתו המופרזת של רבי גרשון בנשאו על גבו את האסל עם דליי המים בתוך ים הרפש והבוץ. אני — מאידך גיסא — עומד דום ומשתומם מתוך התבטלות־עצמית גמורה כלפי מדריגתו של אבי ז"ל בעבודתו הטהורה והתמה בכל לבו ונפשו לשם שמים. חושבני שאלמלי הכיר סופרנו י. ל. פרץ את אבא וידע על הטיול שלו בים השחור של יון מצולת הבוץ הקלרשי עם האסל ודליי המים על שכמו בשעת בין השמשות — היה מצרף תמונה זו לאותן „שלוש המתנות" שלו המפורסמות.

מהעיירה
למרכזי
גולה
ולמולדת

חיים גרינברג

בידיעה הטלגרפית מניו־יורק שבישרה לנו כי חיים איננו, היה פרט שלכאורה לא היה לנו מוסבר למדי. בה נאמר כי בצוואתו ביקש לא לשאת נאומים בלויתו, סימן את הפרקים בתנ״ך שיש לקרוא (תהלים ק״ג, כ״ג, מ״ב, ואיוב כ״ח) והוסיף, כי רצונו שישירו גם את שירו הנודע של לרמונטוב: „יחידי יוצא אני לדרך". לא אחת בנעורינו ליוה שיר זה את טיולינו בערבים, אהבנו את תכנו ולחנו, אולם „מאליו" לא היה כל כך הדבר מוסבר, כי דווקא זהו השיר החותם את החיים. הלכתי להתייחד עם השיר במקורו. וכדי לקרוא אותו „עד תומו", ניסיתי גם לשיר אותו לעצמי מחדש בעברית. אין קריאת שיר טובה מתרגומו. ועלה לי ממנו מצב רוח שהכרנוהו בחיים גרינברג שנים רבות: זאת ההשתאות בפני הוד התפארת שבעולם. זאת ההתייחדות עם שלמותה. וזאת הבדידות בתוך התפארת. זה העצב

ללא קץ האופף את היחיד הנתון בתוך המסכת הנשגבה· וזאת ההרגשה הנובעת מכל ההשתאות, כי גם המוות איננו הסוף וכי נכספת תנומה שאינה כליה, וכי גם ההליכה האחרונה לא תחרוג מהוד ההויה אם מעל לקבר יוריק האלון וקול ערב ישיר על אהבה· כהליכה ראשונה כן גם הליכה אחרונה· זה העצב וזאת השתאות הבודד מתחת השמים המספרים כבוד אל·

אכן רבה היתה התפארת הפרושה על הדרך, אשר בה יצא· ורבה היתה השתאותו לה· ורבה משתיהן היתה בדידותו בה· ולא רק היגון היה אופייני לבדידות זו, כי אם חוט של אצילות ושל גאות האישיות היה משוך עליו, מראשית הדרך ועד ראשית הדרך·

הוא התחיל כילד פלא· כבן שבע־עשרה היה כאשר הופיע כציר בועידת האלסינג־פורס· צעיר הצירים היה בועידה ההיסטורית ההיא· ומוקדם מאד התפרסם שמו כמרצה ציוני בתוך התנועה הציונית ברוסיה לפני קום תנועת „צעירי־ציון" ובשנים הראשונות של התנועה הצעירה·

עוד יסופר ועוד ירונן על מקומה של ההרצאה הטובה בתולדות התהוותו של הדור הציוני· אז, כאשר שקעה שמשו של ה„מטיף" הציוני בבתי הכנסיות ובבתי הקריאה הציוניים, החלה לעלות שמשו של ה„מרצה"· כל חיפושי הערים שבדור התרכזו מסביב להרצאה הציונית הטובה, האמנותית, המאלפת, החובקת זרועות עולם ומקשרת בין תהיות האדם בדור לבין כיסופי היהודי בעמו· וכל צמאון הדור לביטוי אמנותי צלול בתכנו ונאה בצורתו ביקש את סיפוקו בהרצאה ציונית· אל דוכן המרצים הנד מעיר לעיר ומאסיפה לאסיפה הובא מבחר היבול של מיטיבי־ההגות שבתנועה, ומסביב לדוכנים הללו הוברו והתגבשו, התאחדו ונפלגו הצמאים למפעל הגואל·

והרצאות חיים גרינברג, פרקי עידית היו ביצירה הרוחנית ההיא שנתגבשה אז ליד דוכן המרצים של הציונות ברוסיה· אמן־הדוכן היה חיים גרינברג, ועם נדודיו של הדוכן על פני הגלויות השונות, ועל פני התקופות שמיהרו להתחלף בדורנו, התפתחה והסתעפה האמנות הזאת שלו, עמקה ולוטשה וחינכה· מי שדן על יצירתו ועל השפעתו של חיים גרינברג רק לפי יצירתו שבכתב. אינו דן אפילו על מחציתו· אף כי בשנים האחרונות היה חיים גרינברג לאחד מטובי יוצרי המסה בספרותנו — לשיא שכלולה והשפעתה הגיעה המסה הזאת כאשר הושמעה עוד בגלגולה הראשון, כמשא באזני השומעים הצמאים לדברו, לפני שירצה להיכלא בדפוסי דברים שבכתב· בין שהמדובר היה על נושאים ספרותיים ובין שהמדובר היה על דברים העומדים ברום־העולם של היהדות ושל תהיות הדור באנושות· לא לחינם נשאר רושם הדברים, צלילם וריחם חקוק בלב רבים מקרב טובי המאזינים רבות בשנים· מצאתי אחר־כך את ה„חסידים" הללו, נפוצים על פני גלויות רחוקות, מעבר לימים, והם נושאים את רושם ההרצאות ההן כאשר ישא איש בלבו את יקר חויותיו·

חביב התנועה היה גרינברג מאז ראשיתו· גם בתנועה הציונית וגם בקרב הפלג של „צעירי־ציון" ברוסיה וגם לאחר המיזוג בתוך מפלגת „פועלי ציון־התאחדות"

באמריקה· בשנים האחרונות לא היה איש באמריקה כה מקובל וכה מכובד על התנועה לכל הסתעפויותיה כמוהו· ובכל זאת היתה בדידות נאלצת חופפת עליו וחוצצת בינו לבין החברים כולם, כי בלכתו עם הזרם, ואף בשעה שהוא היה כאילו עומד ליד ההגה עצמו, היתה הרגשתו הוא והרגשת רבים כאילו הוא „יחידי יוצא אל הדרך״···

ז· שז״ר — נשיא מדינת ישראל

פצוע בנפשו יצא גרינברג את רוסיה· את אכזבת „המשיחיות הסוציאליסטית״ בימינו, שנתבדתה לעיניו, שתה גם מצה· המערכה האחרונה שהשתתף שם בכל חום נפשו היתה המלחמה על העברית בתוך רוסיה הסוביטית· כידיד אל ידידים דיבר אל השליטים, ובסערת רוחו ניסה לתבוע לא להרשיע את השפה העברית ברוסיה החדשה· המלחמה ההיא היתה אז ערוכה מסביב ל„הבימה״, לבל יכבה נרה במוסקבה· הוא אשר חיבר את התזכיר הנודע למען „הבימה״, והוא אשר כבש עם מרעיו את לבו של מכסים גורקי ושל לונאצ׳ארסקי ושל ויאצ׳סלב איואנוב

לחתום עליו. וגם כאשר יצא את רוסיה וידיו על ראשו, עוד לא הסתלק כליל מתקוותו זו, וניסה עוד לגייס לכך את עזרתו של רומאן רולאן. ואמר לנסות דבר אל אנטול פראנס. עד אשר הוכח בבירור גמור, כי נעולים כל השערים...

אולם לאמיגרנט עקר לא היה מעולם, להיפך. דוקא בארץ החדשה פרש כנפיים למרחב. מעבר לאוקינוס, בתוך היהדות האמריקאית הגדולה, שהוטל עליה לעלות ולתפוס בתולדותינו מקום הדומה למקום שתפסה לפניה יהדות רוסיה שנאלמה, בה עלה חיים גרינברג במחצית חייו השניה, והגיע לשיא פריחתו — התנועתית, הספרותית, המדינית והאישית. לא ידעה תנועתנו הציונית־סוציאליסטית באמ־ריקה בנאי ספרותי מתמיד ופורה כמוהו.

הנה עומד להופיע בניו־יורק גליון החוף של „אידישער קעמפער", שיצא בעריכתו של חיים גרינברג. והעריכה תמיד ברוח נקיה ובטוב טעם ובאחריות רבה למלה הנדפסת ובזהירות קפדנית בכבוד הכותב והקורא. והנה מסתיימת השנה הי"ח להופעת „ג'ואיש פרונטיר" שיצא אף הוא בעריכתו. כמה עוז של אמונה וכמה תוקף של רצון נחוץ היה אז כדי להתמיד בבנינה שמונה־עשרה שנים רצופות! מי פילל כי זה איש הרוח ואיש מצב־הרוח, הנודע בקרב מיועדיו כ„איש הבוהמה הספרותית", יעמיס על עצמו את נטל שתי הבמות וישא בהן ברציפות כזאת ובהתמדה כזאת ובסובלנות חברית כה אצילה ונדירה...

ובשנים האחרונות לחייו גם העז הוא, והעזה התנועה, להעמיס עליו עול של עשייה פוליטית ממש. והימים ימי הכרעה מדינית; ימי ועידת לייק־סאכסאס. והמשימה עצמה שהוטלה אז עליו היתה מסובכת והרת אחריות: הוטל עליו לסלול מסילות אל נציגי אמריקה הדרומית. ונדמה היה אז כי כל קול עלול לשנות גורל. והוא אז כבר עייף מאוד ולא צעיר, ובריאות ודאי כבר קיננה המחלה הרעה ההיא אשר הנה עתה הכריעתו. ואיך הסתער לפעולות! איך שם לילות כימים, איך קם לו שכלו הרב ואוצר תרבותו וידיעותיו, איך ידע לשקול ולקרב, לכוון ולהסביר, להסיר ספקות ולקנות לבבות.

ואף צער נבו לא סר מעל חייו:

כיובל שנים פיזר חיים גרינברג את חילו בספרות. ברוב השפות העקריות והמהלכות בקרב הדור היהודי שלט שלטון אמן. מסתו הספרותית היא מן המשובחות שבספרות אצלנו. ויכוחו הפובליציסטי — מן הנקיים וההגונים והמשכנעים שב־ספרות הפולמוסית הציונית ודברי ההגות שלו הם גבישי מחשבה מלוטשי סגנון. יבולו הספרותי היה מפוזר על פני שבעה ימים, והכרך הראשון של מסות־ההגות שלו באידיש הופיע אך בימי חייו האחרונים ממש, כאשר ספק רב אם הספיק עוד ליהנות מאורו. —

ואביר העברית היה חיים גרינברג. כל ימי חייו הרוחניים, לחם לכבוד העברית בימי פולמוס הלשונות בקרב התנועה, ולחם לזכויות העברית כשקמו לה מתנגדים מבחוץ. זכה הוא להיות הראשון בהסתדרות הציונית העולמית אשר הוטל עליו לנהל את העשיה החינוכית־התרבותית בגלויות ישראל.

ועבד לארץ ישראל ולתנועת העבודה בארץ ישראל היה כל מבחר שנותיו. המלחמה

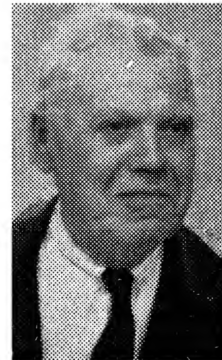
העיונית על ארץ ישראל ועל הציונות־החלוצית היתה תוכן כל מלחמתו בחיים. והוא כפאז' האגדי נשא כל חייו את שובל אהובתו ואליה לא קרב. הרחק מארץ־ישראל לחם את המלחמה לה, ואת גויתו הורידו חבריו אל אדמת נכר — — — היתה אצילות־התפארת פרושה על דרכו העשירה, והיתה בינת הבדידות נחלתו, והיה יסוד העצב מלוווהו.

האם יעמוד לנו הכוח והאם יתמיד בנו הרוח לשקוד על הישארות יקר־נפשו בינינו?

זלמן שזר

ב.

פעילותו בבסראביה

חיים ווייסאודלר

הוא לא ידע את האושר של ישיבה, צמיחה ופריחה במקום קבוע.

פעולתו הפוריה במשך חמישים שנה ומעלה, בכתב ובעל־פה ובחיתוך־הדיבור שלו, המוסיקאי והמשכנע, עוררה תמיד התפעלות בקרב כל אלה שבאו אתו במגע, או שבאו לשמוע הרצאותיו. בבסראביה כבש את הלבבות בנועם־הליכותיו ובהרצאותיו, בעיקר ברו־סית, ולאחר־מכן פיתח פעילות ספרותית בעברית, יידיש ורוסית, — באודיסה, מוסקבה ובברלין, ולבסוף בארצות־הברית, שבהן הצטיין באנגלית שלו. כבר בימי נעוריו בקישינוב היו חייו מוקדשים לתחיית העם ולחזונו הנעלה: אור לעמים. בשל מראה פניו וצבעם השחום־כהה, אשר שיוה לו ארשת־פנים של נזיר מזרחי, ראו בו חבריו וידידיו בניו־יורק את תלמידו המובהק של גאנדי.

בחייו ופעולתו מסתמנות שלוש תקופות:

- **תקופת קלרש־קישינוב בבסראביה**, שם קיבל בבית הוריו חינוך מסורתי. אחר־כך ינק מהמקורות המעולים של הספרות הרוסית דאז, שהיתה חדורה אהבת אדם, סוציאליזם ושאיפה לחיים הגונים. כל שספג מהספרות הרוסית נהפך לנחלת אישיותו ולחלק־בלתי־נפרד מהווייתו הרוחנית. במשך כל שנות פעולתו עד סוף ימיו היה מלא געגועים אל בסראביה הטובה ויהודיה התמימים.
- **תקופת אודיסה־מוסקבה־סטלינגראד.** ב־1921 נמלט מרוסיה ושהה בברלין עד 1924. היתה זו מעין תקופת־מעבר לתקופה השלישית.

• **תקופת ניו־יורק**, שהיא הממושכת ביותר בחייו הספרותיים והציבוריים, היתה גם התקופה הפוריה והבשלה ביותר בחייו. ברצוני לספר על פעולתו וחייו בתקופה הראשונה, שעליה סופר מעט מאוד עד היום הזה.

בפרטים אלו יש כדי תוספת אורה לדמותו, ואף נדמה לי, שהנני כיום היחידי בארץ ובחוץ־לארץ, שזכה לעבוד איתו יחד מראשית הופעתו בקישינוב ועד עוזבו את בסראביה.

כבר בימים הראשונים שמלפני שישים שנה, כשהחליט ביחד עם יוסף שפרינצק ז"ל ועם כותב הטורים האלו לייסד את „צעירי ציון" בבסראביה, ניכרת היתה הדגשתו את הגורם המוסרי שבציונות ובתנועת העבודה בה.

בכך ביקש לראות בציונות נושאת דגל התרבות היהודית והחזון הנבואי לא פחות מאשר את המכשיר הלאומי והפוליטי. ואכן, את זאת מציינים גם כל חבריו וידידיו, שעבדו במחיצתו לאחר שנים בארצות־הברית ולא היה בכך מן הפלא, שכל ציוני בסראביה על כל זרמיהם הרגישו שיש להם חלק בחיים גרינברג, שעל כן הוא ביטא את רחשי לבם. לאחר ארבעים שנה אף ידע הוא להרצות בהצלחה רבה גם בכנס רבנים בארצות־הברית.

חיים גרינברג לא זכה לבוא אל המנוחה ואל הנחלה בארץ־ישראל, אף שמבחינה תיאורטית הוא נחשב לבן קבוצת קישינוב שעלתה עם העליה השניה. באחד מביקוריו בארץ אמר לי לא פעם, שהגיע הזמן לעלות לישראל, אבל סיבות משפחתיות וגם בריאותו הרופפת מנעוהו מכך.

אגודת „אלטניילנד"

הוא נולד בשנת 1889 בכפר טודורשטי ליד העיירה קלרש. לימים עקרו הוריו מהכפר ועברו לעיירה עצמה. כאשר מלאו לו 14 שנה, כבר הספיק להקים את האגודה הציונית הראשונה בקלרש בשם „אלטניילנד", ובאגודה זו התבלט בנאומיו ובהרצאותיו. בגיל 15 התחיל לעזוב לעתים קרובות את קלרש ובא לקישינוב, כדי לקנות חכמה. עד מהרה נעשה אחד מהשלישיה (יוסף שפרינצאק, חיים גרינברג וכותב הטורים האלה) אשר הקימו ועיצבו את דמותה של מפלגת „צעירי ציון" בקישינוב. הוא היה הטריבון שלנו והנואם בחסד, שקסם לכולנו. במשך זמן קצר התעלה למדרגת התעמלן הראשי שלנו, ושל תנועת התחיה בבסראביה, והרצאותיו העריבות לאוזן והעמוקות בתוכנן משכו המוני שומעים גם מבין אלה, שלא היו במחנה התנועה הציונית.

היה זה לפני הופעתו של בר בורוכוב, אשר ביקש לבסס במאמריו את תנועת הציונות הפועלית על בסיס מדעי ואף מארכסיסטי. אנחנו הרחבנו פעולתנו בין הפועלים ואף פלשנו לתחום מתנגדינו, ס.ד. ו„בונד", אשר היו השליטים בין הפועלים היהודים בעלי הכרה מפלגתית־מעמדית. נציגי ה„בונד" ומפלגת השמאל־דמוקראטים „איס־קרא" לא השלימו עם התעמולה „הריאקציונית" שלנו בין הפועלים היהודים והזמינו אותנו לעתים קרובות לוויכוחים תיאורטיים. חיים גרינברג הציל אותנו תמיד, לא רק בנאומיו המזהירים והמשכנעים כאחד, אלא גם בסובלנותו לידיעותיהם

של מתנגדינו, אשר למדו בעל־כורחם להעריך אותו ואותנו· ויכוחיו בעל־פה ובכתב היו מהנקיים ביותר, ועל כן רחשו לו כולם כבוד רב·

בימי חול היו מתקיימות אסיפותינו רק בערב, בשעות שהפקיד והפועל חופשיים מעבודתם, ואלו בשבתות ובימי חג היו אלה מתקיימות גם במשך כל שעות היום· חיים גרינברג היה הולך עד שעות־הלילה המאוחרות מאסיפה לאסיפה ומ„מא־סובקה" לחברתה לפי החלטות השלוחה האירגונית של „צעירי ציון"· וזאת לדעת: כל האסיפות, ה„מאסובקות" והוויכוחים הפומביים עם מתנגדיו היו אי־ליגליים ואסורים מטעם הרשות·

חיים גרינברג מצא בפעולה זו עונג רוחני וסיפוק נפשי רב· אבל הוא עצמו נשאר בודד ונודד במובנן הפשוט ביותר של המלים· כולנו היינו כמעט זרים בבתי הורינו, אשר בשום אופן לא רצו ולא יכלו להסכים עם אורח־החיים שלנו בשל התרחקותנו מעולם המעשה· כך היה בא אלינו אביו ז"ל של ידידנו היקר יוסף ברץ בתלונה בפני אבי ז"ל, שאנחנו „מטים את בנינו מהדרך הישרה"·

מובן מאליו, שלא יכולנו להביא אתנו הביתה אורח מ„אנשי שלומנו" ללון או לאכול· חיים גרינברג לא ידע איפוא מעולם מראש היכן יניח ראשו אחרי יום גדוש פעולות, נאומים ופגישות שונות· למזונותיו דאגנו במסעדה־מחלבה של נטע פרוקופץ, שהיתה ידועה בקישינוב בין חברי מפלגות שונות כמקום מועד לפגישות· היו מקרים תדירים, שנכנסנו עם חיים גרינברג לאחר יום־עבודה קשה למחלבה לאכול ארוחת־ערב, וחיים לא זכר, אם אכל ארוחת־צהריים או לא — ורק מפי בעל המחלבה נודע לנו, שלא אכל·

בעיית הלינה היתה הרבה יותר קשה, לא מחסרון כיס לשלם בעד לינה במלון, אלא מחוסר דרכון· חיים גרינברג לא התפנה מעולם לשם השגת דרכון, ובלעדי דרכון אי־אפשר היה בשנים ההן, שנות המהפיכה ברוסיה, להשיג מלון ללינה אף ללילה אחד· ואירע לא אחת, שחיים גרינברג נשאר ללון במחלבה וישן על הכסאות ללא כרים וללא שמיכה· מובן מאליו „שללכת לישון" יכול היה רק בשעות הקטנות של הלילה, כשכלתה רגל מן הרחוב, ואיש לא נכנס עוד למחלבה· לקום היה נאלץ בשעות־הבוקר המוקדמות·

היו מקרים תדירים למדי, שחיים גרינברג נעלם פתאום מהאופק שלנו, וכל תוכניות הפעולות שלנו הופרו, משום שאיש מאתנו לא היה מסוגל להחליף אותו· יש שחשבו שהוא נמצא בקלרש בבית הוריו· אחרים אמרו, שהוא נמצא בקורנשטי, עיירה קטנה, לא רחוקה מקלרש, מקום מגוריה של לאה שלו (שתאריך ימים)· אבל הכול ידעו גם ידעו, שהוא מתייחד אי־שם עם הספרים האהובים עליו, וע"כ התרחק לכמה ימים ולפעמים לכמה שבועות „מעולם המעשה" שלנו· איש מחברינו לא העז לנסוע לקלרש לבית הוריו לחפש אותו, אף שהיה ידוע לנו, כי הוריו אינם מתנגדים לציונות· להיפך, אביו היה מתייחס בחיוב לתנועתנו· אבל פרנסתו היתה תמיד בדוחק ועל כן לא ראה בעין יפה את התרחקות בנו מהבית, בלי לעזור לו לפרנסתו ואת השליחות לנסוע לקורנשטי לשם חיפושים אחריו, היו תמיד מטילים עלי·

מתוך הצוואה

חיים גרינברג היה איש שיחה מלבב. בעודו צעיר מאוד לימים כבר רכש בהרצאותיו הרבה חסידים נלהבים ונחשב לילד־פלא של ההסתדרות הציונית בכלל ושל „צעירי ציון בפרט. בהיותו בן 17 נבחר כציר לועידת הלסינגפורס הידועה והיה הצעיר בצירי ועידה היסטורית זו. היה צנוע בכל אורחותיו, בעל מזג טוב ורך מאין כמוהו. במשך כל שנות עבודתנו המשותפת לא שמעתי מעולם מלה קשה של רוגז יוצאת מפיו. תמיד היה מפשפש במעשיו שלו ולא במעשיהם של אחרים. היה בורח מהכבוד, ודווקא משום כך היה תמיד הכבוד רודף אחריו. בעל נימוסים עדינים היה ועניו באופן יוצא־מן־הכלל.

אופייניים ביותר לנפשו האצילה ולפשטותו הם המשפטים הבאים מתוך צוואתו, שכתב בניו־יורק ב־18 באפריל 1949:

„יש אנשים ונשים שהכניסו מאורם הנפשי בחיי.

„אני שולח לכל אחד מהם את ברכתי העמוקה.

„ואם ישנם גם אנשים ונשים, שפגעתי בהם וגרמתי להם צער — אתם הסליחה.

„חטאתי לא מאהבת החטא, אשמתי מתוך חולשה וגם הריעותי בלי להתכוון להרע״.

בתור חבר שלו, שנמצא במחיצתו ופעל אתו יחד במשך כל שנות עבודתו המבורכת בקישינוב, חובה עלי לציין, שאלו היו מפשפשים במעשיו ומחפשים בנרות, לא היו מוצאים שום פגיעה במישהו, וכל שכן שלא גרם צער למישהו ולא שמר טינה כלשהי בלבו.

רחוק היה מכל אמביציות ופרטנסיות אישיות ומשלים עם המציאות של חוסר נוחיות אישית מינימאלית. בעבודתו למען המפלגה והציבור בכלל היה ממלא מה שהוטל עליו בנאמנות, בלי סטיות ובמסירות־נפש ממש, משום שכל מעלותינו בזמן ההוא היו בלתי־ליגליות וכרוכות בסכנות.

במובן החומרי היינו דלים וריקים, מרוחקים מבתי הורינו בלי שום התעסקות או עבודה מכניסה כלשהי. הקופה המפלגתית היתה תמיד כמעט ריקה ולא יכולנו מעולם לכסות הוצאותיהם המינימאליות של החברים, שהוריהם לא גרו בקישינוב, אף־על־פי הם הקדישו את כל זמנם לעבודה ציבורית ומפלגתית. הדרך היחידה לסידור חלקי של החברים האלו היתה: המצאת שיעורים בעברית או ברוסית לילדי האמידים של הציונים הכלליים בקישינוב.

עם פרוץ המהפיכה ברוסיה בשנת 1917 הספיק להופיע כמה פעמים באסיפות המונים, שאורגנו אז מטעם „צעירי־ציון״. הנאום הראשון שלו בפני ההמונים המריעים התחיל במלים: **אני בן העם היהודי**. עד מהרה עבר לאודיסה ומשם למוסקבה. כפובליציסט יהודי שנון ומטיף ציוני מובהק, לא יכול היה להישאר זמן רב ברוסיה הבולשביסטית, ואף סכנה ארבה לחייו. בשנת 1921 הוא נמלט בדרך נס לברלין ועד מהרה נעשה עורך „העולם״.

המַצֵבָה על קברי תהא פשוטה בתכלית הפשטות,
ולא יכתבו עליה דבר מלבד זה: "חיים גרינברג, פה נטמן
(היום, החודש, השנה). אל ישנו את יום הולדתי: מסיבות
שונות נסותרו תעודותי כמה פעמים ואין אני יודע בעצמי את
התאריך המדויק.
אני מקווה שלא ינאמו נאומים בהלויתי. בִּזמן
קבורתי אפשר להקריא או לזמר מזמור אחד או שניים
מתהלים" (פרקי קל"ג, כ"ג, י"ב), פרק מאיוב (כ"ח) — בקורם,
באידיש או באנגלית — ואפשר להוסיף, אם יִמָצֵא זמר מתאים,
שיר אחד מלֶרמונטוב שהיה חביב על אשתי ועלי כמו. ולבתנו:
"Выхожу один я на дорогу". אם לא יהיה מעכב
מִצַד תנאי המקום, אפשר לסיים בַּמַרש הידוע של שופן.
יש מספר אנשים ונשים שהכניסו מאורם הנפשי
לחיי. אני שולח לכל אחד ולכל אחת מהם את ברכתי האחרונה.
ודאי ישנם גם אנשים ונשים שפגעתי בהם וגרמתי להם צער.
אבקש מהם הסליחה. חטאותי לא מאהבת החטא, אשמתי מתוך חולשה
וגם הייתי מבלי להתכוון להרע.

נכתב בניו יורק, היום 18 באפריל.
שנת 1949

חיים גרינברג

גלות — עם כוכבים וירח

בשנת 1924 עבר לארצות־הברית, התיישב בניו־יורק וכאן המשיך בפעולותיו הספ־רותיות והציבוריות עד סוף ימיו בשנת 1953. העסקן הידוע ברוך צוקרמן כתב באחד ממאמריו, כי חיים גרינברג חי שלוש תרבויות: עברית, רוסית ואנגלו־סכסית, וכולן השפיעו השפעה ניכרת על אופיו האישי, פעולתו הציבורית והספרותית.

אכן, ארצות־הברית, שבהן בילה את שלושים השנים האחרונות מחייו, השפיעו בהרבה על מהלך מחשבותיו. בייחוד הובלטה ההשפעה הזאת בצורה מוחשית ביותר בשנת 1951, בהופעותיו בקונגרס הציוני, ואחר־כך בהרצאתו הידועה באולם „מוגרבי" בתל־אביב. למרות ההערכה החמה, שאישיותו זכתה לה מידי רבים, גילו לא מעטים מידידיו הנאמנים ומוקיריו אי־הזדהות והתנגדות חריפה לדעות שהביע על יהדות ארצות־הברית בנאומו בקונגרס הציוני בירושלים וגם ב„הבימה"

בתל־אביב כאשר נגע בשאלה, אם גם אמריקה היא בחינת גלות ליהודים. הוא הבחין בין גלות אירופה ואמריקה. הוא אמר: גלות זוהי לילה. ישנם לילות ללא כוכבים וירח, ואמריקה זוהי לילה עם כוכבים וירח.

רחוק אני מלקפח את גדולתו של חיים גרינברג. אבל בנידון זה שכח את תורתם של בר בורוכוב, נ. סירקין, יוסף שפרינצק ואחרים ו„התאמרק" עד כדי כך, שבנאומיו אז בארץ־ישראל, כאשר דיבר על השואה של יהדות אירופה ועל עתיד העם היהודי בארצות־הברית, אמר: אני מאמין באמונה שלימה ששם, כלומר בארצות־הברית, לא יכול לקרות כדבר הזה.

חיים ווייסאודלר

ג.

עם מותו של מנהיג

בנפול אלון — יותר מכל מזדעזעת האדמה בסמוך לו. האדמה בה היכה שורשים חשה את פירפורי הגסיסה ביתר אימה, מאשר השטח שאותו הרתיע ממרחקים. עם פטירתו של חיים גרינברג אבל העולם היהודי כולו — אך באבל הכבד ביותר שרוייה תנועתנו, אשר משורשיה נקרע ח י י ם.

חבר חיים גרינברג היה המורה והמנהיג, הוגה הדעות, והאישיות הנערצת של היהדות כולה. מותו זעזע כל יהודי שהיתה לו יראת כבוד בפני בעל שאר־רוח. במידה גדולה ביותר היה חיים גרינברג פאר יהדות אמריקה, ובקירבה מתאבלים עליו קרובים ורחוקים, ידידים ויריבים מדיניים.. אך ביותר זועזעה התנועה הציונית באמריקה, מעליה התנוסס חיים גרינברג כמאור למרחוק.

בכל מקום נעצרה הנשימה בדומיה, אך חברי תנועתנו יכלו לחוש בחריפות יתירה איך נעקרו השרשים. הולם נפילתו היכה על ראשנו.

לתנועתנו זר פולחן המנהיג. הרי המנהיג כחבר. ברם, הוא היה לנו החבר שכלל בתוכו את הכל. לכך הגיע הודות לכוחותיו המוסריים, וכאילו מוכרח היה להגיע לכך, כי הקרנתו הפנימית הועידה אותו לזאת. אנחנו נמשכנו אליו, הוקרננו על ידו — כמוארים באורו, מרועננים על ידי משב רוח.

חיים גרינברג היה המתנה הגדולה שהותיר לנו דור־ענקים קודם. הוא היה הפלא הגדול שהוענק לנו.

יותר מסמלי הדבר שאורו זרח לנו באמריקה באותן השנים בהן נלקח מאתנו נחמן סירקין. כאילו ההשגחה העליונה עצמה דאגה שבשנות המשימות הקשות, הגדולות ושופעות האור ביותר, יחיה בתוכנו אחד מהראשונים, אחד מאלה אשר לפי קומתם האינטלקטואלית שייכים הם למניחי היסודות והמייסדים. הגורל נתן לו נעורים, שמר עליו למען דורנו — כדי שיהיה בינינו נס חי בתקופת נסים כבירים ורוויים דם.

חיים גרינברג מעל במת נואמים

לעתים בקוראנו או בשמענו אותו מעל במת נאומים או בחוג אינטימי — כאילו לא האמנו כי אחד משלנו מדבר אלינו. בכל פעם הערכנו את הנס ששמו גרינברג. הוא ריכז בתוכו את הידע ואת המצפון של תקופות שלמות ביהדות. הוא היה מחוג הגדולים האחרונים, והחזון שלו נצרף על ידי רציונליות עמוקה. גרינברג הפך את מעין ההשראה הציונית־הפיוטית לנתחי חיים, את החיים האפורים והקשים תמיד נשא בזהירות למרומי החזון. הוא היה המשורר־המדען של הציונות הפועלית.

היה וחששנו מפני עינא־בישא בהרהרנו במעמקי לבותינו על היותו של גרינברג בינינו. אבל ידענו: אם הוא כאן — הכל כאן. הוא לא היה רק מנהיג, סמכות גרידא, הוא היה חליל־הקסמים של תנועתנו. תנועה יחד עם גרינברג מוכרחה היתה להיות גדולה, מוכרחה היתה להנהיג את החיים היהודיים ולכוון את המחשבה היהודית. התנועה באמריקה עוררה דרך ארץ כלפיה. „קעמפער" ו„פרונ־

טיר" היו לבבואות המחשבה הציונית־פועלית. התנועה הציונית היתה לא רק בעלת יוקרה אירגונית, כי אם גם הגיעה למעמד של סמכות מוסרית בחיי יהדות אמריקה. ידענו, בפני עצמנו: מעל להישגים ועליות אלה רחף שמו.

העולם היהודי מזועזע. ההסתדרות הציונית שרויה באבל. אולם תנועתנו באמריקה מיותמת, קול הקסם המלודי איננו עוד, איננו. אין עוד המוח הבהיר, ה„אורים ותומים" של שורותינו. אך עדיין ישנה הנחמה הגדולה: זכינו לחיות במחיצתו עד כה. הוא השאיר לנו עזבון, נשארה אחריו ה מ ס ו ר ת גרינברג, גרינברג שבכתב, נשאר זכר גרינברג, החי בלבבות רבים כל כך, וזכרו עוד מסוגל לחזק, ללמד ולהשפיע. האגדה גרינברג התחילה לצמוח עם חופן־האדמה האחרון שנזרק על ארונו. בכל מעשינו ובכל מחשבותינו נצטרך לשאול את עצמנו: מה היה עושה גרינברג? מה היה ה ו א אומר לכך? ובזכות אלה יישמר קסם ירושתו.

יחד עם הצער הצורב בליבותינו עולה בנו אור הנחמה הגאה: הוא היה אתנו, חיינו יחד אתו, למדנו ממנו, ירשנו אותו — **וירושתו בת אלמות היא.**

(„אידישער קעמפער", 20.3.1953)

ד.

ילדות ונעורים

אביו היה כל ימיו כשרוי בחלום שקשה תעורתו. שחרחר־פנים, עמוק עינים שחורות ורואה כמדומה גם בעצימותן, אך לא מה שבד' אמותיו, אלא מה שבעמקי נפשו ומחשבתו, שלא בידיו ביצועו. דיבורו הנדיר היה שקול ומדוד, מרוכז, מצומצם ודולה. בשיחה היה הוא כשומע בלבד, אך כשהשמיע הערה קלה היה הוא מכוון את המשוחחים ואת השיחה ומטה אותם לצד הרצוי. הגה — תרתי משמע. להניעו לדיבור קשה היה. צריך היה לנתקו, לעקרו מהשתיקה, שבה הוא שקוע ועליה הוא חי את חייו האינטנסיביים הפנימיים, שאינם גלויים לזולת. דיבורו המועט היה כהפסקה ארעית של האלם וגם הגישה אליו היתה קשה, מכיוון שנדמה היה כי האדם המתהלך כאן נתון בעיקרו במרחב או במיצר אחר ואילו אנו רואים רק את בבואתו.

לא הצליח במציאת בסיס לפרנסת ביתו, כי פירנס רק את גבעולי מחשבתו הנובלים ללא פרי בערפליו.

על דבר אחד היה משוחח לפעמים: על ארץ ישראל. ונדמה היה כאילו טמונות בנפשו דמויות ותמונות משם, אך מה טעם להרחבת דיבור על כך כשהשומע מדמה אותו מטיף להגירה מארץ־„ברכה" למדבר־שממה? ארץ ישראל היתה הנקודה שאליה שאפה משפחה זו מבלי להשיגה.

אך מה שהחריש האב דובבו ילדיו. כאילו אמרו לפענח חלומות נפשו הצפונים ולגלות מה שלבו הטמין, לבטא מה שהתלבט על פתחי פי האב לשווא. פרץ החוצה הדיבור שהיה כלוא בסוגר. אח היה לו לחיים שלא זכה להגיע לימי נעורים וכבר היה מכנס חברים קטנים כמוהו ונואם לפניהם על ארץ ישראל, עושה ומעשה, מוכר בולים של הקרן־הקיימת, מקבל למען ציון פרוטות שניתנו לשם הרעיון ומתוך אהבה לפעוט, פרי בוסר של אילן חמודות: משפחה שהיא לנוי בין פשטני העיירה הבסרבית — קלרש — השקועה בחיי חסידות מעשית־קנאית.

חיים שפניו כפני האב והאח, — אותו גוון, הבעה וקווים אופייניים, — הוא אשר החזיר למשפחה את גדלותה שהכל הרגישו בה בחביונה. ההערכה וההערצה ציפתה להצדקתה, להוכחה ממשית — והיא באה. חיים היה איש שיחה מושכת לב, לאו דווקא על תחית עם, אם כי זו היתה רעיון חייו מילדות ועד יומו האחרון. הוא זרק מעליו את אדרת השתיקה, את ההסתגרות בפנים עצמו, נתן לעיניו להבריק, לפיו להקסים ולניבו לכבוש המונים.

דיבר בפני חברים, יחידים בהתחלה. עד לשעות מאוחרות שלאחר חצות היה מתהלך עם חבריו בלילות ירח ושלגים, שהתכלת והלובן המסמא שימשו כנראה סמל לטהרה מאוחלת ולחיי עוז חדשים. ויש שהיה שוכח את עצמו. פעם סיפר מישהו מעשיה, וכשסיים התחיל חיים מספר אותו מעשה בדיוק ולא זכר ששמעו לפני רגע. והחבריא מחרישה ומקשיבה...

לסוף חדל להסתפק ביחידים והתחיל בפעולה נבחרת ויצר אגודות „אלטניילנד" בעיירת מגוריו קלרש הקרובה לעיר הפלך הבסרבאית ובעיירות הסמוכות. על נאומו הראשון חזר בכל עיירה מתוך הכתב עד שעבר לעל־פה ולעתרת גיוון שפיע. של רשימת נושאיו בספרות עברית, תולדות ישראל ועתידותיה.

אותם הימים היו באים תכופות תעמלנים ומטים את הנוער לקראת „אופקים רחבים", לקראת מאבק לחופש ולדרור לכל עמי תבל מתוך שיכחת עם־עצמם והפקרתו לרחמי רבולוציה זרה. אם אחד העם וביאליק סברו אחרת לא ידע על כך הנוער, מפני שלא ידע שפתם שאינה שפת המדינה. היו אנשים בגיל העמידה שהטיפו לרעיונות תחיה לאומית, אך השפעתם לא היתה ניכרת על הגיל הירוק. והנה הופיע חיים גרינברג ביפי פניו ונפשו, רעננות גופו ושכלו והוא שידע לדבר אל חבריו בלשוננו ובלשונם וידע להקסים בשפת הלב והמוח, הרגש והמחשבה, ידע לתפוס את יריבו בעקב־אכילס שלו, בדברים שהם מתכחשים בם ללבם ושיווה חן, עוז וצורה נבחרת להרצאתו. הנוער, אשר לבו היה עם עמו, אך חשש לשם גנאי של „נסוג", שמח כשהוברר לו בהוכחות נמרצות, כי גם הצלת עמם יש בה משום „קידמה", וכי זוהי מצווה ראשונית, שאדם שאיננו מקיימה הריהו בוגד: יקשיב אדם קודם־כל לזעקה שבתוך ביתו! אדם המתעלם מזעקת אחים — מה אמון בו כי יקשיב לזעקת זר? יראה נא תחילה דוגמה במאבק לשחרור עם־עצמו!

היה חיים נער הפונה אל הנוער... אך באמת לא החרים שום גילים אחרים. דיבר אל חפשים ולא בז לאדוקים — הירצה גם בבתי כנסת.

קמה תנועה ציונית בין בני הנעורים וגם בין סוחרים זעירים וחסידים, וגם מהם יש שעלו לארץ ישראל לעבוד אדמתה כחקלאים מלידה, ויש שנסעו לסייר את הארץ ולבדוק טובה וטיבה. גם ראשי „השומר" גלעדי ופורטוגלי מעיירה זו באו. בינתיים ושמו של חיים גרינברג נישא על שפתי רבים. הכל מזמינים אותו ככליא־פרזה זרה. אביו עשה מאמץ ועקר מן הכפר אל העיירה וחיים עוזב את העיירה ועובר מכרך לכרך ומארץ לארץ עד שהוא נתבע לעמוד במרכז פעילות ציונית, ובימי מתן ה„חופש" הרוסי, הכרזת הקונסטיטוציה בליווית עריכת פוגרומים ביהודים, עולה הוא על כל במה וזועק שאולי קרובים צעדי המשיח לעם הרוסי ולעולם, אך משיחנו א נ ו כבול עדיין. ואותם הנגאלים בדמנו ייתכן שימשיכו בדרכי השמדתנו הפיסית והרוחנית...

שוב נדד מעיר לעיר עד שבני ערים רבות רואים אותו כבן־מקומם, וכה עלה ועלה, אך בינתיים עברו ימי נעוריו והיה לאישיות מרכזית בציונות־הגולה.

נח טמיר

ח. גרינברג
(שרטוט)

ישראל גלעדי

הוא היה אחד החברים, שנשמת אגודת „השומר" רקומה בחייהם הם, וקיומה תלוי בקיומם. עד היום נדמה לי, כי לא תתואר אגודת „השומר" בלעדיו, אף על פי שגלעדי היה, לכאורה, שונה לגמרי מרוב חברי האגודה, וביחוד מבעלי הדם הסוער שבהם.

הוא היה אדם שקט ומתון, קולו רך ודיבורו שקול, ההגיון שולט בכל דעותיו וקור־רוח כביכול בכל מעשיו, ועיניו — עינים טובות, המאירות באור שקט ונוגה.

* התמונה מצלום פסל — מעשה ידיה של הפסלת שרה לישנסקי.

ודוקא האיש הזה היה במשך זמן רב המניע את המכונה הישובית הנקראת אגודת „השומר", וכמה ידע לכבוש את לבות חבריו וכמה ידעו אלה להכנע בפני האיש הזה ולהוקיר אותו!

זוכר אני: השנה הראשונה לפרוץ המלחמה. שמי הישוב העברי התקדרו עננים, שמועות שונות על דבר הפרעה בעבודות הישוב הגיעו אז מכל צדי. הממשלה התורכית החלה אז את פעולותיה הידועות נגד הישוב העברי וביחוד נגד השמירה העברית. אז התאספנו בתל־עדש להוועץ ולדון בסידור תכנית של שמירה והגנה על עמדות הישוב. הוא ישב בתוכנו עטוף עביה שחורה ובשקט הציע לפנינו תכנית שלימה של עבודה. בשעה שקשה היה לכל אחד לשבת להתעסק בתכניות! הדם רתח בקרב הלבבות, השדה והקיר מאחורי המושבות משכו והבטיחו הרבה, ואילו הוא הביט עלינו במבט של אב הפונה לילדיו ומסביר להם את ארחות החיים. מזהיר על התכסיס כלפי השכנים, מזכיר כי נחוצה התחשבות עם המצב והרגשות האחריות של עבודה. דיבר הוא, כמו תמיד, בשקט ובמתינות מבלי להגביה את קולו ומבלי התרגשות מרובה, ולמרות סערת־רוח הנאספים, פעלו דבריו פעולה עזה, והשפעתם היתה עצומה.

לאחר זמן עמד בראש קבוצת השומרים במושבה מ. מצד אחד רדפה הממשלה את השמירה העברית, ומצד שני, חשבו אכרי המושבה את השמירה לעול שאין בכוחם לשאתו והשתדלו בכל מיני אמצעים להרחיק את השומרים העבריים „המסכנים" את הישוב ב„חוצפתם" נגד השכנים. האכרים ההם היו מחפשים את קירבתם של השכנים, את הידים הזולות הנמכרות להם בכל עת ובכל שעה, ולמה באים הצעירים האלה להפריע את מנוחתם ו„שלום הבית" השורר בינם לבין שכניהם?

תוצאת הדבר היתה כמובן הפסקת תשלום המשכורת לשומרים והתהוות סכסוכים. בטחו אז רק בגלעדי: ישראליק יסדר, ישראליק יפשר. רעיון זה היה מרגיע את כולם. והוא אמנם ידע למצוא דרך לצאת מהמיצר ולרכוש לו אימון משני הצדדים. אותם האכרים עצמם, שהתנגדו לשומרי המקום, הוקירו את ישראליק וכיבדו אותו. ולא רק בין האכרים והשומרים היה מופיע כשופט ויועץ, כי אם גם בין האכרים עצמם — בין איש לרעהו. כשנפל איזה ריב בין האכרים היו באים אל גלעדי להשפט והיו מקבלים באהבה את פסק דינו. ואין צריך לומר, כי כל היחסים בין המושבה וכפרי הערבים היו בידיו, כי זה היה כל תפקידו ולזה התמסר בכל נפשו.

באותו הזמן חלם על התגשמות הרעיון של מושב „השומר". בפיו ובלבו התנגד כבר אז לשמירה במושבות, שאינן מתקיימות על פרי עבודתן, גם דאג מאוד למצב השומרים שהקריבו את מיטב שנותיהם לרעיון השמירה ולא ביצרו עוד את עמדתם בישוב אף במשהו. פתרון לשאלה הזאת הוא ראה ביסוד מושב לשומרים — מושב עובדים, שומרים החיים מיגיע כפם ומפרי עמלם. הוא ניגש לעשות את הצעדים הראשונים להגשמת המפעל, ומהזמן ההוא אנו רואים אותו בסביבת מטולה מפלס לו דרך עם קבוצת חבריו לאידאל שלו.

וגם פה — דרכו קשה היתה. עזרת יק"א ויתר מוסדות הישוב לא הספיקה. המקום חדש לגמרי ונחוץ היה להכשיר את הקרקע ולסדר את היחסים בסביבה, ולשם קשר עם השכנים הערביים מוכרחים לקבל שוב את שמירת המושבה מטולה — מקום שתושביו לא היעזו לחשוב על שמירה עברית.

והימים ימי בלהות; רדיפות על עסקני הישוב ותחבולות הממשלה להרוס את עמדות הישוב ולהפריע לכל ארגון וביסוס, והמושבות העבריות פוחדות מכל עלה נדף, רואות אסונן בשמירה העברית ויש הכרח להרכיב עליהם את השמירה העברית בחזקה בכל מיני אמצעים. ישראליק עומד לו במרכז התנועה הזאת בודד בגליל העליון ואיננו זז מעמדתו וכל זה נעשה על ידו בשקט ובנחת רוח טובה יוצאת מן הכלל.

אף לאחר שנאסר הוא וחברי המושב חמרה על פי פקודותיו של חסן בק בבית האסורים בנצרת לא חדל מלחשוב על עתידה וקיומה של הקבוצה העובדת, ותיכף אחרי שחרורו שב לחמרה לקומם את ההריסות שעשה חסן בק ופקידיו במושב, ובמרץ חדש, מבלי לסור מהדרך שהלך בה, הוסיף לחפש את האמצעים הנחוצים להמשכת העבודה, ואמנם, הודות להתאמצותו הסתדרה העבודה שוב, אבל זה היה רחוק מאוד משלימות התכנית שעיבד לו, ולא נח ולא שקט, ובתנאים הרעים, באמצעים מצומצמים, המשיך את פעולתו ועורר בקרב חבריו את התקוה לעתיד. כשהתקדם המושב קצת וכשזכו כבר הפועלים לגור על הגבעה היפה מול החרמון בצריף הקטן ששימש משכן לפועלים ולבהמות העבודה יחד, אפשר היה לראות את ישראל בכל ערב וערב כשהוא יורד ממושבת מטולה, מתרומם על הגבעה היפה ומוביל מהמושבה על סייחו לחם לעובדים.

בוקר בוקר היה נחפז לצאת שוב למושבה בדבר עניינים שונים, ובו בזמן לא היה מחסר גם את ישיבות ועד „השומר", שהיו על פי רוב בגליל התחתון.

חדשיים בערך לפני מותו ביקרתי את המושב. הוא דיבר אז על לבי לאסוף קבוצת שומרים ולקבל עלינו את שמירת השדות במושבת מטולה. דיבר על ערך הפעולה הזאת בקשר עם מושב „השומר" שם, דיבר בחום על עתידו של המקום. ורק אז ראיתי בפעם הראשונה את ישראליק „מתלהב"; מי יכול לתאר חשיבות המקום? הלא גן־עדן יכול להיות פה. צריך רק לנטוע שדרות עצים לאורך שורת הבתים, מים מפכים מההרים סביב, והסביבה כולה מקסימה... ודור חזק ובריא אפשר לגדל כאן, דור היודע את תפקידו והלוחם בעד עתידו. ולמופת אפשר להיות לכל הסביבה. ותפקידנו זה — תפקיד „השומר" הוא!

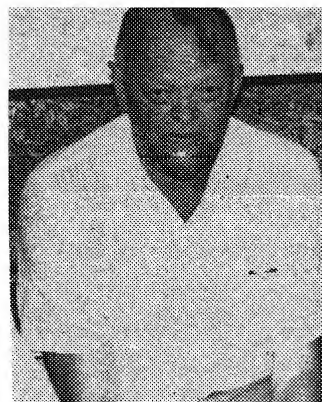
הסתכלתי אז בפניו ולא הכרתי את האיש הקר והמתון.

ואחרי זמן מצער ראיתי שוב את חברנו גלעדי, אולם במצב אחר לגמרי: על מיטת בית־החולים בטבריה, והזמן ההוא היה זמן של התעוררות ותקוות. נדמה היה, שאיזה דבר גדול, נשגב, עומד מאחורינו והדבר הזה בוא יבוא וירים אותנו ממצבנו השפל. עמדתי אז על יד מיטתו. הוא שאל אותי: מה נשמע בעולמנו? מה בדבר גאולת הארץ? האם לא נכזבו תקוותינו? ולבסוף: „הגיע הזמן — להגשים את תקוותינו, אבל נדמה לי, — גמר — כי הפעם לא אקום כבר ממיטתי..."

זאב לוינזון

ב.

ישראליק

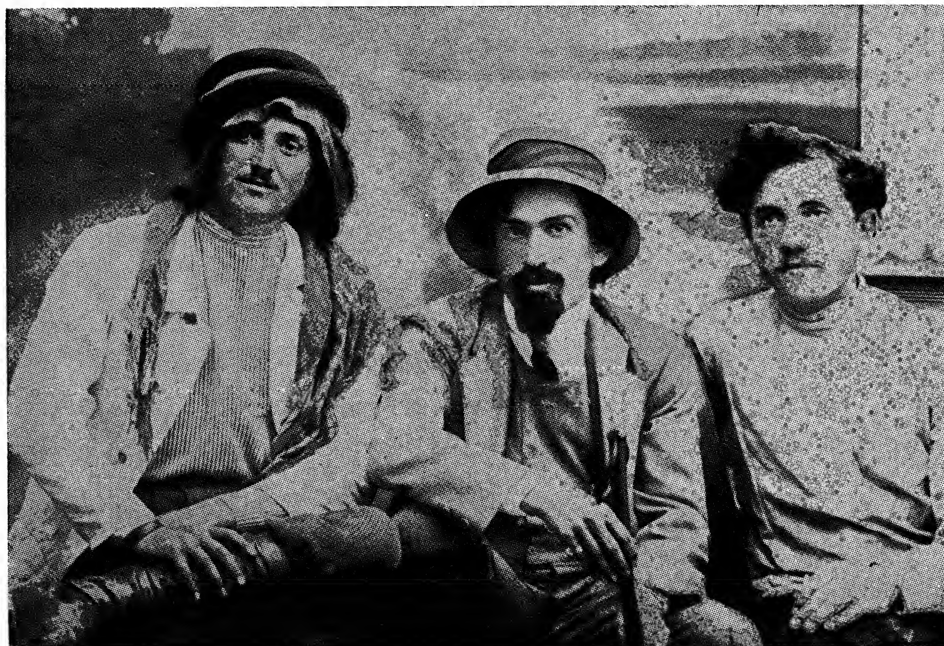

פ. שניאורסון

בן יחיד היה להוריו, חבר פעיל בשורות „פועלי ציון" שבעיירתו. יחד עם צעירי העיירה השתתף בפעולות ההגנה. ימי הזוועה בקישינוב וסערת המהפכה הרוסית הראשונה היו להם השפעה מכרעת לעיצוב אופיו והכשרתו לקראת תפקידו בעתיד. בשנת 1906, בהיותו כבן 18 עלה ארצה. הורי ישראל התנגדו לכך שבנם־יחידם יעזוב את קן המשפחה וינוד לארץ שוממה ועזובה. הם ניסו להשפיע עליו ולשכנע אותו שיחזור בו ממשוגתו, אך ישראל, מכיוון שהחליט בלבו לעלות, שום מעצור שבעולם לא יכול היה למנעו מזה. השגת דרכון לחו"ל עלתה לו בקשיים מרובים... אך הוא לא אמר נואש ועבר את הגבול הרוסי־אוסטרי בלי תעודות. בגליציה נזדמן עם אחד־עשר חברי „פועלי ציון" מרוסיה, ביניהם יחזקאל ניסנוב, צבי בקר, פלור וכו'. הם התאחדו בקומונה, ריכזו את כל כספם בקופה משותפת, אבל כל ה„הון" שרוכז בקופה לא הספיק להוצאות העליה ארצה. המוני המהגרים, פליטי רוסיה, אשר התרכזו בתחו־מי גליציה, הכבידו על הציבור היהודי הדל. קבוצת החברים עם ישראל גלעדי בראש שוטטה בחוצות לבוב וקרקאו בשחרם אחרי מעט עבודה, אולם לשוא. אף חברי „פועלי ציון" בגליציה טיפלו בהשגת עבודה למענם והעלו חרס בידם. בלית ברירה פנו החברים ללשכת ההגירה של יק"א אשר טיפלה בפליטי רוסיה המהגרים לארגנטינה ולשאר ארצות הדרום שבאמריקה. הלשכה הסכימה לבוא לעזרתם, אולם בתנאי שהם יסתלקו מרעיונם בדבר העליה ארצה. אחרי שהחברים חוללו מהומה בלשכת ההגירה, ניתן להם סכום כסף פעוט, אשר בעזרתו הגיעו לוינה ושם השיגו את שאר האמצעים להוצאות עליתם. זו היתה בקיצור פרשת הגלגולים של עליתם ארצה.

בנסותם לעלות על החוף נעצרו על ידי המשטרה התורכית, אשר לא התירה להם את העליה, אך הענין סודר בעזרת בקשיש כל־יכול ובעלותם בחיפה הסתלקו בו ביום לזכרון־יעקב שם נפגשו עם ישראל שוחט. עד מהרה נרקמו קשרי אחווה וידידות בינו לבין חברי הקבוצה. לא ארכו הימים ושוחט מקרב אליו את גלעדי בגלותו לו את כל תכניותיו על ארגון אגודת בר־גיורא. ישראל גלעדי, „בן יחיד" מפונק ומעונג זה, התלהב לרעיון הנועז, אשר כבש את כל ישותו ובמלוא להט נעוריו נשבע אמונים לו. גלעדי התמסר בכל נימי נפשו לעבודה החקלאית ועשה

חיל בעבודתו ואף לתואר „פלח" זכה. כנוי אשר רק מעטים אשר התאמנו בכל עבודה בשדה ובגורן, זכו לו. ישראל גלעדי התחיל את עבודתו החקלאית כחרת. חיי העבודה של החרת הקשים והאפורים נתחבבו עליו במאד. חריש וזריעה, קציר ודישה בגורן פרימיטיבית, טיפול בשוורים ופרדות ועול ההשכמה בלילות בשעות בוקר מוקדמות כדי להשקותם — חיים אלה שימשו לישראל גלעדי אמצעי מצויין להגמל מכל הרגליו ותפנוקיו, אשר הסכין להם בבית הוריו.

הוא היה היפוכו הגמור של ישראל שוחט, אשר הצטיין במעשיותו והיה נוח להתלהב ולהלהיב, בעל מעוף והוגה תכניות נועזות כובשי לבבות ונודעה לו השפעה מכרעת על חוג החברים אשר הקיפוהו. ואילו גלעדי — איש העבודה, קר המזג ומתון ביחס לחבריו. ממעט בדיבור וכל הגה היוצא מפיו שקול ומדוד, וכל שאלה אשר תעלה לפניו היה מסבירה לחבריו בהעבירו אותה ראשית תחת איזמל הגיונו הקר, ותכונותיו אלה עמדו לו כדי להתחבב על החברים ולהאציל עליהם מרוחו. ישראל שוחט קיבל את השמירה בכרמי זכרון יעקב, וישראל גלעדי אשר רכש נסיון רב בעבודת השמירה הועמד בראש השומרים והצליח לחנך דור שומרים. בשמרו בלילות בכרמי זכרון נתקל לא אחת בכנופיות לסטים, אשר התנכלו לחייו. בזמן הראשון קרה תכופות שהוא ויתר השומרים ספגו מכות נמרצות מידי הלסטים הפראים. בחור חסון היה ועשוי ללא חת. הוא מצא, כי יתרון אחד יש לו לאיש הפרימיטיבי, אשר לא יוכל לו חבר „השומר": היותו קל רגלים וקל מרוץ כשהוא

ישראל גלעדי ישראל שוחט מנדל פורטוגלי

(ועד „השומר" הראשון בארץ ישראל)

יחף. הוא החליט בלבו שכל חבר שברצונו להתמסר לתנועה הדוגלת ברעיון השמירה וההגנה על מושבות ישראל צריך לחסן את גופו ולסגלו לכל סבל גופני. באחד הימים החליט ישראל להתאמן בתרגילי ריצה כשהוא יחף והוא התאמן בכך מחוץ למושבה לבל תשורנו עין זר. התחיל מקפץ ומדדה בשבילי הטרשים של זכרון, הזרועים חצץ, קוצי צברים וחרולים דוקרים. „בן־יחיד" מפונק זה נראה אותה שעה כאחד ה„סגפנים" הפורשים מהישוב על מנת להתיחד עם בוראם. כן עשה וכן הטיף גלעדי גם לחבריו: לא להרתע בפני שום קושי, בין שהוא בא מידי הטבע ובין שהוא כרוך בהרגלי האדם ותכונותיו. הוא חינך את החברים להתגבר על נטיות העבר הנפסדות ולהגמל מהם, להבליג על נוחיות החיים הפרטיים, להסתגל לחיי משמעת עד שבבוא פקודה לצאת לשמירה במקום מה לאחר שלא עצמת עין אחרי שני לילות רצופים — עליך החובה לציית לפקודה, לקום וללכת. אך סוד הצלחתו הרבה של ישראל נעוצה בעיקר בזה שהוא היה הראשון לקיום המצוות בגופו הוא, טרם שהטילן על הזולת.

ישראליק היה איש בעל תרבות ומתון באופיו, אף על פי כן היה נוהג להלהיב את החברים ולעודדם להתגרויות ולתרגילי התעמלות והתגוננות, באמצעים אלה התכוון לאמן את החברים ולהכשירם לקראת מילוא תעודתם, לבחון את מזגם ולחשל את אופים. האופי החלש והמהסס היה שנוא עליו בתכלית.

ובדרשו עקביות ויציבות מכל חבר, שימש הוא עצמו סמל העקביות, ובאומץ לבו מופת לרבים. בהתארגן „השומר" נמנה ישראל שנים רבות בין חברי הנהלתו, השתתף בנקודות השמירה המסוכנות ביותר, הטיל על עצמו עול קשה לסיפוק צרכיהם היום יומיים של החברים במקום ולפקח על מקומות השמירה וכאשר אירע מקרה אסון, בנפול חבר על משמרתו מכדור לסטים, היתה משפחת השומרים מזדעזעת, הרוחות נתלהטו, המתיחות גברה, אפס החברים לא נבוכו ולא נשתקעו באפס אונים. שאיפת נקם עזה תקפה את כולם ונחוץ היה להשקיע מאמצים נפשיים לא מעטים וכוח השפעה עצום, כדי להפיג את המתיחות, לצנן את הרוחות ולמנוע את החברים מפני מעשים פזיזים וישראל גלעדי היה האיש אשר באופיו החזק ובתבונת לבו הירבה למנוע תקלות רבות.

נסתכל נא רגע בחומר האנושי המגוון, המוסער והמרוגש, שממנו צריך היה גלעדי ליצור ולגבש את טיפוס השומר הנדרש להגנת המולדת:

יחזקאל ניסנוב, יליד הרי קוקז, שהתחנך על נימוסי מכורתו ההררית ומנהגיה הפראיים אשר המושג „גאולת הדם" לא היה כלל זר לרוחו, ואופיו המהפכני חושל במחתרת הסוציאל־דימוקרטית.

ברל, בחור הישיבה, שזכה לקבל סמיכות דרבנן והוא איננו חדל מלהשמיע פזמוניו החסידיים המלאים תמימות, אמונה והתלהבות; מאירקה, אף הוא יליד קוקז, נפש סוערת, כולו תוסס, קורן, שופע חום ושובבות עליזה ושירתו מעיין חיים בוקע שירת הרים רווית געגועים וכמיהת נעורים; ה„דוד אליעזר" מוורשה, השרוי תמיד בעצבות, רוטן, מתמרמר ומתרעם ואין לך דבר אשר יפיק ממנו רצון ואשר יישר בעיניו.

קשים היו חבלי מזיגתם של חברי „השומר" בפרט אם נעלה על לבנו את מסיבות חייהם הקשים, מתיחות תמידית בשעות השמירה בלילות, עת סכנות ארבו לחייהם על כל צעד והאבקות מיגעת בשרב הלוהט של ימות הקיץ מבלי יכולת לעצום עין ולהחליף כוח לאחר ליל שמירה.

חוסר הקביעות ותנאי החיים הבלתי מסודרים אף הם העיקו והכבידו. מועבר השומר ממקום למקום לפי צווי פתע, חפציו קצתם מתפזרים, קצתם אובדים וכל מטענו — הבגד המשמש כסות לגופו, מיטה, מזרון ומחצלת, תנאים שבהם תקשה גם השמירה על הנקיון ובאין פועלים עבריים במושבה חסרה סביבה, חסר מטבח ואחרי ליל שמירה מטריד, נאלץ השומר לטפל בעצמו גם בהכנת תבשיל לארוחותיו. ולמרבה הכאב נוסף גם יחסם המעליב של איכרי המושבה באותם הימים. בעת שתכפו ההתקפות על המושבה היה חבר „השומר" בעיני האיכר אדם מועיל ופרודוקטיבי בהחלט, גם העלה על נס את גבורתו, אולם בהשתרר שקט שוב נראה השומר כבטלן, כאדם מיותר. ובימים אין חפץ בהם העיק על הלב זכרון צורב על טובי החברים — ברלה שווייגר ויחזקאל ניסנוב אשר ניספו בדמי עלומיהם בנפלם מכדורי לסטים ובלב כל אחת כרסמה כתולעת שאיפת הנקם על הדם הנקי שנשפך.

ישראל גלעדי בחן בזהירות את מערכי לבם של החברים, הבין לרוחם ואף הצליח להפיג הרבה מהמרירות, אשר נצטברה בהם. הוא לא נתן למיטב הכוחות להתבזבז תוך התלבטות פנימית ביום קטנות ואף שיווה תוכן רב לחייהם האפורים. חבר צעיר אשר תולעת היאוש מכרסמת בו — אך נזדמן עם ישראליק ורווח לו, כאילו אבן כבדה נגולה מלבו בתנותו לפניו את מרי שיחו.

ישראליק נטל חלק פעיל בעניני ציבור הפועלים, לא היתה אף פעולה חשובה או פחותת ערך אשר ישראליק לא יהיה מעורב בה במישרין או בעקיפין. ה„שומר", ה„חורש", „העבודה" — כלום מפעלים אלה יתוארו בלעדי השתתפותו הפעילה והדרכתו הנבונה ?

הוא נבחר למרכז החקלאי, היה ער בעניני המפלגה, מעורה בעניני ציבור הפועלים במושבה, עמד בקשרים עם הכפר הערבי. לא אחת סיכל מזימות איכר כלפי הפועל הערבי. תמיד היה מתיצב לצד הפועל הערבי המקופח. והפועלים הערביים במסחה וביבנאל בפנותם לעזרתו מצאו בו את מגינם הנאמן, כחבר למעמד.

על מידת השפעתו של גלעדי תעיד עובדה אחת מחיי המפלגה בימים ההם. הדבר, שאני אבוא לספר עליו להלן אירע בשנת 1913. אלכסנדר חשין, מוותיקי התנועה בחו"ל, אינטליגנט בעל אופי חלש, עלה ארצה מרוסיה לאחר תבוסת המהפכה של 1905, עת מעמד הפועלים הרוסי הוכה בה מכה ניצחת. הוא אמר להתיחד עם עצמו, להתמכר למדע וכן גם לדברי אמנות ויצירה. הוא עלה לירושלים, התקרב לחוגי האינטליגנציה של הפועל הצעיר והחליט לעזוב את התנועה. החברים ביהודה כינסו אסיפות, השתדלו להשפיע על אלכסנדר שלא יבגוד בתנועה. בן־גוריון השתדל אף הוא לדבר על לבו של חשין שיחזור בו אולם לשוא. בנוכחותי דיבר בן־גוריון עם ישראליק והחליטו שהוא מזמין את חשין לגליל. חשין נענה להזמנת גלעדי, עלה לגליל ואחרי שיחה ארוכה עמו שוכנע וחזר בו.

ישראליק ידע קרוא וכתוב ערבית והדיבור הערבי שגור היה בפיו, דבר שהיה בימים ההם חזון נדיר מאוד· אף מבני האיכרים רק מעטים שלטו בשפה הערבית· ואילו ישראל עמד בקשרים אמיצים עם ראשי הכפרים בסביבת המושבות אשר שמר בהן ואף הצליח לרכוש את אמונם המלא· איזה כוח טמיר היה עצור בו ובעזרתו השפיע על כל מיודעיו· שייכים ערבים, אשר לא הכירוהו מקרוב — מספיקה היתה פגישה אחת, שיחה ארעית חטופה והם נמשכו אחריו כמו בעבותות־קסם· לכל כפרי הסביבה הגיע שמעו ורבים היו נוהרים אליו, בפרט מכפרי הסביבה, השוכנים על יד כפר גלעדי של עכשיו, להכירו ולדרוש בשלומו· בימי הכיבוש האנגלי פנו ערבים מהכפר חלסה אליו בבקשה שיעזור להם בחיבור התזכיר לשלטונות בדבר סיפוח החולה למחוז צפת (ולא לג׳דידה), כי ערבי החולה ביכרו להמצא בשטח המנדאט האנגלי מאשר להיות כפופים לשלטונה של צרפת· ישראל נענה ברצון רב לכל הפניות שהגיעו אליו מהכפרים הערביים ובא לעזרתם בסידורים שונים, כאשר נדרש לכך בכל זמן· ובמידה שמדד להם — מדדו לו· יחסם של כפרי הסביבה הערבים אליו לא יתואר כלל בימינו אנו·

תלאות החיים הקשים, תנאי השמירה וביחוד אסונות הרצח שבאו תכופות בזה אחר זה דיכאו מאד את רוחו וערערו את בריאותו· לרגל העדרם של ישראל שוחט ומניה (שוחט למד משפטים בקושטא) העמיסו על ישראליק תפקידים ופעולות עד שכרע מרוב טרדות וסבל ובהתקבל השמירה ברחובות, נאלץ הוא לבלות ימים רבים ברכיבה בדרך ממסחה לרחובות וחזרה·

בשובו הביתה למסחה — אך ירד מעל סוסתו, כרע אין אונים על משכבו· אך גם כאן הדריכו את מנוחתו· חברים, פלחים ערבים, פועלי הסביבה היו באים לשאול לדעתו, להוועץ אתו והוא קיבל את כולם והסביר פנים לכל דורשיו בשכבו על ערש דוי· טרם הספיק להחלים ושוב דירבן את סוסתו האצילה ויצא למסעו לרגל ענינים תכופים· והעניינים מרובים ומדאיגים וטרדניים, בבלעם את מרבית שעותיו, את מיטב חייו, את שארית כוחו — אותו כלו עד תומו···

בספר „השומר" הובאו מקצת מזכרונותיו, אך אלה הם ראשי פרקים מקוטעים ויבשים· רוב זכרונותיו אשר העלם על הכתב עלו באש, בימי המאסרים של חסן־בק ב־1917 וחבל· אילו שרד לנו אוצר התעודות והכתבים של „השומר" אפשר היה להעלות קוים רבים לדמותו הנעלה של ישראל גלעדי: מה היה ל„השומר", למפלגת פועלי ציון ולתנועת הפועלים כולה בארץ·

אולם גם מצרור מכתביו השמורים אתנו אפשר לעמוד על כמה וכמה גילויים מקוריים באורח מחשבתו על שאלותיה היסודיות של תנועת הפועלים בארץ· כגון: מקומה של ההתישבות העובדת במלחמתו הסוציאלית של מעמד הפועלים, יחסי הסולידריות בין המוני העם היהודי והערבי·

מפעל הגליל העליון, אחרון מפעליו של גלעדי, הוא גם אחד הפרקים הנעלים והמזהירים ביותר בחייו· כמה מאמצים נפשיים ופיזיים השקיע הוא ביסודו! הקבוצות שהלכו אחרינו למחנים ולאילת השחר לא החזיקו מעמד, עזבו את המקום והתאכזבו והתפזרו לכל עבר· קבוצות אלה הכילו משמנה וסלתה של

התנועה ובכל זאת החליטו אחרי שנה אחת לקיומה העלוב של ניג׳מת־אל־צובח (אילת השחר) לעזבה מה שאין כן אנחנו, קבוצת חברי „השומר" שהשמירה במשך שנים הרחיקה אותנו בעל כורחנו מכל עבודה, חיי משק והנהלת עניני משק ואף על פי כן התגברנו על כל הקשיים ובתקענו יתד במקום, שוב לא זזנו משם עד יכון מפעלנו לבטח. בזכותו של ישראליק לא נסוגונו אחור. הוא הוא ששיכנע בהשפעתו העצומה את המהססים והמתנגדים, ואף השיג את תמיכתה הראשונה של פיק"א והמריץ בכל כוחו את בנין הנקודה. בשנות המלחמה נתפתו כמה מבני האיכרים לשרות הריגול לטובת האנגלים, ישראליק מרגיש בעוצם הסכנה הצפויה לישוב והוא מארגן מלחמה ציבורית נמרצת בנגע הריגול, וכאשר נתפסו המרגלים ונתגלו שמות חברי „השומר", ישראליק אינו עוזב את משמרתו בועד „השומר" מבלי לשעות כלל להפצרות רבים כי יסתלק ויתחבא. אחרי כיבוש הגליל, גם ישראל קר המזג נגרף בזרם ההתלהבות הכללית והתקוות המוגזמות לקראת הבאות ובאסיפת „השומר" בטבריה הוא נואם בהתלהבות בלתי שכיחה על תפקיד "השומר" לקראת הימים הבאים, מצהיר על סיפוחם של חברים חדשים לארגון, ובתום

קיבוץ בישראל הנקרא על שם ישראל גלעדי בשם „כפר גלעדי"

האסיפה הוא ממהר לכנרת לאסיפת פועלים, מגיע שמה בעצם התלקחות הויכוח עם „הפועל הצעיר" בשאלת ההתנדבות. על אף התרופפות בריאותו לא נח ולא שקט וידיו היו מלאות עבודה. ובאחד הימים ההם, כתום אסיפת הפועלים בכנרת, בה השתתף גם הוא, הלך ללון על הגורן. התקרר, חלה בשפעת וביום כ' חשון שנת 1919 חדל לדפוק לב חברנו הגדול. רבים מטובי חבריו לא היו על ידו ברגעי חייו האחרונים, כי היו בגירוש הרחק, הרחק מגבולות הארץ, הרחק מכנרת, הנקודה בה נקבר גלעדי.

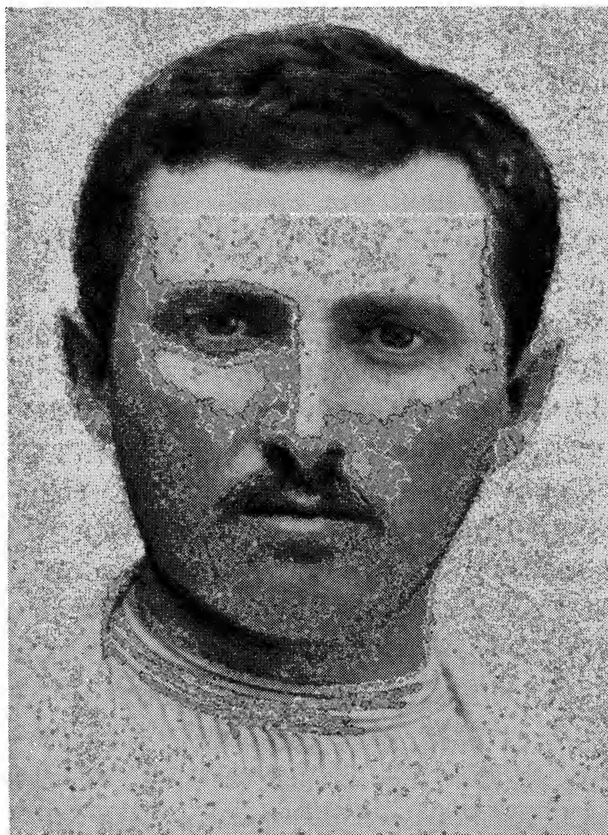
חברי קבוצת כפר גלעדי מ„השומר" שהיוו את הכוח העיקרי והמכוון שעבדה יחד עם ישראל להגשמת תכנית „השומר" ובנין הנקודה (שנקראה על שמו), היא חוליה ראשונה לשרשרת נקודות הגבול, עליהן חלמו בשעתם חברי „השומר". ב־1928 העבירו את עצמותיו מכנרת יחד עם עצמות מנדל פורטוגלי, יחזקאל חנקין, יחזקאל ניסנוב, צבי בקר, יצחק טורנר, ישראל רומרשטין ויקברום באדמת כפר גלעדי. קבר האחים משמש מצבת־עד להנצחת שמם של טובי החברים והשומרים, שהקדישו את חייהם למען הקמתן ובניינן של עמדות השחרור של תנועת הפועלים בארץ.

פנחס שניאורסון

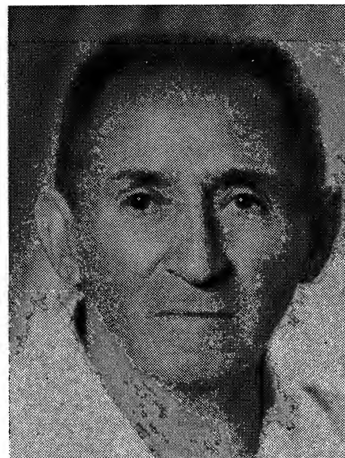
זכה הנוער הציוני הקלרשאי לחוש את „אוירת ארץ־ישראל" עם בואם של ילדי ישראל גלעדי — הדסה ונחמן, בלווית אמם קיילה — במטרה להכיר את סבם וחותנה ולספוג מאווירת עיירה גלותית.

מנדל פורטוגלי

רק אנשים עשירים בעיירה הירשו לעצמם החזקת בניהם בבתי ספר שבכרך. משפחתנו לא היתה אמידה, אך הורי העריכו את כשרונותיו ותפיסתו המהירה של מנדל אחי ולכן עשו כל המאמצים האפשריים ורשמוהו כתלמיד בי"ס למסחר ממשלתי־רוסי בקישינוב ובאמת הצטיין מנדל בלימודיו וביחוד במתימטיקה. וכשהיה חוזר בימי החופש והוא יפה־תואר, גבה קומה ורחב כתפיים והוא לבוש מדים — חליפה שחורה, מקטורן בעל כפתורים נוצצים מצוחצחים וכובע שמצחיתו מבריקה — היינו גאים עליו מאד.

שנתיים למד בקישינוב והצליח בלימודיו, אך בבואו לימי החופש לעיירה לא עסק בלימודים אלא בשיחות פוליטיות ולאומיות. חבריו באי ביתו היו בין השאר חיים גרינברג, ישראל גלעדי ואוריה פלדמן אשר קנו להם שם במשך הימים בתולדות העם והתרבות בארץ ישראל.

י. פורטוגלי

באחד הימים קיבלנו מקישינוב מברק מבשר רע, כי גורש מנדל מביה"ס הממשלתי בגלל הצטר־פותו לתנועה מהפכנית־מחתרתית. אמי נסעה לקישינוב אל דודנו בלאנק שבביתו התאכסן אחי והלז סיפר לה פרטים ופרטי פרטים על פעולות בלתי ליגליות שמבצע אחי ומחשש רדי־פות השלטונות הציע להחזיר את מנדל לבית הוריו בקלרש.

באין ברירה חזר מנדל לקלרש עם אמא, הוא בראש זקוף ואמא בבושת פנים. בקלרש עסק למרות גילו הצעיר (בן 14—15) בהכנת תלמידים לבחינות. הצלחתו כמורה פרטי הרימה את קרנו בעיני המשפחה מה גם שהעניקה לו מידה לא מבוטלת של עצמאות ובטחון.

הזמן עשה את שלו והענין נשתתק. אך השקט לא האריך ימים עקב מקרה אשר קרה, קל ערך בראשיתו ורציני בסופו. מנדל שוב התמסר לתנועה המהפכנית־מחתרתית. היה מכנס בחשאי אסיפות פועלים ומרצה בפניהם על כל מיני נושאים פוליטיים מהספרות הסוציאליסטית. בעיירה רבו הלחישות כי בנו של וולוויל פורטוגייס נפגש מדי פעם עם בעלי מלאכה, נגרים, סנדלרים בשדה ובחורשה ומרצה לפניהם נגד המשטר המלוכני ונגד הצאר ניקולאי השני. אמא שמעה והת־בישה לצאת לרחוב, שהרי הכל יצביעו עליה כעל אמו של מנדל אשר ירד פלאים והתידד עם פועלים פשוטים אנאלפביתיים. אך מנדל וחבריו החליטו לפעול למען הפצת הרעיון של סוציאליזם בכפרים ולהבהיר לעם העובד כיצד להשתחרר מהמשטר המדכא. למטרה זו יצאו מנדל ושני חברים אתו לשדה וחילקו פרוקלמציות וספרות מהפכנית לאיכרים המולדבנים והנה נפגשו בקבוצת מולדבנים שמנתה כשלושים איש שתויים במקצת.

מנדל וחבריו ביקשו את האיכרים שימסרו את החומר הספרותי לבניהם. קיבלו והבטיחו לעשות זאת, אך אחד מהם ידע קצת לקרוא רוסית וכשקרא לפני האיכרים את תוכן הפרוקלמציות המגנה את הצאר — התנפלו על מנדל ושני חבריו בקללות ובאלות. אחד משלושת החברים הצליח להמלט, אך מנדל והחבר השני נאסרו והובאו אל הפקיד הראשי שבכפר.

כהרף עין פשטה שמועה, שנערים יהודיים אלה רוצים להרוג את המלך ולולא המשמר שהעמידה עליהם המשטרה היו למשיסה בידי איכרי הכפר.

מאמצי ההורים לחלץ את הנערים מבית הסוהר עלו בתוהו, עד שהגיע פקיד חוקר גבוה ששיחררם תמורת חמש מאות רובל והתחייבות הבחורים שלא לעזוב את העיירה עד לברור משפטם. במשך שנה תמימה הוטרד בית ההורים על ידי ביקורי פתע של המשטרה, שערכה חיפושים תכופים. יום אחד בשבת נקרא גם אבי למשטרה ושם הודיעו לו על פסק הדין שנחרץ על בנו מנדל שלא בנוכחותו — חמש שנות גלות בסיביר. אחרי פרידה חטופה מאבא ואמא בלבד נשלח מנדל לכפר קטן

בסיביר, בשם קונסטנטין, לא רחוק מישוב של אסקימוסים. הממשלה הצארית העניקה לו תשעה רובלים, ועשרה רובלים קיבל מההורים, ובסכום דל זה קיים עצמו בקושי.

מדי פעם ערך ביקורים בישוב האסקימואים ולמד מהם את מלאכת הדיג. גלותו אשר נמשכה שלוש שנים וחצי הסתיימה בחנינה מאת הצאר עם הולדת יורש העצר. כבן שמונה עשרה היה מנדל בשובו מגלות סיביר. מוצק בגופו ואיתן ברוחו. בשנות גלותו התרועע עם גולה כמוהו וממנו למד והרחיב ידיעותיו בתחום הפוליטי ובהשפעתו הצטרף למפלגת פועלי ציון והיה בין ראשוני המפלגה הזאת בעיר קישינוב. ועם מתן הקונסטיטוציה החדשה ע"י הצאר, עבד זמן מה כעתונאי והיה גם בין מארגני הפועלים בבתי המלאכה בקלרש.

כל משפחתנו גרה אז בבסראביה בכפר שרשט. אמא היתה עקרת הבית, אבא היה סוחר. מנדל היה בא לעתים הביתה לכפר ומעולם לא ישב ריקם, כי לא אהב להתבטל. הוא עבד כל עבודה שנזדמנה לו בבית וגם אהב להתעמל, להאבק עם המולדבנים, והאיכרים הביטו עליו בדרך ארץ. אבל זמן רב לא יכול היה לשהות אתנו בכפר. הוא נסע לקישינוב ושם התחיל ללמוד וללמד ושוב חזר להיות פעיל בתנועה הסוציאליסטית. היה מרצה בפני אנשי עבודה והמשטרה התחילה שוב לעקוב אחריו ולשמור את צעדיו.

בכלל היתה אז מורגשת אוירה שלפני מהפכה. הנוער היה עורך אסיפות חשאיות נגד המשטר הקיים וגם המשטרה לא ישבה בחיבוק ידים והממשלה ארגנה בכל רוסיה פרעות ביהודים. ביום בהיר אחד, 23 באוקטובר 1905, עפ"י רמז חשאי מגבוה התחילו מהבוקר לנהור אלפי איכרים מכל הכפרים מהסביבה לקלרש וערכו פרעות, רצחו, שחטו ושרפו בתים ומלאו עגלותיהם שלל. היהודים לא היו מוכנים להתקפה כזו ולא יכלו לעמוד בידים ריקות נגד אלפי איכרים חמושים ונושאי אלות ומוגנים על ידי גדוד צבא שתפקידו היה להגן על הפורעים לבל יאונה להם כל רע. קבוצה קטנה של בחורים יהודים אשר התארגנה מיד ובה גם מנדל אחי, הצליחה במהרה לעצור את ההתקפה של אלפי האיכרים וגם הצליחה להכות בהם נאמנות. הבחורים חרפו את נפשם והצילו הרבה נפשות ורכוש. בשנת 1906 עזב מנדל את קלרש ויצא לארץ ישראל. בארץ היה אז המצב הבטחוני רע ללא נשוא. במושבות העבריות המעטות שהיו אז בארץ, ביהודה ובגליל עבדו רק ערבים וגם השמירה היתה מסורה בידי הערבים והם עשו במושבות כמו בתוך שלהם. היוצא אל מחוץ למושבתו בערב היה מסכן את נפשו. נשים פחדו להראות גם ברחובות מושבתן בערבים. הגיעו מים עד נפש. מנדל ואתו עוד עשרה בחורים התארגנו לאגודה אחת בשם „השומר" ותפקידם היה לשמור על מושבות בגליל וגם ביהודה. בגליל היה קשה להוציא את השמירה מידי הערבים ומידי הצ'רקסים, והדבר עלה לבחורים בקרבנות רבים. אבל לא נרתעו. מנדל היה מראשי „השומר", היה חבר הועד הראשון וראש הועד לאחר מכן. כשבאתי ארצה בשנת 1912 היה הוא ראש השומרים במושבת רחובות. הוא היה לפלא בעיני. כשראיתיו בין חבריו השומרים הייתי כחולם. נדמה היה לי שנפלתי לאיזה עולם חדש לגמרי. בחורים תימורים אמיצים ובריאים כארזים נושאי נשק. הופעתו בלבד היתה עושה רושם בל ימחה

לא רק על היהודים, אלא גם על השייכים וראשי השבטים שהעריצו אותו, התיחסו אליו בדרך ארץ וחלקו לו כבוד רב.

מנדל היה הרוח החיה בין חברי „השומר", עמוד התווך. „מנדלה" קראו לו. עם היותו רציני ומסור מאד לתפקידו הבטחוני, היה מצב רוחו טוב כמעט תמיד, הומור רב היה לו והצחוק שלו נשמע למרחוק. אם נזדמנת במחיצתו ומשהו העיק על לבך — השתנה מיד מצב רוחך. עם זה היה מגיב על כל עלבון בלי משוא פנים. ובשעות סכנות היה עשוי לבלי חת ובזה שימש דוגמה לחבריו לא להרתע מפני הסכנה. מבחינה חלוצית והקרבה עצמית למען הכלל היה מנדל אחד החלוצים הנאמנים ביותר. הוא לא חס על חייו הפרטיים.

כשעבד בשמירה יחד אתי בבית־גן עבד גם ביום בגינת הירקות שלפני הבית. הוא היה מביא מים בדליים מרחוק להשקות את הירקות, והירקות הצליחו יפה מאוד. מנדל אהב מאוד לעבוד ובעבודה הרגיש עצמו טוב יותר. בינתיים באה אלינו גם אמא וגם יהודה אחינו אשר היה חולה והיו לנו בס"ה שני חדרים קטנים. בחדר אחד גרו מנדל, טובה אשתו ושני ילדיהם ובחדר השני גרה אמא, אני ואביה של טובה גיסתי. בחצר היתה רפת. בניתי קיר על ידה ועשיתי מין חדר קטן בשביל יהודה וגם אני עברתי לשם לגור ולישון אחרי שמירת לילה. מנדל היה שומר חצי לילה, וחצי לילה שמרתי אני, והחורף ההוא היה גשום מאוד. ירדו גשמים יומם ולילה בלי הפוגות. היו שטפונות גדולים ולא יכולנו לצאת מהמושבה לא ברגל ולא ברכיבה. עננים נקרעו ויצרו ואדיות והלילות היו מעוננים מאד, חשוכים ואפלים ובשמירה לא ראיתי דבר אפילו ממרחק מטר אחד.

בלילה כזה של גשם ורוח וקור וחושך שמרתי עד שעה שתים אחרי חצות ואז העירותי את מנדל כפי שנדברנו מראש. מנדל התלבש ואני מסרתי לו על המצב בשמירה. אותו לילה היה גשום ביותר וגנבים היו באים לגנוב ביחוד בלילות כאלה והיתה מתיחות רבה בחיי השומרים ועייפים היו עד מוות. צריך היה להיות מוכן בכל רגע להשתמש בנשק ובמשך שעות לעשות את האוזן כאפרכסת.

כשירדתי מהשמירה ומסרתי למנדל על המצב בשמירה שאלתיו אם יסכים שאני אשמור עד הבוקר, אך הוא סרב. שכבתי לישון, אבל לא יכולתי לעצום עין. היתה לי איזו הרגשה טמירה שלא יכולתי להבינה. התחלתי לנמנם ופתאום שמעתי צעקות מהבית. כהרף עין קמתי ונכנסתי הביתה וראיתי שמנדל שוכב על הארץ, רוצה לקום ואינו יכול, הוא מתרומם קצת, נשען על יד אחת ואומר לי שארכב ליבנאל למסור לחברים על המקרה... וצעקות טובה ואמא אינן פוסקות. ברגעים הראשונים חשבתי שאחד הגנבים ירה בו. עליתי על הסוסה, ביד אחת המאוזר ובשניה רובה ודהרתי ליבנאל והגשם יורד כמו להכעיס ממש בדליים, וחושך ואפלה בכל ואיני רואה כלום. רק הסוסה נושאת אותי ודוהרת. ופתאום עמדה הסוסה ולא זזה ממקומה. הכרתי את הסוסה ולכן הבינותי שדברים בגו. אני איני רואה כלום אבל שומע אני רעש גדול של זרם מים, לא חשבתי הרבה. הרבצתי לסוסה בקת הרובה והיא קמה ברגליה הקדמיות וקפצה, אבל לא הצליחה לעבור את המים בקפיצה, ואז נמצאנו אני והסוסה שוחים בזרם מים כבירים והזרם סוחף אותנו כרגיל בגליל בשעת שבר ענן. חשבתי שאני כבר אבוד, אבל פתאום נתקלנו

בסדריה (מין עץ פראי) ואני נאחזתי ביד אחת בעץ ובזה עזרתי גם לסוסה לצאת מזרם המים.

כשבאתי ליבנאל והודעתי לחברי „השומר" העירו את הרופא, אבל הרופא לא רצה בשום אופן לנסוע לבית־גן. הוא דרש שיביאו את הפצוע אליו. נאלצנו להביא את מנדל בעגלה ליבנאל, אבל הרופא לא יכול לעשות הרבה מפני שאיננו מנתח. לפי עצתו רצנו לפוריה ואחר כך לטבריה לקבל שפופרת המסייעת לנשימה. ראשון רץ לפוריה יעקב סולצ׳נסקי. אחר כך רצנו אני ויוספיהו. רכבנו על פרדות ובדרך שקעו הפרדות בבוץ עד הבטן ולא יכלו לצאת. אז לא היו כבישים וכמעט טבענו בבוץ. כעבור כמה שעות כשחזרנו — מנדל כבר הוציא את נשמתו. אני רוצה לציין פה עובדה אחת, אשר איני יודע אם כאן סתם מקרה או משהו המעיד על הרגשה פנימית של גורל צפוי. שבועיים בדיוק לפני מות מנדל מת יחזקאל חנקין אחר שחלה בעת ששימש סייר במדבר עם הזואולוג אהרוני. כשכרינו לו קבר והטמנו גופתו עמד מנדל על יד הקבר ואמר מלים אחדות על המנוח, ובסוף אמר: חברה, אין לדעת מי מאתנו ישכב על ידו.

עברו שבועיים ומנדל הונח על ידו.

בכלל היה מנדל זהיר בנשק. הוא היה ידוע כאדם זהיר ביותר ודוקא לו קרה אסון כזה, שנפצע פצע מות בנשק עצמו.

אותו לילה היה קשה מאוד, חושך וגשם וסופה ממש. מנדל נכנס בערך בשעה שלוש בלילה הביתה לבוש עבאיה ערבית רחבה מאד ולהדליק אור בחדר לא רצה, כדי שלא להעיר את אמא. ועל יד הדלת בפנים החדר עמד ארון קטן ועליו צנצנת גדולה. כשנכנס מנדל בחשכה סחב בעבאיה את הצנצנת והיא נפלה ונשברה לרסיסים. מנדל התכופף לאסוף את חתיכות הזכוכית ואז נפל הבראונינג מחגורתו ונשמעה יריה והקלע פגע בדיוק בצווארו. הוא התרומם אבל תיכף נפל מלוא קומתו ארצה.

יתכן מאד שאילו היה רופא מנתח טוב כמו שישנם עתה בארצנו, אפשר היה להוציא את הכדור מהצוואר ואחי היה נשאר בחיים, אבל אז לא היו רופאים טובים בארץ ומנתחים לא היו במחוז.

ככה הלך מאתנו אדם כזה בעל כוח רב ואנרגיה רבה, שיכול היה לפעול עוד רבות בחיינו; ועל ידי מקרה אסון שבק חיים לכל חי.

יעקב פורטוגלי

יצחק רוזנברג

את יצחק רוזנברג לא הכרתי עת היותו עלם בעיירה הבסרבאית קלרש. הכרתיו בארץ ישראל ובעומדי על תכונות נפשו ואופיו — חשתי חיבה לעיירת מכורתו שאישים כאלה צמחו וגדלו בתוכה.
הכרתיו לראשונה בשנות מלחמת העולם הראשונה, ובעיני רוחי הנני רואה אותו עתה כשם שראיתיו אז: צעיר בעל הופעה נאה, חברותי ביחסיו עם כל הבאים עימו בקשרים ועם זה בעל גישה רצינית למעשים נועזים — וזאת לדעת כי בימים ההם לא חסרו מעשי בראשית רבים שדרשו מהאדם העזה ואומץ־לב רב. בעל חוש־התמצאות נפלא והוא עמס על עצמו תפקידים שונים גם כשניתן היה להתחמק מהם.

לא פעם פניתי אליו, אל יצחק רוזנברג אשר ביכולתו היה לסייע לי בדברים שונים בהם עסקתי בעבודתי השוטפת, אם בשטח ההתישבות בארץ ישראל שדרשה מימון אורעי תכוף ואם בעסקנו בעניינים „פרוזאיים־אישיים" של עזרה הדדית לחברים וידידים. נוכחתי אז לדעת כמה מיושבת עליו דעתו בכל פעולה ציבורית. תמיד היה מוכן „לתת שכם". אכן רבים וכן רבים ראו בו ידיד ורע.

היתה לו תכונת־יקר אחת: להקל על הזולת את „תנאי הגישה" אליו בעת צרה. תמיד מצאו בו ידיד ותומך, ואילו הוא עצמו כשמצבו קשה היה לא הכרת בהופעתו ובהתנהגותו את מועקת נפשו. הוא ידע להתגבר על כך בחכמת חיים מופלאה. תמיד התמלאתי פליאה כיצד ידע יצחק רוזנברג „לעבור לסדר יומו" במצבים קשים וחמורים, שהפילו אימה ופחד על רבים.

אין לפסוח על זכויותיו הרבות בישוב שבטרם־מדינה. אמנם רוזנברג לא עמד בשורה הראשונה של מנהיגות הישוב בארץ ישראל אך כאשר גברו הסכנות ורבו נפתולי־הדרך למדו רבים ממנו איך להתגבר ולא להיפגע ולא לתת לזעזועים שישתלטו עלינו.

הוא קיים באורח חייו כל הנדרש ביחסים שבין אדם וחברו... ובזה עיקר קסמו. אהוב היה על הבריות מהטעם הפשוט ביותר — מפני שהיה שותף לשמחתם ולצערם.

אברהם הרצפלד

ב.

יצחק רוזנברג נולד בשנת 1889. בעודו צעיר נאלץ היה לעזוב את מקום הולדתו ולהגר לצרפת, בה ישב מספר שנים בתנאים חמורים, ולא פעם רעב היה ללחם פשוטו כמשמעו, אלא רצונו היה עז שלא ליפול למעמסה על קרוביו בפריז, אלא לרכוש מקצוע, לחיות חיי עבודה „ככל הפועלים", ביחוד כאשר עוד בימי נעוריו הצטרף לתנועת פועלי ציון, ובתנועה זו היה פעיל שנים רבות. בנעוריו, בימי הסבל בצרפת התחשל אופיו, ולבו תמיד היה ער לזולת, וסבלו הוקל נוכח צרות הרבים. ובאותו בית האוכל הזול שהיה שותה שם הקפה המר עם „הקרואַסון" (לחמניה ארוכה) שלא פעם היה זה מנת האוכל היומית שלו, היה שובר את „הקרואַסון" לשניים שמסר לעמיתו בשולחן, באשר הלז היה רעב יותר ממנו...

אחרי נדודים ועיסוק במלאכות שונות כשוליה עזב את צרפת ועלה ארצה בשנת 1910 והתישב בחיפה בה השתרש, ונהיה פעיל בחיי ציבור בתנועת העבודה, מיד התחבב על מכיריו־יודעיו ועל חברי פועלי ציון, ואף הצטרף ל„השומר".

עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, תחת השפעתם של יהושע חנקין וישראל שוחט עסק בהקמת „העדה העותומנית" שתפקידה היה למנוע הירידה של יהודים מישראל לחוץ לארץ מפני מצוקה מתמדת, גופנית ונפשית, תחת עול השלטון התורכי בא"י.

ככה הפך יצחק רוזנברג לבא־כח היהודים אצל השלטונות התורכיים בעיר. ובפרוץ מלחמת העולם הראשונה ידע תמיד, הודות לקשריו עם חוגים נרחבים, בפני מי להשתדל את „מי ומי" לרכך ע"י „מתנות" עד שבלי אישורו לא קיבל שום יהודי חיפאי היתר יציאה מהארץ.

כשהתחילו להקים את בניני הטכניון בחיפה עשה רבות להעסיק פועלים יהודים לחפירת היסודות, ולעבודות כפיים אחרות בשטח בניית בית הספר הגבוה היהודי

הראשון בארץ, ובעזרתו קמה הקבוצה הקבלנית הראשונה של פועלים יהודים בעיר זו.
במרוצת הזמן הופיע כבא־כח „חברת הכשרת הישוב" בחיפה, וגם בעזרתה עשה הרבה להשיג עבודה לפועלים יהודים, ביחוד לרכישת מקצוע הבנייה.
יצחק רוזנברג היה גם בא־כח „קפא"י" (קפת פועלי ארץ ישראל) ולזכותו יש לרשום את רכישת השטח על הר הכרמל, אשר בתקופה מאוחרת (1928) הוקם עליו בית המרגוע הגדול של קפת חולים הידוע כ„בית בורוכוב". („בית בורוכוב" יועבר בקרוב לשטח אחר ובמקומו יוקם בית חולים גדול שיקל על מצוקת האישפוז של פועלי חיפה רבתי והסביבה הקרובה).
הוא גם נבחר כחבר בועד הקהילה העברית ובועד הסיוע האמריקאי המקומי והמרכזי, בהם פעל רבות להמיר חלוקת סיוע בארגון עבודות ציבוריות בסלילת הכבישים הראשונים בהדר הכרמל. בהיותו מקובל ונערץ ע"י תושבי העיר, נבחר יצחק רוזנברג גם כחבר משפט השלום העברי, אשר נהפך לאחד התאים הממלכתיים הראשונים בעיר זו.
כפי שהזכרנו, יצחק רוזנברג היה ידוע ופעיל ב„השומר", אשר כידוע התנגד לפעולות אנשי „נילי". בכל זאת השלטונות התורכיים שמו עליו עין וחשדו בו, כי הוא עומד בקשרים עם ארגון „נילי", ובראשית 1917 נאסר ונשלח לבית הסוהר וזכה לטעום את חיי בתי הסוהר האכזריים בנצרת ובדמשק בהם היה אסור למעלה משנה, עד שזכה להשתחרר יומיים אחרי כיבוש חיפה ע"י הצבא הבריטי.
בחזרו הביתה אחרי יסורי בית הסוהר לא נח ולא שקט, ומיד חידש את פעילותו ופעולותיו הציבוריים ויחד עם רפאל חכים ושבתי לוי נבחרו כיהודים הראשונים בעיריית חיפה אשר למעשה עד אז היתה עיריה ערבית טהורה.
אחרי כיבוש הארץ ע"י הבריטים היה יצחק בין מיסדי ופעילי ההגנה בחיפה, ואף נפצע במאורעות 1921. בהיותו איש ההגנה הוא היה בין הראשונים שעסקו ב„רכש" ולזכותו יש לרשום את הפרשה המפוארת אשר בשעתו הסעירה את הישוב היהודי בארץ ומחוצה לה, הידועה כ„פרשת הכוורות".
וזוהי הפרשה: בשנת 1921 הגיעה לחיפה אניה עם 400 כוורות אשר לפי תעודת המשלוח היו מיועדות ליצחק רוזנברג. בשעת הפריקה נפלה כוורת אחת ונשברה על הרציף ונתגלה... כי בתוך הכוורות היה טמון וארוז נשק רב עם תחמושת שנרכשו ע"י ההגנה. יצחק רוזנברג נאסר מיד ונחבש בבית הסוהר, וסכנת מאסר עם עבודת פרך ל־15 שנה ריחפה על ראשו. הארץ הזדעזעה כולה והיתה כמרקחה. מ. אוסישקין ז"ל השליש עשרת אלפים לירות שטרלינג דמי ערבות למען שחרורו עד למשפט, וכששוחרר אחר מאמצים רבים הציע לו מ. אוסישקין לעזוב את הארץ עד „יעבור זעם" אך יצחק רוזנברג סירב ודחה כל שידולי ידידיו והמוסדות הלאומיים. יצחק טען שלא ירשה לשרוף סכום כסף ציבורי כה רב לטובתו האישית. אחרי חקירות לאין סוף ודיונים משפטיים שוחרר, אולם נאלץ שוב לצאת לצרפת, בה לא הפסיק את פעילותו וקשריו עם הארץ, עד שחזר לא"י לתמיד.
בחזרו מצרפת חידש את פעילותו, והיה אחד ממיסדי הקואופרטיב „כרמל" בו שימש כמנהל מסחרי. (אגב יצחק התמחה במסחר בהיותו סוכן מסחרי בצרפת

בשעת ביקורו השני אחרי פרשת ה„כוורות") כמו כן היה חבר בהנהלת הקואופרטיב ליציקה „עמל". אלא עיקר פעילותו במשך עשרות השנים האחרונות לחייו היו בעסקי ביטוח ויצוא פרי הדר ותוצרת חקלאית — דרך נמל חיפה, אשר ניצל במלוא כוחו ומרצו להחדרת עבודה עברית בנמל.
בפרוץ מלחמת העולם השנייה, התמסר לקואופרציה הצרכנית באותם הימים האפלים, כשפרצה בהלת האגירה, ולרבים מפועלי חיפה ולשכבות הנחשלות חסרה הפרוטה, ויצחק חשב כי דרך הצרכנות השיתופית תיעשה אגירה כללית ציבורית לטובת הכלל, ודעתו התאמתה במלואה בעיר חיפה. יצחק היה בין המיסדים וחבר ההנהלות המעשיות של „הצרכן" ו„המשביר לצרכן" אשר בהדרכתו עשו רבות בהספקת מצרכים חיוניים, ביחוד בתקופת המלחמה, המאבקים עם הבריטים, בימי מסה וחירום בתקופת הצנע והקיצוב אחרי הקמת המדינה. ויש להדגיש שבכל הפעולה הענפה והחיונית הציבורית הזאת יצחק רוזנברג היה הרוח החיה, המדרבן והמרסן — „לא לעבור את הגבול", ולשמור על המסגרת הציבורית הכללית.

א. חושי (מימין) — ראש עיריית חיפה — מוסר תעודת „אזרח כבוד של חיפה" ליצחק רוזנברג

קשה להביע במילים את רוחב לבו, רגישותו, ידו הפתוחה, המתן בסתר, ועזרתו השקטה לזולת, וגם ביתו הפתוח לרבים מידידיו, בית בהנהגתה הנדיבה של רעייתו ז'ניה שליוותה אותו כל ימי חייו, בית שהפך לבית־ועד לאישים, אנשי ציבור, ותיקים מכל שכבות האזרחים. יצחק היה תומך בגלוי ובנסתר במוסדות סוציאליים ציבוריים, וגם היה חבר ב„ארגון אמהות עובדות" בחיפה, אשר פעילותה הסוציאלית והחינוכית ביחוד בין העולים החדשים היתה קרובה מאוד ללבו. בסיכום: יצחק רוזנברג היה אישיות זוהרת רבת פעלים ומעשים!
בערוב חייו זכה להיבחר כאזרח כבוד של העיר חיפה. הבחירה התקבלה בסיפוק גדול אצל רבים אשר הכירו אותו ואת פעלו, את נדיבות לבו ואת אהבת ישראל ואהבת המולדת שקיננו בדמו.

ככה חי, עבד, פעל, ככה נמשכה שירת חייו עד שהגורל המר התאכזר לו. יצחק נפל למשכב ובשנתיים האחרונות עבר עליו סבל רב, כל הזמן השתדל להבליג בגבורה נפשית עילאית הוא ניחם את מנחמיו והרגיש כי קיצו קרוב, ובאמצע 1965, שירת חייו הברוכים נפסקה. גופו נטמן בחלקת „השומר" אשר בתל־חי.
נפסקו חייו היפים הנסערים והפעילים, שהטביעו חותמם בכל פינה ופעולה שעסק, התיתם ביתו החם.
דמותו המופלאה והאצילה הפכה לאגדה — בעודו בחיים.

שמעון שמעוני

ג.

בקיץ 1910 הגיעו יצחק ואשתו ז׳ניה רוזנברג ארצה דרך חיפה וככל הבאים לחיפה בתקופה ההיא ופניהם לחקלאות — הופנו גם הם למרחביה.
מוזרים היו בעינינו בתלבשתם הפריסאית ובהתנהגותם שהיתה שונה מצורת החיים המקובלת במרחביה בימים ההם, אך הם נשאו אתנו בעול והסתגלו לצורות החיים הפרימיטיביות החלוציות שלנו. רבים מאתנו ישבו בחוץ בקיץ מפאת מחסור בדירות אך להם הקצבנו חושה, בנוית חומר חשכה וזו נחשבה דירת מותרות וגם הם הסתגלו לתנאים מיד וכבר מהימים הראשונים לשהותם במרחביה הצליחו לרכוש ידידותם של בני המקום, חברי מפלגת פועלי־ציון שהתלקטו סביב הזוג רוזנברג. ב„דירת הפאר" היינו מתאספים בקביעות ובילינו את הזמן בחברתם. החברים שריכז סביבו בנועם הליכותיו שמרו לו אמונם גם כשעזב את מרחביה ופתח בית מלון ומסעדה בחיפה.
צעד כזה לא בנקל היה נסלח למי שעזב את החקלאות אולם קשרי הידידות עם יצחק היו כה חזקים שגם המסעדה שלו שימשה מיפגש לנו כשנזדמנו לחיפה. חברינו, נתקבלו תמיד בסבר פנים יפות וגם כל הפונה אליו בעת מצוקה נענה בלבביות. בחיפה הצליח להתחבב על הציבור עד שבמשך הזמן נתמנה למוכתר העדה האשכנזית בעיר.
יצחק היה פעיל כל הזמן במפלגת פועלי ציון, היה קשור עם הח׳ בלוך־בלומנפלד בעניני קפא"י ו„השומר".
בשנת 1925—26 הוכרח לעזוב את הארץ ובשנת 1935 חזר. החברים הותיקים שמחו לשובו ושוב חזר ביתו להיות מקום כינוס לחברים וידידים. משפחתו נשארה בפריס.
בינתיים פרצה המלחמה ובאחד הימים פגשתיו והודיע לי בצער: „בני איתן נספה בצוללת הצי של צרפת החפשית". לסוף חזרה משפחתו.
היה לו ליצחק כח משיכה מיוחד בטוב לבו ובנועם דיבורו.
קשה היה לראות את יצחק בשנות מחלתו הקשה שהפילה אותו למשכב במשך שנתיים. בימי חליו הקשים ביקרוהו החברים הוותיקים מה שעודד אותו במקצת. אנו הבודדים מימי מרחביה הראשונים לא נשכחהו.

מרדכי טברסקי

יצחק רוזנברג

מזכרונותי

(קטעים מקוצרים מתוך אוטוביוגרפיה)

בפריז

עוד בהיותי צעיר מאוד הייתי פעיל בסניף הקלרשי של הסוציאל־דמוקרטים ברוסיה וכמעט כל הנוער היהודי שם, היה מאורגן בסניף זה. אולם כאשר נוסד סניף מפלגת פועלי ציון בעיירתי זו, הצטרפתי אליה ומאז הייתי פעיל במפלגה זו בכל מקום שהייתי. יתר על כן, עלה בידי להכניס אל תחת כנפי המפלגה הזאת את רוב הנוער של העיירה שהיה מורכב בעיקר מפקידים, אבל גם מכמה נגרים, חייטים וסנדלרים.

פעולותי הפוליטיות הכריחוני לעזוב את רוסיה ובשנת 1906, בהיותי בן 16 עזבנו חמשה חברים ושתי חברות את העיירה במטרה לנסוע לארץ ישראל. החלטנו לנסוע דרך פריז. בפריז חיינו חיי קומונה במשך כמה חדשים. כשעזבתי את בית הורי העניק לי אבי 2000 רובל, סכום ניכר בזמן ההוא. את כל הכסף הכנסתי לקומונה ואחרי שהיא נפרדה, נשארתי בלי פרוטה. כמה חדשים רעבתי ממש ללחם. את הכסף ששלחו מהבית החזרתי לאבי כי התביישתי לספר לו שהוצאתי כבר את כל הכסף שנתן לי ופחדתי שיחשידני בפזרנות על חיים עליזים בפריז. לבסוף השגתי עבודה אצל פרוון. בעד עמל של תשע שעות עבודה ליום קבלתי פרנק אחד. עבודתי היתה בעיקר סחיבת מעילי נשים תפורים מבית החרושת לחנות גדולה, משא כבד למרחק שני קילומטר, ציפיה במדרגות הבית עד שיתקבל המטען ועד שיטעינו עלי מטען של פרוות שהיה עלי לסחוב חזרה לבית המלאכה. הרווח שלי הספיק בקושי לפרוסת לחם, לתשלום בעד החדר ובעד הכביסה. אם כי המקצוע לא היה שימושי בארץ ישראל, הרי המחסור, ההסתפקות במועט והעבודה הקשה היו לי לבית ספר מצויין שהכין אותי לקראת החיים והעבודה בארץ. אחרי זמן מה התחתנתי שם בז׳ניה.

למרות שעות העבודה המרובות והעמל הקשה לא הזנחתי את עבודתי במפלגת פועלי ציון בפריז. יתר על כן, למדתי צרפתית באוניברסיטה וכאשר נכנסתי אחר־כך למחלקה היהודית של הסינדיקט לפועלי הפרוות, נבחרתי בגלל ידיעותי בשפה הצרפתית, למזכיר.

שנינו עבדנו וצברנו כסף בשביל הנסיעה. באותו זמן הגיעו לפריז בחורים שעבדו ביישור החולות בתל־אביב וביניהם בן עיירתי אברהם אוצ׳יטל וחברי פרנקל. הם קללו את ארץ ישראל והשתדלו להשפיע עלינו, ביחוד על ז׳ניה, שלא נעיז לעלות. אולם אנו נשארנו בשלנו...

במרחביה

בבואנו ארצה־ישראל רצינו לנסוע לסג׳רה, במקום שנמצאו חברינו, בני קלרש, ישראל גלעדי ומנדל פורטוגלי, אולם הזהירונו שבחורף אין לנסוע לסג׳רה בגלל שיבוש הדרכים. השתקענו בחיפה. לאחר זמן מה הגיע ישראל גלעדי ברכיבה לחיפה.

הוא אישר שאין שום אפשרות לנסוע לסג׳רה בימי הגשמים. הוא הציע לנו להצטרף לקבוצת „השומר" שהלכה אז לרכוש את מרחביה.

לפני חג הפסח נסעתי למרחביה בהתאם לסדור של ישראל גלעדי. הגעתי לשם בשעה 10 בבקר. שלחוני תיכף לשדה ושם קבלתי מידי מאיר׳קה חזנוביץ זוג פרדות רתומות למחרשה, בהם עבדתי קרוב לשנתיים, בלי הפסק. הפרדות היו גדולות מאוד. שם האחת היה תבור ושם השניה חרמון. הייתי מסור לעבודתי ולפרדות בלב ונפש. כל העבודה היתה בפלחה. עבדו יותר משתים עשרה שעות ביום, גרו בחושות — בניינים מחמר — שנשארו מהערבים שגרו שם קודם. בשעות הפנאי המועטות בילו בשירה בקהל, בסיפורים ובריקודים.

בתקופת שהותי הקצרה בחיפה נתבקשתי ללמד פקיד תורכי בכיר את השפה הרוסית. והנה מגיעה ז׳ניה למרחביה ומוסרת לי שהתורכי — „תלמידי" — מציע לי משרה ברכבת בחיפה, במשכורת שלושים וחמש לירות זהב לחודש. זו היתה אז משכורת גדולה מאוד. תשובתי לתורכי היתה שלילית. כאשר הגיעה אליו תשובתי אמר „שאני משוגע" ושהוא אינו רוצה להיפגש עוד אתי.

השנה 1914. המלחמה פרצה. יהושע שנקין כינס מספר חברים ביניהם ישראל שוחט ואנוכי וקבע שעלינו למצוא דרך כדי לשמור על הקיים „בשעת פורענות זו".

בעמידה מימין: קרול, אל. זייד בישיבה מימין: ק. גלעדי, ה. גלעדי (הבת) ישראל גלעדי, יצחק רוזנברג, ז׳ רוזנברג למטה: י. הוז

אז התארגן הועד הפוליטי היהודי אשר אמנם לא נבחר בבחירות דימוקרטיות אבל היה מוכר כנציגו הרשמי של הישוב היהודי על כל עדותיו. חבריו היו: מאיר דיזנגוף, מרדכי בן הלל הכהן, דוד ילין, מיוחס, בלומנפלד, בצלאל יפה, מנדל חנקין ואנוכי.

ענין משלוח הנשק בכוורות

בזמנו כתב לי פלישר מוינה: „לא כתבתי לך זמן רב כי חליתי בקדחת. כעבור זמן אשלח ליהודה וולפסון מעין־חרוד כוורות על שמך. תודיע לי על כך ואני אטלגרף לך את שם האניה. הדוקומנטים יישלחו דרך „תקו די רומא".

....ידוע ענין משלוח הנשק בכוורות. כשהגיעו הכוורות נתפסו על ידי האנגלים ומכיוון שהיו על שמי, נאסרתי. זמן מה לאחר שהשתחררתי בערבות הזמינו אותי לחקירה לירושלים. נסעתי יום קודם לכן לבן־צבי ובקשתי לגשת אתו לעורך דין הרי סקר. סקר כעס עלי, מפני שהוא ציווה עלי לא לדבר כלום בחקירה המוקדמת ואני דיברתי. הוא קיבל אותי בפנים זועמות ואמר לי שבודאי אקבל 15 שנות מאסר. אמרתי לו: קודם אספר לך מה שאמרתי בחקירה המוקדמת. לאחר ששמע מה שאמרתי נחמני שיש תקוה לשחרורי.

יום לפני המשפט בא אלי מר סטרומזה והציע לי לשחד שופט ערבי והתפלא כאשר סרבתי. גם אוסישקין, ראש הצירים של אז, הציע לי לברוח מן הארץ ולהפקיר את דמי הערבות. סרבתי גם לזאת.

לפני המשפט ערך מר סקר משפט לדוגמא. נפגשנו מר סקר, מר קיזרמן ואני. סקר היה החוקר, קיזרמן השופט ואני הנאשם. אחרי חקירה מדוקדקת אמר מר סקר שאם כך, אצליח במשפטי.

למחרת הבוקר שאל אותי מיג׳ור ליד בית המשפט אם אסכים שהמשפט יתנהל באנגלית. עניתי שאני מסכים, כדי שלא יצטרכו לבטל זמן על התרגומים.

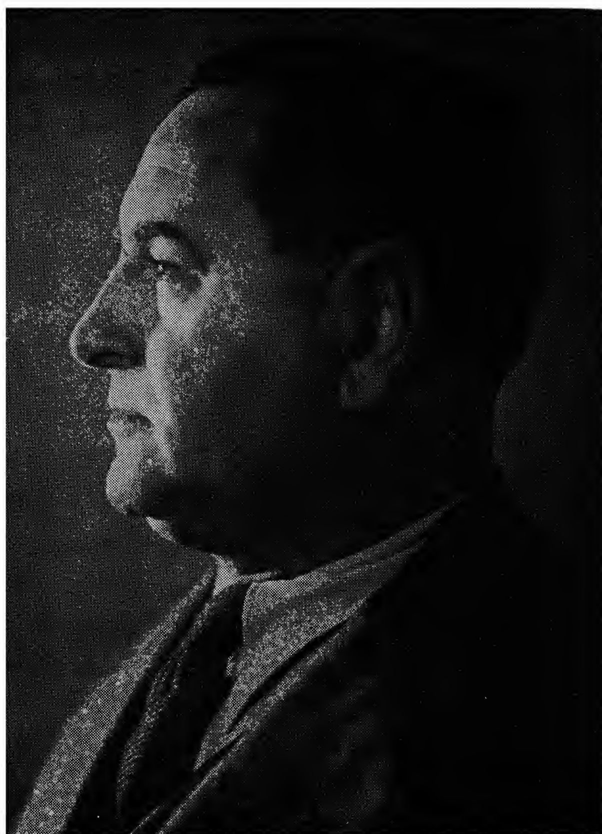
העד הראשון היה מר סינקלר, ראש המשטרה החיפאית. מר סקר הקריא פסוק פסוק ממכתב האשמה ובמקביל את מכתבו של פלישר אלי ושאל אותו עוד פעם: האם בגלל זה אסרו אותו? סינקלר ענה בשלילה. אז שאל אותו מר סקר: ולמה אסרת אותו? ענה: מפני שבכוורות נמצא נשק ושהוא בעצמו ראה אותו בו במקום. שאל סקר: אולי בעצמך שמת את הנשק לכוורות?

עוד לפני המשפט אמר לי מר סקר שהוא ישתמש בנאום ההגנה שלו בארגומנט שישבתי פעם בבית הסוהר מפני שהייתי בעד האנגלים. אמרתי לו שלא יעשה כך. הוא בכל זאת ניסה להשתמש בארגומנט זה בבית המשפט, אבל אני התנגדתי לנימוק זה. מיג׳ור ליד אמר שהוא מכבד אותי בעד האמת שאני מגיד.

כשהקריא את פסק הדין שלפיו יצאתי זכאי, נגש אלי השופט וגם החוקר מר קורמיק ולחצו את ידי.

לאחר זמן נפגשתי עם החוקר בקרון הרכבת חיפה—קנטרה ובשיחה שנתגלגלה בינינו אמר לי שהוא בטוח כי הייתי מעורב בהברחת הנשק ואשם בענין הכוורות. אמרתי לו: אבל אתה לא הצלחת בקטיגוריה שלך וזוהי נקודה אחת לא לטובתך.

אוריה פלדמן

אבי ז"ל היה יהודי מסוגר וצנוע, ולא נהג לדבר הרבה על ילדותו וימי נעוריו. רק לעתים רחוקות בנוח עליו רוחו הטובה, נוהג היה לספר מעט שבמעט על ילדותו.

אבא גדל בקלרש, הבכור במשפחה מרובת ילדים. כבר בהיותו בן עשר נשלח לקישינוב ללמוד בביה"ס הריאלי. פעמיים נבחן והצליח בבחינות, פעמיים קיבל תעודות טובות אך לא נתקבל לביה"ס בגלל השתייכותו לעדה היהודית. מחוסר ברירה נכנס לבי"ס מחוזי פחות במדרגתו.

מגיל עשר למד איפוא אבא לעמוד ברשות עצמו, להרויח את לחמו, ועם זה לפתח את השקפת עולמו ולעמוד מול סביבה אנטישמית עוינת. הוא התגורר בבית דודתו, שהתאוננה כי קשה להשביעו בחצי ביצה, ישן על ארגז הלבנים בפרוזדור, או על השולחן במשרדו של הדוד, שם כתב כתובות ותמחירים בכתב ידו היפה והברור. בהיותו תלמיד הכתות הגבוהות של ביה"ס התפרנס מכתיבת חיבורים ומסות ספרותיות עבור בנות הגימנסיה שהתקשו במלאכת הכתיבה. וכה גדול היה

פרסומו בין בנות הגימנסיה שכלן נהרו דווקא אליו. ולמרות היותו קל־עט, כבר בתקופה ההיא, היה גבול למספר הווריאציות שיכול היה לכתוב על נושא אחד, אך הבנות היו באות בדמעות שליש ומתחננות: „מר פלדמן היקר, אנא, הצל אותנו, כתוב גם לנו חבור!".

בהיותו בקישינוב החל אבא בפעילותו הציונית. באותן השנים של תחילת המאה (1902־3) לפני פרעות קישינוב, ערב פרוץ המהפכה הראשונה, היה הנוער בקישינוב תוסס; רובם של הנערים התעניינו בבעיות רוסיה. אבא החל אז לארגן את הנוער היהודי ולהפנות תשומת לבם אל בעיות היהודים והציונות. הוא הפיץ עתון ציוני, ביניהם ה„פריינד", כתב פרוקלמציות (חלק שמור עדיין בארכיונים שונים בארץ), והפיץ אותן בין הנוער.

כשהגיע יוסף שפרינצק מפולניה לבסראביה, התידד עמו, הפעולה הציונית התרחבה, וארגון צעירי ציון קם.

ב־1906 נשלח כציר לועידת הציונים הרוסיים בהלסינגפורס.

אבא ציוני היה, אך מושג הציונות היה קשור עם תנועת העבודה, שיבת העם לקרקע, ופרודוקטיביזציה של עם ישראל. כשתכנן את עליתו ארצה נסע לצרפת ללמוד חקלאות, ומשעלה ארצה ב־1913 ועד סוף ימיו נשאר נאמן להשקפותיו על הציונות ותנועת העבודה. את דעותיו והשקפותיו השתדל לממש בחייו. הוא היה נאה דורש ונאה מקיים. משלא ניתן לו לעבוד כאגרונום באופן ישיר — נעשה למורה לטבע, ולימד במקוה־ישראל, בבית המדרש למורות וגננות בתל־אביב ובבי"ס עממי. את כל להט נעוריו, מסירותו ונאמנותו מסר לאלפי תלמידיו. ולא לימדם רק טבע מעל „לוח שחור", אלא היה בין המורים הראשונים, אם לא הראשון, שארגן פינת־חי בביה"ס, לימד את תלמידיו עבודת גינה (כדי לקרבם לאהבת האדמה), יצא אתם לעתים קרובות לטיולים להכרת הטבע, הצמחיה והחי. מעולם לא חסך את כוחותיו ולא חס על בריאותו. המצפוו והחובה תמיד עמדו לנגד עיניו — ראשונים במעלה. בכל הטיולים עם תלמידיו או עם חוג מורי הטבע — טיפס על הרים למרות נכותו, שגם אותה, דרך אגב, קיבל באחד משעורי עבודת הגינה: כשהגיע עם תלמידותיו בסמינר־למורות לשער הגינה, ומצא את השער נעול, לא ויתר על השעור, החליט לקפוץ על פני הגדר על מנת לקיים את השעור — וכך שבר את רגלו, ונשאר נכה לכל ימי חייו.

הוא עבד גם עבודה ספרותית, בעיקר בשטח מדעי הטבע. מ־1922 עד 1927 ערך את „השדה", ואחר כך יסד את „הטבע והארץ" עתון למדעי הטבע. לעתון זה שאותו ערך מ־1932 עד 1954 הקדיש לעת זקנתו את מיטב אהבתו ומסירותו. הוא היה העורך והמנהל, הגזבר והמגיה, הגובה והשליח, הוא היה מנהל חשבונות מדוייקים על כל פרוטה שקיבל כדמי חתימה או עבור מודעה, אך את הוצאות הנסיעה בעיר ומחוצה לה היה מוציא מכיסו הפרטי. ובאופן זה „העתון" נשא את עצמו. הוא עשה הכל במו ידיו ולפעמים, בזמנים של „הכנסות גדולות", בעזרת פקיד שעבד חצי יום בחדר עבודתו הפרטי, בלי טלפון, כשהוא ממהר בבוקר — לפני הליכתו לביה"ס, לעבודה הרגילה — לבית הדפוס למסור את ההגהות.

נוסף לכל עבודות המערכת וההנהלה היה גם כותב חלק מן המאמרים ואף מתרגם משפות זרות מה שנראה לו כמתאים במיוחד לארצנו.

בשנותיו האחרונות פרסם שני ספרים: „צמחי התנ"ך", ו„צמחי המשנה". את זה האחרון לא זכה לראות במו־עיניו יוצא ממכבש הדפוס. לפני כן הוציא שני ספרים אחרים שהיו קרובים ללבו גם מבחינת חינוך העם וקירובו אל הטבע: „הגינה העירונית" ו„מגדיר לצמחים".

גם מכתיבה לקהל הרחב לא הניח את ידו, וכתב פיליטונים ומאמרים בעתונות היומית.

הוא היה אידיאליסט בלב ונפש. אם החליט שיש לעשות משהו — לא שלח שליחים אלא בעצמו קיבל וקיים.

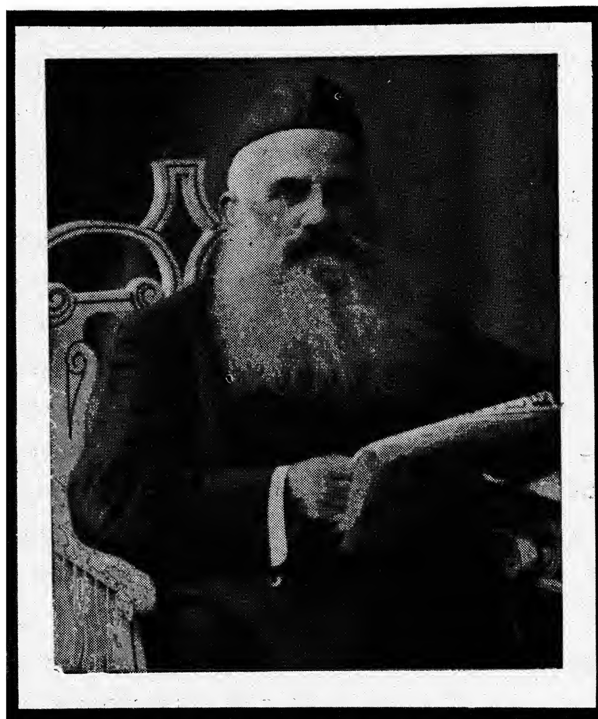
צנוע היה בחייו, הסתפק במועט, ולא בא בדרישות אל הכלל. המושג הנפוץ כיום: „מגיע לי", לא היה ידוע לו. לו — לא הגיע כלום. הכל השיג בעמל כפיו ובזיעת אפיו וללא תמורה. בעצם המעשה הטוב בא על סיפוקו. כך גם הקדיש בצוואתו את גופתו לצרכי מחקר, כי אידיאליסט גדול היה האיש, גם בחייו וגם במותו.

ד"ר פלדמן־מיוזם

אישי
ציבור

הרב ישראל דוב זווין

ציון לנפשו

עסק בצרכי ציבור ודאג להם גם בימיו האחרונים, בשכבו על ערש הדווי·

פקח היה, נואם בחסד עליון, מעין נובע של תורה וחכמה, מוסר והשכלה, ספריה מהלכת, ספרים דובבים· כל שבא במגע עמו הוקסם מאישיות חברותית גדולה זו ותכונות האוצרות כוחות לתקומה חברתית·

נעלם האדם ר׳ ברי, שהחיוך המעודד היה שרוי תמיד על שפתיו ורוחו הטובה, תפיסתו הפקחית והרעיון המבריק נעלמו אתו — — —

יעקב גלוזמן

(מתוך העתון „אונזער צייט״ — למלאות שלושים לפטירתו)

לדמותו

הוא היה אחד העסקנים הותיקים בתנועה הציונית, שעמד במערכה הלאומית יותר מיובל שנים. עמו נגנז אוצר של תרבות תורנית והשכלה כללית של שני דורות. קלרש, עיירה בבסראביה, שמתוכה יצאו ראשי „השומר" בארץ ישראל, גלעדי ופורטוגאלי, נתייתמה מרבה וראש קהלתה הנערץ, שמתוך סביבה חסידית תמימה, קופאת ואדישה היה הוא הראשון להיענות לקראת הציונות שהיתה למשא נפשו, תעודתו בחיים, ואמר להפכה לנחלת הכלל.

אהוב ורצוי היה לכל אחיו, ולא רק בני המקום היו עטופי יגון בהובילם את רבם לקברות, לא רק הרב הכולל ר׳ י.ל. צירלסון קשר עליו הספד כעל ריע וגדול, אלא גם חברי „גורדוניה", „החלוץ" ו„המכבי" — כולם יחד מבכים את האבדה — במות אחד מחלוצי התנועה הלאומית.

כאחד פלאי התהלך האיש הזה בקרב בני עדתו וידע להאציל מרוחו העדינה על כל בני סביבתו, וזרע זרע תרבות טהורה ברוח המסורת הצרופה בלב כל שומעי לקחו המרובים: זקנים וצעירים, חרדים ונאורים — כולם שתו בצמא את דבריו. רב היה האיש, בר־אוריין, בקי באוצרות הספרות העתיקה — ועם זה קרוב לרוח הזמן ומבין לכל זרם חדש, צעיר ורענן, שנתגלה ביהדות. אם יצא לפעמים לחלוק על זרם קיצוני — היה סותר את דברי מתנגדיו בהגיונו הזך ובעומק תבונתו. כשנמצאו בין אנשי המקום קנטרנים, שהתגרו בו מלחמה, היה הרב זוין מסתלק הצדה וסובל בדומיה עד עבור שאונם והמיתם, ואחר כך שב אל עבודתו התרבותית מתוך שקט פנימי ומסירות שלא ידעה גבול.

מילידי ניעז׳ין שבפלך צ׳רניגוב היה ומקורב לגדולי חב"ד. כבן שש עשרה קיבל סמיכות לרבנות ובעודו צעיר נתגלגל לעיירה נידחת, נטולת מסורת תרבות. הוא היה חבר למוסדות עזרה שונים וגם יסד תלמוד תורה, אך במשך הימים התחיל מטיף בבתי הכנסת לרעיון ההתחדשות, קיבץ וכינס לביתו אנשים קרובים ורחוקים בגיל הנוער והעמידה, קירב לבם לעבודת הציבור והעם, כשהוא מפליא את כולם ברוחב ידיעותיו, ברגשו העמוק והגיונו הצלול. הוא היה הראשון מן החרדים שבסביבה שנספח לתנועה הציונית וגם נבחר כציר לקונגרס, ואף הצעירים ראו בו מנהיג לבני עדתו.

בשנותיו האחרונות יסד גימנסיה עברית ודאג תמיד לביסוסה בחומר וברוח. הרב זוין ביקר בארץ, אך לא זכה להשתקע בה. בניו שבארץ ישראל (נ. טמיר והגב׳ ד"ר זאריצקי) דאגו כל הימים לעליתו, הדבר עמד להתגשם בימים האחרונים, אך המות קדמהו — יומים לפני קבלת רשיון העליה.

י. ספיבק

(מתוך העתון „הארץ" — 1.6.1937 — למלאות שלושים לפטירתו)

אבי ז״ל

קלרש היתה לעיירה בת תרבות, שגימנסיה עברית בה, מוסדות ציוניים, מועדוני נוער, תנועה חלוצית, ספריות, אך שונים לגמרי היו פני העיירה לפני המאה הנוכחית, וככל שקדמו השנים כן החמירו. קלרש היתה אז פשטנית מאד, קנאית מתוך אמונה תמימה עיוורת וריבוי אמונות תפלות ויחס חשדני לכל הסוטה מאורח־החיים המקובל. מאוכלסת היתה עובדים, חנוונים, סוחרים וסוכנים, קוני יבולי העצים בעודם בפריחתם, שומרים על הפרי עד להבשלתו, עורכים את הקטיף ומכשירים את היבול לייצוא לרחבי רוסיה, עוסקים בייבוש שזיפים, קילוף האגוזים ושטיפתם, דריכת הענבים ליינות. רוב רובם של גויי הכפרים אנאלפביתיים, עובדים עבודה שחורה ואינם משמשים אתגר רוחני כמובן, ויהודי העיירה עלו עליהם לאין שעור בהתפתחותם, אך פרט לבודדים לא הגיעו למעלתם של יהודי הכרך. ידעו תפילה, אך עסוקים היו ראשם ורובם בענייני פרנסה כניידים בכפרים.

פשטנים ואוהבי הבריות, כפי דרישת הספרות הדתית העוסקת בתורת המוסר ודרשות רבנים ומגידים. את הטבע המעניק כל טוב ידעו לא מתוך ספרים... גם הרביים שהירבו לבקר בעיירות חסידיהם הישרו רוח אמונה, חסידות ושאיפה להוקרת התורה וציוויי החסד שלה והם ברכו כל מי שפנה אליהם בפרנסה ובמזל. הכניסו אמנם כמיהות נעלות בלבבות, אך סבילות, מילוליות, רגשיות בלבד והטיפו למעשי צדקה.

בא אבא לעיירה הבסראבית מעיר ניז׳ין שבפלך צ׳רניגוב, עיר־יהודים מפורסמת בהשכלתה התורנית, החבד״ית והכללית, ולו מושגים אחרים לגמרי מאלו שבפינה זו. הוא בא ושמו הולך לפניו, כי הוסמך לרבנות בגיל צעיר ולא נשא נפשו לכסא רבנים ובקי היה בתורת חב״ד ולא עוד אלא שהוא היה בבוחני הרב צירלסון כשעמד לקבל סמיכה לרבנות. הוא ידע גם ספרות עברית וכללית.

ראשית פעולתו היתה פרסום מכתבים אנונימיים מהעיירה ב„המליץ״, בהם גינה מנהגים וסדרי־חיים שונים, כמו טבילת נפטרים במקווה, כן גם גינה גבאים שאין עיניהם אלא לכבודים.

קטעים מהדרוש שדרש הרב זוין בקלרש לאחר הקונגרס הציוני הראשון — אוגוסט 1897.

רבותי ! התאספנו כאן לדבר על רעיון הגאולה. יודעים אנו מראש, כי עד להתגשמותה תעבורנה עשרות שנים, אך דווקא משום זה יש למהר ולהתחיל בפעולה. ככל שנקדים לזרוע כן נקדים לקצור. לא עלינו המלאכה לגמור, אך עלינו להתחיל. העננים הכבדים מתחילים להתפזר, הדופק שנחלש חוזר ומתעורר. אל נשקע איפוא גם אנו בתרדמה. לא בכלי זין נכבוש את ארצנו, אלא בדרכי שלום. הארץ שלנו היא ויש לדרוש כי יחזירוה לנו. ועוד נזכה ונשמע ממשלות מחדשות את כרוזו של כורש „מי בכם מכל עמו — יהי אלוהיו עמו ויעל !״ עלינו להאמין בכך אמונה שלמה ותמימה.

הוא ריכז מסביבו חסידי חב״ד בודדים ואמא, צפורה לבית פישטיין, היתה עורכת לחוגם „סעודה שלישית״ בשבתות, אבא היה מדבר בעניני חסידות והמניין מזמר בין ערביים את ניגון הרב ושוקע בהזיות על עולמות עליונים בזמרם „בני היכלא דכסיפין למחזי זיו דזעיר אנפין״ (בני ההיכל הנכספים לראות זיו השכינה). הוא היה גם מרצה, מלמד משניות ופרקי אבות ומשתדל לנטוע רגשות מוסריים בלבבות, ולפני „כל נדרי״ היה מדבר בפני הקהל על ערכו של יום הכיפורים, בו עושה היהודי חשבון נפשו בפני ריבונו־של־עולם. עם משכילים צעירים היה משוחח על ביאליק ואחד העם ועל חיבת ציון. תורה והשכלה חברו בו יחדיו.

הוא היה מעין רב שתלמידים רבים לו, אך רצונו היה לא להיות רב אלא תלמיד, חבר לעוסקים בתורה ולחוגים העסוקים בבעיות עם ועולם. הוא מצא מקשיבים אך לא מתווכחים בני מדרגה, השביע ולא שבע, הירווה ולא רווה. השתדל להעלות אנשים, אך זקוק היה שגם אותו ימשכו אל על, שיימצא בין מטפסים ועולים בעולם הרוח, בין החוגים שהיה חבר בהם. מרץ רוחני רב הלך בו לאיבוד. לא מצא על מה לחול. געגועיו וחלומותיו נשארו געגועים וחלומות בלבד. איש־העולם היה. קלט גם אורות מרחקים. ששה־שבעה ילדים קוראי ספרים היינו בבית, והוא הקדים את כולנו בסיום הספרים והאיץ בנו לקראם ולהחליפם בספריה העירונית. בד בבד עם השאיפה לעליה ולהעלאה רוחנית היתה לו שאיפה עצומה לקיים את הדרישה המוסרית: לעשות למען הכלל ולעשות למען כל פרט, לכן הקים מוסדות ציבור רבים בעיירה.

בתלמוד נאמר, כי אלוהים יסר את אברהם אבינו עליו השלום בדבר בניו. מיד הניח אברהם ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה: שמא חס וחלילה אין להם תקנה? יצאה בת־קול ואמרה לו: זית רענן, יפה פרי תואר קרא ה׳ שמך, כלומר: האחרית תהיה טובה, כאילן זה שאינו טוען פירות סמוך לנטיעתו אלא לאחר שנים טוען פירות הרבה, וכן כתוב בזוהר הקדוש פרשת „וישלח״: מי זאת הנשקפה כמו שחר — הכוונה לישראל. לכשיצאו מן הגולה ייפתח להם פתח־אור דקיק וזעיר ואחרי־כן פתח רב ממנו, עד שייפתחו שערים עילאיים לארבע רוחות העולם...

יודע אני, כי לא כל הנוכחים תוכם כברם. יש בלי ספק אנשים שרעיונה של ציון אינו בוער בלבם ויש שבאו רק לחטוף מלים ולהפכם לצד שמאל ולגלות בהן פנים שלא כהלכה. אחים! אנחנו נדבר, נשוחח, נכתוב והרוצה לטעות ולהטעות יטעה ויטעה. הושע הנביא אמר: ישרים דרכי ה׳, צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. מבקשי האמת ימצאוה.

מלחמת בית ומלחמת חוץ אורבות לרעיוננו הקדוש. רב ועצום חיל יריבינו: חסידים קנאים מצד אחד ומתבוללים מצד שני. הראשונים מתנגדים מ ג ו ד ש אמונה והשניים ממיעוטה. הראשונים טוענים: לא זהו המשיח, השניים אומרים: אין לנו צורך במשיח. מלחמה לנו מפנים ומאחור. אימרת חז״ל „כרכשתא ושונרא — חולדה וחתול עשו משתה מחלבו של ביש־גדא״. מדיין ומואב השלימו ביניהם, חסידים ומתבוללים — אש ומים — באו לכלל דיעה אחת, שלא להניח לנו לפעול את פעולתנו הצודקת. בירושלמי חגיגה פ״ב נמשל משל „לשתי דרכים — אחת של אש ואחת של שלג — מה יעשה? ילך באמצע!״ הקנאות היא דרך של אש. גדולה השלהבת השורפת. ההתבוללות היא דרך של שלג, וההולך בה קופא מקור. עלינו ללכת בשביל הזהב. אולי יושיענו השי״ת ונוכיח צדקת האמת שלנו. נחמם את אחינו הקופאים ונביא רוח חיים בעצמות המתייבשות. זה אלפים שנה. ציון הריחי ציון, אות ליהדות, סמלנו מקום לכם לטעון, כי היהודים מוקירים את הסמל, אומרים ג׳ פעמים ביום „ותחזינה עינינו בשובך לציון״, אך הנביא ישעיהו אמר „בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני״ ובעל „מעשה ה׳״ מפרש:

חובב־ציון והעלה תרומתו מדי שנה, מילא חובתו, גם נסע לאחת הועידות של חובבי ציון באודיסה, אם כי קלרש, שהיתה אדוקה־קנאית הביטה בעין רעה על תנועה זאת, שהרבנים, הדיינים ושאר כלי־קודש ראו בה משום דחיקת הקץ, חוסר סבלנות כלפי תכנונו של הבורא, (כשחזר מהועידה וקיבלנו תמונת המשתתפים ומאחוריו תמונת ציירה צעירה הוזמן צלם שיטשטש דמותה — הוא הפך אותה לעמוד מעוטר־משולש — לבל יצא שם רע על התנועה), אך כשעלה כוכבו של הרצל הרגיש שאין עוד להסתפק בחברות בתנועה הקודמת, אלא שצריך להפיץ את הרעיון הציוני בכל שכבות העם. במקום שעורים בחב"ד התחיל בסדרת הרצאות על הציונות. בית הוריו שימש עד אז מיפגש לחסידי חב"ד בשבתות. היו באים ר' ברל חנה־חיה'ס, ר' מרדכי סופר־סת"ם, ר' אברהמ'ל הורוביץ (שו"ב) ועוד, והנה הותלפו פתאום המבקרים. התחילו להופיע יוסף רוזנברג ואחרים, משכילים, לשמוע דבר הציונות, ובן־ציון גלוזמן — שלא העז ולא יכול לדבר בקהל, אך כה וכה השמיע משפט בודד של התלהבות. בעיקרו טיפוס חסידי מתפעל ומתלהב — התחיל מקשיב לדבר התחיה העברית והדברים נשתלו בלבו והצמיחו החלטה נועזת, והוא — חנווני בטלן וישר־דרך — עלה ארצה, התענה בכל קשיי הקליטה כחלוץ צעיר, עשה והצליח ושימש מופת. במקום השקיעה בניגון־הרב מתוך כמיהה וכיסופים בעולמות האצילות התחילו שיחות ערות ורעננות על תחיית העם במולדתו. אבא גם נבחר כציר לקונגרס הציוני החמישי, ובשובו הלהיב את הקהל במסירת רשמיו, ולבות מבוגרים וצעירים נפתחו לקראת התנועה הציונית שהתחילה מס־תעפת ומתגוונת.

זהירים במאכלות אסורים, אך מצוות הקשורות בלבו של אדם, כעין מתן צדקה, עשית הישר והטוב, איסור נקימה ונטירה — דברים אלה אינם מקיימים. קיום מצוות נימוסיות קשה מקיומן של מצוות דתיות. הפה ממלל על אהבת הריע ועל שיבת ציון, אך עם גמר התפילה וברכת המזון נשכחים כל המלמולים... עלינו להקים בניין, שאפילו באים כל הרוחות שבעולם אין מזיזות אותו ממקומו. אך לבניין נחוצות לא רק אבנים אלא גם מלט ומים. אבנים יש לנו יותר מדי. הלבבות כחלמיש־צור. הצרות איבנו והקפיאו את הלבבות. תארו נא לכם קור וכפור ורוחות משתוללות מעברים והאנשים מפוזרים. הם נקפאים. אך אם יתקרבו זה לזה — ייווצר חום. זקוקים אנו לחמימות לבם של בני ישראל למען בניינה של ירושלים. הרשו נא לי להמשיך בדברי!

רבותי! ב„ספרי" בפרשת ראה כתוב: מעשה בר' אליעזר ור' יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים ללמוד תורה, הגיעו לצידון וזכרו את ארץ ישראל — זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, חזרו ובאו להם למקומם. אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה נגד כל המצוות שבתורה ואם כי נאמר במשנה „ותלמוד תורה כנגד כולם" — ישיבת ארץ ישראל הכריעה את הכף. ועתה — זכרו יהודים: תרי"ג מצוות לנו, כגון מצה בפסח, צום יום־כפור וכו' וכו'. יהודי שלא הסיר צלם אלוהים מעל פניו מקיים מצוות אלו, ברם מצוות ישיבת א"י שהיא שקולה נגד כל מצוות שבתורה אין אנו מקיימים. ר' אבא היה מנשק כפים דעכו, שהיא שכנתה של ארץ ישראל. רבותי, אני מרגיש את זאת בעומק לבי. גם אני באתי הנה ממחוז רחוק, שם נולדתי, שם גדלתי, שם מתגוררים הורי, וכשאני זוכה לראות בן מולדתי, אם כי לא הכרתיו, אם כי פחות שבפחותים הנהו — לבי ניצת מאהבה אליו. אפשר איפוא להבין את ר' אבא שנשק כפים של עכו.

ידוע, כי תורתנו מקדשת חיי משפחה. בתלמוד נאמר „אשתך נמוכה — הרכן עצמך ולחש לה". הכוונה — אם היא נמצאת במדרגה נמוכה מהמדרגה השכלית שלך רד למדרגתה כדי להעלות אותה וכן ישנם המון עובדות וסיפורים בתלמוד המוכיחים קדושת חיי המשפחה ושלום־בית ונאמר: כל המגרש אשתו

המורה יצחק ספיבק שנתגלגל לעבודת הוראה בעיירתנו מספר: „באתי לנהל תעמולה ציונית, חיפשתי את הנוער ומצאתי את הזקן הזה ער לכל שאלה לאומית, רענן ופעיל...״

היו לו ידידים מסורים בלב ונפש ולא רק בן משפחתנו ישראל גרשוני שהעריץ אותו מאד כמורה ומדריך בעולם הרוח וכמעצב השקפת עולמו, אלא גם אחרים. בימי בחירות הלך דוד חכמי מבית לבית וניהל תעמולה לבחירה בו. שמע חכמי שידידנו נוסע לקישינוב ברכבת־של־בוקר — ירד בבוץ ובגשם לתחנת הרכבת, שלף כרטיסי הנסיעה מידי הידיד וציווה: אתה נשאר כאן — קול אחד עלול להכריע את הכף! ישראל טיטלמן הכריז באולם הבחירות: „פּרוֹשוּ וואַס״ (ברוסית: „אבקש אתכם״, אך „וואַס״ פירושו באידית „לבן״, כלומר: הצביעו בפתק לבן!). כשפרצה שריפה בביתנו ונשרפה גם הספריה שלנו, אמר אחד: „וכי היו הספרים בארון? במוחו היו והם חיים וקיימים שם!״ ופעם, בחג שמחת־תורה כשבאו לביתנו עשרות חסידיו ומוקירי שמו לסעודת חג שלאחריה מוליכים את „הגבאי״ בשירה ובשמחה ובנרות דולקים לבית־המדרש לקריאת „אתה הראית לדעת״ — נערכה סעודה נאה בביתנו שהסתיימה בשתית תה בצירוף מעט רום לכל כוס. ליבל פישטיין הפך את הסדר, יצק לאבי כוס רום וטיפות תה וכשאבא היה ב„גילופין״ ונשק לכל מי שבקירבתו שאל אותו דווקא אז יוצק־הרום שאלות בקיאות בתלמוד והוא ענה: מסכת פלונית, דף, עמוד, פינה... כי בקי מאד היה בתלמוד, אם כי שנים רבות לא עסק בו.

ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות (סנהדרין כ״ב), ובכל זאת נאמר במשנה בסוף כתובות „הוא אומר לעלות לא״י והיא מסרבת כופין אותה לעלות ואם לאו תצא בלא כתובה. מהי חשיבותה זו של א״י? אין בית־מקדש בה, לא כהן־גדול ולא סנהדרין, אך האמת היא, כי א״י היא נשמתו של עם ישראל. בלי א״י אנו כגוף בלא נשמה. א״י היא לב האומה וממנו עלינו לשאוב את החיות שלנו. כביכול: שכינתא בגלותא. במדרש „שוחר טוב״ (צ״ט) נאמר: ה׳ בציון גדול — כשיחזיר שכינתו לציון — אותה שעה הוא גדול. נודדים אנו מגוי אל גוי וממַמלכה אל עם אחר אגב פרעות וגירושין ורדיפות, פצע וחבורה ומכה טריה, מתהלכים אנו בין חיות ולסטים. התחלנו מחניפים לגויי הארץ, מוסרים בנינו לבת״ס של גויים, משכיחים שפת יהודים מפיהם, והלא ה„כבוד״ שנחלנו מהגויים בשל כך חתום בדם חם על לב כל יהודי. גם למתבוללים שקיימו את הפסוק „ויתערבו בגויים״ מזכירים הגויים, כי יהודים הם.

עלינו להתאחד. אילו היתה אחדות בישראל לא היה הבית השני חרב. באים ומביעים רעיון להחשת הגאולה — הבריות מרננים אחריו. מתנגדינו אינם מנתחים את הרעיון אם טוב הוא ומועיל, אלא הולכים רכיל בנוטים אחריו. פלוני שלהוט כ״כ ודאי יש לו פניה עצמית... אין מבקשים את האמת, אין מהרהרים בקדושת הרעיון. והלוא איננו חדש. פרקי תהלים עוסקים בשיבת־ציון. אין המתנגדים מתארים לעצמם את האושר, אשר יביא לנו רעיון זה בהתגשמותו, והם צועקים: עתיד רעיון זה להרבות אפיקורסות. אך אנו מקווים כי תפקחנה עינינו ונבוא לידי אמונה צרופה עפ״י ג׳ עיקרי הדת. המתנגדים טוענים: „אלפיים שנה מסרנו נפשותינו על עיקרי היהדות וכיצד נסכים שד״ר הרצל ומכס נורדאו יוליכונו לארץ ישראל? וכי הם יביאו את המשיח? לא! היה לא תהיה. אין אנו רוצים במשיח כזה. ראויים אנו כי הקדוש־ברוך־הוא בכבודו ובעצמו יגאלנו. הוא ישלח לנו את המשיח, בשופר גדול יתקע ואליהו הנביא יבשר לנו!״ צודקים אתם, אחים, גם אנו היינו מרוצים אילו זכינו לכל זאת, אך שאלה גדולה היא: מה זכותנו לדרוש זאת?

היו לו מעריצים, אך גם מתנגדים ומתקנאים בו. יש שראוהו כזר במקום. בדיבורו נשארו אופני־ביטוי של נפת הולדתו וכן גם עמד על טוהר ביטויה של מילתה עברית לפי דקדוקה. הכל אומרים למשל „יד־אחד" לציון הסכמת־סוחרים הדדית והוא מנסח יד־אחת. שאלו גם: מה ללמדן זה ולשיחות־ריעים עם סוכין, אפיקורס גלוי־ראש, אם כי שומר שבת, בעניני ציונות זו? יש גם שהיקשו: מ ה ו? אם חסיד מה לו ולאחד־העם, ואם משכיל מה לו לשבת לימין הרבי מבוהוש ואחרים?

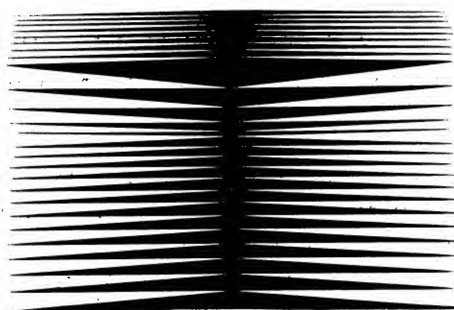
היו לו גם שונאים בגלל כך שהוא נבחר להיות „רב־מטעם הממשלה", הוא ולא אחר, והלשינו עליו שהוא — לא פחות ולא יותר — אלא סוכן הבולשבים המקבל שוחד רב מידיהם. הופיע גנרל רומני (רושקו) לחקרו, ולפי נוסח ההלשנה תיאר לעצמו אותו גנרל, כי חי אבי בארמון ונשק חם אצור בו ולכן קבע חיילים במארב בסביבה, נכנס והנה הדירה היא בת 3 חדרים קטנים וריהוטם דל (הדירה היתה שכורה לאחר שריפת ביתנו). על הקירות תמונות הרצל, תמונת ראשי חב"ד ר' שניאור זלמן בעל „התניא" ור' מנחם מנדל בעל ה„צמח צדק" כשהוא יושב ליד ספריו המכסים את הקיר כלו עד לתקרה, כן גם ראה קופסת הקרן־הקיימת ותמונת אבא כשהוא נושא דגל־ציון בבזל לכבוד פתיחת הקונגרס הציוני החמישי, ספריה תורנית, נסיונות ספרותיים של אבא, דינים וחשבונות של מוסדות סעד מקומיים שהוא נשיאם. שאל על דא ועל הא. אבא הסביר ואת דבריו תרגמו לרומנית (הוא לא שלט בשפה הרומנית, מפני שבסראביה עברה מידי הרוסים לשלטון הרומני רק אחרי תום מלחמת העולם הראשונה). הגנרל הופתע מאד מההסברים, ביקש

משל לבן מלך שהתמרד כנגד אביו ונתחייב מיתה כמורד במלכות, אך כרחם אב על בנים המתיק המלך את דינו ושלחו אל בין האסירים, וכמה יסורים ובזיונות נפלו בחלקו. ראה המלך ביסוריו וחשש כי ישכל את בנו ולכן הרשהו לשוב. נדמה לי כי אותו בן־מלך יימלט מבין האסירים, ייחפז ולא יחכה עד אשר תישלח לקראתו מרכבת־מלכות מיוחדת ובה שרים אשר יקבלו פניו בכבוד מלכים. אמנם בנים אנו לה' אלוהינו, אך מפני חטאינו שולחנו אל בין נחשים ועקרבים. ראה הקב"ה, כי כלו כל הקיצין חלילה ושיגר לנו רמיזה, כי אם נשוב אל ארצנו נימצא בחסותו — וכי עתה עלינו לרדוף אחר כבוד? אם אותו בן־מלך מצפה דווקא לריכבה של מלכות הרי שאין לו שמץ הכרה עצמית. מה זכות לכם לדרוש דווקא נסים ונפלאות? וכי קיימנו כבר כל מה שדרשו ממנו נביאינו? כבר הוכשר הדור? מה היסוד לגאוותכם? נרמזנו רמיזה קלה ועלינו למהר ולהיחפז ולשוב ה ב י ת ה.

מחכים אתם, אחי, לביאת המשיח. אוי לאיש שאינו מחכה לו. אך ב„מלאכי" נאמר: הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא, ובעירובין כתוב, כי יבוא לבית־הדין הגדול, הוא הסנהדרין, והריטב"א מוסיף: ללשכת הגזית, ובכן צריך שעוד לפני ביאת המשיח יהיו סנהדרין ולשכת הגזית, והרמב"ם אומר: ויראה לו, כי הסנהדרין ישובו קודם היגלות המשיח, שכן נאמר „ואשיבה שופטיך כבראשונה. אחרי־כן יקרא לך עיר הצדק, קריה נאמנה". ובכן יש להקים קודם־כל את בית המקדש ולשכת־הגזית בתוכו, לכונן בו את בית הדין הגדול ולתוכו יבוא אליהו, והלוא אם לא תהיה לנו מלוכה משלנו אין אפשרות שיכון בית־הדין הגדול. איזה ערך לבי"ד גדול אם אין בידו לחוקק חוקים? עלינו לפנות דרך למלך המשיח. אם לא תהיה לנו מלוכה לא יהיה בית־מקדש ולא בית־דין גדול ולא יהיה מקום שאליו יגיע המבשר! אמנם בירושלמי, מעשר שני, אמר ר' אחא שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות והאדמו"ר ר' גרשון־חנוך־הניך מפולין אומר שאתחלתא דגאולה תהיה בהשגת רשות לבנות בית־המקדש (בזמנו לא דיברו עדיין על מלוכה!), אח"כ קבוץ־גלויות אמיתי, הקמת בית־דין הגדול ולאח"כ ביאת המשיח. גם בברכות שמונה־עשרה הסדר הינו: גאולה (משעבוד מלכויות), קבוץ גלויות („וקבצנו

סליחה על ההטרדה והביע הנאתו לשמע ההסברים בעניינים אלה שהוא זר להם כל כך.
אמי נמצאה בחדר סמוך, דאוגה ורועדת, חוששת לתוצאת ה„ביקור" שיזם המלשין הרודף בצע ושלמונים. לחשו לה: גשי והסתכלי, צפורה, וראי את ר' ברה (דוב) והשר יושבים זה מול זה ומשוחחים כידידים וראי איזה יחס כבוד מצד השר!
השר יצא. הורי ליווהו והוא נפרד בידידות, כשמרחוק נראים פני המלשין אשר ציפה לראות את קרבנו מובל לבית־סוהר — — —
אבא התמסר מאז לפעולות תרבות מוגברות בעיירה (פתיחת גימנסיה עברית ועוד) וכן לפעולות סעד.

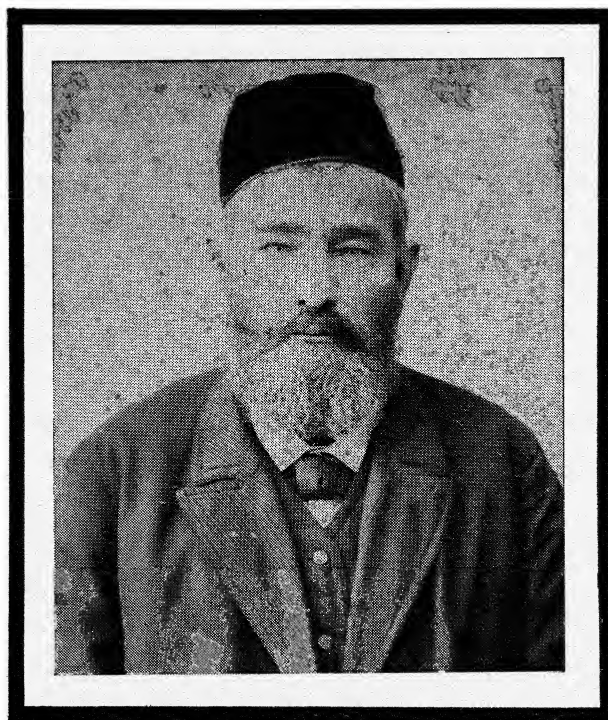
נח טמיר (זווין)

יחד"), בי"ד הגדול („השיבה שופטינו") ואח"כ ביאת המשיח („ובנה ירושלים", „ואת צמח דוד"). אנו איננו מתכוונים להביא את המשיח אלא לפנות את הדרך לביאתו.

רבותי, שעתנו היא השעה שאליה כיוון ישעיהו הנביא בזעקתו: פנו דרך, ישרו מסילה לאלוהינו! נפל בחלקנו האושר לסלול דרך לבואו. כשמופיע מלך במקום העוסקים לפני כן בהכנות שונות ועלינו לעסוק בהכנות לקראת בואו של המלך המשיח, ואין לעשותם בארץ זרה. קודם־כל נוכיח נאמנותנו לרעיון בשקילת השקל. מאות שנים חכינו לחידוש מובנה של המלה המתוקה והמאירה: שקל. בפרטות על ענין השקל נשוחח באספה הבאה, ולעת עתה, אחים, התנדבו ושקלו את השקל. כל יהודי צריך להרגיש עצמו מאושר בזה, שהגיע הזמן בו נוכל לקיים מה שנצטווינו לקיים, ובזכות זה יבוא לציון גואל. אמן!

ר׳ משה רזניק

ה„סטארוסטה" של קלרש

אין לנו ידיעות על העיירה מן המאה ה־18 והתחלת המאה ה־19 עד אשר החלו לזרום יהודים מאוקראינה, פולין וביחוד מן הכפרים שבסביבה לבקעה שהתמשכה בין הרים וגבעות מכוסי גנים וכרמים, ושנקראה במשך הזמן בשם העיירה קלרש. ידוע לפי עדות האנציקלופדיה היהודית שכאן התישבו כאלפיים נפש וחיו את חייהם שלא נבדלו מחיי יהודים בעיירות אחרות בבסראביה ואוקראינה. כשנכבש חבל הארץ הנקרא בשם בסראביה החדשה על ידי הרוסים אחרי מלחמתם בתורכים הכניסו סדר אדמיניסטרטיבי שונה מזה שנהוג היה בימי התורכים.
גם את העיירה חלקו לשניים. חלק יהודי בשם קלרש וחלק גויי בשם טוזורה. בין קלרש וטוזורה הוקמו: הכנסיה שצלב מוזהב בראשה ובית השלטון (וולסט), בו התרכזו כל העניינים האדמיניסטרטיביים ובית המשפט.
ר׳ משה רזניק נתמנה על ידי השלטונות ל„סטארוסטה" (מוכתר) על העיירה קלרש, והנוצרי בנדרסקי נתמנה על טוזורה בתואר „ראש" („גולובה"). דרגתו של בנדרסקי היתה עליונה על זו של ה„סטארוסטה". ושנאה היתה קיימת בין שניהם כי לא הניח ר׳ משה רזניק לבנדרסקי האנטישמי, תלמידם של קרושבן ופורישקביץ,

להרים ראש יתר על המידה. בימי הפרעות (ב־1905) ירה בנדרסקי בר׳ משה רזניק ופצעו בסנטרו.

ר׳ משה רזניק היה בעל בעמיו. חסיד של הרבי מבוהוש ולובש קפוטה. בשעת מלוי תפקידו היה חוגר חרב למתניו וחובש מצנפת, סמל השלטון הרוסי. תפקידו כקשר בין העדה היהודית והשלטון מילא בהקפדה בהיעזרו על ידי שני עוזרים, ר׳ שמואל סוטסקי (שליט על מאה משפחות) ור׳ משה סוטסקי.

משרת ה„סטארוסטה" — זו היתה משרת־כבוד ללא תשלום אם כי עמדו לו אי אלה זכויות־יתר כגון הספקת סוסים ורכב לאנשי הממשל שבאו מבירת המחוז קישינוב לבקר בשטחי פעולתם, כי מסילת ברזל לא היתה קיימת עוד אז בבסראביה ובעד שירות זה קיבל כמובן שכר שהספיק למחייתו. שלטונו ומצבו הכניסו קנאה בלבות אחדים מאנשי קלרש והחלו לחתור תחתיו ולשלח מכתבי קטרוג והלשנה לממונים בקישינוב. (מכתב כזה נמצא בארכיון בסראביה שע"י הקונגרס היהודי העולמי). לבסוף סר חנו בעיני הפקידות הגבוהה והוא חדל לשמש בתפקידו.

ר׳ משה סטארוסטה בנה את בית הכנסת שנקרא בשם „בוהושער קלויז" לאות הוקרה לרבו. כל ימיו היה הוא גבאי בית הכנסת הזה ועבר ללא תשלום לפני התיבה בימים הנוראים.

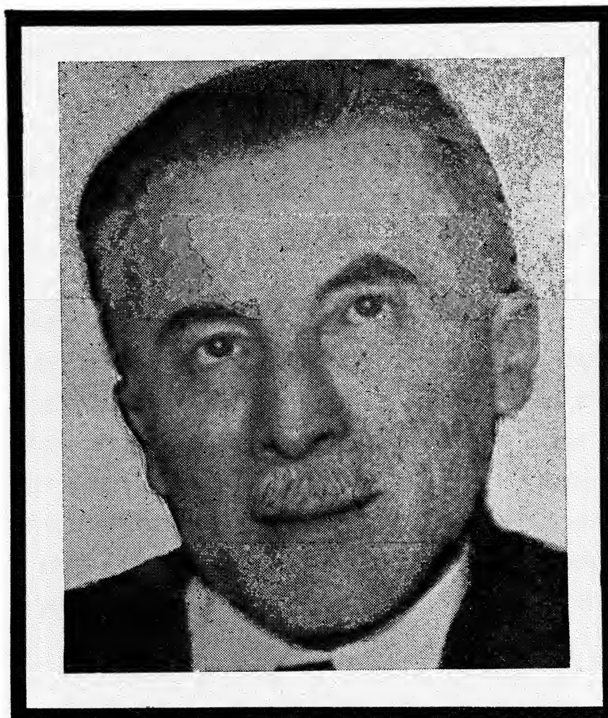
כשתש כוחו מפאת זקנה ולא יכול היה עוד להתפלל כש"ץ מסר זכות זו ליהודה־לייב אוטשיטל, בן אחותו.

למשה סטארוסטה היו שני בנים דודיל רזניק ויחיאל רזניק וחמש בנות והידועה ביניהן מירקה ברמן שחנות המכלת שלה הידועה היתה ברחוב האמצעי, והסמטה שהוליכה לרחוב ה„מוסטובויה" נקראה על שמה.

יוסף וינוקור

גבריאל כוגאן

אם ישנם מעטים מפרנסי קלרש שזכו ששמם יהיה גדול מתוארם — הרי הוא אחד מאלה. גבריאל — שם דבר היה בקלרש. לכשאמרת „גבריאל" ידוע היה למי הכוונה. איש בעל קומה בינונית, פנים רזים כחושים שדוק של רצינות וקפדנות־מה נסוכה עליהם, בעל שכל חריף ושנון, איש הסדר והמעש והוא מפרנסי העיר הראשונים במעלה היה, מבעלי ההשפעה והשררה.

שנים על שנים שימש בכהונת „ראש העיר". בשנות כהונתו זו נגאלה קלרש מביצותיה הממאירות שמוניטין יצאו להן בכל הסביבה. ביוזמתו רוצפו רחובות העיירה והתושבים נשמו לרווחה ותמיד זכרה לו העיר את חסד מפעלו זה, אך לא רק בשיפור חיי יום יום של התושבים, אלא גם בהגברת רגשם הלאומי ורמתם הרוחנית.

מקום נכבד תופסת פעולתו הציונית. עשרות שנים שימש כיושב־ראש „קרן היסוד", יושב ראש ועדות הבחירות לקונגרסים הציוניים, ראש ה„מכבי", גזבר הקרן הקיימת ולית כהונה ולית תפקיד שלא מילא, את הציבור שירת שלא על מנת לקבל פרס (אמנם כראש העיר קיבל משכורת מקופת הממשלה).

כמו כן היה גם ראש ועד ההורים שעל יד בית הספר העממי במקום, ובתוקף תפקידו זה, היה מחלק הפרסים בסוף שנת הלימודים לתלמידים המצטיינים ועונד זרי פרחים לראשיהם.

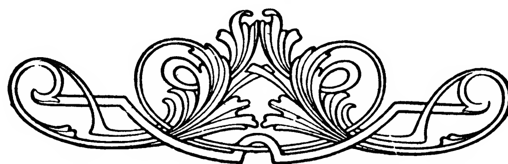
גם נואם טוב היה· דבריו נשמעו ברמה ובהטעמה, נאומיו שפעו פתוס והתלהבות לאומית· כמעט בכל נאום היה חוזר על המשפט: „הננו עם ששפה לו ותרבות לו משלו״· עוד היה חוזר על הביטוי התנ״כי „איש תחת גפנו ותחת תאנתו״· בזה סימל את שאיפת הציונות לחיי עצמאות ואושר במולדת· בכל עשרה במאי שהיה בשעתו חג לאומי ברומניה, היה נואם רומנית צחה ומדויקת בנוכחות באי כוח השלטון·

מעשה שהיה פעם וזאב ז׳בוטינסקי בא למסע תעמולה לרומניה וסר גם לקישינוב ובעברו על פני קלרש, ערכו לו החוגים הציוניים קבלת פנים בתחנת הרכבת· גבריאל כהן הביא לו את דבר הציונים במקום ובין היתר השתמש בדברי הנביא „לא בכוח ולא בחיל״· ניתן היה להבחין כי פני ז׳בוטינסקי התכרכמו לשמע דברים אלה, כי דעתו היתה שונה מזו·

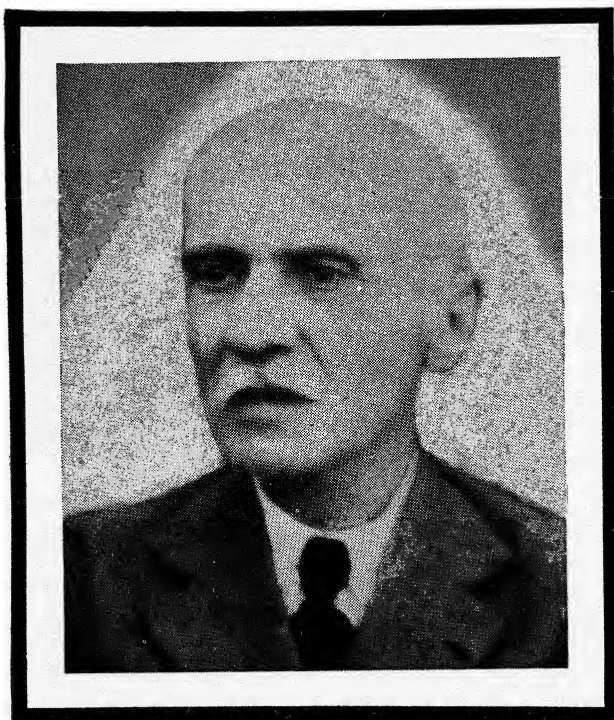
כשהייתי בקיץ תרצ״ז בקלרש שימש הוא אז כגזבר הקרן הקיימת· „גורדוניה״ המקומית היתה אז נתונה בדוחק כספי (ולא רק אז···) והעונה היא עונת „מושבות הקיץ״ של התנועה, ובסניף מורגש היה הצורך להוציא מספר גדול של חברים למושבות־קיץ, כדי להכין חברים צעירים לתפקידי הדרכה וחינוך במסגרת הסניף· ביקשנו ממנו שהקרן הקיימת תאשר ל„גורדוניה״ הלוואה למטרה זו והוא גילה הבנה והסכמה, נועץ ביוסף קראסנושנסקי שהיה אז יושב ראש הקרן הקיימת, ולמחרת קיבלתי את הכסף הנדרש· את מעשהו זה ליווה בחיוך ידידותי ובאיחולים לבביים·

אחד מטובי האישים בעיירה היה· פעל ועשה הרבה לטובת העיירה ותושביה· עם כניסת הסובייטים לבסראביה הוגלה לאי־שם ב„אשמת״ פעילות ציונית·
נעלם אדם יקר, רב פעלים ועשיר במעשים טובים· לבו ער היה לסבלות עיר מגוריו ולדאגות עמו·

ד· יוסילביץ

יחיאל אילברט

קווים לדמותו

א.

ה„זקן" — כך הוא כונה בפי הנוער.
אכן זקן היה האיש וחולה, אולם זה לא מנע ממנו פעילות ציבורית, וביחוד פעולה ציונית בין הנוער.
הכרתיו בהיותי ילד, זמן קצר אחרי שיסדנו את „אגודת פרחי־ציון".
באחד הערבים, עת ישבנו במועדון והיינו שקועים בשיחה ערה, נכנס הזקן בשקט, ישב באחת הפינות והקשיב לויכוחנו. לאט, לאט, התקרב אלינו, ומבלי שנרגיש התחיל להנחות אותנו בוויכוח.
מאז היה מבקרנו במועדון בקביעות ערב ערב. התחלנו לחבב אותו. הוא הפיח בנו חיים, למרות הבדלי הגיל (יכולנו להיות נכדיו). בבואו בינינו טושטשו גבולות הגיל. הוא נהפך לצעיר כאחד מאתנו.
תמיד מצאנו אצלו אוזן קשבת. תמיד פתר לנו את הבעיות שבהן נתקלנו בתקופה

ההיא. בעל ידיעה רחבה היה בכל השטחים; בשטח הסוציאליזם היה בקי עוד מימי היותו בגרוש בסיביר בתקופת הצאר וכן גם בשטח הציונות.
מותיקי „חובבי ציון" היה. כולו להט לרעיון הציוני ושאיפה לעלות ארצה אי פעם.

ז. סירקיס

התמסרותו לחינוך הנוער לא ידעה גבול. הוא היה מבלה אתנו מדי ערב עד לשעה מאוחרת, ובמחיצתו לא הרגשנו כלל בזמן שחלף. היינו הולכים ללוות אותו הביתה. בחוץ סופת שלג. המרחק מהמועדון ב„פסז'" של גרשמן עד לביתו ב„מוסטובויה" היה רב ביחוד לגבי אדם בגילו. הננו הולכים אתו והוא ממשיך בשיחה... מדי פעם נעצר למנוחה קצרה ולאחר מכן אנו ממשיכים ללוות אותו עד הגיענו לביתו.
הוא ליווה אותנו בכל שלבי התפתחות תנועת הנוער: מ„פרחי ציון", האיחוד עם „מכבי", הפרוד מ„מכבי", ייסוד „התחייה" עד לייסוד „גורדוניה".
הוא הזניח את פרנסתו וכל זמנו הוקדש לנו, לנוער.
הוא היה המורשה של הקרן הקיימת בעיירה, ואנחנו היינו עוסקים בפיקוחו בפעולות הקרן. עסקנו בהרקת הקופסאות הכחולות פעם בחודש ולא פעם היינו מוצאים אותן ריקות. לא מתוך קמצנות תושבי העיירה, כי אם מתוך שיכחה. למרות התנגדות הדירקטוריון מקישינוב הוא הכניס את השיטה של „דמי שבוע". בכל יום שישי לפני הדלקת הנרות היינו יוצאים זוגות, זוגות, על פני הבתים וגובים דמי שבוע עבור הקרן הקיימת, וכל עקרת בית היתה ממתינה לנו עם הפרוטות במאור פנים. ולא רק הגדלנו את הכנסות הקרן בעיירתנו, אלא שזה שימש גם כעין תעמולה ציונית: כל אחד היה נזכר שקיימת ארץ ישראל ויש לפדות את אדמתה. כואב היה איילברט את כאבו של העם היהודי חסר המולדת. השכם והערב היה מזכיר לנו, שהעם היהודי הוא „בן בלי בית", ובהלצה מרירה היה מדמהו ל„כלבים, בני בלי בית" („בזדומניה סובאקי").
בהתמרמרות היה טוען: „העם היהודי הוציא מתוכו גאונים בכל שטחי החיים, בפילוסופיה, סוציאולוגיה, מוסיקה, ציור פיסול וכן הלאה, אבל כל ההישגים האלה נזקפו לזכותו של אותו העם שבתוכו חי ויצר אותו גאון. „מתי תהיה כבר ארץ ישראל שלנו, והכל יירשם לזכותנו ?"
לפני עלותי ארצה חזרו שניים מחברינו שהספיקו לחיות בארץ חדשים אחדים ו„ירדו". מובן שלא סיפרו טובות על הארץ. חפויי ראש הסתובבנו. מתנגדי הציונות התחילו לרנן אחרינו ולקנטר אותנו: „הנה ארץ ישראל שלכם, לא מסוגלת לקלוט חלוצים !"
היאוש התחיל לכרסם בלבותינו: האמנם כזאת היא הארץ כפי שהם מתארים אותה ?

קשה היה לנו להתאושש מהמכה הזאת.
ושוב איילברט, מופיע ומנחם אותנו: „אל יאוש! זקפו ראשיכם! אל תשימו לב לדבריהם. אלו הם העורבים השחורים שיודעים לקרא „רק־רע". לא בקלות תיבנה הארץ. רבים יפלו בדרך וארץ־ישראל תיבנה על ידי עמל, זיעה וסבל. את שלנו נשיג למרות כל המקטרגים. נצח ישראל לא ישקר!".
ביום עלותי ארצה הוא בא בין היתר לתחנת הרכבת ללוות אותי. בהיפרדנו אמר „אני אדם זקן, הייתי רוצה לזכות בשני דברים: לראות בקום מדינה יהודית עצמאית בארץ־ישראל ולזכות ולעלות ארצה ולחיות את שנותי האחרונות ביניכם בארץ ישראל העצמאית".
אך לא זכה האיש...

זאב סירקיס

ב.

איש ידוע היה בעיירה. הכל הכירוהו וידעוהו ובמיוחד יקר היה שמו בחוגי הציונים והנוער הציוני.
איש האשכולות, בר־אוריין היה והיטיב לדעת את תולדות הציונות וזרמיה למרא־שיתה. מפליג היה במיוחד בשבחו של אחד העם ושיטתו בציונות.
זכרו שמור בלבי עוד משחר נעורי, כשרק התחלתי לבוא בחוגי הנוער הציוני. רק הסתדרות נוער אחת היתה אז: „פרחי ציון" קראו לה. בשבתות אחר הצהריים היינו מתאספים לאולם, והוא היה מרצה בפנינו כל פעם על נושא ובעיה אחרת של התנועה הציונית: הקרנות וכו'. היה מחלק בינינו בולי הקרן הקיימת שעליהם הוטבעו דיוקנאות אישי הציונות, כגון, פינסקר, הס, טרומפלדור, שפירא ועוד. הוא היה מספר לנו על אישים אלה ופעלם למען תנועת השחרור.
הנוער היה מיטב הגיגיו, לו הקדיש מיטב כוחו ואונו, אהב אותו, חיפש את קרבתו בכל עת, פעל בחוגיו, ללא כל הבדל של זרם והשקפת־עולם. אף על פי הוא עצמו עמד בשתי רגליו בתוך הציונות־הכללית — לא משך את ידו מפעולה ציונית גם בחוגי „גורדוניה" ובחוגי בית"ר.
עם היווסד „גורדוניה" בעיירה היה פעיל בעבודה חינוכית ותרבותית בה, ולמרות גילו וחולשתו, היה בא כמעט מדי ערב לתרום משהו להווי הסניף. זכורני שפעם התחיל בסדרה ארוכה של שיחות על הנושא: „סוציאליזם, קומוניזם וציונות".
ביתו היה בית ועד לנוער. בשנים שלפני השואה היה גר בבית קטן, בן שני חדרים קטנים ומרוהטים בתכלית הפשטות ברהיטים ישנים־נושנים, ולבית מרפסת קטנה וצרה הנשקפת לרחוב (וביתר דיוק סימטה קצרה שנהגו לקרוא לה: גרמנסקי'ס ליק) ובשעות של שקיעת החמה, מצאת אותו יושב על מרפסת זו, כשאשתו הגוצה והמסורבלת על ידו, לוגם היה בשובה ונחת מכוס החמין, ובין לגימה ללגימה

העיף מבט בעתון רוסי, ב„העולם" או בעתון אידי. כשעברתי על ידו בשעה זו אי אפשר היה לא להיעצר לשיחה קלה שנתמשכה שעה ארוכה.
כשהיינו מזדמנים, חברי גורדוניה, יחד ונחה עלינו רוח טובה, אמרנו איש לרעהו „קום ונעלה לזקן" (כך נהגנו לקרוא לו) ובחברתו ובהשתתפותו הפעילה העסקנו את עצמנו בכל מיני וויכוחים ובעיות שעמדו ברום עולמנו הציוני.
תמיד שפע שיחות וסיפורים, לא התייגע ולא התעייף. דלת ביתו פתוחה היתה תמיד. זה יוצא וזה נכנס. אורח רצוי היית תמיד.
עשרות פעמים היינו מתאספים בביתו על פי הזמנתו ויוזמתו לבירור ולתיכנון תכניות בקשר לנשף, חג או אסיפה ציונית. לא פעם ולא פעמיים זימן אותנו לפונדק אחד בביתו לשם עריכת ויכוח על נושא שלא פסק לדוש בו: „האם מוכרח ורצוי בואו של הסוציאליזם"?
כל שנותיו חי חיי עוני ודוחק, ובנו יחידו היה משענתו היחידה. את התנועה שירת, שלא על מנת לקבל פרס. משלח יד לא היה לו. אמנם היה כתב העיירה באי־אלה עתונים כגון „אונזער צייט" שהיה מפרסם בו רשימות מחיי העיירה וחותם בשם י. זית, וכן גם משתתף היה בעתון רוסי, אבל על קורספונדנציות כאלה לא יחיה אדם. מכאן שזקוק היה לעזרת בנו, ולא קשה היה להבחין, עד כמה עובדה זו מצערת אותו.
דעותיו השמרניות, שלפעמים נראו בעינינו הצעירים כבנליות, עוררו בנו לא פעם מורת רוח והתנגדות לו, ועל כך גם היו יחסיו עם חלק מהחברים מתוחים.
בקיץ תרצ"ב מלאו לו 70 שנה, ו־50 שנה לפעילותו הציונית. החוגים הציוניים בעיירה, מכל הזרמים, ערכו לו אז נשף יובל מפואר.
בקיץ תרצ"ז כשהייתי בקלרש מצאתיו כבר חלוש ונוטה למות. מסרתי לו חפיסת סיגריות ארץ ישראליות ומאד שמח על כך. בחודשים המעטים שהייתי בחוץ לארץ היה רתוק למיטת דווי, הייתי מרבה לבקר אצלו, ובאחד מביקורי התיישב על המיטה ואמר לי „לא אמות כי אחיה". כשבאתי להיפרד ממנו כדי לחזור ארצה נישקני בכל חום הלב והביע את צערו על שאינו נפטר בא"י.
חדשים אחדים לאחר שהגעתי ארצה באה הידיעה על פטירתו. ואם כי שבע ימים ושנים הלך לעולמו חבל על דאבדין.

ד. יוסילביץ

ג.

זכות מיוחדת כבש לו אדם אחד בתוכנו שפעל רבות ובנאמנות הראויה להוקרה, לקידום התפתחותו הרוחנית־תרבותית של הנוער הציוני שבעיירתנו הלא הוא יחיאל איילברט ז"ל.
תהיה דעת האנשים עליו כאשר תהיה ואם גם ישנם חולקים על אישיותו — הוא היווה באורח־חייו חזיון בלתי־שכיח.
היו ימים שהרהרתי: „נדמה שאין מרחק רב בין אישיותו של אילברט, האיש הזקן

י. אילברט בין הנוער

והצעיר ברוחו, לבין האב־טיפוס — אמנם בשטח הפדגוגי — שהיה בחינת סמל להליכה בין הנוער ולמען הנוער". על אף שיש משום הפרזה בהקבלה זו, תישאר לדעתי, אישיותו של אילברט כפליאה־רבה. נזכור־נא את עיירתנו אשר צביון־חיים דתי והווי־חיים שמרני ציינו חיי תושביה. על רקע צורת־חיים זו, בניגוד למסובב אותו, התהלך אילברט כפי שהתהלך בתוכנו. ההיו באורח־חייו היוצא דופן מהסימנים המציינים „בטלן זקן ומזדקן" אשר התנהג ונהג לא מתוך עליונות־רוחנית כי אם מתוך „ירידה" שחלה באישיותו של מזדקן? עקבתי מקרוב אחרי התנהגות האיש, אופן־דיבורו, אופן־התנדבותו ולחשתי ללבי: אכן, כחידה תיחשב התנדבותו הכנה והברוכה לפעולה בין הנוער.
נכבד זכרו כאחד שירד מ„איגרא־רמה" של גיל־זקנה ל„בירא־עמיקתא" של גיל־נוער ומעשי־נוער.

י. אוצ׳יטל

ד.

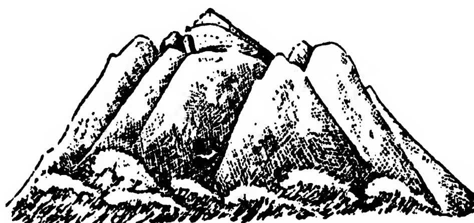
בחיבה ובהערצה נזכיר אישיות ציונית בעיירתנו הוא יחיאל איילברט, שהמריץ ודירבן רבים לאמונה הציונית. בלב ונפש התמסר וטיפח בנו אהבה בלתי מעורערת לארץ־ישראל.

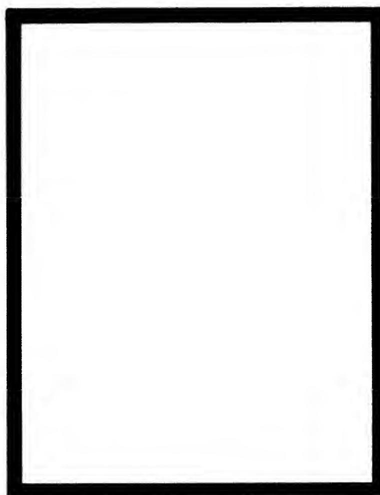
אולם לא רק כמטיף הופיע בשורותינו· הוא דאג גם לקטנות, כגון עצי הסקה לחורף בשביל הקן התנועתי למען יחם לנו, אך היה גם יוצר חמימות שבלב, בעצם נוכחותו במקרים של יאוש מכרסם· זכור אתנו פסוקו שהיה שגור בפיו תמיד „שלח לחמך על פני המים כי ברוב ימים תמצאנו”, היינו, עשה ופעל ואַל יאוש כי סוף הנצחון לבוא·

אני זוכרת אחד מסיפוריו וזה בהקשר עם פסוקו הנ"ל·

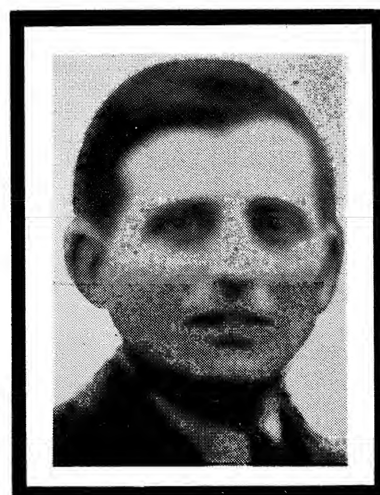
אביו היה עורך דין לפי מקצועו וגר בקלרש· באחד הימים נזדמן לו בדרכו איכר מסביבות העיר בלצי, אשר נשאר תקוע בקלרש ללא כסף וללא מכר· האב הכניסהו לביתו, האכילו, אבס סוסו והלינו· לאחר תקופת זמן של 15 שנה, נסע אביו לכיוון בלצי, לרגל תפקידו, להופיע בבית משפט מסוים· והנה במשך יומיים טילטל עצמו בדרכים בעגלת חורף כשלפתע קמה סערת שלג עזה, סגרה בפניו כל דרך נסיעה, והלילה מתקרב· החליט לעזוב את העגלה והסוסים ולחתור להגיע למקום ישוב· מקרוב נצנץ אור ובהתקרבו למקום נוכח לראות שזוהי בקתת־איכרים· התדפק על הדלת וביקש עזרה· להפתעתו היתה הביקתה שייכת לאותו איכר שקיבל בזמנו עזרה מאביו בקלרש· עתה גמל לו האיכר בהתרגשות רבה מאוד· סיפורי־הווי מהחיים שימשו לו מעין שיטה חינוכית ובזה התברך· ארצה לא עלה מטעמי בריאות וגיל· הוא קינא בכל אלה שיכלו לעלות, אבל היתה זו קינאה שבשמחה, קנאה שבאהבה לנוסעים לארץ·

ח· מלמוד־אברמוביץ

אלתר שאמיס

נחמן סוסלנסקי

שמעון שטיינגארט

אנו מעלים את זכרם של שלשה אישי־ציבור מחוגי ה„קולטור־ליגא" והקומוניסטים היהודים במחתרת בעיירתנו.
השלשה נתנו הרבה מאונם וכושרם במערכות פוליטיות להטבת מצבם החומרי ורמתם התרבותית של בני דלת העם והמעמד הבינוני שבעיירתנו.

המערכת

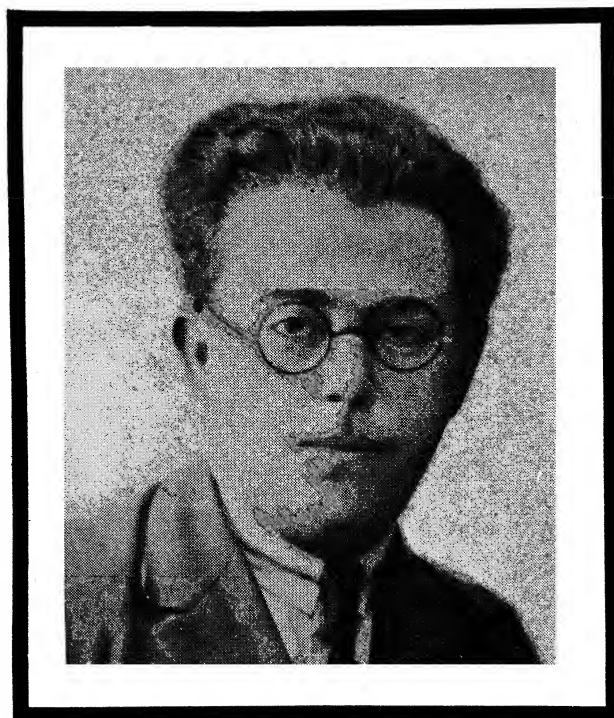
שרה ברגינר

„מבין הגברים שבקלרש ניתן לציין מספר ניכר של אנשי צבור בעלי שיעור־קומה, יכולת אינטלקטואלית ומעשית כאחת. לא כן — „בנות חוה". אלו שמשו לרוב „עזר־שכנגד" לבעליהן" — דיעה זו שמענוה לעתים בקלרש.
אך ועדי־נשים (פרויען־קאמיטעטן) הופיעו במרוצת השנים על במת פעילות ציבורית. מכוונות היו בעיקר פעולותיהן לאיסוף כספי־תרומות למטרות „בנין ארץ־ישראל" וסיוע לנצרכים במקום.
לנגד עיני צפה ועלתה דמות אשה קלרשאית אחת, דמות אריסטוקרטית במלוא המשמעות העמוקה של מושג זה, בעלת בינת־חיים, הלא זוהי שרה ברגינר ז"ל. קלסתר פניה המעודנים, החן המיוחד שבהופעתה החיצונית, יחסה לפשוטי־עם בלי גינונים פורמליים, יחסה לזולת בלי משוא־פנים, רצון כן לעשייה למען הנצרכים — כל אלו אפיינו אישיותה ופעלה.
על מידת ההערכה שזכתה לה על ידי שדרות האוכלוסיה הרחבות — ניתן לעמוד מעובדה „פיקנטית" זו:
בני קלרש נהגו להגיד „יענקל — בעלה של שרה ברגינר" ולא להיפך „שרה אשתו של יענקל ברגינר". גם בהחלפת „יוצרות אלו" טמונה הוכחה לאישיותה וזכויותיה.

י. אוצ'יטל

יוסף קרסנושנסקי

דומני שאפילו תינוק הכיר אותו בקלרש. עשרות פעמים ביום ראית אותו ברחובה של העיירה, מתרוצץ בין מכר למודע, אץ לברר ענין ציבורי ולסדר ענין ציוני. מדי פעם ראית אותו בחוג אנשים „מבלי עולם" המתדיינים ומתווכחים על בעיות העולם והציבור. בעל קומה בינונית, גוץ ושמנמן וגברתן היה.
בחוגי הציונים היה מן המסורים ביותר, בחוגי המפלגה „צעירי ציון" — ראש וראשון. דרכו בציונות החלה עוד בשחר נעוריו, ובהיותו עוד עלם צעיר עלה ארצה, עשה כאן פרק זמן, אך לאחר שלא התאקלם חזר לחוץ־לארץ. דבק בתנועה ביתר דבקות ומסירות, מסירות לשמה ושלא על מנת לקבל פרס, מסירות שלפעמים גבלה בקיצוניות. ככה או אחרת, הוא היה מופת נאמן לאותם חיילים אל־מונים, ששירתו את התנועה בכל לבבם ומאודם, בתמימות וביושר.
באסיפות הציוניות שהתקיימו בעיירה היה הוא בין הנואמים הראשיים. בדברו היה נשען בשתי ידיו אל השולחן, מתכופף קמעה, מבליט את הראש, נושא דבריו ברמה ובהתלהבות.
פעל והפעיל. פעל ללא לאות וללא הסתייגות. לכל קריאה נענה ראשון ושירת את התנועה במיטב אונו והונו. כך חי ופעל עשרות בשנים.

ד. יוסילביץ

יעקב גלוזמן

„יאנקל דעם דיינס" — בדחילו ורחימו העלו תושבי העיירה שם זה על דל שפתיהם, וכה קראו לו: יעקב בן הרב.

בית אביו הרב, ובית סבו, גם הוא רב דמתא, הטביעו עמוק את חותמם עליו. חניך ה„חדר" וה„ישיבה" היה, קיבל סמיכות לרבנות, אבל לא הפך תורתו קרדום לחפור בו. פרנסה וקיום מצא לו ממקורות אחרים כגון הנהלת חשבונות, מסחר וגם הוראה.

יהודי בר־אוריין היה במובן היפה של מלה זו, בן־בית בתורת היהדות ובידיעות כלליות כאחת.

דמות דיוקנו: גבה־קומה, רזה וצנום. הילוכו מהיר וצעדו רחב כאילו תמיד אצה לו הדרך, מאז אני זוכרו לא משה ידו ממקל בעת ההליכה (סיבת הדבר לא הוברה לי, בפגם או מום שיצריך מקל לא הבחנו). פניו אציליים, מוארכים, חטמו ארוך ומחודד. גא ויהיר היה אבל ידע לשמור על סייגים ומסגרות ולא להגדיש את הסאה. שמור אתי זכרו משחר נעורי, זכרו של אחד מטובי מורי שניקרו לי בדרך שנות לימודי. מורה מעולה היה, שיטות הסברתו וחינוכו למופת היו, שיטת עונשין כלפי תלמידיו כמעט ולא נקט, אך מרותו על חניכיו מרובה היתה, והשפעתו המוסרית עצומה, דברו — צו לתלמידיו. דייקן היה בשעות הלימוד, מקפיד על

נקיון ויפי הכתב לאחר שהוא עצמו חונן בכתב יד להפליא, (אני גרמתי לו בשטח זה צרות צרורות).

פעולתו הציונית בעיירה היתה חשובה, אך מאד מסויגת. לתנועת הנוער במקום כמעט ולא הקדיש מזמנו וממטענו הרוחני. לפי הנראה לי נעוצה הסיבה בכך שהוא השתייך לזרם הדתי שבציונות, ונוער דתי לא היה בעיירה. לנו, הנוער החפשי לא הקדיש תשומת לב, אבל לקח חלק פעיל בעבודת הקרנות, בפעולה הסברתית באסיפות הציוניות וכו׳.

בבית הכנסת שהתפלל בו שימש שנים רבות „בעל קורא" ומאד ערבה לאוזן קריאתו בתורה, ניגונו ערב, שפתו צחה ומזוקקת, לא החסיר ולא הוסיף, לא ערבב ולא טשטש. תענוג היה להאזין לקריאתו בתורה, במגילה וכד׳.

איש דתי היה, אבל לא שמרני קנאי, אלא איש המסורת ויהודי נאמן. אך עם זאת אפשר היה להבחין בהרבה מקרים ואירועים מעין התלבטות נפשית בין גישתו הדתית לבין השקפת הסביבה.

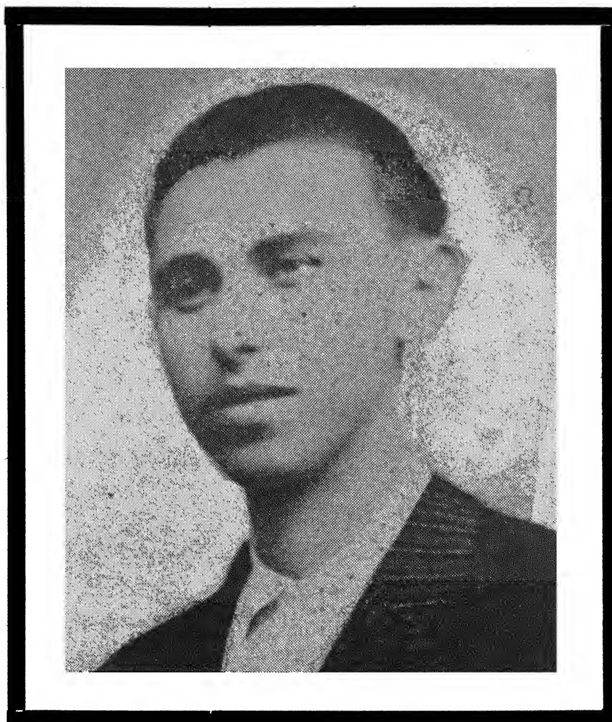
לא פעם העסיק אותי הרעיון שאדם יקר זה מתנוון בעיירה דוגמת קלרש, עיירה פרובינציאלית, שלא היו בה בעלי־תריסין. אנשים כערכו לא רבים היו, ופטישו לא מצא את סדנו הראוי. בתנאים אחרים ובסביבה אחרת היה בלי ספק פועל יותר ומאציל מרוחו יתר האצלה.

בקיץ תרצ"ז, לפני שהתכנס הקונגרס הציוני העשרים הקהילו המפלגות הציוניות אסיפות, הפיצו שקלים וערכו ציד על כל שוקל ובוחר כמנהג. באחד הימים ההם הזדמן הוא לחנותו של אבי ושוחח אתו על בעית הפצת השקלים. נעשיתי שותף לשיחתם ואגב כך שאלתיו מדוע לא תקהיל גם מפלגתו אסיפת עם ותביא דברה לקהל הבוחרים־השוקלים. על כך קיבלתי את תשובתו שאין לו כל ענין באסיפה, ההמון לא יבוא והמעטים שיבואו למענו אין להם צורך באסיפה, ולכן בחר הוא בדרך מקורית ביותר כדי להביא את דבר מפלגתו בפני הבוחרים: התרוצץ בין השוקלים, בא לביתם (בימינו אנו, זה נהפך לשיטה בדוקה של המפלגות — כולן) והרצה בפני כל אחד לחוד את מגמת ה„מזרחי" ועד כמה שכל יהודי באשר הוא יהודי מחוייב לבחור בנציגות שתדע להגן ולממש את מסורת ישראל בארץ־ישראל. ואמנם שיטת ההסברה הזאת, המקורית שלו, הוכתרה בהצלחה מלאה. 70 קולות צברה אז רשימת ה„מזרחי", בעוד שבבחירות לקונגרסים קודמים צברה רשימתו בקושי תריסר קולות. היה זה נצחון אישי שלו אבל גם פרי פעולה שקדנית ומסורה שביצע למען רעיון שדגל בו.

עד פרוץ מלחמת העולם היו לעתים מגיעות אלי ידיעות מסויימות ממנו, אך מני אז נסתתמו כל מקורות הידיעות. יתכן שעודנו חי ומתגורר אי־שם, יתכן גם — אל אפתח פה לשטן — וגורלו כבר חרוץ פעם ולתמיד... ככה או אחרת עברה כוס התמרורים והשקתה רוש ולענה את אחד מיקירי קרתא ובעלי התריסין שקמו אי פעם לקלרש — עיר מגוריו.

ד. יוסילביץ

משה הלפרין

בן טובים ובר אבהן היה. אביו, אם כי לא היה מפרנסי העיירה, הרי מנכבדיה היה, תלמיד חכם ובר־אוריין, ואמו, שמתה עליו בהיותו עוד צעיר בשנים, היתה אחת הנשים האצילות בקלרש.

אבל היה לו לא רק „יחוס אבות", כי אם גם יחוס עצמו. בין הנוער הקלרשאי היה משופרא דשופרא. מן המעטים שסיימו את חוק לימודיהם בגימנסיה קישינובית (סיים בית אולפנא למסחר) וחוץ מהשכלתו שקיבל בגימנסיה עוד הרחיב בעצמו את יריעת ידיעותיו. למד עברית ושלט בה על בוריה. ידע יפה את השיטות והמגמות של התנועות החברתיות. את תורת גורדון ידע היטב, ובחוגי „גורדוניה", היה מנהל שיחות מענינות ומקיפות על תורה זו.

בהיווסד „גורדוניה" בקלרש היה הוא עם מיסדיה — לאחר שהצטרף לתנועה זו עוד בלמדו בקישינוב. הוא עמל הרבה לביסוס הסניף והרחבתו. גם לסניף הקישינובי תרם תרומה חשובה. מדי ערב לאחר הלימודים הרצה, הסביר, שוחח על

בעיות שונות של הציונות, הקבוצה, הארץ וכו׳. השפעתו היתה מרובה ושיחותיו — מאורע. הקשיבו לו הקשבה דרוכה ובצמא שתו את דבריו. שיחותיו לא מוכנות מראש היו, מאליהן קלחו ושפעו. מדבר היה בשקט, בקול נמוך ולבבי. נקט שפה פשוטה ומובנת, הירבה להסביר למען יבין המאזין.

לא היה מן הקופצים בראש. לא רדף כבוד ופירסום. לעתים רחוקות מאוד הופיע על במה ציבורית־פומבית, אך משהופיע הופיע בכל מלוא שיעור קומתו — וגבה קומה היה — נאם בבטחה, בשיקול דעת והגיון. לא האריך דברים, אך דבריו היו מעין מועט המחזיק את המרובה. מעין קסם קרן מדמותו, נהורא מעליא. לא היה רגיל לשבת על יד שולחן־הנאומים, אלא מחכה היה מאחורי הקלעים עד הגיע תורו לדבר ועם סיום דבריו שוב נחבא אל מאחורי הקלעים.

עם היותו מדריך ומחנך מחונן, היה גם חבר נעים להתרועע. מאד נעמה חברתו. בחור עליז ושמח היה. אהב מעשי קונדס המבדחים את הדעת, היה ממשיל משלים ומספר „מעשה׳ שהיה״. גם נעים זמירות היה, קול ערב השתפך מגרונו, קול בס גברי, ומתלוצץ היה על חשבון הבחורות וקולן העדין...

הרבה ערבים זכורים לי עת ישבנו, קומץ קטן של חברים, באולם „גורדוניה״, שהיה מואר למחצה ומוסק בהבל פי החברים. ישבנו צמודים וצפופים איש לרעהו, מכורבלים במעילי חורף ומאזינים לשירתו הערבה, שיר רוסי, שיר קוקזי, שיר חלוצי, ומפליגים היינו על כנפי הדמיונות...

על יד אלפי זכרונות וחוויות השמורות אתי מאישיותו שמור וחי בלבי זכר בילוי משותף בקיץ בכפר סמוך לקלרש, לשם נסענו לנוח אחרי שנת לימודים. ימים שלמים ישבנו יחד בצל עץ עבות משוחחים ומפטפטים על דא והא.

אמנם לא היה הוא כולו תכלת. מגרעות שכנו בו ולא תמיד היה יחסו לזולת כן, אבל הערצנו את האידיאליזם שלו.

ב„גורדוניה״ נחשב היה לאורטודוקס. בהגיע שעתו לצאת להכשרה קם ויצא. לא התחשב בכלום. אביו התנגד: מצב בריאותו רופף היה, אבל הוא לא שעה לכל אלה, יצא להכשרה וכעבור זמן קצר נדד למקום שני והתעתד לחיים בקבוצה.

לפתע פתאום, קיבלו הדברים פנים אחרות. הוא חלה ובפקודת הרופאים רותק למיטה. לכתחילה לא ידענו מה עובר עליו ורק כעבור זמן נודע ברבים: שיתוק. שנה תמימה התענה ביסורי גוף ונפש. מדי יום ביומו הייתי מבקרו וכל ביקור היה עינוי. הלב התפלץ מכאב לראותו הולך ודועך כנר.

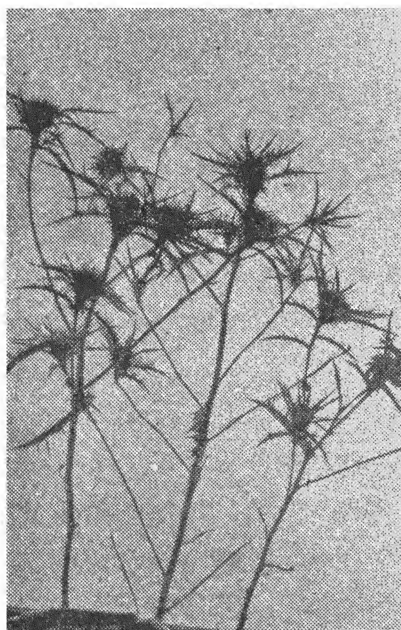
ביום עליתי ארצה כשהלכתי להיפרד ממנו שאלני: „איפה נתראה?״ לכשעניתי לו „בארץ״ ענני במנוד יד של יאוש ואבדן תקוה, אך אני עוד פיללתי שאולי יתרחש נס. הנס לא התרחש כרצוני ורצון כל חבריו. כעבור חודשים אחדים אחרי עלותי ארצה קיבלנו את הידיעה על מותו.

כשהייתי בתרצ"ז בקלרש הלכתי להשתטח על קברו שנכרה בבית העלמין הישן בין אנשים מכובדים ונשואי פנים. כפי שסופר לי לא ידעה קלרש הרבה לוויות כאלה. העיירה כולה על אנשיה, נשיה וטפה הלכו אחרי מיטתו, לא נרתעו מהקור והבוץ של אותה תקופה — החורף היה אז בעיצומו.

אביו וגיסו הנציחו את שמו ביסדם על יד „גורדוניה" ספריה על שמו. „גורדוניה" נשאה — כל זמן קיומה — את שמו וזכרו בכבוד והערצה.

וכה תמו החיים של חבר נעורים, שעד היום זכרו חי בלב כל מי שזכה להכירו. ינון זכרו לעולמים.

ד. יוסילביץ

מוסדות סעד

בית החולים היהודי

(כתבה שהופיעה בעתון „אונזער צייט" בשנת 1929)

העיירה קלרש קיימת כבר למעלה מ־150 שנה. 95% מתושבי המקום הנם יהודים. מקור הפרנסה העיקרי: סחר בפירות. האזרח היהודי־הרומני הראשון — **ישראל חיים דאוויד**, שסייע לעם הרומני לפרוק את עול התורכים — נולד בקלרש.

הכניסה הראשית לבית החולים

בצילום: אברהם־יאנקל אוטשיטל בחברת אחיות וסניטריות של בית החולים

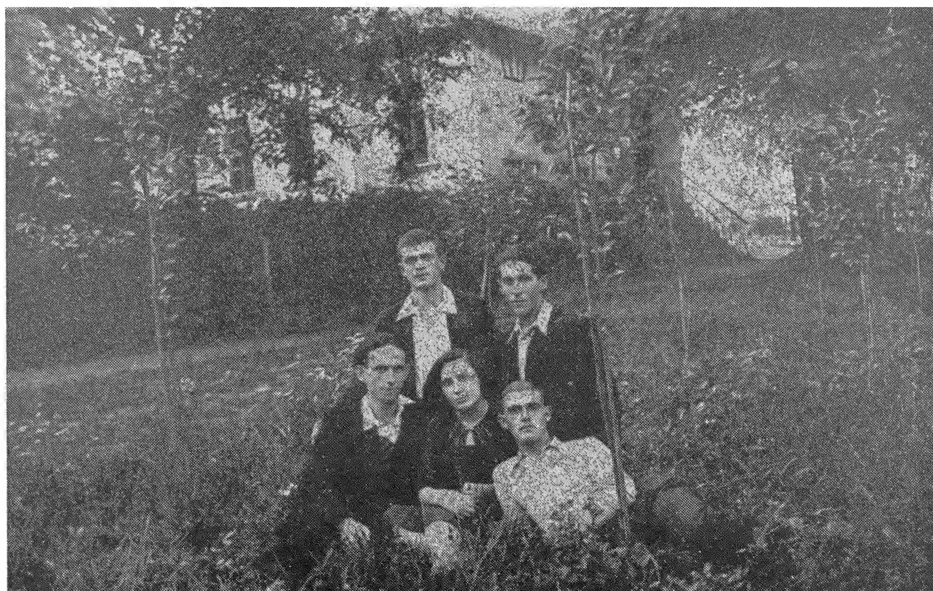
קיימים בקלרש מספר מוסדות צבור בעלי ערך וחשיבות שביניהם תופס מקום מיוחד בית החולים היהודי על כל סידוריו הנוחים, בניינו היפה ונופו המרהיב

מסביב. על ידו מחלקת־יולדות, ומחלקה למחלות מידבקות נוסף למחלקה למחלות פנימיות. ראשית קיומו של בית החולים משנת 1875 בבית דל מט־לנפול בשם „הקדש". בשנת 1909 הוקם הבניין הנוכחי בסיועם של משפחות אברהם ומלכה ברונשטיין, י.ע. סאדיגורסקי, ב. פישטיין, מ. רצ׳שטר, א. פיכמן, ד"ר חסילב ז"ל ומשפחת שוורץ בראשות אמם הינדה ז"ל אשר באמצעיה הדלים הקימה את המחלקה למחלות מתדבקות וריהטה את האולם המרכזי של בית החולים.

הצוות הרפואי מורכב מהרופאים פ. פייגין וא. פומרנץ ועל ידיהם עוזרות האחיות ע. גלר וז. שקיאלר.

הוועד מורכב מהח׳ מ. פייער, מ. גולדמן, מאיר גלפרין, נ. באטלמן, ש. קלעטניטש, וא. שלפמן.

באי כוח הקהילה בוועד הם: י. ברונשטיין וש. שטיינגרד.

קטע מבנין בית החולים

קופת „חסכון וגמילות חסד"

(כתבה שהופיעה בעתון „אונזער־צייט" בשנת 1929)

בעית האשראי נעשתה בזמן האחרון בעיה בוערת המעסיקה בלי הרף את המוני היהודים בארצות מזרח אירופה ובמיוחד את השכבות הדלות והעממיות.

בפולין מצאה הבעיה את פתרונה ביסוד קופות „גמילות חסד" והן היוו עוגן־הצלה לאוכלוסיית המקום.

שונה הוא המצב כאן ברומניה בכלל ובבסראביה בפרט. בכל המדינה המאכלסת כמיליון יהודים יש מספר קטן של קופות „גמילות חסד". קשה לציין במי תלוי הקולר, אך עובדה היא שהעתון „אונזער צייט" עורר מספר פעמים את בעיית האשראי הזול וההלוואות ארוכות המועד ללא ריבית וכל פעם שהשאלה עלתה על סדר היום מצאה אזניים אטומות ולא נענו לה ראשי המוסדות ועסקני הצבור

הועד המורחב של קופת „חסכון וגמילות חסד" — ה„בענקל"

חברי הועד בשנת 1928

יושבים בשורה ראשונה מימין לשמאל: פ׳ גיטניק, א׳ סירקוביץ, מ׳ גורשמן, ש׳ טרוקר, מ׳ סדיגורסקי, ח׳ נירון

יושבים בשורה שניה מימין: מ׳ גולדמן, נ׳ נודלמן, מ׳ פייער, י׳ גראבויס, ז׳ קרסנשנסקי, ש׳ שניידר, ז׳ וינברג

בעמידה מימין: מ׳ קויפמן, (—), נ׳ בטלמן, ד׳ גלוזמן, א׳ פרידמן, ש׳ יוסילביץ, ש׳ יאסקין

ולמרות ש„הכל מודים" בחשיבות הענין, לא הצליחו להזיזה קדימה. כרגיל במצבים כאלה חסר היה הכוח היוזם המדרבן והמוציא לפועל. במקומות השונים בהם קיימות קופות „גמילות־חסד" אורגנו לא מבחוץ כי אם מבפנים, הודות ליוזמתם של עסקני צבור. בין מספר המקומות בבסראביה בהן ישנן קופות „גמילות חסד" תופסת הקופה הקלרשאית מקום נכבד.

בדיוק לפני חמש שנים, כשגבר המשבר הכלכלי בסביבה, נשארו מאות בעלי מלאכה, סוחרים וחנוונים זעירים, שקועים בחובות ומצבם היה קשה. בבת אחת נסתמו כל מקורות האשראי להון חוזר. אז נתאספו עסקני העיירה וה׳ יצחק סורוצקי בראש והחליטו על יסוד קופת „גמילות־חסד". מעשה זה נועז היה בשעה שמצב כלכלי קשה שרר בעיירה. למייסדים חסר היה גם כל נסיון בשטח זה, אולם המסירות והאמונה שפעמו בלב המייסדים, ומעט הכסף במזומן והרבה רצון טוב וכוונות נעלות הצעידום קדימה והם יסדו את הקופה המשמשת עתה דוגמה ומופת לסביבה כולה. הקופה מעניקה לנצרכים הלוואות ארוכות־מועד ללא ריבית המ־סייעות לבסס מחדש את מקור פרנסתם.

הודות למסירותו של ה׳ סורוצקי אין לה לקופה כמעט הוצאות ניהול ואדמי־ניסטרציה. העומדים בראש המוסד הזה ידעו ליצור יש מאין וכיום נמצא בקופה

סכום כסף הראוי להתכבד בו. לעזרת הקופה בא גם ה׳ ו. מילשטיין מ„הפונדישן״ אשר העניק לקופה הלוואה בסך 150 אלף לי לתקופה של חמש שנים. כיום מונה הקופה 300 חבר.

הנהלת הקופה מורכבת מה׳ ו. סורוצקי — יושב ראש, א. יוסילביץ — סגנו, א. פכטר — גזבר וג. כהן — מזכיר כללי. כחברים בהנהלה הם ה׳ ש. קיציס, ש. ערליכמאן, ח. פרלמוטר, ש. ביקמאן, ש. ספיר, ו. רזניק, ז. בליאק, מ. קליטיניטש, צ. פורטוגייס, א. קריפס, ב. גאריעדנסקי, ח. שטיינברג, א. רייזיס, ד. שעברוצקי נ. ברייטמאן, ד. לווינסון. מנהל החשבונות הוא ה׳ יונה סירקיס.

השבוע חגגה הקופה חמש שנות קיום. לכבוד המאורע שהוחג באולם הקולנוע המקומי, התקיימה אסיפת עם שבה נאמו ו. סורוצקי שסיפר על פעולות הקופה וכן עוד דברו א. יוסילביץ, א. פכטר ג. כהן, ש. זיגלבוים, ש. ביליאנסקי ונ. קראסנושנסקי. כולם ציינו בדבריהם את חשיבות קיום הקופה ואת חלקו הרב של ה׳ ו. סורוצקי בכך. לאות תודה והוקרה הציעו לבחור בו ליושב ראש לכל ימי חייו. ההצעה נתקבלה בתשואות כל הקהל.

למחרת היום התקיימה בביתו של היו״ר ארוחה חגיגית בהשתתפות חברי ההנהלה ומוזמנים. נשאו נאומים ובין היתר הציע ה׳ יעקב גלוזמן לנטוע ב„יער הרצל״ 3 עצים על שמו של היושב ראש.

חברי הועד בשנת 1932

בישיבה מימין: רבינוביץ, ז. וינברג, מ. קוטשוק, ש. טרוקר, מ. גלפרין, י. אסנת, גורשמן
בעמידה מימין: נ. בטלמן, י. חרטון, מ. גולדמן, ש. שטיינגרד, א. סירקוביץ, ל. מנדליוב
בעמידה למעלה: י. גרשמן, ח. נירון, סוסלנסקי

שרה טרוקר

נשים בפעולות סעד

בהרגשת גאווה הנני נגשת לכתיבת זכרונות על מוסד עזרה אחד בשם „עזרת חולים" אשר נוסד בקלרש בשנות השלושים.

הגורמים שהניעו הנחת יסוד לסוג זה של הגשת עזרה לנצרך ולנזקק נבעו בראש וראשונה מהעובדה המדאיגה שלא מעטים היו המקרים הסוציאליים בקלרש, אנשים שנזקקו לעדוד ועזרה. בעיירתנו נמצאו נשים רבות אשר נמשכו, מתוך הכרה לעבודה זו מתוך התנדבות, והיו שהתחננו ממש שיטילו עליהן תפקידים בשטח הגשת עזרה לנזקק ולחולה.

בהווסד „עזרת חולים" רצינו לראות באגודה זו מזוג של „מעשה צדקה" שיגרתי עם תנופה צבורית מקיפה ואכן הצלחנו למשוך לעבודתנו חברות מחוגים שונים ובנות גילים שונים.

שרה׳קה ברגינר ז"ל, בהתאם לתכונותיה, מסירותה וגישתה הרצינית לכל סוגי התפקידים — טבעי היה שתפקיד יושבת הראש יימסר לידיה.

ואם כי למערכת הבחירות נלוו חילוקי דעות ומלחמת דעות, לא כן היה ביחס לשרה׳קה ברגינר. פה אחד ובליווי דברי הערכה הסכימו כולם למינוייה. הגב׳ ברונשטיין נבחרה לתפקיד הגזברית ואנוכי שימשתי בתפקיד מזכירת הוועד.

במה התבטאה פעילותנו? ואיך פעלנו?

עיקרי האגודה היו כדלקמן:

- תמיכה חומרית באנשים חולים.
- תמיכה כל־צדדית לאשה המחוסרת אמצעים לאחר לידה.
- ארגון מחנות־קיץ לילדים עניים בהעדפת אותו חלק שמבחינה גופנית היה ירוד וחלוש.
- דאגה לטיפול רפואי בעניים ואשפוזם בבית החולים.

כולנו זוכרים את הרגשת הגאווה של כל התושבים על ה„אידישין־שפיטאל״ שלנו — בית החולים היהודי. תושבי קלרש לדורותיהם השונים, טיפחו במסירות בלתי נשכחת וקיימו את בית החולים בסידוריו הפנימיים אשר עוררו תשומת לבם של כל באי שעריו. אבל לא תמיד יכול היה לספק צורכי האשפוז של כל האוכלוסיה הנזקקת. הנהלת בית החולים גילתה מידה גדולה של הבנה לפעולתנו, וכך צמחה ברכה רבה לנזקקים.

דאגנו גם לחולה שבעוזבו את בית החולים לא היה מוכשר מחמת חולשתו לחזור מיד לעבודתו ופרנסתו. אגודתנו היתה תומכת בו בכסף עד אשר כושר עבודתו חזר אליו. תמיכה כספית ניתנת היתה גם לאלה אשר נזקקו לנסיעה לקישינוב

קבוצת ילדים־מבריאים בשעת ארוחתם

העיר, לשם שיקוף או צילום רנטגני או כדי להשיג תרופות מסוימות יקרות, שלא היו בנמצא בקלרש. בין הנעזרים היו גם חולי־שחפת. בזמננו מחלה זו אינה מבהילה עוד, היא אינה מפילה חללים עתה, אולם אז גרמה הרבה צער ויגון לחולים בה ויגון לאלה שראו את סבלם. סיפקנו לחולים אלה חלב, חמאה, סוכר וגם כסף מזומן. ידינו היו מלאות עבודה ומושטות לכל נצרך במשך כל ימות השנה. זוכרת אני שאחת הפעולות שלנו, שהיוותה מעין חידוש רב בשביל העיירה היתה ארגון מחנה־קיץ לילדים עניים למשך שלשה חדשים. כמה מרעננת ומעודדת היתה פעולתנו זו למען הילדים. שכרנו בית גדול, מוקף גן באחד הכפרים הסמוכים וכדי לקיים בתוכו „מחנה־קיץ״ המצאנו מטות, מזרונים, שולחנות, כסאות, ארונות, כלי בישול, כלי אוכל ומצרכי מזון. בכתבי היום שורות אלו על הקשיים מלפני 25 שנה אינני יכולה לשכוח את מאבקנו להשגת כל אלה אז!! כי לא כל כך פשוט

היה זה לנו, נשי קלרש — „נשים פרובינציאליות״, מחוסרות־נסיון כלשהו, לארגן חיי מחנות־קיץ. אך עמדנו בכל זה ולא בלי הצלחה.

השאלה המרכזית היתה איך לפתור בעיות התקציב. לשם כך הרחיב הוועד הקיים את מסגרתו. צורפו אליו: ביילה קוגאן, גב׳ דובין, גב׳ ארליך, גב׳ ברונפמן, גב׳ יוסילביץ, סוסל טרוקר, גב׳ ויסמן, אשת העורך דין, וכולן עבדו ללא לאות. התרימו את תושבי העיר, כל אחת באיזור שלה, ולמרות ההתמסרות הקנאית של הפעילות, התהווה בכל זאת גרעון תמידי בקופה. כי ההוצאות נתרבו וגם קמו „מתחרים״. היו פניות לתושבים מטעם „קרן הקיימת״ ו„קרן היסוד״ ועוד. ונמצאו שונים, שהיו נוקטים בטכסיס דו־משמעותי. כשהגיעו אליהם להתרמה לטובת „מחנה הקיץ״ נמקו סרובם בטענה שאינם רוצים לתמוך במפעל המחנך ילדים לקומוניזם כביכול וכאשר נתבקשו לתרום לקרנות הלאומיות המקובלות סרבו וטענה בפיהם, שאינם ציונים.

גב׳ ברונשטיין, אחת האמידות שבינינו, היתה לפעמים „מלווה״ כספים לאגודה וזה היה מפחית את הגרעון.

אנו טכסנו כל מיני עצות. הפעלנו זוגות של נשים צעירות: אולי הן תצלחנה בפעולת ההתרמה! זוכרת אני שפנינו בבקשת תמיכה גם לארגון בני קלרש בארצות הברית שבראשו עמדו הה׳ יוסף פישטין ופרידמן. קבלנו מהם תמיכה כספית, אולם לא במידה מניחה את הדעת. את מי לא הפעלנו למטרה זו? כל רופאי המקום: הד״ר אוורבוך, ד״ר פומעראנץ, ד״ר ווינשטוק — עזרו לנו כמיטב יכולתם. וגם מקרב הבחורות הצעירות בנות המקום רבות עזרו לנו, ביחוד ז׳ניה יוסילביץ, פרלה קלנר, ליובה קוטשוק, אסתר פרידמן ועוד. י. מילשטין מנהל הג׳וינט שבקישינוב התייחס בידידות רבה למפעלנו. נעזרנו על ידו בקבלנו תמיכה כספית לא מבוטלת. היה מתפקידי האישי לנהל המשא ומתן ושמחתי על הצלחתי זו. ונשים קלרשאיות רבות הכינו בנפש חפצה מדי שבוע ושבוע כל מיני תבשילים ומעדנים בשביל הילדים.

ואנו פעילות הוועד מכתתות היינו את רגלינו לאורך קילומטרים אחדים, כדי להגיע למחנה ברגל כי לא הרשינו לעצמנו להוציא כסף לשכירת כרכרה, ולמרות כל זה לא חסרו גם תלונות וצרות שונות.

כפי שציינתי לא קל היה התפקיד לקיים מחנה קיץ. דברנו על קשיים כספיים. והבעיה החינוכית־פדגוגית — האם היתה פחות מסובכת לקיום המחנה? נסיון רב, לצערנו, לא עמד לרשותנו, ולא תמיד „שאבנו נחת״ מהמחנה.

זוכרת אני למשל מעשה קונדס אחד של הילדים: כאשר הביא שואב המים חבית מים למחנה (וזהו מקור אספקת המים היחידי) הוציאו ילדים אחדים את הברז מהחבית והמים התבזבזו ונאלצנו להיות מחוסרי מים במשך כל אותו היום. ואנו התלבטנו: האם עלינו להגיב ביד חזקה או להבליג?

מצב התברואה במקום הניח את הדעת. רופאי המקום התנדבו לשרתנו ללא שכר, והילדים היו נבדקים על ידם ובמקרה של מחלות הגישו הרופאים את כל העזרה הנדרשת.

חמש פעמים ליום הגישו לילדים אוכל טוב ומזין תוך התיעצות עם הרופאים, ועל ידי כך הצלנו הרבה ילדים מתת־תזונה ומחלות·

בשנת 1939 הופיע קושי מיוחד להחזקת מחנה הקיץ, כי אפשר היה לארגנו רק באשור הרופא הממשלתי· לשמחתנו היה הרופא של בית החולים הממשלתי אדם נחמד ונוח לבריות, וללא תקלות הצלחנו לקבל את הרשיון·

ועד „עזרת עניים" ופעיליו בתוך מחנה קיץ של ילדים נזקקים, באחד מכפרי הסביבה

בעמידה מימין לשמאל: ש· טרוקר, ג· קפריאנסקי, קוטלר, ח· נירון, א· פרידמן, ד"ר וויינשטוק, ש· ברגינר, אשת אדווי· ווייסמן, ס· טרוקר, ב· קוגאן, ש· בורמן, דובין, טיטלמן, ברונשטיין, (—), ד"ר פומרנץ, ברונשטיין, אשת ד"ר פומרנץ· בישיבה: פ· קלנר, ז· יוסילביץ

י. אוצ׳יטל

„מתן־בסתר"

אמנם פוריה היא אדמת בסראביה אולם סדרי־חיים וחוקי־חיים קבועים גרמו שרבים, ורבים מאד, חיו חיי חוסר ודחקות — חיי דלות. אכן לא פסחו על עיירתנו גם „חולמים" שונים לשנוי „סדרי־בראשית" של החברה האנושית שבכוחם לפתור כל הבעיות הסוציאליות של חיי־דחקות וחיי דלות אך בינתיים, על מה יישען הנצרך ? בעיקר אותם ראשי בתי־אב שרק תמול שלשום „ליהודים מכובדים" נחשבו וניהלו עסקים שונים בהצלחה ופתאום עולמם חשך בעדם, ונהפכו ל„יורדים" ופת לחמם נכרתה מפיהם ומפי בני משפחתם...

„משרדי־סעד" ממשלתיים לא היו במציאות. מה שלא עשתה הממשלה עשתה ה„צבוריות היהודית". „קומיטטים" (ועדים) למיניהם צצו וקמו כדי לבוא לעזרת הנצרכים, אך הם פעלו בעיקר לקיום ה„תלמוד־תורה" — מוסד ללמוד תורה לילדים נטולי־יכולת, ו„עזרת־חולים" — למקרים של צורך באשפוז. לשם כך הקימו וקיימו את בית החולים היהודי העצמאי, בו אושפזו ומצאו מרפא נזקקים רבים. היו משפחות מרודות, חסרות לחם יומם... כדי לספק להן צרכיהן המינימליים נעשו פעולות מתן בסתר. נשים צדקניות, בלי מרכאות, כוונו פעולות עזרה אלו לפי מיטב ה„תורה הקונספרטיבית". אי־פרסום שם המקבל והקפדה חמורה על כללי הסודיות : התורם תרומתו לא הכיר לעולם לטובת מי הוא תורם חלקו, והמקבל הנזקק, לא ידע אף פעם מי הם התומכים בו.

אשה צנועה העושה מלאכתה זו באמונה היתה בלומה דובובי ז"ל שלמרות גילה הקשיש כתתה רגליה בחול וברפש לקבל התרומות הקדושות האלו*.

* בנה הבכור, שבתאי, תושב ותיק של ארצנו, סיפר לי כי בבואו, בשנת 1930, לקלרש לביקור קרובים, התחרו ביניהם העגלונים שליד תחנת הרכבת : מי מהם יזכה להסיע את בנה של בלומה אל בית הוריו. לבסוף נקלט באחת העגלות. העגלון נעצר במפתיע על יד „בית הכנסת הראשקובי" והצביע בידו על שלט בחזית בית הכנסת שהעיד, כי לאחר שריפה גדולה שגרמה להריסת בית הכנסת, הוקם על תלו ושופץ הודות לעזרתה של בלומה דובובי, שבמסירותה לא ידעה גבול. לכשהגיעו למחוז חפצם, סרב העגלון בכל תוקף לקבל שכר הנסיעה כי זכר האיש חסד האשה הזאת שהרבתה במעשים טובים לתושבים רבים.

ס· קנדל

שורה של מוסדות

מבצע סעד

בעיר לא חסרו עניים, אלא שבקיץ לא הרגישו בהם כמעט היות ומיד אחרי חג הפסח הבשילו האגסים הקטנים ואחריהם הדובדבנים המתוקים (קארשן) והחמ־מצים (ויינשל) ואחריהם כרגיל שפע של כל מיני פירות, ואפילו העניים שבעיר מצאו כמעט כולם את פרנסתם בסבלות, בתיווך בין האכר לסוחר, במסחר זעיר, קניה ומכירה וכן בעלי העגלות להובלת סחורות ולהסעת אנשים· בקיץ היתה תעסוקה רבה גם לבעלי מלאכה, היות והגויים הזמינו את בגדיהם, פרוותיהם, מגפיהם ויתר מיני הלבשה והנעלה לחורף· גם הנגרים והנפחים היו מועסקים בהכנת רהיטים, כלי בית, כלי רכב, כלי עבודה; בניית מתקני ה„דוחובויה", הכנת הכלים לייבוש האגוזים·

אבל כשהתחיל החורף והגיע מלוא עוצמתו הורגש המחסור אצל אחדים מבעלי המלאכה ואנשי העמל, אשר לא השיגה ידם להכין מצרכים כדי הצורך ולא שחלילה סבלו בני „עמך" ממחסור· הקהילה דאגה לנצרכים וחוץ מתמיכות פרטיות שבעלות־הבית הביאו באין רואים לבתי הנצרכים היתה ועדה אשר דאגה להגיש סעד לפי הצורך, אולי לא בשפע אבל תמיכה זו הצילה את מחוסרי האמצעים מרעב ללחם· אציין גם מקרה מיוחד במינו: מיבצע עצים להסקה· בחורף אחד עלתה הדרישה לעצי הסקה למעלה מהמשוער, ובמחסנים שהוכנו בקיץ על ידי פרנסי העיר עבור הנצרכים אזלו העצים, כי קשה היה החורף מהרגיל· מה עשו? גייסו את הנוער, שאלו עגלות מאת בעלי הבוסתנים שלא מכרו את סוסיהם ועגלותיהם אחרי העונה, חילקו את המתנדבים למיבצע רכישת עצי הסקה לפי הרחובות· הנוער הציוני שהיה תמיד מוכן לפעולות לאומיות וצבוריות, ביקר אצל בעלי בתים וביקש תרומת עצים בשביל הנצרכים· בני העיר פתחו את המחסנים או מסרו את המפתחות לצעירים אשר העמיסו על העגלות „ברם" (משא שבן־אדם יכול לשאת בזרועותיו) אחד או שניים ואף גם שלושה, לפי המלאי שבמחסן, לפי ראות עיניו של העושה במלאכה ולפי בעל המחסן (לפעמים עשו מעשי קונדס והתנקמו בקמצנים ובמקום מנה או שניים הריקו את המחסן)· בצורה זו נתמלאו מחסני הקהילה עצים ועניי העיר לא חשו בקור·

„קימחא דפסחא"

פרנסי העיר דאגו לספק מצות לפסח למחוסרי האמצעים, שלא היו מועטים· יהודים גם מן המעמד הבינוני נשארו לפעמים עם גמר עונת החורף בלי מצרכים ובלי כסף להוצאות הבית· לאלה קראו „נסתרים", ומתן בסתר היה מקודש בעיירתנו כמצווה ראשונית במעלה· לאנשים אלה היה ידיד או מודע מביא מצות, תפוחים ומצרכים אחרים לחג, בלי שידעו כי זו תרומת הקהילה· הידיד שהביא את המצרכים ל„נסתר" הציעם לו בתור הלוואה שישלמה כשירווח לו· כל זה

לבל יפגע באיש ולא יעבור על „המלבין פני חברו".
כבר עם בוא חודש אדר נחלצו נכבדי העיר לאסוף כסף. זוגות זוגות מבקרים בבתים ומבקשים כסף לתמיכה בנצרכים. תרומה זאת נקראה תרומה בשם „מעות חיטים". היהודים בני העיירה הבינו לצורך השעה ותרמו במלוא ההכרה וביד מלאה. אין לשכוח שתרומת „מעות חיטים" לא היתה התרומה היחידה הנדרשת. על היהודים היה לעמוד במבחנים כספיים קשים. היה עליהם לתמוך בכל המוסדות העירו־ניים־הממשלתיים, מחוץ למוסדות עירוניים מובהקים יהודיים, דתיים וחברותיים, כגון: בתי ספר, בתי כנסת, תלמוד תורה, החזקת רבנים, דיינים, שוחטים, חזנים, שמשים, „מלביש ערומים", „הכנסת כלה" ועוד — מוסדות צדקה אשר לגבי הגויים היו בדרך כלל רבים מהם מתקיימים על חשבון הממשלה, אבל היהודים הוכרחו לקיים כל אלה על חשבונם הפרטי. יש לציין שלא כל האוכלוסיה תמכה בכל המוסדות והתרומות. לא כל בעלי היכולת תרמו. רבים מהם לא רצו לדעת על מחסור אחיהם העניים, — וכל המעמסה נפלה על שכם המעמד הבינוני כמעט. הוא הוא שנשא בעול החיים הציבוריים היהודיים בעיירה היהודית, וגם למוסדות הלאומיים וקרנותיהם, קק"ל וקרן היסוד לא התנכר ותרם במלוא הכרתו.
בהזדמנות זו לא אקפח את חלקה של האשה בת המעמד הבינוני. גם נשים התגייסו לצרכי הציבור, ואלה שלא היו מסוגלות לפעילות ציבורית המריצו את בעליהן לעסקנות זו. הן שטפלו בילדים, שמרו על המסורת ועל תודעה יהודית בלי כל לחץ או השפעה מבחוץ. לא פעם שמעתי אשה יוצאת מדירתה לחנותה ושולחת את בעלה לבית הכנסת שלא יאחר לתפילת מנחה, או שולחת אותו, כדי לשתפו בשליחות ציבורית, והיא עצמה נשארה בחנות למלא את מקום בעלה בהמצאת פרנסה למשפחה.

„חברה קדישא"

לקיים מצוות „חסד של אמת" דאגה חברה „קדישא" שהיתה קיימת בקלרש. החברה היתה מורכבת מנכבדי העיר, יחיאל רזניק, משה רזניק, משה קלטיניץ (משה טימיליאוצר), חיים לייב מלמוד, ברל דייטש, יוסף דער פוילישער, שלמה סדיגורסקי, חיים ציפלשטר ואחרים. ה„חברה קדישא" דאגה לבית מרחץ מיוחד לטיהור המת, אולם־המתנה למשתתפים בלוויה, אולם־רחצה ומקוה טהרה, אולם לתפירת תכריכים. כמו כן דאגה החברה למלאי של בד לתכריכים, לשמירת בית הקברות והקפידו שלא תהיה פירצה בגדר בית הקברות שלא יחדור שמה כלב או חיה טורפת.
החברה דאגה גם להביא לקבר ישראל את המתים מבין עניי העיר, שאין ידם משגת להוצאות קבורה, ובהקמת מצבה. טפלו גם במתים זרים שבסביבה והביאום לקבר ישראל.
בהזדמנות זו אזכיר את מצבת החייל העברי האלמוני בבית הקברות שבקלרש. מצבה יפה וגדולה. על קברו של קצין יהודי בצבא הרוסי אשר בעברו עם גדודו דרך קלרש לכיוון הקרפטים לחזית הגרמנית בימי מלחמת העולם הראשונה, חלה בדרך ואושפז בבית החולים היהודי בקלרש ומת שם.

„בית המרחץ"

בני קלרש לא ראו צורך וגם לא הביעו רצון לעשות לבריאותם. ביוב ואינסטלציה של מים בבתים לא היו (למרות האבק בקיץ והבוץ בסתיו) ומובן שמקלחות ואמבטיות גם כן לא היו בבתים.

כדי לרחוץ את גופם הסתפקו בשני בתי המרחץ שהיו קיימים בקלרש. אחד ברחוב נישקאני והוא הישן, והשני ברחוב בית המרחץ (בוד גאס).

מכיוון שבימי הגשמים והפשרת השלגים אי אפשר היה להגיע לבית מרחץ אחרון זה, היו הולכים לשם דרך סמטת יוסיל פיצ׳וק ומשם פסעו על בולי עץ, אבנים וקרשים שהונחו והיו מגיעים למחוז חפצם בקפיצות אקרובטיות ממש. היתה גם דרך אחרת והיא מסילת הברזל ומשם הגיעו מאחורי בית המרחץ בקפיצה מעל הגדר.

בכניסה עמד שולחן קטן עשוי עץ ומאחוריו ישבה בילה בקליוק, היא בילה ששמה הלך לפניה כמוכרת הדגים בשוק וזריזותה במשקל היתה ללא מתחרה. קטנת קומה היתה וצעקותיה הדהדו בכל השוק. לפעמים מילא את מקומה חתנה פישל ולידו ערימה של מטאטאים המשמשים להזעה. המטאטאים היו עשויים ענפי אלון וארכם 30—40 ס"מ. אחרי שהיו שורים אותם במים רותחים זמן מה היו הם מתרככים ואז היו טובים לשימוש להצלפה על הגוף, המחומם מן האדים המרוכזים על הספסל העליון קרוב לתקרה.

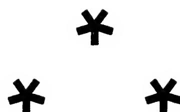
מובן שלהנאה כזו יכולת להגיע אם חברה׳מן אתה, ולא — היה עליך להסתפק בשלב נמוך.

אחרי שקנית את המטאטא ושילמת דמי כניסה — הדרך לאולם פתוחה. לכל ארכו של האולם על יד הקירות היו בנויים ארונות בעלי תאים הנסגרים במפתח עשוי חוט ברזל עבה.

השימוש בתא מיוחד גרר אחריו תשלום נוסף והרוב העדיף לפשוט את הבגדים ולחלוץ המגפיים או הנעליים לצררם בחולצה ולהניחם על הדוכנים הכלליים. מכאן והלאה היית שרוי כולך בהנאה.

אתה עובר את אולם המגרות והתאים ונכנס לאולם רחצה בלתי מחומם ועל כן כמעט ריק על פי רוב ומשם ישר לאולם ההזעה. על יד הקיר המזרחי מיכלית מים קרים שהיו ממלאים אותה מן הבאר שבחצר.

מצד שני מדרגות רחבות לאורך כל הקיר הצפוני קרוב לתקרה. על יד הקיר המערבי היו שתי המקוואות, האחת קטנה עם מים פושרים והגדולה עם מים קרים שנבעו ממעינות. על יד הקיר הדרומי התנור הגדול המכוסה חציו אבנים גדולות וחציו דוד גדול למים רותחים, האבנים היו אדומות מלהבות האש ומדי פעם יוצקים עליהם מים רותחים הנהפכים חיש לאדים העולים מעלה מעלה על לדרגה העליונה — שם האנשים מזיעים. כדי להיהנות מהזיעה מרביצים במטאטא על הגוף תוך קריאות להוסיף אדים; הב, הב עוד ועוד! עד שהוא קופץ למקוה הקרה כשגופו אדום כסלק.

(כתבה ב„אונזער צייט" ביום 9.12.37)

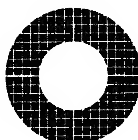
קומץ קטן של עסקני המקום קיבל על עצמו, מתוך דחף פנימי להבטיח לתושבי המקום תנאים סניטריים הוגנים והחליט להקים מחדש בית מרחץ במקום הישן, הנוטה לנפול ומהווה סכנה לסרים אליו.

המצב הכלכלי אמנם קשה בעיירה, אולם אין הוא יכול לשמש גורם מרתיע. כרגיל במקרים כגון אלה אין מעריכין בדייקנות את ההוצאות ורק עם התקדמות העבודה, נוכחו לדעת את גודל ההפרש בין האומדן ובין ההוצאות הממשיות. השלב הראשון בעבודה כבר נסתיים ולעיני תושבי המקום עומד בניין נאה ומתאים לתעודתו.

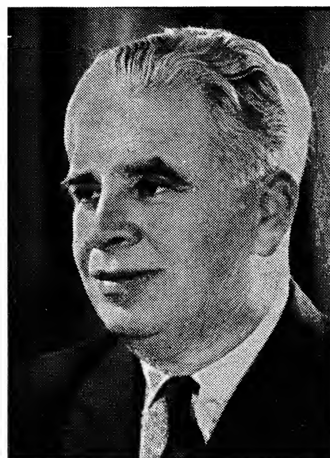
כבר הושקע במשך חדשי העבודה סכום של 375 אלף לי שנאסף בחלקו על ידי תרומות מרצון, מס מיוחד על עופות, וכמו כן מס מיוחד שנגבה מהסוחרים הוא „מס האגוזים" (מכל שק אגוזים מכור) וסכום של 145 אלף לי נאסף ע"י העסקנים בערבות פרטית לזמנים מוגבלים.

יש לקוות שתושבי המקום יעריכו כראוי את מאמציהם של העוסקים בדבר מצוה זה ויאפשרו להביא לידי גמר את המלאכה.

א. היימישער

תנועות
פוליטיות
תנועות
נוער

יצחק קורן

קלרש הציונית

ליהדות בסרביה מקום חשוב בתנועה הציונית מראשית ימיה. שבט זה של יהודים הצטיין בפעילותו הרבה למען „בית היוצר" הלאומי בתחום מזרח אירופה, פעילות שנתבלטה בגוונה וב־ביטויה המיוחד.

אין ברצוני לקפח את זכויותיה של קישינוב, בירתם של יהודי בסרביה, באמרי שהעיירה היהודית הבסרבאית במקוריותה, בתסיסתה היהודית, ב־התמסרותה ללא גבול לענייני הכלל היהודי, בעירנותה לכל המתרחש בר־חוב ובעולם היהודי, ובמידה לא קטנה בתמימותה המובלטת, מלאה תפקיד מכריע ביצירת הדמות היהודית הל־אומית של יהודי בסרביה.

במסגרת מופלאה זו של העיירה היהו־דית הבסרבאית תפסה קלרש מקום מיוחד בהצמיחה בנים שחרגו מתחום העיירה ומתחום יהדות בסרביה והיו למופת לציונות כולה. זכורני שהמנוח יוסף שפרינצק ז"ל, שהוא עצמו חונך, גדל והתפתח בצמיחתו הציבורית בקי־שינוב היהודית, לעתים קרובות נוהג היה להבליט את תרומתם של בני קלרש, כגון ישראל גלעדי ומ. פורטוגלי — מראשוני אנשי „השומר" בארץ — ולהרים על נס את זכרו של חיים גרינברג ז"ל, איש קלרש, שזינק למר־חבי הנהגת היהדות העולמית והציונית בכשרונו ובפעילותו הציבורית רבת־התנופה עד שהיה לאחד מראשי דברי התנועה הציונית במשך עשרות בשנים באירופה ובארה"ב ואחד מעמודי הת־ווך של ההגות הציונית, היהודית והכלל אנושית.

בהסתכלי אחורה לסוף שנות העשרים, ימים בהם מניתי את שנותי במספר האביבים, נזכר אני שראשית צעדי הצי־בוריים החלו כשהוזמנתי לפעולת הס־ברה וחינוך בקרב הנוער המתלמד בקלרש. חייב אני תודה לפעילי התנועה הציונית ול„צעירי ציון" מאותה תקו־פה, שקלטו אותי ואמצו את ביכורי־

פעילותי הציבורית בהרבה הבנה, חיבה ואהדה. יוסף קרסנושנסקי ז"ל, שהיה מראשי „צעירי ציון" בעיירה וחבריו הם שהמריצוני לעשות את צעדי הרא־שונים בקרב פעילי הנוער „פרחי ציון" שבמקום.

ביקורי הראשון בקלרש בשנת 1929 לשם תעמולה ציונית היה מלווה מתי־חות, רטט והתרגשות רבה. משהגעתי ברכבת לתחנת העיירה, מצאתי שם מספר ידידים שבאו לקבל את פני. עד היום טרם נסו מזכרוני טרטורי אופני העגלה שחצתה את הדרך עמוסת הבוץ העמוק של ימי הסתיו בקלרש, שהלמו בקצב אחיד עם פעימות לבי. הסוס העלוב — לא היה בכוחו להת־גבר על הבוץ ואך במאמצי הנוסעים, שירדו ודחפו את העגלה, הצלחנו בדרך נס לחלץ אותה ממצולות הבוץ ולהגיע למחוז חפצנו. שקיעתה של העגלה בבוץ העיבה, כנראה, על מצב רוחי ויוסף קרסנושנסקי הרגיעני בציינו שזהו מסע־סתוו רגיל בקלרש ואין כל חשש שמא לא נגיע למטרה. הגענו לאכסניה — בית חד־קומתי שגגו מכו־סה רעפים, שעמד בתוך שורה של חנויות שונות. עמדתי ליד החלון והש־קפתי לעבר הרחוב המרכזי. הסתכלתי בבני העיירה ובאורח חייהם. על אף ביצותיה של קלרש, שהפכו לשם־דבר בכל חלקי בסרביה, נוכחתי לדעת שכובדו של הבוץ אינו משפיע על אופיו של היהודי המקומי, שהצטיין בקלות רגליו ושהיה אץ ומתרוצץ בכל פינות הרחוב הגדול מבלי שים לב לנוף הטובעני.

בשנים הללו נתנה קלרש ביטוי הולם למיזוג שני הדורות שנסתמנו ביהדות באותם הימים: מחד גיסא — השכבה הדתית המסורתית, שהשתייכה ברובה המכריע למשפחת התנועה הציונית, ועל כך יש להודות לרב ישראל דב זווין ז"ל, הדמות הפאטריארכלית שהתבלטה בהשפעתה על החיים הי־הודיים במקום, ומאידך שכבת הנוער והמעמד הבינוני שצמחה וגדלה באותן השנים ושאפה להשתבץ בחיי התרבות החילונית. אולם יש לציין שקלרש לא ידעה מתיחות בין שני המחנות הללו — המחנה הדתי והמחנה החילוני. הודות למזיגה ולתיאום בין השכבות השונות בעיירה לא שובשה דמותה הי־הודית השורשית התוססת של העיירה הזאת.

נזכר אני, שבאותם רגעים של התבוננות רגועה ושקטה מבעד לחלון האכסניה בנעשה ברחוב, הגיעו לפתע לאזני צע־קות מחרידות של אדם. בתחילה לא יכולתי להבחין במהות הצעקה. אולם ככל שהצעקות הלכו וקרבו לאכסניה הובהר לי שצעקות אלה בוקעות מגרונו של הכרוז המכריז על האירועים הח־שובים העומדים לקרות באותו יום. הכרוז הכריז על כך, שהנה הגיעו היום ערדליים ללוי דובין, שהקצב קיבל בשר טרי, שהסטודנט יצחק קורן ינאם לפני הנוער בבית הכנסת, שלחנות־המכולת הגיע שמן זית ושהמקהלה המקומית תופיע מחר במועדון התר־בות, ועוד הודעות מהודעות שונות. כאיש קישינוב, שלא אתרע מזלו לש־מוע כרוז מימיו ולא הבין במהותו של מנהג ההכרזה, נפעמתי ונחרדתי, כי חששתי שיש פה נסיון להכשילני בהו־פעתי הראשונה. בעל האכסניה שהגיש לפני תקרובת של תה ועוגות־דבש, הב־חין במבוכתי והסביר לי, שהכרוז ששמו „זיסע פיפעק" מהווה מוסד חשוב ונכ־

בד בעיירה. בלעדיו אי־אפשר לקיים סדר תקין של קשר בין האוכלוסיה עם מוסדות תרבות וחיי המסחר במ־קום, ואם שילבו את שמי והופעתי לפני הנוער בהודעות הכרוז, סימן הוא שהענין הוא בבחינת מאורע בעיירה. זוכר אני באיזה להט ובאילו עינים יוקדות ליוו הנוכחים בהופעתי לפני הנוער, שהתקיימה בשעות הערב המוקדמות, כל פרט בסיפורי על הת־נועה הציונית, על הצורך לחתור להק־מת בית לאומי עצמאי בארץ ישראל ועל ראשית הצעדים בבנין הארץ. באופן מוחשי הדגשנו וסיכמנו לעצמנו שהע־יירה היהודית בבסרביה ספוגה אהבת ישראל ואהבת ציון. מה שריתק ועניין את הנוער ואת המבוגרים כאחת, לא היתה השאלה העקרונית של עצם קיום התנועה הציונית והצדקתה — על זה לא היו חולקים — כי אם: מה הם דרכי הביצוע של הגשמת הציונות.

הופעתי הראשונה בקלרש, שהיה לה המשך בהופעות דומות, החדירה בי את האופייני והמקורי שהיה בנוער הי־הודי הציוני בבסרביה. אני מעלה את הביקורים הראשונים שלי בקלרש בהר־גשת חיבה רבה. עיירות כגון קלרש הן חוליות בשרשרת של המהפכה היהו־דית, הלאומית והציונית הגדולה בקרב יהודי מזרח אירופה.

ריבה בודייסקי
(תאומים)

ריבה בודייסקי נושאת דברה בכנס השלישי של יוצאי קלרש, בישראל

מעט היסטוריה

שנת 1918. רוסיה מתלבטת בקשייה. המלחמה והמהפכה עשו ועושים בה שמות. הבניין הענק נהרס ואחר עוד לא הספיקו לבנות. אנרכיה ואנדרל־מוסיה. מלחמה מבפנים ומלחמה מב־חוץ. רעב, מחסור ויאוש אופף את הכל. תקוות יורדות לטמיון. הדוב הרוסי הענק שוכב פצוע וטורפים קט־נים עטים עליו מכל צד וקורעים מבשרו חתיכות; פולניה, לטוויה, ליטה, אס־טוניה, בסראביה. שעת כושר לרומניה הקטנה, שבין הפרוט והדנובה לעשות

חשבון עם רוסיה שכנתה.
חילות רומניה עוברים את הפרוט. הם צועדים מזרחה. חילות רוסיה הדוגלים ב„שלום", נסוגים באי סדר לעבר השני של הדניסטר, מתפזרים „איש לאהלו", והרומנים שיכורי־כיבוש משתלטים על בסראביה.
התושבים: מולדוונים, יהודים ורוסים מוכי תדהמה ומבוהלים. מה ילד יום? בן־לילה הפכו משותפים לאימפריה הרוסית הענקית לנתונים לחסדו של עם קטן, עני, חסר כוח ותרבות.
עם פיצוץ הגשר על הדניסטר נפסקה התחבורה. בסראביה מבודדת. השוק הרוסי הגדול נעלם, הקשר התרבותי אינו קיים עוד. פקידות זורמת מעברו השני של הפרוט ומציפה את בסראביה. מסים כבדים וקנסות הם מנת חלקם של התושבים שנשארו מחוסרי פרנסה. המתמרדים והזועקים מושלכים לבתי הסוהר והאחרים נאנחים על גורלם המר. אולם... הזמן עושה את שלו. אין ברירה. הכרח להסתגל למצב החדש. היהודים מתחילים לאט לאט לקשור קשרים עם הארצות שמעבר לגבול רומניה. קשרי מסחר מתפתחים עם פולניה, גרמניה וגם עם ארץ ישראל. התוצרת החקלאית הבסרבאית מגיעה עד ורשה, ברלין ודנציג.
יהודים נוסעים ליאסי, לגאלאץ וקונים תצרוכתם. המצב הכלכלי משתפר. המסחר הנתון בידי היהודים מתפתח והולך ומגיע להישגים חשובים. אולם ההתבססות החומרית לא יכלה להוציא את היהדות הבסרבאית מן הבדידות הרוחנית.
במשך מאות בשנים, היוותה יהדות זו חלק מן היהדות הרוסית התוססת, אבר מן הגוף, הקשור בתרבותו, בלשונו וברגשותיו הלאומיות ופתאום ניתקו ממנה. עם יהדות רומניה המתבוללת והמתבוללת למחצה לא היתה לה לשון משותפת. ליהדות בסראביה נשארה אך ברירה אחת והיא להסתגר בתוכה ולפתח תנועה לאומית עצמאית. עזרה בזה במידה לא מעטה הממשלה הרומנית. כמובן לא מתוך אהבה או מגמה ליברלית כלפי היהודים. מטרתה היתה להיראות ליברלית כלפי העולם החיצון וביחוד כלפי יהדות ארצות הברית, ועל ידי כך לטשטש את הרושם הרע של כובש. הצו מטעם הממשלה הרומנית על אוטונומיה תרבותית למיעוטים בבסראביה נתן את אותותיו. בערים ובעיירות נפתחו בתי ספר למיעוטים בשפותיהם הלאומיות. היהודים יכלו לבחור בבית ספר ששפת הלימודים בו היא עברית או אידית. מובן שאחרי מספר שנים הוברר שהיתה כאן מלכודת מצד הממשלה הרומנית, כי עיקר שאיפתה של ממשלה זו היה לשרש את השפה הרוסית ותרבותה מלב הרוסים והיהודים, שהרבו להשתמש בשפה זו.
לא עבר הרבה זמן ושפת הלימודים בכל בתי הספר היתה רומנית ורק רומנית. בתקופה ההיא חזר לעיירתנו מר יוסף וינוקור, שבילדותו נשלח ללמוד בגימנסיה הרצליה ביפו. בסיימו את לימודיו בשוויץ ובצרפת בא להתארח בבית הוריו. החיים התרבותיים בעיירה כמעט ולא השתנו מאז עזבו את העיירה. בתי ספר לא היו. הילדים בני האמידים למדו בגימנסיות בקישינוב, ובניהם של מחוסרי אמצעים הסתפקו ב„חדרים" ובלמוד אצל מורים פרטיים.

יום אחד נקרא מר יוסף וינוקור אל גבריאל כהן, ראש העיריה, והלה הראה לו חוזר מטעם שלטונות החנוך הרו־מניים בדבר פתיחת בית ספר ממשלתי בעיירה· אחרי התיעצות הם קראו למספר בעלי־בתים בעיר ושם הוחלט לשלוח משלחת של שלושה אנשים — את הרב מטע״ם רבי דב בר זווין, את מר גבריאל כהן ואת יוסף וינוקור למר־כז התרבות בקישינוב לשם טיפול בענין בית הספר העומד להיפתח·

„תזמורת־קמרית״ של נוער־ציוני· נוסדה בשנת 1921

עומדים מימין: מ· קופריאנסקי שומר, צוקרמן· יושבים מימין: (—), י· וינוקור, ש· קורנפלד
יושב למטה: סיומה קופריאנסקי

לא פעם נסעה משלחת זו קישינובה, אולם לדאבוננו היה אז מרכז התרבות העברי חלש מאוד, כי בראשו עמדו ביחוד פליטים מאוקראינה (נ· טול־צ׳ינסקי־טל, ואלתרמן זכרונם לב־רכה), בה בשעה שבראש דורשי בית ספר בלשון אידיש עמדו ילידי בסראביה שהיו להם קשרים עם השלטונות הרו־מניים (שרמן מאורהיוב), ולכן נפתח בקלרש בית ספר יסודי ממלכתי באי־דית ולא בעברית· נשלח מנהל אידישאי בשם קאגאן·

ידם של דורשי עברית היתה על התח־תונה מה שגרם לאנשי התרבות העב־רית צער ועגמת נפש·

כעבור זמן מה באה התאוששות· יוסף וינוקור וידידיו, מר גבריאל קאגאן, אלתר ברנדיס, הרב דב בר זווין, ש· פרפליצקי וא· יוסילביץ קראו לאסיפה והוחלט לפתוח גימנסיה פרטית על חשבון ההורים שילדיהם ילמדו בה· נתקבל רשיון מן הממשלה, והגימנסיה בשם „שקולה מדיה״ נפתחה· וראה זה פלא: כבר בשבוע הראשון נרשמו לשתי הכיתות כשמונים תלמידים·

במורים ובמנהל לא היה מחסור, כי בעיירתנו שהו אז מורים אחדים פליטי

„חוג נשים ציוניות" השנה — 1933

אוקראינה ונוספו עליהם הצייר יוסף זריצקי ויוסף וינוקור כמתנדבים. הלי־מודים החלו בשעה טובה ומוצלחת. היוזמים באו בזה על סיפוקם, אולם היה צורך בהרחבת הפעולה. אז נוסדה על ידי וינוקור האגודה הציונית ליל־דים עד גיל שתים עשרה, בשם „פרחי ציון" שבראשה עמדו א. פרפליצקי, י. לפידות וקלרה שניידר ז"ל.

האגודה ארגנה הרצאות לחבריה, טיו־לים ומסיבות, שמשכו הרבה מן הנוער בגיל זה ונרשמו כחברים בה.

עם בוא הצעיר שומר, פליט אוקראינה, לקלרש והוא בקי בהלכות „צופיות" שוכנע על ידי וינוקור לארגן קן צופים שקלט עוד עשרות אחדות של נערים. זה היה רק חלק מן העבודה לשם יצי־רת אווירה תרבותית בעיירה. היה הכ־רח לדאוג גם למבוגרים יותר לשם הדרכת הנוער. ואמנם כן, וינוקור בחר מספר צעירים וצעירות שהיו מסוגלים לקחת על עצמם את המשימה, הלא הם: יוסף קרסנושנסקי, יעקב גלוזמן, שלום קורנפלד, ריבה בודייסקי, ריבה ברקוביץ, איטה סירקוביץ, פרומה שניידר, אברמוב ומשפחת ש. טרוקר והציע להם ליסד בקלרש חברת „תר־בות" שתעסוק בכל ענפי תרבות בעיי־רה. „תרבות" החלה בעבודתה, נוסדו שיעורי ערב לעברית, היסטוריה יהו־דית וגיאוגרפיה של ארץ ישראל.

הם התקיימו בבית הגימנסיה ועשרות רבות של צעירים נהרו לכאן לשמוע לקח מפי מורי הגימנסיה. בשבתות התקיימו גם הרצאות על נושאים יהו־דיים וציוניים על ידי מרצים שהגיעו מקישינוב.

כדי לממן את ההוצאות היו עורכים

נשפים ספרותיים, וההכנסות הספיקו גם להקים ספריה עברית ולשכור אולם מפואר למועדון. כדי לגוון את תכניות הנשפים צץ רעיון ליסד תזמורת כלי־נשיפה, כי התזמורת המיתרית הקטנה שהיתה קיימת לא סיפקה את הצרכים. אחרי מאמץ נמצאו האמצעים ונקנו כלי הנשיפה. ובמשך הזמן היתה התז־מורת גורם חשוב בחיי העיירה.

גם חיי הספורט הלאומי לא נעלמו מעיני וינוקור ובעזרת ידידיו נוסדה אגודת „מכבי" — סניף ל„מכבי" שב־קישינוב. בשבתות היו נערכות התח־רויות בכדורגל ויתר ענפי ספורט שמש־כו קהל רב והכניסו חיים חדשים לע־יירה שלנו.

גם המבוגרים הושפעו במידה לא מעטה מפעולותיו של הנוער והחלו לפתח עבודה ציבורית ענפה. ביוזמתו של וינוקור נוסדו: ועד „קרן היסוד", ועד למען קרן הקיימת, ועד „ידידי החלוץ" ועוד.

עם עליתו ארצה־ישראל לא נפסקה העבודה התרבותית. תלמידיו המשיכו במשנה־מרץ ובמסירות יוצאת מן הכלל את העבודה שהחל בה ושמסר לה זמנו וכוחותיו. את הנהגת הענ־יינים קיבל לידיו תלמידו וידידו הצעיר יוסף קראסנושנסקי ז"ל.

קהל נאספים לקבלת פנים לנ. סוקולוב בעברו ברכבת לקישינוב ב־13.12.1929

י. אוצ׳יטל

ה„קולטור־ליגא״ וקומוניסטים יהודים במחתרת

מחובתו של ספר־הנצחה לעיירתנו לש־מש בבואה נאמנה ואספקלריה אמי־תית לכל אשר קויים, נוצר, התהווה ואירע בתוכה.

יוזמיו ומבצעיו של הדפסת ספרנו זה הם מבני הארץ. כאשר נתבקשו בני עיירתנו לרשום־רשימות ולכתוב זכרו־נות לא נמצא אף אחד שהעלה קוים לדמותם ופעלם של אנשי השמאל בק־לרש שבכוח מספרם, להיטות מעשיהם והדאגה להרמת רמת־חייהם של חלקי־אוכלוסיה שונים — לא נמצא להם מת־חרה. אל יקופח איפוא חלק ער ותו־סס, רציני ובעל מעוף אידיאי. גם אני בשנות חיי בקלרש השתייכתי לתנועות־נוער ציוניות ודרכי־מלחמתם של הש־מאליים היו ממני והלאה, ואם גם את־מסר להשיג פרטים ופרטי־פרטים על־כך נבצר הדבר ממני מפני שלארץ יש־ראל עלו בעיקר אלה שחלמו ונלחמו כדי להגיע לכאן. החוגים השמאליים, כמו בשאר המקומות, התנגדו לפתרון הציו־ני באופן חריף, עקשני וללא פשרות. אף אחד מאלה לא הגיע ארצה ואין איפוא לדובב איש בקשר לזכרונותיו בשטח זה. אכן, חשתי חובה פנימית וגם צבורית לעסוק בנושא זה גם כאשר מיצוי הדברים לא יוכל להיות מלא מהטעם האמור.

כשהשתמשו אז בציון „קומוניסט״ לאדם בעיירה לא תמיד הוכיח הדבר שאכן קומוניסט בעל הכרה אידיאית־ארגונית — הוא האיש. ראשית הנטיה שמאלה התחילה בדרך ההצ־טרפות לחוגים לוחמים לזכות שפת־יידיש כשפת־עם מוכרת. מלחמת השפות „אידית־עברית״ נהפכה במרוצת השנים לאחד מסימני ההיכר של שמא־ליות, פרט לתנועת „פועלי־ציון־שמאל״ שנלחמה אף היא בעקשנות ובלהיטות רבה לזכות ה„אידית״ ברחוב היהודי, אך פניהם היו לציון. רבים מבין אלה שהגדירו עצמם כאנשי ה„קולטור־ליגא״ לא העריכו זאת כאתגר לשייכות לארגון קומוניסטי עם כל משמעת הברזל המשתמע מזה.

הנה, „קומוניסטים״ מבני קלרש נמנו עם הקוראים הקבועים של עתון בונ־דאי באידית „די יידישע פאלקס־שטי־מע״, שהופיע בצ׳רנוביץ, ובד בבד עם זה התייחסו באהדה מופגנת כלפי הקו־מוניזם. תמוה היה הדבר, שהרי ה„בונד״ היה פלג „סוציאל־דמוקרטי״ שלחם בקונצפציה הקומוניסטית... אך שאיפתם היתה גם להבליט ערך הספ־רות האידית, כמבטאת נאמנה את החיים היהודיים, מין טשטוש־גבולין בין שאיפה ל„נצחון האידית״ לבין שאיפה ל„מהפכה־אוניברסלית״. אכן, היה זה מעין שעטנז! מכל מקום, שורש עממיותם של כל אלה נשמרת להם בכל תפארתו של מונח זה. כל יישותם, מאווייהם ופעלם צמחו מה־המון, למען ההמון.

אך הטשטוש והערפל האידיאולוגי והארגוני התחיל במרוצת השנים להתבהר, וטשטוש־הגבולין בין יידי־שיסטים וקומוניסטים נעלם לאט לאט. תהליך זה נטה יותר ויותר לטובת ההזדהות עם הקומוניזם. ובמדה שהגבוש הקומוניסטי הכה שורשים והרחיב השפעתו, התחילה הרדיפה מצד מוסדות משטרה רומניים, רדיפה שהלכה וגברה.

אז הערימו הקומוניסטים והפכו את ספריית ה„קולטור־ליגא" למעין „סוס־טרויאני" נגד החוקים האנטי־קומו־ניסטיים של הימים ההם. בחסות הספריה הם פיתחו פעולה הסברתית־מגמתית עניפה על ידי „ערבים למשפ־טים ספרותיים" (אוועגטן פון ליטע־ראַרישע משפטים). רמתם האינטלק־טואלית של ערבים אלה היתה גבוהה. עמדה לה, לספריה זו, זכות בלתי מעורערת. מסירות עובדיה־מתנדביה היתה ללא גבול. הספריה נמצאה בחדר רחב־מידות הצופה לחזית־הרחוב, ובחדר אצטבות רבות עד לתק־רה והן מלאות ספרים באידית, שכללו את היצירות הספרותיות החדישות ביותר. כל אדם בעיירה ששאף ברצינות להעשיר ידיעותיו והשכלתו לא יכול היה לוותר או לפסח על ספריה זו, ואמנם יחסם של כל התושבים לספריה זו היה יחס של כבוד והערכה. גם יריבים „נאלצו" להודות בכך.

ותיאטרון החובבים הקלרשאי, אשר ראה תפקידו בראשית צעדיו בהעלאת ערכן של היצירות הספרותיות באידיש, גם הוא נתפס לאהדה ולאחר מכן להשתייכות מלאה לחוגי השמאל. הר־פרטואר שלו הכיל מחזות בעלי מגמ־תיות שמאלית ברורה.

הצלחתם זו להערים מעיני השלטונות פעילותם המגמתית לא ארכה הרבה שנים והבולשת פתחה נגדם בפעולות דכוי חריפות. בדרך כלל התייחסה המשטרה בחשד לצעירים היהודים, ומי שנאשם בקומוניזם הרגיש בשוט־זעמם אם גם עצם האשמה לא הוכחה. זוכרני שתי „זוטות" אשר יש בהן כדי להעיד על משטר החשדות החמור שהונהג ברומניה — אחת קרתה לי והשניה, לאחותי מירה — וניתן לשער מידת הסבל והעינויים שבהם התנסו בנים ובנות מקלרש בעוון שייכות לש־מאל, או חשד להשתייכות.

...נסעתי ברכבת מסניף הכשרה־חלוצית ברומניה הישנה, לכוון קלרש. כשה־געת לתחנת הרכבת ביאססי כדי להח־ליף רכבת היוצאת בבוקר היתה השעה 12 בחצות. אמנם, לא היה בכיסי כסף כדי לפנות לבית מלון אך גם הרהרתי: „הנני חלוץ איש עבודה, ו„מותר" לי לבלות ליל־נדודים בתחנת־רכבת". היה זה בחורף ולבושי — כלבושם של הח־לוצים אז: נעליים גבוהות (כשל צנח־נים בימינו), גרבי־ספורט, מכנסי „גא־ליפע" ומעיל עור עם פרווה. תלבושת די „אקזוטית" כדי לעורר חשדם של שומרי חוק למיניהם („צ'קיסט" — רחמנא לצלן). לא יכולתי להסתגר בחדר־ההמתנה ויצאתי מדי פעם לטיול קצר על הרציף. להפתעתי נגש אלי שוטר וצווני לסור לקצין־משטרה שב־בנין התחנה. לא נפלתי ברוחי, כי לא חשתי בשום סיבה שתרשיע אותי. הת־ייצבתי מול הקצין והוא פתח בשא־לותיו: מה מעשי? האם אני פרולטר? ומה פשר לבושי החשוד? כאשר אך פתחתי בתשובתי, כנראה, לא מצא חן בעיניו אופן התייצבותי מולו, קם וגער

בי, „איך אתה עומד? ומיד כבדני בסטירות לחי מצלצלות.

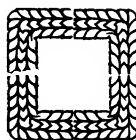
...והרי מקרה שקרה לאחותי מירה: בהיותה שחומת־עור היתה נוהגת לל־בוש שמלות בצבע אדום מתוך סיבה פשוטה: הלבוש בצבע אדום הלם אותה. מבלי לתת דעתה על כך לבשה אחת השמלות האלו גם ביום אחד במאי ללא שום כוונה של שמאליות. בלכתה ברחוב נגש אליה בלש ה־Siguranta ודרש ממנה להתלוות אליו ולסור אל בית המשטרה מתוך שיקול שההליכה ברחוב בלבוש אדום ביום האחד במאי מעידה על כוונת הפגנה פרו־קומוניסטית. לא הועילו דברי ההסבר שלה ונלקחה לבולשת. אבי ז"ל נזעק ופנה בעזרת „מישהו" למשטרה והשיג שחרורה.

אך למרות חומרת המצב והעין הפ־קוחה של מוסדות־הרשות היו קומו־ניסטים יהודיים וגויים יוצאים, תוך כדי הסתכנות לא מעטה, לאחד היע־רות העבותים שבסביבה כדי לחוג את חג האחד במאי כיאות למקדשי יום זה. באחת השנים הגיעה פלוגת חיילים מיוחדת והסתדרה בכל מבואות הע־יירה לשם מניעת יציאתם של קומו־ניסטים ליער לחוג את חג האחד במאי.

★

אציין שניים מהפעילים: הסנדלר יאכטער, בחור רזה וכפוף־גו שפניו צהובים וכחושים, סימנים בולטים לת־נאי חייו הקשים, כמפרנס משפחה מטופלת באחים קטנים שנתייתמו מאביהם. למרות מצבו הכלכלי הקשה ועבודתו המכלה היתה לו הסבלנות הדורשת התמדה עילאית ללמוד ולה־גיע לדרגת קומוניסט בעל הכרה פו־ליטית־פילוסופית.

השני הוא מוטל פוליאק בנו של „דער פוילישער". בחור עשוי ללא חת במב־נה גופו, בהליכתו הדרוכה ובבלוריתו הנאה העוטרת את ראשו. הודות למט־ען החינוכי־פוליטי של חוג השמאל, להם נתפס, הגיע בהשכלתו האוטו־דידקטית לרמה אינטלקטואלית ראויה לציון. שמעתי שעם התמורות שהת־חוללו במדינה, עת השלטון הסובייטי השתרש בסביבתנו, שימש הוא בתפ־קידים מרכזיים וחשובים.

משה שכטמן

תסיסה, משבר ותקופת הזוהר

לא היתה עיירתנו מפגרת אחרי אח־רות. כל תנועות הנוער הציוניות ידו־עות היו גם בקלרש. את מקומן של האגודות „פרחי ציון" ו„התחיה" ירשו ה„מכבי" ו„גורדוניה", אך לכולן, במו־עדן, עזר וסייע במסירות לב ונפש הזקן־הצעיר יחיאל איילבירט ז"ל. הוא היה מכתת רגליו אל בעלי יכולת, לאיסוף פרוטות לכיסוי שכר־הדירה של המועדון שבחצר שבתאי פאגיז. בימי החורף היה „מתגנב" למועדון הסמוך לביתו ומבעיר אש בתנור, ואנו הצעירים דואגים היינו להספקת עצים לא על ידי קניה מרוכזת כי אם על ידי... סחיבות מרוכזות. סבלו שכני הסביבה, אך אנו לא ראינו בזאת מעשה שחיתות, וגם לא מעשה קונדס: לא נמצאה דרך אחרת לפתור את הבעייה!

הפעולה התרבותית החברותית היתה דלה ביותר. הנחנו יסוד לספריה זעירה על ידי אוסף פרוטות ממש. וחומר קריאה ממקור זה שימש לנו עיקר החומר העיוני. התחלה צנועה של ילדי פרובינציה.

הנני נזכר גם ב„תופעה המיוחדת" ביחס לחיי עיירה קטנה. נוסד סניף „החלוץ" ובחורות ובחורים ממקומות שונים הגיעו לקלרש לקבל הכשרה חלו־צית (ריכוז של החלוצים היה כמדומני בדירתו של ישראל יאבלוצ'ניק).

למרות ההתעוררות של שנות 1926—1927, כאשר התחיל הנוער לנהור בה־מוניו להסתדרויות הציוניות, פקדו אותנו משברים שונים. אחד המשברים הרציניים חרות בזכרוני היטב:

מגוון היה ההרכב החברותי־אישי של חברי ה„מכבי" וכל צבעי הקשת של מעמדות „מיוחסים" ובלתי מיוחסים היו בתוכו. היו שביקשו לצקת תוכן רציני למסגרת ה„מכבי". ולעומתם היו בני נעורים שלבם נמשך אל הקל והמ־בדר, לספורט ולחילוץ עצמות. במרוצת הזמן קמה מחיצה בין אלה לאלה

קבוצת נוער ה„מכבי" על טהרת ה„מין החזק"

והיתה סכנה שהרציניים יעזבו את שו־רות ה„מכבי" ורק מתי מספר — ה„מוזיקנטים", חברי התזמורת, ומס־פר מתעמלים התעמלות לשמה — יישארו נאמני המסגרת.

אולם נמצאו גואלים: פרנסי ומנהיגי ההסתדרות הציונית במקום ובמיוחד מר גבריאל קוגאן ויעקב גלוזמאן, זכ־רונם לברכה, הטילו כל משקלם האי־שי־ציוני על כך שהמוסד יתקיים. הם הזמינו את באי־כוחם של „הזרמים המתגבשים", הסבירו את המעלות הצ־פונות באיחוד והבטיחו לעמוד על המשמר ולספק את שתי המגמות, התרבותית והספורטיבית כאחת.

לשם כך היה צורך בתקציב קבוע, ואכן בעלי יכולת שונים נתנו הסכמתם לה־וות כעין ועד־כבוד של „המכבי" (יוליה אידלמן, אברהם פאכטר, גודל פוס־טילניק, ריבה בודייסקי, צילה פריז־לטנסקי, צאליק גלוזמן, אליק יוסילביץ ועוד) ואז נרכשה דירה נאה ולא קטנה. ב„פסג'" של יענקל גרשמאן ז"ל פונתה דירה בת מספר חדרים וזו עברה לרשות ה„מכבי". צריכים היו לשפצה, כדי שנו־כל לקיים בה את כל פעולות הסניף בהרחבה ובנוחיות, להרכיב כלי הת־עמלות שונים, לא לקפח את התזמורת ולתת לה אפשרות לערוך חזרות כיאות לתזמורת בעלת־שם.

הבעיה הכספית מצאה רק את פתרונה החלקי. היתה שאלה אם להזמין בעלי־מלאכה גויים להכשרת הדירה לצורכי הפעולות האמורות לעיל. התנגדנו לזאת אך הפתרון נמצא והוא מקורי ביותר: שלושה מחברי הסניף בעלי שרירים וגופות מוצקים התנדבו לפ־עולה של הריסת המחיצות. הם הת־קרבו ונשענו אל הקירות... ואז היה צורך עוד רק לפנות את החדרים מהל־

בנים שהתפזרו לכל עבר, וכך נוצר אולם מרווח וראוי לשמו, שאגב, רבים כינו את המועדון גם בשם „מכבי זאל". שלושת ה„שמשונים" היו: הרשל טרוגמן, משה לבינגרץ ויונטל מכביסט. אכן היתה זו התקופה הרומנטית של הנוער הציוני הקלרשאי.

ועד־הכבוד הנ"ל שיתף עצמו בכמה וכמה פעולות והניח יסוד ארגוני חדש. חילקו את הסניף למחלקות שונות ובראש כל מחלקה הועמד חבר ועד — כאחראי. אליק יוסלביץ נבחר כאחראי למחלקה התיאטרלית, וכאשר נשאל איך הוא מרגיש עצמו בתפקידו זה, ענה בבדיחות הדעת — „אני אינני חייב לדעת להציג כי אם רק אציג רגלי על הבמה — אעורר בו ברגע את צחוק הקהל", ואברהם פכטר התמנה כאחראי לארגון וסדר.

מצב אידיאלי זה של התעוררות לפעו־לה נמשך. הועד המורחב הזה השקיע מרץ וגם כסף. הפעולה רבתה והסתע־פה. נערכו נשפים, הצגות וכדומה, ונשי הפעילים הרגישו עצמן כחייבות לספק דברי מאפה שונים למסיבות ולהשאיל שטיחים ומרבדים כדי ליפות ולקשט את הבמה והקירות, אך סוף סוף התחילו הנשים להתאונן על כך, שכל הפעולות האלו קושרות אותן בהתחיבויות כספיות יתר על המידה. חלק ניכר מהועד המורחב הזה נטש אותנו והסתלק לגמרי מכל פעילות. אולם המכבים המסורים ובעלי ההכרה נשארו על משמרתם בדאגתם למפעל והם: יוסף קרסנושנסקי, מייצי אייל־בירט, ריבה בודייסקי ושמחה קלוטניץ בינתיים גדל הגרעון הכספי ובראש וראשונה גדל חוב שכר־הדירה אשר חבנו למר גרשמן. פגורנו בתשלומים

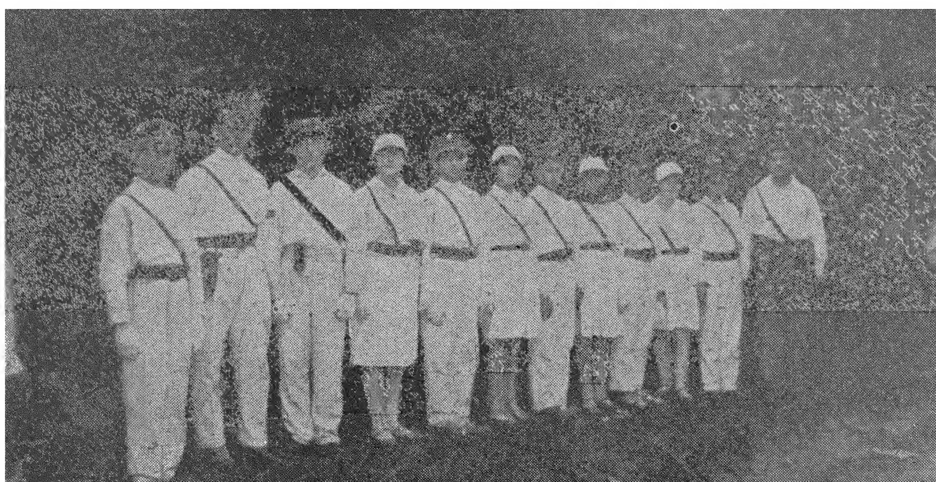
חברי „מכבי". השנה — 1934

„פלוגת רוכבים" מבני „מכבי"

עורר זעמו של בעל הבית, אך קרו גם מקרים אשר ממש הוציאוהו מכליו. מיודענו „מוקה" היה לעתים מתרגל בתרגילי הקשה בתוף גדול, השייך לתז־מורת ורעמי התוף זיעזעו והרעידו ממש את קירות הבנין. לא יכול היה אז י. גרשמן להבליג עוד וניסה לנשלנו מהמועדון. גם ניסה לסגור את דלת המועדון על מנעול ובריח אבל אנו, הנוער הספורטיבי והתוסס פרצנו פני־מה על אף הכל, ובאין ברירה השלים אתנו והוסיף פסוקו „בכל זאת אתם הנכם ילדינו הטובים".

ואמנם היו רבים מבינינו „טובים־לעליה" שהגיעו ארצה, התאחזו ובנו בה את קינם החדש.

קבוצת מעמלים — „אינסטרוקטורים"

רבקה פיינשטיין־ברושי

התעוררות למעשים

הנוער היהודי נחלץ מדי פעם לחפש לו דרך בחיים, שיש בה משום סיפוק נפשי, עליה רוחנית ונסיון לפתור בע־יות הדור.

בשנת 1929, אחרי מאורעות הדמים בארץ ישראל עם כל המתלווה מכך „הסתערו" אישי ופעילי תנועת „גור־דוניה" העולמית הסתערות שמגמתה לכבוש את הנוער היהודי בארצות הג־לות השונות, למען הרחבת השרות לעניין הציונות, התווית דרכים מעשיות והעמקת חינוכם של קאדרים והכש־רתם להגשמה ציונית פעילה — לא עוד „דיסקוסיות" (ויכוחים) ו„לוזונ־גים" (סיסמאות) אלא מעשים, מעשים ממש. והמסתערים מתנועת „גורדוניה" הגיעו גם לקלרש.

הראשונים מבני עיירתנו שהתלכדו ויסדו את הקן המקומי, היו תלמידי בתי הספר העממיים, בני „בעלי הב־תים" וחלק לא־מבוטל של נערים עוב־דים, במיוחד אלה שעבדו בחנויות השונות כזבנים.

צעדים ראשונים זעירים היו. אמנם להט נעורים קובע לא מעט בחיים, אלא דרושים גם... אמצעים פרוזאיים. ומניין ?

המקור היחיד לכך שימשו לנו מסי החברים (בשעה שרובנו סמוכים היינו עדיין על שולחנות הורינו !). ואכן, לא קל היה להשיג אולם מתאים לעבוד־תנו. אם כי לא ביקשנו „אולמי פאר", אבל גם את הדירה הרגילה לא בלי מאמצים השגנו. זוכרת אני שורה של דירות שהותאמו לצרכינו. טובה ביותר היתה הדירה בבית י. ל. אוצ'יטל ז"ל. טוב לבו של יהודי נחמד זה אין לתאר במילים. דומני שאף פעם לא שילמנו שכר דירה במועד הקבוע, והחוב גדל מדי חודש בחודשו אך אנו לא הרגשנו שום לחץ מצדו. למרות היותו יהודי חרד ושומר מצוות בקפדנות ידע להס־תכל בעיני אהבה על צעירינו וצעירו־תינו, שאמנם אינם שומרי מסורת ודת, וכבודם ויקרם לא ירדו בעיניו.

ארגון הסניף המקומי תואם לצורות

קבוצת „צופים" מקן „גורדוניה". השנה — 1933. ברקע: בתי העיירה

הארגון הכלל־עולמי של התנועה. החברים חולקו לשלוש חטיבות: קבוצת בוגרים, קבוצת מתעוררים וקבוצת צופים. לפעולה ארגונית מסועפת, שפתח מרכז התנועה היו שתי שלוחות. האחת, ביקורים למכביר על ידי אנשי ההנהגה והמועצה הראשית, והשניה— המצאת חומר בכתב בצירוף חוזרים על נושאים שונים. על ידיהם העשירה חטיבת הבוגרים את ידיעותיה. שתי החטיבות הצעירות יותר קיבלו הדרכתן על ידי המדריכים שצמחו וגדלו בשורותינו והוכיחו בהחלט את כושרם. הסניף התנהל על ידי הנהגה עצמית נבחרת. במשך כל ששת ימי השבוע היו הקבוצות מתכנסות ערב ערב לשיחות, לבירורים וללימוד השפה העברית, אולם לא יכולנו גם לוותר על „חדוות החיים" והווי הבידור הקל, וכמעט ערב ערב היינו פורצים בריקודי הורה ממושכים ולעיתים גם סוערים. למותר להדגיש שכל סניף וסניף מקומי חייב להיכנע למשמעת התנועה כולה. בפרק זמן מסויים הונהגה תלבושת אחידה. היחוד שבתנועת „גורדוניה" לגבי יתר התנועות הציוניות שהתקיימו בקלרש התבטא בכך שהתנועה חייבה כל בוגר המגיע לגיל 18 שנה ל„התייצב" להגשמה עצמית, הווה אומר: יציאה להכשרה חלוצית והכנה לקראת עליה לארץ־ישראל. וכך הגיע הזמן ש„קשישי" הסניף הועמדו בפני הצו הזה. הנני לציין בסיפוק רב, שאמנם חלק גדול מאלה הגיע לארץ־ישראל.

ונציין בהוקרה את היציאה המלוכדת של קבוצה גדולה־יחסית של חברים להכשרה חלוצית, כראשונים העוברים לפני המחנה.

ואלה היו החברים:

יוסקה אוצ׳יטל (עתה בתל־אביב), שרה דובובי־אוצ׳יטל ז"ל, זאב סירקיס (קבוצת „מסדה"), דבורה פיש (קבוצת

„מסדה"), מינה פיש (חדרה), מניה בורדן (בתל־אביב), בתיה ברויטמן (גבעתיים), דוד ברושי (קבוצת „מסדה") ומניה קנדל (חיפה).

כתפקיד ראשון במעלה היוותה הפעולה הציונית „הטיפוסית" איסוף כספים לטובת הקרן הקיימת והפצת השקל לקונגרסים הציוניים. באלו הוכיח סניפנו המקומי מסירות רבה. בכל יום שישי אחר הצהריים היו זוגות צעירים וצעירות מתפזרים לאזורים השונים של העיירה, מהלכים מבית לבית לשם איסוף כספים. בדרך כלל נענינו בעין יפה, אם כי גם מסרבים היו.

פעולה מבורכת זו יש לזקוף לזכותו של אחד אשר מסר נפשו ולבו למען הציונות ולא זכה לראות בחייו גאולת הארץ ותקומת המדינה שלאחר כך. „הזקן־הצעיר" — זה היה כנויו. ואת שמו אנו מזכירים בהערצה: יחיאל איילברט ז"ל.

רבים מבין הצעירים הקלרשאים שהגיעו ארצה־ישראל — בזכות תנועת „גורדוניה" הגיעו. וזה הודות לחינוכה המכוון ובעיקר לחובת ההגשמה העצמית שחרתה על דגלה. חלק השתרש במסגרת חיי הקיבוצים והאחרים מפוזרים בכל פינה ופינה בארץ ועוסקים בעבודה ובמלאכה.

דואב הלב על אותו חלק והוא הרוב, שחלם והתכונן לעלות לארץ־ישראל אך לא הספיק ונספה על ידי גייסות הצורר הגדול. לא נוכל לא להזכיר את אחד מעמודי התווך של קן גורדוניה בקלרש שבא אליה מחוגי הנוער הלומד, עלם משכיל, שניחן באינטליגנציה ותרם הרבה לגיבוש וליכוד שורותינו — הלא הוא חברנו **משה הלפרין ז"ל**.

כן נזכור את חברינו שניצלו מההשמדה הנאצית וזיק של תקוה היה בלבם להגיע לארץ המולדת ולהצטרף לבוניה, אך לא זכו, כי נמנעת מהם עלייתם.

קבוצת בוגרי „גורדוניה" פרט ל„מסתנן" אחד משה שכטמן ה„מכביסט"

י. אוצ׳יטל

הנוער – גלגולים ותמורות

...ה„גלים החדשים" שנישאו על פני התקופה הגועשת התחילו לאט לאט לחדור דרך סדקים שונים גם לעיירתנו. נמצאו מעיזים, אמנם יחידים, שחרגו מהמסגרת הקפואה של העיירה וקראו דרור לרגשות שפעמו בתוכם. לפתע התחילו מתגלות דמויות־נוער המתחי־לות לדבר אל בני העיירה על התחדשות חברה, על כריתת־גט להווי־חיים שמ־רני. שמותיהם של אלה חרותים בזכרון תושבי העיירה, הלא הם: יאנקל וינוקור, מישקה יאפונטשיק (שמותי־הם נזכרים בספרו של קרופוטקין „פעו־לות מהפכנים"), משה פורטנוי וחיים פלשסקי, וכן רוזה אילברט, דמות אשה לוחמת שנהיתה, במרוצת השנים, לד־מות מרכזית בתנועה הקומוניסטית. קבוצת צעירים קלרשאים פורצת גבו־לות ומגיעה לפריז „עיר התקוות והח־לומות" ומקיימים בתוכה מסגרת־חיים קולקטיבית המכונה בסביבה בשם „הקומונה הקלרשאית שבפריז".

לימים, בתקופה יותר מאוחרת, הופיע באופק חוג צעירים בני גילו של חיים גרינברג, החולמים והלוחמים לרעיון שיבת־ציון ולחברה ישראלית בעלת משטר של צדק חברותי.

אחרי מלחמת העולם הראשונה באה התנערות בחיי הנוער ברחבי העולם וכמובן הדיו הגיעו גם לעיירות קטנות ונידחות. התהוו מסגרות ארגוניות של נוער יהודי־לאומי, אשר בראשית דרכו בלטו „טשטושי־גבולות". הנוער הציוני בעיירתנו לבש צורה ופשט צורה, בקלות ובלי לבטי־בירורים, עבר תוך פרק זמן קצר ממסגרת ארגונית אחת לחברתה.

תנועת נוער בשם „פרחי־ציון" נוסדה בקלרש. ובהשפעת פליט תועמלן עברו ל„השומר" (השומר־הצעיר במתכונתו הראשונה — צופים, שברחוב היהודי) שעיקריה היו טיולים, ספורט ולימוד

„יום־סרט" לטובת הקק"ל
...מבצע לא שיגרתי

דרכי־חברה, דרכי נמוס. אחר־כך קנ־תה לה שביתה תנועה בשם „התחיה". מ„התחיה" התגלגלנו ל־„מכבי", ומ־

קבוצת „מתעוררים" מקן „גורדוניה"

„מכבי" ליסוד סניף „גורדוניה". עסקנו אז באוסף כספים לטובת „קרן קיימת לישראל", שיחות ובירורים בט־לניים בראשיתם על נושאים ציוניים, אך כשהגענו להתגבשותה של חטיבת־נוער בעלת צביון ברור — נוער ציוני־סוציאליסטי — כבש הדבר כבסערה את מיטב הנוער הציוני המקומי. הקמת סניף „גורדוניה" בקלרש היווה מפנה קובע. כעין „מהפכה־זוטא" בשו־רות הנוער. השפעה עצומה קיבלנו מהקריאה והשנון של שלש עשרה המי־דות — „לוחות הברית" של תנועת „גורדוניה". וכאשר נחזור ונזכירן גם עתה, נעמוד על כח השפעתן על חיי נוער עיירתי המחפש „אלהיו" ואתגר לצאת למרחבים.

נזכיר בזה את שלש עשרה המדות לחבר ה„גורדוניה":

- הוה מתקרב לטבע וקשור בכל הופעותיו.
- הוה שומר על חוקי בריאות וטפל בתרבות גופך.
- הוה מכניס לחייך וסביבתך הר־מוניה ופשטות של איש העבודה.
- הוה מסתכל בפני המציאות כדי להבינה בלא כסוי פנים.
- הוה שומר על עצמיותך אך גם מק־שיב לדעות האחרים.
- הוה מכבד את האדם שבזולתך ומתיחס אליו ביושר לבב.
- הוה נוהג בכבוד ויושר הדדי ביח־סי החבר והחברה.

חברי „גורדוניה"

- הוה מגשים את העברית למעשה יום־יום.
- הוה נאמן ומסור לתנועת הגור־דוניה, אחראי לעתיד העם ולגורל המולדת.
- הוה איש העבודה, היצירה וההגשמה.
- הוה מרגיש את עצמך סולידרי עם הסובלים והמנוצלים בחברה הנוכחית.
- הוה מתקומם נגד הרע והעול ונלחם בעד הצדק החברתי והיושר האנושי.
- הוה מכוון את מחשבותיך ואת מעשיך בחיי יום־יום לאור התכ־לית המוסרית החברתית לעם והאנושות, באשר אין המטרה מקדשת את האמצעים.

התאמצנו להמחיש במעשים יום־יום את הצווים החדשים. מעתה היו פעולות חברתיות שונות — מקומן על האחו (Ses). מתוך תמימות של ילדי עיירה חזינו בעובדה זו מעין „התחלה לשנוי אורח חיינו". עם בוא תקופה חדשה זו בחיי הנוער, כאשר התחלנו בנסיונות של „נאמנות־לדרך", התבלטו תפקידי ההגשמה העצמית, והנוער חש שאכן אין להשוות כל מה שהיה בעבר עם „החריש העמוק" שתנועת גורדוניה עשתה במהלך מחשבתם של רבים מה־נוער העיירתי.

קיבלנו את תורת ההתארגנות החדשה „כתוצר של יבוא". שליחים למכביר, בעלי ותק תנועתי התחילו לפקוד את עיירתנו וגרמו לידי שידוד מערכות בנוער: רוחב־אופקים של שיחות ונוש־אים והתארגנות על בסיס של קשרים עם מחוזות וגלילים עד כדי קיום קשר בין־ארצי של סניפי התנועה. אולם „מתחת לשטח" היתה קיימת גם תסי־

סה עצמאית. התחלנו להעמיד סימני שאלה: האם מספיקה המסגרת של תנועת „מכבי" עם כל „הרוח הסימפטית", שנשאה אתה תנועה זו ברחוב היהודי? לא שללנו חס וחלילה את הסיסמה שלה „נשמה בריאה בגוף בריא" אך מצאנו, כי לא די בגינונים חיצוניים של קיום תנועה ויש לחתור למסגרת המקנה יותר תרבות ודרכי פתרונות לבעיות, אידיאולוגיה וחברה. כך — שהשליחים מתנועת גורדוניה העולמית, בהסתערותם לכל עבר „לצוד ציד" ולרכוש חומר אנושי לתנועתם, השיגו אותנו, ונפלנו לידיהם, כפרי כמעט בשל.

במשך הרבה שנים, היה חלק מהנוער הציוני, נטול „עמוד-שדרה" כלשהו, בהתיצבו נגד פעולות השמאל. השמאליים חבקו „זרועות עולם", ניסו להוכיח חוסר התכלית שבחזון הציוני, והנוער הציוני ניצב נגדם בלי בסיס איתן בקרקע המציאות. עם יסוד סניף גורדוניה בקלרש התחיל מהלך חדש לציין עמידתנו ב„דיסקוסיות" הרבות. לא עוד כ„חלשים" הופענו, כי אם מזויינים במטען של יחס חיובי ל„עבודות-ההווה" (געגענווארטס-ארבייט). הרבה מזמננו מסרנו לדיון ולבון הפרובלימות השונות מנקודת-ראות לאומית וסוציאלית כאחת.

ניתן לי למצות מצב חדש זה על ידי אחד מזכרונותי האישיים: זוכרני שבין העוסקים בענף המנופקטורה בקלרש היו אחדים, בעלי נטיות שמאליות.

הנוער „חולם" על מגע עם הטבע אך בינתיים הוא מבלה בצל אילן „פנטסטי" שבגן הציבורי...

הלא הם: לייבל מנדליוב, מנדל קוגאן, אלתר שאמיס, שמעון שטיינגארד ועוד. היו להם קשרים מסחריים עם אבי ז"ל. בהיותם סרים לחנותנו היו הם לרוב מעוררים שיחות על הנושאים ה„קלסיים": ציונות וקומוניזם! ואני — הודות לרכישת המטען האידיאולוגי של תנועת „גורדוניה", ולשון שנונה עם טרמינלוגיות — יכולתי להרים ראש ולזקוף קומה בויכוחים אלה. „לא עוד „יבש" הייתי בנימוקי" — כעדותם הם. סנונית ראשונית להליכה למשקי הכ־שרה של ה„חלוץ" — החלטה הקשורה ודבוקה בעזיבת בתי הורים לשם עליה ארצה ישראל — היו בקלרש עוד בשנים 1920—21, ונזכור אותם כמתחילים וכמפארים שם עיירתנו בשטח זה, ואלה הם: מוישקה ברן (עתה בקרית חיים), שמואל טייטלמן (קיבוץ תל־יוסף), מנשה קופסמן (מושב כפר „מעש"), מלכה ברן וצבי סנדלר (גבע־תיים), לוי שוב (נס־ציונה), דב גלידנר (מושב צופית) וישראל ברויטמן־ישר־אלי (תל־אביב).

אך „תחושת־החלוץ" כבשה את העיירה עם צאתן של קבוצות גדולות־יחסית מסניף „גורדוניה" להכשרה ולאחר מכן לעליה ארצה.

..."חזרה כללית" עם כלי עבודה חקלאיים לפני יציאה להכשרה חלוצית

בזוכרנו את „חסד" יסוד „גורדוניה" בקלרש — חייבים אנו להעלות זכרו של אחד מעמודי התווך מבין המחנכים המקומיים שפעל רבות, השפיע רבות והקרין מדוגמתו החינוכית, על היתר. הוא מת בטרם עת, הלא הוא משה גלפרין ז"ל. נזכור אותו כפאר הנוער של כל הזמנים שצמח וגדל בעיירתנו.

נזכור גם את „חיל־המילואים" של סניף תנועתי זה אשר רבים מהם חלמו ולחמו להגיע לראות חלומם מתגשם אך השטן הנאצי השמידם.

חיילים אלמונים למופת, לחברות־אמת ולידידות־אמת.

א· קרסנושנסקי

מאמינים ונאמנים

הפעילות הציונית בקלרש החלה מייד אחרי מלחמת העולם הראשונה, ועי־קרה התבטא באיסוף כספים לקק"ל ולקרן היסוד· בשטח זה היו פעילים: לוי דובין, גבריאל כהן, וולויל שנידר, פנחס שוורץ, אברהם יעקב אוצ׳יטל, אלתר ברנדס, שאול פרפליצקי, זכריה ארליכמן, מוטס גלפרין, שלמה טרוקר, בן־ציון גרמנסקי, אליק יוסילביץ, הא־חים יעקב ובצלאל גלוזמן (בני הדיין המקומי), יחיאל אילברט, יוסף קרס־נושנסקי· את „עבודת הרגליים" עשה הנוער, וקופסת תכלת־לבן נהיתה לאו־רחת הכרחית בשמחות חתונה, בר־מצווה וברית מילה וכן בימי חנוכה ופורים· לעתים היו נערכות הרצאות, אסיפות ומשפטים ספרותיים· בבתי הכנסת הרבים בעיירה היו נישאות דר־שות ציוניות·

בהתחלת 1918 נמלט על נפשו אחי יוסף ז"ל מאודיסה, שם למד במחלקה השמינית בגימנסיה ואני זוכר עד היום כיצד דפק בדלת בחצות הלילה, והופיע פתאום בלי כל חפצים (הם נגנבו ממנו בדרכו הביתה)· הוא חזר מאודיסה המהפכנית כציוני נלהב ומיד נרתם לעבודה ציונית בעיירה· היה זה זמן קצר אחרי מתן הצהרת בלפור, והר־גשות הציוניים היו בעיצומם· יהודי העיירה ראו בהצהרת בלפור לא את עקבות בוא המשיח, כי אם את בוא ה„משיח" ממש, והרוח הלאומית שפ־עמה בלבם ושפעפעה בקרבם פרצה החוצה בהתלהבות·

בית הכנסת, „יבנה" (נמצא בביתו של אורקה יואל־הרש שוורצמן) חרות בזכרוננו גם כמקום להופעת נואמים, בעלי שם, להטפה ציונית לעלות לארץ ישראל, הלא הם: ד"ר ברנשטין־כהן, וסרמן, ברגר, סקווירסקי· בני העיירה היו נוהרים תמיד לשמוע כל נואם שבא מן החוץ כי הרי רוב רובם של יהודי עיירתנו היו בעלי לב רגיש לכל ענין יהודי לאומי·

נזכר אני ברושם בל יימחה שהשאירה עלי האסיפה בבית הכנסת של הקו־מיסיונרים בנשיאותם של הרב דב בר זוין וגבריאל כוגאן זכרונם לברכה, בה נאם ברוסית, משום־מה, דוד רבלסקי· היה זה נאום בחסד עליון· הוא תיאר בשפתו המליצית והיפה את נסיבות מתן ההצהרה ואת הצפון בעקבותיה לעם ישראל· רבים כמובן לא הבינו את כל הנאום מפני השפה הרוסית, אולם הוא הלהיב את השומעים, והנו־כחים ראו את עצמם בדמיונם, לא בבית הכנסת בקלרש, כי אם בארץ־ישראל ועוסקים בבנינה· ואמנם נתן נאום זה דחיפה כבירה לפעילות מוג־ברת בעיירה·

נוער טוב היה בקלרש, אלא שלא היה מי שיעמוד בראשם וינהיגם בכיוון הר־צוי· רובם היו באפס מעשה כמעט רוב השנה· ורק בסתיו היו הבנים עוזרים להוריהם, ולכן גדלה ההתנוונות בעי־יירה בממדים מבהילים·

התנועה הציונית הביאה בכנפיה פעי־לות תרבותית ומשכה את הנוער הזה

חברי „מכבי״. השנה — 1929

ועוררה בו רצון למחשבה.
הרבה סייעו לכך פליטי־חרב מאוק־ראינה שמצאו מקלט בבסראביה וגם בעיירתנו ובהערצה אזכור את מ. אברמוב, ש. קורנפלד ועוד, שפעלו ללא ליאות ולא על מנת לקבל פרס לטובת יצירת אווירה תרבותית יהודית בעיירה.

גם הופעתו של יוסף וינוקור הוסיפה לא מעט לאווירה טובה זו. הוא היה אחד הגורמים המפעילים והמלהיבים לציונות בקלרש. בן עירנו זה עזבה בתור ילד, כאשר נשלח ע״י אביו (ר׳ משה וינוקור בעל בית מלאכה לחייטות שהצטיין בסידורו הנאה ובנקיונו ודו־מני שאף נקיון בית המרקחת של חינקיס לא עלה עליו...) בשנת 1906 לארץ ישראל ללמוד בגימנסיה העברית הראשונה ביפו (גימנסיה „הרצליה״) ואחרי סיימו את לימודיו בגימנסיה ואת לימודיו האוניברסיטאיים באי־רופה חזר כעבור חמש עשרה שנה למספר שנים לעיר מולדתו. לזכותו חלק נכבד בהתעוררות ההכרה הלאו־מית בין בני גילו. הוא היה אחד הגור־מים המפעילים והמלהיבים של הציו־נות בקלרש בשנות ה־22 וה־23. הוא ידע ללכד סביבו מספר ניכר מכל הגי־לים מבני עירנו ויחד עמם יצרו מוסדות תרבותיים שהיו לברכה לכל התושבים וביחוד לנוער. הקורסים לעברית, ה„תרבות״, הגימנסיה העברית („שקו־לה־מדיה״) — כל אלה קמו והיו במי־דה רבה הודות ליוסף וינוקור. הוא מצא לו שותפים לפעולה ומשכם לע־בודה. ואלה הם המורים: קליימן

(כיום יעקובי), ליכטמן, פריצקר וא־חרים וכן יעקב ובצלאל גלוזמן (בניו של פנחס הדיין), שלמה טרוקר, יוסף קרסנושנסקי ועוד, והעסקנים גבריאל כהן, יחיאל אילברט ובנו מאיר.
זכור לי במיוחד נשף־חנוכה שיוסף וינוקור ארגן כדי ליצור קרן להקמת תזמורת כלי נשיפה על יד ה„מכבי". הנשף התקיים באולם ז'ולקבסקי, בו נחנכה בהזדמנות זו תאורה חשמלית, וכלל תוכנית שירים עבריים. מקישינוב באו מתעמלים עם מדריכם פיידל.
תנועת הנוער מכבי ואחריה תנועות נוער אחרות החלו להתפתח אחרי שנת 1925. עוד בשנת 1923 נוסד קן „השומר הצעיר" על ידי פליט מליטה (או מפולניה) בשם שומר — ספורטאי מובהק בהוויתו ובהופעתו. מועדונם היה אצל זיידל פגיס ברחוב ה„מוס־טובויה" — על יד קונצי דובובי ומול ה„חדר" של יענקל מלמד. רבים מבני הנוער הצטרפו למועדון זה. עוזרו של שומר היה לוזר פגיס והמדריכים — גולדמכר ואיזיה הלפרין. כעבור זמן קצר שכרו מגרש גדול על יד מיכל־הנפט של יודל ברמן — בחצר הסמוכה לביתו של השופט החוקר, ולא הרחק מהגן העירוני. היו להם מכשירי התעמלות שונים ופעילותם הספורטיבית היתה מגוונת. משם יצאו מדריכי „מכבי" העתידים: שוקה סדיגורסקי, יוסף קויפמן, יום טוב רוניס („יונטל מכ־ביסט") משה שכטמן, יעקב זיגלבוים.
נוסד סניף ה„מכבי" ובו גם חוגי תר־בות ומוסיקה. בראש הפעולות עמדו יוסף וינוקור, יוסף קרסנושנסקי (אשר היה יושב ראש הסניף כמעט כל השנים אחרי שוינוקור עלה ארצה בשנת 1925), שמחה קלוטניץ', ריבה בודייס־קייה („האמא" של ה„מכבי"), דב (ברל)

חלק מחברי התזמורת. הצילום ביער „וויטימיניאסה"

ספיר, שלמה פרידמן.
המדריכים מקישינוב לוסיה זלצר וגולדמכר ואחריהם ריזלמן, היו גם מנצחיה הראשונים של תזמורת כלי הנשיפה. לבסוף בא האיש, אותו אפשר לכנות בשם אבי התזמורת הזאת — קולדרר, נוצרי הגון וחביב. בידו עלה הדבר, אחרי עמל רב, להפוך את התז־מורת לדבר של ממש.
פעילותה של התזמורת היתה רבה ומ־גוונת. בערבי קיץ ניגנה התזמורת בגן העיר להנאת המטיילים הרבים בחתו־נות של יהודים ושל גויים מהסביבה, הופיעה בנשפים ובהצגות תיאטרון. החצוצרנים היו: יוסף קפריאנסקי, מוניה ברנדיס. הקלרינטים: צבי פקר־מן, יחזקאל ביי, יעקב ביי, משה דוכובני, יחיאל לפושנר. הבסים: צבי סדיגורסקי, שמעון סויבלמן. הבריטו־נים: משה מילמן, אברהם ביומל. הפי־קולו: יענקלה אובינקס (אביו היה מוכר תפוזים ולימונים). האלטים: האחים יוסף ושמואל סלטר. התוף הגדול היה בידי צבי זיגלבוים והקטן בידי יאשא בוימל.
היתה גם קבוצת כדורגל ובין שחקניה — משה ברונשטין, חיים ברנד, צבי זיגלבוים. המשחקים היו נערכים בש־דה שמעבר לפסי הרכבת בקירבת מקום לתחנת הרכבת.
אנשי „מכבי" עמדו על משמר הכבוד היהודי והגנו על יהודים מפני התפר־צויות האנטישמים, כגון במקרה כאשר קוזיסט אחד מהכפר הסמוך וכמה מו־רים מקומיים נסו לעורר מהומה בגן־העירוני וקיבלו לקח שמנע אותם מלח־זור על נסיונם.
ובשנת 1929 בשעות מאוחרות של ערב אחד, עברה רכבת בה חזרו סטודנטים קוזיסטים מכינוסם בקישינוב ליאסי. הם עיכבו את הרכבת בתחנה וחלק מהם התחיל לצעוד אל העיירה כדי לערוך פרעות ביהודים. כמה בחורים, וביניהם אנכי, רצנו מיד למועדון ה„מכבי" להזעיק עזרה ועל אף השעה המאוחרת הצליחו לגייס כח אשר הס־פיק כדי להרביץ בפורעים מכות נאמ־נות וללמדם לקח, כי התנפלות על קלרש היהודית פירושה הסתכנות.
ועוד מקרה, בתחנת הרכבת אשר שימ־שה בשבתות כמקום טיול לצעירי הע־יירה, היה מצוי פקיד אנטישמי בשם קורקן. הלז התחיל להיטפל למטיילים היהודיים, ואף גירשם תוך מתן סטי־רות למספר ילדים. הוחלט ללמדו לקח. המשימה הוטלה על שלישיה שהורכבה משני חברי מכבי לוזר פגיס ויוסף סלטר וחבר „החלוץ" שלא מבני המקום. השלושה ביקרו את הגוי במ־קום כהונתו ו„עיבדוהו" יפה. אמנם שלישיה זו נאלצה לברוח מהעיירה, והמשטרה לא יכלה למוצאם. אחי יוסף קרסנושנסקי היה בין המסייעים לבריחה ואף דאג למימונה.
„פרחי ציון", „השומר" ו„מכבי" היו תנועות הנוער הציוניות בקלרש. מ„מ־כבי" צמחו „בית"ר ו„גורדוניה". מאות רבות של בני נוער גדלו והתחנכו בכל התנועות האלו, אך למרבה הצער רובם אבדו בשנות השואה.
התחלותיה של התנועה הרביזיוניסטית בקלרש תואמות בזמן את ראשית תנו־עת הצה"ר העולמית — בשנות 1925/26. יושב ראש הראשון של ועד הצה"ר בקלרש היה יצחק מישורי (כיום — זקן מופלג היושב אתנו ביש־ראל) ובדירתו התקיימו ישיבות הועד. בין חברי הועד הראשון היו יהודה

(אידל) קורמנסקי, אריה קרסנושנסקי צבי זיגלבוים ואברהם קריקונץ. ראשית הצה"ר בקלרש צויינה בתקרית האופיינית לאווירה של קנאות מפלג־תית ויצרים לוהטים בתנועה הציונית ומראשי מיסדיו היו: אריה קרסנו־שנסקי, צבי זיגלבוים ואליהו ברונשטין (כיום אבן), ולמפקדו הראשון נתמנה יהודה קורמנסקי. נשכר מועדון בביתו של אלימלך דרפקינד. תנועת בית"ר

קבוצת צעירי בית"ר

של אותם הזמנים: באסיפת התנועה הראשונה אירעה התנפלות על הנוא־מים (מיכאל יכינסון, שמואל מרלין ועקיבא ברון מקישינוב) ועל אוהדיהם — מארגני האסיפה, התנפלות שגרמה להרבה חבורות וגם לקצת דם.

כלפי חוץ התבטאה לראשונה פעילות התנועה החדשה בהשתתפות בבחירות לקונגרס הציוני, מכירת שקלים, תע־מולת־בחירות — תוך הבאת נואמים מבחוץ — ואירגונן.

הודות לרוח האקטיביסטית, להתלה־בות ולכוחות הצעירים הלכה התנועה מחייל אל חייל.

בשנת 1927 נוסד קן בית"ר קלרש, בקלרש התקיימה תוך עליות וירידות במשך 10 שנים — עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. בין פעילי הקן, מפק־דיו ומדריכיו אפשר להזכיר מלבד אלה שצוינו לעיל את — אברהם קריקונץ, דב ספיר, זליג (זוזיה) כהן, יוסף קויפמן, שמחה פקרמן, צבי חולודקו, הינדה שלפמן, אשר דנישנסקי, יצחק פרידגנדלר, יוסף רבינוביץ, טובה גורו־דינסקי, יעקב זיגלבוים, חווה מולדבר, לאה דרפקינד, איטה יבלוצ׳ניק ואחותי גולדה. כל אלה וכן פקודיהם הרבים התחנכו על אמונה בתקומת ישראל ריבונית, ותקומה זו ושיתופם בה היו חלום חייהם — אך רק מעטים זכו

ליטול חלק ב„דם ואש" שמתוכם קמה יהודה.
מבין פעילי הצה"ר זכורים נוסף לאלה ששמותיהם הובאו לעיל: ד"ר אברבוך, אליעזר (לזר) קאושנסקי, מיכאל

קבוצת בוגרים מסניף „בית"ר"

(מישה) פייר, אייזיק שלפמן, בעל טח־נת הקמח בילאנסקי, צבי ופולה קורמנסקי, ד"ר פייגין.
העולה הראשונה של קן בית"ר קלרש היתה גולדה שלפמן ז"ל (נפטרה כע־בור זמן קצר בארץ בשעת לידה). רק בית"רים ספורים עלו מקלרש על סמך סרטיפיקטים. רובם של אלה אשר הגיעו ארצה לפני קום המדינה (ולמע־שה לפני פרוץ השואה) היו „עולים בלתי לגליים".
יורשה לי להזכיר אפיזודים אחדים מחיי בית"ר והצה"ר בקלרש — אפי־זודים האופייניים לרוח שפעמה בתנו־עת ז'בוטינסקי.
בית"ר חונכה על משמעת ומשטר קפ־דני. באחד מטיולי ל"ג בעומר, אותם היו עורכים אירגוני הנוער הציוניים במשותף כשבראש צועדת תזמורת „מכבי", התחיל יורד בדרך חזרה ובמר־חק כ־2 ק"מ מהעיירה גשם שוטף. שרשרת המסע כולה כולל התזמורת נקרעה והכל רצו לחפש מחסה, הכל — פרט לבית"רים, כי איש מהם עד לצעי־רים ביותר לא עזב את השורה בלי פקודה. הפקודה היתה „קדימה צעוד" וכך הגיעו הבית"רים כטור מלוכד ומ־מושמע על אף הגשם השוטף למקום הריכוז הוא בית הכנסת „יבנה".
זכור במיוחד מעמד חנוכת דגל בית"ר והשבעת הבית"רים שבועת אמונים

לציון. מעמד כזה לא ידעה קלרש לפני כן ולא לאחר כך. מסדר הקן היה במגרש הגדול שעליד בית־החולים היהודי, כשכל יהודי העיירה כולם סובבים אותו ובמרכזו נישאים נאומים חגיגיים ונערך טכס ההשבעה; כן היה מיצעד הבית"רים לבושי מדים אחידים בליווי תזמורת ברחובות העיירה וצעידת הצדעה על יד מועדון הקן; נערכה מסיבה חגיגית שנמשכה עד שעות הלילה המאוחרות ואווירת החג והתרוממות הרוח אפפה מעמד זה.

אך לא רק מבצעי־ראווה ביטאו מהות התנועה. בית"ר היה אירגון לוחם ברוחו וקנאי לכל הקשור בענין הציוני ובעתיד העם. וכך קרה כי כבר בראשית צעדיו התאזר הקן לשמירה על הסולידריות — הטבעית בעיניו — בין יהודי עיירה גלותית נידחת לבין היישוב היהודי בארץ ישראל, אשר נלחם אז על נפשו. היה זה בימי מאורעות תרפ"ט, כשחבורת צעירים בקלרש, בעזרת מספר עסקנים אנטי ציוניים אירגנה נשף גדול עם ריקודים, תוכנית אמנותית ובחירת מלכת־היופי, והנה באותו יום ממש הגיעו הידיעות על הטבח בחברון. עסקני בית"ר הצעירים החליטו כי „לא יהיה ולא יקום" כדבר הזה. „יהודים בקלרש לא ישמחו ביום אבל ליהודים" ואמנם הנשף לא התקיים. צעירי בית"ר וגם נוער ה„מכבי" מנעו את קיומו. לא היתה אלימות. היתה הסברה ושיכנוע. אך החלטת הבית"רים היתה תקיפה.

א. קדרון

התחלה צנועה

ארגון נוער ציוני ראשון בו צעדנו אנו, הנוער והילדים, היה „פרחי ציון". מקודם אצל זיידל פאגיס בחצר, בחדר דל, ואחר כך אצל יונה ליטבק בחצר. שם התחלנו לפקוח לראשונה עיני אפרוחים בוהות — על ארץ ישראל, על המנדט, על הצהרת בלפור, על הרצל בעל הזקן השחור ועל טרומפלדור החבוש כובע חייל רוסי, הגבור־הגידם של פורט־ארטור ושל תל־חי.

יוסף לפידות ואחר כך אהרונצ'יק פרפליצקי היו יושבי־ראש.

בן־ציון פרידמן הכניס אותנו לסודות המין. מצא איזה ספר של ד"ר ארקליה סטליאן על „חינוך המין" והקריא קטעים בשבתנו באחו מאחורי הגדר של חצר יונה ליטבק. נזכר אני בהצגה הראשונה של החוג הדרמתי של „פרחי ציון" בהם השתתפו כשחקנים ראשיים פירה ברגינר, יוסף לפידות וסוניה קורמנסקי. היה זה מעשה בנער שהוריו נתנו לחייט ולסנדלר לתפור לילד בגד חדש ונעלים חדשות לקראת חג הפסח. ומשחששו ההורים שהנער יגדל וגופו יצא ממידות בגדיו ונעליו שידלו את החייט והסנדלר שיתקינו את הבגד והנעלים לפי מידה „קצת יותר גדולה" ומאחר והאב והאם באו בדרישה זאת כל אחד בפני עצמו בלי שאחד ידע על מעשיו של השני, הגדילו החייט והסנדלר את המידות כפליים לפי דרישות השניים ו...אל תשאלו! הנער נכנס לתוך בגדו ונעליו כגמד לתוך מיטתו של עוג מלך הבשן.

משה הדר (ברן)

הכשרה חלוצית בעיירה - תמיהה וחוויה

אחרי שנכבשה בסראביה על ידי הצבא הרומני, עמד הנוער היהודי הבסרבאי — בעל תודעה יהודית מושרשת — על פרשת דרכים. הוא לא הושפע ברו־בו מהשלטון המהפכני הרוסי, שנאבק עם קשיים ומכשולים למכביר וגם לא מצא את דרכו תחת שלטונו החדש של ה„סנדל (אוקינצ׳ה) הרומני". ובשנים אלו הובלטה הסתערות יהודי הגו־לה לקראת הרעיון הציוני. דרכי האר־גון הציוני התרחבו והנוער הציוני תפס את מקומו הראוי בשדוד המערכות. בשנת 1919 נוסד בעיירתנו קלרש סניף להכשרה חלוצית. קיבלנו אמנם עידוד ממרכז החלוץ, ששכן בקישינוב, אך נטל קיומנו והתפתחותנו הוטל על שכ־מנו בלבד. תושבי העיירה עמדו תמהים ונבוכים בפני „נסיון ראשון בהיסטוריה של עמנו בגולה". ברובנו היינו בני „בעלי־בתים" ולמעבר של חיי עבודה צורפו נסיונות מרים וקשים ביותר. ביחוד סבלנו מאוירת הבידוד שאפפה אותנו. סתם יהודים טובים לעגו לנו באומרם: „ראו־נא את אלה הרוצים להביא את המשיח". אחרים פסקו: „סתם קבוצת משוגעים", והורינו החרו החזיקו אחריהם באומרם, שהננו מו־סתים על ידי ה„סיטרא־אחרא" (לא פחות ולא יותר), ועשו לפי מיטב יכולתם להחזירנו למוטב. אכן, חבל על כל אלה ש„חזרו למוטב" והיו אחר־כך לטרף בידי החיה הנאצית.

אמנם מלאי חוויות היו הימים ההם. עכשיו בהשקיפנו על העבר ממרחק היסטורי ובהזכירנו פרטים שונים, עו־לה חיוך רחב על שפתינו, אך אז היו אלה חוויות של מאבק עקשני ובודד נגד הזרם. עוד מהדהדת באזני הקריאה לתושבי קלרש על ידי הכרז העיירתי: „עולם! נוסד בעיירה סניף של חלוצים והם מקבלים הזמנות לביצוע כל סוגי עבודות פיסיות קלות וכבדות — מנקוי שלג בחצרות עד נסירת גזרי־עץ להסקה (האקן האלץ!)".

זכורני, שעל יד „גשר־אונישקני" חי ה„סדובניק" ג. שהעסיק פועלים רבים, אך התנגד בחריפות להעסיק חלוצים וזאת, טען, משני טעמים: „לבו היהודי" אינו מרשה לו להעביד יהודים ב„עבו־דת פרך" ובעיקר אינו מאמין ביכולתנו הגופנית לבצע עבודות פיזיות קשות. אנו הערמנו עליו. אחד מבחורינו, לא מבני קלרש, בחור גברתן וחסון בגופו התחפש ל„שגץ", בלבשו בגדי נכרי ונת־קבל לעבודה. כעבור ימים ספורים ניגש אליו מיודענו ג. טפח לו על גבו ואמר, שבהחלט הנהו שבע רצון ממנו, רק אז התוודע בפניו בחורנו, כי יהודי הוא וגם חבר בהכשרה החלוצית של קלרש.

ייזכר לטובה נוצרי אחד — אגרונום בשם סוקולוב, שקיבל אותנו לעבוד במשתלה (פיטומניק) וגם נהג בשעת הפנאי להרצות לפנינו על נושאים חק־לאיים. אז עסקנו בגידול מלפפונים ובנסיונות לשיבוח הזן. אחד מחברינו (כעת בישראל) נהג שלא כהלכה, באוכ־לו 2 מלפפונים מאחת ערוגות־הנסיון. החוטא נשפט על ידנו להרחקתו מע־

בודה ורב היה הרושם של פסק־דיננו. בכפר העריווע עבדנו בעידור כרמים. בעל הכרמים היה יהודי וזכור הוא לטובה על יחסו הער והעדין לבע־יותינו. שכר עבודתנו כלל גם ארוחות על חשבון המעביד. פעם בלבל „שר־הליצנות" את מוחו של הגוי־הזקן שנ־הג להביא לנו את האוכל לכרם והחליף את מנות האוכל המיועדות לנו ומסר אותן לגוי היחיד, שעבד בקציר אצל אותו המעביד וכך נפל בחלקנו להס־תפק במנת אוכל של אחד בלבד, כשאנו קבוצה שלימה בת 10 חלוצים.

ימי עבודתנו בחוה אחת, שנוסדה ב„פודו־לונג" (הגשר הארוך) היו מלאי חוויות. השדות העניקו לנו מכל טוב ורק דגי האגם, שעל יד הגשר הנ"ל לא רצו להילכד ברשתותינו. היו אומ־רים, כי סירובם נובע מ„סלידה ללשון הקודש" של ברל גלידנר (כעת במושב צופית), ויש שאמרו, כי היו הדגים סתם „שונאי־ישראל" ואנו בעוונותינו הרבים היינו נשארים ללא דגים למא־כלי־שבת. אולם לעומת זה היינו מקב־לים לעתים מתנת־שבת בצורת לחם טרי וריחני, ולזה דאגה וטרחה רבקה בודייסקאיא, שהיתה מגיעה אלינו בטרמפ.

בוגרי נוער ציוני, ידידי „החלוץ". השנה — 1926
למטה בישיבה מימין: ח. רויזס, ק. קוצ'וק, מ. אילברט, י. ברקוביץ, א. צוקרמן
בשורה האמצעית, מימין: פ. גניזדוק, ח. וינשלבוים, ג. סירקוביץ, א. סירקוביץ, י. הלפרין, א. הלפרין, ש. קריפס
בעמידה, מימין: מ. בודייסקי, ד. סירקיס, ח. גניזדוק, י. קרסנושנסקי, ז'. יוסילביץ, י. אטליס

י. אוצ׳יטל

נדודי ארון הספרים

הנוער הציוני בקלרש התנסה ב„גל־גולים" שונים. „מסגרת" רדפה „מס־גרת". לראשונה היינו ב„פרחי־ציון", ב„התחיה", „מכבי" ולבסוף התארגן חלק חשוב בכמותו, ויש אומרים גם באיכותו, בקן „גורדוניה". ייחודה של תנועת „גורדוניה" לעומת המסגרות הארגוניות הקודמות — הוכיחה עצ־מה על ידי הרמת קרנו של הנוער ורמתו המחשבתית־התרבותית בפרט. תוך כדי היותנו במסגרות השונות שהזכרנו לעיל יסדנו בכוחות עצמנו ספרייה ובמידה שעלה בידינו רכשנו ספרים והגדלנוה. בהיות המבצע בעל ערך תרבותי מובהק טיפחנוהו במסי־רות והוספנו נדבך על גבי נדבך. ביצענו פעולות התרמה, אירגנו הגרלות ושמר־נו על ההישגים כעל בבת־עיננו. את יסוד הספריה הנחנו עוד בהיותנו בת־נועת „פרחי־ציון" וארון הספרים נע ונד בהתאם לתהליכים שהיו מנת חלקו של הנוער הציוני המקומי.

חטיבת־נוער שנטשה מסגרת ה„מכבי" והגדירה עצמה בתנועת „גורדוניה" הת־בלטה ברמתה האינטלקטואלית־תרבו־תית לעומת אלה ששמרו אמונים ל„מכבי". אמרנו: אין מסגרת ה„מכבי" עונה על כל הצרכים והמאוויים של הנוער היהודי ופתחנו בפעולת כיבוש הנוער לשורותינו ואז צפה והופיעה המשאלה, שארון הספרים הנמצא באחד החדרים של „המכבי" יועבר אלינו „כי אנו הננו הרוב ואנו רכש־נוהו". ההרגשה בחסרונה של ספריה הלכה וגברה ודרשה פתרונה. פתחנו בגישושים ובמשא ומתן, בהשתדלויות ודברי הוכחה על הלגיטימיות של דרישתנו.

ה„מכבים" „כאנשי־ספורט" ראו בכך רקע לזירת התנצחות והתעלמו לגמרי מדרישתנו הצודקת. אישים ציוניים מקומיים פסקו לטובתנו, אך אנשי המכבי בשלהם: „מצפצפים" על הכל! חודש רודף חודש ואין תזוזה. נמצא מישהו שפסק: „המטרה מקדשת את האמצעים" ויזם את הרעיון „להתחכם" ולהוציא את הספריה בכוח או במרמה. לא התגלו שום חילוקי־דעות, אך מי יבצע?

לא קל היה לתבוע מחברים התנדבות למיבצע זה בידענו שאין אנו מבורכים בפורצים ובאנשי־אגרוף. היסוסים שו־נים לא נתנו מנוח לנפשנו, אך ה„צו העליון של גאולת ארון הספרים" לא טשטש את ההכרה ולא ריפה ידיים ואנו — לביצוע הדבר.

האחד שנראה לנו מתאים־יחסית לסי־כון זה בהיותו חסון־גוף ומחושל־אופי היה חברנו זליג נודלמן (עתה בחדרה). כל העיניים הופנו אליו והוא היה ל„קצין המבצע". ה„מזדנבים" אחריו: אני (עתה בתל־אביב), דוד ברושיק־ברושי (עתה בקבוצת „מסדה") טוביה ויסמן (חי בקלרש של עכשיו — בן זוגה של חינקה קצף), אברהם צוקרמן (שעבד במחסן העצים של „בראטי שוורץ" ולא ידוע לי על דבר גורלו)

„קבוצת הפורצים" הנציחה את המאורע על ידי צילום בצוותא, לאחר המיבצע

וניומה לויט, נכדו של יואל מלמד (היגר לארגנטינה).
ההחלטה לביצוע ה„שוד" בעינה עו־מדת... המתנדבים דרוכים... יעץ מי־כי ניכנס ל„וואסילי־מנדל" לזלול קצת מעדנים ולטעום מקצת משקה תחילה. עשינו כדבריו (לגבי דידי היתה זו הפעם הראשונה שעברתי מפתנו של „טראקטיר" זה). לאחר מכן, הלכנו לפסז' של יאנקל גרשמן, שם לשכת הסניף הקלרשאי של ה„מכבי".
הפעולה הוכתרה בהצלחה. הפריצה נעשתה בהתאם לחלוקת התפקידים בינינו, מי לפריצה ומי לשמירה. הת־קדמנו ולא נתקלנו בשום סקרנים. מקום המחבוא לארון נקבע במחסן השייך למשפחת נחום נודלמן. לא נהג־נו בהסתר ובהעלמת הדבר מעיני מש־פחה זו אלא תוך הסכמתם המלאה. הדבר התגלה למחרת היום וסערת רו־חות קמה מקצה העיירה ועד סופה. מבלי להיעזר בגששים מקצועיים הובי־לו העקבות ל... חברי קן גורדוניה. זעמם של אנשי ה„מכבי" הקפיץ אותם ממקומם. הפעם הגיע תורם הם לפנות לאישי ציבור ולבקש התערבותם, שיש־כנעו את חברי „גורדוניה" להחזיר את הגניבה בלי תנאים, כי אחרת „דם יהודי יישפך ברחובות העיירה", ומוכ־נים היו להראות את נחת זרועם לכל מי שהחשד נופל עליו.
משה ברונשטין (אחד הבנים של הניק ברונשטין* הופיע כראשון לפעולות נקם. הוא יצא לקרב לא כחייל אל־

* ניתן לציין שמשפחה זו אפיינה „גורל משפחה יהודית" כאשר ילדיה מפורדים ומפוזרים לפי כל גווני הקשת של חיי־חברה שבהעיירה: מי לתנועה הציונית, מי לתנועה הקומוניסטית, ומי לחיי „זעיר־בורגנות".

מוני, אלא כ„מפקד דוויזיות" ממש· רכוב על סוס אביר תר אחרי השונא· חמתו בערה בו, ובהגיעו לחנות המנו־פקטורה של לייזר קריפס — שם עבד חברנו טוביה ויסמן — מצא את קר־בנו· הוא ירד מסוסו כלוחם בשדה־קרב שעט על קרבנו, התקרב לטוביה ופנה בתביעה חמורה לגלות לו מי היו מבצעי הגניבה· בקבלו תשובה שלילית סטר סטירות מצלצלות על שתי לחייו של טוביה ובהסתלקותו מהמקום קרא „ביוקר תשלמו — דם יישפך!

העיירה היתה כמרקחה· אישי ציבור בראותם, לאן הדברים הגיעו, פתחו בלחץ חזק ללא פשרות על מדריכי סניף גורדוניה, ואלה האחרונים נאלצו לקבל גזר־דינם של מנהיגים והגניבה הוחזרה· ב„שוך הקרבות" ובמרוצת הימים נש־תנתה הקונסטילציה הפוליטית של סניף ה„מכבי" ומתוך הבנה החליטו, שארון הספרים חוזר ליורשיו הלגיטי־מיים, ובכך חוסלה פרשה שלגבי רבים מאתנו שימשה רקע להתגודדות ולהע־מקת התהום בין חברים וידידים·

מ· שכטמן

מפלגות פוליטיות אזרחיות ואפיזודה בצדן

שנים על גבי שנים היו העיירות הבס־רביות, אשר האוכלוסיה היהודית הוותה את הרוב המכריע בין תושביה, מין „מדינה" בתוך מדינה: פולחן דתי יהודי, הווי חיים מיוחד ואורח־חיים ספציפי ציינו ואפיינו אותן והבדילו את היהודים מיתר התושבים·

הציונים האמינו וקיוו לגאולה על ידי החיאת ארץ ישראל והפיכתה למדינת ישראל· הם יצרו כל מיני כלים אר־גוניים: קרנות ומפעלי חינוך· מהת־ארגנות זו עברו לשלב יותר גבוה, לפי־תוח מחשבה פוליטית והנחות פולי־טיות וכך נוסדו וקוימו זרמים ומפלגות שונות·

ואלה שלא נמשכו ולא שוכנעו על ידי הפתרון הציוני הקימו גם הם מפעלים בשטח חינוך ומפעלים לעזרה הדדית ולצרכים סוציאליים שונים·

ההתרוצצות וההתגודדות של שני מח־נות אלה, הנן פרק בפני עצמו, אך אף אחד לא פילל שיגיעונו ימים, אשר השפעות מפלגות פוליטיות אזרחיות **רומניות**, יסייעו לפיצול הישוב היהודי גם לפי מפלגות הגויים·

יהודי קלרש לא פיגרו אחרי אחיהם במדינה· ושני מחנות פוליטיים עיק־ריים התנצחו ביניהם: ליברלים וצאראניסטים·

במידה ונהיר לי הדבר, לא בטאו מפל־גות אלו את המשמעות העמוקה והמ־חייבת של שני המושגים הללו· לא היו אלה ליברלים במתכונת מפלגות ליב־רליות מערב־אירופאיות, והאחרים לא היוו מפלגת איכרים לוחמת לפי המו־שגים של ימינו·

בהעדר השורש והמהות ההיסטורית במפלגות אלו, התרוצצו בתוכם פנימה כוחות וגורמים שונים ומנוגדים זה מזה· רקע זה הצמיח רוש ולענה, סוגי

שחיתות שונים ומשונים והמלחמה הפוליטית בין שני אלו היתה תמיד מלווה באינסטינקטים אפלים לכיבוש השלטון בכל מחיר.

קל לשער את ההשפעה ההרסנית כלפי האוכלוסיה היהודית, שהיוו המפלגות הללו בהיותן קרוצות מחומר טפל שכזה.

קצת רוח מרעננת הביאה אתה העוב־דה של יצירת רשימה של המפלגה הי־הודית שמטרתה היתה: מניעת מל־חמת אחים מיותרת.

בראש נציגי הליברלים בקלרש הועמדו גבריאל קוגאן, זכריה ארליכמן, ולייבל לאזוניקוב ולצדם טפוס יוצא דופן א.מ. שבאמצעותו היו משיגים הלי־ברלים כל מיני מטרות בלתי הגונות, היה אדם רברבן, קל־דעת ורבים התו־שבים שמנעו עצמם מכל מגע אתו. הוא היה עושה מלאכת אדוניו עבור בצע כסף.

במחנה הנגדי, הצאראניסטים, עמדו בראש יואל מוגנשטין ודודל שרמאן. הימים היו ימי ערב בחירות. הכל גייסו והתגייסו לצוד נפשות בכל האמצעים. והנה נועדה אסיפה פומבית מטעם המפלגה הצאראניסטית. בדאגתם להצ־לחת האסיפה צץ במוחם של מוגנשטין ושרמאן הרעיון לשחד את איציקל לבל יפריע בשעת האסיפה.

הזמינו אותו לשיחה „בין שש עיניים" והוא נשאל בפשטות יתרה: כמה אתה רוצה „ממתקים" (כסף) כדי שלא תבוא לאסיפה הצאַראַניסטית? 550 ליי! ענה והעיסקה נעשתה ביניהם. וכדי לחזק את המוסכם ביניהם שתו „לחיים" כדת וכדין.

אולם איציקל שלנו יודע לקיים „טול מזה וגם מזה אל תניח ידך". מיודענו התייצב בפני זכריה ארליכמן וגילה לו פרטי העיסקה בינו לבין הצארא־ניסטים. העלה ארליכמן מחירו ל־1000 ליי וסוכם שאיציקל יופיע באסיפה הנ"ל.

כיצד?

איציקל שכר ארבעה סבלים ובשעת האסיפה, השכיבו את איציקל במיטה ונשאו את „הבר־מינן" ישר אל הבמה. ובעמדם על הבמה קפץ איציקל מה־מיטה התיצב מול הקהל והכריז:

„עולם", הבטחתי לצאראניסטים שלא אבוא לאסיפה להפריע, ועיניכם הרו־אות כי באמת לא באתי, אלא הביאוני הנה.

והתחיל בפעולתו...

בקלחת בחירות - נאמנים וחנפים

(כתבה מה„אונזער־צייט")

מבחינת „הפרטיזניות היהודית" היור־תה עיירתנו סוג מיוחד. לא תשיגו אח ודוגמא לה. גם אם תעברו את כל בסראביה לאורכה ולרוחבה ונוסף לזה כל רומניה — לא תמצאו דומה לה. הוויה מיוחדת זו, יש בה משום דרי־שת־שלום חיה מתקופתו של „מנדלי מוכר ספרים". הנה הם לנגד עינינו, קבוצות ה„אינטרסנטים" בין אנשי ועד הקהילה, כנופיית ה„בעלי טובות" הדואגים לכלל, קבוצות „בעלי עצות", שתדלנים למיניהם, מתווכים ובוחשי ה„קדרות".

כאן יש ביכולתכם להשיג מכל המינים. הרי המחוצף, ה„שגץ" של העיירה, ה„כלב הנובח", המשרתים בכניעה וב־נאמנות את מזימות ה„בעלי־טובות" שאינם נדרשים לכך כלל והמתנפלים על כל אחד שרצון בעליו לפגוע בו. וכמו כן גם בריון או צעקן מפריע, תמורת כסף.

האם חושבים אתם שעיקר הצרות היורדות עלינו דווקא מידי גויים באות? אכן לבושתנו רב הסבל הנגרם על ידי אחינו בני ישראל!

יש ונראה לך כאילו ה„סטרא־אחרא" של חלאת האדם מהמקור של „פגע רע" התגנבה הנה.

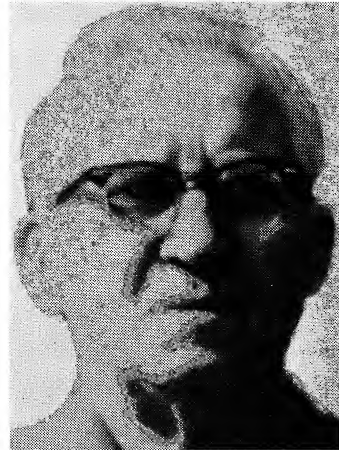
אלה הם היצורים המאפיינים את ה„בעלי טקסא" עם כל ה„יוצר־משר־תים" שלו, צאצאיהם וצאצאי צאצ־איהם. עיירתנו „התברכה" והתעשרה בפרטיזנים יהודים מבני שתי המפלגות העיקריות והחזקות: הליברלים והצאראניסטים.

כל „הענין", אם כן, הוא בזה שעל ה„כסא הרם" יושבים להם המנהיגים המושלים בכיפה, „בעלי־הדעה" „עושי־הטובות" של העיירה „המצילים" וה„גואלים" למיניהם. ומסביבם של „צנטראלע פיגורן" אלה, מתלכדים כל מיני אנשים מסוג „חלאת אדם" אנשי העולם התחתון, טפוסים מושחתים לכל הדעות שעל פי רוב כושר השכנוע שלהם הוא בכוח שריריהם.

ובכן ה„פרטיזן" הוא הגדול, הגבור והנורא אשר את אימתו, „אימת מות" הוא מטיל על סביבתו וכולם רועדים מפניו.

וכאשר ימי בחירות לפרלמנט מגיעים, הננו עדים לשורה שלמה של „הצגות" אוריגינליות, ו„תמונות" הוי „מהנות".

דניאל פורטוגלי

„זכות וחובה"

מאז עזבתי את עיירתי ועליתי ארצה — נחלים רבים זרמו באפיקים ההיסטו־ריים, דור הלך ודור בא והרי דורנו „המרחף בסטרטוספרה" — היעניינו אותו דברים קטנים פשוטים, פרובינ־ציאליים? — אך את אמת החיים שהיתה טבועה בהם, את זאת — יש לספר לדורות הבאים.

כי גם כאשר אנו מברכים עתה על ה„מוגמר" ונהנים הנאה שלמה מעצ־מאות יהודית, מזקיפת הקומה היהו־דית אין להתעלם מכך, למען האמת ההיסטורית, שגם עיירות גלות קטנות, יש להן חלק בתוך המאזן הזה של סי־כומי דור בוני המולדת.

ואל נא יראו בכך נימה אישית־משפח־תית צרת אופק אם אדגיש ואבליט זכותם של שניים, והאחד מביניהם הוא אחי מנדלה פורטוגלי ז"ל, שהסכימו בנפשם עוד בשנים הטרום היסטוריות של הציונות המגשימה, ועקרו מעיי־רתנו, מתוך הכרה לאומית־אנושית טהורה, והגיעו ארצה כדי להוות אולי בחינת „אקספרימנט חי" לתנועה היס־טורית רבת שורשים לאחר מכן.

זכורני שסבא שלנו, המשכיל אברהם ברויטמן ז"ל עודד את פעולות אחי מנדל, וחברו — ישראל גלעדי. הוא עצמו חלם להיות רועה צאן אצל בניו או נכדיו, אך לא זכה ומת בקלרש. לעיתים קרובות מחשבתי נתונה לזכו־יותיהם של אנשים קשישים וותיקים, בני העיירות הקטנות, שמסירות־נפש, גישה רצינית והתמסרות אין קץ לטו־בת הכלל ציינו את דרך חייהם. מותר לצעירים להתבשם מהם וללמוד מדרכם.

קלרש עיירתי! רבות, רבות הגיתי בך תוך דרכי האחרונה מאז עזבתיך עם משפחתנו כולה והגענו לארץ־ישראל בשנת 1912. עדיין מהדהדים באוזניי הדבורים והרינונים של תושבי עייר־תנו: מה? ההשתגעה המשפחה הזאת? צר מאוד שגם המשכילים והציונים דאז הביטו עלינו כעל מטורפים. אולם ההיסטוריה הוכיחה משמעות אחרת לצעדנו זה.

הלועגים לנו נשארו באפס מעשים ואנו למרות סבל רב, סבל של עבודה קשה ולעיתים גם חרפת רעב, הגענו לחוף

מבטחים. עתה אומדים את מספר בני קלרש בארץ למאות. אין זה מספר מבוטל לגבי עיירה קטנה, שהרי לא רק להשפעה ציונית היתה נתונה.

היו רבים שחזו את גאולת ציון על ידי בואו של משיח בן דוד בלבד והיו רבים שחזו גאולת ישראל כלולה ב„גאולת האנושות".

נראה לי שתושבי קלרש היו מבורכים בפרנסה טובה פחות או יותר. רשת ענפה של כפרים מסביב סיפקה שפע תוצרת חקלאית רבה ומבורכת, תנובת אדמתה הפוריה של בסראביה. הכפ־ריים היו זורמים במאותיהם ובאלפי־הם לעיירה, ויום א׳ היה יום השוק הגדול. נוסף לתוצרת החקלאית מפו־תח היה גם המסחר בסוסים, פרות, שוורים וצאן. וסוחריה של קלרש והחנוונים שבמקום מכרו לבני הכפרים את כל הדרוש להם. לא נחטא לאמת ואציין שהיו מקרים, והם לא מעטים, שאנשינו היו מרמים במשקל ובמידה תוך התנצלות: „מה אין עושים למען פרנסה?" ואמנם היו בעלי חנויות קטנות ודוכנים דלים, שבני ביתם מרו־בים, וכדי לכלכל את משפחתם היו דורשים מחיר מפולפל. על כך רטנו גויים וגם נקמו בנו.

אורח החיים בעיירה היה בדרך כלל בעל גוון מובהק. רבה היתה אמונת החסידים ברביים שלהם. רביים שונים אשר במעונם חיו לרוב חיי מלכות ממש, היו מגיעים כמעט אחת לשנה לקלרש לקבל „שלום עליכם" מכל חסיד ונוסף לכך גם איזה מתת־יד יפה. ברם היה גם חלק אחר של תושבים — משכילים ומתנגדים לרביים. מין צרוף של דתיים־לאומיים. החסידים חיכו ל„קול עליון" שיקרב את הגאולה, והאחרים האמינו שיקום פעם גואל מתוך העם ויקדם את גאולת ארץ־ישראל, ולפי שעה שקעו בדאגות פר־נסה ובתפילות לגאולה סופית. ובזה לא היתה עיירתנו שונה מיתר עיירו־תיה של בסראביה. אך בא שינוי יסודי: התחילה פעולה ציונית רבה בקלרש. נוסד בית כנסת ציוני „יבנה" ובית ספר עברי ראוי לשמו הודות להנהלתו של המורה יחיאל רזניק ז"ל.

משפחות אחדות קמו ועלו ארצה. ראשי המשפחות היו כבר למעלה מגיל 50 והחשובים שביניהם: בנציון גלוזמן וספיבק, זכרונם לברכה. הם לא נרתעו מתנאי חיים קשים ומעבודה קשה ומ־פרכת ובמו עיניהם ראו בהתגשמות חלומותיהם — מדינת ישראל שקמה והיתה.

י. וינוקור

חיילים אלמונים

וגם כאלה היו בעיירתי. בעתונים לא הופיע שמם, לכינוסים וועידות לא נס־עו, לישיבות לא נקראו ולפני מצלמות לא עמדו. אלה היו יהודים פשוטים וטובים, אך בקרבם להטה אש אהבה לארץ־אבות ולשפה העברית.

בעלי נשמה יתרה היו והם הגיבו בחמ־מימות על כל פעולה למען הארץ.

כשזקוקה היתה ארץ ישראל לשומרים על רכוש יהודי בה מפני שונאים ומת־נכלים בוטלברויט ופורטוגיאס (גלעדי ופורטוגלי) נסעו שמה. ואם האדמה זעקה לידים יהודיות לעבודה, קם בן ציון גלוזמן, עזב את חנות המנופק־טורה שלו, את פרנסתו הבטוחה ואת ביתו השלו ועלה ובזיעת אפים עקר הוא סלעים בבן שמן, באצבעותיו ממש חרש וזרע את האדמה הצחיחה, שזה אלפים בשנים ידי אדם לא טפלו בה, וכשנפתחת גמנסיה עברית ראשונה בעו־לם, ביפו, בשנת 1905 וסמינר למורים בירושלים — הראשונים השולחים את בניהם לשם הם: ר׳ משה וינוקור (אבי ז״ל), מורי ורבי ר׳ יחיאל בן אברהם רזניק ז״ל ור׳ דב בר זווין ז״ל.

בכל רוסיה הגדולה עם אלפי הציונים שבה לא נמצאו רבים שיעשו מה שעשו בני עיירתנו אלה.

את הלהט שבלבם אין לצייר ואת הל־הבה אין לצלם, אולם נר תמיד לזכ־רונם הקדוש אני מדליק בזה.

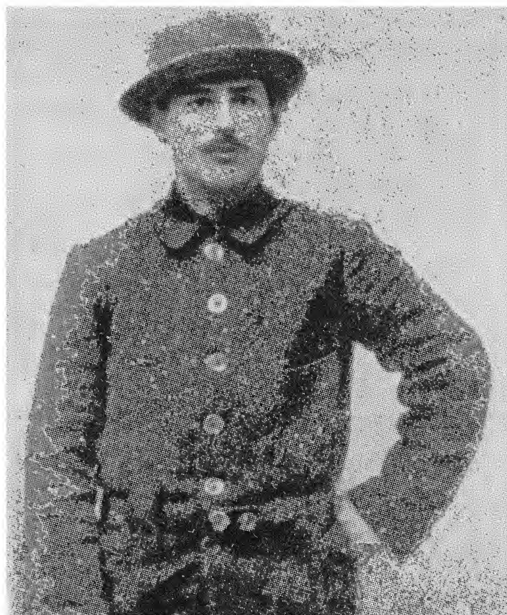

יחיאל רזניק „מצביע" לבנו נחום „כוון מזרחה" — לארץ ישראל

הבן הבכור יהודה וינוקור נפרד מאת אחיו הקטן יוסף בהישלחו לארץ ישראל

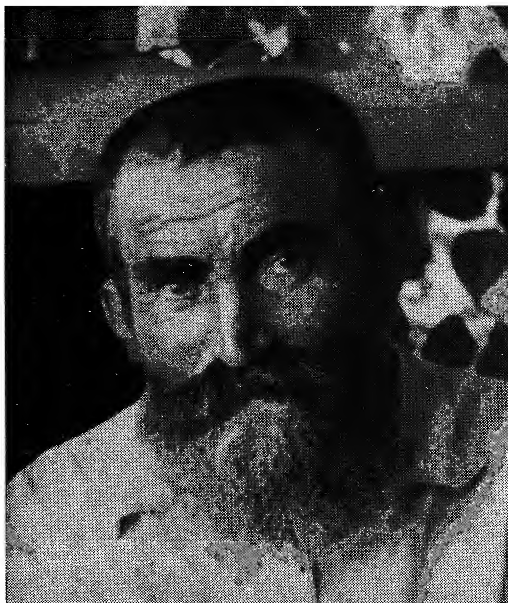
אחד האלמונים

משה גרומן, יליד קלרש, עזב את בית הוריו בהתחלת המאה העשרים בהיותו בן חמש עשרה שנה, שוטט באניות ועבד בהן מפני חוסר אמצעים להוצאות הדרך, עד הגיעו לארץ.
לפני עשר שנים בא לארץ. בשעת כיבוש מרחביה היה בין הכובשים ועבר כל מדורות ההתנפלות הידועה. היה בין ראשוני הפעילים שנאותו לקבל את השמירה במטולה ושמר שם שנים מספר. היה בין מייסדי אגודת הרועים. בימיו של חסן בק, בימי התורכים נאסר כחבר „השומר", ושולח לדמשק. משם עלה בידו לברוח, אחר כך נכנס למשטרה בטבריה. חבר נאמן היה, עד הרגע האחרון עמד בשורה והיה נכון תמיד למלאות את המוטל עליו. אחרי נדודים רבים בארץ, קדחת וחיים אי נורמליים, חלה במחלת קיבה כרונית, הרופאים אמרו שלא היה בו עוד אף אבר בריא, ובכל זאת היה עד הזמן האחרון רענן ועליז ומשום כך כינו אותו החברים „משה'לה טאנץ" (ריקוד), אך רחוק ומרוחק מהחברים, בודד ועזוב מת בבית החולים בירושלים לתדהמת חבריו.

מתוך קובץ „השומר"

דוגמה ומופת

סוחר זעיר היה בנציון גלוזמן בעיירה, מוכר בד בחנות קטנה, חסיד „מא־מין" ברבו, רחוק מתפיסת־מה בטבע ובחקלאות וחיי כפר, חסר הבחנה בין עץ לעץ, מלא פחד מוצדק מפני כל גוי ופחד מוגזם מפני כלבם של גויים, מפני כל תוקפן, אדם או חיה ומפני אכזריות החיים. מקשיב היה לדברי תורה ומו־סר של רבנים, רביים, מגידים ומטיפים ושואף לצדק בכל דרכיו וליחס־צדק גם אליו, והנה הלם על לבו זה דבר הציו־נות הקוראת אל חיי חופש במולדת, חיי יצירה חמרית ורוחנית, עבודת שדה, בניין וחרושת וגם לעמידה בשער נגד אויב.

ברור היה לו, כי עם השינוי ברוחו ובהשקפת עולמו לא יבוא שום שינוי בדרך חייו כל עוד הוא בעיירתו. בגולה הכל אומר: דיכוא הרוח, מירור חיי היהודי והנחתה מצד הגויים הפרימי־טיביים המקיפים בכפריהם שעל הר־מות את העיירה ומטילים פחדם החו־תר תחת כל שלווה נפשית. היו שהר־גישו, כי כל ארגעה הריהי רק פאטה מורגאנה וחממה לגידול כוחות הנק־מה־בזר, כי אכן היתה הסביבה פוריה אך שפעה תנובה רבה בפרי גן עם שנאה מאוכזרת ליהודים הזרים. הנוער הש־מאלי לקה בעיוורון, אם כי נדמה לו כי צופה הוא למרחוק ושהמרחקים

מתקרבים והתהומות מתגשרים: הוא דימה כי צפור החרות בידיו ולא ראה את הגרזנים המונפים.

פשטן היה האיש ואת עצתו וחוות דע־תו לא החשיבו, אך שכלו ישר היה ועיניו המבוהלות ראו את המציאות כמו שהיא. החליט ועשה מה שתשעים ותשעה אחוזים מבני העיירה לא עשו: בנציון גלוזמן עזב את חנותו, ביתו, שרף כל הגשרים אל עיירתו ועל אף התנגדות בני המשפחה ולעגם עלה לארץ, כשאשתו נשארה עדיין בעיירה והמשיכה לנהל את „מסחרה"...

כאן, בארץ ישראל, קיבל על עצמו בעונג את חיי היסורים של התאקלמות בארץ חדשה. הוא עבד כפועל, חפר תעלות, חרש, זרע, קצר, קטף פרי, גזם, גדר, שמר בלילות, היה לעגלון־סבל, שליח לכל דבר, טיפל בשוורים, סיפק מזון למיבשלת פועלים עניים כמוהו, וכשזכה וקנה חלקת אדמה בעין־גנים עשה הכל בעשר אצבעותיו אשר למדו להיות זריזות, אמיצות ופ־עילות, מתגברות על כל מכשול. נטע פרדס, זרע ירקות והצליח בעבודתו. התחיל מבחין בעצים לפי עליהם. נגע בצמח — ליטף אותו, כי אהב את העץ וכל נקודה בו, שהרי נאמן העץ לנוט־עיו. שלא כב„השדה" הנכרי בשירו של ביאליק יכול היה להגיד „כוחי פזרתי בזה ואני אצברנו".

מעתה עבד על עצמו. חס על כל מסמר, בורג, קרשית. לא זרק גם משיחה, שהרי בדל אל בדל אפשר לצרף ולהש־תמש בו בעבודה חקלאית, זעם על כל אלה שאינם יודעים חסכון, רב עם אלה שמשתמשים בקרשיהם להסקת תנוריהם, לובשים לא לפי חוק הצנע („מקבלים פני אדם לפי לבושו אך מלווים לפי שכלו"), בונים לשם תפ־ארת והתפארות ולא לצרכי־מגורים הכרחיים, מבזבזים, מסלקים מה שאפ־שר עוד לתקנו. לא כן הוא: תיבות אלו, גדר זו, בית זה, עצים אלה — כל אלה התקין, עשה, בנה, נטע בעשר אצבעותיו בשלימות או בחלקם הגדול. דומה שלא למען עצמו עבד, אלא למען האומה, כי אמר לשמש מופת לאחרים.

ערך העבודה עלה בעיניו מהישג להישג ולכן היה לועג לפקידות העירונית, שכפי קלות עבודתם כן כובד שכרם, לעג בכל פה ליוצאי־פנסיה בגיל 65, שהרי הוא בן 90 ועובד במלוא מרצו. קנאים היו הוריו למנהגי דת. אם לא הלם על חזהו ב„אשמנו" הכריחהו אביו לחזור על התפילה מ„מה־טובו", וכש־הציץ בספרי השכלה שרפתם אמו ולכן נאלץ להלך אל בתי משכילים לקרוא שם ספרים ועתונים שהם־עצמם לא גמרום... עתה היה גם הוא לקנאי, אך לא למנהגי דת אלא לרעיון העבודה.

הוא עבד בכל כוחותיו ושכלל את פר־דסו. גם בהיותו בן 95 היה ער כל הלילה, כשתור ההשקיה בפרדסו הגיע. ביד האחת החזיק פנס ובשניה מעדר בו עבד. היו גונבים מפרי פרדסו הטוב אנשים רעבים וגם „בני טובים", שהרי לא היתה לפרדסו של בינוני שמירה מעולה כלפרדסו של עשיר. גם פרות גנבו אצלו ערבים בני פג׳ה, אך הוא המשיך לעבוד כאילו הכל בסדר. מכר את העשב לרפת. ניקה את התעלה חלב, קצר עשב שבין עצי הפרדס וסחב מעשבים ואם חלה לפעמים המציא לעצמו תרופה: צום ומנוחה אלא שמ־נוחה ורפואה מצא דווקא בעבודה ופעם

יצא בבוקר לעבוד בפרדסו, ניכש עש־בים בתעלות, ניקה אותן ותיקן מיב־נים שלהן ושכח עניין ארוחת צהרים ושכח שאותו יום ערב שבת היה. בינתיים החשיך היום. חפשוהו ומצ־אוהו עובד...
הוא שמח מאד כשנפגש בבן־עיר, שהרי רק מי שמכיר אותו מלפני שנים יכול לעמוד על התמורה הגדולה שחלה בנפש האדם.
גאה בהישגיו, גאה בקפיצתו הנחשו־נית, ממצב של חדל־אישים לאישיות השולטת על גורלה ולדוגמה מחנכת הירשה לעצמו ללעוג לבן־עיר שהיתנה במכתבו אליו את עלייתו ארצה במ־ציאת דגים בימה, ולבן־עיר אחר שהוא ציוני „חוגג", חובב סעודות, מסיבות ונשפים וחושב שציונות היא מעין חב־רת „זוקף כפופים" או „גומלי חסדים" בעיירה. הוא עוד המשיך לחייך כרגיל, אך בעיירה היה חיוכו הביישני אין־אונים ואילו כאן הביע בטחון ואושר. בן 102 היה במותו.
אשתו מרים ליוותה אותו בדרכי העי־נויים ורב חלקה בהישגיו. הם ריכזו סביבם בנים ובני בנים ונינים אשר גרו כולם בפתח־תקוה עירם. במלחמת הקוממיות שכלו את נכדיהם מתניה נתיבי ויצחק פוחס היקרים.

נ. טמיר

חבלי עליתה לארץ ישראל

לזכרה של מרים (מייקה) סרולמן

— נכון, נכון, — אמרה הישישה: — לרוב שאפו הגברים לעלות לארץ יש־ראל והנשים עיכבו: כיצד תסתגלנה לארץ חדשה? איך תפרושנה מפרנסה קבועה ובעיקר — מידידים? גם הגוי ולשונו מוכרים בגולה פחות או יותר מה שאין כן בארץ ישראל ששפת הגוי שם זרה ומוזרה וגם שפת היהודי שם, עברית, לא־ידועה להן... אך אני לא כן הייתי. לא היו לי טענות. האמת אגיד לך כי היה לי איזה חוש לארץ־ישראל, אולי משום שנקראת אני על שמה של אשת הרבי מסדיגורה... חוץ מזה צפיתי לשינוי בחיי. אחיותי וול־דניות היו ואני עקרית. קבלתי לביתי את בת־אחותי שהתיתמה ולאחר שה־שאתי אותה אמרתי: עלי לעשות משהו בלתי־רגיל ויהיה טעם־מה לחיי. התכוננתי אז לנסיעה לארץ־ישראל כשהכל מתנגדים לכך (פרט לציונים כמובן...): הרב, החסידים, בעלי, בני המשפחה כולם... השפעתי ושכנעתי. רשות כניסה לארץ היתה אז רק לבעלי הון ולכן נרשמנו כתיירים. השלשנו ששים אלף לי בידי הציר הבריטי כע־רובה לזה שנסייר את הארץ ונשוב. נסענו במחלקה ראשונה כיאות לבעלי הון לבל יחשדו בנו, לקחנו אתנו שלוש מזוודות קלות והיינו מקושטים בחומץ ודבש לראווה ועיקר המטען רשום על שם אחר...
אילו טסנו באווירון היינו באים בו

ביום ואין מקום למשא־ומתן, דין־וד־ברים, ויכוחים, הרהורים וספיקות, אך האניה התהלכה לאטה והאנשים שר־חחו ביניהם. לחש אחד לבעלי שאינ־ז׳ינרים ודוקטורים עוסקים בארץ־ישראל בצחצוח נעליים ברחוב. בא אלי ואמר: „ראי מה עשינו ומה אנו גור־מים לעצמנו! אם מהנדסים ודוקטו־רים שם מצחצחים נעליים — אני שאינני אינז׳ינר ולא דוקטור אלא בחור־ישיבה לשעבר מה תהא פרנסתי אם לא חציבת אבנים שאינה לפי כוחי? הנה תעגון האניה באחת מ־תחנות הביניים — נניח לחלומותינו ונשוב הביתה". ובעלי למדן ואני מה? חלשה באותיות הקטנות ועלי להת־ווכח אתו... אך יפה הייתי אז. הרי לך גלויה ממר א. אלי. למה אתה קורא בפני עצמך? קרא בקול וישמעו גם אחרים. טוב, טוב... אך אתה פסחת על מלים אחדות. הוא מכנה אותי בשם „מותק" ואתה מתבייש, חושב שזה צורם את האוזן, שהרי הזדקנתי כל כך... אך אז התאימו המלים... וכי יכול בעלי לשוב כשאמרתי שאני אמ־שיך את דרכי?...

בינתיים והאניה מתנדנדת.

— חששו רבים מפני הסכנה. ואני פחדתי מפני הים אולי יותר מהם, אך ידעתי לאן עלינו להגיע. אמרתי: כבר עברנו רוב הדרך ואם נשוב ייתכן שהטלטולים יגדלו עוד יותר...

הגענו, חפשנו עבודה והבנתי ללבו של בעלי וידעתי את קשייו: הוא שהיה מייצא יינות לכמה מחוזות ברוסיה יעבוד אצל אחרים וייכנע לאיזה אדו־נים קשים? אך הוא עבד. עכשיו נחלש ואני הנני העובדת: פתחנו מזנון וספ־קנו תה לפקידי המשרדים שבחצר והפרנסה מצויה. ואני מאושרת, כי ניצלתי משם... שתה כוס תה! ואולי קפה? טול עוד כפית סוכר. ופרוסת עוגה זו. שואל אתה כמה עליך ל־שלם? הרי אתה מעליב אותי. אבי ואביך התנשקו בשמחת־תורה ואני אקח ממך מחיר כוס תה?

נ.

השתקפות
המהפכה
בעיירה

י. אוצ׳יטל

הפרת שביתה

רכוז של חרושת כלשהו לא היה קיים בקלרש, ואת ה„יש" ניתן היה למנות באצבעות היד.

בית המישרפות למשקאות חריפים (גראלנע) שכן בדרך לכפר סודובה, בנין אבן רב־קומות עשוי כהלכה. אנשי קלרש נהגו לומר שמפעל זה ביכולתו להתמודד עם מפעלי־כרך גדול, וגאוותם היתה עליו. המפעל העסיק בעיקר תושבי הכפר הסמוך ורק מספר זעום מתושבי קלרש.

טחנת הקמח של ברמן התבלטה בהיקפה ורושמה ניכר היה בסביבה, ובפנים — שקקו חיי־עשייה רבים בלי הרף.

שני „בתי־חרושת" לשמן (של פישטין ופיני בורד) יצרו תוצרתם מבלי שתושבי העיירה ירגישו בחומר הגלמי שבא לקרבם — כי העסיקו פועלים גויים בלבד. העבודות השחורות ב„מפעלי־ענק" אלה נעשו על ידי פועלים גויים, ואת העבודות ה„לבנות" מלאו אחינו בני ישראל בקיימם יחסים מסודרים פחות או יותר עם נותני העבודה שלהם.

בענפים אחרים היו ממדיהם של ה„מפעלים" זעירים למדי ורובם התקיימו על עבודה עצמית ועזרת בני המשפחה.

„בית חרושת למי־סודה" של ברל מאטשאן סיפק לתושבי העיירה „מי סודה בסיפונים" וזאת יצר בכוחות עצמו ושל רעיתו.

זוכרני ש„תעשיה זו" גרתה את סקרנותם של בני הנעורים וכשהצלחת לחדור ל„חדרי־המכונות" המצופים בחלקם נחושת מבריקה התמלאת פליאה ותמיהה על „סודות הטמונים בטכניקה" וחלמת חלומותיך בלילות על... ערים גדולות, טכניקה מפותחת ומפעלי־חרושת „ממש".

תעשיה לדיו ול„דברי... פארמצבטיקה" של חונעלע גינזבורג התקיימה על טהרת הפרינציפ של עבודה־עצמית ואי־ניצול הזולת כי איש בעל עקרונות אידיאולוגיים היה האיש.

קריקונץ „איש־המתכת" של העיירה העביד בסך הכל שוליה אחד (אחיו של ברוך קויפמן ממגדיאל) והיה מתהלך לבוש בגדי עבודה מצבע כחול ובכך גירה את „דמיונם" של צעירי העיירה: „איך נראה טיפוס פרולטרי בעיר גדולה". כשלעצמו לא שייך היה לחוגים פרולטריים כלל ועיקר אך הוא ולא אחר בעל המקצוע המוסמך, בין היתר גם לתיקוני זוגות אופניים הבודדים שבעיירה, וביניהם זוג האופניים של לאהקה׳לה (בת פערעלע — בעלת ה„בופעט)" אשר העיזה לרכב עליהם בחוצות העיירה כשרבים מהתושבים ה„בעלי־בתים" מרננים ורואים בכך התנהגות מחוצפת ונטולת־מוסר.

קיים היה ענף התעסקות אחד, שמבחינת היקפו היה בכוחו לשמש אתגר להת־ארגנות והצבת תנאים קולקטיביים לנותניהעבודה שלהם. אלה הם ה„פריקאש־

צ׳יקעס״ — העובדים השכירים בשרותי זבנות אצל בעלי החנויות למיניהם השונים. נעשו נסיונות רבים להניח יסוד לארגונם המקצועי. מקישינוב העיר הגיעו לעיתים שליחים מטעם האגוד המקצועי וקיימו אסיפות עובדים. דבורם של השליחים־המארגנים חצבו להבות אש ממש. הם הסבירו את ה„טכניקה של התארגנות״ והתועלת הרבה שתצמח לעובדים מאורגנים: לא עוד פחד מפני „בעל־הבית״ הנוהג שרירות־לב ומפטר עובד בלי סיבה ובלי פיצויים. אולם דברים נשגבים אלה לא נשאו פרי כי עובדי העיירה לא הכירו ביסוד הפוליטי שבהתארגנות. היו קיימים יחסים פטריארכאליים בין בעלי הבתים השונים ועובדיהם, ורק נשיאת־חן והש־תדלויות הבטיחו תנאים נאותים לעובדיהם.

* * *

היו בעיירתנו שני מקומות עבודה במקצוע החייטות שהתבלטו במספר עובדיהם וברמתם המקצועית, כדבר מפתיע ביחס לעיירה קטנה. בשטח החייטות־לגברים כבש לו מקום ראשון במעלה בית המלאכה של אייזיק שלאפמן, מעין שאפ אמריקני במידה מוקטנת. אייזיק עצמו מלובש ומצוחצח היה כדבעי ומגולח למשעי — אריסטוקראט, משל בכפה ושמר על „דיסטאנץ״ בינו לבין פועליו. הוא הרגיש את נחת זרוען של השפעות שמאליות בשטח ארגון ודרישות לתיקוני־שכר והטבת תנאים סוציאליים בהתאם לתנאים של עיירה קטנה.
התבלטה גם ה„מודיסטקע״ (תופרת) וואיקע רוניס (אחות יום־טוב רוניס הידוע בכינויו „יאנטל מכביסט״) אשר גם בהליכותיה אמרה כולה כבוד, בהיותה בעלת מקצוע מדרגת „פריז או וינה״. היה לה בית מלאכה גדול יחסית. בין העובדות היו גם צעירות, בנות מבתים מכובדים שנתפסו לנטייה שמאלית, וכדי להוכיח דביקותן ברעיון הקומוניסטי לא הסתפקו בדקלום מלולי רם, כי אם שאפו לכבוש מקצוע — עבודה.
וקרה שהפועלות הותיקות הושפעו מהפועלות החדשות שלא היו „ירוקות״ בהילכות זכויות עובדים ואופן התארגנותם.
באחד הימים הועמדה וואיקע רוניס בפני הודעת העובדות שהן מכריזות שביתה, עד למלוי דרישותיהן, אך למחרת היום הופיעה אחת מהן לעבודה באומרה שאינה מצטרפת לשביתה ושומרת יחס־כבוד לוואיקע. בהיוודע הדבר לפועלות, סערה נפשן ולא ידעו איך לנהוג במפירת שביתה, אך בלכתה לתומה לכיוון הגן־הציבורי, בכיכר שעל יד בית החולים הנוצרי, נתקלה זו במניה גולדמן (בת מנדל גולדמן, אחד הקומיסיונרים העשירים שבעיירה) והיא פתחה בהרבצה ובצווחות „מפירת שביתה!״ ובתוספת בטויים מעליבים... עוברים ושבים הפרידו בין הניצות. פרטי המקרה השיגו פרסומם במהרה והדיעות נחלקו ובמעגלים, מעגלים עסקו בנושא וקיימו שיחות ערות ביותר.
אנו חניכי „גורדוניה״ עסקנו במשך ערבים שלמים בלהיטות־רבה בשיחות על המאורע, אשר שימש לנו בדיעבד אתגר לקביעת יחסנו לבעית „שביתה — והפרת שביתה״. תנועת „גורדוניה״ ידעה להבליט בכל הזדמנות את דעתה שהמטרה אינה מקדשת את האמצעים ופסק־הדין של רוב משתתפי הבירורים הללו נטו לצד גינוי

המעשה של הכאת הפועלת אם גם הפרה שביתה. הודגש כי יש להשתמש **בכל** האמצעים של הסברה ושכנוע ובאמצעים מוראליים.

במרוצת השנים, כשהגענו ארצה ישראל — רובנו בנים ובנות של „בית אבא־אמא" — ונהיינו לפועלים ופועלות נוכחנו לדעת, כי הפרת שביתה הינה אחת המדות הבזויות ביותר.

א. חרובי

שביתה בסנדלריות

ר׳ פייבל הסנדלר לא היה מאותם הסנדלרים היודעים לתקן נעליים בלבד. את מקצוע הסנדלרות הכיר על בוריו. בשעות הפנאי באין לחץ של תיקוני נעליים, היה עוסק בהכנת מלאי של נעליים, וביום השוק היה מוסר תוצרתו למכירה לאיכרים. נהגו שכל מזמין היה מתישב על יד ר׳ פייבל וזה היה לוקח מידת הרגל ותופר ומכין את הנעליים לפי דרישת המזמין. מי בעקב גבוה או נמוך. ב„שפיץ" — חוד — (שימו לב, גם בימים ההם) או רחב. ובהיותו מומחה ושמו הולך לפניו, רבתה עבודתו. הוא העסיק פועל אחד בקביעות. אך לפני חגים כאשר רבות היו ההזמנות והלחץ של המזמינים היה רב, היה מעסיק פועל נוסף ושלושתם עבדו במלוא הקיטור, בהתמדה ובמרץ רב, שעות אין ספור ביום ובלילה, ובכל זאת לא תמיד היה מצליח לגמור את כל ההזמנות. אז היה נוהג להטריח עצמו ולבקר אצל הקונים שלו ולהצטדק, ובעיקר לפייסם באומרו „האמינו לי בהן צדקי שאין זאת אשמתי". והוא הבטיח שיקבלו ההזמנות עוד בחול המועד אם ירצה השם!

והנה קרה דבר שהיה בזה בחינת אסון גדול לו וקרה הדבר דווקא בקלרש הקטנה והמפגרת:

בימי השבתות, קרוב לחג הפסח של אותה שנה, נראו שני בחורים זרים מתהלכים ברחובות העיירה ומדברים רוסית ביניהם. ניתן היה לקבוע שאחד מהם הוא מזרע אברהם אבינו, אך השני היה ספק יהודי ספק גוי. ומה התברר? הם קראו לאסיפה בלתי ליגאלית ובאסיפה זו ניהלו תעמולה חריפה נגד הבורגנים נותני העבודה, המתקיימים מ„אקספלואטאציה" (ניצול) של הפרולטארים וניסו להשפיע על הפועלים השכירים בסנדלריה שיכריזו „זאבאסטובקה" (שביתה) וידרשו תוספת שכר עבודה והשביתה תימשך עד אשר יקבלו הפועלים את מבוקשם וכבעלי נסיון גדול בארגון שביתות קראו לאסיפה ולשביתות דווקא בערב החג.

למחרת יום השבת יום קיום האסיפה, קם ר׳ פייבל בבוקר, נהג כמנהגו, לבש סינור־עבודתו והתחיל במלאכתו. עברו כמה שעות והפועלים שלו, שניהם, לא הופיעו לעבודה. תמה ר׳ פייבל ולא השיג פשר הדבר. הוא פושט סינורו יוצא לרחוב, אולי יוודע לו משהו? ובהגיעו לרחוב, נתקל הוא **בבעלי סנדלריות אחרים**, ומפיהם נודע לו שכל הפועלים במקצוע הסנדלרות הכריזו שביתה. **בשמעו זאת,**

לא התחלחל והפטיר „לא איכפת לי··· לי, לר׳ פייבל, יש ברוך השם ידיים ואעבוד בכוחותי אני, אולם אנו נראה מאין ישתכרו ויתקיימו המתמרדים וכיצד ישיגו כסף לקניית צרכי החג המתקרב״· הוא חזר לביתו, לבש סינורו והמשיך במלאכתו — לדפוק בנעל· אשתו מגלה סימני דאגה, אולם הוא מנחמה בדברי הלצה· לאחר שעות מספר של עבודה הפסיק, קם וכאילו הבין בחוש שעם כל מאמציו לא יצליח לגמור אפילו חלק קטן מכל ההזמנות שקיבל· יצא שנית לרחוב· הסנדלרים חפשו דרך להיפגש עם פועליהם השכירים ובעיקר עם הקופצים בראש· המשא ומתן התחיל· האחד שעמד בראש השביתה דרש תוספת גבוהה ובעלי הסנדלריות הסכימו לתוספת קטנה· כפי הנראה לא היתה הבעיה מסובכת כל כך והמשא־ומתן נגמר בפשרה· המנוצלים והמנצלים זחה דעתם עליהם· למחרת בבוקר השכם שבו כל הפועלים לעבודתם ואוירת חג השתררה בכל ובני העיירה חגגו חגם וקיימו מה שכתוב: „ושמחת בחגך והיית אך שמח״·

נ· טמיר

ידים הרם!

(מעשה באקספרופריאציה* בקלרש)

פעם נכנסה אמי לפנות ערב לסניף הבאנק של יוסף רוזנברג, והנה חדרו בחורים אחדים, אכספרופריאטורים, ובידם כדור גדול עטוף בנייר־עיתון וחוט נמשך מתוכו החוצה· הכריזו: „פצצה··· הרימו ידים!״ הרימו הנוכחים ידיהם באימה גדולה· והבחורים אמרו להחרים את כל הכסף המזומן שבקופה ובכיסי הנוכחים· חיטטו, חיטטו, ביקשו הון ומצאו אסימון: פרוטות··· וגם בהן לא בחלו, מאין ברירה, והידים המורמות כואבות ומכאיבות, אך חוששים להורידן· ראתה אמי כי לא נשדד דבר וראתה בצערם של האנשים והמחרימים כאחד ואמרה להפיג את המתיחות של האנשים המבוהלים, המחווירים והמסמיקים· נבדחה עליה דעתה, והכריזה: אפתח את ארנקי, כי נשאר שם מטבע· עשתה כן, הוציאה מטבע בודד ואמרה: זהו כל מה שיש בו, רצונכם — טלו אותו! חייכו האכספרופריאטורים וענו „תודה, אין צורך, הרימי ידיך!״ חזרה והרימה אותן·
גמרו את החיפוש והזהירו השדודים:
— אל תצאו מהבית במשך חצי שעה· לטובתנו ולטובתכם הדבר, מפני שחברינו אורבים בחוץ, ואם מישהו יצא ימשכו בקצה הפתיל והפצצה תתפוצץ· אין אנו רוצים במותכם· כשנצא תורידו ידיכם·

* החרמת רכוש ע״י מורדים

— תודה רבה! — ענתה אמי. המחרימים יצאו, והאנשים — פניהם אל הפצצה המבעיתה.

כעבור חצי שעה הובהלו שוטרים, הוציאו את הכלואים, ובזהירות רבתי התחילו לטפל בפצצה והנה אין זו אלא אבטיח, אך חששו עדיין שמא בכל זאת טמון בו חומר־נפץ. בקעו אותו והנה בשרו אדום כאש ומתוק כדבש. מיהרו השוטרים לדלוק אחר האכספרופריאטורים והזמינו את היוצאים לשוב ולטעום טעם הפצצה המתוקה להרגעת נפשם.

אותם בחורים בלתי־מוצלחים נתפסו למחרת, נחשדו, נאסרו ונערך משפט כנגדם, וכל אלה שנכחו בשעת מעשה נקראו להעיד.

רבולוציונרים בקלרש

מימין לשמאל: יעקב וינוקור, שרה יוסיפוביץ־יסקי, יצחק יוסיפוביץ

אמי החליטה מראש להציל את הבחורים, שאומנם הבהילו את האנשים לשעה אך אוימו לעולם, הלעיגו אך גם הולעגו, החליטה לסייע להצלתם משילוח לסיביר או לגרדום.

כשבאו העדים נשאלו, אם בטוחים הם כי יכירו את המורדים. ענו: אולי. אך כשאמא נשאלה: —

— העדה צפרה זווין, הבטוחה את כי תוכלי לזהות אותם?

ענתה: במאה אחוזים! הסתכלתי בהם יפה, ואילו ידעתי לצייר הייתי מציירת דמותם לפני כבוד השופטים. אשמח לגלותם, מפני שעדיין נתונים אנו באותה אימה. שמחו השופטים, ואם כי נדרשה לענות רק הן או לאוו — ניתן לה להאריך בדיבור גם מפני יופיה ויפי דיבורה. ומפני שפניה הביעו חפץ־נקם בטחו בה.

והנה נכנסה אותה חברייא. הנה זה שקרא „הרימו ידים!" הנה זה שחיפש בכיסים. זה שסטר על לחיו של מוריד־יד וזה שהגישה לו את המטבע ששרד והוא ענה „תודה, אין צורך!"

— המכירים אתם באשמה? — נשאלו.

— לא!

פנו ראשית כל אל אמא.

אך פניה היו תמהים. הסתכלה ולטשה עיניה לכל עומקן כמאוכזבת:

— לא! לא אלה הם, חבל מאוד שלא נמצאו העבריינים האמיתיים. ראויים הם לבוא על ענשם. בעיני דמיוני אני רואה אותם אחד־אחד.

אמרו לאו גם האחרים.

והאסירים שוחררו.

וכשם שצחקה בבית לאחר מעשה האכספרופריאציה כן צחקה בשובה מהמשפט.

ס. קנדל

מעשה שהיה

בנסיון למהפכה בשנת 1905 שנכשלה ונסתיימה בפוגרומים (פרעות) ביהודים, לקחו חלק פעיל גם בני קלרש. הרבולוציונרים הפעילים של קלרש שהמשטר הצארי גילה אותם ושהוכרחו לעקור מקלרש אל מעבר לגבול היו: יענקלי וינוקור (אחיו של מיודענו יוסף וינוקור) מוטיס מולדבייר (דער אדעסירס) מישקה דער קרימר (הפיסח) הידוע בשם יפונצ׳יק, מאיר לייב סטולר (הנגר) איסר סטולר, פטקי פרנץ ושרה יוסיפוביץ.

נודע להם לרבולוציונרים שהמשטרה עוקבת אחריהם כדי לאסרם והחליטו לברוח, אבל כסף להוצאות הדרך לא היה להם ואז החליטו לבצע שוד (נאליוט), וכאן סיפור הביצוע של אותו שוד.

אשר קפריאנסקי בעל מכולת בסיטונות וקימעונות, היה נוסע פעמיים בשבוע לקישינוב לרגל עסקיו. היות ורבים מבני קלרש נסעו לארצות העולם החדש היו מצרפים למכתבים משם צ׳קים או שטרות־כסף לבני משפחותיהם. היו מביאים את המטבע הזר או הצ׳קים לאשר קפריאנסקי, שהיה מחליפם בבנקים בקישינוב ומחזיר לבעליהם רובלים. לפעמים היה חוזר וסכומי כסף ניכרים בכיסו והדבר היה ידוע בכל קלרש וגם לאנרכיסטים שהחליטו לשדוד אותו ועם הכסף הנשדד לברוח חוצה לארץ. מה עשו? עקבו אחרי אשר קפריאנסקי, שחזר מקישינוב ברכבת שלפנות ערב, ומיד אחרי שנכנס לדירתו נכנסו שניים מהם רעולי פנים והניחו מוקש על השולחן שלידו ישב אשר ושתה תה. ובמלים קצרות ציוו לבני הבית להרים ידים, ולאשר — לתת הכסף, ואם לאוו יתפוצץ המוקש.

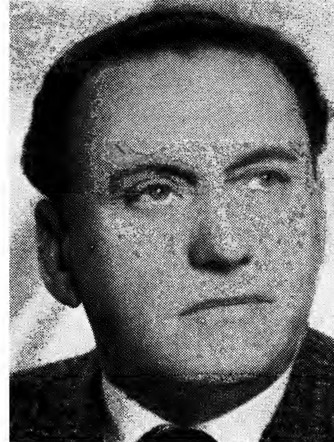
בני הבית נבהלו, ואשר המסכן מיהר להוציא את הכסף שהביא אתו ומסרו לשודדים. האנרכיסטים הקלרשאים שלא היו מנוסים בכגון זה לקחו את הכסף ובחפזונם שכחו להסיר את המוקש מעל השולחן. אנשי הבית חיכו עשר דקות שכן נצטוו לא לצאת מהבית ולא להקים רעש על הנעשה. אבל בעבור דקות מספר ראו לתמהונם ולפחדם שהמוקש נשאר על השולחן. מיד הודיעו לאוריאדניק (קצין המשטרה) והלה שלח סטרז׳ניק (שוטר) וגם מכבי אש אשר ניסו לסלק את המוקש במקלות ארוכים עם ווים בקצותיהם המשמשים להריסת קירות או גגות בעת שריפה.

סוף סוף הצליחו להזיז את המוקש והוא נפל ארצה. בראותם שלא התפוצץ העיזו להתקרב אליו ולהרימו. ואחרי בדיקה נוכחו שהמוקש לא היה מוקש כלל, אך אנרכיסטים אלה הצליחו לברוח מגבולות רוסיה בעזרת הכסף שנשדד.

הווי
העיירה

י. אוצ׳יטל

חגים ומועדים

(קטעי זכרונות)

כשלעצמי איני דתי, אולם מרובים הם זהב־זכרונות הילדות שנשתמרו בזכרוני מהפולחן הדתי שבעיירה.

בחדר היולדת

בלילה שלפני ברית־המילה היו נוהגים המלמדים להביא את תלמידיהם הקטנים — תינוקות של בית רבן לחדר היולדת, לשם „קריאת־שמע" (לייענען קרישמע), מעין „גירא בעינה דשטנא" והכוונה היתה להניס ולהבריח את המזיקין, שלא יפגעו ביולדת וברך הנו־לד. מאחורי וילון לבן שכבה היולדת הכבודה ופעיית התינוק משכה ועוררה סקרנות הילדים. בעודם עסוקים בק־ריאה ובמלמול פסוקים שונים כובדו במגדניות ובמיני מתיקה, שהיו טעי־מים ונעימים לחיך.

להוטים היו הילדים ל„הליכה" מעין זו, ששכרה היה בצדה. כל ילד וילד, בין שהיו לו אחים ואחיות ובין שלא חונן בהם, היה מכריז בפזמון מקובל וידוע: „אני מבקש מנה נוספת עבור אחי ואחיותי הקטנים". הונאה זו לא גרמה חס ושלום למבוכה. הסבתות והדודות היו מחייכות מטוב לב ומספ־קות משאלות לב הילדים ועוד העניקו להם ממתקים ביד נדיבה, והשמחה היתה שרויה בכל־מכל־כל.

ה„חדר"

מי מאתנו אינו זוכר את ההופעה הרא־שונה ב„חדר". מה גדלה מסירות הו־רינו ודאגתם הרבה למצוא מלמד מת־אים (אנדינגען א מלמד). כמה כוחות ועמל השקיעו בזה!

תמונה מיוחדת במינה היתה, כשזרמו מחנות ילדים ל„חדרים" בליווי אמהות גוערות ומזהירות: „תלמד תורה — הטובה מכל סחורה!"

חרותה בזכרוני במיוחד דמותו של המ־

למד, שכנוהו בשם „בעל שם טוב" וכל זה היה בזכות הבעת הפנים הפטריר־כלית שלו. אכן למדן היה, אולם קפ־דן היה האיש ולא בחל ולא הסתייג מנקיטת „החגורה ורצועת העור" שהיו כלים מוסמכים ומוסכמים במטודיקה של הימים ההם. ובכל זאת, סלתה ושמנה של בני קלרש שלחו את ילדיהם ל„חדרו".

ומה שלא עשו הילדים למלא רצון הו־ריהם עשו הכל למען מורם ורבם. שלי־חויות שונות ומשונות מלאו: הלכו לבית השחיטה, קנו כרטיסים — שוברי תשלום ל„קהילה", היו עומדים בתור, מסתכלים בלב רועד בעופות מפרפרים וגוססים.

הכנסת ספר תורה לביכ"נ

מימי לא ראיתי שמחה בעיירה כשמחת מתן ספר תורה לבית־כנסת. כמעט כל בני העיירה, נשיא וטפליא השתתפו בשמחה זו, שנמשכה כמעט כל הלילה. הובאו קבוצות מנגנים שהשמיעו מנגי־נות יהודיות עממיות, רקדו ושרו ויצאו ממש בתופים ובמחולות. בקלרש הת־קיימו כ־15—18 בתי־כנסת — מספר גדול באופן יחסי לעיירה. ומעניין היה לראות כיצד התעכבו כל משתתפי שמ־חה זו מדי פעם על יד בית כנסת אחר וקיימו גינוני טכס דתי מלווה ריקודי חסידים משולהבים, מתוך קריאות שמחה ושירה.

דברים מעין אלה ודומים לזה יכולנו לראות, כשהגענו לימים של עצמאות ישראל, במיוחד בליל קום המדינה ובערבי חג העצמאות השנתיים המת־קיימים עד היום במדינתנו.

ה„קינות"

הנני זוכר את העצב והיגון שהשתלט בבית הכנסת בערב „תשעה־באב". הפ־רוכת הוסרה מעל ארון הקודש. „שכינ־תא בגלותא", עצבות ויתמות הורגשה בכל פנה. אין ישיבה על ספסלים, כי אם על קרשים מיוחדים שהונחו על בולי עץ או על גזעים גדועים, יושבים כאבלים על הארץ, נועלים סנדלים וקוראים קינות לאור נרות דלים ומב־ליחים. מצלצל ונוקב את הלב קולו המונוטוני של החזן, קול נוגה ורועד: „איכה ישבה בדד" וכו'.

היו גם קבוצות של גברים ונשים, שהת־רכזו בבתים פרטיים לאמירת קינות. וכאילו לשם הפגת המתיחות והעצבות בא המנהג של זריקת קוצים („בערע־לעך") דוקרים. פעילות רבה גילו בני הנוער ב„מעשה קונדס זה" ועם כל המבדח שב„מחזה" זה, אוי ואבוי היה ליהודי בעל זקן ופיאות, כש„בערעלעך" אלה נאחזו ונסתבכו בזקנו, הרי היתה זו קינה של ממש עד שנחלץ מצרה זו. היו גם כאלה שהלכו לבית הקברות, מעין „בהלוך ירמיהו על קברות אבות", הליכה אל המתים, אל הנפטרים הק־רובים ולבקש על החיים.

קשה היה הצום ביום גדול וארוך ומה דאב הלב לראות זקנים מתענים וצ־מים. יום צום וחול, זכר לחורבן ובכיה לדורות.

הליכה ל„תשליך"

אחרי תפילות ארוכות, מתוך מתיחות נפשית של „ימים נוראים" ימי חשבון הנפש ואימת גזר דין, מתוך צפיה לכ־תיבה וחתימה טובה, היו הולכים בני העיירה לסלק את חטאיהם ולהשליכם

תפילת ה„תשליך" על־יד ה„פרויזד"

במצולות הנהר. למרות האוירה הרצי־ נית ששררה בזרימת ההמונים לנהר, שעל יד הגראלניע (משרפה למשקאות חריפים), מצאו רבים מבני הנוער הז־ דמנות נפלאה לפגישות ולטיולים בקרבת קני־הסוף הסמיכים גם אם האבק הסמיך שמעל ה„טיילת" חדר לקרב לב המטיילים.

נהר זה שימש כחומר גלמי ל„בית־ קירור", שעל יד בית החולים היהודי.

בעודי ילד לא יכולתי לתפוס ולהבין את העובדה הבאה: קרח שחוצבים אותו מהנהר בימי החורף, כיצד הוא מחזיק מעמד לצורכי בית החולים בימי הקיץ? עד שנתבררה לי פעולת האח־ סנה: כרו בור גדול ועמוק ורפדו אותו בערימות קש כאמצעי בידוד ומעליהן גג משופע מכוסה חול. ראיתי בזה אז שיא של ידע מקצועי, שלא נתן לקרח להתחסל בבחינת

„וחם השמש ונמס". כך נשמרו צרכים חיוניים במקרר הפרימיטיבי.

שמחת־תורה בעיירה

העצב והיגון נעלם מהבית ומן הרחוב. נוהרים לבית הכנסת להשתתף ב„הק־פות" והנשים באות לחזות. „אתה הראית לדעת" מצלצל קול החזן ויש מה לדעת ורוצים לדעת. השאלות מרו־בות וחמורות הן, אולם מי ישים לב להן? הלאה עצב ודכאון, „שישו ושמחו בשמחת תורה!" ההקפות נמשכות בכל תוקפן ומי אינו רוצה שיכבדוהו בהק־פה, כשספר תורה על ידו? „עוזר דלים הושיעה נא!" וכמה דלים ואביונים מצויים בעיירה ויהודים זקוקים לפרנסה!

קוראים בתורה וכל אחד רוצה ב„ע־ליה" לתורה, אם לא עליה בחיים החומריים לכל הפחות בתורה והנה טלית פרושה וכל הנערים מסתופפים ומצטופפים מתחתיה. „יעמוד!" „יע־מוד!" עומדים חתן תורה חתן בראשית. הכול חוזר על קדמותו ומתחילים מב־ראשית. אין כל חדש תחת השמש! למחרת התפילה נמשכת, קוראים בתורה גם בחדר שני, כי מי לא יעמוד לתורה ביום זה? יעמוד דל ורש, כל בני ישראל וכל אחד זכאי ל„שלישי" ו„ששי". אין עליות שמנות ורזות.

אחרי ההקפה מתפרצים לרחוב, יד לכתף, שכם לשכם ורוקדים ומזמרים. אחד קורא בקול „צאן קדשים" והנוער עונה לעומתו: מה! מה! סרים לבתי נגידים, מוציאים מהתנור כל המוכן, אוכלים ושותים לחיים. ביחוד מכלים את חמתם בגבאים ובכלי־הקודש ומ־קיימים „אכול ושתה", כי למחר שוב תתם השמחה וחיי שממון ודאגה נכונו.

בדירת סבי ר' יהודה־לייב קרעמער ז"ל, גבאי ה„קלויז" רבה היתה התכונה לקראת „שמחת־תורה". היה אמנם „מה להעלות מהמרתף ומה להוריד מעלית הגג".

אין כימי פסח ...

ה„קינות", „הימים הנוראים", ה„תש־ליך" מבטאים את רכוז הנפש, הצער והיגון. אבל העיירה ידעה גם לבטא את עצמה ביצירת אוירה של התרומ־

הליכה בניחותא בעת טיול־חג ברחוב ה„מוסטובויה" אגב פיצוח־גרעינים...

מות־רוח ושמחה בהתקרב החג — „מועדים לשמחה".

חג הפסח הוא חג האביב, חג הפריחה, גם חג החרות — עם השתחרר מעבדות

לחרות. ימי הפסח — הופעתם מש־
מחת אחרי עונת חורף אפל, מרדים
ומקפיא...

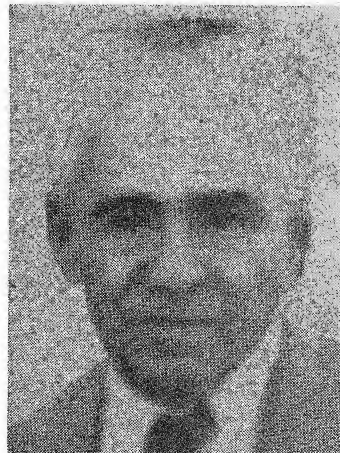
בבית הכל מצוחצח, החדרים סוידו,
השמשות הוברקו, נקיון השתלט בכול.
הילדים מתהלכים הלוך וטפוף, בר־
צונם לקבוע סופית אם נעליהם החד־
שות מתאימות במידותיהן ואם לא
הוסר חלילה הברק מעליהן וכך רוצים
הם להתבלט על פני שאר הילדים.

וברחוב — חוויה בלתי רגילה של מטיי־
לים לאורך ה„מוסטוביה" החל מהכ־
נסיה וגמור ב„ככר" שעל יד בתי סלטר
ונירנברג, כשהם מפצחים גרעינים
ובוטנים להנאתם.

היו ימים מיוחדים במינם. הווי מיוחד נעלם בחלקו הגדול מנוף חיינו. כנותה־
של־שמחה ורוממות הנשמה בדבקות־כה־רבה גם הם חלפו, נגוזו ואינם.
ועל כך — חבל!

חורף בעיירה

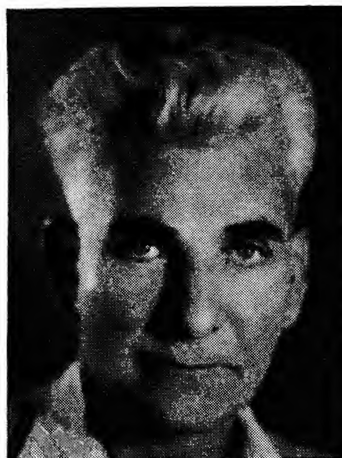

נ׳ טמיר

ליל תשעה באב בעיירה

במאה שעברה לא נהגו עדיין יהודים במקומותינו ללמד את הבנות תורה ואלו שלמדו קצת ידעו קריאת תפילות עבריות כשפירושן לצדן באידית ויש שקראו רק את התרגום וכן גם למדו לכתוב מכתב באידית. כשמלאו לאמי ז״ל, צפורה, שבע שנים למדה קריאה וכתיבה אצל מלמד פשטן („א שרייבער״) וכשעמדה כבר על סוד קריאה בסידור התפילות ותרגומן וכן גם התקדמה בכתיבה וכתב ידה היה יפה להפליא וידעה לסלסל אותיות ותוכן היה למכתביה, בא אותו מלמד ואמר לאביה: תם ונשלם, סיימתי את עבודתי! יכול היה סבא להמשיך וללמדה תנ״ך, חשבון, אך לא נהגו כן. בכל אופן נחשבה אמא למשכילה והיא שמחה על הישגיה העולים בהרבה על אלה של חברותיה בדורה ובעיירתה. בלילות תשעה־באב, בשעה שהגברים הלכו לבתי הכנסת, היו באות לביתנו שכנות באות־בימים וצעירות, בעלות־בית ומשרתות שלא ידעו קְרוא והקשיבו לסיפורי החורבן מפי אמא הקוראת לאור נר דל, שהרי אין תינוי הצער סובל אור ומתאימים לו ערפלים והספר, ספרן של נשים, שעקבות דמעות וטיפות חילב־נרות מכסים את דפיו. קול הקוראת לבבי ורגשי, צלול ובהיר, אך תיאור השואה מלחלח את הקול ובכי השומעות המשתדלות לעמם אותו מתמזג עם בכיה. שופכות הן נפשן והולם לבן כמו מזדהה עם הולם לבם של הורי־הורי־הורים שמלפני אלפיים שנה, עדי המאורעות, ומשערות הן אולי לא פחות ממה שיודעים הגברים. יודעים הבעלים כי לפני דורי־דורות קרה הדבר, אך הנשים מגישות כאילו לעיניהן קרו או קורים הדברים. עליהן עברו התלאות והן־הן כביכול שרויות היו עם הנאבקים, הנלחמים, המנוצחים, השכולים ואחרי־כן עם הגולים, ומתאחד בכין עם בכיה של רחל אמנו, בכי שאיננו נותן לצער לפוג ולא לתקווה להישכח.

והנה חדלות המלים ומניחות מקום לבכי תמרורים כקינה ללא מלים ולא ידעו כי מבכות הן תלאות שעברו ואולי גם שואה עתידה ושגם עליהן עצמן יקונן העם.

משה הדר (ברן)

מנהגים ו„תפילות"

התפילה המקובלת ביותר היתה זו של ראש השנה לאילנות: להרבות את פרי־חת השזיפים, וגם הגפן תיזכר לטובה, כי היא תשמח לב אנוש ותמלא כיסי המוזגים ביום השוק.

לאחר תפילת הגפן ברכו על האגוז כבן לוויה נאמן לגפן ולאחר יום הדין לאי־לנות היו מתפללים על מיעוט המים בערוץ הנחל שברחוב נישקני, ותפילה נוספת שלא תידלדל הבאר המספקת „מים שלנו" לאפית המצות ומים טהו־רים להגעלת הכלים לפסח.

תיזכר לטובה גם הבאר המספקת מים לבית המרחץ הקטן ולמקוה הכשרה, אשר „סיפקה" מעט כשרות גם לעוב־רות עבירה קלה.

תפילה מיוחדת היתה שגורה רק בר־חוב הצוענים לשלומם של נגידי העיירה אשר נהגו לבקר שם רק בדרכם לבית הקברות. ועל ד"ר חסילב היו מתפל־לים „יהי רצון שלא תבוא בשערינו אפילו כדרכם של נגידים".

לאנשי רחוב הקומיסיונרים היתה תפי־לה מיוחדת להקלת יסורי סוסו של שואב המים אשר היה שוקע בבוץ עד בטנו, לפעמים גם בימות החמה.

בחג מתן תורה היו מתפללים הכל על הברקים והרעמים, לא על אילו שבהר סיני, ותפילה להתשת כוחם של אלו המציתים את גג הקש של תחנת „מכבי האש" אשר היה מפיץ חומו ואשו על פני שאר הגגות. ותפילת הודיה על נצחונם של תלמידי אלי קצ׳קה על רחוב הגויים.

ומכאן ועד ליל ט׳ באב אין תפילה מיוחדת פרט לאלה המתפללים לשם תפילה, והזריזים שבעיירה כבר מתחי־לים לתור אחרי ברקנים טובים המג־בירים את מנהגי האבילות בתשעה באב.

יש משלבים בין הקינות גם קינה על השזיפים שלקו בברד.

בין ט׳ באב וראש השנה נוהגים להגיד סליחות על שטרות שלא שולמו בזמן

ויש אומרים על נדוניה שלא סולקה, והמהדרין אומרים סליחות גם על נדוניה שלא תסולק.
ובליל התקדש ראש השנה ישנם לא מעט יהודים אשר גזר דינם כבר נחתם, במידה כזו שאפילו תשובה ותפילה וצדקה לא יעזרו לו, ופסקי הדין היו שונים ומשונים — מי באגוזים שדופים ומי בשזיפים חרוכים, ומי ביינות מחומצים ומי בחיטה שזכתה במידה מיותרת של כלאי שעורה, ומי בתפוחים רקובים ועל כולם — ארבע בנות שהגיעו לפרקן.
ואחרי כל הנ"ל יש באמת טעם מיוחד לקדושת היום שהוא נורא ואיום. ובעבור זה מתחילים מיד ב„אבינו מלכנו חננו ענגו", וביום צום כיפור חתמנו בקצת מזל ועל סמך זה נתחיל מחדש לתת לך קרדיט ונשמח בחג סוכתנו ונשיר את שירנו. ומכאן ועד ראש השנה הבא לאילנות אין תפילה מיוחדת רק לאמירת על הנסים שהודות להם אנו חיים ועדיין מסובבים את ראשינו ולא את סביבוני החנוכה. כמעט שכחתי לברך על הלביבות בחנוכה. אל תקרא לביבות אלא לביאות, כי כאלו היו אמותינו אשר למרות הכל גידלונו והביאונו עד הלום. תהי נפשן צרורה בצרור החיים.

ישראל גרשוני

סודות מן החדר לדרדקים

מזלי גרם שהכניסוני בהיותי בן ארבע שנים להחדר של שמחה מלמד המכונה „שמחה הקפדן" ולא לחדרו של חיים מלמד המכונה „חיים רחמנות" או לחדרו של יואל מלמד הנקרא „יואל דרך־ארץ" למרות מה שכנויי שני האחרונים לשבח ואילו כנויו של הראשון לגנאי. אפשר משום שחדרו של רבי שמחה היה קרוב מאד לביתנו. ואולי מטעם יותר סביר, כדי שלא להכניס פרוד ביני לבין חברי אברהמ'ל בן דוד הנגר ובן ציון בנו של אברהמ'ל שוחט רצוי היה כי שלושת הילדים החברים ילמדו בצוותא.
הגדול בשלישיה זאת הוא אברהמ'ל ילד בן ארבע ומעלה, זריז ופטפטן שנטפל לאביו הנגר בבואו לחצרנו לקנות קרשים. התודענו והתידדנו. צעיר השלישיה — בן־ציון ילד בן שלוש וחצי. פעם אחת נטפלנו אני וחברי אברהמ'ל לעוזרת ביתנו שאמא שלחה אותה אל השוחט לשחוט תרנגולת והתרשמנו למראה נוהג השחיטה ויתר על כן למראה הילד הקטן יפה העינים, בן השוחט העומד מן הצד, מביט בשים לב על מעשה האב ומגמגם לנו שגם הוא יהיה לשוחט.
ביום אחד לפנות ערב נכנס לביתנו יהודי גבה־קומה ורחב־שכם בעל זקן מגודל ומסורק יפה ולבושו קפוטה של שבת. הוא קד ל„שלום" לאבא ואמא, התישב על הכסא ופנה אלי בשאלה: „מה שמך, ילד"? עניתי לו כדרך גוברין בשאלה נגדית: „למה לך לדעת את

שמי ? הגידה לי קודם את שמך, ואז אגיד לך את שמי"! ועל זה ענני: „שמי — רבי שמחה".

„האתה הוא רבי שמחה הקפדן שחברי אברהמ׳ל בן הנגר לומד בחדרך"? שאלתיו. „כן! גם הוא וגם חברך בן־ציון השוחט — שניהם לומדים אצלי ובאתי לצרף גם אותך אליהם ושלש־תכם תהיו תלמידים טובים אצל רבי טוב האוהב ילדים טובים"!

אבא, כנראה, התפתה לחלקת לשונו של רבי שמחה ומבלי לחשוב הרבה קם ואמר: „אם מד׳ יצא הדבר יכנס בני ישראל בשעה טובה ובמזל טוב לחדרך, רבי שמחה"! אמא מיהרה והביאה שתי כוסיות יי"ש עם תופיני דבש, שתו לחיים וברכו אותי במזל טוב.

אמא הורידה דמעות ונשקה אותי בהר־טיבה את לחיי. ורבי שמחה אמנם קיים את דברו וסידר שלשתנו בכיתה אחת על הספסל שעל יד השולחן. בן־ציון היה הראשון לפי הסדר, אני שני ואברהמ׳ל שלישי.

אם במקרה לא הופיע בן־ציון להשעור נקראתי אני: „יעמוד ישראל מליס" (על שם אמי מלי ז"ל) או שנקרא החבר השלישי „יעמוד אברהמ׳ל בן־הנגר". הוספה של כנוי מתאים לשם הפרטי היתה הכרחית הואיל ושם מש־פחה לא היה נהוג בימים ההם, ומכאן, מכתלי החדר הדרדקאי ומפי תינוקות של בית רבם המקור והיסוד לכל מיני הכנויים המגוחכים והמעליבים, שנספ־חו לשמותיהם הפרטיים של תושבי עיירתנו לכל ימיהם עד זקנה ושיבה. כמו שלילד אחד שבלמדו בחדר קרה לו והרטיב את מכנסיו קראו לו „המש־תין", כנוי שגם כשהאיש היה לסוחר מפורסם ובעל בעמיו לא פסקו מל־השתמש בו, או לילד שלא קינח את חטמו צרפו כנוי „זב־אף" וכך נקרא עד יום מותו.

עם כל מידות המשמעת והמרות שהרבי הטיל בחדר ובכל חומר הדין והעונש לגבי מפירי הסדר הקטנים לא הצליח להשתלט על פורצי הגדר הקטנים, לי־צני החדר שבאמנות רבה היו מחקים את כל התנועות וההעוויות המגוחכות שבפני הרב. ב„חדרנו" היה ילד חכם וזריז, אמן מלידה לקופנות ולחיקויים, מבדח ומצחיק, הוא היה מחקה הפי־כת שין ימנית בשמאלית בפי הרבי וגם היה מאריך לשונו מאחורי גבו של הרבי. צחוק הילדים גילה פעם את הליצן והוא שקל למטרפסיה והרי גופא דעובדא:

כידוע נהוג לברך את המתעטש במלה „לבריאות", או „אסותא"! (רפואה!) רבי שמחה המורגל להריח אבק־טבק במלא קמיצותיו בלי הפוגות ברור שהירבה גם בעטושים שתכפו אחריהם אחולי „אסותא" לעצמו בהגיה מיוחדת של הת"ו הרפויה וחייכם ששום ילוד אשה לא יכול לבטא את המלה אסותא בדיוק באותו המבטא של רבי שמחה פרט לילד הקומיקן דנן.

ופעם אחת בצאת הרבי את החדר חמד לו ליצננו הקטן לצון להציג קומדיה זוטא לפני הילדים בחקותו את הרבי כיצד הוא קולט בחדא מחתא וכהרף עין בנחירי אפו מלוא קמצי אבק טבק, מתעטש להנאתו בקול ליווי מיוחד ומקנח את עטושיו ב„אסותא" במב־טאו של רבי שמחה ולבסוף מזורר ומנקה את חטמו בקול אדיר הדומה לתקיעת שופר חזקה מאד.

התקיעה צלחה לו יפה ולמראה ולמש־

מע קומדיה זו פרץ כל ה„חדר" בשחוק גדול וממושך. וכלום מה מקרה זה חסר? הוי אומר: מחיאת כפיים! ברם קהל הפעוטים לא ידע עדין איך להמחיש רגשי הערצה והוקרה למוקיון מוצלח זה. וכל תלמידי החדר היו כל כך מעונינים בטוב טעם המחזה וביופיו עד שלא שמו לב שבינתיים חזר הרבי ניצב בפתח החדר נאלם דום למראה כל המתרחש בביתו על אפו ועל חמתו. הפעם פקעה סבלנותו ורבי שמחה החליט להראות לשובב הלץ הקטן את כוחו וידו החזקה בעונש המכסימלי — הוא קלון הקונה. וזה דבר הקונה: גדליהו ה„עוזר", סגנו של המלמד, הביא מסננת פח ברזל שבכל נקביה תחובות נוצות אווזים ותרנגולי הודו וישם על ראש הילד, הוריד את בגדיו ויהפכם אל הצד הפנימי וילבישהו ולחזהו נדבק פתק באותיות של קידוש לבנה: ענש הקונה עבור זלזול בכבוד הרבי.

כל הילדים עברו על פני הנאשם הנענש, נתעכבו וקראו בקול ובקצב את הפסק־דין הרשום על הפתק.

והילד עמד בראש מורד, בבושת פנים וברכים כושלות. כעבור חצי שעה העונש בטל, הילד ניגש אל הרבי והצהיר בקשת סליחה ומחילה והבטיח שמכאן ולהבא יזהר בכבוד הרבי כדת וכדין וחסל!

הילד שמר על הסוד ולא גילהו להוריו, אך בדרך מקרה נודע הדבר והוריו העבירוהו ל„חדר" אחר.

אריה קרסנושנסקי

היה היתה...

עיירתנו קטנה היתה, אך שמה הלך לפניה. בכל מקום זר בו בקרתי כאיש קלרש — מיד הזכירו לי את השזיפים, האגוזים, התפוחים והתבואה מהם ייצאה קלרש כמויות עצומות לרחבי העולם.

יהודי קלרש סוחרים פקחים היו ומנוסים. באביב הספיקה התבוננותם בפריחתם של עצי הפרי בבוסתנים כדי להעריך את כמות תנובתם בסתיו, בחודשי אוגוסט וספטמבר.

אדמתה השחורה נתנה פרי רב, אך בחורף היוותה בוץ עמוק. פעם הגיעה לעיירה מכונית, שקעה בבוץ, וששה זוגות שוורים היו נחוצים כדי לחלצה.

זוכר אני לילות גשמים שוטפים ולילות כפור בחורף, כשהרחובות מוארים פנסים עמומים. שמרו על העיירה שני שומרים גויים: וסילקה שהיה תמיד מזמר בקולו הדק, ומיטרופן. מגוונים היו תפקידיהם בעיירה, ביום — רועי בהמות, בלילות — שומרים, ובשבתות — „גויי־שבת", מדליקי תנורים, מציתי „סמוברים" ומעלי־אור.

בלילות אפלים אלה היינו חוזרים מה„חדר" ופנס קטן בידי. בפנסים של ילדי הורים אמידים — היו מנורות קטנות ואילו אחרים הסתפקו בנר. וכאשר הגיעתנו תקופת „שעורי הערב לעברית" שוב שרתו אותנו אותם הפנ־

מראה חיצוני של בית כנסת החייטים. בצילום: עמידת־אבל בעת הלווית ארבעת הנרצחים ביער

סים שירות נאמן. זוכר אני את קלרש עת כל הולך רגל היה מצויד בפנס בלילות, אם ברצונו היה להגיע לתחנת הרכבת ואם לכל מקום אחר.

בילדותי למדתי בחדרו של חיים „קי־שינובר" המכונה „חדר לחומש ורש"י" (נמצא ברחוב הדואר על יד חדרו של משה אידי׳ס). נעימים עלי ביותר הם זכרונותי מהחדר של יואל מלמד. שם בחדר שימש „בהלפער" — עוזרו של המלמד — „יוסף די מויד" (כנויי־שם שכיחים בקלרש). בהלפער מסור היה יוסף זה. תמיד דאג להוליכנו ל„קריאת שמע" ובבוץ הגדול היה מעביר אותנו מצד אחד של הרחוב למשנהו, שניים־שניים תחת בית שחיו. בל"ג בעומר היה מצייד אותנו ב„ריבים" וב„אבק־שריפה" ומוליכנו ל„הר־סיני" — להר בקירבת החצר של רבי יואל. (בקירבת שוק הבהמות שעל יד בית החולים היהודי; בקירבת בית הדואר; בקירבת הגן הציבורי. הכל בקלרש היה, „בקירבת"...).

השנה היא 1914. פרצה המלחמה. הנני זוכר את הכרזת הגיוס הכללי, את המתופפים בתופים ואת נושאי הלפי־דים שנתלוו אליהם. אז קמה מהומה גדולה בין היהודים, הרחובות התרוק־נו, הכל התייסרו וקוננו.

מדי פעם נערכו בעיירה מצודים אחרי „ארנבות" — משתמטים מהחזית — ורבים מביניהם נלכדו. לרוב התקיימו המצודים בלילות־שבת ולשם כך היו מגיעים „בעלי־תפקידים" מיוחדים. את הנלכדים היו כולאים במשרדי הנפה („וולסט") ומעבירים אותם לאחר מכן ליחידותיהם הצבאיות.

היו בתוכנו, לדאבון הלב, גם בעלי תפקידים־נלוזים — מלשינים, אך לא גדול היה מספרם. בחוזרי פעם מה„חדר" לא מצאתי את אבי בבית. הוציאוהו בכוח מן החנות והובילוהו

למשרד־הממשלתי ששכן בכפר, ועמדו לשלחו לאורהיוב — עיר המחוז דאז. שכננו הטוב, משה ליטבק, הגיע לידי סידור עם הרשות — כמובן בעזרת... המתכת הזהובה והמצלצלת — שכרו עגלת־חורף ובלווית שוטר נסעו לאור־היוב ושם קיבל שחרור.

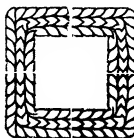
השנים — 1916-17. לעיירתנו הגיעו הדים וגם הורגשה אוירת המהפכה הרוסית. סימנים ראשונים — תקופה של חוסר במיצרכים. על יד בית הכנסת „יבנה" התמשכו תורים ארוכים כדי לקבל, בעזרת הג׳וינט, קצת נפט ועוד. התוהו ובוהו בין התושבים גדל והלך. בסראביה נכבשה על ידי הרומנים. רק כעבור מספר שנים של התבצרות השל־טון יכלו התושבים להיכנס למעגל חיי הכלכלה.

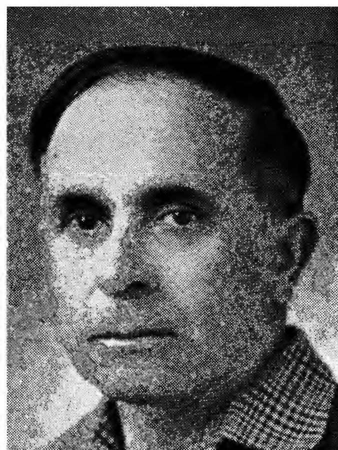
חיי הרוח בעיירתנו אז התבטאו בקיום אורח־חיים מלווה פולחן דתי. לא חסרו בקלרש בתי כנסת. כמעט בכל פינה מצאת אחד. על יד תחנת הרכבת היה בית הכנסת של העגלונים. לא הרחק ממנו בית הכנסת של החבתנים. וברחוב האמצעי היו בתי־הכנסת „רשקוב", ה„קלויז", בית הכנסת של ה„חייטים" — הגדול והמפואר שבע־יירה, שם הופיעו הופעות־אורח גדולי חזני הזמן, כמו קוורטין, רויטמן, שטיינברג, סירוטה, קולכניק. החזן הקבוע היה מאיר לייב, כן היו עוברים לפני העמוד חיים, ניסן ושלמה טרוקר, ולפעמים גם שמואל בוטלברויט (ה„סוטסקי"). גבאיו היו: הירש פורט־נוי, ישראל שרמן, משה וינוקור, אברהם יצחק סלבנה, נחום נודלמן, משה דרפקינד וזנוויל קרסנושנסקי. כל בתי הכנסת שימשו כמרכז הילולה ב„שמחת־תורה".

לעיתים היו פוקדים את קלרש להקות ואמנים יהודיים. שרה אסנת הלוי מישראל, להקת הווילנאים, להקת פישזון, אשכנזי מיאסי בתוכנית עב־רית. ראשון השחקנים בני העיירה היה בנימין סדיגורסקי, אשר שיחק לאחר מכן בתיאטרון ברשאום בבוקרשט.

ידעתי שאך במעט תיארתי את עיירתי, ועוד פחות מזה מיציתי את ההווי שבה. אולם סמוך אני ובטוח, שזכרונה חרות בלבם של יוצאי קלרש והם שומרים לה חסד נעורים ואהבה למרות השנים הרבות שחלפו מאז עזבוה.

מתברך אני על כך שדובבתי את עצמי ושחזרתי אם גם במעט את העבר הר־חוק של מכורתי, ודייני.

ישראל גישר

עוד ועוד... אלף זכרונות

בסראביה היתה פרובינציה בתוך „רו־מניה הישנה". חיי תושביה לא הצטיינו במעוף ובתסיסה מיוחדת לעומת מרכ־זי־עולם אחרים, והיא דרכה על מקום אחד... אך בחייה הפנימיים התבלט השבט היהודי הבסרבאי בכללו כשבט יהודי ער בעל לב חם, כשהטוב והרע, החיובי והשלילי, חיי מרגוע וחיי אי־שקט, חיי יצירה וחיי חידלון נאבקים בתוכו.

זכרונותי מעיירתנו נעים כבערפל, מס־ביב לנקודה זעירה הנראית כאילו באור־פק. אלה הם זכרונות מקוטעים מימי ילדות על מנהגיה, טיפוסיה ונופה.

הרבה מחוויותי — מקורן בקיץ הקל־רשאי. השמיים הבהירים והכחולים מעליה, הרוח הקלילה תמיד נשבה והיתה מלווה ריחות ערבים ונעימים מהשדות והבוסתנים שבמורדות ההרים.

ביום הראשון שבשבוע — יום השבת והשבתון הנוצרי — הייתי נוהג לקום בבוקר השכם, לצלילי פעמוני הכנסיה, ומקיים טיול בוקר ברחובותיה של העיירה. הדלתות והתריסים של הח־נויות הקטנות היו מוגפים רק לחצאין, מפחד ה„רפורט" שהשוטר מוכן היה תמיד לערוך אם נתפס מישהו בפתיחת חנות ביום א׳ בניגוד ל„חוק שבתון מוחלט". סוחרי העיירה ניסו להערים במקצת על החוק והשתדלו לצאת ידי חובתם גם לחוק וגם לצרכנים...

לצד הסוחרים התקיימו אנשי עמל, בעלי־מלאכה שעמלו קשה כדי לקיים משפחותיהם ועם זאת שקדו על רמת־מקצועם וטיב עבודתם. שכני מימין, הסנדלר הרשל יוכטר, היה משקיע את מיטב מחשבתו כדי להוציא לפועל עבו־דה מושלמת. למרות שיטת עבודה מפ־גרת ושימוש בכלים פרימיטיביים הצ־ליח הוא להוציא מתחת ידיו עבודה נאה.

זיסה (קיזשנר) צ׳רניאק — אותו יכולתי לראות בעת עבודתו, בהיותו שכן סבי ינקל קיסר. הוא היה בעל מקצוע לכובעים ו„קוטשמעס" — שמ־עטים כמוהו! עקבתי אחרי אופן עבו־דתו בהכנת ה„קוטשמעס". לרשותו היו

אימומי־עץ מיוחדים, עגלגלים, עליהם היה מותח את העורות שהתבלטו בבר־קם השחור. הוא היה מעמידם בשורות עורפיות — „ממש כגדוד חיילים" — כדי שיתייבשו בשמש. חיוך תמידי היה נסוך על פניו והיה מתהלך לפני חנותו ומנסה לשדל קונים שיקנו תוצרתו.

מבית המלאכה לחייטות של אייזיק שלפמן היו תמיד בוקעים קולות זי־מרה וגרי הסביבה היו נהנים מהשירה בצוותא של עובדי בית המלאכה. היו אלה לרוב שירי פועלים, שירי עם ושירי מהפכה.

סדרי העבודה הפנימיים של בית מלא־כה זה חרגו מהמקובל בעיירה. הונהגו סדורי־עבודה מודרניים בנוסח הסרט הנע, וטיב העבודה היה במדרגה נאותה.

לא הרחק מכאן גרה משפחת הספר יצחק קוויטל. גם כאן, בעברך, קלטת תמיד קולות זימרה ונגינה. זו היתה משפחה מוזיקלית. כל בניה והבת של־טו בכלי נגינה שונים ולמרות שפרנסתם היתה מצויה בדוחק — שררה תמיד אוירה של התרוממות־רוח בביתם.

ביום ששי של השבוע, כשהייתי סר לבית המרחץ וחוזר בסמוך לדירת „נחמקה זאגאטובשצ׳יק" הייתי נהנה משמיעת תקליטי פרקי־חזנות ב„גרמו־פון" שלו — מן היחידים בעיירה, — ורבה היתה גאוותו על הגרמופון שלו — כאילו היה זה פרי ידו ויצירתו.

פרק בפני עצמו הוא זכרונותי מחיי החדרים השונים בהם בליתי מספר שנים. המלמד „יוסל די מויד" (הב־חורה) זכור עמי ביותר, וזאת בעיקר „בזכות" שמו המצטלצל. לא בלי משים הוא נשא שם נחמד זה... כינויו נבע מהיותו רווק מושבע וחי חיי רווקות מוחלטים: בישל לעצמו וכיבס בעצמו וכו׳, ואין מלאכת בית שלא עשה בכו־חות עצמו. הוא מילא גם תפקיד „בהל־פער" והיה נוהג להגיע בוקר בוקר לדי־רתנו לקחתני ולהובילני לחדר. לרוב היה מוביל אותי דרך המעבר הצר שבין בתי שלמה פורטנוי ופרויקה גכט ואיני יודע משום־מה בחרתי את הסימטה הזאת כמקום נוח להתפלח מידיו, והוא, עם היותו עמוס סל מלא ספ־רים, היה מתאמץ בכל כוחותיו לתפ־סני, אך אני מצאתי לי מחבוא בדירתו של אחד יענקלה שפירא. אחרי חיפו־שים היה משיגני, ואל תשאלו על מנת המלקות שספגתי ממנו — זהו סוד שלי.

המלמד „יוסל די מויד" לא שבע נחת מתלמידיו. עוד עכשיו תוקפים אותי „רגשי רחמנות וחרטה" על מעשי־הקונ־דס שעשינו כדי להקניטו. היינו מכ־ניסים לתוך המרק „מכל הבא ליד": חתיכות עץ, חתיכות עור־סוליות, מס־מרים וכדומה. וכשהיה מריק את מר־קו מהסיר לתוך הצלחת פניו חוורו, כי לעיניו התגלה פוגרום שלם...

יענקלה שפירא שהזכרתי לעיל, נשאר בעיני רבים מתושבי העיירה כחידה ופליאה. לא שמעתי בזמנו שמישהו הצליח להתחקות אחרי סוד־קיומו של אדם זה. גלמוד וערירי היה, מגודל זקן ולבושו יוצא־דופן. גר בחדר יחיד וב־תוכו ספרים רבים בשפות שונות. נמצאו כאלה שידעו לספר על בקיאותו הרבה בידיעת שפות ויצירות מופת מהספרות העולמית.

אדם שני שתושבי העיירה לא הצליחו לעמוד על אישיותו ו„סוד"־קיומו היה אחד שכינוהו „למד ווניק". תמיד ראי־נוהו מתהלך ברחובות העיירה ובידו

חזית־בית רגיל אך שוקק חיים בפנים — כאן המספרה של איציק קוויטל...

האחת החזיק בקבוק ריק, פנה לדיי־רים וביקש למלא בקבוקו במים רות־חין. לאיזו מטרה השתמש במים חמים אלה — חידה היא עד היום הזה.

והיו ימי חגים שרישומם נשאר חרות בזכרוננו עד היום. יום ל"ג בעומר הצטיין בעליזותו, בחדוות־חיים שגרם לחיי העיירה, כאשר גדול וקטן השתדל לשנות אורחו, ליום אחד.

היה עוד יום אחד שבמרוצת השנים נהיה לגורם רב־מתח אצל שונים. זכו־רני שלא רק חוגים שמאליים ניסו לחוג את האחד במאי כחג פועלים וכחג הע־בודה. תנועות הנוער הציוניות היו נתו־נות להשפעתן של תנועת א"י העובדת, והאחד במאי נהפך גם לנכס תנועתי־ציוני. היינו מקיימים שיחות על נושא זה. זוכרני אחד הערבים, בשבתנו בקן „גורדוניה" ובשוחחנו על נושא „1 במאי" הופיע נאאום, בלש ה„יגורצה" (בולשת) בפתאומיות מפתיעה, כאילו מתחת האדמה, וניסה להאזין לשיח־תנו. בראותנו אותו התחלנו להערים עליו, הפנינו את תוכן השיחה לאפיק אחר ופלטנו משפטים כגון : „קרן־הק־יימת" „קרן היסוד", ציונות וכו׳. אך לא את נאאום „הממולח" והמפוקח הזה — ניתן היה להטעות בהעמדת פנים... הוא עמד מספר רגעים כשסי־גריה עבה תקועה בין שיניו, ואחר כך הכריז בגערה : „להתפזר תוך כמה דקות במהירות הבזק ובלי שאלות כמובן..."

קיים היה בית פרטי ששימש לנו מעין סניף־משנה למקרה הצו־רך — זהו בית יצחק מלמוד. קבוצת מבוגרים, אני, יוסקה אוצ׳יטל, דוד ברושיק, משהלה הלפרין, גרשון בשר־לינג, בוריה יוסילביץ, נויקה גניזדוך, פנינו שמה ויצר־השיחה גרר את המשך השיחה המופרעת. אטיל, בעלת הדירה לא משה מן המארב על יד החלון כל הזמן מחשש „שמא יתקרב נאאום ו„יריח" נוכחותם של הנערים בביתה".

✶ תמונות מתקופות שונות

לבוש אופייני — השנה 1914

לבוש אופייני — השנה 1910

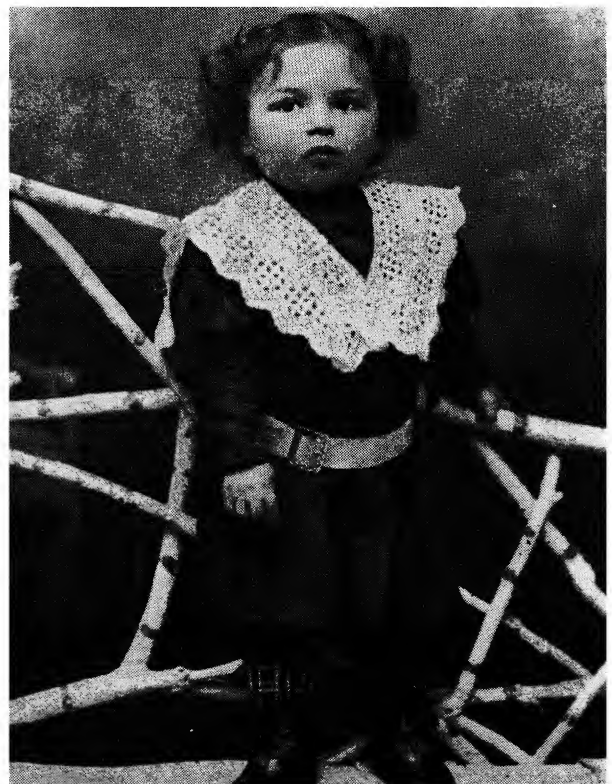

ניזכר־נא בכובעים הטיפוסיים. השנה — 1920

תמונות מתקופות שונות *

מודרניזם בעיירה — על טהרת סוודרים. השנה — 1928

לבוש אופייני לילד — השנה 1900

ילדי העיירה. השנה, לפני חורבן קלרש — 1939

נ. טמיר

„טאלאנט" בעיירה

היה היה מלמד לקטנים בקלרש ושמו קלמן זאסלאבסקי. היה האיש בן־תורה, ידע יפה שפת־עבר ובקי היה גם בדקדוק הלשון, ודרכי לימודו נוחים היו. אהב הוא את תלמידיו ותלמידיו חיבבו אותו, וכשלימד ב„חדר" תורה או אפילו דקדוק נהג לסלסל בגרונו, כי גם יודע־זמר היה. זימר יצירות חזנים מפורסמים בין שיעור לשיעור ויש גם שמעצמו חיבר נעימות נאות, והילדים הביאון לבתיהם ושיעשעו בהן את הוריהם ובאי־ביתם.

היו הזמירות כתוספת ללימודים, והילדים הצליחו באלה ובאלה, אך הגיעו ימים והמלמד התחיל משתפך בזמרה בעצם שעת הלימוד. עמד באמצע החדר, עיניו אל על והוא שר. ידעו הילדים, כי אין להפריע לו, כשם שאין לעורר סהרורי בעצם נדודיו העיוורים, ולחנים נוצרו חדשים־לבקרים... לסוף ירדה מידת הלימודים וגברה מידת הזמירות. העירו לו על כך. אמר לידידיו:

— טוב מותי מעבודתי במלמדות, נפשי לזמרה, לחזנות. לה אני נתון יומם ולילה, במציאות ובחלום. גם בחלומי אני מחבר נעימות — — —

ניסה להתפלל באחת השבתות לפני העמוד בבית כנסת אך קולו צרוד היה במקצת ונמוך ולא יכול היה להתפשט ולהגיע אל קצות האולם הגדול. שמעו אותו רק הקרובים אליו, ואלה התפעלו ממתק זמרתו וחזרו בביתם על אשר שמעו, אך הקהל לא היה מרוצה, מפני שנהנו רק מכלי שני. התקרבו המתפללים אל עמוד־תפילתו ולא היה נוח הדבר. יעצו לו לערוך מקהלה. נטל את מחונני הקולות שבין תלמידיו ברשות הוריהם הגאים על כך, ערך מקהלה ונשכר לבית־כנסת לתפילה בשבתות ובחגים. לא הפריעה צרידותו המנצחת על קולות צלולים של ילדים רכים ורעננים, והזמרה עדנה מאד, הביעה כיסופים עמוקים, מיצוי התוכן שבתפילה, וחן נוסף למלים המתרפקות ומביעות געגועים וקריאה לאלהים ולאדם, כשילדים יצאו כביכול להמליץ ולסנגר על ישראל בפני הקב"ה.

שמו ושם מקהלתו נישאו על כל לשון, ומכל יתר בתי הכנסת באו לבית כנסתו להקשיב לקול רינתו, עד כי לא יכול עוד הבית להכיל את הבאים, ואנשי העיירה היו מתהלכים ברחוב ובשוק ובין ריעים, נוסעים ברכבת לכרך, ובפיהם זימזום לחניו, לחני שבת וחג. נתגלגלו לעיירה בני כרך, הקשיבו לזמרתו והתפעלו גם הם:

— טאלאנט! —

והביעו צערם על כשרון זה ההולך לאיבוד בביצות עיירה. שמעו בני העיירה „טאלאנט" ובאו לכלל התרגשות רבה: כשרון נתגלה בפינתם הנדחת. התעוררו אנשים צעירים, הלכו מבית לבית, אספו תרומות ושיחררוהו מעול המלמדות. הסיעוהו לקישינוב. שם נפגש עם בחירי החזנים, בני המקום ובני מקומות אחרים שנזדמנו שם.

לבסוף נשכר לאחד מבתי הכנסת הגדולים שבכרך ושמע תפילתו נתפרסם, וגם שם התחילו זורמים לבית כנסתו מתפללי בתי כנסיות אחרים. עד שהכל

הכירוהו והוקירוהו והפליגו בשבחו: קלמן חזן או „החזן הקלרשאי" כינוהו. והסתפקו בני העיירה בכך ששם העיירה מתלווה לתהילת בעל כשרון שקם מתוכם. רק פעם בשנה היה סר לעיירה עם מקהלתו הנבחרת לשם קונצרט, ויש חובבי נגינה שהיו נוסעים לכרך להקשיב אל רינתו ותפילתו.

וגאים היו בני העיירה על עיירתם, ששמה נישא בהנאה בפי בני הכרך.

א. קדרון

ב„חדר"

המלמד מפלשטי היה יהודי זקן, כבד גוף, שקט וגבו צמוד תמיד לקיר התנור כדי להתחמם מהאש אשר באח. אתי יחד למדו אחי אשר, האחים שלמה ויאשה בי, וולוויל סירקיס ועוד. רבי זה הכניסנו לראשונה בסוד האות העברית, הקריאה והכתיב ובגיל רך של שש שנים צעדנו על גבי שבילי החומש. הלימוד התנהל בקול רם. כולנו צרחנו ביחד את הפסוקים בספר החומש לפי הניגון המקובל. חילקנו לרבנו כבוד והתנהגנו כלפיו בדרך־ארץ מחמת גילו ושלוות נפשו. לעולם לא היכה ילד ולכן לא אזכור מעשה קונדס כל שהוא מצד הילדים.

ה„חדר" השני בו למדתי, היה זה שבחצר ביתנו, ולינקיל מלמד בת יחידה ושמה ריקל ואמה מכניסה אותה לעול מצוות וסודות הבישול לקראת שבת קודש, ולאחר שביום שישי בבוקר מסבירה לה אמה את אופן הכנת תבשילי השבת, המרק, הדגים וכמויות המלח והפלפל שיש להכניסם לתוך התבשילים, התגנבנו אנו למטבח ובאין רואים חופן מלא מלח פילס את דרכו לתוך הסירים. ומשניגשה אמה של ריקל לטעום את התבשיל — חזיז ורעם, „כל השדים והרוחות על ראשם של הממזרים"... מי זרק לתוך הסיר מלח? מחוץ ל„חדר" בילינו בחצרו של בן־ציון ברינזר שעות על גבי שעות במשחק אבני קיר: היינו בונים קיר נמוך מחמש־שש לבנים ואחר כך מתרחקים ומיידים אבן לתוך הקיר ומי שמצליח להפיל מספר גדול יותר מבין הלבנים, זוכה במשחק. שם נרקמו בין הילדים יחסי ידידות אמיתיים, הנפשות התקשרו. אהבנו אחד את השני. לא עסקנו במעשה בריונים. לא רבנו ולא התקוטטנו ולא הצקנו אחד לרעהו. אילו הנהיגו משחקים בחדר לא היינו מציקים גם לרבי ולרבנית.

אריה חרובי

ברכת הרבי משטיפינשט

(האלמנה איטה פרוימ׳ס)

האלמנה איטה פרוימ׳ס זכתה לחיים ארוכים, אולם לא כל כך מבורכים ומאושרים היו. היא היתה אלמנה מטופלת בילדים, בעיקר בנות ובן יחיד, ולרוע מזלה היגר הבן היחיד לאמריקה הגדולה, ואיטה אמו לא זכתה אפילו לקבל מכתב ממנו. היתה היא בוכה מתוך דאגה לשלומו וכן גם על מה שיהיה באחרית ימיה: מי יגיד קדיש אחריה?... ולא רק דאגות אלו לא נתנו מנוח לנפשה אלא גם ובעיקר: מניין תקח אוכל ולבוש לבנותיה... מניין תבוא עזרתה?

והנה בא לביקור בקלרש הרבי המ־פורסם אז משטיפינישט שברומניה הי־שנה. אנשים שונים ובעיקר השכנות, האיצו באיטה שתלך אל הרבי ותשפוך בפניו את מר לבה, והרבי בודאי יתן לה עצה טובה וגם ברכה.

איטה שמעה לעצתן וניגשה לרבי מתוך אמונה שלימה. לאחר ששמע הרבי טע־נותיה ומענותיה, יעץ לה לפתוח חנות־מכולת: „א קלייטאלע איז א גולדן קייטאלע" (חנות קטנטונת שרשרת זהב היא) והשם יעזור לה ויתן לה פרנסה בשפע.

איטה חזרה הביתה מלאת בטחון בעצת הרבי ושינתה סדר הרהיטים שעמדו בחדרה. את השולחן הקריבה לחלון הפונה לרחוב ועליו העמידה זוג מאזניים והרי לכם חנות! ואיך הת־חילה בעסק?

יום יום היתה משרכת רגליה, כששני סלים גדולים בידיה, אל הסוחרים הסיטונאים וקנתה מהם מצרכי מזון שונים, קצת במזומן קצת בהקפה. אחד הסיטונאים היה ר׳ יצחק משרת (עתה מישורי).

איטה החלשה היתה נושאת את הס־לים הכבדים והמלאים בשארית כוחו־תיה. כך נהגה בכל ימות השבוע פרט ליום חמישי. אז היתה חוכרת עגלה ומעבירה לחנותה הדלה שק מלא קמח, כד שמן (פוד משקלו), סוכר דק, פוד סוכר גביש ושאר מיצרכי מזון. לפנות ערב היו באות נשים לחנותה לערוך קניות וקונות היו קמח לאפית חלות לכבוד „שבת קודש". אותו ערב חנותה כמעט היתה מתרוקנת, ולפעמים חסרו לה גם מיצרכים. השכנים האמינו שהתקיימה ברכת הרבי משטיפינשט. היא זכתה לפרנס ולגדל את כל בנותיה ולהביאן לחופה ולמעשים טובים.

שרה טרוקר

הרבי יעקב־יוסל'ה וחסידיו בעיירה

יעקב־יוסלה בנו של הרב מסקוורה ר׳ דוד׳ל כיהן זמן־מה כרב של קלרש. הכרתיו עוד זמן רב לפני שהוא השתקע בעיירתנו. השוחט חיים טרוקר היה נוהג בימי נעוריו לנסוע לר׳ דוד׳ל וכאשר מלאו לשלמה בנו י״ג שנה, לקחו לסקוורה כדי לחוג את חגיגת הבר־מצווה בבית הרבי. יעקב־יוסלה היה בן גילו של שלמה, בעלי, בחור יפה־תואר, ילד־פלא בלימודיו ובהילכות חייו ומנהגיו. אחרי מלחמת העולם הראשונה נפטר ר׳ דוד׳ל והרבנית הקשישה לקחה את ארבעת בניה ובתה היחידה ועברו לגור לעיר קישינוב. הבן הבכור יציקל, היה כבר נשוא ואב לשני בנים ונתמנה כרבה של קישינוב. ר׳ יעקב־יוסלה, שהוא כעת רבי באמריקה, התחתן עם בתו של הרב מבלז, חזר לקישינוב אבל לא רצה להשאר שם, כדי לא להתחרות באחיו ר׳ יצחק שסביבו התאגדו הרבה חסידים.

לפי יזמתו של שלמה טרוקר ז״ל החליטו חסידים בקלרש להביא את ר׳ יעקב־יוסלה לעיירתנו ולמנותו כרבה.

הרבי נשא־חן בעיני הקהילה ומשך סביבו חסידים רבים, וגם ידידים טובים. שלמה טרוקר היה מבלה ערבים רבים בביתו של הרב בשיחות ממושכות. בין הבתים המעטים שהרבנית היתה מבקרת בהם היה גם ביתנו. הערצנוה מאד: אשה חכמה היתה ובעלת נפש עדינה. פעם פרצה שריפה בביתו של הרב באחד מערבי שבת והוא הוכרח להתארח אצלנו כשבעה שבועות. הצטמצמנו בחדר אחד ושלשה חדרים מסרנו לרבי. חדר לעצמו, חדר לגבאים וחדר לבית כנסת. הרבנית וילדיה התאכסנו בדירתו של יוסל טרוקר, עד שחסידיו קנו בית לרבי בעיר יסי. בין חסידיו הפעילים של הרב היה גם מיכל גלוזמן ז״ל, שעשה רבות לטובת בית־הרבי. כשהבית ביסי היה מוכן לדור בו, העברנו אנו, קומץ חסידיו, את הרב עם משפחתו למקום מגוריו החדש. אנו הגרנו אחר־כך לארץ צ׳ילי ומאז עד לפני שנים מספר לא שמענו דבר על אודות הרב אולם לפני שנתיים־שלש בא הרב לארץ ישראל להשיא את בנו עם נכדתו של הרב מוויז׳ניץ.

י. גרשוני

ימי הפורים ב„חדר" ובבית

משנכנס חודש אדר הגיע הקץ לחורף המשמים. השמש האביבי הצעיר והעדין השליך בעונג ורוך את קווי אורו החמים על העיירה הקטנה ורחובותיה הנרפשות מהפשרת השלג. וגם ב„חדר" נשבה אז רוח אחרת. גדליה „עוזרו" של המלמד ושוליותיו עסוקים ראשם ורובם ביצור הרעשנים. אלה הם כלי

הנשק שמזדיינים בהם החיילים הקט־נים — תינוקות של בית רבן, להשמיד להרוג ולאבד את המן האגגי, צורר היהודים בשעת הזכרת שמו בקריאת המגילה· גם הרבי בעצמו נוטל חלקו בייצור זה והמלאכה — מלאכת־יד מרובה והזמן קצר· צריכים לצייד את כל ילדי ה„חדר", בערך ארבעים, שלא תשלוט בהם עינא בישא, רעשן לנפש· וחוץ מזה יש להספיק לכל בית־אב רעשנים לפעוטות העתידים לבקר את ה„חדר" בשנה הבאה· מעכשיו בוטלה החזרה על הלימודים בהשגחת ה„עוזר" ונשאר רק השיעור של הרבי בעצמו הניתן גם הוא בקיצור ובשפה רפה· הילדים צובאים על עושי המלאכה גדליה וחבריו· עומדים הכן לשרות העובדים בהגשת חומר גלם או סידורם של החלקים המהוקצעים במקום הנו־עד או להוציא החוצה את השבבים והנסרים — פסולתה של התוצרת·

משהוכן ונוצר הרעשן הראשון, שררו ששון ושמחה ב„חדר"· כל הילדים עוב־רים כבתמרון על יד גדליה היצרן ומקב־לים ממנו לרגע את הרעשן לעשות בו כמה סיבובים לבחינה ואשרי הילד ומה טוב חלקו אם הזדרז ועשה כמה סי־בובים יתרים· אחרי שנצטבר מלאי רע־שנים, כדי התחלת החלוקה מכריז הרבי שיביאו הילדים למחרת כל אחד חמש קופיקות מחיר הרעשן· בינתיים מפסיק הרבי את שיעוריו בלימוד הק־ריאה ומסתפק רק באמירה משותפת של ברכות השחר עם הילדים· פשיטא שאני הייתי בין עשרת הראשונים שה־באתי את חמש הקופיקות וקיבלתי את הרעשן, הפעלתיו בו ברגע ותיכף החזרתיו להרבי שרשם עליו בראשי תיבות את שמי „י· מ·" (ישראל מאלי׳ס) וגנזו בתוך הארגז שהובא לשם כך החדרה· כאשר מלאה כל מכ־סת הרעשנים הדרושה, קיבלנו כל אחד ואחד את רעשנו והסתדרנו שורות שו־רות, ששה בשורה· הרבי השמיע קול: „הרעישו" ובבת אחת הרעישו כל הרע־שנים עד שהרבי פקד בקול „די"! אחר כך פוצחים כל הילדים בניצוח הרבי בקול אדיר וחזק: המן הרשע — ימח שמו! שלש פעמים וסיבוב רעשנים לאחר כן ו„כן יאבדו כל הרשעים — שונאי ישראל, אמן ואמן"·

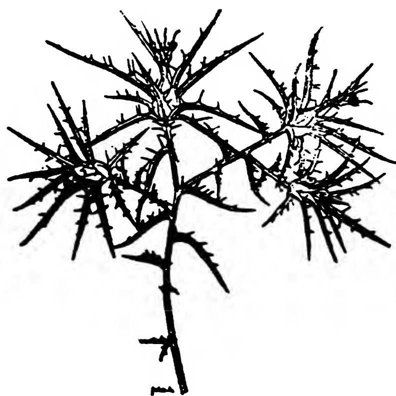
ביום „תענית אסתר" פטורים הילדים לביתם אלא שבחזרה באים הם ל„חדר" לקבל את רעשניהם, עושים בהם סי־בובים רבים וקולניים ככל אוות נפשם· חסלה פרשת הרעשן והרבי עושה חש־בון הנפשות: עוסק ברכישת תלמידים לאחר פסח והנה קרו ויאתיו חדשות ונצורות!

מאליה הותרה הרצועה ורפתה המש־מעת·

גם רבי שמחה הקפדן והזועף במשך כל החורף חדל להיות אילם ונורא על כל סביביו· הרצועות שהרבי ועוזרו גדליה הילקו בהם את הקטנים שהת־חצפו והקלו בכבוד הרבי נעלמו· גם כל יתר מכשירי עונשין נגנזו לבל יראו ולבל ימצאו ב„חדר" עד שתגיע שעתם להגלות שוב בתחילת הזמן הבא· הרבי שמחה וסגנו גדליה שולטים על הסדר והשקט בלי הטלת מורא ופחד אלא בהשפעה של רוך וחסדי· ה„אהבה" יר־שה את מקום ה„יראה" והרבי מסביר פניו לחניכיו וגם מהנה אותם בטעמו מצידת תופיני פורים שהביאו הילדים בשקיקיהם ל„חדר"·

הוא גם מרשה לו לנהל שיחה קצרה משפחתית אתם כמו „מה שלום אבא"?

„תופיני אמך טעימים מאד· ותוכל לאמר לאמא בשמי שהיא אשת חיל מצוינת וטעם רב למטעמיה"·
לרחמים ראויים היו פעוטים אהובים אלה, אסירי החדר ונוגשיו שבתמימו־תם ופתיותם האמינו, כי שלטונו של היושר והצדק בא עם תור הפורים החדרה ולא התבוננו ברשת הטמונה לרגליהם· הנה שעת „בין־הזמנים" הגיעה, בה מלמדי ישראל מתקשטים בקפוטות של שבת, מסרקים את זק־ניהם ומסלסלים פיאותיהם ויוצאים לסייר את נכסיהם, זאת אומרת לבקר בתי אבות של תלמידיהם כדי לרכשם גם להבא· כל רבי המרבה בשפת חל־קות להפעוטים ובמחמאות כלאחר יד לאם הילד מובטח לו ציד „בין־הזמנים" מוצלח· הרבי פושט את צורתו הנוקשה ולובש צורה נוחה ובדוחה המקרבת אליו את הלבבות· בבית ההורים הריהו מחליק לשונו, קורא בחיבה את תל־מידו ומושיבו על ברכיו ומרבה לשבחו בפני אמו, כי טוב וחכם ילדה מאין כמוהו, ואשרי יולדתו וכו׳ וכו׳·
ב„תענית אסתר" לפנות ערב הולך הילד עם אביו לבית הכנסת לתפילת מנחה ומעריב· את רעשנו הוא נושא ביד רמה, ובקוצר רוח מחכה הוא לק־ריאת המגילה, עוקב להזכרת שם המן כדי שלא יאחר להפעיל את כלי זינו ברגע שתישמע המלה „המן" יוצאת מפי הקורא· בהגיע הרגע הצפוי ירעשו כל הרעשנים שבידי הילדים וגם רבים מהמתפללים נוטלים חלק בהרעשת המן מי בבעיטת עקב הנעל ברצפה ומי בחביטת מקל בקרקע או במחיאת־כף על גבי העמוד· השאון והרעש גדול עד שהקורא מוכרח להפסיק בקריאה ולהמתין עד שישך הרעש· בפרט עם קריאת שמותיהם של עשרת בני המן שאז נתך זעף הרעש וההמולה בתוקף ועצמה יתרה·

י. אוצ׳יטל

דליקות

דליקות פרצו בעיירה לפעמים־תכופות והן העמידו ככלי ריק משפחות שבמשך לילה אחד היו לדלים ואביונים, אנ־שים ללא בית, ללא קיום וללא סכוי. לא היו אלו דליקות שבוימו על ידי „פושטי־רגל" (זאת הניחו לסוחרים הג־דולים שבערים הגדולות), ומעל לכל ספק שאלו לא נגרמו על ידי קצר חש־מלי, כי הרי הרבה דליקות פרצו בקל־רש בטרם היות חשמל. ובכן — הצריך היה לראות בזאת „אצבע־אלוהים"? יש לראות את הדבר כפשוטו: בתי המ־גורים שבעיירה, היו בנויים עץ, הג־גות — רעפי־עץ (שינדלען), אין איפוא מחסור בגצים שכל רוח מצוייה עלולה להפיצם במרחב.

הדליקות גרמו בהלה ומבוכה גדולה לתושבים. בודדים עסקו בכיבוי והקהל עמד פאסיבית מנגד לאש וציפה לנסים מן השמים. סוף סוף הוחלט להקים ארגון של „מכבי־אש", ולהפתעת רבים היה זה מבצע ראוי לשבח.

הכבאים היו לבושים מדים, חגורים כובעי־פח בעלי חודים נפוליאוניים. כלים מיוחדים הוענקו להם. המגרש שעליו שכנה כבוד ה„פוז׳ארנה" היה מוחזק על טהרת הנקיון בניגוד לסובב אותו. זכות זו למי שייכת? איני זוכר את בעלי זכות־ראשונים אך זוכר אני את קריקונץ אשר בהיותו „המכונאי והמסגר של העיירה" נראה היה התפ־קיד טבעי למענו. מסירות הכבאים ואנשים סתם מתוך בני העיירה לא חסרה.

לנגד עיני — הדליקה העצומה שפרצה בשורה הארוכה של החנויות ששימשו ריכוז לאטליזי בשר כשר בעיירה, שהיו שייכים ליידל ברמן, הנדיב והגביר הידוע (בנה של מירקה ברמן, האשה הפקחית והסוערת של הימים ההם). מספר ימים ולילות השתוללו הלהבות ורק בעזרת פלוגה מיוחדת של „מכבי־אש" מקישינוב העיר, הביאוה לקיצה. חורבן רב — אולם „סאטיספאקציה" בצדה:

יידל ברמן הקים לאחר מכן שורה אר־כיטקטונית ממש של חנויות בעלות צורה אחידה, ועם חזית של לבנים

ה„סקליאדן" (מחסני עצים לבנין) בקלרש היו ל„שם־דבר" בסביבה כולה. קטע מחצר הסקליאד רחב המידות של הגיד ברונשטיין

שרופות אדומות, נאות וזה תרם לשי־פור נוף העיירה בקטע זה.
אחד האתגרים לשריפות שימשו גם מחסני העצים, ותמיד היה קיים הפחד שמא תתפשט, חלילה, האש לעבר ה„סקלאדן״. יש להטעים שמחסני הע־צים בקלרש היו ל„שם־דבר״ בסביבה כולה. הם היו גדולים וצפופים. האחים שוורץ, בנציון גרמנסקי, מאיר גלפרין והניך ברונשטין היו בעלי מחסני־עץ עצומים ובעלי ידע־מקצועי רב. סדר למופת שרר במחסניהם. כמרכז של פריפריה כפרית גדולה השתרש ענף זה ופירנס משפחות בכבוד. ניתן לציין שבשורה הראשונה של הנדבנות היהו־דית בקלרש — הופיעו בעלי ה„סקלאדן״.

א. קדרון

בית־המרחץ, היאור, הגן העירוני

עוד אזכור את בית המרחץ של ביילה ופישל ביידר חתנה, שנמצא על ספ מסילת הברזל מדרום.
בחורף, בקיץ, בגשם או בכפור היה כמעט כל יהודי לוקח את בניו לבית המרחץ ביום ששי, כי הרי בבתים לא היו אמבטיות ומניין יבואו האדים „מחיי הנפשות״ אשר בספסל העליון של ההזעה? זיסה פיפיק היה מכריז בעוד מועד ביום ששי בבוקר בחוצות העיירה, כאשר כרסו המכובדת צועדת לפניו — „א שוויץ־בוד ביי ביילה׳ן!״.
היתה בבית המרחץ מחלקת נשים, ששם ניצבו בשני צדי הקיר אמבטיות מעץ וכשהיה צורך שהגוי יכנס להתקין מה שהוא, היתה ביילה מקדימה לה־כנס ומכריזה על כך, וכל הנשים הס־תובבו כשגבן לגוי.
במחלקת הגברים בחדר ההלבשה הי־תה צפיפות איומה, אחד דורך על יב־לותיו של השני, צריחות וצעקות, כל אחד פושט את בגדיו, עושה צרור ומה־דק אותו בחגורת מכנסיו וקדימה לחצר האדים. מי ששיחק לו מזלו חיפש פינה כל שהיא להטמין שם את צרור בגדיו וכשחזר אחרי שעה שעתיים כב־לות מלאכת הרחצה — לך ותחפש את צרורך! נערים, מעשי קונדס, ערבבו לרוב את הצרורות...
ובפנים כשמצאת כד עץ היית מאושר. מיד התחברו הנערים ביניהם. המבו־גרים עם מבוגרים מגלגלים שיחה על ענייני דיומא. הצעירים קופצים למקווה הצונן והמבוגרים עולים לספסל העליון כל אחד עם מטאטא — צרור זרדים של עץ אלון — מלקים ונהנים מהחיים.
פישל הבלן היה נכנס, נוטל ממי שהוא את דלי העץ ממלא אותו מים צוננים ושופך את המנה על גבי התנור היוקד ומיד פורצים אדים סמיכים העוטפים את גופך להנאתך הרבה.
פישל בלן זה היה בעל גוף חסון ואמיץ לב, ובעבור אומץ לבו שילם בחייו. והמעשה שהיה כך היה:
באחד הלילות הרגיש הוא בגנבים שמתרוצצים במרתף ביתו. הוא ירד במדרגות הבית ובמוט ברזל שבידו הלם

בראשו של הגנב הראשון שנזדמן בדר־
כו. זה כנראה נפצע קשה, אבל חברו
הספיק לירות בראשו של פישל מאק־
דחו והוא צנח ארצה מת. אבל כבד
ירד על יהודי הסביבה בעיקר מבין
מבקרי בית המרחץ, שליווהו בהמו־
ניהם בדרכו האחרונה. זוכר אני אפילו
את ביתור גופתו לאחר המוות, שנעשה
ע"י הרופא הממשלתי בחצר בית המר־
חץ לאור השמים הבהירים, והשמש
שהציצה ממרום עברה לסדר היום. לא
נזקק פישל המסכן שיובילוהו לחדר
המתים כי חצר זאת היתה גובלת עם
בית המרחץ.

זוכר אני את היאור שהיה הגבול בין
קלרש לטוזורה ואת חורבות בית הח־
רושת לתעשיית יין־שרף שמעבר ליאור.
היה זה יאור לא גדול, ברובו מכוסה
קני־סוף.

בימי „תשליך" ביום השני של ראש
השנה היו נוהרים לשם כל יהודי הע־
יירה הקשישים והמבוגרים כדי להת־
פלל תפילת „תשליך" ואנו הצעירים,
כדי לטייל עם הבחורות. היו אלה ימי
שלווה ללא מלחמות וללא תהפוכות.
יהודי העיירה התפרנסו בכבוד מי
פחות או יותר. אותו יאור שימש בקיץ
כבריכת השחיה המרכזית של בחורי
קלרש. זכורני את הרשל דייטש כאופה
אצל ישראל בקליוק (סירוטה) בא פעם
עם „שייגיץ" חברו לעבודה רכובים על
שני סוסים. אך התקרבו ליאור וכבר
זרקו תוך כדי רכיבה את שארית הל־
בוש — וישר לתוך המים עם הסוסים !
אלה ואלה נהנו. ואנו הזאטוטים קנינו
באטליז אצל אביו של ביירל ספיר שתי
שלפוחיות כל אחד, יבשנו אותם ומ־
לאנו אותם אוויר, קשרנו אותם סביב
לבטן. והנה ראה זה פלא : צפנו על פני
המים, הכינו בזרועותינו ורגלינו וכך
למדנו לשחות.

היה עוד יאור יפה על המוסטוביה מול
חומת חצרותיהם של זכריה ארליכמן
ובן־ציון ברינזר. יאור זה היה שייך
לחצרו של הפריץ, והשתרע לאורך הג־
בול הצפוני של העיר וגם שם התרחצנו.
מעלה אני בזכרוני את הגן הציבורי

שער הכניסה לגן הציבורי

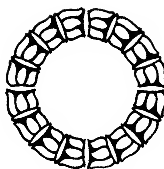
על שביליו ויופיו, על במת התזמורת
של „מכבי" ועל כל ההווי של ימי נער־
רינו. התזמורת ניגנה יפה והבולט
מבין המנגנים היה כמובן הרשל סדי־
גורסקי, נגן הבס ו„כוכב" התזמורת.
נותן הטון הראשון היה מוניה בראנדס.
לכל אחד היה ריע וידיד. הושלט מצב
רוח טוב, צחוק קולני עת טילנו עם
הבנות תוך פיצוח גרעיני־חמניות שקני־
נו אצל אלקה ומשה פייראליס.

הגן הציבורי היה תוסס חיים, נוער מכל הגילים, מארגוני הציוניים והש־מאליים ואף מה„אינטליגנציה", היא שמנה וסלתה של העיירה. הנה ליובה וולוביקיס ואשתו, אחותה מאסיה באראן הנחמדה, מוקה קפריאנסקי ואשתו היפהפיה ועוד כאלה מטיילים להנאתם ונהנים מהשלווה, הבטחון וזיו הטבע.

והיה שם גם אולם בנוי עץ כעין תיאט־רון סמוך לבמת התזמורת ושם היו מארגנים אסיפות פומביות בהן נאמו שליחים ציוניים והרשל פרפיליצקי מת־פרץ ורוצה להכנס בלי כרטיס, נלחם בסדרנים ותמיד גובר ונכנס.

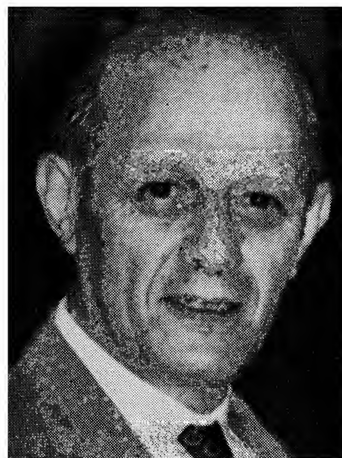
מראהו הכללי של הגן הציבורי, על אורו ותפארתו

י. וינוקור

שמות־לואי

כל ימי הייתי בטוח, שנוהג זה שהיו נוהגים בעיירתי להצמיד לשם הפרטי של כל אחד מבני העיירה שם־לואי יש בו מן המוזר והבלתי מובן. חשבתי, שדבר זה הוא ספציפי אך לעיירתי.
לשם מה שם לוואי, שאלתי את עצמי, — ולאיזה צורך בה בשעה שלכל אחד מאבות המשפחות יש שם־משפחה קבוע ומקובל?
לשם מה, למשל, צריכים היו להרכיב על השם דוד את השם שאריגראדר בה בשעה ששם המשפחה הוא ברגינר. או לשם מה היה צריך לקרא את ר' משה, אבי ז"ל, בשם מאשיניסט בה בשעה שהיה לו שם משפחה וינוקור וכו'?
האם שמות־לואי אלה היו נעימים יותר לביטוי או צליליים יותר?
והנה בשבתי פעם בחדר המורים של אחד מבתי הספר בתל־אביב, בו שימשתי כמורה, בחברת מורה אחר, נשמעה פתאום דפיקה על הדלת. נכנסה גברת אחת, פנתה אלינו ושאלה: „איפה אפשר למצוא את המורה מומיה?" חברי ואני הוכינו בתמהון ולא ענינו דבר. ברגע זה נצנץ בי רעיון. נזכרתי בשמות הלוואי שבעיירתי ואמרתי לעצמי: ייתכן, שיש כאן עניין עם שם לוואי למורה. יצאתי אל החצר, פגשתי תלמיד מן השובבים המוצאים מן הכיתה בשל הפרעה ושאלתיו: מי הוא המורה, שקוראים לו מומיה? בת צחוק הופיעה על שפתיו ובערמומיות שבעיניו הנוצצות אמר: זהו המורה ר. מחנך כיתה ח'. נכנסתי לחדר המורים וביקשתי את הגברת לשבת, כי המורה ייכנס עם צלצול הפעמון.
מקרה זה עוררני להתענינות יתר בנוהג הכתרתם של בני אדם בשמות לוואי והוברר לי שמנהג זה היה מקובל בכל העיירות שבהן חיו הרבה יהודים, אך בערים ששם היו היהודים מעורבים בגויים לא היה מנהג זה קיים.
שמות הלוואי בעיירתנו היו מסוגים שונים: ייתכן, שהתחיל הדבר עם זרימת יהודי הכפרים והתהוות העיירה ושמות הלוואי הם לפי מקום מוצאם, כגון: וואלשינעצער, סיפיטנר, וואַרזירשטר, בודר וכו'.
בהמשך הזמן קיבלו השמות צורה אחרת. בלטה בהם הדגשת המקצוע כגון: דער שניידער, דער שוסטער, דער קאמפאטניק, דער קירז'נער, דער קעטיגעניק, דער בעל עגלה, דער מלמד וכו'. בשמות־לוואי אלה היה כפי הנראה הרצון מצד מעמד הסוחרים והחוכרים להאדיר את מעמדם ולראות אחרים כנחותי דרגא.
שמות הלוואי קיבלו גם שימוש אחר. היינו לפי מומו של האדם או לפי מחלתו, כגון: י. עקום־ראש, מ. פיאה נוכרית וכו', ובזה היה כבר מן העלבון והבושה.
כשהחלו רוחות חדשות מנשבות ברוסיה הגדולה החלו גם בעיירתנו להישמע קולות „נהיה ככל הגויים" והרבה מן ההווי העיירתי היהודי הלך לעולמו ויחד עמו גם שמות הלוואי. במקומם הופיעו צמודים לשם הפרטי — שם האב ושם המשפחה.

ד״ר ג· פישטיין

שמות

בימי חג המולד הנוצרי שררה עצבות בעיירה קלרש, בת 4000 נפש, שכולם יהודים· הנוצרים המעטים היו פקידי ממשלה לובשי מדים: 6—5 שוטרים, שופט, מנהל תחנת הרכבת, הכומר האורטודוקסי, עוזרו וגובה המסים· מרבית הפקידים האלה לא הבליטו רגשות אנטישמיים שלהם· לא כן אי־כרי הכפרים הסמוכים — נישקאני, טוזורה, ומפני אלה היה צורך להיזהר ביחוד בימי חג המולד· זקני קלרש נהגו להגיד כי האיכרים אינם אנשים רעים, אבל הם שותים יי״ש יתר על המידה וכשהם מוסתים על ידי הכומר החוזר ואומר שהיהודים אשמים ברצח ישו נגרמות צרות ליהודי הסביבה· היו הי־הודים נזהרים באותם לילות הפחדים: סוגרים היטב החלונות, הדלתות, מכ־בים האורות ונשארים ספונים בבתי־הם· יוצא מהכלל היה הלילה של ה־5 בינואר של שנת 1901 בו נולדתי למזל טוב·

מדי פעם נדלק אור בבתים שונים, דל־תות נפתחו ונסגרו חרש ושכן לשכן מסר דבר הבשורה הטובה· ולמחרת היתה תכונה רבה בעיירה·

ביילה בקליוק היתה עסוקה בקניית דגים, ומוטל׳ה בקניית היין ורחל׳ה בקניית תרנגולים ואווזים בכפרים הס־מוכים· איציק „פיפיק״ שאל מהשכנים כלים הדרושים לסעודה הגדולה· אפילו ה„פריץ״ דרז׳ינסקי בא בעצמו ב„טרוי־קה״ כדי לברך את הורי· ועל הכל מברק נתקבל מהרבי מסקוורה המודיע על בואו לברית·

שם הילוד נקרא הרשל׳ה· „שם סבך היה כזה ואנחנו היהודים צריכים תמיד לזכור את הורינו, סבינו וסבי־סבינו· זו המסורת שלנו״ — כך סח לי אבי בימי נעורי· וד״ר חסילב, קצין לעניינים אזרחיים יעץ: הרשל־גרשל־גרשקו· הרבי איציקל אמר: הרש־גרש־גרשום כשם בנם של משה רבנו וצפורה· נקראתי גרשקו· לימים יעץ מורי לשנות את השם הזה היהודי יותר מדי וכק־מיע נגד שנאת ישראל להקרא **גרישא**·

באיטליה אמרו: למה לך שם גרישא המזכיר שמו של המנוול גרישא רס־פוטין, והלוא אין כאן חשש פרעות ובכן נקרא לך גרגורי. ובשם זה הציגוני בפני הסטודנטים שנוכחו בשעור הרא־שון להיסטולוגיה באוניברסיטת פדואה (1920).

בשנת 1939 הודיעוני כי עלי לעזוב את איטליה תוך 10 ימים, אם לאוו — יכניסוני למחנה ריכוז. הגעתי לטרינידד

ובשנת 1950 כשהייתי בבית־כנסת בתל־אביב כיבדו אותי בעליה לתורה ושאלו לשמי ולשם אבי. נזכרתי בשם גרשום שהציע ר׳ איציקל זכרונו לברכה ובטע־מו של השם „כי גר הייתי בארץ נכריה" ובשם האמיתי — שם סבי ז"ל — הרש שפירושו צבי ובשם אבי ברל שעיקרו ישראל־דוב ועניתי בגאווה: צבי בן ר׳ ישראל דוב.

י.ן.

הארבעה

עיר עיר והמשוגע שלה. עיירתנו הת־ברכה בזמן אחד בארבעה כאלה.

הם היו שקטים. את תושבי העיירה לא הרגיזו ולא הטרידו. מדוכאים וחס־רי ישע התהלכו מוכי גורל אלה, כל אחד ושגעונו עמו.

האחד: אברהמ׳לי טינט (דיו).

מספרים עליו, שהגיע אל העיירה מר־חוק, מליטא, ועבד בדריכת ענבים ומצא את לחמו בזיעת אפיו. בהמשך הזמן התחבב על גביר העיר ר׳ יעקיל, אביה של מלכה׳לי הנגידה, והוא מינהו למנהל משקו. יד חפשיה נתן לו אותו גביר לר׳ אברהמ׳לי, והוא ניהל את עסקי אדונו בחכמה ובתבונה, אולם אנשים זידונים התנכלו לרכושו של הגביר ר׳ יעקיל ובאחד הימים פיתו את ר׳ אברהמ׳לי אחרי שהשקוהו יין לרוב והוא חתם על שטר מכירה של אחת מאחוזותיו של ר׳ יעקיל.

הדבר גרם לשערוריה, הענין הגיע לשל־טון. ר׳ אברהמ׳לי נאסר והיה צפוי למאסר ממושך. לבסוף טישטשו את הדבר והוא יצא לחפשי ובה בשעה גם יצא מדעתו.

ומאז היה מהלך ברחובות העיר כשידיו לראשו, מדוכא, שחוח ומסכן.

וכשהיו פרחחי העיירה קוראים לו „אברהמ׳לי טינט" היה הוא צורח בקול לא אנושי ובורח מרחוב אחד לשני, רץ עד לאפיסת כוחות, נופל ומשתתק.

השניה — היתה אשה בשם מאשא. קראו לה בעיירה בשם „מאשא די צי־גאנערטע" (הצוענית) או „מאשא מיט די שליסלען" (בעלת המפתחות). פניה כפני צועניה, מוארכים, שחומים, עיניה גדו־לות ושחורות ושערותיה פרועות. היא לבשה תמיד חצאית צבעונית וחולצה שחורה. מדי פעם היתה נכנסת לבתי היהודים ומקבלת משהו לאכול וממ־שיכה דרכה. היא לא הרבתה לדבר אולם כשהיו שואלים אותה: „מאשא, מה בדבר המפתחות?" היתה בן־רגע עוברת משלווה להתרגשות. גופה החל

רועד, שמה ידה על ירכה ובקול היתה מבטאה משפטים מעטים מקוטעים, והרוק היה אז פורץ מפיה:

„מפתחות? — צרחה — את המפתחות לא אמסור לאיש. כאן הם על ירכי. אלה הם מפתחות יקרים, הם הפות־חים את שערי ארץ הקודש. קיבלתים מן השולטן, ובבוא הזמן אמסור אותם ליהודים". ואחרי זאת היתה בורחת והכל מלווים אותה בצחוק.

מי יודע אם לא שכנו בצועניה זו הדים אטומים להופעתו של אחד ממשיחי השקר, שקמו לנו בכל תקופות גלותנו.

השלישי הוא יחזקאל (חאצקיל). ספרו שהוא הגיע לעיירה מרומניה. הוא היה חבתן במקצועו, ממש אמן. יכול היה לבנות חבית בלי חישוקים, לא אדע כיצד. ביום בהיר אחד עזב את מקצועו ואת העיירה וכשחזר כעבור זמן מה חדל לדבר: הוא נדר לא לדבר במשך שש שנים וקיים נדרו. היה סר לבתים יהודיים ומשחק שחמט בהתלהבות רבה. כשהיה מתפנה מן המשחק היה בוחר לו מקום ישיבה על יד אחד הש־ערים על הארץ, מביא אתו אבטיחים אחדים, מוציא מהם את תוכם ומן הקליפות היה יוצר צורות אמנותיות שונות להפליא, כגון: פנסים וכו׳.

והרביעי הוא עוזר, „עוזר מיט די פא־פירען" (עוזר בעל הניירות). שגעונו היה בכך, שהיה מתהלך ברחובות ואו־סף ניירות שמצא בדרכו, ביחוד דברי דפוס עבריים. הוא היה תוחבם למעילו הארוך ומביאם למקום בטוח.

גם הוא, — מי יודע אם לא התבלבלה בו נשמת אחד ה„גונזים" שקמו לנו בכל הדורות ומהם ה„גניזה" בכל אתר ואתר שבו היו היהודים מתרכזים.

י. א.

המשומד

לא בכל עיירה גלותית נמצאו משומדים אשר „העיזו" לגור ולהיות מעורים בחיי עיירתם. לרוב עקרו מושבם למרחקים.

„זכתה" לכך קלרש שלנו שבתוכנו גר המשומד, פעל וקיים בכבוד ענף־פר־נסה, הלא הוא — וואסילי־מנדל טראכטמאן.

ה„טשאינע" וה„טראקטיר" (בית תה, בית אוכל) שהוא קיים הוסיף נופך משלו לנוף העיירה ולחיים שבתוכה. המרפסת המוגבהת והמרווחת, סדורי המעקה בחזית בנין האבן היפה העידו על אוירה מיוחדת שב„טשאינע" זו. בהכנסך פנימה נתקלת בקישוטי־אמ־נות חרותים על קירות החדרים השו־נים. זאת היתה מלאכת מחשבת בזעיר־אנפין שלא היתה בנמצא בשום מקום אחר של העיירה. אנו שאלנו בזמנו: בשביל מי טופח בעצם, ביתמסעדה זה? הלא יהודי קלרש היו שומרי אמונה ומסורת ברובם המכריע והטילו חרם מוחלט על האיש ופרנסתו. ובכן, למה? ולמי?

„עתה מותר כבר לגלות" שבמרוצת הש־נים, עם גבור סימנים ראשונים של „כריתת־גט לדפוסי־חיים קפואים של העיירה" התחיל חלק מהנוער „להת־

קטע מרחוב ה„מוסטובויה״. משמאל נראה ה„טראקטיר״ של וואסילי־מנדל

פלח״ פנימה, ל„טשאינע״, וראה בכך חלק מ„מאבקו להשתחררות מכבלים מלאכותיים של מסורת־דורות״. („מה יש ? אסור לשתות כוס תה מהכוס של וואסילי מנדל ?״). אמנם גם לפני כן היו פורצי גדר בודדים אולם אלה נח־שבו עקב התנהגותם זו, לטיפוסים שליליים שיצאו לתרבות רעה (באסיא־קעס בלע״ז). מכל מקום היה זה מבחן של העזה לחלק מהנוער לעבור את מפתנה של מסעדה זו.

יודעי דבר היו מספרים על תמיכתו הרבה של וואסילי־מנדל, במוסדות־צדקה שונים של העיירה.

א. חרובי

אוטומוביל

מי זה אומר שלעיירה הקטנה קלרש־בסראביה הגיעה הציוויליזציה והטכ־ניקה רק בתקופה האחרונה ?

עוד בשנת 1900, התרוצץ האוטומוביל הראשון ברחובה הראשי של קלרש, וביום שבת קודש, שומו שמיים ! !

והמעשה שהיה כך היה :

הפריץ של עיירת קלרש רכש לו או־טומוביל. גאוותו ושמחתו לא הסתיר מעיני הבריות. יתר על כן. מרוב שמחה

ובטוב לבוביין אמר פעם ללבו: „אג־רום קצת תענוג ליהודי עיירתי ואראה להם מקרוב את הפלא הגדול — „עגלה בלי סוסים ורצה כשד".
יצא רץ מחדרו והודיע לכל תושבי העיירה, כי ביום השבת הקרובה בשעות אחר הצהריים יעמדו התושבים משני צידי הדרך של ה„מוסטוביה" ויזכו לראות עגלת נוסעים מהירה ללא שימוש בסוסים.
ההזמנה האדיבה הזאת נתקבלה בסיפוק רב על ידי האוכלוסיה. במיוחד נראתה להם ההזמנה כאדיבה מאחר שהפריץ לא מחובבי היהודים היה. בשבת אחר הצהריים התייצבו במקום המיועד זקן וטף על מנת לחזות בפלא, וה„אוטומוביל" הופיע.
אנו אומרים אוטומוביל במרכאות, כי אז קראו לזה אחרת: „עגלה בלי סוסים" ובעגלה זו ישב ה„איזווֹשטשיק" (הכוונה לנהג) ולא הפריץ עצמו, כי היה למטה מכבודו להופיע בכבודו ובעצמו בפני יהודים.
הנהג נסע כל אורך הרחוב לכיוון תחנת הרכבת, נסע במהירות הלוך וחזור חלילה. תמהונם של האנשים ניכר היה בפניהם.
רבים רבים פנו לנהג ברמזים ובתחנונים ממש, שהוא יאיט את העגלה הזאת ממרוצה, יעצור לשעה קלה כדי שיוכלו להתבונן ולראות את העגלה הזאת מקרוב.
הנהג באדיבותו כי רבה עצר את המכונית, ירד ושאל לרצונם המפורש. האנשים דיברו אתו בלשון המולדבנית והסבירו לו רצונם, אך מכיון שהנהג היה רוסי מלידה לא הבין דבריהם. אולם לאשרם נמצאו כאלה והם האינטליגנטים של העיירה שידעו לדבר בשפה הרוסית. נעתר הנהג והסביר לשומעיו את מבנה המכונית ואת סוד הכוח המניע. בסיימו את דבריו הביט בשעונו וטען שהגיעה השעה לחזור לארמון הפריץ. הניע את עגלת הפלא ובמהירות רבה נעלם מעיני הצופים והשאיר רושמו על ידי ענן־אבק שהתרומם מן הדרך. הימים הם ימי קיץ ולו ניסה להדגים נסיעתו בזמן הבוץ, חייכם שאז צריכים היו לרתום ארבעה סוסים כדי להוציא את השד הזה מן הבצות המפורסמות שבקלרש שלנו.
האנשים קיבלו את החוויה הזאת לא בפשטות יתרה. לאחר היעלמה של המכונית נוצרו מעגלים מעגלים של אנשים משוחחים ומעלים השערות על הפלא הזה.
היו כמובן כאלה שהפליגו בשבחה של ההתקדמות הטכנית של האנושות ואיחלו עתיד מזהיר להתפתחות זו, הרחיבו הדיבור על האושר שיצמח מכך: אפשר יהיה לבטל הכורח בנסיעות ובהסעת משאות בעזרת סוסים ובהמות. ונמצאו כאלה שראו בעיני רוחם שגם לחרישה בשדות אפשר יהיה להשתמש במיני מכשירים ומכונות. אלה היו האופטימיסטים המושבעים. לעומתם נמצאו מעטים אמנם, שקלטו בשקט נפשי את הדיבור הרם הזה, אך ניסו להפוך את הקערה על פיה. במיוחד הנני זוכר אדם אחד שהתלהב מאוד בויכוחים האלה, בהביעו ארשת פנים רציניות, כאילו צריך היה לבשר בשורה רעה ואמר בין היתר:
„תארו לכם שבכל עיירה ועיירה תהיינה הרבה עגלות־פלא כאלו והן תשוטטנה בדרכים ואז עלולות לקרות התנגשויות (נביא בדורו!): „העגלות" תעבורנה מעל גשרים והן עלולות ליפול

לתוך הנהרות. ואם הן תסענה בהרים גבוהים תתגלגלנה העגלות ותתרסקנה ואלי שבשמיים! הלא אנשים עלולים יהיו להיהרג יום יום, שעה שעה, לאלפים, לרבבות, ובתי החולים יהיו מלאי פצועים עד אפס מקום".

היה זה שיא של פסימיזם! וכל הסובבים אותו עמדו נדהמים, כאילו קיבלו הלם. ואחרי זה חזר המון הצופים שחזה בפלא־הפלאים מלאי התפעלות לבתיהם והספיקות בטוב שיצמח מה„טכניקה" נקרו במוחותיהם.

וכאשר הפריץ, בהיותו שבע נחת מהישגיו, סידר מין „עונג שבת" ליהודי העיירה לכבוד המאורע החשוב הזה רבים לא נענו להזמנה מתוך כך שנלכדו להנחה הפסימיסטית, וראו בזה אך דבר העלול לגרום צער להאנושיות ואמרו שהצער הזה יפול על ראשו של הפריץ.

י. א.

חתונה בעיירה

חתונה בעיירה — על פני חדשים שלימים לווה מאורע זה תכונה מיוחדת. שכנים וקרובי משפחה הופיעו לברך את המחותנים. ובחתונה עצמה הופיעו „כלי־זמרים", לא רק כאנשי מקצוע: הכר־הכירו אישית את כל בעלי השמחות ולכן נפשית־מאד היתה נגינתם. המחותנים פורצים ב„שערעלע" ואין קץ להתלהבות שבריקוד.

איציק קוויטל — בעל מספרה — ובני פמלייתו אשר מקרב משפחתו באו היו המנגנים והמרקידים הקבועים של חתונות בקלרש.

והיו „סארוורינס" (בעלות מקצוע להכנת דברי אוכל מותאמים לחתונות ומעדנים) למיניהן. אחת מהן והמפורסמת שביניהן היתה בלה גאג. „מפורסמת" — לא בזכות המקצוע כי אם בזכות מדת ה„אשת־חיל" שבה. אלמנה היתה האשה ואם לבת בכורה ושלושה בנים. ב„כשרון־פדגוגי" רב הצליחה לגדל ילדיה, ובגלל פקחותה הטבעית ומקצו־עיותה המופלגת הוזמנה לערוך סדרי הארחה בחתונות של משפחות־גבירים. גם ילדיה מצאו נתיבים לחיי־חברה עם

ביילה גאג — טיפוס של אשת חייל — עם שלושת בניה

נסיעה לחתונה בכפר, בעגלת איכר

בנים ובנות ממשפחות „בעלי־ביתיות". היה לה גם „תפקיד בחיים". הכוונה לשורה שלימה של עלמות עניות שזכו לסדורי חתונות נאים. היא הביאה עז־רתה לא רק בעבודתה המקצועית כי אם גם בעזרה כספית לא מבוטלת. אל לנו לקפח החוויה של נסיעה לח־תונה לעיירה סמוכה או לכפר סמוך. היו חוכרים עגלות משל איכרים וכל הקרואים והמוזמנים פניהם לדרך בשמחה, במצב־רוח מרומם וב...צידה לדרך עם קצת משקה חריף. ובפרט אם כליזמרים הוזמנו מקלרש, כל יגון ודאגה הוסחו מהלב! שירה פולחת את האויר. אך בהתקרבם לאחד היע־רות העבותים דממת־מוות משתררת כדי „לא להזמין שודד מהיער".

א. ח.

בגלל הנדוניה

אינני מכיר את היחס המספרי בין בנים ובנות שבקלרש משנות העשרים ואילך, אולם בזמני לא היה עודף בבנות.

על פי רוב שמו שני בחורים עין על בחורה אחת, והמצב נראה עדין ורב תהפוכות. בכל זאת לא קרה שום מקרה של איבוד לדעת בגלל בחורה. ואם אחד משניים התאכזב והסכים בדעתו לתלות עצמו בכל זאת ביקש לת־לות עצמו על... צווארה של בחורה אהובה אחרת.

למרות מצב זה של חסר עדיפות במספר הבחורות, אב שהיתה לו בת שהגיעה

לפרקה, לא בנקל ניתן היה להשיאה בלי נדוניה, ושער המניות במקח הנ־דוניות נע במסלול קבוע.

פועל בעל מלאכה היה מקבל ק״ן „קרבלך נדן״, פקיד, משרת בחנות, ער־כו עלה במקצת וה„יחוס״ שלו נאמד ב־רי״ש „קרבלך״ ובחור בן עשירים, במיוחד אינטליגנט שלמד שנה אחת בגימנסיה ונוסף לכך שומע ומדבר בש־פה הרוסית דרגתו הגיעה לת״ק רובלים נדוניה.

דורות אחרי דורות נע סולם עדיפות זה בשטח הנדוניה והכל היה בא בש־לום על מקומו. אין זה אומר, שהכל הלך למישרים בלי זעזועים וטרגדיות. ועל טרגדיה אחת אשר נגרמה בגלל נדוניה הנני לספר:

איש יהודי היה גר בכפר על יד קלרש. סוחר עשיר ומבוסס היה. גביר וגם גיבור. בניו יוצאי חלציו גם הם הצטיינו בגבורתם הגופנית וגם בת לו שהיתה אמנם מן המין היפה, אך לא מן המין החלש. והנה נמשכה נפשה אחרי בחור שהתאים לה וגם למשפחה בחיצוניותו הגברית אך לא ביחוס המשפחה שלו: הוא היה בעל מלאכה. אביה רטן, התקומם וטען בפסקנות שהיה לא יהיה ולא יקום השידוך הזה.

אבל הבת לא טמנה ידה בצלחת ומר־דה באביה התקיף ויכלה לו. הכניעה לא היתה שלמה עמו, אולם ערב־הת־נאים נקבע והאיש „המכובד״ הוזמן לכתוב התנאים. ובהגיע רשות הדיבור לחתן, הוא ביקש לכתוב בתנאים, שהוא דורש שהמחותן יתחייב ליתן סך של ת״ק רובלים נדוניה. המחותן הגיב בזעם, וויכוח חריף התפתח בין החתן לבין אביה ואחיה. הם טענו כלפיו שהוא הנהו בחור נחות דרגה, בעל מלאכה, וכיצד ידרוש ת״ק רוב־לים? האיש המכובד שצריך היה לר־שום התנאים פתח בשידולים וכל מא־מציו להניע את המחותנים להגיע לידי פשרה לא נשא פרי. החבילה הת־פרדה ללא תוצאות. הקשר הנפשי־רגשי בין הבת והבחור החתן המיועד היה חזק — בל יינתק ובלית ברירה נאלץ היה אביה להסכים לדרישת הח־תן. אלא שהאב עשה מעשה „לבן הארמי״: שוב הוזמן האיש המכובד וכתבו את התנאים בהתאם לדרישתו המקורית של החתן וגם תאריך הח־תונה נקבע בסימן טוב ובמזל טוב. ההכנות לחתונה היו במלוא ההיקף. שמלת חופה נתפרה בהתאם ליכולת של בת עשירים ובעל בעמיו. יום הח־תונה הגיע, החתן לא התבייש ודרש את ה„נדן״ לפני קיום החופה, אך המחותן הצהיר בפניו, כי מצבו הכספי נהיה דחוק באותם הימים והבטיח בנאמנות לשלם לו, אם ירצה השם, לכשירווח לו. להפתעת המשפחה הס־כים החתן לחכות, כי בכל זאת קשרי האהבה פעלו את שלהם. החופה הת־קיימה במזל טוב. ירח הדבש — כבר מאחוריהם. עוד מספר ירחים עברו והבעל הצעיר דרש את המגיע לו, את הנדוניה, מאת המחותן, והלה דחהו בשה״י פה״י. דבר זה גרם למתיחות יחסים ולסכסוכים ומן הסכסוכים עברו לקטטות. כזכור — חזק וגיבור היה החתן ויכול היה במכה אחת להפוך את חותנו לבעל־מום, אולם בעזרת בניו שלא היו קוטלי קנים גם הם התגברו עליו, הכוהו בראשו והוא נפל מתבוסס בדמו. זמן רב מאוד שכב חולה, וכשקם מחוליו חזר אליו כוחו הפיזי, אך איבד שווי משקלו הנפשי.

אשתו משום מה התחילה לבגוד בו והוא — היה מתהלך בחוצות העיירה ודיבורו, דיבור של נקמה: הוא יהרוג אחד מהם! תושבי העיירה חששו כי עלול הוא לעשות כדבר הזה. אולם ביום מן הימים הוא נעלם. האנשים ראו בכך תכסיס והיו בטוחים כי הוא יחזור ויבצע זממו. השמועה אמרה שראו אותו בעיר יאססי שברומניה. לאחר מספר חודשים חזר במפתיע לקלרש. הליכותיו היו שקטות, לא הירבה לדבר וגם עבד במלאכתו יום־יום. אשתו השלימה אתו וחזרה אליו וחייהם נמשלו לחיי זוג יונים. באחד הימים הוא הרגיש שהנה אשתו הת־עברה, דבר אשר השפיע שוב על שיווי משקלו הנפשי, קיבל שוב התקפת שג־עון וחזר ליאססי, שמה הוא התהלך, כפי שסיפרו, ברחובות העיר לבוש קרעים.

אשתו היושבת בקלרש התהלכה עם תינוקה מחוסרת כל, כי אביה סרב לתמוך בה, באומרו שהיא נושאת באש־מת האסון כולו.

לא גיליתי שמו של המסכן הבלתי שפוי. בראשי התיבות מ. ח. ניתן לז־הותו. זקני עיירתנו לבטח זוכרים זאת בבירור.

אסונה היה קשה ונורא מאסונו. כי נוסף לצרותיה היתה לה עוד צרה: נשי קלרש היו מרננות אחריה, ואמרו כי היא ילדה את בנה, בלי טהרה ומקווה, כפי דיני ישראל ומרוב כלימה עזבה את קלרש והיגרה לארצות הב־רית. מעשיה שמה לא נודעו אך ברור, ששם לא נמצא איש שיזכיר לה עוו־נותיה ועינוייה.

נ. טמיר

עקדת אב

בסעודת אירוסין עליזה של בן עירנו י.ב. בבית הכלה שבכפר הקרוב נכתבו ונחתמו „תנאים". המוזמנים אכלו, שתו, שרו ורקדו, אך השירה נמוכת קול היתה והריקודים שקטים, מפני שאבי הכלה חלה את לבו ואסור היה להביאו לידי התרגשות („מחלת לבי — אמר — היא הירושה היחידה שנחלתי מהורי ז"ל). גם הוא שר, רקד, אך בניחותא יתרה. בהתאם למקובל ניפצו זוג צלחות לשברים, אולי לשם סמל, כי כשם שאין להחזיר כלי שבור לקד־מותו כן לא תחול חרטה מצד אחד מבני הזוג, זכר לחורבן או רמז לחופש־נעורים אבוד, ביטול כל שבילי החיים בפני האחד בלבד, קן־הורים חם שנעזב...

נשברו הצלחות ברגע הפלתם, אך לאחר זמן גם „לבבות נשברו". דווקא לאחר שהתארס הבחור עלה כוכבו. הוריו התעשרו והוריה בדלותם. הצטערו בנות קלרשאיות על כי זכתה בו זרה ונמלט דג טוב מרשתן ורבות רכללו שהארוסה בת הכפר נמוכת דרגה ואילו הוא מיו־חס, יפה, חכם, משכיל ונושא תקוות. („אילו נפל בידים טובות!"). התחילו להתקרב אליו וגם הוא מצא שהיה כאן מקח־טעות, שיש נאות וטובות ממנה

והלוא ההתקשרות היא לכל החיים... עיניהן הקרובות קרצו לו ולבו סטה מארוסתו הרחוקה.

הוא לא ניתק יחסיו מיד, אך מכתביו אליה הלכו והחווירו וביקוריו הנדירו. בבית הכלה המשיכו בהכנות לחתונה, אך לא היה הלב שלם. תחילה היה החתן כותב עיקר המכתב ושורות הו־ריו טפלות לו ועתה שורותיו טפלות לשורותיהם. האמינו ולא האמינו הו־ריה. חששו לבת ולעלבונה. חששו לאב שלבו לקה.

נפל פחד על אֵם החתן. מוטב — לדע־תה — להתחתן ולהתגרש מאשר לבטל תנאים כהפרת שבועה, וסיפורים עמ־מיים רבים מטילים אימה גדולה על המפקיר כלתו לעלבונה. הכריחתו להשתתף בכתיבת מכתבים. שמע וכתב והדברים חיוורים. באות חברות אל הכלה, מתנשקות, מתחבקות ומבקשות לקרוא את מכתביו מפני שיצא שם טוב לסגנונו והיא מראה מכתבים רא־שונים שטופי אהבה. „החדשים סו־דיים !" — מתנצלת היא ואנחתה נק־ברת בתוכה.

כשהדוור הביא מעיר המחותנים מכתב רשום כבד משקל שמח מאד אבי הכלה. בטוח היה שסוף־סוף כתב גם החתן מכתב ארוך כראשונים יפי הסגנון וכתב־הפנינים ויהא מה לקרוא ולחזור ולקרוא בפני קרובים וידידים. בני הבית אמרו להפיג יתרת התרגשותו העליזה, אך פתח את המעטפה ומצא את שטר האירוסין מוחזר. אבריו כמו קפאו. בלע תרופה וכשהונח לו אמר בלבו : טוב שבתי נסעה אל קרוביה שבכרך ואפשר עוד להתעשת, כיצד לב־שר לה את שואתה. הוא קם ממושבו והתחיל רץ על פני החדר נבוך מאד. ניסו לעצור בעדו, להושיבו, להרגיעו ולא הועילו. הוא התרוצץ בצעדים נח־פזים לכל אורך החדר, כאילו עבר קי־לומטרים וכאילו הגיע לאותה עיירה לבית המחותן. טלטל אגרופיו כטוען : למה הבזיון ? והלוא נשבע אהבה וא־מונים ! והלוא היא כולה אהבה ומ־סירות נאמנה ! וכשדיבר היה רווח בין המלים, כי נלחם בדמעותיו וזעקותיו לבל תפרוצנה ויצא מדי פעם לחדר צדדי להקיא דמעותיו ולבלוע זעקותיו. והבת לא ידעה דבר.

בתרופות התחיל משתמש תכופות. לא זז בלעדיהן. לא שכב בלעדיהן. רופאים הובהלו ופניהם יאוש. הוא שם את התנאים כמו שהם במעטפה וללא תו־ספת אות החזירם לשולחם ולבו נאחז בחוט השערה. פעם נחלשו פעימות לבו כגוועות ופעם חזקו כמהלומות פטישים.

הכלה חזרה מביקוריה בכרך. שאלה לאביה. אמרו : הלך לענייניו. הוציאה ממזוודותיה שלל מתנות שהעניקו לה קרוביה. הוציאה מלבושים יקרים והח־זיקה אותם כצמודים לגופה, ענדה התכשיטים וקירבתם לעיני בני הבית, וכשנראו דמעות בעיניהם דמעו גם עיניה. בטוחה היתה : דמעות שמחה הן לאושרה הקרוב וחיוורון מכתביו של החתן לא הטריד את דעתה. היא האמינה למכתביו הראשונים שיקרו מאד בעיני הכל ובעיניה.

לסוף גילו לה כי אביה בבית החולים. לא נבהלה ביותר, מפני שרגיל היה בכך. מיהרה אליו וכשראתה כי מצבו בכל רע ושחזרתה ריגשה אותו מאד הרגיעתו. הוא גמגם מתוך יאוש והיא מעודדת: עוד תרקוד בחתונתי הקרובה. יצאה ושאלה : חתני יודע על מצבו של אבא ? אמרו : לא. „לא רציתם לצערו ?"

„מובן!" נכנסה לדואר ושלחה מברק לחתנה כי יבוא מיד. בא והספיק עוד לראות רק את מבטיו האחרונים מת־חננים־מתפללים. הוא ליטף את החולה ואמר: חיה תחיה ויחד נשמח בחתונ־תנו ונשק לו ולכלתו ולדמעותיה.

כל שבעת ימי האבילות בילה בביתם וביום שלאחריהם קבע מיד את מועד החופה. הבת לא ידעה דבר מכל שהש־רחש. עד יומה האחרון. עצבות גרם לה רק מות האב, והחתן זכר את מב־טיו האחרונים כל ימי חייו.

רבקה בודייסקי־תאומים

היאונן כי יסופר?

(מפי אמי ז"ל)

היה היתה וחיתה בעיירתנו יתומה, שהתחנכה בבית סבתה אלמנה זקנה בעלת בית מרזח.

הצטיינה היתומה ביופיה ובפקחותה. בחורי העיירה בקשו את קרבתה, אולם גאה היתה...

חלפו שנים. הזדקנה סבתא, והיתומה בגרה ועת דודים הגיעה. החליטה סב־תא להשיאה בעוד מועד, אך מגרעת מיוחדת במינה היתה ביתומה זו, היא אהבה אחד הבחורים העניים שבעיירה, והאהבה עזה היתה והדדית, אך סבתא רצתה בחתן עשיר כפי שנכדתה ראויה לו. היתה האהבה עזה, אולם הוא והיא רק חלמו ולא יכלו להגשים את חלומם.

הכריזה סבתא ברבים, כי היא נותנת נדוניה בסך 500 רובל, ולאחר 120 שנה גם בית המרזח יועבר לרשות הזוג הצעיר.

רבו הקופצים על שידוך־הזהב: בחורה יפה, בצירוף נדוניה הגונה.

לילות של נדודים עברו על היתומה, כי רבים השתדכו אליה, אך כל השי־דוכים הללו לא היו לפי רוחה.

פקעה גם סבלנותה של סבתא והחליטה להשיא את נכדתה לבן־כפר, שלא הצ־טיין אמנם ביפיו, בחכמתו ובהשכלתו, אולם יחסן היה וגם הוריו הבטיחו נדוניה דומה לזו של סבתא.

הגדילה סבתא הפעם לעשות ומבלי לשאול פי נכדתה והסכמתה הזמינה את המחותנים להתדברות ראשונה — מעין אירוסין. לא הועילו ליתומה דמ־עותיה ותחנוניה היו לשוא, כי חששה סבתא שמא תשב כלה בררנית בבתו־ליה עד שילבינו שערותיה.

טובי העיירה ומכובדיה הוזמנו לחגיגה, שנערכה בטעם ובכל־טוב והפיקה רצון המסובין ורק אחת היתה עצובה, גל־מודה ובודדה — הכלה — ועל זה העידו גם חוורון פניה ויגונה הרב.

מועד החתונה נקבע לשבת נחמו.

לחג הפורים הוזמן החתן לבית סבתא והביא לכלה במתנה תכשיטי זהב ול־אושרה של הסבתא לא היה קץ וגבול. לשאלות השכנים מפני מה עגומים כל כך פני הכלה, השיבה: דרכן של הכ־לות בכך. וככל שהתקרב מועד החתו־נה רבו ההכנות. מרטו נוצות לכרים,

הוכנו שמיכות צמר, נתפרו מלבושי חתונה. העיירה סערה וחתונת היתומה היתה לשיחה בפי כל.
יום קיץ יפה ובהיר — ובאולם־הלפרין היחיד ומיוחד לחתונות רבתה התכונה: הרצפות רוחצו וצוחצחו, האבק נוגב מעל הכתלים והחלונות. ריח הדגים נדף למרחקים, מרק הזהב הבהיק והבריק. חלות טעימות הוכנו מבעוד מועד.
נשמעו צלילי הכלי זמר, שהחלו לבדוק את כלי הניגון ומכשיריהם. המלצרים התרוצצו אנה ואנה והזיזו את השולחנות הנה והנה. הכלה בשמלת־חופה לבנה וגם פניה חיוורים... הכל רועש וגועש מסביב, אולם היא שקטה כאילו אין הדבר שייך לה.
בשעה 4 אחה"צ הגיעה הפמליא של הכלה לאולם. סבתא מאיצה בהקדמת זמן החופה לרגל צום החתן והכלה. קול זמר ומנגנים נשמע. הכלה רקדה עם כל חברותיה. בחדר השני ישבו וכתבו את הכתובה, אולם לפתע נתגלה כי לסבתא חסרו מאה רובלים במזומן לסילוק סכום הנדוניה המובטחת. היא הבטיחה לסלק את הסכום בסתיו, אולם צד החתן התעקש באחת: הבו כסף ואם אין — לא תתקיים החופה. המתיחות גדלה מרגע לרגע, שעות עברו ואין מוצא. האולם מלא אורחים מוזמנים. השולחנות ערוכים בכל מיני מאפה טעים, יינות ממינים שונים והכל מחכים לחתן ומשתוממים לסיבת אי הופעתו. כדי להעסיק את האורחים נמשכו הריקודים, והכלה בכל הדרה הוסיפה לרקוד ביתר שאת.
לפתע עבר לחש בין הקהל, כשנודע כי החתן והמחותנים התחמקו ועזבו את החתונה.
פני הכל הביעו השתתפות בצערה של הכלה: עלבון כזה ליתומה עדינה — לזה מסוגל רק בן־כפר גס. סבתא ישבה רתוקה למקומה, כשהיא לבושה שמלת משי שחורה, על צוארה שרשרת זהב ושעון זהב, סיכה בעלת אבנים נוצצות הבהיקה על שמלתה, צמיד זהב על ידה הימנית ופניה הביעו אכזבה, צער ובושה.
לפתע התרוממה הכלה מכורסתה ונגשה לכורסא הפנויה — מקום חתנה. התעכבה רגעים ספורים ונעצה עיניה במקום הפנוי ובבחיר לבה שישב בודד בפנה, ובקול רועד ועלוב הכריזה: בחורים, מי מכם מוכן ומזומן להוליך אותי לחופה? יקום הלז ויגש אלי!
אותו רגע הופיעה אהובה ובצעדים בלתי בטוחים נגש אליה, וחבוקים ודבוקים ובעיניים דומעות הובלו לחופה לשמחת לב כל הנאספים.
כעבור זמן מה חזרו המחותנים והחתן לשם משא ומתן מחודש. וכשמצאו את הזוג המאושר עם כל המסובין נהנים ושמחים חזרו לביתם חפויי ראש ומבויישים.
את בני הזוג המאושר הכרתים וידעתים, כשם שידעום רבים מבני עיירתנו.

י. א.

חידוש

בעטיין של פעולות־התארגנות בין הנוער והקמת תאי־חברה לפעילותו וכפעולותיו „זכה" שטח־חיים עדין אחד למפנה חד.

חוקרי התפתחות חיי־היהודים בעולם — חוויותיהם, מאווייהם וסגנון חייהם יתנו דעתם לשידוד מערכה אחת, כתוצאה מ„חידושי־הפנים" של הנוער היהודי.

דורות אחרי דורות היה קיים „סגנון" של הבאת צעירים וצעירות לזיווג־משפחתי באמצעות שדכנים מקצועיים וחצי־מקצועיים, ביניהם „ממולחים" שהסכינו גם להכשיל את הזולת.

התגבשות־חברותית זו של בני־הנעורים עם הצבת מטרות לחיפושי־דרך ל„הליכה ביחד" גרמו להווי של קיום יחסים־הדדיים בין בנים ובנות. בדרך־הטבע הופיעה ה„חולשה" אליה או אליו. התחיל לצמוח הווי חדש של קשרים יותר חופשיים בין צעיר לצעירה. ה„אלטרנטיבה" האחת לזווג זווגים שהיתה קיימת במשך דורות שלמים — אבדה מחיוניותה.

בעיירתנו — כבעיירות אחרות — הלך ונרקם „סלנג" מיוחד. בחוגים האידישאיים הירבו להשתמש במשפט: „השיג־ה חולשתו־ה" (שוואכקייט"). בחוגי הנוער הציוני — „השיג־ה כבר „יחס".

בלי משים ובלי הכרזות, קנה לו שביתה נוסח חדש זה של יחסים בין בנים ובנות, ומני־אז הרבה „נחלים" זרמו לים הגועש הקרוי: הקמת משפחה בישראל!

א. ק.

צוענים

שכננו משמאל היה ברל דייטש שחצרו התפרסמה בצוענים שפקדו אותה מדי שנה בשנה בעונת הסתיו. הצוענים התגוררו מתחת לסככת עץ בירכתי החצר. הסתכלתי בהווי שלהם. הקשבתי למנגינות הכינור בערבים, כי רבים מביניהם ידעו יפה את מלאכת משיכת הקשת על מיתרי כינורותיהם.

הם באו בעגלותיהם עם טפם ונשיהם. צבע עורם שחום והצעירות שבין הבנות משכו את עיני המסתכלים בעיניהן השחורות היפות ושערן כליל היופי, שיניהן הצחורות שהבריקו מתוך הניגוד של צבען הלבן לצבע העור השחום.

הם באו כדי לעבוד בעבודת קילוף אגוזים, עבודה שאיכרי המקום בחלו בה מחמת זה שקליפת האגוז היתה משחירה את אצבעות הידים, ולגבי הצוענים לא היה הבדל בין צבע העור הטבעי לצבע השחור של הקליפות.

כמו כן עסקו בממכר קערות, קדרות ושאר כלים — הכל מנחושת. היו ביניהם אומנים לליבון הנחושת, ועקרות הבית מבין נשי קלרש התפעלו מ„מלאכת־מחשבת" שלהם.

בערבים היו הצוענים מתגודדים חמולות חמולות, בישלו את מאכליהם על גבי מדורות אש שמעליהן תלויה הק־

דרה· ככלות הסעודה החלו המנגנים מלווים במנגינותיהם קולה הדקיק של צועניה צעירה· מנגינות עצובות וגדו־שות תוגה וגעגועים למולדת רחוקה שאיננה, או לערבה ההונגרית· התי־נוקות נרדמו עטופי סמרטוטים· הנשים עסקו בתיקוני טלאים בבגדים, וכאשר דעכה האש והאודים האחרונים ביצבצו עדיין, כלתה הנגינה וקולות המיתרים הדהדו עדיין למרחקים, לארץ לא נודעת·

פרומה קוגאן־גרמן

זוטה

בדיחה עתיקה, שיסודה במציאות

מוטיה פרידמאן, שלא נמנה עם חכמי קלרש, ימים ושנים רבות לא יצא מת־חומה· וכשהחליט פעם לערוך טיול לקישינוב הבירה ולהכיר את העולם הגדול, יצא בבוקר לא עבות אחד לתחנת הרכבת, החזיק בידו האחת כרטיס נסיעה ובשניה דלעת (קאבאק) כשי למכיריו לכרך· בעמידתו — ניכרים היו מבוכתו וחוסר הבטחון לקראת הנסיעה ברכבת, מפעל שלא נתנסה בו מעולם· זו היא לו הפעם הראשונה במגעיו עם אנשים זרים ועם סביבה חדשה· פתאום הבחין בזלדה „באק־ליוק" — מוכרת־הדגים — וגדלה שמחתו· היא שהיתה נוסעת מדי יו־מיים לקישינוב ולרגל פרנסתה ידעה להסתדר עם הכרטיסן (הקונדוקטור) בתשלום פרוטות מעטות, שהיה נוטל לכיסו ופוטר אותה מקניית כרטיס בטבין ותקילין· ובמקרה של ביקורת היתה גולשת אל מתחת לספסל ולא נתפסה במרמתה· מוטיה שמח בלבו שאלוהים זימן לו את זלדה לנסיעה זו· החליט לעקוב אחריה ולנהוג כמנהגה· הרכבת הגיעה, זלדה כיוונה צעדיה לקרון והוא אחריה, ואינו מסיר עיניו ממנה·

לרוע המזל הופתעו נוסעי הרכבת על ידי „קונטרולר" (מבקר) בביקורת הכר־טיסים· זלדה שלנו לא איבדה עשתו־נותיה והתחמקה אל מתחת לספסל· ראה זאת מוטיה ועשה כמעשה זלדה וגלש גם הוא אל מתחת לספסל, אך הוא לא היה זריז וגמיש ביותר ואחד ממגפיו בלט· המבקר נתקל בו וסחב אותו מתחת הספסל לאור עולם· נרעד ונפחד ניצב מוטיה מול המבקר, וכש־נדרש לכרטיס נסיעה, הגיש הוא את הכרטיס שברשותו וגם את הדלעת הו־שיט וגימגם: „זהו הכרטיס וזוהי הדלעת!"

חיוך רחב הופיע בפניו של המבקר ובקרון כולו, והנוסעים פרצו בצחוק אדירי·

„מדוע נחבאת?" שאל המבקר, והרי הכל בסדר אצלך! קנית כרטיס ואתה כשר ונסיעתך כשרה לכל הדעות, ומשום מה התחבאת?

נפלה עליו אימה גדולה וכולו רועד גילגל מלים:

— אני לא יודע כלום· עשיתי כמעשה זלדה·

— איזו זלדה?

— זו ששוכבת תחת הספסל השני —

טפוסים
אנשי
עמל

ס· קנדל

רופאים, רוקחים וחובשים

את ד"ר חסילוב אני זוכר כאיש גבה קומה, רזה, מגולח למשעי לבוש נקי ובקפדנות, רווק מושבע,דיבר עם לקו־חותיו היהודים אידיש ובפיו היה עושה תנועות כלועס „מסטיק"· יהודי טוב היה ד"ר חסילוב ומסור לקהילת קל־רש, בה שימש גם רב מטעם הרשות (קזיונה רבינר)· לא רדף בצע כסף והיה תמיד מוכן ללכת בבוץ הידוע של קלרש בלילות ובימי הכפור, בשלג או בגשם, בכל שעות היום והלילה היה מבקר חולה אשר אליו הוזמן· את שכר טרחתו לא מנה אף פעם אלא מקמט היה את השטר בידו ומכניסו לתוך הכיס· ולא פעם קרה שד"ר חסילוב היה משאיר מתחת לכר החולה כסף לתרופות ולפעמים גם לכלכלתו· בימי המלחמה כשהרוסים נסוגו והור־גש רפיון המשטר התחילו לעיין ולב־דוק כל שטר כסף אם אין בו חור שנוצר על ידי קיפול השטר· שטר כזה לא נתקבל על ידי החנוונים, וד"ר חסילוב שלא ברר אף פעם את שכר טרחתו כמסופר לעיל, הבחין בפגם רק כששלח את המשרתת לקנות משהו בחנות·

אחרי המהפכה והכיבוש הרומני, כשד"ר חסילוב עבר לגור בקישינוב נמצאו בדירתו בקלרש שני שקים מלאי שטרי כסף פגומים שנזרקו לאחר מכן לפח·

ענו היה ד"ר חסילוב ולא התלונן אף פעם אפילו ברמז על התנהגותם זו של לקוחותיו·

נזכיר גם את הרוקחים· דראליוק הזקן בעל הזקן הלבן ואשתו העדינה ששרתו את בני קלרש בהכינם את הת־רופות לפי רישום הרופאים, ולפעמים בלי רישום הרופא כי אם לפי הצהרת הלקוח·

הרוקח ישראל ברונשטין, אבי מיודענו אליושא ברונשטין, אשר בא מטירס־פול, השתקע בקלרש והיה מעורה בחיים הציבוריים של העיר, מכובד ומקובל על הבריות·

מוטיס דער מאטיסקיס עסק גם ב„רוקחות"· הוא ואשתו שרתו בכל מיני קליפות ועשבים את חולי העיירה וגם את גויי הכפרים של הסביבה שפנו אליהם באמון רב·

שניהם היו קטני־קומה וכמעט לא נראו כשעמדו מאחורי הדלפק שבחנו־תם· זכורני שאמי היתה שולחת אותי לקנות אצלם „מילוטין מיט סיקוטין" (שמות של עשבים) בעד כמה קופיקות ואם אחי התינוק לא יכול להרדם היתה אמי שולחת אותי למוטיס לק־נות תרופה להרגעת התינוק ותרופה לשינה· קיבלתי קצת קליפות של עש־בים, שהוחזקו בצנצנות מכוסות ניר והוראות איך לבשל בהם תה, ובאיזו כמות להשקות את התינוק·

כפי הנראה התרופות הועילו· זכורני שתרופה לשינה שימשה קליפת פרג שהיה צריך להרתיחה במים· ידוע שק־ליפת הפרג מכילה ברומורה המקילה על השינה·

ינקעל פעלשער — חובש, יהודי בעל מסורת, גבוה ורחב כתפיים, בעל זקן מכסיף וארוך, התמסר בלב ונפש למק־צועו ולא חסך עמל לבוא לעזרת יהודי העיירה החולים·

א· חרובי

ר׳ שמואל סוטסקי *)

רוסיה הצארית הצרה כידוע את צעדי היהודים בכל ושום יהודי לא נתמנה למשרה ממשלתית כלשהי בכל רחבי הארץ, אולם בעיירתנו „זכה" יהודי במשרה ממשלתית, נמוכת דרגה אמנם, ובה התמיד במשך הרבה שנים· הזוכה היה ר׳ שמואל בוטלברויט ותוארו היה „סוטסקי" מעין שוטר הממונה כביכול על מאה בתים·

אנשי העיירה כיבדוהו מאוד ולא משום בגדי השרד שלבש וכפתורי הנחושת שקישטו את מקטורנו אלא בגלל החסדים והטובות שגמל ליהודי קלרש· בכל מקרה של יחסים מתוחים בין איש לרעהו ובין האזרח לרשות, התערב שמואל סוטסקי לטובת הנזקקים· גוי שיכור כי זרק אבן לחלון בית יהודי ופגע בשמשה — לא חס ר׳ שמואל על טרחתו ולא נרגע עד אשר הזעיק שוטר כדי לאסור את הגוי וללמדו לקח, וכששני תושבים יהודים רבו והתקוטטו ביניהם, השפיע בתוקף מעמדו כי ישלימו ביניהם ו„הלב היהודי" בא על סיפוקו·

והרי שתי עובדות: ר׳ אהרון מלמד, לימד דרדקיו בחדר צר למדי· החצר גם היא לא הצטיינה במידותיה ולא בנקיונה· מעשה וגוי, שוטר מטעם הרשות, ביקר פעם בחצרו, והזהירו שהוא עלול לתת את הדין על הזנחה זו, וכשהמצב לא הוטב גם לאחר האַזהרה, התייצב השוטר כשלצידו האוריאדניק (קצין גבוה) בכבודו ובעצמו, רשמו לו רפורט וחייבוהו בתשלום קנס כספי גדול· ר׳ אהרן, הבטלן העני, הזדעזע לשמע הדברים ומרוב התרגשות ורצון לבקש רחמים ותחנונים, פרש ידיו ושלא בכוונה נגעה ידו בכתפו של האוריאדניק אשר התמלא חימה על כך שיהודי העז לשים ידו ולנגוע בסימני השלטון שעל כתפו, גער בו ש„יסלק את ידו הטמאה" ואיים במשפט פלילי·

אותו אדם, ענוו ותמים, בטלן וקבצן, נבהל מאוד וחשש לחייו ולפרנסת בני ביתו, אך נמצא לו שמואל סוטסקי, שמיהר לשכך זעמו של אותו אוריאדניק ולהרגיע רוחו של המלמד ולסיים את

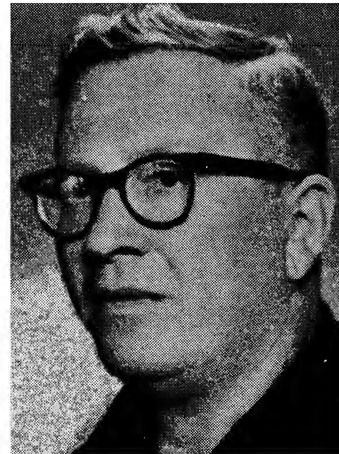

ר׳ שמואל בוטלברויט־„סוטסקי"

---

* אביו של ישראל גלעדי ממארגני „השומר" בארץ ישראל, שמקום־כבוד לו בדפי תולדותיה·

האירוע בכי טוב, וגם בתיקון המצב הסניטארי בחצרו וב„חדרו".
כן גם זוכר אני שהציל רוכל יהודי, ר׳ ביריש, שבערבי שבתות היה מוכר לימונים ל„תה של שבת" שיהיה טעים. בערב חנוכה מכר נרות צבעוניים, בערב פורים מכר רעשנים, — כל אלה ענפי מסחר כשרים. אך מכל המלאכות היו מעטות הברכות ובני ביתו רעבו. אמר בלבו: בדרכי יושר קשה להגיע לעושר...
המציא התעסקות במכירת כוסיות י"ש מדי בוקר לעובדים בבתי־מלאכה שו־נים, אך ממכר הי"ש היה בידי הממ־שלה ונאסר על התושבים. כשנתפס בקלקלתו נשלח לבית־כלא והיתה הס־כנה גדולה. בהשתדלותו של ר׳ שמואל סוטסקי הומתק דינו ונגזר עליו עונש קל: לעזוב את העיירה.
נקי כפיים ובר־לבב היה ועשה הכל שלא על מנת לקבל פרס.

משה ושביין

עממי וחביב...

ר׳ שמואל סוטסקי היה מוכר לכולם: מקטן ועד גדול הכירו את האיש לבן־הזקן הנעול מגפיים מצוחצחים ומקל עבה בידו.
אהוב היה על הכול ועליז תמיד. פגש כל אדם בהלצה, בקראו „באבי־אביך" ! (אין דיין טאטענס טאטן אריין).
בערב יום כיפור היה בא לברך את ידידיו על כוסית י"ש ולקח (עוגה). בנות הידידים השתדלו לא להתקרב אליו באותו מעמד, פן יצבוט אותן כמנהגו וידרוש מהן לשתות אתו „לחיים", אבל אהבו אותו מאוד, וכן גם אהבו להקניטו. על זה היה מגיב כדרכו במלים הרגילות „באבי־אביך !".
בעיירה היה מנהג ידוע, שאנשים באים־בימים היו קונים בדים לבנים מן המובחר, שמהם היו מכינים לעצמם תכריכים, וקראו לזה „בגדים".
גם ר׳ שמואל סוטסקי היה קונה מספר פעמים בשנה בד ל„בגדים", והיה טוען שהעניים אינם נותנים לו למות: „אני

קונה לי „בגדים", היה אומר, והנה מתחשק לאיזה עני למות, לוקח הוא את ה„בגדים" שלי, ושוב אינני יכול למות!" כך נמשך ענין „הבגדים" שנים רבות.

באחת השנים לפני מותו הביא את כלתו ונכדיו מכפר גלעדי לקלרש ומסר להם דברי ערך שלו לפי המושגים של אז והם בילו זמן קצר בביתו.

ישראל היה בנו היחיד וכל גאותו עליו. פעמים רבות שמעתיו אומר: ישראל שלי תמיד שמע בקולי וציית לי, אך לפני עלייתו לארץ ישראל קיבל ממני סטירת לחי על אשר המרה את פי. כשנחלש בסוף ימיו החליט שלא לוותר על „בגדיו". וביום בהיר אחד ערך ר' שמואל סוטסקי שולחן עם מאכלים ומשקאות, יצא לרחוב והזמין כל מי שהזדמן לו — מבוגרים וצעירים — הושיב אותם ליד השולחן הערוך ואמר להם: אכלו ושתו ותיהנו... הוא בעצמו עזב את המוזמנים לנפשם, נכנס לחדר השני וכעבור מחצית השעה יצא עם אשתו (האם החורגת של ישראל) כשהוא לבוש בבגדים הלבנים שנתפרו לו על ידי החברה־קדישא, וניגש לאס־פקלריה שעמדה בפינה. הוא פנה לז־קנה, שהיתה חרשת וגם ראתה בקושי, השפיע עליה שלא תפחד ואמר לה: (נו וואס זאגסטו, עס פאסט מיר די קליידער) — נו, מה תגידי, ה„בגדים" מתאימים לי? הם יפים מאוד.

אחרי כן פשט את הבגדים וחזר אל המוזמנים לשתות אתם „לחיים".

לא עבר הרבה זמן והוא נפטר.

כך חי לו ר' שמואל סוטסקי כל חייו בקלרש בשמחה ובחדווה, וגם נפטר תוך בדיחות דעת ובשיבה טובה.

לא זכה ר' שמואל לעלות ארצה ולראות בגדולת בנו, ולא זכה ישראל שמת באבו להעלות את אביו־אוהבו ארצה.

א. קרסנושנסקי

נר־זיכרון לבעלי־מלאכה ואנשי „עמך"

בעיירתנו כמו בשאר העיירות של בסראביה היוו בעלי־המלאכה חלק חשוב מהאוכלוסיה הכללית וחלשו על מלאכות שונות. הם הצטיינו במקצו־עיותם, חיו חיי־חברה וגילו פעילות ציבורית. ביניהם היו רבים שומרי מצוות ולבושם לבוש מסורתי: קפוטות ארוכות עד לברכיים, כשרצועת עור מהדקת את המותניים, חובשים כוב־עים שחורים בעלי מצחיות.

בראש הרשימה נתעכב על מקצוע החי־ייטות, שעובדיו נתחלקו לשלשה סוגים: סוג אחד שעבד למען תצרוכת איכרי הכפרים והיהודים שגרו ביניהם. הסוג השני שתוצרתו נועדה לשכבות מתקד־מות יותר בין האיכרים ובשביל עמך בני־ישראל מתושבי העיירה. הסוג הש־לישי תפר והכין לחוג האינטליגנציה הנוצרית והיהודית כאחת. הראשונים היו מכינים „סומאניס" (גזרה מסוימת של מעיל־גבר) מבדים זולים. עסקו בכך חייטים ותיקים כהרש פורטנוי —

חותנו של חיים פוסטולניק — בעל זקן ופיאות, ואתו שני בניו יונטל ונח ושתי בנותיו שעבדו יחד בבית המלאכה של ראש המשפחה. חתנו השני — אברהם לייב ציגלמן, שגר ברחוב „המרחץ". ברחוב האמצעי גרו: שמחה שניידר — נמוך הקומה, ישראל שרמן — אב לשתי בנות והבן ברל שרמן הזכור לכולנו כגבר חסון ופעיל בחייה הציבוריים של העיירה. ישראל טרוב־מאן, אהרן קאפ, אברהמ׳לה ויסמן, ברקה ליטבק וחתנו שמחה בלינדר — מול „בית הכנסת של החייטים". כל הנזכרים לעיל עבדו עבודה קשה, מייגעת ולעיתים מפרכת מאד מהבוקר עד חצות ליל ולפעמים גם לילות שלמים. הם סיפקו חלק מתוצרתם לבעלי־חנויות וחלק ידוע בתור הזמנות ישירות לאיכרים הפשוטים, שלא פעם נשארו תקועים בעיירה לרגל הצורך במדידת בגדיהם. אלה הסתדרו לישון שנת נדודים בעליות־גג או בכניסה לבתים ודרך אגב אכלו שם גם את מזונם שהביאוהו מהכפר.
החייטים, שהשתייכו לסוג השני עלתה דרגתם המקצועית על הראשונים. דמותו של „משה מאשיניסט" (וינוקור) התבלטה בשורת בעלי המלאכה. („מאשיניסט" — על שום שהביא לראשונה לעיירה מכונת תפירה) יהודי יפה תואר היה, בעל גוף מוצק, חבוש כובע ב„סגנון־מוסקבה" מהשנים ההן ולבוש מעיל שהגיע עד הברכיים. באותה השורה נמנו: משה דראפקינד, מנשה בלקינד, נחום נודלמן (דער קעשענעווער), משה טסלר, אחיו ברוך טסלר, וושבין מ„רחוב הדואר" ועוד. חוג הקונים „בעלי טעם מפותח ביותר" היו קשורים לאלה, שעבדו על־פי־רוב לפי הזמנה בסחורה מאיכות משובחת. על יד בית מלאכתם התקיים מין „סלון" וניתן היה לקונה לבחור בדים משובחים.
רשימת החייטים שהשתייכה לסוג השלישי לא היתה גדולה ביותר. אלה היו בעלי מקצוע מעולים כמו: אייזיק שלפמן ובנימין בלינדר. הם שרתו את העשירים וחוגי האינטליגנציה. בתי המלאכה שלהם העסיקו שוליות, שהשתלמו במקצועם והתפרסמו אחר־כך כחייטים מושלמים.

★ ★ ★

גם התופרות לא פיגרו במקצוען. בין אלו שהצטיינו ופרסומן הגיע לכל הסביבה היו: וויקע רוניס וחוה לופט. הראשונה קיימה בית מלאכתה בפסג׳ של יענקל גרשמן והשניה על ה„מוס־טוביה". לא מעטים היו מלבושי־חתונה של סבתותינו, אמותינו ואחיותינו שהוכנו על ידי השתיים.
בין התופרות בעלות דרגה שניה היו: יוכבד שאמיס, שיינדל ביי (מול ה„קלויז"), שפרה קאפ, הינדה פורטנוי. נבצר ממני לזכור את שאר השמות. אלו עבדו בשביל מעוטי־יכולת. כדי להרויח לחמן, חייבות היו לעבוד שעות נוספות מרובות ביממה.
מקצוע נשים מיוחד התקיים בעיירתנו, הלא הוא: תפירת לבנים וציפיות לכרים.

★ ★ ★

הנגרים אף הם נחלקו לסוגים אחדים. בין נגרי הרהיטים נציין את מאיר בטלמן, מהרחוב האמצעי — מול ה„קלויז"

יחיאל סלפוי, דוד פורטנוי (בנו של הנגר הבא בשנים, הערש פורטנוי), שניאור מנליס, חתנו של „יוסל דער פוילישער" שהגיע לעיירתנו מליטא. ורבים קיבלו את הכשרתם בטרם עליי־תם לארץ־ישראל בבית מלאכתו, בתור „לערן־ייגלעך". בנימין בטלמן ושני בניו, מאיר ונטע, שגרו מול בית הכ־נסת „ברכה" היו ישרי־דרך ובעלי מק־צוע טובים. התקיים עוד סוג במקצוע הנגרות להכנת „לוזניצות" ו„דוחובו־יות". כאחד הבולטים בענף הזה הנני זוכר את „ארקע סטולער" — „דער טויבער" אכן מלאכת מחשבת היו מעשי ידיו. בהיותנו „מפוזרים בין גויים" מצאה לה נתיבים פרנסה יהו־דית גם בעשיית ה„טרומנות" (ארונות לבר־מינן) לנפטרי הגויים.

★ ★ ★

הסנדלרות תפסה מקום נכבד בעיירה. האחים יוסל ומלך דראפקינד, שגרו על ה„מוסטובויה" — על יד נחל הפ־ריץ, קיימו בתי מלאכה ראויים לשמם והעסיקו פועלים שכירים. חנויותיהם נבנו וסודרו לתפארת. משה פקרמן, שהגיע לעיירתנו מוורשה הצטיין בע־שיית מגפיים מסוגים שונים במיוחד לאינטליגנציה של העיירה. יידל טיגאי (אבי השחקן החובב — הרשל), זאנוויל וויינברג, גר ב„ליק" של לוי דובין אשר נוסף למקצוע נטה להתעסק בפולי־טיקה, כשרוחו היתה טובה עליו... בימי שבת הצליח לרכז סביבו „מעג־לים" של תושבים והשמיע מדי פעם „ברכה" על חשבון עשירי העיירה... אלתר קנטורוביץ ובנו מוטי גרו בקיר־בת ה„וואקזאל". לבעלי סוג שני במק־צוע נחשבו: שלמה טראפ מה„בוד־געסל", הזקן חיים צ׳רניאק שנהג לס־דר מרכולתו על יד מוכרת הדגים, ביילה באקלוק, הסנדלר יוכטר ובנו. בנו שהתייתם המשיך במקצוע האב והת־פרסם אחר־כך כלוחם לרעיונות הקומוניזם.

★ ★ ★

כמקביל למקצוע הסנדלרות התקיים מקצוע התפרות שקיים ופרנס את בע־ליו תוך עבודה מאומצת. כולם בעלי מקצוע טובים ומעולים: נחום בוימל, יהודי שהגיע מליטה. אשתו הצטיינה בחוש ובידיעה ולימדה את בני הנעו־רים — ריקודים ומחולות. אברהם נאולה, דוד גרשקורן, יוסף קופמן, מוטיה קנטרוביץ, יצחק מלמוד — יהודים טובים היו שחיו מיגיע כפיהם.

★ ★ ★

בפרוונות והכנת כובעים למיניהם עסק חלק בלתי מבוטל מאנשי בסראביה. האקלים הבסרבאי „חייב" התמדה במקצועות אלה ואכן צצו בעלי מקצוע מעולים בענף זה. אחרי חג החנוכה נעשו כבר סידורים להכנת מלאי־כובעים לעונת הקיץ ואחרי חג השבועות להכנת כובעי־פרווה (קוטשמעס). לרוב קיימו בעלי מקצוע אלה בית מלאכה קטן וחנות למכירת תוצרתם בחזית ביתם. הועסקו נערים בלימוד המקצוע, שעבדו שעות נוספות במאוחר בלילות חורף הארוכים. ובימי קיץ ארוכים נג־מר יום העבודה עם רדת השמש ולא פעם קרה של„סליחות" הלכו ישר מספ־סלי העבודה, לבתי המדרש. זכורני

שבימי חנוכה נהגו לעבוד עד... שכבו נרות החנוכה ואז פשטו העובדים בגדי עבודתם והחליפום באחרים והיו מתיישבים מסביב לשולחן ומתכבדים בארוחת ערב חגיגית. בעלי בתי־המלאכה בענף זה נהגו להיפגש עם עמיתיהם למקצוע ב„שבת אחים גם יחד", והיו בולעים לביבות־חנוכה מטוגנות יפה בשמן או כעכים ממולאים גבינה. ביין לא היה מחסור. לא העמידו בקבוקי יין בני ליטר אלא כדים או קומקומים מלאי יין והשולחן — ערוך בכל טוב. לבעלי מקצוע מסוג ראשון נחשבו סבי ז"ל שלמה קיבוביץ ובנו משה, שגרו על יד תחנת הרכבת. מלאכתם היתה בעיקר, ריפוד מעילי־חורף בפרוות („טולעפ"). הם סיפקו גם צווארוני־פרווה לחייטים העובדים בעבודות מובחרות; שמואל צ׳רניאק, בעל הדרת־פנים וזקן מטופח כהלכה וה„עזר כנגדו" — אשתו צביה, שלטה ב„אותיות הקטנות" והקריאה מה„צאינה וראינה" בעזרת־הנשים. בניהם המשיכו בדרכי אביהם והצטיינו באומנותם; גרשון ושבין ובתו פייגה עסקו במלאכה בהתמדה רבה; „פסח קירשנער", סבי מצד אבי, יהודי מופלג בשנים, עבד קשה כל ימי חייו. היה מכתת רגליו בכפרי הסביבה מצויד בכלים לעבודת ידיים ובו במקום ביצע את מלאכתו. מעודו לא שכח להצטייד בטלית ותפילין ובמיצרכי אוכל כשר, שיספיקו לו מיום ראשון בשבוע עד יום ששי — בחזרו הביתה לקלרש. הסבתא בהיותה מחוננת בחוש מסחרי, הצליחה להפוך פרוות משומשות לחדשות, על ידי צביעתן והכשרתן למכירה ביריד. משה פרידמן המכונה „משה בורשט" וזאת משום, שאשתו רייזל עסקה במכירת חמיצה ותה בשבתות בבוקר. היו ימים ותושבי קלרש הקפידו בחומרה יתירה ונזהרו מלהעלות אש בשבת. בנם אהרן פרידמן

שרטוט: רוכל יהודי

ירש מקצוע האב אך גם בפעילות ציבורית נתן ידו. יציק מסטר (יציק דויטש) כובען מעולה היגר לארגנטינה בזמנו. ברוך איינבינדר, היגר לארגנטינה, לייבל מאיבסקי, בנו של שמש ה„קלויז", ישראל בריינינס, לייב קריוואפיסק ובנו פנחס, דוד טרופ, בנו של שלמה הסנדלר מרחוב „אונישקני" בהיותו בעל קול ערב היה מלווה בזמרתו ומנעים שמחות שונות בעיירה. יוסף רבינוביץ, נכדו של ה„פילעשטער רבי", נמנה עם דור הפרוונים הצעירים. אבי ז"ל קיים בית מלאכה ובית מסחר כאחד. בבית מלאכתו עבדה בחורה בשם צילה (עתה בישראל). אכן היתה זו יוצאת דופן במקצוע זה. יהודי עמל היה אבי ולא בז לשום פרנסת עזר כדי לקיים את משפחתו. לא קלה ביור־

תר היתה מלאכת הפרוונות. צריך היה לטפל בעורות כשהם טריים ולה־ביאם לידי התיבשות מוחלטת, לצבען ולכבסן לאחר צביעתן. כביסה זו היתה נעשית ביאור, שעל יד ה„פרויעזד" וגם בימי חורף. לשם כך היו חוצבים לא פעם בקרח כדי להגיע למים.

★ ★ ★

בפחחות לא טיפלו רבים והמעטים הצ־טיינו במומחיותם. היה חלק ידוע, שעסק בעיקר בציפוי גגות־בתים בפח וחלק עסק במקצוע כאומנים ממש: התקינו מיחמים, קומקומים, תנורים לסוגיהם השונים. פחחים היו: לייזר ברזנסקי, לוי יצחק לויט ויאנקל פולאק.

★ ★ ★

בעלי המאפיות שבעיירה עבדו על־פי־רוב עבודה קשה. עסקו בכל סוגי אפיה ובהתקרב ימי חג־הפסח הכשירו את תנוריהם. היו זמנים שאת המצות אפו והכינו ממש בעבודת ידים, במאוחר יותר נעזרו במכונות. עולה לפני עיני דמותו של אברהם יצחק סלאבני. יפה מראה היה וכולו אומר כבוד. נעזר בעבודתו על ידי בנו הייניך. (בנו נח סלבנה מת ביש־ראל לפני שנים, נמנה בין ראשוני היישוב ושימש בתפקיד של מומחה לסטטיסטיקה, בין הפקידים הבכירים היחידים בתקופת המנדט האנגלי). ישראל סירוטה הצליח לשוות למא־פייתו — משהו מדמות המאפיות שבעיר גדולה וראשון היה לרכוש ציוד טכני, והודות לכך השתחרר מעבודה מפרכת. ברוך שמעון לופט הצליח והר־חיב גם את מאפייתו וסיפק לחם מגוון לתושבים. משפחת קריווּפיסק הצטיינו באפית כעכים. מאפית האחים טלעט־ניקוב סיפקה במיוחד לחם שיפון שמ־כירתו חלה בשעות הבוקר המוקדמות ונחטף ממש מידיהם, כי רבו המש־תמשים בלחם זה שנמרח בחמאה והותאם לארוחת בוקר. במקביל למא־פיות היו נשים, שהכינו דברי־מאפה שונים במיוחד לנשפים ולחתונות. הלא הן — ה„סארווירינס": רחל סליפוי אשר למרות גילה עסקה במרץ רב בעבודתה ובילה גאג, המומחית והכש־רונית במיוחד ששמה הלך לפניה.

★ ★ ★

חבתני קלרש זכורים כאומנים במקצו־עם. סביבתנו הדשנה והפוריה, בוסת־ניה וכרמיה המפוזרים לרוב דרשו פי־תוח מקצוע החבתנות ואלה יצרו ממש **בידיהם** רבבות חביות לאריזת שזיפים מיובשים מהדוחובויות. תוצרת זו זר־מה למרחבי־עולם. חביות לאין־ספור הוכנו ונוצרו לקליטת היינות השונים מהמשובחים שבסביבה. והיו זמנים, שגם הדליים לתצרוכת בית היו רובם־ככולם מעשי ידיהם. אברהם בודנער ובנו מיכל, האחים פרידמן, האחים לנצמן, משה־שלום בודנער — מעמדם בחברה נקבע גם בזה, שקיימו בית כנסת מיוחד לחבתנים.

★ ★ ★

עושי השמיכות שבעיירתנו תפסו את מקומם הראוי בשורות בעלי־המלאכה.

משה גורשמן, קלמן׳קע צ׳רניאק ואחיו יונה, אהרן דראפקינד נאבקו במקצועם לקיום הוגן, אבל לא תמיד זכו לכך. קלמנקע שהיה מתבל את דבריו בכל מיני פסוקים ואמרות (בנוסח ר׳ טוביה של „שלום עליכם") חי חיי דח־קות. לרוע מזלם של בני משפחתו המ־טופלת בילדים רבים ורכים גרו בדירת קרקע (אצל יוסף פיציקס) נטולת־אור ורצפות מטויחות בחומר. בימי גשמים ובימי שטפונות היו המים מתפרצים ישר לדירתם ופונים משם לכיוון השס.

★ ★ ★

קלרש בלי נפחים — לא ייתכן כדבר־הזה. עיירה ש„הצטיינה" בביצותיה וגרמו תקלות מרובות לעגלות ולבהמות ומן ההכרח היה, שיימצא מציל וגואל מכל מרעין בישין. יחיאל וולפוביץ שירת חלקה של העיירה על יד ה„וולסט". יציק פינשטיין גר ברחוב המוסטוביה והיה אמן במקצועו. שלום וולפוביץ גר על יד תחנת הרכבת. אלה נתנו ידם ועזרתם בע־שיית אופנים לעגלות וחישוקיהן, ובה־כנת פרסות ברזל לסוסים.

★ ★ ★

צלמים בקלרש — גם אלה היו בעיירה. אמנם אניני טעם ברצותם שקלסתר פניהם „יביע אומר ודברים" כוונו צע־דיהם ושמו את פניהם לצלמים שבקי־שינוב. אבל רוב התושבים הסתפק בצלם רפאפורט (לפי זכרוני הצטיין יחסית במקצועו). בעלי דרגה שניה היו משה שלפמן ו„מוני דער ציגיינר". מקצוע צנוע קיים היה בעיירה של כלי־זמרים והלא הם: משפחת קוויטל על בניה ובנותיה, ישראל סובלמן (סיפר־טנר) ואברהמ׳ל כליזמר וכנרו.

★ ★ ★

את מקצוע הספרות ייצג הספר יוסל ברדן. הוא הפתיע את בני העיירה בעזבו באחד הימים את מקצועו בטענה שאינו יכול לעבור על איסור־גלוח, מטעמים דתיים. זכורים לטובה „שמחה צירול־ניק" חותנו של אברהם פכטר, בוקה קנטורוביץ, בחור גברתן ובעל מקצוע מעולה, „דוד די מויד" שעל יד בית המרקחת של חינקיס־ברונשטיין הצ־טיין גם באיפור שחקני־בימה.

★ ★ ★

הייתכן קיום יישוב בלי סיידים וצב־עים? זוכרים אנו את „שאיקע דער מאלער" ור׳ מאיר שטיוולמן. במקצוע הזה עבדו לרוב גויים.

★ ★ ★

הזוכרים בני עיירתנו, שאת הסוכריות ומרמלדה יצרו בקלרש גופא? אמנם לא היתה זו תעשיה לשמה אבל יצרן המע־דנים הוא ולא אחר טיפל בזה ובעצמו ובכבודו חילק גם את תוצרתו לחנויות המכולת.

★ ★ ★

אכן גמרנו את פרק הזכרונות בדברי מתיקה, אף כי גורלם של רבים מבעלי המלאכה לא היה שפיר ונאה. אולם הם ידעו לבחון את מצבם, לשפרו ולהשתדל שיצוגם לא יקופח בכל גוף ציבורי שבעיירה. וכך אנו מוצאים אותם כשהם מופיעים בכל, עומדים על משמרתם ומגינים על ענייניהם למען לא יקופחו על ידי כל מיני „בעלי־טובות" ובריות שהיעזו לדבר בשמם.

א. ח.

אנשיל שואב המים

„וואסער־טרעגער" (נושא מים) ו„וואסער־פירער" (מוביל מים) בעלי מקצועות שונים הם. ה„וואסער־טרעגער" הביא מים לבתים על ידי נשיאה ממש של זוג דליים על כתפו, ואילו ה„וואסער־פירער" היה זה שהצליח לחסוך מכספו לקניית סוס ועגלה ולהוביל המים בחבית אל בתי לקוחותיו.

ר' אנשיל נושא המים היה בעל גוף צנום וזקן קטן ומדולדל. כל רכושו — כלי עבודתו והם : אסל („קורומיסל"), מוט עץ גדול במשהו מרוחב כתפיו, ובשני צידיו היו תלויים שני הדליים עשויים אף הם עץ, מעשה ידי החבתנים שבקלרש. צורת הדליים היתה מוארכת. קראו אותם בשם „קאָאָנן".

את המים היה ר' אנשיל שואב מהבארות ברחוב שבמורד העיירה ומשם היה מביא אותם בדלייו לבתים שבשני הרחובות העליונים, שהרי באותם הרחובות לא היתה מצויה אף באר אחת. לעומת זאת ברחוב התחתון היתה מצויה באר כמעט בכל חצר. אבל ר' אנשיל ידע להבחין בין מים למים. הוא היה שואב את מימיו בעיקר מבאר שבחצר ר' גדליה החבתן דווקא. בבאר הזאת היו המים נובעים מאליהם ועולים מדי פעם על גדותיהם. ורק בשנת בצורת צריך היה לשאוב המים מעומק אמה או אמתיים ולא יותר. בקרבת הבאר הזאת עץ אגוז גדול־

שרטוט : שואב מים

מידות ועתיק־יומין, אשר הודות לו היו המים תמיד צוננים, אפילו בחודשי הקיץ החמים.

ניתן לשער עד כמה עבודתו זו היתה עבודה מפרכת, אך הוא היה מפטיר : ברוך השם יש לי פרנסה בכבוד, אמנם לא ברווחה.

פרק בפני עצמו — אופן עבודתו בער־

בי חג הפסח. קודם כל היה קונה דליים חדשים כשרים לפסח ונמצאו בעלי בתים, שומרי מצווה בהקפדה, שהיו מדקדקים בהלכות כשרות של פסח ביותר. ואז היו שואלים חבית חדשה אצל החבתנים והיו משרים אותה שלושה ימים במים. ואחר זה פורשים סדין לבן על פי החבית ודרך הסדין היו מסננים וממלאים את החבית בשלימות, וכמות זו צריכה היתה להספיק לכל ימי חג הפסח. ככה באו על סיפוקם גם המהדרין שבמהדרין. עבור שרות פסח מיוחד זה היה ר׳ אנשיל מעלה את מחיר המים, ולמרות ניצול ה„קוניונקטורה" הזאת הוכרח להכין צורכי החג לביתו בצמצום ולא ברווח. אולם שום דבר לא הפריע לכך שבליל הסדר, הוא יכריז בקריאת ההגדה „כל דכפין ייתי ויאכל" ויש שמאן־דהוא היה מעיר לו שעליו להוסיף „כל דכפין — ייתי וישתה".

כאשר שאלו אותו: ר׳ אנשיל, עד מתי תישא את המים באסל והרי אדם הולך ומזדקן, ומניין תקח הכוחות לשאת? מוטב לך לקנות סוס ועגלה ולהרכיב בה חבית למים ואז תהיה ל„וואסער פירער" כמו אחרים ולא „וואסער־טרעגער"? היה עונה בחיוך מר: ומאיין אקח ממתקים (כסף)?.

וככה נגזר עליו מן השמים (שם־מים) להישאר ר׳ אנשיל „וואסער־טרעגער" כל ימי חייו ולא זכה למעמד של „וואסער פירער".

י. א.

העגלון שלנו (ה„איזווזטשיק")

לנגד עיני צפה דמותו של אחד מעגלונינו, שלמרות „הדרגה הנמוכה" של מקצוע העגלונות — עדין־נפש היה, נעים הליכות ובעל קלסתר־פנים של בעל־בעמיו, הלא הוא אשר בעל עגלה. הוא נהג עם לקוחותיו ביושר־רב. על אף היותו בעל „פאיטון" (מרכבה) מהודר, רתום לשתי סוסות אצילות — עממי היה „תעריף" הנסיעה שלו. בהיותך קשור לעתים ליציאת הרכבת בשעות מוקדמות של בוקר — סמוך סמכת על דיוקו בהופעה, כי איש מדות היה. שומר ומקפיד גם במצוות־תורה למרות מקצועו שאינו עשוי להקל בכך. הוא זכה לרחשי־חיבה מצד כל שכבות התושבים.

ואלה מבני קלרש, אשר עקרו לערים גדולות בהגיעם לבקור־קרובים או מתוך־געגועים לעיירה, חפשו אותו

שרטוט: עגלון יהודי

במתכוון כדי ליהנות משיחה תוך כדי נסיעה העירה, כי בו ראו את „העגלון הקלרשאי המושרש".

בזכרוני עלתה אפיזודה משעשעת זו: באחד הימים כשהצטרכתי לחזור לל־מודי לקישינוב, הסתדרתי עם ר׳ אשר לרדת בתחנת הרכבת. היתה לו בדרך התחייבות נוספת, להסיע את לוסיה וולוביקס, בת ה„דרוגריסט" — בחורה אינטליגנטית. מכל מקום — „דבור רוסי היה שגור בפיה". הנדיבים והאינטליגנטים השונים של העיירה העדיפו נסיעה עם ר׳ אשר.

תוך כדי נסיעה סדרו הסוסות צורכיהן — בדרך הטבע, ואז נפלט מפי לוסיה בטוי־תרעומת:

Такие' невоспитанные лошади...

(כאלו בלתי מחונכות...)

נאנח ר׳ אשר. ומתוך אנחה זו של איש „עמך" זה, הבינותי כאילו רצה להגיד: איזה עודף־עדינות של עלמה קלרש־אית! וכי אינה משיגה, שהטבע איננו רק גן־עדן של בשמים וריחות־מובחרים...

חבורת קלרשאים בטיול על אופנוע בקלרש המשוקמת אחרי המלחמה

א· חרובי

דמויות

ליפשה המילדת

ליפשה לא היתה כאחת המיילדות הצ־עירות החגורה סינור לבן וחובשת מין מצנפת משונה על ראשה· גם היא אמנם לבשה סינור, אך לאוו דווקא סינור לבן· ליפשה היתה קצת שמנה ומסור־בלת, אך מלאכתה ידעה הרבה יותר טוב ממיילדות צעירות, ועל כך לא נמצאו מערערין· היא היתה מתפארת שיש לה מלאי גדול של פרקטיקה ואת ידיעותיה לא רכשה מספרים כרסניים על ספסלי בתי ספר, כי אם תמיד היתה מטעימה : „טובה ידיעה מתוך נסיון מידיעה שאובה מספרים"· על כושר עבודתה העידו מאות הבנים והבנות, הנכדים והנכדות שעזרה להביא לאור העולם· בגאווה מיוחדת היתה נוהגת לספר ולחזור ולספר שהיא זכתה להיות מוזמנת לבית הפריץ· וכך קרה הדבר :

אשת הפריץ היתה בהריון· הביאו אחות מיילדת מאודסה· ויהי בחצי הלילה ואשת הפריץ כורעת ללדת אך מתקשה בלידתה במאוד מאוד· האחות האודסאית — מתברר — לא גילתה ידיעה מקצועית מספיקה והיתה או־בדת עצות· אנשי החצר נצטוו לרתום סוסים למרכבה ובמהירות הבזק לה־ביא את „ליפשה המיילדת" בפקודת הפריץ, וליפשה באה והצילה את היו־לדת ואת הבן שנולד· לאחר מקרה זה היתה נוהגת להגיד : „השגץ" שעזרתי להביאו לעולם, וודאי שלא יהיה אנ־טישמי, כי אלמלא עזרתי, מי יודע אם היה זוכה להיוולד·

באחד הימים קרה לליפשה אסון· היא עברה דרך המגרש שעליו בנו בית הכ־נסת ה„קומיסיונירסקי", נכשלה ורגלה מעדה, נפלה לאחד הבורות שחפרו ליסודות· האדמה כיסתה כמעט את כל גופה ובקושי הוציאוה מתחת למ־פולת כשהיא שבורה ורצוצה·

חדשים רבים היתה מרותקת למיטה והרופאים הקלרשאים תוך התמסרות ללא גבול עשו הכל כדי להצילה· ואמנם היא התרפאה, אך נשארה פסחת·

לא מתוך רצון חס וחלילה להיות כפו־ית טובה לרופאים המסורים, היתה אומרת „אני הבראתי לא הודות לרופ־אים,כי אם בזכות ברכותיהם ותחינו־תיהם של כל מאות הילדים שעזרתי להביאם לעולם הזה, הם ביקשו מריבונו של עולם והאלהים שמע לתפילותיהם ושלח לי רפואה שלמה"· וגם בזאת האמינה שהבריאה הודות לחזן בית הכנסת שבעמדו לפני ארון הקודש היה מברך : „מי שבירך את אברהם, יצחק ויעקב, את שרה, רבקה, רחל ולאה הוא יברך וירפא את האשה ליפשה בת ר׳ ישראל", וקהל המתפללים ענה ברחימו ודחילו „אמן"·

לאט לאט התאוששה ממחלתה, אולם ההליכה קשתה עליה והיתה נעזרת ונשענת על מקל· את עבודתה לא זנחה כי אהבה אהבת אמת את העבודה הברוכה שלה·

ר׳ גרשון גריזצ׳יק

ר׳ גרשון גריזצ׳יק היה איש גבה קומה, ממש ענק. עבודתו היתה ב„ראמפה" להריק את הקרונות מן הסחורות שהסוחרים המקומיים הביאו ובהטענ־תן בתבואה, תירס, שקי אגוזים, שקי חמניות וכן בחביות שזיפים כבושים ושזיפים מובחרים. כל התנובה הזו, היא משדות בסראביה הדשנה והפוריה וכל המשלוחים — פניהם לפנים רוסיה הגדולה והרחבה. זו היתה עבודתו הר־גילה והקבועה. אך גם לסוגי עבודות אחרות התאים עצמו ואת אלו ביצע בתוך העיירה. גג כי שקע, קיר כי התמוטט — בלי עזרתו של ר׳ גרשון, כמעט ואי אפשר היה לתקנם. אשתו של ר׳ גרשון היתה יולדת לו בנים ואך בנים מדי שנה בשנה וכשכרעה אשתו ללדת את ילדם השביעי, אץ גרשון לקרוא את ליפשה המיילדת. תוך כדי הליכה בצעדים מאוששים שואלת אותו ליפשה: ר׳ גרשון, עד מוסאי? (מתי) — עד מוסאי?! הוא שותק וחיוך על פניו.

בשבתות היה ר׳ גרשון אדם אחר. את פני השבת היה מקבל באיחור, אולם זריזותו וצעדיו הגדולים היו מביאות אותו לבית הכנסת במועד הנכון. נוהג היה ככל יהודי מכובד בעמו: אחרי התפילה הוא מברך על היין, מיסב לסעודת שבת כשכל בניו דרוכים לכבוד האב. מזמר זמירות ולא פעם קרה — „ואלוהים בטח סלח ומחל לו", — שבהיותו עייף עד מאוד מעבודתו המ־פרכת נרדם ליד השולחן. מקדים היה לישון גם כדי שיוכל לקיים את מצוות הבורא בליל שבת ולהקדים ולומר את פרקי התהילים לשבת. ההבין או לא הבין פרוש המלים? זה לא העיקר! אחר אמירת תהילים היה שותה כוס או שתיים של תה ברחבות דעת ואחר כך שם צעדיו לבית הכנסת כשאחד מבניו הקטנים נושא את הטלית, מחשש שמא העירוב שבעיר ייקרע פת־אום על ידי ציפור או גוי רע.

בשובו הביתה מבית הכנסת היה מיסב על יד השולחן עם בניו הגדולים והק־טנים ובין מנה למנה היו שרים זמירות שבת וכל קירות הבתים הסמוכים רעדו מרוממות קולותיהם.

ר׳ טוביה ואשתו החרוצה

את ר׳ טוביה נהגו לקרוא בשם ר׳ „טוביה לוקש" (אטריה). אשתו היתה עוסקת בהכנת אטריות למכירה, והוא היה עוזר לה בחיתוכן. היה מכין אט־ריות עבות ודקות או פתיתים.

בהתחלת הקיץ בהופיע ביכורי פירות שונים, היתה אשתו עמוסה סלים וב־תוכם דובדבנים למכירה ואחר כך אפר־סקים, תפוחים ואגסים. היא היתה קובעת לעצמה מקום־קבע וערימת פירות על ידה ומאזני־יד, שוקלת ומו־כרת ותוך כדי כך מופיע גם ריח התי־רסים המתבשלים ורותחים במיחם גדול.

כל זאת בימות הקיץ. אך בהתקרב ימי הסתיו היתה עוסקת בפיטום אווזים. אין זו מלאכה של מה בכך! היא פו־תחת בקניית אפרוחים, מכניסתם ללול

ומפטמת אותם בהקפדה ובעקשנות, עד שגדלו והשמינו מכשירה את הבשר למ־כירה (אודערקי) ומטגנת שומן „כשר לפסח"·

לשוק הקלרשאי היו מגיעים איכרים ממרחקים, גם מעבר לגבול בסראביה, (קאצאפים) עם עגלות מלאות שום „גדול ומשובח"· השפה המולדבנית לא היתה שגורה בפיהם ולכן היתה היא המתווכת ביניהם ועסקה במכירת השום·

הפתגם האידי פוסק : „הרבה מלאכות — מעט ברכות" והיא, בכל זאת הצ־ליחה באמצעיה לרכוש מגרש ובית קטן ברחוב העליון על יד בית מכבי־האש·

למרות התעסקותה בענפי מסחר שו־נים, בהתאם לארבע עונות השנה, ידעה גם להקדיש זמנה לעניני „צדקה"·

הנה היא אצה לאסוף חלות אצל הנ־שים העשירות כדי לחלקן בין העניים, לקבץ תרומות עבור „הכנסת־כלה" ויש לציין שבחלוקת התרומות היתה נוהגת סודיות גמורה·

בביתה נמצאה בקביעות קופסא של ר' מאיר בעל־נס מטבריה· פעם הגיע שד"ר מארץ ישראל לקבץ את הכסף מהקופ־סאות, פנה גם לביתה ומסר לה לוח ועליו ציור הקבר של „התנא ר' מאיר בעל נס"· בהתלהבות קיבלה אותו ואמרה : מי יודע ! אולי נזכה לעלות לארץ הקודש !

בנה היחיד היה איש אמיד והתפרסם ברבים כסוחר הגון וכבעל צדקה· מספר לא מועט של עגלות עצי הסקה היה תורם לעניים וכמו כן שקים מלאים תפוחי־אדמה·

לאחר מות אמו, עשה מעשה גדול של כיבוד אם· הוא הסיע את אביו, את ר' טוביה לאודיסה, הושיב אותו בא־ניה לכיוון ארץ־ישראל·

ור' טוביה הגיע לירושלים, ערך תפי־לתו שלוש פעמים ביום על יד הכותל המערבי וזכה להיקבר על הר הזיתים·

ר' אליק בלן־חבתן ומשרתו הקנטוניסט

ר' אליק בלן ור' אליק חבתן שני שמות הם של אדם אחד· שתי חצרות סמוכות היו לו· באחת מהן היה בית מלאכה לחביות, העסיק שניים או שלושה פועלים שכירים ובעונת העבודה הבוערת העסיק 4—5 פועלים· ובחצר השניה החזיק בית מרחץ, שבהשגחתו היה מתנהל על הצד הטוב ביותר· מעולם לא חסרו שם מים חמים או מים קרים ועיקר דאגתו היתה נתונה לשמירה על חדר ההזעה שיימצא במי־דת חום גבוהה, כדרישת האנשים, וה„בייזעמליך" (צרור ענפים בעלי עלים ריחניים לשפשוף הגוף), היו מן המ־שובחים· הוא קיבל עזרה נאמנה מן הפועל שעבד אצלו כעוזר למתרחץ והיה שואב מים בכל יום ששי מן הבו־קר ועד לשקיעת החמה·

על פי הבאר היה תקוע עמוד עץ בצורת מאזניים, אשר בצידו האחד היתה תלויה אבן גדולה ובצד השני היה תלוי דלי, קשור בחבל· הקושי המיוחד בזמן שאיבת המים היה בהורדת הדלי הריק והכוונתו לבאר פנימה· לעומת

זאת היה הדלי בהיותו מלא מים עולה לכיוון פי הבאר כמעט באופן אוטומטי, הודות למשקל האבן הכבדה התלויה מנגד. את המים היה הפועל שופך לתוך אבוס ומשם אל החביות הגדולות שעמדו בפנים בית המרחץ.

ר׳ אליק היה נוהג להתאונן מרה על הגשמים הרבים הגורמים לבוץ גדול ונורא בעיקר בסימטת בית המרחץ, האנשים נמנעו מלהגיע שמה בחורף, וגרם לו הפסד רב של כסף. אולם הנשים החסידות היו מתמידות בכל זאת לבוא לבית המרחץ כסדרן לטהור עצמן בעונתן במקווה, ונשי קלרש תכננו דרכן דרך הכביש (מוסטוביה) למרות הפסד הזמן ומשם הלכו דרך הסימטאות וכך ניצלו מלשקוע בבוץ ולסכן את נעליהן בתוכו.

הפועל היחידי שבבית המרחץ היה בצורתו דומה לגוי רוסי בכול. בזקנו הצהבהב, בתספורת שערו ובלבוש ה„רובאשקה" (חולצה) הרוסית, שלא ירדה מעל גופו. על ראשו קסקט בעל דשים של לכה שחורה ומבריקה. שפת דיבורו אך ורק רוסית, אולם לא החמיץ כל הזדמנות כדי להישבע שהוא יהודי מבטן ומלידה, וזהו סיפור חייו:

בהיותו ילד בן שמונה שנים הגיעו אל עיר מולדתו „החוטפים" וחטפו כמה ילדים יהודיים והוא בתוכם והעבירו אותם הרחק הרחק מסביבת מגוריהם למקום שלא היה שם בנמצא אף יהודי אחד. הילדים חולקו לבתי האיכרים הגויים, ובאחד מאלה גדל. שפת האם „אידיש" שכח במהרה, והשפה האחת השגורה בפיו היא רוסית. כל עברו היהודי שכח לגמרי וזכר רק ששמו היהודי היה „מוישע" (משה). הגיע לקלרש באורח בלתי ידוע לשום איש והשיג עבודתו בבית המרחץ. מדי פעם היה פונה לרב המקום בבקשות ובתחנונים, כי לכשימות יקברו אותו בבית הקברות היהודי, ובדברו היה מתרגש וקורא בהתלהבות שאינו ערל.

ר׳ לייזר קומפוטניק

קומפוטניק — „מכין ריבות" כביכול נהיה כינויו של עגלון הביוב... הוא היה גר ברחוב „ארגנטינה". לא ידענו על שום מה קוראים לרחוב „ארגנטינה". הרחוב נמצא בקצה המזרחי של העיירה, אחרי ה„ווגזאל" (תחנת הרכבת) וייתכן שבגלל ריחוק המקום ממרכז העיירה, כינוה בשם ארץ רחוקה. זכורני שליצני הדור היו אומרים, כי משם, מ„ארגנטינה", זורחת לנו השמש כל בוקר.

לר׳ לייזר היתה עגלה רתומה לסוס גדול ורזה. החבית שעל העגלה פתוחה וחסרת מכסה. עוזר לעגלון היה צועני.

במשך הימים היה תר אחרי עבודה, מסתובב בכל רחובות העיר וסימטאותיה, מקווה להזמנות ובין היתר היה נכנס לתוך החצרות לראות ו„להריח" בעצמו אם יש בתוכן סכוי לעבודה.

מאוחר בלילה היה רותם סוסו המפורסם (כ„סוסה"-ה„קליאטשה" בסיפורו של מנדלי מוכר ספרים) לעגלתו ולוקח עמו את הפועל הצועני, ועד אור הבוקר היו מסיימים תוך מאמץ את עבודתם בכי טוב.

ובהמצא פתרון סאניטארי כזה, לא נזקקו תושבי עיירתנו לא לבור שופכין ולא לדרכי ביוב אחרים.

למרות הדרגה הנמוכה ביותר של סוג פרנסתו היה הוא אב לבנים טובים, שיד המקרה קבעה שמרחוב „ארגנ־טינה" יהגרו למדינת ארגנטינה.

ר׳ יואל מלמד וחתנו „הכליזמר"

ר׳ יואל מלמד היה איש יפה מראה, כרסני ובעל זקן רחב. ואם כי היו עוד „מלמדים" בקלרש היה הוא היחסן שביניהם. ועל מה בעצם היתה גא־וותו? איני יודע. למדן גדול בתורה לא היה אבל היתה לו בת יפה מאוד ושמה חייקה, ונראה לי שעל בתו היפה הזו היה עיקר גאוותו. וחייקה זו נישאה לאיציק „כליזמר". איציק לא היה יליד קלרש. הוא בא מעיר אחרת. והנה אף הוא היה יחסן, יותר מיתר הכליזמרים שבמקום. את יחוסו זה כבש בצדק: עד בואו לקלרש היו נוהגים לסדר את החתונות באורוות סוסים. היו מנ־קים היטב את רצפת האורווה, מכסים את הקירות בסדינים לבנים והא לכם אולם „מותאם" לחתונות.
הופעתו עם תזמורתו גרמו כפי הנראה למחשבה, שאכן לא נאה לקיים חתו־נות באורוות. ואמנם, דוד ברגינר, הסו־חר העשיר, הוא הוא אשר בנה והקים ה„זאל" (אולם) הראשון בקלרש. ואז התעשרה תזמורתו של איציק גם במק־הלה. מי ישכח ביצוע ה„דוינות" של איציק כליזמר ופמלייתו. החתונות לרוב היו נמשכות עד אור הבוקר ואז היה איציק ותזמורתו מלווים את החתן־כלה בנגינות שקטות עד לחדרם.

פרס־יעול ליצחק אלוני

שמחים אנו מאד על כך שיצחק אלוני, בן־עירנו, זכה לפרס על שם אליעזר קפלן מטעם המכון לפריון העבודה בישראל.
יצחק אלוני עלה לארץ בשנת 1913, עבד כפועל בבית־חרושת, בפרדסים ובסולל־בונה ובשנת 1927 נתמנה לפקיד בכיר בחברת החשמל, תחילה בנהריה ואחרי כן בחיפה, תל־אביב ולבסוף בתחנת הכוח בסכריר, בה הפליא לע־שות. בכל אשר עבד הצטיין והוכיח מסירות, יעילות שיש בה חסכון מכסי־מאלי למוסד, פריון־עבודה עצום, דיי־קנות והיו הישגיו יוצאים מן הכלל. ללא עוזרים עבד כמעט כל ימיו, ובסכ־ריר דיווח יום־יום על עבודת 800 עוב־דים קבועים ומאות עובדים זמניים וערך בדיקת חשבונותיהם של 500 קבלנים שעסקו בהקמת מפעל שהושקעו בו חמישים מיליון לירות ולא עוד אלא שגם הכין הערכות מדוייקות של ההו־צאות לעתיד.
כששאלוהו, כיצד יכול הוא לשאת בעול הכבד הזה סיפר: פעם הרים גברתן בקרקס פר ענקי בשתי זרועותיו. תמהו על גבורתו. הסביר הגברתן: פר זה

נולד ברפתי, ויום־יום הייתי מתאמן בהרמתו ובקלות הייתי מסתגל לתו־ספת הקלה במשקל שבכל יום וכה עברתי מן הקל אל הכבד — — —
שטר־מתן־הפרס מונה את מעלותיו: **„התמסרות מיוחדת לעבודה, הצטיינות בפריון־עבודה אישי גבוה מעל לרגיל ויוזמה מתמדת בהכנת פישוטים בע־בודת ריכוז החשבונות — —".**

אך ראוי הוא להוקרה על מדה של נדיבות רוח, שכן נדב חלקה בת שני דונמים ברמת־גן להסתדרות הפועלים כדי להקים עליה בנין של קופת חולים. גאים אנו על בן עירנו זה והננו מברכים אותו באריכות ימים טובים, שבהם יזכה ויראה גם בהתפתחותה של מדינת ישראל, דבר שבכל פעולות חייו הת־כוון לו.

יצחק אלוני עונה למברכיו בעת קיום טקס מסירת הפרס לידו

בין
גויים

א· חרובי

ר' שמואל קרנר ובנו

כאן בא אני לספר על אישיות, בן קלרש, שמתחושת הגולה כהשפלה לאומית החליט ובשנת 1890 עלה לארץ ישראל והתיישב בראשון לציון· מפיו עוד הס־פקתי לשמוע עלילת המקרה אותו אש־תדל לרשום בנאמנות רבה·

ר' שמואל נחשב לסוחר גדול בעיירתנו· עיקר מסחרו היה באגוזים, שזיפים ויינות· בחודשי הסתיו היתה חצרו הגדולה מתמלאת פירות שונים· את האגוזים היו רוחצים בכלי עץ גדולים, מייבשים ומבררים לפי טיבם וסוגם, — מין ראשון, שני ושלישי, — וממלאים בהם את השקים· את השזיפים היו מייבשים, באמצעות תנורים, עד שהם היו מצטמקים מחום האש· לאחר מכן היו שמים אותם בחביות ומין מסויים של שזיפים, משובח ביותר, ארזו בתי־בות קטנות· את היין היו מכניסים לחביות בעודנו טרי (תירוש — „מאסט") ורק לאחר שתסס, היו סוג־רים את החביות בפקקים· כל התוצרת הזאת היתה מיועדת לייצוא למרחבי רוסיה· רווחיו של ר' שמואל היו הגו־נים למדי, בכל זאת נטש האיש מסח־ריו־מפרנסיו ועלה ל„פלשתינה"· מה אילץ אותו לעשות כן?

והנה סיפור המעשה:

בן ובת היו לר' שמואל קארנער· הבת למדה לקרוא ולכתוב יפה אידית ולימים היתה נוהגת לקרוא את התפי־לות כ„פירזאגערין" בבית הכנסת בימים הנוראים באזני הנשים, שלא ידעו צורת אות· מתוך ה„צאנה וראינה" היתה קוראת ומבארת באידית כל פסוק ופסוק, והנשים היו מאזינות לדבריה בכוונה רבה· השכלה גבוהה מזו לא קיבלה, כי הרי אסור היה לאשה בימים הם לשקוד על השכלה, ככתוב „המלמד את בתו תורה כאילו לימדה תיפלות"·

את בנו שלח ר' שמואל ל„חדר"· חרוץ מאוד היה הבן וגם למד בחריצות, וב־יום השבת היה קורא באוזני אביו את פרשת השבוע מהחומש („מעביר זיין די סידרה") עם הטעמים, אולם, בה־יותו מוכשר עד למאוד ובן לאיש עשיר נשלח על ידי אביו לכרך הגדול לקנות דעת בגימנסיה· וזה היה הגורם שהמ־ריצם לעלות ארצה·

באותה הגימנסיה למדו גם בנו ובתו של הפריץ, והיות והיו בני עיירה אחת הם התיידדו וקשרו קשרי חברות· בער־בים היו הולכים יחד לאסיפות ושם קלטו הרצאות על אידיאלים נשגבים, כגון אחוות עמים ואהבת האנושות בלי הבדל דת וגזע· בימי החופש מלימודים, בחודשי הקיץ בהיותם חוזרים הביתה לקלרש, היה נוהג הבן של ר' שמואל לבקר אצל חבריו אלה, הבן והבת של הפריץ, וכה מקובל היה כאורח בביתם, עד כי השוער היה נותן לו להיכנס לארמון הפריץ בכל עת·

באחד הימים, בבואו לבית הפריץ, מצא את בתו יושבת לבדה וקוראת ספר· לשאלתו, היא סיפרה לו כי אחיה נסע לעיירה הסמוכה, כי יום השוק הת־קיים שם· והנה תוך כדי השיחה היא הציעה לו שמכיוון שמחניק וחם בחדר, ייכנסו לגן, ושם יקראו בצוותא בצילו

של אילן. הסכים ועשה כדבריה. לאחר זמן מה הצעה חדשה בפיה: לרכב על סוסים ולדהור בשדות ובהרים. גם את הזמנתה זו קיבל ברצון. מיד הובאו שני סוסים אבירים, חבושים באוכפים ולאחר רכיבה ודהירה של שעות מספר הם חזרו. בשובם היה כבר בן הפריץ בבית. האחות סיפרה לו בהתלהבות על הטיול הנהדר שערכו ותוך כדי שיחה הוציא אחיה מכיסו סיכת זהב, שהיתה משובצת אבנים יקרות והגיש אותה לאחותו — כשי. היא שמחה מאוד ובין היתר שאלה למחיר הסיכה ההדורה. אחיה ענה לה להפתעתה, שכלל לא שילם עבורה כסף והוסיף לספר באוזני שניהם כי בעיירה שביקר בה פרץ פוגרום, הגויים באו לעיירה והשתוללו והתעללו ביהודים, שדדו חנויותיהם, והרבה סחורות זרקו לר־חוב. והנה את הסיכה הזו הוא מצא ברחוב. החבר היהודי גילה סימני עצבנות, התמרמר מאוד ופנה לבת בהרמת קול ואמר שלא תקבל את הסי־כה. הוא ניסה להסביר לה שזהו גזל אכזרי ואסור לה לעשות כדבר הזה. הצעירה נעמדה דוממה, אובדת עצות ולא ידעה מה לעשות. במבוכתה כי רבה, ועיניה החומדות את התכשיט, השתדל בן הפריץ להסביר לחברו הי־הודי, כי אין זה גזל מצידו, היות וידו לא היתה בפוגרום וכי מצא את הסיכה ברחוב. אולם הצעיר היהודי בשלו: זהו גזל!! וכאן החל ריב דברים שעבר גם לריב ידיים ולמכות נמרצות. האחות המבוהלת צעקה וקראה למשרת. בן הפריץ — כעסו בער בו, וציווה על המשרת לגרש את חברו היהודי משטח הארמון. תפס המשרת את הבחור בבגדו משכו עד לשער וזרקו החוצה ואת השער נעל מאחוריו.

הבחור היהודי הלך הביתה בראש חפוי. לפני הגיעו לביתו שוטט בשדות שקוע במחשבות. לא יכול היה להשיג כיצד קרה הדבר? הרי הם השתייכו לחוג אחד שסיסמתו היתה אחוות עמים בלי כל הבדל דת, והנה בן הפריץ וכן אחותו לא גילו עצמם טובים מהה־מון הפרוע. בהגיעו הביתה הרגישו הו־ריו שאכן נרגז היה בנם, אך לא שאלו־הו לפשר הדבר. למחרת בבוקר, כאשר השכים האב לצאת בחיפזון לבית הכ־נסת ל„סליחות", כי ימי חודש אלול היו הימים, קם גם הבן ונלווה אל אביו. הדבר היה לפליאה בעיני האב, שלא הבין מה היה לצעיר־הגימנזיסט בהצטרפו לאמירת סליחות.

בשובם הביתה, כאשר ישבו לאכול את ארוחת הבוקר, פנה הבן להוריו ואמר להם שהנה הוא עומד בפני בעיה קשה, ושהוא מבקש את עזרתם. הוא טען, שברצונו להיות אדם שלם, יהודי שלם ולא מתבולל או נוצרי גמור. במלים אחרות: או להתנצר או לעלות לארץ ישראל.

ר' שמואל קארנר, התעלה בשיחה זו כאב מסור ויהודי נאמן, ועודד את בנו לקראת הבחירה לעלות לארץ־ישראל. — אמנם ביקש מבנו בהיותו בחור מוכשר ומשכיל שלפני נסיעתו לארץ ישראל, יוסיף ללמוד באוניבר־סיטה ויקבל תואר דוקטור, בהזהירו שבכל זאת תנאי החיים בפלשתינה יהיו קשים.

אולם הבן הגיע לקיצוניות וקבע שבר־צונו לא לדחות יציאתו לארץ ישראל. וההכרעה נפלה. הבן קיבל הכספים הדרושים מידי אביו ונסע ארצה.

אחרי זמן לא רב, חיסל ר' שמואל את

עסקיו המשגשגים ועלה ארצה יחד עם כל משפחתו והתנחל בראשון לציון. הוא קיבל חלקת אדמה מאדמת הברון רוטשילד. נטע כרמים ובנה בית בן שתי קומות, חי חיי שלווה. נטע בחצרו חורשה, חי חיי שלווה וזכה לשיבה טובה.

ס. ק.

פעולות הגנה בשנת 1917

המהפכה שהתחוללה בשנת 1917 נתקבלה בקלרש בשמחה וחרדה כאחד. פחדו שמא תגרור גם מהפכה זו מעשי אלימות נגדם.

עם המהפכה נסוגו הכוחות הצבאיים הרוסיים שנמצאו בחזית דרום מערב, עברו לגרמניה ומשם דרך בסראביה לאוקראינה ובדרך נסיגתם השתוללו החיילים באי אלה נקודות יהודיות ובזזו רכוש. כח משטרתי שיוכל לעמוד בפרץ במקרה של פרעות לא היה ובימים ההם אין מלך ומשטר ברוסיה וכל איש הישר בעיניו יעשה. המצב הלך והחמיר. ננקטו צעדים ראשונים לבלימת הרע, גזרו על כל בתי המרזח שהיו על פי רוב בידי היהודים להיסגר ולא למכור משקאות חריפים לחיילים, ולמרות הכל נראו חיילים שכורים בעיר שניסו להתפרץ לבתים ורק באמתלה שקיימות כביכול מחלות מידבקות מנעו אותם מפריצות.

והנה הופיע בקלרש ליובה רוזנברג שבא מלונדון להתיעץ עם אביו יוסף בעניני עסקיו שסבלו בגלל המהפכה הרוסית, כי הסחורות שנשלחו מהמושבות הבריטיות לרוסיה ירדו לטמיון. ליובה, חניך תנועת פועלי ציון וממקורביו של בורוכוב תפס מיד שהמצב הבטחוני בקלרש הוא בכל רע.

ביחד עם מנהיגי העיר קרא לאסיפה בבית הכנסת של החייטים והוא, ליובה רוזנברג ואתו בן־ציון סדיגורסקי, יצאו בקריאה ליהודי קלרש לא לסמוך על נסים אלא לקחת את גורל הבעייה בידיהם שאם לא כן עלול לקרות מה שקרה בשנת 1905 ובממדים גדולים יותר.

„לא ניתן צווארנו לטבח, את ילדינו לחרב ובנותינו ונשותינו לחרפה ורכושנו לבז, אמר ליובה, עמוד נעמוד על המשמר בכוחות עצמנו ונהדוף כל נסיון של פורעים". במקום אורגנה ההגנה העצמית. נרכשו כלי נשק בכסף ובפריצות מחסני הנשק של הצבא הרוסי הנסוג, כל הנוער גויס לשמירה (אובחוד) ביום ובלילה ולמד לאחוז נשק, בשעת הצורך. גם פרשים על סוסים שמרו על הקשר, והעבירו בן־רגע ידיעות על כל מאורע שקרה (כי טלפון בקלרש לא היה) וכשהיה צורך בתגבורת נעשה הדבר במהירות ובדייקנות. בקיצור: ההגנה עמדה על המשמר, העבודה נעשתה בתכנון, משמעת, ובמסירות ללא גבול.

היין שאוחסן במרתפי העיר או שהיה חבוי במקומות שונים בעיר נשפך על ידי אנשי ההגנה בלילות בלי כל התנגדות מצד בעליהם, למרות שזה היה

לפעמים כל הונם. הם הבינו לצורך השעה וקיבלו עליהם את הדין בלי כל התנגדות. גם לסבא שלי יודל גרינברג ז״ל נגרם נזק רב ועשרים חביות יין שהיו מוסתרות במחסן־עצים נש־פכו לתעלה.

בן ציון סדיגורסקי נבחר לראש ההגנה ועוזריו היו דודיל מיטס, לייב לזבניקוב ואברהם רוזנברג בן הזקונים של יוסף רוזנברג ואחיו של ליובה הנ״ל.

אחי הבכור מנשה היה פרש בהגנה, והיות ואבי ז״ל היה עדיין בארגנטינה וכל בית היה חייב לקחת חלק בהגנת העיר הייתי אני בשמירה על אף גילי הצעיר. היו מקרים שגם נשים גויסו לשמירה מחוסר גברים בבית.

העיר נחלקה לאזורים, ובכל איזור הת־הלכה קבוצת שומרים (8—10 איש ואשה) עד שנפגשו בקבוצת שומרים של האזור הגובל (שמירה ניידת). בשני קצות העיר ישבו הפרשים. אנשי ההגנה העצמית היו מלובשים בגדי צבא כחיי־לים לכל דבר וגם מצויידים היטב. במקרה של התנפלות או פריצה של חיילים הוזעקו מיד אנשי ההגנה על ידי אנשי „האובחוד״ אשר ידעו לחסל כל הפרעה.

בסיפוק יש לציין שהודות לפעילות ההגנה העצמית, עוז רוחם ומסירות המתנדבים ניצלה קלרש בעת נסיגת הצבאות מהחזית האוסטרית ולא סב־לה נזקים רציניים בנפש או ברכוש.

י. א.

הגויים שבעיירה

האחים גרינקוב — זכותם היא, שנז־כירם כמקדמי עיירתנו מבחינה מודר־נית־טכנית. היו אלה אנשים בעלי מרץ ומעוף והם אשר זיכו את עיירתנו ור־חובותיה ברשת תאורה חשמלית. גבו־הי־קומה היו עד למאוד וחסוני־גוף. בסביבתנו לא מצאנו בני־אדם שיוכלו להתמודד אתם בגובה קומתם. אמנם גם בעל עגלת־משא (קיטיגיניק) שמואל „פולטרה ז׳יד״ ובניו וכן בניו של שניאור ספיר (הקצב), — בערל ושלמה, לא קוטלי קנים היו בגופותיהם החסונים והתימורים, אולם הגרינקו־בים עלו עליהם „משכמם ומעלה״, ולכן אלה לא רק בזכרונך מופיעים, הם צפים גם בדמיונך — מעין אסוציאציה בינם לבין... עמודי החשמל הגבוהים שהותקנו בעיירה על ידם.

הם לא היו אוהבי ישראל. אך גוי אחר, הכרתי והוא אוהב ישראל הלא זהו „פוטשטיליון״ (הדוור) „ניקו־לאי דער קרומער״. גם הוא גבה קומה וצולע על רגלו האחת. הוא שיתף עצמו תמיד בשמחות של יהודים, ולהבדיל, בצערן של המשפחות. כי כזהו „טבעם״ של מכתבים: יש והם מבשרים בשורות טובות, ויש אשר בכוחם לפצוע עמוק בנפש בהביאם „בשורות־איוב״. לכן כה לבבי־משפחתי היה „גוי״ זה ביחסו לתושבי העיירה. ראה במקבלי המכ־תבים שמחה ושמח אתם, צער —

והיצר עמהם. הוא גם דיבר יידיש כיהודי ממש. היה מכריז „א בריוו פון אמעריקא", „ארגענטינא" ו„פאלעס־טינה" ומכריז שמות המקבלים ושמות המהגרים ושולף מתיקו הגדוש את המכתבים.

חיה מלמוד-אברמוביץ

התכתשות עם גויים

חורף 1924. ימי חנוכה. מזג האויר החורפי עדיין איננו בעיצומו. במשך היום השלג מפשיר, ובלילה הוא קופא ונהפך לכעין מעטה של זכוכית וההלי־כה ברגל בתנאים אלה קשה במיוחד. אליעזר (לוזר) פאגיס — שכינויו „האדום"—וחברו יוסיל סאלטר טיילו לתומם ברחוב המוסטוביה ופתאום ניגש גוי צעיר וביקש לדעת מה השעה והנה טרם הספיקו לענות, סטר הלז בפניו של אליעזר ונסתלק כהרף עין. ואליעזר זה ידע רק להרביץ — ולא לספוג מכות. ברגע הראשון נדהם, אך מיד התאושש, תפס את המקל שביד חברו, פתח בריצה והשיג את הגוי וניסה לגאול עצמו מחרפת המכה שקי־בל, ואותו גוי, סטודנט־קוזיסט לא מקומי. הגוי ספג מכות נמרצות, אך התהפך הגלגל ורגלו של אליעזר מעדה, הוא נפל ארצה ויד הקוזיסט על העל־יונה. בינתיים הזעיק יוסיל תושבים מהבתים הסמוכים והסטודנט הצליח להסתלק.

המקרה קרה בשעה שמונה בערב. השניים נכנסו לדירה הקרובה, דירת ריבה בודייסקי וסיפרו לסקרנים את אשר קרה. בין הנוכחים בבית היה גם אורח מקישינוב שהתכוון לנסוע באותו הלילה ברכבת של חצות. בגלל מקרה המכות ביקש האורח מהשניים שיל־ווהו עד הרכבת. הם הבטיחו לו. אליעזר (לוזר) ניגש לדירתנו ביקש מאבי צבת והלך. עבר על יד דירת ישראל כליזמר וביקש מבנו שמעון שיצ־טרף אליו.

רבים לבטח זוכרים שבקלרש גופא, היה סניף החלוץ ובחורים ובחורות ממקו־מות שונים הגיעו „לעבור הכשרה"

בקלרש. אחת החלוצות ריבה דרזור, עמדה לעלות ארצה באותו ליל המק־רה. כל חברת החלוצים ועוד חברים אוהדים, הלכו בסך ללוותה, וחזרו בשלום פרט לשנים מהם שהשתהו בת־חנת מסילת הברזל וחזרו לאחר שעה קלה.

לוזר ושמעון עדיין נמצאו בשטח תחנת הרכבת. והנה הופיע ה„אמפאגאט" (מנהל התחנה) בלווית הסטודנט מיור־דענו והם מתקרבים לשמעון אשר הח־זיק בידו את מקלו של סאלטר. הסטו־דנט הכירו ו„השף־דה־גרה" אסר אותו. שמעון אמנם היה בחור גברתן רחב כתפיים וחסון, אולם במבחן המציאות נתגלה כפחדן. הוא רעד מפחד וביקש מלוזר שלא יעזבהו לנפשו. ואמנם לוזר התקרב ושאל את השף האיום שלו במאסר. ה„אמפאגאט" היהיר ראה בכך התנהגות של חצוף והפנה פנסו כלפי לוזר. לוזר לא התמהמה, הוציא הצבת מכיסו והלם לראשונה בפנס ואחר כך בפניו של ה„אמפאגאט" שנפל מתבוסס בדמו, ומספר שיניים שלו נעקרו ממקומן. השניים, לוזר ושמעון, הצליחו להימלט והגיעו בריצה לאחד הבתים, נכנסו פנימה ובפנים אז חגיגת חנוכה משפחתית. הם הצטרפו לחוגגים כאילו לא קרה דבר.

בתחנת הרכבת השמיעו „אלארם" (אזעקה) והדבר הגיע לאוזני ה„בודו־טשניק" (שומר המסילה) וזה בראותו שני בחורים־חלוצים מתקדמים בדרך המסילה רדף אחריהם והחזירם לתחנה.

עד אור הבוקר התעללו בהם במכות רצח. למחרת בבוקר, נודעו פרטי המק־רה של הכאת החלוצים ומצבם הח־מיר עד כדי גסיסה. כל העיירה נהייתה כמרקחה. החנויות נסגרו. ראש העיר גבריאל קוגאן פנה למוסדות הממשלה והשתדל להוציאם בערבות. תשובת השלטונות היתה חמורה ביותר: תוך 12 שעות יועמדו שניהם לדין צבאי בפני שופטים מיוחדים והמשפט ית־קיים ב„וולוסט".

לוזר, בשמעו את פרטי הדבר, התקשר עם קוגאן והצהיר שהוא מוכן להסגיר את עצמו לשלטונות ולשאת בכל הק־שור למשפט ולפסק הדין, כדי שישו־חררו החלוצים.

אולם, אחרי התיעצות קבעו שיש לח־כות לתוצאות הראשונות של המשפט. תושבי העיירה נהרו לבנין ה„וולסט" וגילו עירנות רבה במתרחש. כולם רצו להיות נוכחים במשפט, אך הוא הת־נהל בדלתיים סגורות.

רצה הגורל וה„אמפאגאט" אחר להגיע לבית המשפט יחד עם עדי השקר שלו, כי הוא היה נזקק לטיפול רפואי ממו־שך. בהופיעו חבוש כ„פצוע ממש" היה זה באיחור רב ובית הדין פסק בינתיים להוציא את השניים בערבות.

לאחר התפתחות זו הוחלט בהתיע־צות של פרנסי העיר שלוזר יסגיר את עצמו. החלוצים שוחררו, הבריאו והת־אוששו, והחישו את עלייתם ארצה. הפרידה מהם היתה לבבית והמונית. ולענין המשפט — בעזרת עורך דין מפורסם התגלגלו הדברים שפסק הדין קבע תשלום זעום של 200 ליי — כקנס ובכך נסתיימה הפרשה.

רבקה בודייסקי־תאומים

כך התגוננו

אכן חיינו באטמוספרה של איבה. זוכרת אני אספת־אזכרה למנהיגנו ד"ר הרצל, בשעה שהקוזיסטים השתוללו ברומניה כולה ואיימו גם על עיירתנו... האולם היה מלא עד אפס מקום. דממת מוות שררה באולם, הכל מהרהרים: מה ילד יום... והנה עלתה העלמה בורדן ודקלמה שיר „זר פרחים על קברו של הרצל", והיה הדקלום מוצלח. הקהל שר שירי־ציון, אך יגון עמוק אכל את הלב. בשירת הימנון התקווה סיימנו אך התקווה היתה רחוקה מאתנו.

לאחר ימים שוב התפשטו שמועות בעיירתנו, שגייסות מ„גוורדיות־הברזל" — הקוזיסטית אנטישמית — עומדים לעלות על בסראביה כדי לעשות שפטים ביהודיה. חלחלה ופחד־אימים אחזו גם את תושבי עיירתנו. אמנם לא חסרו חוליגאנים מקומיים שהטרידונו מדי פעם, אך הפעם מדובר היה במחנות סטודנטים יוצאי אוניברסיטאות שונות (כלומר חוליגאנים אינטליגנטיים...) שתפקידם הקדוש הוא „לשחרר את עמם וארצם מהשפעה יהודית ושלטון־יהודים, כביכול, הגוזלים את עושר מדינתם".

עוד זכורים עמי הלילות בהם אנו נטולי שינה, מתכוננים לפגוש פני הרעות. טוב היה לראות את „הימין והשמאל" מאוחדים בהערכת הסכנות. אלה ואלה ארגנו שורותיהם להגנה עצמית, אם כי נשק חם לא היה ברשותנו, וכלי ההתגוננות היו אז רק מקלות ואבנים. אנו הנשים התכוננו למלא תפקיד בעזרה ראשונה.

כל רכבת שעשתה דרכה מרומניה הישנה REGATUL VEC בימים ההם גרמה למתיחות, והיינו נושמים לרווחה בהתחוור לנו שאין רכבת זו או אחרת נושאת עמה הפתעות.

זימן המקרה שדווקא בימי חנוכה „כיבדו" אותנו בביקור קבוצת פורעים. אותה שעה נמצא הנוער הציוני המקו־

מי באולם ה„מכבי" כשהוא עסוק היה במרץ רב בחזרות לקראת נשף חנוכה גדול. לפתע פתאום נשמעו צעקות וצ־ ווחות קורעות־לב שהגיעו מהרחוב: הקוזיסטים הגיעו! התושבים נסו לכל עבר כדי להינצל מפגיעות. אך בני הנ־ עורים לא נפלה רוחם עליהם והם גייסו „כלי נשקם" ופנו לפגוש את הפור־ עים. רבים פרקו אבני כביש ה„מוס־ טובויה" והפכום לאבני־התגוננות. הסטודנטים אשר הגיעו ברכבת נעו בשורות מלוכדות בכיוון ה„מוסטובויה" כשהם מלובשים בלבוש לאומי־רומני טיפוסי וחולצותיהם מעל מכנסיהם, ופיהם השמיע את ההימנון האנטישמי: Jidani ne Sugrumă națiune.

לא עברו רגעים רבים והם התחילו בש־ בירת שמשות ופגיעות בעוברי דרך וגם בחדירה לבתים לשם הרס ופגיעות בא־ נשים. נשמעו צעקות נשים החרדות לשלום ילדיהן ששיחקו אותה שעה ברחוב, וצעקות הילדים הנפחדים ורעש סגירת החלונות והתריסים במהירות הבזק.

הסתערות הפורעים נמשכה עד אשר נתקלו ב„קיטיגיניקעס" (בעלי עגלות משא) ובעגלונים שמקום חניית עגלו־ תיהם היה על יד הגשר שבקירבת רחוב „אונישקני" וקבוצות נוער אשר הספיקו בינתיים להגיע ממרכז העיירה. כשנפ־ צעו אחדים מהפורעים באבנים שנזרקו עליהם חשו „חבטה" והריצו צעדיהם לעבר מסילת הברזל. נהג הרכבת שחי־ כה להם, אספם לתוך הקרונות והר־ כבת הסתלקה.

„נשף־חנוכה" שהיה מיועד לאותו ערב התקיים במועדו, אך צל המאורע הט־ ביע את חותמו על „ערב" זה כשמצב־ הרוח של הנוכחים לא יכול היה להשתנות.

א. ק.

שנאת יהודים

החלטתי לעלות ארצה באה לי לאוו דווקא כתוצאה מהחדרת תורת הציו־ נות לראשי על ידי מנהיגי הנוער הציוני בקלרש, אלא משום מעשי ידיהם של הסטודנטים שונאי־ישראל, אשר בעיר האוניברסיטאית יאססי. וכך קרה הדבר:

נרשמתי לפקולטה לרפואה ומיד עם התחלת הלימודים בשנת 1931 פנה אלינו הפרופסור שומוליאנו, הוא גיסו של צורר היהודים הידוע לשימצה פרופסור קוזא, בזו הלשון:

„היהודים ישבו על הספסלים האחו־ ריים, ואם אין הדבר מוצא חן בעי־ ניהם יסעו להם לפלשתינה!" רוב הס־ טודנטים היהודים צייתו להוראה מבי־ שה זו והחלו נעים לקראת הספסלים האחוריים ותפשו שם מקום. ואנו קו־ מץ של חמישה־ששה צעירים, שקומתה הזקופה של ציון השתרשה כבר בלבו־ תינו, נשארנו יושבים על הספסלים הקדמיים. הפרופסור ישב לו ללא כל פעולה והסטודנטים הנוצריים סובבונו, תפסו אותנו וגררונו החוצה תוך מאבק

קשה ועקשני, מלווה צריחות ובעיטות, עשרה חוליגנים כנגד אחד משלנו, בעוד שחברינו שהספיקו לסגת לספסלים האחוריים לא פצו פה ולא באו לעזרתנו.

למחרת לא ראיתי שוב את שומוליאנו והוא לא ראה אותי עוד בין כותלי הפקולטה שלו: נרשמתי לפקולטה למשפטים. לכתחילה היה שם הכל שפיר, שום השפלות ובזיונות עד להת־חלת השביתות הגדולות נגד חוק לשכת עורכי הדין. היה זה חוק שהאריך את תקופת הלימודים בפקולטה למשפטים משלוש שנות לימוד לארבע ומבלי שיהיה לשביתה זו כל קשר לסטודנטים היהודים החלו הרדיפות נגדנו.

באחד הבקרים הולך אני וחברי ללי־מודים דודיק שוורץ — בנו של סוחר עצים סיטונאי בקלרש, ומתקרבים אנו לכניסה הראשית של הפקולטה. מיד הבחנו בתנועה בלתי רגילה והבינונו שמשהו יתרחש. לפתע התקרבו אלינו כעשרה בריונים ודרשו מאתנו לחזור על עקבותינו. סטודנט אחד כפרי „ידיד" שעזרתי לו, אגב, באחד המבחנים לוחש לחברו בהצביעו עלי —

— „זה היהודון שלי"...

מיד תפסוני שלושה מהם, אחזוני בי־דיהם בלי שאוכל לזוז ושלושה מהם המטירו מכות נמרצות על ראשו וכתפיו של דודיק. לאחר זאת הרפו מאתנו. אחד מהם אפילו הרים את כובעו של דודיק והחזירו לו (אכן, לא חסרי ני־מוס היו).

המחזה הזה והחוויה המרושעת הזאת פעלה עלי יותר מכל תעמולה ציונית רגילה. עד כאן לא חזיתי איך מכים יהודי באשר הוא יהודי. אמנם כן ראיתי פעם בקלרש דם יהודי נשפך על ידי אנטישמים. היה זה כאשר יוסלה טרוגמן נדקר בסכין ונפצע על ידי סטודנטים אנטישמיים: חזרו אז מכינוס שונאי ישראל במחוז וקבוצה קטנה נסעה בעגלה מתחנת הרכבת בדרכם לכפרם. משהגיעה העגלה ליד ביתם של דוד׳ל ומאיר גולדשטיין, נז־דמנו במוסטוביה קבוצת נערים ובי־ניהם יוסלה טרוגמן. לפתע ירד אחד הסטודנטים והתקרב לנערים, שלף סכין ודקר את יוסלה בכתף ובחזה. יוסל רץ עד לביתו של לוזר פגיס ושם על מפתן הבית נפל מתבוסס בדמו. משמעתי בחצרי את הצעקות רצתי לכיוון המוסטוביה והתקרבתי למקום בו היה מוטל יוסל. אחותו של לוזר ועוד מישהו הרימוהו, הכניסוהו לחצ־רם, פשטו את מעילו ואז ראיתי לרא־שונה דם יהודי שנשפך על ידי מרצחים שונאי־ישראל.

ובכן, המעשה אשר בכניסה לפקולטה למשפטים אשר בעיר יאססי סתם את הגולל על כל מחשבה של השלמה עם הגולה. באותה שנה כבר ביליתי בק־בוצות שונות של הכשרה אשר בחבל בוקובינה, ועם זאת ביקרתי מדי פעם באוניברסיטה כדי לגמור את לימודי. ביום בהיר אחד הקשבתי להרצאתו של הפרופסור דשקוביץ׳ מרצה לחוק בינלאומי צבורי על תפקידי חבר הל־אומים ופרשת המנדטים, ובין היתר הדגיש את המנדט הבריטי על ארץ ישראל.

כידוע היה פרופסור זה אדם בעל השק־פות הומניות ומתקדמות והיה בז לפ־עולות הסטודנטים שונאי ישראל. מש־גמר את הרצאתו והתפתח כרגיל ויכוח בצורת שאלות מצד הסטודנטים ותשו־בות מצד הפרופסור, אזרתי עוז וקמתי

ובצורה חד־משמעית הבעתי את דעותי בזה שהשקפת הסטודנטים חברי התנועות הרומניות הקיצוניות זהות זהות מוחלטת עם השקפת יהודי רומניה או עם רוב רובם של הנוער היהודי ברומניה. אמרתי שסיסמתם של מפלגת קוזא „היהודים לפלשתינה" וגם אנו הנוער היהודי פנינו אך ורק לפלשתינה. אדרבא במקום לעורר מהומות הנוגדות את הרגש היסודי ביותר של אחוות עמים, יוציאו הסטודנטים את מרצם בזה שידרשו מנציגם המהולל של ארץ רומניה בחבר הלאומים שר החוץ דאז ניקולאי טיטולסקו שישכנע את חבר הלאומים ללחוץ על בריטניה שתפתח את שערי הארץ לעליה יהודית גדולה מתפוצות הגולה.

ומאחר שחששתי שמחוץ לכותלי האוניברסיטה יתקיפוני חוליגנים ויעשו בי שמות, הוספתי לפני שהתישבתי: „ועכשיו מוכן אני לקבל את מנת המכות מצד מאזיני שבודאי יפרעו את חשבונם בחוץ".

הפרופסור הצדיק את הערתי, וציווה לנהגו לקחתני במכוניתו למרכז העיר יאססי וכך ניצלתי ממנה בטוחה של מכות.

אחרי הדברים האלה נאבקתי קשות לקבל את הסרטיפיקט, חלום־הפז של כל צעיר שהתגלגל אז בפלוגות הכשרה חקלאית. הדבר בושש לבוא מחמת המצוקה והמחסור מכיוון שבריטניה הגדולה היתה מקציבה סרטיפיקטים ביד קמוצה למדי, ומשגמרתי את חוק לימודי ואת השרות הצבאי נאלצתי בעל כורחי להתחיל לעסוק במקצוע עריכת דין בעיר קישינוב. היו אלה זמנים שבערי רומניה החדירו נומרוס קלאוזוס בלשכות עורכי הדין ורק בקישינוב אפשר היה עוד איך שהוא להרשם בלשכה.

מאורעות הדמים 1936—1939 פרצו כבר בארץ ולא עבר יום ללא רציחת יהודים בידי הפורעים הערביים. ואני במקום להיות אי שם בכפר סבא, קרית ענבים, ירושלים או ראש־פינה והרובה בידי, שכם אחד עם אחי אשר בציון, הייתי מסתובב באפס מעשה בפרוזדור בתי המשפט בעיר קישינוב. כדי שהגורל יתקלס בי החלה אז תקופת ביצוע החוק של בדיקת אזרחותם של המיעוטים בארץ רומניה ו....העבודה מרובה היתה והפרוטה זורמת לכיס.

למרות זאת זרקתי מאחורי את הגלימה, את הצוארון הלבן והמעומלן ואת העניבה השחורה, ומשהגיע אלי תור הסרטיפיקט — ברכתי על היציאה מרומניה ועל העליה ארצה.

מאז עברו 27 שנים, מאורעות הדמים, ימים ולילות בהגנת ירושלים, עטרות, „נוה יעקב", מלחמת העולם השניה וימי השואה, מלחמת השחרור, המצור על ירושלים, לילות אבו טור והר־ציון, מלחמת יאוש של מעטים מול רבים, אבל מלחמה בקומה זקופה, בהכרה ברורה שכל שעל אדמה הוא שלנו, וצריך להישאר שלנו ותוצאות מלחמתנו הקמת המדינה שלנו והנה זכרונות עיירתי קלרש שאהבתיה וחברי וחברותי, שאת נפשי קשרתי בנפשותיהם, והשאלה מנקרת במוחי ואינה נותנת לי מנוחה: „מדוע, מדוע לא עליתם כולכם ארצה, יחד אתי, או במבצע־המעפילים הכביר, היכן אתם חברי? למען מי ולמען מה ולאיזו מטרה נפלתם, הושמדתם, בשביל מה ובשביל מי?

י. א.

ליל אֵיֻמִים

(או — הוויה בעיירה „בטרם־פוגרום")

הפוגרום של שנת 1905 שפקד את עיירתנו לא נמחק במהרה מזכרונם של התושבים. במשך שעות ספורות הפילו חוליגאנים כ־70—60 קרבנות תמימים אשר „עוולם" היחיד היה בכך... שה־משטר הצארי לא חש מחובתו הפוליטי־מוסרי להגן על החלש ולפעול במרץ נגד תופעות ותופעות־לווי, של חוליגאניזם אנטי־יהודי.

רבים מותיקי וקשישי עיירתנו נשאו זכר ימים אומללים אלה בעצב עצור, וראו מחובתם לספר על כך לילדים ולנכדים. אולם אין שמיעה דומה לראיה. כדרכם של הבריות פצעים מגלידים, זכרונות מיטשטשים, והחיים דורשים את שלהם. אך מדי פעם בגבור נחשול הסתה אנטי־יהודי, קיבלה האוכלוסיה היהודית את הדבר ברגשות מעורבים. היעמוד לה הכוח להתגונן? התעמוד דעת הקהל העולמית לימינה? האם חושל דיו הכוח ההגנתי (הגנה עצמית) היהודי שנוצר יש מאין? בנקודה זו של התגוננות יהודית לא היתה קיימת הווכחנות הטיפוסית שברחוב היהודי בין ימין ושמאל. החוגים הציוניים הגיעו למסקנה שיש לחייב את „עבודת ההווה" (געגענסווארט־ארבעט) ותרמו חלקם לחישול אופי לוחם של הנוער הגלותי, והחוגים השמאליים מסרו לרשות התגוננות זו מיטב מרצם ואונם.

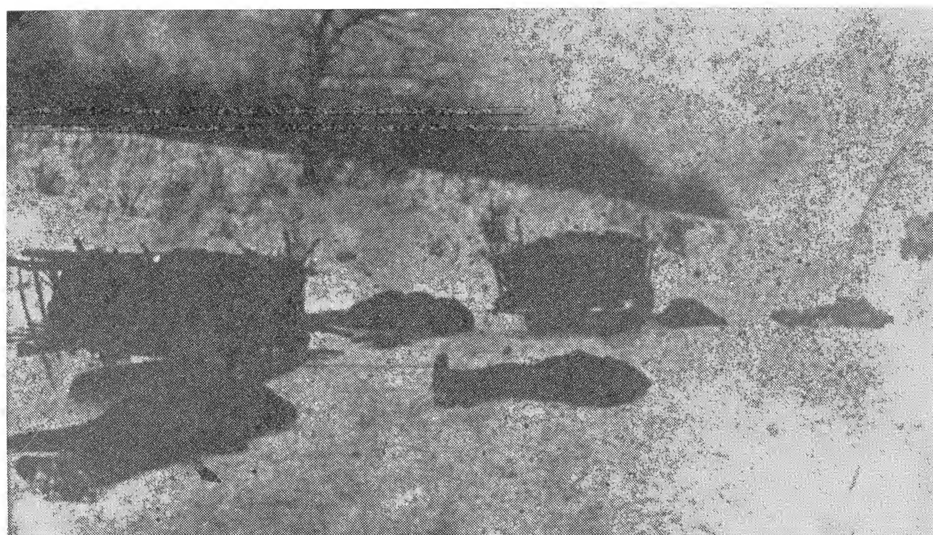
אירוע אחד שאמנם לא אימת „נבואה שחורה" להתקרבות ימי פורענויות לקלרש, יצר מתח־נפשי אצל התושבים

שמואל טקץ'

לכוננות של ערב־פוגרום ורישומו נשאר חרות בזכרוני, „כהוויה בטרם פורענות".

כמנהגם במשך דורות היו יהודים סוחרי מנופקטורה ובגדים מוכנים נוסעים לירידים שונים של כפרים מרכזיים המרוחקים מהעיירה. בנסיעה כזאת היתה תמיד סכנה. בדרכים לא־דרכים נסעו, והיה עליהם לחצות יערות, שבהם מארבי שודדים. חששו מאוד משוטטים אלה ורבה מאוד היתה שמחת המשפחה בחוזרם בריאים ושלמים מהירידים. לא פעם קרה שהסוחר המשוטט בדרכים חזר סחוט כולו ונפשו עגומה עליו, אך דאגתם לפרנסת ביתם הניעתם לנסוע גם בחורף, בימי גשם, קור וסופות שלג, בימי סערות ורוחות חזקות. לנוסעי הירידים הקבועים הצטרפו לא פעם „יורדים" שונים שניסו מזלם גם בכך.

גוויות הנרצחים מוטלות בתוך היער

בחורף 1930 יצאו ליומיים לירידים שבכפרי הסביבה: יואל טקאטש, יהודי גבה־קומה ורחב־כתפיים שכל תכלית חייו היה לקיים משפחתו בכבוד, בנו שמואל טקאטש, חברי האישי, ראשון מסניף „גורדוניה" שיצא להכשרה־חלוצית שהצטרף לאביו כדי לעזור לו במ־סעו ליריד, מנדל קוגאן, אדם מוכשר ולבבי, בעל נטיות אידישאיות־שמאליות, ואלתר שאמיס, גבה־הקומה, בעל הבלורית הגדולה, בעל מידות תרומיות, ישר־דרך לדוגמא, אוטודידאקט למופת וקומוניסט־אורטודוקס.

בהיגמר יריד אחד, ודומני שזה היה

קבוצת השודדים שנתפסה בפעולת בזק של ה„ז'נדרמריה"

בכפר הגדול בראגישה, עלו לעגלותיהם והמשיכו בטלטולי הדרך ליריד השני. בעברם בדרכם את אחד היערות העבותים של הסביבה נעצרו על ידי קבוצת שודדים. תוך כדי ביצוע השוד הכיר העגלון־הגוי את אחד השודדים ופנה אליו בקריאה: Măi George, ce faci?

רות הבזק. מבוכה, חרון וזעם אפפו את כל התושבים. היה זה בליל חורף קר, צח ובהיר. רבים כבר ישנו שנת ישרים. מבית לבית נמסרה בשורת־איוב זו. ללא אזעקה, ללא שימוש בפעמון־מעורר יצאו התושבים לרחוב ונוצרו מעגלים מעגלים של אנשים הד־

קהל רב בעת ההלוויה

(הי גיאורגי, מה אתה עושה) השודד שזוהה נבהל והחליט, שעל ידי סילוקם של כל ששת הנוסעים יימחקו העקבות, והחקירה לא תוכל לגלות דבר. הוא שיחרר נצרת אקדוחו ורצח את ארבעת הנוסעים היהודים ואת שני העגלונים — הגויים.

הידיעה על הרצח הגיעה לקלרש במהי־

נים במאורע. השערה רודפת השערה והימים הם ימי התפרעויות של ה־ "Gwardie de fièr" („גוורדית־הברזל") הקוזיסטית־אנטישמית.

הייתכן שזהו אות לבאות? היש לרכז ולנצל כל קורטוב של כוח־הגנתי יהודי, ולהיות דרוכים כדי לעמוד בפרץ? נמצאו אנשים שהקשו לשאול: איך יוסבר

הדבר שגם שני העגלונים הגויים נרצחו יחד עם ארבעת היהודים? אין איפוא לקבל בנקל את הדעה שיד זידונית־אנטישמית היתה ברצח זה, אלא ענין לנו במעשה שוד ורצח בודד. אולם ה„רגישות־היהודית" לא נותנת עצמה להשפעה קלה. נשמעו דעות והכרזות, חוזרות ונישנות, על ידי שונים, לא לנהוג קלות־ראש!

העירנות והמתיחות של התושבים אינה פגה. האדמה הקפואה וחריקת השלג מתחת לרגלי האנשים „הצטלצל" הפ־עם בצליל מיוחד — מעורר פחד. כל אותו לילה, כאילו היטו אוזן לרוחות השמים — מה הן מבשרות?

למחרת בבוקר התקשרו עסקני העיי־רה עם גורמים יהודיים מקישינוב והל־לו קיבלו הודעה ממוסדות־הממשלה מבוקרשט שהוברר למרכז השלטון כי רק מעשה שוד כאן והרוצחים כבר נתפסו. אז התחילו המוני תושבים לנוע לעבר ה„קלויסטר" ולהתקדם לכיוון הכפר, כי הגיעה השמועה שעג־לות־חורף נושאות־הגופות מתקרבות לעיירה ואכן הגיעו בשעות המוקדמות של אותו בוקר.

הקורבנות היהודיים הובאו לבית הט־הרה והנרצחים הגויים — לכפרם. הת־כונה לקראת הלווית הקורבנות היתה מיוחדת במינה. תנועות הנוער הציו־ניות קבעו צעידת־אבל משותפת של כל הזרמים. החוגים השמאליים גם הם התרכזו יחד. רבים ציינו את העובדה שזו הפעם הראשונה קיבלה הלוויה בעיירה צביון בלתי רגיל. נישאו כרזות־אבל והיתה זו יותר הפגנת־אבל מאשר לוויה מסורתית.

כדבר בלתי רגיל ומנוגד לצווי הדת הי־הודית, יש לציין את מקרה ההשתת־פות ההמונית של יהודי קלרש בלוויי־תם של שני האיכרים מהכפר. לא היה קץ לתמהונם של האיכרים. הם לא פסקו „לגלגל" בפרשה זו חדשים רבים לאחר מכן.

שתי המצבות של האב והבן יואל ושמואל טקץ'

י. א.

יחסים

ארץ „מבורכת־אלהים" היא בסראביה. אין תימה שעושר טבעי זה הצמיח בימי שלווה חיים שקטים „מדושני־עונג", אך חיי שלווה אלה הורעלו מדי פעם על ידי חוליגאנים, שערכו פרעות באופן ברוטאלי ביהודים.

אולם לצד תופעות־שנאה ליהודים נרקמו גם יחסים תקינים ולעתים אף נפשיים בין יהודים לבין גויים. זוכר אני מקרים שקשרים הדוקים ויחס לבבי ביותר נרקמו בין יהודי קלרש לבין איכרים שונים מכפרי הסביבה. יהודים שונים אף היו משתתפים בשמחות־משפחה של ידידים־גויים אלה, ויש שבאו ממרחק לשם כך, ומתנות בידיהם.

זוכרני מקרה שנהפך נושא לשיחת־רבים מבין תושבי העיירה. הסוחר העשיר בן עיירתנו מיכל גרוזמן עקר מושבו לגאלאץ, עיר נמל ומסחר מפותח שברומניה הישנה. באחד הימים הגיע מיודענו זה לקלרש ושם צעדיו לכפר סודובה הקרוב. התברר שאחד מידידיו (PRIETINI) מלפני הרבה שנים, השיג את המען שלו והעביר לו הזמנה לחתונת בנו. נרגש ונפעם מעובדת ההזמנה לא יכול היה האיש למנוע מעצמו את החוויה ואמר לכבד בנוכחותו שמחת ידיד־גוי ותיק — למרות היותו יהודי שומר מצוות. ועל כך הוא נתן את הדין כשרבים מבני קלרש רננו אחריו.

אך האנטישמיות כבעית דורות חדרה לדמם של הבלתי־יהודים, פעלה והכניעה גם רבים מבין הגויים שגילו יחס לבבי ליהודים. כל תעמולה אנטישמית נתקבלה על נקלה והפכה ידידים לאויבים. קורבנות יהודים רבים נפלו בימי הפוגרום של שנת 1905 ויותר מזה בימי מלחמת העולם השנייה.

נמצאו בין אחינו היהודים כאלה שרחשו אמון יתר לחוגי ידידים־גויים ולא העריצו למדי את פעולות הארס האנטישמי והנאצי וככה מצאו רבים מבני עיירתנו את מותם האכזרי.

יקדש זכרם בלבנו.

ס. ק.

אם המשומדת

בכפר סיפוטני או פטישני הקרוב לקלרש גרה אשה יהודיה בשם לאה, שנתאלמנה מבעלה בגיל צעיר והיו לה בנות ובנים.

האלמנה נטלה לידיה את עסקי בעלה המנוח: חנות „כל בו", כביכול, שהכילה מנופקטורה והלבשה ועד מלח לבישול ונפט למאור. חלק גדול מהסחורה היה נמכר חלף תבואות.

חרוצה היתה לאה ועבדה ללא לאות כדי לספק את צרכי ביתה וחינוך ילדיה: היא הביאה לכפר מלמד ללמד

את ילדיה תורה ודעת. למסירותה לי־
לדיה לא היה גבול, ודאגתה העיקרית
היתה להכין נדוניה לבנות כדי שתוכל
להשיאן לבני משפחות הגונות.
השנים חלפו והילדים גדלו והיו לעזר
לאמם בחנות במכירת הסחורה ובמח־
סן בשקילת התבואות וקבלתן על חש־
בון החובות שלהם או למכירה. הגויים
העדיפו למכור ללאה בידעם שהיא לא
תרמה אותם במשקל ובחשבון כפי
שעשו זאת סוחרים אחרים. כתוצאה
מכך הגדילה לאה את עושרה והרחיבה
את ביתה בהוסיפה חדרים לנוחיות
ילדיה, גם אסמים לתבואה ו„סוסי־
אקיס" לאיסוף התירס בנתה, ורבים
קינאו בה.
אך הגורל התנכר לה והוסיף פצע חדש
על מכת אלמנותה. בתה הבכירה הת־
אהבה בגוי צעיר מבני הכפר, עזבה
את בית אמה אשר גידלתה במסירות
ואהבה וברחה אליו. אולם לא אשה
כלאה תתייאש ובפרט כשלעזרתה נח־
לצו בחורים אחדים יהודיים חסונים
שהתנדבו להציל בת עבריה משמד.
החבורה נתקלה בהתנגדות חזקה של
קרובי הגוי הצעיר שלא רצו לוותר על
היהודיה, אבל הודות למסירות הבחו־
רים להציל כבוד ישראל, הצליחו בקו־
שי רב ובחרוף נפש, פצועים עד זוב דם,
להוציא את הבחורה מבית הגוי ולהע־
בירה למקום שם הוחבאה עד יעבור
זעם.
הבחורה הוחזקה בבית בעיירה קרובה
ונדמה היה ששכחה את הגוי ואף הבי־
עה חרטה על שהמיטה שואה
על אמה, הכתימה את כבודה וגרמה
עלבון לאחיותיה ולאחיה וגמרה אומר
לחזור אל משפחתה ולעזור לאמה בני־
הול העסקים עד אשר יישכח הענין.

לאה שמחה להביא את בתה הביתה,
אשר הבטיחה לא להיפגש עוד עם
ה„שגץ", אבל לא עבר זמן רב והלז
שיכנע אותה לחזור אליו. היא עזבה
שנית את בית אמה.
לאה לא התיאשה גם הפעם והחליטה
על תחבולה חדשה: היא הזמינה אליה
את אביו ובבוא האיכר לביתה שלחה
להביא כד יין מהמרתף, מזגה לגוי
כוס ובנועם ובשפת חלקות אמרה:
„כנראה נגזר ממרומים שנהיה מחו־
תנים, ואם הגורל הועיד את בתי לבנך
לא אתיצב למכשול בדרכם. אני רוצה
להעניק לבתי מכל מה שיש לי, אתן
לה נדוניה על שעזרה לי כל השנים
בעסקי, אינני רוצה להוציאה מביתי
בידים ריקות בלי „זעסטרע" —
(נדוניה), לבל תהיה ללעג בעיני בני
משפחתך. הגד לבנך שיביא את בתי
הביתה אלי ולעת מועד אכין את הח־
תונה וגם בגדים אתפור לה, כיאות
לבת טובים „פאטא דה גוספודר" וכלי
בית אכין לה ולא אשלחנה ריקם. אל
לכם לגנוב את בתי מביתי כי לא שפחה
או ילידת בית היא, כי אם עצם מעצ־
מותי ובשר מבשרי וכזו אלוונה מביתי".
נאות האיכר, כי מצאו חן בעיניו דברי
האשה ששוחחה אתו ברוב חן וכבוד.
מדושן־עונג הלך האיכר לביתו, שב
חיכו לו בני ביתו והעלמה היהודיה
בכליון עינים לשמוע מה בפיו ולשם
מה נקרא.
האיכר סיפר לבנו ולעלמה היהודיה
כל מה ששמע מפי לאה הסוחרת וכי
הסבירה לו בטוב טעם שאינה מוכנה
ללחום מלחמה אבודה, ואשר יצא מעם
השם כן יקום, ובמקום להוסיף לה
שונאים מוטב לה לרכוש קרובים מבין
אנשי הכפר אשר בתוכם היא חיה ומג־

דלת את ילדיה. תקותה שקרוביה החדשים יהיו לה לעזר בשעת הצורך. הוא הוסיף שהתכנית ניראית לו יפה. כל הנוכחים הסכימו לתכנית והעלמה החליטה בהסכמת אהובה לחזור לבית האם ולחכות לסידורים לחגיגת החתונה. הוא היה מבקרה בבית אמה באופן חופשי וגלוי, ואילו לאה אשר דאגה לחתונת בתה השתדלה למכור מהתבואות שנצטברו באסמיה כדי להכין כסף לצרכי החתונה.

בינתיים הוזמנה תופרת לתפור סדינים וציפיות בשביל הבת. הכלה חיכתה ליום בו תקחנה אמה לנסוע לעיר הגדולה קישינוב לקנית בגדי החתונה כפי שהבטיחה לה. והיום המקווה הגיע. לאה לקחה צרור כסף בכיסה ונסעה עם בתה לעיר קישינוב. שכרו חדר במלון ויצאו לחנויות לעשות את הקניות הדרושות.

וכפי שהיה מקובל באותם הימים אין אשה כפרית ואפילו סוחרת כמו לאה נכנסת למסעדה לאכול ארוחה אלא אוכלת את מנתה אשר הביאה אתה מהבית. לאחר שביקרו בכמה חנויות וקנו דברים שונים, חזרו לחדרן הוציאו את הפת מהאריזה אכלו והלכו לישון. ושנת לאה נדדה מעיניה. שוכבת היא על משכבה וחושבת על גורלה המר. צעירה לימים היתה כשמת עליה בעלה, וגם יפה היתה עדיין, ורבים מאנשי הסביבה רצו לשאתה אף על פי היו לה ארבע ילדות ושלושה ילדים, אך לא אם כמוה תביא אב חורג לילדיה שכה יקרים בעיניה. היא חששה שמא נושאים הגברים את עיניהם רק לרכושה הרב; מכל מקום לא הסכימה להתחתן והחליטה להתמסר כולה לילדיה ולביתה ולהמשיך בעסקי בעלה ולגדל את הילדים לתפארת המשפחה. ככה שוכבת לה לאה וחושבת ולנגד עיניה עוברים האירועים מאז מת עליה בעלה, כיצד קיימה את המשפחה בעמלה ללא לאות. בכל מקום התיחסו אליה בכבוד, גם הסוחרים בעיר וגם האיכרים בכפר. רכושה גדל והילדים התבגרו ושדכנים נשלחו לביתה ובני בעלי בתים הגונים ביקשו את ידי בתה. ופתאום קרה האסון ובתה התאהבה ב„שגץ". מה יהיה עליה, על יתר הבנות והבנים? איך תבוא בין יהודים בעיירה? מי ישא אחות של „משומדת" ומה יהיה גורל הילדים אשר בשבילם מסרה את חייה, איבדה את מיטב שנות עלומיה, סחרה, עמלה קשה, לא רק בחנות במכירת סחורות, אלא גם בשטיפת אגוזים וייבושם בעונת הסתיו, כיתתה רגליה לעיר למכור מתוצרת הכפר שהצטברה במחסניה ובאסמיה ולקנות סחורות לחנותה, חסכה פרוטה לפרוטה עד שהעשירה ושמה הולך לפניה, ועתה הכל ינידו לה ראש... הימים הנוראים מתקרבים ובאים, והיא תרצה לשפוך את שיחה ומר לבה לפני הבורא, אשר לא זנח אותה כל הימים ופתאום התאכזר לה גורלה. והיהודיות בעזרת הנשים תאשמנה אותה על כך שלא שמרה על בתה, התמסרה למסחר וממכר ואת ילדיה הזניחה, אלו תבטנה עליה בבוז ואלו תשתתפנה בצערה... כה שכבה במטתה אכולת צער ודאגה. גם זכרה התנפלויות גויים כפריים על היהודים שבעיירות וחרדה תקפה אותה בתארה לעצמה את נכדיה משתתפים ברציחת יהודים מתוך קנאות לתורת־ישו ואמרה בלבה: טוב לי המוות מלראות זאת... כל הימים אני טוענת טענות אלו בפני בתי ואינה שמה לב... ועוד

הרהרה: במותי לא אציל איש ואלו במות הבת הבוגדת אולי אציל את אחי. פתאום התעוררה הבת. מה לך בתי? שאלה לאה. „צמאה אני, השיבה הבת, רוצה אני לשתות. היכן המים?" „הרגעי בתי, — ענתה לה לאה, — תיכף אביא לך מים". וירדה ממיטתה להביא מים לבתה לרוות צמאונה.
וכאשר שתתה הבת את המים תקפוה כאבי בטן נוראים. שעה קלה פרפרה ביסורים ותוך זמן קצר הוציאה את נשמתה.
למחרת נודע המעשה לרשות. לאה הואשמה בהרעלת בתה. היא נלקחה למשטרה ומשם לכלא. קהילת קישינוב ראתה גורל לאה כקרבן ונחלצה לעזרתה ולא חסכה שתדלנות כדי לשחררה, והשופטים לא אישרו את החשד.
בשנות העשרים ואני אז כבן 16 שמעתי מפי אמי את הסיפור על הטרגדיה על לאה. כיון שנזדמנתי אז לסביבת הכפר שבו ישבה אז לאה אשה רבת מעללים זו, החלטתי לסור ולחטוף שיחה אתה ואמנם הצלחתי לראות את גיבורת הסיפור ולשמוע מפיה תיאור מפורט של כל התלאות שעברו עליה.
— במותה כיפרה בתי על עוונה! — אמרה — וגם מנעה עוונות חדשים, ולא הביאה לעולם בנים אשר יצטרפו לרוצחינו.
כה אמרה וכה נאנחה, כה אמרה ובכתה על גורלה האיום ועל גורל הבת אשר שכלה.

א. ח.

שני אחים

ר' שלום פרליקר (בארדאן) ור' ישראל אקיר היו שני אחים, אולם לא היו דומים זה לזה בשום דבר. ר' שלום היה אדם רזה, בעל זקנקן מחודד ונוהג היה תמיד ללבוש בין בחורף ובין בקיץ בגד ארוך, שהגיע עד למטה מברכיו. איש דתי, מקפיד במצוות היה. ואם כי לא היה חזן „מוסמך" שימש כחזן באחד מבתי הכנסת ובימים הנוראים היה מתפלל בלווית מקהלת ילדים, שהוא יזם והכין ובהיותו עומד לפני „עמוד הקודש" יחד עם מקהלתו ומסלסל בתפילת ונתנה תוקף במלים „מי יחיה ומי ימות" היה כל קהל המתפללים חרד ודומם, כעומדים ביום הדין בפני הקדוש ברוך הוא. לא כל המתפללים הבינו פירוש המלים שבתפילות, הדי הקול שיצא מפיהם של ר' שלום ועוזריו — מקהלת הילדים, היה בו כדי להשפיע ולהכניע את הנשמה היהודית.
אחיו ר' ישראל אקיר, היה בעל אטליז. איש גברתן, רחב כתפיים וזקנו רחב. בעל מזג חם היה וכזה היה פרסומו בסביבה. אם העזה אשה להתאונן לפניו כי מכר לה בשר לא שמן למדי (בניגוד למקובל בימינו אלה) היה מתרגז וגוער בה, אך בהיותו בעל לב יהודי היה מוסיף לה לבסוף נתח נוסף של בשר שמן וכן גם עצמות.

והנה קול עבר בין הנשים שבאו לאט־ליזו, כי ברחוב השוק הכו גויים ביהו־דים (מ׳שלאגט יידן׳), דבר אשר היה קורה לעיתים קרובות, במיוחד בימי היריד עת היו באים הגויים לעסוק במכירות וגם בקניות מידי היהודים, ובדרך הטבע היו מתעוררים סכסוכים שונים בין המוכרים והקונים ולהיפך, דבר שגרם להפעלת הידיים. ר׳ ישראל היה תמיד מתלהב מהשמועות הללו, תופס היה את קרדומו ואת סכין הק־צבים שלו ורץ למקום הקטטה. וקשה מאוד היה לרסנו אותה שעה, אבל הוא רק איים, מעולם לא שמענו כי הוא רצח גוי, שהרי יהודי אינו יכול להיות רוצח...

בנו הצעיר מאיר ליב היה דומה בכל לאביו, פרט לכך שהוא לא נרתע מלרו־צץ ראשם של גויים חוליגנים. הוא נמנה בזמנו בין מארגני ההגנה העצ־מית שתרמו חלקם במלחמתם הזעירה נגד הפוגרומשטשיקים למיניהם. הוא קיים „הבא להרגך השכם להרגו" ואם כי היה סוציאליסט כרוב הצעירים הי־הודים דאז עלה לארץ ישראל והתנחל באחת המושבות שבדרום יהודה. ונכדו מרדכי, שהיה גבור ואמיץ לב — „מעשי אבות ירשו בנים" — נלחם בכמה שדות קרב במלחמת הקוממיות ונפל כגבור.

ר׳ ישראל אקיר מיודענו, נמנה בין מתפללי בית כנסת הקצבים ונחשב לאחד החשובים שמקום מושבם ב„צד המזרח". כאשר הוא נפטר מן העולם הזה בא בנו הבכור אברהם לרשת את ה„מזרח־שטאט" של אביו. מכיון שהיה נוהג לגלח פניו לא נראה מתאים לשבת בצד מזרח ואמנם התעורר סכ־סוך ער וחריף בבית הכנסת בין הגבאים ואילו לא המקרה שהיורש היגר לאר־גנטינה, מי יודע עד היכן היו מגיעים הסכסוכים והמריבות בגלל מקומו בצד המזרח החשוב. וככה נרגעו הרוחות ושלום על ישראל.

ס. ק.

העזה ואומץ

יודל (יהודה) גנב מתנדב

מי אינו זוכר את יודיל, גבר גבוה רחב־כתפיים לבוש מעיל עור, מגפיים מצוח־צחים להפליא, מכנסיים גליפה, וה־כובע המסורתי שלו בעל המצחיה של לכה נוצצת, אשר לצדו בולטת הבלו־רית. הליכתו מלאה חשיבות, המבטאת גבורה ובטחון. הולך היה ומתנועע ימינה ושמאלה, „א־לא גונטא גנב".

בחור יפה היה יודיל, עיינים שחורות ילדותיות המביעות ענווה, לא לפי אופיו. לא ידוע אם היו לו קרובים בקלרש, או אולי אינו קלרשאי בכלל. כשהיה עובר יודיל גנב את חוצות העיר ביום שבת בהליכתו הגאה, הולך ומע־שן סיגריה בפרהסיה בלי להתחשב עם האדוקים היו הכל מצטופפים על יד הדלת או החלונות כדי לראותו.

למה בכלל קראו לו גנב — אינני יודע.

גניבות חשובות לא ייחסו לו· רק פעם אחת זוכר אני — תפשו האיכרים אותו כשגנב זוג תרנגולות· הם קשרו התר־נגולות לצווארו והוליכוהו בחוצות העיירה, למען יראו וידעו ולא יעיזו עוד· יודלי גנב נכנע לשוביו והלך כשהתרנגולות קשורות לצווארו והמון רב אחריו· לא הגיב וקיבל עליו את הדין·

ולא יאומן כי יסופר שאותו יודלי גנב ייחלץ ויקריב את עצמו כדי להציל בת ישראל משמד·

והמעשה שקרה כך קרה: ברחוב המוסטוביה גרה אלמנה אחת, אשר בגלל ייחוסה לא אגלה את שמה, ולה כמה בנות שחרחורות ושני בנים אשר נסעו לאמריקה· אחת הבנות ברחה עם „שגץ" אחד· מיד התאספו קרוביה והחליטו שאין להשאיר בת ישראל יתומה בידי הגוי לבושת אמה האלמנה ואחיותיה היתומות, אלא צריך לנקוט באמצעים להוציאה ולהצילה· אבל מי יעז ללכת לכפר של גויים, להסתכן ולפרוץ בית, כדי להוציא עלמה ולהח־זירה העירה?

הדבר נודע ליודיל גנב, ומבלי לחשוב הרבה בא ל„חברה" ואמר להם שלא ייתכן להפקיר בת ישראל בידי גויים וכל מה שדרש הוא שיהיו מוכנים לקבל מידיו את הבחורה לאחר שיוציאנה מבית הגוי ולהעבירה למקום מבטחים· יודיל ייאבק עם הגויים אם יהיה צורך בכך, עד שחבריו יסתלקו עם הנערה·

התנאי השני היה „צטוק" וודקה (רבע קילו יין שרף)·

בלי אומר ודברים הסכימו חבריו מיד לתנאיו ומיד ישבו בעגלה רתומה לסוס אביר ויצאו לדרך· הם הסתתרו לפי הוראותיו של יודלי בבוסתנים עד שהח־שיך ועם רדת הלילה התקרב יודלי אל הבית שם היתה סגורה הבחורה, פרץ לתוך הבית, הוציא את הבחורה לאחר שקשר את ידיה וסתם את פיה בסחבות, העלה אותה על שכמו החזק ורץ לעבר המקום שם חיכו לו חבריו·

לא הספיק יודיל להתרחק מן הבית והגוי ובנו הרגישו בו והתנפלו עליו באלות כדי להוציא את הבחורה מידיו· יודלי התגונן בכל כוחו ולאט לאט התרחק עם טרפו עד שחבריו התקרבו אליו, תפשו את הבחורה והסתלקו ויודיל המשיך להיאבק קשות עם הגו־יים יחידי נגד גויים רבים· הוא הוכה מכות רצח, אך גם הרביץ כהוגן, עד שהגויים ויתרו על המאבק וחזרו לכפר· יודיל שלנו הצליח לצאת מטווח ראי־תם והסתלק מהכפר· מאוחר בלילה הגיע לקלרש כולו זב דם, אזנו האחת קרועה למחצה, ואפו נפגע קשה·

ה„חברה" הודתה לו על ההקרבה העצ־מית לענין יהודי וכיבדו אותו במסיבה ראויה לשמה אצל וסילי מנדל וגם הציעו לו כסף, אבל יודיל גנב סרב לקחת מתת כסף·

כזה היה הגנב היהודי בקלרש·

הרשל׳ה באקליוק

הרשל׳ה באקליוק נוהג היה להקים רעש והמולה בכל מקום ובכל שעה ומכאן כינויו ככינויה של אמו בילה באקליוק, מוכרת הדגים בשוק· ביום

השוק אשר בקלרש כשהעיירה היתה מלאה גויים לאלפים מהכפרים אשר בסביבה והיתה פורצת מריבה בין הגויים והיהודים היה קורא לחבריו:

„הבה ונכה בחוליגנים" ותיכף בלי שהות קיים ועשה: הוציא יצול מתוך עגלת האיכרים והתחיל להרביץ על ימין ועל שמאל. המהומה גדלה, והאי־כרים מבוהלים ודחופים החלו לברוח מן העיר, בלי שהספיקו לרתום את בהמותיהם לעגלות. שור אחד רתום והשני רץ אחרי הקרון, סוס אחד רתום והשני רץ ליד העגלה. הגויות צורחות והגויים צועקים „מהפכה" ואיש אינו יודע פשר הדבר, רק לנוס, לברוח, לה־ציל הנפש. גם יהודים מבוהלים סוגרים החנויות. מה קרה ?... ובינתיים מספר יריות להרגעת הרוחות מצד הסטרז'־ניקים (השוטרים) שהופיעו במקום, מגביר את המהומה. בקושי מצליחה המשטרה להרגיע את הרוחות אבל החנוונים הפסידו בינתיים את השוק בגלל הרשלי באקליוק.

מֶרי

רומניה יצאה מן המלחמה הראשונה מרוששת ומדולדלת ולמרות כיבוש בסראביה, ארץ הדגן והתירוש, הורגש בה מחסור גדול בתבואות. ביאסי היו מוכרים עוגות אפויות מקמח תירס ודרשו בעדן מחירים אסטרונומיים בהשוואה למחירים שבבסראביה.

באותו זמן היו במחסני בן־ציון סדי־גורסקי הרבה טונות תירס שהוחרמו על ידי שלטונות הכיבוש כדי להעבירם לרגאט (רומניה העתיקה). מכיוון שגם בקלרש הורגש המחסור בלחם, החליטו תושבי העיר להתנגד בכוח ולא לתת להוציא את התבואות מהמחסנים הנ"ל.

כל בני העיר, הגברים והנשים בנער־ריהם ובזקניהם, התאספו סביב למח־סנים. הרעש גדל והמהומה רבתה. כדי לפזר את המתמרדים שלחה הרשות חיילים, אלא שהיהודים עמדו על של־הם ולא נסוגו מתביעותיהם. החיילים התחילו לירות באוויר יריות הפחדה, אך אשה אחת „מרי די סיפוטנירין" (בנה הרשל ובתה פייגה נמצאים כיום בסביבת חיפה בארץ) התנפלה על חייל רומני אחד, הוציאה בכוח את הרובה שבידו וצעקה בקול: „לא ניתן לקחת את הלחם מפי ילדינו, לא ניכנע!". בינתיים הגיעה פקודה לצבא ממפקדת העיר שעל החיילים לוותר לתושבים, כנראה לאחר משא ומתן שהתנהל בין פרנסי העיירה והמפקדה הצבאית.

א. ח.

שדים...בקלרש

את הסיפור הזה לא מצצתי מן האצבע. המקרה קרה בקטע ה„געסל" (סימטה) שעל יד ה„ראמפעם" (תחנה לקרונות־משא).

היה זה בימי הקיץ הארוכים והלילות הקצרים, תושבי קלרש עייפים מיום עמל ועשייה, מסתגרים בבתים, מכבים אור העששיות ונוטים לנוח ולישון שנת ישרים.

לפתע, בשעות הלילה המאוחרות, נש־

מעו כעין קולות נפץ וגל אבנים נפל על גגות הבתים ופגע גם בתריסים. האנשים התעוררו בבהלה, אך מרוב אימה פחדו לצאת מפתח בתיהם. הם רק העזו להציץ החוצה בעד חורי התריסים ולא העלו דבר.

בהפציע השחר השכימו לצאת לרחוב, הזעיקו שכנים וסיפרו על הצרה שבאה עליהם. לילות אחדים, זה אחר זה, הומטרו אבנים, ואין זאת כי מעשי שדים הם אלה. המנוחה נגזלה מנפשם. הם החלו לפשפש במעשיהם והניחו מקום למחשבה, שמא בגלל עוונותיהם הרבים התרחשו ובאו עליהם הצרות. מישהו ניסה להאשים את אחד השכנים, באמרו שאכן חוטא האיש בהיותו מעז לגלח את זקנו ולא די שעשה כך בנעוריו אלא שהוא ממשיך כן גם בהיותו נשוי ואב לבן. ור' יוסף „צירולניק", איש יפה התואר, בעל הזקן השחור היפה, בהיותו איש דתי קנאי, רגז וגעש. „סטייטש" (הייתכן ?) יהודים מתגלחים ויהודים מגלחים ! ! הוא בעצמו מעולם לא גילח זקן של יהודי (לרוב הסתפרו אצלו „בעלי בתים שבעיירה") אבל היו בעיר ספרים אחרים שגילחו זקנים של יהודים.

והנשים השכנות על מה הן תדברנה ? הן לא רגזו ולא געשו, כי אם רק מסרו מפה לאוזן. אחת סיפרה כי שכנתה ועוד כמה נשים בעיירה אינן שומרות ומקיימות את שלוש המצוות שהתורה צוותה עליהן לקיים ושבגלל זאת מתות נשים בשעת לידתן, ועוד סוגי פורענויות, וכן חנצ'ה ה„בתולה" שאיש לא הכיר ולא ידע מאין באה ומי בכלל הביאה לקלרש, מתהלכת ברחובות העיר ואין מי שירחם עליה ויפדה אותה מחרפתה ומבתוליה.

ובין המון האנשים הזה, נמצאו כאלה שלא לקחו חלק בכל הדיבורים והרינונים והחליטו שעליהם לפעול. כיצד ? לפנות ערב שמו צעדיהם אל מעבר לפסי הרכבת, אל ה„שס" (האחו) והתחבאו בעשב הגבוה שגדל שם : לראות מה יביא הלילה ?

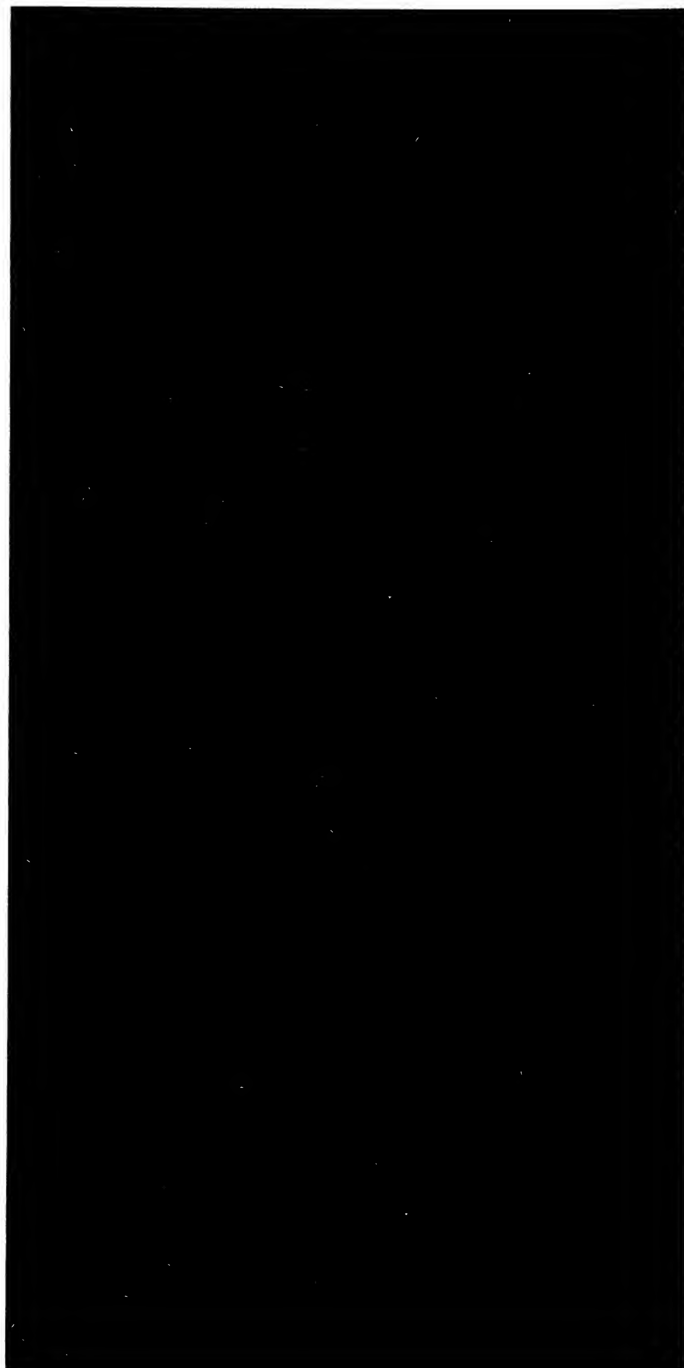
השעה מאוחרת בלילה, והנה עיניהם מבחינות בחושך דמויות בני אדם ולאט לאט הם מבחינים שאלה הם חבורות שקצים והללו מתחילים לידות אבנים על הבתים.

בלי אומר ודברים קמו עליהם העגלונים (רוב התושבים של הסימטא הזאת) והרביצו בהם בשוטיהם מכות רצח. השקצים ברחו ונמלטו כל עוד נפשם בכפם. כמו שכתוב : „אחד ירדוף אלף ושניים יניסו רבבה".

ומאותו הלילה ואילך לא הופיעו עוד ה„שדים בצורת השקצים" ולא הבהילו עוד את תושבי השכונה, ואנשי ה„געסל" ישנו ונחו באין מחריד.

הפוגרום

דער שרעקליכער בלוטיגער

קאלאראשער (בעס. גוב.)

פאגראם

23 אָקטיאַבּר 1905 יָאהר.

[illegible] פון

יעקב ציפלעשטער.

אדעססא, תרס"ו.
בדפוס האחים בלעמניצק

ТРЕВОЖНЫЕ ДНИ

въ Каларашѣ (Бес. губ.)

составилъ Я. Цыплештеръ.

Одесса, 1906 г.
Типографія Братьевъ Блетницкихъ, Полицейская, № 21.

קרבנות

עס הערן זיך שרעקליכע קולות, „אוי וועה!״ „האט רחמנות!״
זיי רייסן ביים הארצן, זיי לעכערן דעם מוח
דאס שרייען אונשולדיגע מענטשליכע קרבנות...
זיי ברענען אין פייער, עס שטיקט זיי דער רויך

דאס איז קיין פאגראם, נאר א שרעקליכע שחיטה
עס גיסן זיך טייכענווייז בלוט...
קיינער שטערט ניט דער ווילדקייט איר שליטה
אליין זיך העלפן פעלט דערווייל כוח און מוט

צילום אוטנטי של השער והשיר מחוברת שנכתבה באידית על הפוגרום בקלרש,
והודפסה בשנת 1906.

יעקב ציפלשטר

הפוגרום רווי־הדם

יעקב ציפלשטר, בן עיירתנו, העלה בחוברת זו שנדפסה לאחר הפרעות עדות חיה מזוועות הפוגרום.
בדרך מקרה נפלה לידינו חוברת מקורית זו והיא בודדה, כאוד ניצל משריפה.

קולות אימה — רחמים מעוררים
את המח מנקרים, את הלב קורעים.
קרבנות בני אדם טהורים וזכים —
באש נשרפים, בעשן נחנקים.

לא פוגרום כאן — ישובנו מוגר.
כמי נהר דם טהור נגר.
אין מעצור לפורענות גועשת
ולהגנה עצמית — הן כח ועצמה נדרשת ! — — —

אותות מבשרים רעות

הנוער הקלרשאי, כביתר ערי רוסיה, יצא גם הוא לחוג ביום 17 לאוקטובר 1905, כשנתפרסם מנשר הצאר הרוסי.

באותו יום בבוקר התאספו כ־50 צעירים ברחוב „השוק", על יד הספריה העירונית, ומשם נהרו לרחובות העיירה. הם דרשו מפועלי המקום והשוליות להפסיק את העבודה ולהשתתף אתם בחגיגת המאורע.

אליהם הצטרפו מיד כל פועלי המקום והם צעדו בחוצות בשמחה וגיל. במקומות רבים נעצר המון והושמעו נאומים שנסתיימו בקריאות „הורא!". רבים מבין השוליות ובעלי המלאכה, אשר מעודם לא השתייכו לכל תנועה שהיא, הצטרפו בעל כרחם לתהלוכה, וכך הגיעו עד ל„וולוסט". שם התעכבה התהלוכה ושוב נשמעו נאומים וקולות תרועה. כל פקידי ה„וולוסט" יצאו לרחוב וקידמו בברכה את ההמון. זה כמובן הוסיף אומץ למתאספים, וביתר מרץ ויתר שמחה המשיכו לחוג את היום הגדול. עדיין לא הונפו דגלים ולא הושרו שירים, ברם משעזבו את ה„וולוסט" ונעו לכיוון רח' „השוק", שרוב תושביו נוצרים, גדלה השמחה וגברה ההתלהבות. הונף דגל אדום והחלו בזמרה. באותו יום נזדמנו בעיירה במקרה הרבה איכרים, אשר עקבו אחרי המעשה, אבל לא נראו סימני איבה מצדם.

לפתע הצטרפו להמון החוגג נוצרים אחדים מחוגי האינטליגנציה ומחסידיו של קרושבן האנטישמי והתעכבו ליד התהלוכה והחלו להטיף מוסר למבוגרים.

זם טענו שאין זה צעד נבון לתת יד למעשים אלה, היינו להרשות שהצעירים יסיתו את האיכרים, ובינתיים התחילו הם עצמם להסית את האיכרים נגד היהודים. יהודים רבים שיצאו את העיירה באותו יום נאלצו להסתתר מפני האיכרים, אשר נטפלו אליהם בדרכם חזרה לעיירתם.

המבוגרים שבין היהודים הבינו מיד שמשהו עומד להתרחש, אבל הצעירים לעגו להם וביטלו את חששותיהם. הם האמינו כי מעתה ועד עולם תחיה האנושות בשלום, שלווה ושובע והשמש תשלח קרניה במידה שווה לכל נפש.

לצערנו הגדול נתגלתה מיד הטעות הגדולה: בשעה ארבע אחרי צהרי היום, כאשר התהלוכה עדיין נעה ברחוב והנוער שלנו היה שטוף בנאומים ועדיין הדהדו צעקות ה„הורא", ירד ענן שחור והתפשט על עיירתנו. פחד מוות נפל על כל אחד ואחד. הרכבת שהגיעה מקישינוב הביאה את הבשורה העגומה והאיומה כי בעיר החל פוגרום ביהודים. כעשרים צעירים מיהרו לתחנת הרכבת ופניהם לעיר קישינוב כדי להושיט עזרה לאחיהם. למחרת ה־20 באוקטובר הגיעו מקישינוב הרבה יהודים עם נשיהם וטפם ובפיהם סיפורים נוראים. אחינו בני קלרש היו יותר מדי עסוקים בהכנסת האורחים מקישינוב ושכחו לדאוג לגורל עיירתנו אנו.

בשבת (22 לאוקטובר) התפשטה בעיירתנו השמועה שלמחרת יחזור מעשה קישינוב גם בקלרש. החלו אנשינו לטכס עצה איך להגן על העיירה מפוגרום. לצערנו הרב התחילו לחשוב על כך במאוחר מדי. משך כל היום התיעצו ולא הגיעו לכלל מעשה.

בעלי הבתים הקשישים והעשירים האמינו בתועלת שבהענקת כסף למדריכי הפורעים והצעירים החלו לארגן קבוצת הגנה עצמית. לצערנו אחרו אלה ולא עלה בידיהם לפעול רבות. לא היתה להם שהות אפילו להתארגן כהלכה ולהכין את הכלים הדרושים להגנה עצמית, וההגנה נאלצה לכן לקדם את פני המרצחים הפראים בידים ריקות, אך אילולא ההגנה העצמית לא היה נשאר זכר לעיירה.

יום מרחץ הדמים

ביום א׳ 23 לאוקטובר, בשעות הבוקר המוקדמות, הגיעו ליריד העיירה איכרים רבים מהכפרים שמסביב. ההמון היה רגוע ושלו כבכל יום־יריד. בשוק התנהל המקח והממכר בין יהודים ואיכרים כמימים ימימה. בעלי החנויות נמצאו בחנו־יותיהם ומכרו את מרכולתם כרגיל. כל אחד היה נתון לעסקיו, מזג האויר היה יפה כאילו „להכעיס" והשמש קרנה כביום קיץ בהיר. כל אחד היה ער ועליז, והעיירה היתה שקועה בפרנסתה כרגיל.

פתאום, סמוך לשעה עשר בבוקר, שעת בוא הרכבת מקישינוב, הופיע ברחוב השוק מחנה חוליגנים כשהוא מכוון דרכו מתחנת הרכבת אל העיירה. אחדים מחברי ההגנה העצמית שנזדמנו בתחנת הרכבת הכירו מיד בתוך המחנה הזה חלק מהחוליגנים הידועים לשמצה שבקישינוב. הבחורים מיהרו לעיר ואספו את כל חברי ההגנה והחלו להתכונן לקראת הקרב. לא היה בעיר כל כוח משטרתי, כי הפריסטב (מושל העיר) עזב את העיירה בעוד מועד, ביום ו׳.

מחנה החוליגנים החל במלאכת הפוגרום.

תחילה התיצבו על יד דוכן של יהודיה מוכרת לחם, וגוי אחד חטף ככר לחם בלי לשלם מחירה. היהודים שנוכחו בשעת מעשה הבינו מיד כי אין זאת אלא אמתלא. הם התפזרו מיד בכל העיר וקראו לתושבים לנעול את חנויותיהם ולהיות מוכנים. אולם בטרם הספיקו לסגור את שלוש החנויות הראשונות וכבר החלה בהלת ריצה. כבר נשמע רעש פיצוץ ושבירת חלונות ושמשות, קולות נצחון החוליגנים. הפוגרום החל.

כל האיכרים עם נשיהם וטפם החלו יחד עם כל היהודים לברוח בבכי ובצעקות. תוך עשר־חמש־עשרה דקות פונתה העיירה מהאיכרים. הם התפזרו כולם ונעצרו על יד מבואות העיר לראות מה ילד יום.

מחנה החוליגנים נעצר בלב השוק ואחד נאם נאום שסיים אותו בקריאה „להכות ביהודים!" המחנה התנפל כזאבים מוסתים ומטורפים על העיירה והחל להשחית ולהשמיד את הבתים והחנויות של היהודים.

תוך זמן קצר באו לעזרתם פועלים ופקידים בכירים נוצרים, ברם לא עבר זמן רב וחברי ההגנה הצליחו לגרש את החוליגנים והם נאלצו להיסוג עד קצה העיירה על יד הוולוסט.

שם תפסו החוליגנים עמדות טובות בין הוולוסט והכנסיה.

כשעתיים תמימות נאבקו הצעירים היהודים המעטים בגבורה עם החוליגנים על יד הוולוסט; אולם לצערם גדל המחנה של החוליגנים מרגע לרגע ובידיהם רובי ציד. מספר הרובים הלך וגדל עד שהגיע מספרם לארבעים. ברד אש שוטפת ניתך על ראשם של הצעירים היהודים אשר נאלצו להיסוג כשאחדים מהם פצועים וזבי־דם. כששה־שבעה אנשים ובידיהם אקדוחים עדיין נאבקו עם הרוצחים, אבל לבסוף נרתעו אף הם, ואז התנפלו החוליגנים על העיר באכזריות פראית באין מפריע.

האיכרים אשר רק לפני זמן קצר ברחו ממקום האירועים מבוהלים וממררים בבכי, חזרו ממקום עמידתם, מוסתים על ידי החוליגנים. תוך שעתיים בזזו את כל העיר על חנויותיה, מחסניה ובתיה. אחר כך העלו הכל באש. כל מי שנתקל בדרכם ברחוב או בבית נהרג. מי שניסה להציל נפשו מאש נהרג בירית רובה. אי־אפשר היה להציל אפילו מלבוש דל. אחדים נהרגו במהלומות גרזנים. לא חמלו על זקנים, נשים וטף, ואלה שנחבאו בעליות גג או במרתפים נשרפו חיים. יהודים אחדים וביניהם נשים וילדים נמלטו אל מעבר לעיר כדי למצוא מקלט בביצת היאור ונהרגו לאחר עינויים קשים. אשה אחת הוכתה במוט ברזל בראשה ומיד נפלה ארצה מתבוססת בדמיה. המרצחים חשבוה למתה ועזבוה. כך נשארה שוכבת בהעמידה פנים כמתה והצילה את חייה. הרבה איכרים עברו על פניה וחיטטו בכיסי בגדיה בחשבם אותה למתה. עיני האשה חזו במחזות אימים. לעיניה נהרגו המון יהודים, ביניהם דודה ואשתו. באותו מקום אנסו המרצחים אשה צעירה יפת־תואר, אחר כך עקרו עיניה והשאירוה עירומה ללא כל לבוש לגופה. למחרת העבירוה לקישינוב ושם נפטרה.

אם אחת ושלושת ילדיה הצליחו להגיע לבצה ושם רבצו בבוץ עמוק שתי יממות ללא אוכל ומים. ביום השלישי הוביל אותם איכר לעיירה תמורת שני רובלים. רגליהם היו קפואות מקור עד שנאלצו לחתוך את נעליהם מעל רגליהם.

יהודי אחד בשם חיים בראנד נמלט לכפר וביקש מחסה אצל איכר ידיד, אך זה לא רצה להכיר אותו וגרשו מחצרו. היהודי התחנן, הציע לו את כל כספו שהיה ברשותו. לקח האיכר כל כספו, כ־3000 רובל, ואחר כך רטש את בטנו בסכין. לרוע מזלנו היו בכל חצר, כתמיד בעונת הסתיו, הרבה חביות יין והאיכרים והחוליגנים שתו לשכרה את היינות המשובחים ביותר. אחר כך שברו את תחתיות החביות והיין נשפך לחוצות והציף את כל הרחובות. מובן מאליו שהשיכרות גרמה למעשי אימים גדולים יותר.

על יד חנות מכולת בה נמצא בית קיבול גדול של נפט נעצרה כנופית שיכורים פרועים, שדדו והשחיתו הכל ואחר־כך פתחו את בית הקיבול של הנפט, שפכוהו על המכולת והציתוהו. הם שאבו בדליים את הנפט מהמלאי ושפכוהו על המדורה וליוו מעשיהם בצעקות פראיות. אין לתאר את להבות האש האיומות שהתנשאו אל על. למעלה מעשרים פוד נפט (כשלוש מאות ק"ג) נשפכו.

לפתע הבחינו באשה ונערה כבת 16—17. הן נתפסו על ידי השיכורים הפראים והובלו אל המדורה הגדולה. הכנופיה סיבבה אותן במעגל. אחד שלף מפוחית יד והחל מנגן „קזטשוק". הכנופיה הפרועה דרשה בצחוק פרוע משתי האומללות שתרקודנה אחת מול השניה את ריקוד הקזטשוק. האומללות נאלצו למלא אחרי דרישת הכנופיה. למעלה מרבע שעה רקדו בבוץ, והפראים ליוו אותן במחיאות כפיים, עד שהשתיים נפלו בבוץ מאפיסת כוחות. הן נתפשו כל אחת ברגליהן וידיהן על ידי החוליגנים שהקריבו אותן לאש, נדנדו אותן כנדנדות הנה והנה בליווי צעקות „אוידא, אוידא" והשליכו אותן למדורה.

מחנה אחר של חוליגנים ואיכרים פרצו לבית הכנסת הגדול. ביניהם נזדמנו כמה מ„יחפני העיירה" שטקסי התפילות בבתי הכנסת היו נהירים להם. ביניהם גוי של שבת שהיה ממתין בשבתות וימים נוראים עד סוף התפילות כדי לכבות את המנורות. הוא התיצב על יד עמוד החזן, התעטף בטליתו ובניגון של החזן החל להגיד „אתה הראית", אחר כך ניגש לארון הקודש, הוציא את ספרי התורה וקרא בקול בשמות יהודים (כפי ששמע בשמחת תורה בזמן ההקפות), שיתכבדו בנשיאת התורה וכה חילק לאיכרים ולחוליגנים את כל ספרי התורה. אחר כך ערכו הקפות ורקדו כשספרי התורה בידיהם כמנהג היהודים בשמחת תורה.

תוך כדי ריקוד יצאו לרחוב כשספרי התורה בידיהם, וקרעו את הספרים לגזרים. הם פרסו חלק מהספרים על פני הבוץ ועשו מהם „שבילים". על אותם המעשים חזרו ב„בית המדרש" שעל יד בית הכנסת הגדול. בשני בתי הכנסת קרעו והחריבו 40 ספרי־תורה.

בחצר אחד הבתים נמצאו 18 הרוגים, ברובם גופות חרוכות. בעלת החצר, אלמנה ונכדתה, נערה בת 13—14 שנה, צררו צרור מחפצי הכסף מיד עם התחלת הפוגרום והחלו רצות בחצר ומבקשות מקום מחבוא. השכן הנוצרי הבחין בהן וקיבל את פניהן בגרזן והרגן לאחר שנטל מהן את צרור הכסף. לאחר שפרצו השריפות זרק אותן לתוך הלהבות, וכנראה עדיין גססו אז. למחרת מצאו אותן בין אודי האש כשהן מחבקות אחת את רעותה וסימני חבלה בגופותיהן.

באותה חצר התגורר זוג זקנים. הזקנה היתה חולה ומרותקת למיטת חוליה. כל זמן המאורעות לא זז הזקן ממיטת הזקנה, אם כי יכול היה להציל בנקל את נפשו. רגשי הרחמים כלפי אשתו, שבילה יחד אתה למעלה מ־50 שנות חיים, לא נתנו לו לזוז ממיטתה. עם פרוץ השריפות נאלצו לעזוב את המקום. הזקן נשא את אשתו על גבו והחל לרוץ אתה לכיוון תחנת הרכבת. הבוץ העמוק הכביד מאוד על התקדמותו. הוא חלץ את מגפיו והמשיך ברגליו היחפות בריצתו. לפתע הגיחו כמה חוליגנים מאחוריהם והיכו בראש הזקנה במוט ברזל. היא נפלה ארצה ואיבדה את הכרתה. המרצחים חשבוה כמתה ואז היכו בראש הזקן והרגוהו. יהודי אחד שהיה במחבוא ביחד עם אשתו וילדיו — כשנשמעו קולות החוליגנים על יד מקום מחבואם ולא הצליח להשתיק את תינוקו הרך שצרח תפס בגרונו כדי להשתיקו, והילד נפח את נשמתו.

אשה יהודיה וילדיה מצאו מחבוא־סתר במחסן בחצר. האש אחזה במחסן מכל צדדיו והמולדובנים וגרזניהם בידיהם לא נתנו לאשה ולילדים לצאת מהמחסן, וכך נשרפו חיים.

יהודי אחד, דב ברקוביץ, איש עשיר, היה ידוע בכל רחבי בסראביה בשם „ברל ליבה׳ס", נשדד קודם על ידי המולדובנים, שהוציאו 7000 רובל מכיסו ואחר כך הרגוהו באכזריות נוראה. הם כרתו את לשונו ועקרו את שיניו והיכוהו מכות רצח עד שבבית העלמין הכירוהו בקושי.

עוד ועוד מחזות כאלה התרחשו בחוצות העיר באין מפריע למעשי הבריונים. פחד מוות נפל על יהודי המקום שהתחבאו בעליות־הגגות, במרתפים וכו׳.

כנופיות הפורעים, בהבחינם שאין מתנגדים למעשיהם, התחזקו והתפרעו יותר ויותר וביצעו מעשים שהשערות סומרות לשמעם.

למזלם של בני העיירה הגיע מקישינוב סגן המושל בראש 55 חיילים. זה היה בשעה ארבע אחר־הצהריים, ואז התפזרו הכנופיות ועזבו את העיירה. היהודים סברו שהצרות חלפו והחלו אט־אט לצאת ממחבואיהם. יהודי אחד, אברהם מוגנשטיין פרץ בשמחה רבה כשהבחין בקצין ובחייליו. הוא ניגש לקצין, נשק את ידו וצנח ארצה מת ובפיו המלים: „ברוך השם"!

אבל עם חשכה החלו מחדש מעשי הרצח הנוראים. החוליגנים והמולדובנים פרצו שוב לתוך העיר וביתר אכזריות חזרו על מעשיהם מאותו יום. הם שדדו את הבנינים והחנויות הגדולות ביותר והעלום באש, ביניהם את בית המדרש ובית הכנסת הגדול.

העיר קלרש נראתה כמוקד של שריפות נוראות.

מסביב שררה דממה איומה. האוכלוסיה היהודית התפזרה והתחבאה במקומות שונים, אף אחד לא ניסה ולא היעז להציל משהו, כי פחדו לסכן את חייהם. מדי פעם נשמע קול ניפוץ זכוכית בליווי צעקות „הורא", ופחד איום נפל על היהודים. כל אחד שכב במקום מחבואו — מבכה את מר גורלו. הרבה שכבו במרתפים, מבלי לדעת על המתרחש בחוצות, ושם נשרפו חיים.

מאורעות היום השני

יום ב׳ 24 לחודש בטרם בוקר, חושך ושקט. השמים מתחילים להראות סימני אור. עננים כבדים של עשן סמיך תלויים באויר ומסתירים הכל מסביב. קרני השמש המאירות נראים מפעם לפעם מאחורי הר חשוך ושחור. וככל שעולה השחר כן נעה השמש יותר כדי להתחבא מאחורי העננים המעושנים והסמיכים. כאילו מתביישת היא ממראה עיניה על המתרחש עלי אדמות...

היהודים שהיו חבויים משך כל הלילה במקומות שונים החלו להראות את פניהם ברחוב. לפתע חזו בתמונה כזאת שאין אדם על פני הארץ יכול לתאר לעצמו. איום ונורא היה לחזות בתמונה עגומה זו, שדומה לה אפשר רק למצוא בימי הבינים בזמנם של מסעות הצלב, או בימי בוגדן חמלניצקי, גונטה ז׳לזניאק וכו׳. שלושת רבעי העיר נחרבו. העשן והפיח מחניקים את הנשימה. ברוב המקומות נראות עדיין להבות אש, אנשים מתרוצצים ברחובות. פניהם מושחרים, אין אדם מכיר את רעהו.

זעקות קורעות לב נשמעות מכל הצדדים. כאן רואים אדם פצוע בזרועו, שני פצוע ברגלו, שלישי סתם פצוע וחבול. רבים רצים יחפים וערומים. מי שמכסה בשרו בבגד ילדים ומי בשמלת אשה. רבים מלקטים סמרטוטים קרועים מתוך הבוץ. הרוגים מוטלים בכל הרחובות כבימי מלחמה.

הנה מוטל אדם כשמחצית גופו חרוכה ומסביבו קהל המנסה לזהותו, אבל לשוא. מגיע בנו של ההרוג שמזהה את מגפיו ומכנסיו של אביו — ונופל מתעלף. סמוך לזה מוטלת גופת אשה שהוכתה באכזריות ופניה מוטלים בבוץ. רוצים לזהותה, אבל לשוא. מגיע אותו בחור שהתעלף קודם, והוא מזהה את אמו.

מעבר לרחוב עומד יהודי על יד חורבה. מחניק העשן, הגחלים עדיין לוחשות. היהודי ניצב במרכז החורבה ואוסף לתוך אמתחתו עצמות חרוכות. הוא מסיים את מלאכתו, קושר את צרור העצמות ופורץ בבכי מר: „זהו אבי, וזוהי אמי, שניהם ביחד״.

על יד חורבה שניה ניצבים אנשים ליד גופותיהן החרוכות של אשה ונערה כבת 13 בין אודים שרופים. שתיהן חבוקות פנים לפנים כאילו מתנשקות. מזהים אותן: סבתא ונכדתה... התמונה האיומה מצביעה על הרגע הנורא בו נפרדו השתיים, אחת מרעותה.

באמצע הרחוב בבוץ העמוק משרכת דרכה עגלה עמוסה גופות מתים. יהודים מספר מלווים את העגלה בדממה. עיניהם מושפלות ארצה. אחדים מזילים דמעה הנופלת לבוץ העמוק ומתערבבת בטיפות הדם הנוזלות מגופות ההרוגים שבעגלה.

— את מי מובילים שם? — נשמעת צעקה מקרב האנשים העומדים ליד חורבות בתיהם ומחטטים באודים.

— אין אנו יודעים מי הם, איננו יכולים לזהותם!

עוד ועוד מחזות אימים כאלה הקורעים לבבות מתרחשים באותו יום. אנשים מתרוצצים ומחפשים את בתיהם ואינם מכירים את מקום בתיהם השרופים. בנשימה כבדה אצים רצים יהודים, ואחד עוצר את רעהו בשאלות שונות. מי ששואל

על אביו, על אמו, ומי על בנו, בתו או תינוקו. כל אחד מקווה לקבל תשובה שאכן ראו את אביו, אמו, ילדיו. אבל לשווא, השאלות נשארות ללא תשובה וללא מענה. לפתע פורצת זעקה, התרוצצות וקולות נוראים בוקעים עד לשמים.

— „מה חדש ?"

— „הפוגרום חוזר" — שומעים מכל צד — גוזלים שוב !

— „היכן ?"

— „על יד תחנת הרכבת", צועקים — „שם החלו שוב".

רצים להזעיק משמר צבאי וממהרים למקום הפורענויות.

— „הורא !" — נשמע קול החוליגנים והאיכרים ושוב קולות ניפוץ שמשות וחלונות שמתערבבים עם זעקותיהן קורעות הלב של נשים וילדים.

המשמר הצבאי מגיע והחוליגנים עסוקים במלאכתם. בחור יהודי מתרוצץ בין החוליגנים ומבקש מקום מקלט. החוליגנים והאיכרים רודפים אחריו, חוסמים את דרכו. הצבא יורה מטר יריות ונופלים שני איכרים הרוגים וגם הבחור היהודי. יתר החוליגנים והאיכרים מתפזרים.

הקהל נבהל יותר ויותר, כל אחד חושב שכל הנעדרים מטווח ראייתו, נהרגו. מאות אנשים רצים לתחנת הרכבת ושם היו מחזות שמחה כשאחד מצא את השני חי ומרוב שמחה התחבקו והתנשקו, כי כל אחד חשב את חברו, כי בין המתים חלקו.

הקהל הולך וגדל. קצין חיל המצב נתן לקהל רשות להתאכסן בתוך בנין „המשביר הממשלתי" שהיה קרוב לתחנת הרכבת. הקהל מתחיל לעבור לשם. מתחילה רדיפה. אחד רץ לפני חברו לתפוס מקום. אחד נדבק לגופו של השני כדי להימלט מהקור ששרר באותו יום וקולות הזעקה קורעי הלב של הנשים והילדים בוקעים את השמים. מרחוק נראית הרכבת שהגיעה לתחנה. כולם רוצים להסתנן לתוך הקרונות, אבל אין נותנים. הפריסטב ניצב שם וקורא מתוך רשימה את שמות הפצועים. סניטרים מופיעים ונושאים לקרונות הרבה פצועים, אחדים מעמידים פני פצועים כדי לזכות ולהמלט.

הרכבת הסניטרית עם הפצועים עוזבת את התחנה. במקומה מגיעה רכבת נוסעים. ובטרם נעצרה ממש, מתנפלים האנשים עם נשיהם וטפיהם על הקרונות, אחד מטפס על גבי חברו, עד שכל הקרונות נתמלאו ואחדים מחפשים מקומות על גבי גגות הקרונות. מאושר היה האדם שהצליח לתפוס מקום ברכבת. הרכבת זזה והקהל נמלט לקישינוב.

הכפרים סביב קלרש

מיד לאחר שהחוליגנים הפראים והאיכרים גמרו את מלאכתם הפרועה ב־23 לחודש בעיר, פנו האיכרים לכפרים והחלו גם שם „לטפל" ביהודים. בכל הכפרים סביב לקלרש היה ליל ה־23 לאוקטובר ויומו של 24, נוראים ביותר. האיכרים החלו לבוז את רכוש היהודים ולהכות בכל יהודי שמצאו בכפר. יהודי הכפרים שלא ידעו על המתרחש במקום אחר, החלו להתרוצץ מכפר לכפר, בחשבם שבכפר

השני ימצאו מחסה· לצערם, ברחו מן הפח אל הפחת· בכל מקום פגשו בכוחות ההרס אשר בלי רחמנות חיבלו והשמידו רכוש יהודי·
זה היה גורלם של יהודי כל הכפרים מסביב — טימילוץ, אנישקן, הורודישטה, אזיניאשט, שישלן, פיטישן, סיפוטן, סטראשן, ווארזערעשט, סאדיבי, דאלנה, שירשט, ווארנישן ועוד ועוד·
בחור יהודי נסע עם איכר ב־23 לחודש מהכפר טימיליאוץ לעיר· בדרך פגשם איכר שחזר מהפוגרומים· הוא סחב את הבחור היהודי מהעגלה, שיחרר אחד הסוסים מעגלתו ורתם את הבחור במקום הסוס, כמשלים הצמד, והחל להכות בשוט בבחור שירוץ יחד עם הסוס· קולותיו של הבחור נשמעו למרחקים· כה עינה האיכר את הבחור עד שהגיע לכפרו טימיליאוץ· מה עלה בסופו של בחור זה לא ידוע עד היום· הבחור נעלם·
בכפר אונישקאן נהרגו שני יהודים והם נקברו בטלנשט· בהורודישטה נהרגו שתי נשים יהודיות שנקברו בקלרש·
יהודי אחד נתן־משה ברכטמן נסע מהכפר וינאטורי העירה, וכאשר עבר על פני הכפר פיטישאן הרגוהו שם האיכרים· הוא שכב מוטל מת כיומיים ברחוב הכפר, וכל ילדי האיכרים עמדו מסביבו ובעטו בגופתו כמו בנבלה·
יהודי הכפרים נאלצו לנדוד כל הלילה עם נשיהם וטפם, עירומים ויחפים בשדות ויערות, גבעות ועמקים, עד שבעמל רב ניתן להם להגיע לעיירה ונשארו בקלרש· חלק חזרו לכפריהם, אבל הם היו שרויים שם בפחד ומורא· בהרבה כפרים לא נתנו האיכרים ליהודים לחזור למקומותיהם· הם קיבלו את פניהם במקלות, והיהודים נאלצו להמלט חזרה לעיירה·

בבית הקברות

שלושה ימים תמימים נמשכה הובלת גופות ההרוגים לבית הקברות· מדי פעם נתגלו הרוגים נוספים במרתפים ובין אודי השריפות· מחזות קורעי לב התרחשו בבית הקברות·
בשורה ארוכה היו מוטלים ההרוגים, גופות חרוכות· צרורות עצמות שרופות ומסביבם קהל רב, גברים נשים וטף, והדמעות ניגרות כמו ממעין מים המתגבר, קולות אימה ובכי נשמעים מכל צד·
כאן הכירה אם את ילדיה, ושם אב את בנו, פה הכירה אשה את בעלה, אחות את אחיה, ואח את אחותו, בנים את הוריהם וסתם ידידים· הרבה מוטלים שחוטים, קרועים לאחר עינויים, נערות ששדיהן נכרתו, ילדים שחונקו ושוסעו, ולפתע צעקות ויללות חדשות: הובאו הרוגים נוספים, מהכפרים הסמוכים· כל לב יהודי נמוג מרוב יגון ובכי· לא רק הקרובים המבכים את מתיהם אלא כל הקהל שם מירר בבכי, אפילו אבן היתה בוכה למראה זה·
ההרוגים נשארו מוטלים בבית הקברות מספר ימים· השערות סומרות מתאור כל מה שהתרחש שם בימים אלה· מי שלא היה נוכח אז בבית הקברות לא יכול לתאר לעצמו את מחזות האימים שעט דומם לא יוכל להעלותם על ניר·

ואיום מכל היה המחזה האחרון: מצד אחד ראש המשטרה, רופא וסניטר שעסקו במלאכת ניתוח הגופות, בנתחם וחתכם כל גופה לגזרים; ומעבר לשורה — קבוצת יהודים שחפרו קברות ארוכים להטמין בהם את נתחי הבשר השסועים וצרורות העצמות החרוכות.

אחרי הפוגרום

עבר חודש ויותר עד שהקהל נרגע במקצת והחל חוזר לעיירה. כל הזמן שרכו רגליהם יחפים וערומים עם נשיהם וטפם: מקלרש לקישינוב ומקישינוב לקלרש. ביום שהו בקלרש ועם רדת החשכה ברחו לקישינוב. פחדו מכל איכר שפגשו ברחוב. מתי המספר שנשארו ללון בקלרש התקבצו לקבוצות של 10—15 אנשים בבית אחד ונשארו ערים כל הלילה. הרבה אנשים שכרו להם דירות בקישינוב והשתקעו שם. אחרים היגרו לרומניה, אוסטריה, אמריקה וארץ־ישראל.

אין לתאר את המורא והפחד שנפל באותם הזמנים הטרופים על יהודי עיירתנו. אלה שבתיהם נחרבו מהשריפות נשארו ללא קורת גג, יחפים וערומים ללא אוכל בפיהם. מיד התארגן ועד אשר החל לדאוג לאומללים ולספק מזון ודירות. אבל הקהל פחד לחזור העירה.

כך נחרבה העיר קלרש ובה קהילה בת 1500 משפחות, שהתפרסמה בשטח המסחר בבסראביה שהיתה ידועה בעולם הגדול כמרכז תוצרת חקלאית: שזיפים, אגוזים יין וכו׳.

מ־300 בנינים, ובהם החנויות הגדולות ביותר, וכל אשר בהן נשאר הר של עפר וגל של אבנים. נשרפו הרבה מחסנים מלאי פרי ותוצרת אחרת. הנזק נאמד בלמעלה משני מיליון רובל.

הרשימה העגומה של ההרוגים
שנקברו בבית העלמין בקלרש

השם	הגיל
1. אליעזר דייטש	56
2. יענטע דייטש (אשתו)	45
3. יעקב קרמר	65
4. דב ברקוביץ (יהודי ידוע בשם „ברל ליב׳ס")	85
5. ד"ר בר אליעזר פינקל	30
6. יוסף דומאי	70
7. אהרן בנו	38
8. בריינע גאטבראנד	70
9. יוכבד, נכדתה	12
10. נעסי, אשה שהתארחה אצל דודה יששכר אוסנת	30
11. אברהם מוגינשטיין	65
12. אברהם פאויס	46
13. ישראל באראן	70
14. מרים אשתו	66
15. יודל שמש	43
16. אשת מאיר חזן, שמה לא ידוע	60
17. שלמה בלטר	53
18. זליג גרינברג	75
19. מירקה רייזיס אשת ליב מוולשינעץ	40
20. עלקע	15
21. חוה	5

22. צירל אשת אהרן קיציס שהובאה מהורודישטשה — 45
23. שמואל קייזר, ילד — 4
24. סאנע לוקומסקה — 55
25. אופה מטלנשט, שמו לא ידוע
26. אברהם־אהרן מלמד — 40
27. יהושע צבי וינברג — 50
28. אבא פיק׳סל — 70
29. צבי ציטמן — 65
30. יהודי שהתארח אצל חתנו בירל זלעזניק
31. אשה שרופה שלא זוהתה
32. יצחק גולקיס — 45
33. פרל דיסטיראק, שהובאה מהורודישטה — 65
34. אשתו של שמעון סיפוטנר
35.—38. 4 יהודים שרופים שלא זוהו
39. שמעון פריימן — 50
40. אשת אברהם פרידמן שמה לא ידוע
41. פנחס אוטשיטל — 23
42. יצחק בסמן — 23
43. נתן משה ברכטמן שהובא מפיטישן — 45
44—45 אלטר גלמן ואשתו טובה, שניהם נשרפו, עצמותיהם נקברו — 70
46. ילדו של אלקנה לאם
47. ילדו של זלמן סיפוטנר
48. ילדו של מיכאל שניידר
49. יהודי זר
50. חיים בראנד — 60
51. מרדכי בנו — 22
52. יעקב לרנר — 55
53. ילדו של משה טשורלס
54. חוה בי — 50

כל אלה נורו, נהרגו או נשרפו

נוסף לכל הקרבנות הללו, מתו לאחר זמן רבים נוספים מפצעים כ־ת—5 שבועות לאחר הפוגרום.

אברהם פיכמן

על פני ההריסות

ב־25 לאוקטובר 1905 בשעה 7 בערב הגעתי אחרי עמל וטרחה רבים לקישינוב. בהיותי בטרמווי ראיתי שכל הרחובות היו שוממים ואין אדם חי נראה בהם. ברחוב ניקוליי ירדתי והצטרכתי לגשת צעדים מספר כדי להגיע למקום בו אמרתי להתאכסן. כאן פגשתי קבוצת פורעים שהסתכלו בי בעיני רוצחים עד שכמעט התפלצתי מרוב פחד. נעמדתי כמאובן ולא יכולתי לזוז ממקומי. אולם מיד התחלתי לרוץ והם אחרי רצים וקוראים: „אל תפחד, יהודי ארור! רבים כמוך הרגנו". חסר אונים הגעתי לאכסניה ושעה תמימה לא יכולתי להוציא הגה מפי. למחרת בבקר נגשתי למכר שלי כדי לקבל דרישת שלום מעיר מולדתי קלרש. לתמהוני הרב מצאתי שם את אשתי וכחצי שעה עמדנו נדהמים שנינו בלי לפתוח פה. הדמעות זלגו מעינינו כממעיין. הלב דאב וכאב. אחרי זה יצאנו לתחנת הרכבת כדי להגיע לקלרש.

ואוי לעיני שכך ראו: חורבן והרס, שלושת רבעי העיירה עלו באש ובתיה התפחמו. ערמות של חפצי בית ורהיטים שבורים והרוסים התגוללו סביב ואין להכיר את הרחובות. בית קברות אחד גדול, הרס וחורבן בכל.

הבתים הרוסים וחרבים ודומים לקברים מכוסי עפר. ארובות הבתים נזדקרו מבין עיי החרבות והמפולת כמצבות.

ועל ההריסות וביניהן התהלכו אנשים כצללים ופניהם כפני מתים. למרות שכל ימי חיי גדלתי בעיירתי זו לא עלה בידי להכיר את שרידי הבתים המפויחים והרחובות בהם התהלכתי בעבר. כל העיירה נראתה חרוכה ותושביה מוכי פחד וחדלון.

עוד ב־15 לאוקטובר נפוצו שמועות על האסון הקרב ובא. הרבה סימנים העידו על כך. הנוצרים תושבי העיירה וכן גם המולדבנים נראו בעינינו חשודים, המשרתות הנוצריות עזבו את בתי היהודים ומשיחותיהן ולחישותיהן למדנו שמתכננים פרעות ביהודים.

ביום ראשון בבוקר הגיעו ברכבת מקישינוב רק ארבעה פורעים. בעברם ברחוב חטפו מלבוש של יהודי והשליכוהו לבוץ וכשהחל היהודי לצעוק הכוהו מכות רצח. ארבעת פורעים אלה הגיעו ליריד אספו סביבם מאות מולדובנים ונאמו לפניהם באומרם שיצא צו מאת הקיסר ניקולי להשמיד ולהחריב את כל רכוש היהודים ולהרגם. י״ש חולק בשפע והאיכרים שתו לשכרה ואחר כך התחילו להתרוצץ ברחובות ובקולות פרא התנפלו על יהודים ושברו שמשות בתיהם. לשריפות ולהריגות עדיין לא הגיעו. כי המולדובנים שחיו בשלום עם היהודים לא העזו לשפוך דם יהודי חף מפשע. אז הופיע ראש העיר בנדרסקי לבוש מדים וקרא למולדובנים: למה תעמדו? קחו אלות והרגו בז׳ידים, שרפו בתיהם שדדו רצחו זהו צו אבא־קיסר ניקולי, נקמו בעלוקות המוצצות את דמכם הנוצרי הטהור. ההמון החל תיכף ומיד להוציא לפועל את ה„צו״. ראשונה הרגו וחרתו צלב על חזהו של ברל ליב׳ס, את ביתו העלו באש, ובגופו התעללו והכוהו וחבטו במקלות על כל אברי גופו. ההמון הלך ורב וההרג רב. הפורעים המקומיים, האינטליגנטים, התהלכו כשרובים בידיהם ובפגשם יהודי ירו בו למוות. רבים מן התושבים היהודים ברחו למולדובן מקומי בשם טמא ליפקן, שכל מחייתו היתה מן היהודים סוחרי היין, כדי להחבא בביתו ולהציל את חייהם. והוא רצח אותם במיתות משונות. מן הכפרים שבהרים גלשו האיכרים ונשותיהם וילדיהם ובידיהם שקים ריקים כדי למלאותם רכוש יהודי שדוד, הם שרפו שאר הבתים, קרעו את כלי המיטה, שדדו חנויות, שברו רהיטים, חללו בתי מדרש וקרעו ספרי תורה.

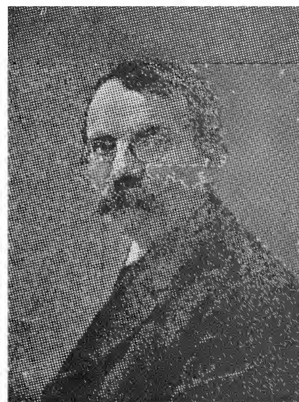
גוי אחד חרומף שואב מים אצל היהודים שהיה גר בקומה התחתונה אצל אלמנה יהודיה מסכנה חזר הביתה ושחט בסכין את האשה ואת נכדתה, נערה בת 15. 50 יהודים נהרגו באותו יום מהם אחדים נשרפו. 10 מהם אי אפשר היה לזהות, מכיוון שהיו מפוחמים. רבים היו גם הפצועים.

ביום הששי לכסלו גזרו תענית בקלרש והחליטו לקבור את 31 ספרי התורה שהרוצחים קרעו וחללו.

רק אז ראינו מה גדול היה החורבן. בית הכנסת החרב למחצה היה מלא אנשים,

נרות למאות דלקו. קראו סליחות. הזכירו שמות ההרוגים ובכי קורע־שמים פרץ מלבות המתפללים.

בשעה שתים עשרה החלה הלווית ספרי התורה. כל אנשי העיירה הלכו בסך עד בית הקברות היהודי — כולם מדוכאים ומבויישים, ראשיהם שחוחים ופניהם פני מתים. כשהגענו לבית הקברות וראינו את השורה הארוכה של הקברים הטריים, נפלנו עליהם ובכינו מר ואין מנחם.

מ. י. בן־גריון (ברדיצ׳בסקי)

קינות

לפני כל מחזה מודפס נמצא דף בו רשומות הנפשות המופיעות במחזה על שמותיהם. השמות כשהם לעצמם אינם אומרים לך, כרגיל, ולא כלום על מהותם של האנשים ולא תדע עליהם, עד שלא תקרא את המחזה. השם אינו מגלה את סוד חייו של האיש וקורותיו. אבל יש משוררים יחידי סגולה אשר אך תקרא את שם הגבורים שלהם ותעמוד מיד על מהותם. עבור נא בעיניך על רשימת הנפשות לדרמה אחת של מטרלינק וקרא בשורה אחת: מופיע איש זר — ורטט יאחזך. מי הוא האיש הזה? אתה מרגיש, יש כאן משהו אשר לא תמצאהו אצל אחרים. אימה ופחד נופלים עלינו מפני אותו זר; לבנו אומר לנו כי יסופר פה על צער גדול מנשוא — — הנה שלח אחד הכתבים מהעיירה קלרש רשימה לעתון, רשימה קצרה, עגומה, רשימת ההרוגים ביום הפרעות, אשר נקברו בבית־העלמין שם. רשימות כאלה קראנו אף קראנו ולאו דווקא ב„שבט יהודה" של הזמנים ההם, אלא בעתונים אשר בימים האלה ובזמן הזה. למאות מנו ורשמו הכתבים את שמותיהם של הרוגי־ישראל. מה אמרתי למאות — לאין ספור! עיר עיר וחשבון חלליה. והחשבון ערוך בספרות יבשות, נשמות של בני אדם שהושמדו בדמי ימיהם, — את אלה רושמים ומונים במספרים... אולם חשבונו של הכתב מקלרש אינו פשוט כל עיקר ואינו דומה לחשבונותיו של רוב חבריו. ליד כל שם ושם ניתנו סוגריים, ובתוך הסוגריים נרשם מי היה האיש שנגזר עליו גזר־הדין מן השמים.

אחד מן ההרוגים של העיירה (השני ברשימה), אשר נהרגו לאור היום, אשר המוות בא להם לפתע פתאום, אשר לא התכוננו לו ולא הספיקו לאמור ווידוי, אשר שעה קלה לפני זה לא ידעו כי עליהם למות ולמות לא מידי מלאך־המוות, שאת סכינו הוא שוטף בכל זאת במים, אלא מידי חיות רעות בדמות אדם, — אחד ההרוגים אשר בן־רגע נתקיימו בהם ארבע מיתות בין דין, שמו אליעזר דייטש. והמתה, שלישית ברשימה, שמה יאנטה דייטש, ובצד שמה של יאנטה נמצאים סוגריים בהם כתוב: אשתו של אליעזר. התבינו פירוש הדבר? אב כי ימות — ונשארה האם לילדיה; נפטרת האם, והאב נשאר בחיים. אבל הנה „ואשכל שניכם ביום אחד". יום לפני זה ישבו כולם ביחד, אליעזר דייטש ואשתו יאנטה, עם ילדיהם, ולמחרת היום נפלה השואה על היהודים, כזאבים ממש התנפלו הפורעים עליהם, שרפו את בתיהם, שדדו את רכושם, הרגו והכו מכות רצח מאות אנשים. למה אאריך? הגיע הערב וילדיהם של אליעזר ויאנטה ועמהם עוד הרבה ילדים אחרים היו ליתומים, ללא אב ואם, והעיר קלרש חרבה ונחרבה.

הרביעי ברשימת ההרוגים, שמו דוב ברקוביץ, והכתב מוסיף בסוגריים: גביר, הנודע בכל הסביבה בשם ברל ליב׳ס. אליעזר דייטש היה בעל־בית פשוט, איש תם

ציור של אבל פאן המבטא הווייה לאחר פוגרום

וישר שעשה את מלאכתו; כמוהו היו גם ההרוגים: דוב פינקל, יעקב קרימאר, יוסף דומאי, אברהם מוגינשטיין, אברהם פאבייס, כולם יהודים שאפשר היתה להם „חיונה״ ולא בנקל; אולם ברל ליבס היה עשיר ידוע לא רק בתחומי העיר, אלא בכל בסראביה.

הכתב שלנו רושם הלאה: נהרגה בריינה גוטבראנד, ותוך כדי דיבור הוא קורא את השם יוכבד, נערה בת שתים־עשרה, נכדתה של גוטבראנד. ולהלן: שמואל קייזר, שמואליק קייזר ילד בן ארבע, נחנק ונדרס; ילדו של אלקנה לומס, ילדו של זלמן סיפוטנר, ילדו של משה טשורלס, ילדו של מיכאל שניידר, — ריבונו של עולם! אלה הצאן מה חטאו?

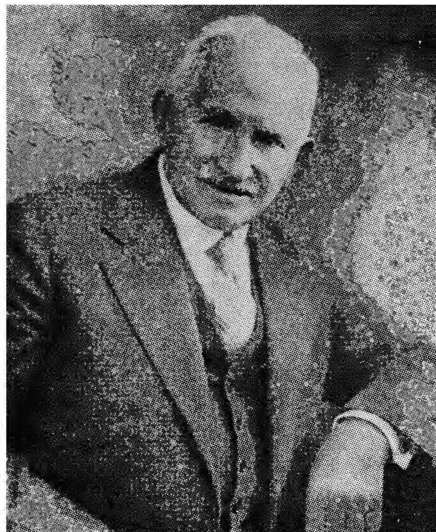
אנחנו קוראים להלן: אלטר גיילמן ואשתו (שניהם נשרפו, אך עצמותיהם בלבד הובאו לקברות). שלושים שנה חיו בפחד ופתאום — מיתה שכזאת! הנשמע כדבר הזה: ארבעה יהודים שרופים, שלא זוהו ונקברו יחד בקבר אחד. שערות ראשנו סומרות. הרוג משה ברכטמן (הובא מהכפר פיטישן); אשת אהרן קיציס (הובאה מהכפר הורודישטה), ושכנה שלה מאותו הכפר, מתה גם היא. גם הכפרים מצטרפים למניין...

אנחנו קוראים הלאה: אשת ליב וולשינצר, יהודיה בת ארבעים ואם לחמישה ילדים חיים, והבת שלה נערה מבוגרת, שתיהן הרוגות. כמו שכתוב: אותה ואת בניה ביום אחד. והשמים, אשר משם הכריזו כי אסור לעשות כן, אינם יודעים בושׁ. אכן, את ההרוגים: צבי ציטמן אנו מכירים, זליג גרינברג אנו מכירים, אבל הנה מספר 17: יהודי זר, ומספר 51: איש זר. יהודי זר, איש זר! אנשים זרים שלא ידעת אותם תמול שלשום, הניחו את בני משפחותיהם אי־שם בעולם, ובאו לקלרש, כדי למות בה מיתה משונה. על מה? ולשם מה?

הלאה: נסי, אשה באה לבקר אצל דודה יששכר אסנת. יששכר אסנת הוא מבעלי־הבתים ההגונים שבעיר, והוא מיטיב תמיד עם הקרובים שלו. נסי היא בת אחיו, והיא גרה ליד דובוסאר; באה לקלרש להתארח; בבית נשארו בעלה וילדיה, והילדים מתגעגעים ומחכים לאמא שתבוא ותביא מתנות... והנה — מות, מות מות... אין אמא, אין מתנות! קדיש תגידו, ילדים, כשתגיעו לפרקכם.

ועוד כתוב ברשימה: נהרג יהודי אשר התארח בבית חתנו, דוד זאלזניק. אחרי שנים רבות בא האיש לשאול לשלום ילדיו ומצא את מותו.

מה אספר עוד? חמישים וחמישה הרוגים, חללים, רשומים ברשימתו של הכתב. חמישים וחמישה חיי אדם, אשר חיי מאות נפשות תלויים בהם, נספו פתאום, באכזריות. חמישים וחמש טראגדיות מחרידות התרחשו לעינינו. ואלה רק בעיר אחת, וזה רק כטיפה מן הים לגבי מה שהיה בערים יהודיות אחרות. ואנחנו חיים, חיים, ועוד כוחנו אתנו להמשיך בחיים — — —

פיליפ כהן

„סיפורה של קלרש"

מר פיליפ כהן, יהודי אמריקאי, ז׳ורנליסט־פובליציסט לפי אומנותו, סייר בעולם הרחב למען דווח רפורטז׳ות לעתונים באמריקה. וכשהגיע בשנת 1905 במסעו לרוסיה ונתקל בידיעה על קלרש בה השתולל פוגרום־דמים שהפיל למעלה מששים קורבנות, ביקר בעיירתנו ורשם כל אשר ראה ושמע בעיירה ההרוסה.
בחזרו לאמריקה ריכז בספר (בשפה האנגלית) את רשמיו ממסעו זה ובו פרק חשוב על הפוגרום בקלרש, בליווי תמונות אוטנטיות מהימים ההם.

אני משער שמעולם לא שמעתם שמה של קלרש. גם אני לא שמעתי על אודותיה, עד שנתקלתי ברשימת המקומות אשר בהם התרחשו פוגרומים, ובה גם שם עיירה זו. באותם הימים בחודשי אוקטובר ונובמבר של שנת 1905, לא יכולתי למצוא את שמה בשלוש המפות שהיו תחת ידי. בקראי שמספר ההרוגים והפצועים היה כה עצום — במקום כל כך קטן, גמרתי אומר בלבי לבקרה. מה גם שהיא היתה קרובה לקישינוב, אשר רציתי לראותה ולציין איך היא נפגעה על ידי שני הפוגרומים, ב־1903 ובשנת 1905.

עזבתי את אודיסה בליל שבת בחצות ברכבת המחלקה הראשונה, המוארת נרות, נר לכל תא. כאשר התעוררתי היינו קרובים כבר לקישינוב. קמתי לראות מה תהי התרשמותי הראשונה. זה היה קצת אחרי השעה 7. כאשר הגענו לתחנת הרכבת, היו בה יהודים מעטים, היות וזה היה בשבת בבוקר, בכל זאת מצאתי אחד, שמסרתי לו פתק לאחד מפרנסי המקום, בבקשה לפגשני בבית המלון, כאשר אגיע אליו באותו ערב.

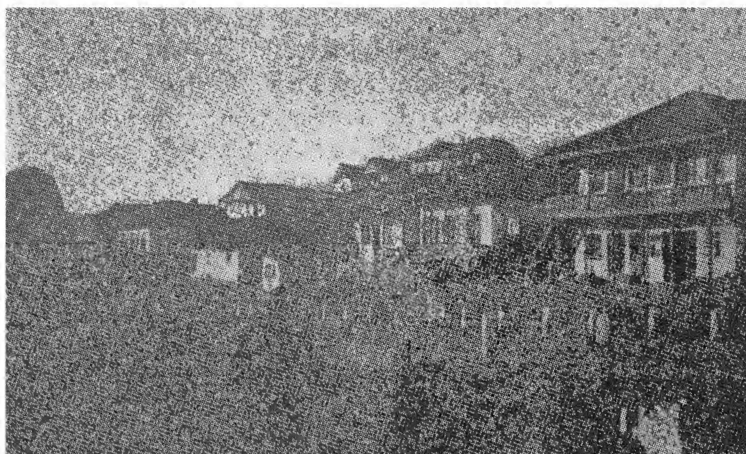
כאשר עזבה הרכבת את התחנה והעיר נראתה לעינינו חזיתי רובע גדול למדי, בנוי בניינים נמוכים, ורק הכנסיות עם חודיהם הירוקים הזדקרו לגובה.

לאורך פסי הרכבת נמשכו דרכים בלי כבישים. הבתים דלים ונראו כדירי חזירים. לפי מספרם הרב של האנשים שנעו הנה והנה, הוברר לי שזהו החלק העני ביותר של העיר. המגרשים היו מחולקים על ידי גדרות־תיל, שהזכירו לי אגב תמונות מוכרות של בתי מיסיון, או עמדות צבאיות בארץ הודו.

הבתים היו מכוסים גגות קש ואזוב או רעפים שבורים. האומנם היו אלה מקומות מגורים של בני אדם? האומם כאן חיים אחינו בני ישראל? ואמנם כן, כאן נולדו וכאן חיו.

קישינוב חלפה עם מרוץ הרכבת והנוף העשיר של הסביבה משך את תשומת לבי. ראיתי בדרכי בסבלם של שואבי המים: ראיתי אדם השואב מים מבאר להשקות עדר גדול, ונזכרתי בסיפורי החומש על רבקה ואליעזר. ראיתי עוד באר בנקודת־מפגש של ארבע הצטלבויות ושם ניצבה מנורה על עמוד שגבהו כ־8 רגל המשמשת מורה דרך לילדי המקום, המחפשים מים לשתיה בלילה.

בתחנות לכל אורך המסילה היו ערמות שקים מלאי חיטה ותירס, ועגלה אחרי עגלה עברו על הכבישים בכיוון השוק, כשהן עמוסות חביות המכילות מיץ ענבים. אכן ארץ הגפנים, השזיפים ויתר מיני הפרי היא הארץ בה אני עובר עתה ברכבת. עוד אני מתפעל מיפי הטבע, משדות התבואה הנהדרים מההרים המכוסים גני פרי למכביר, — עמדה הרכבת בתחנה „קלרש".

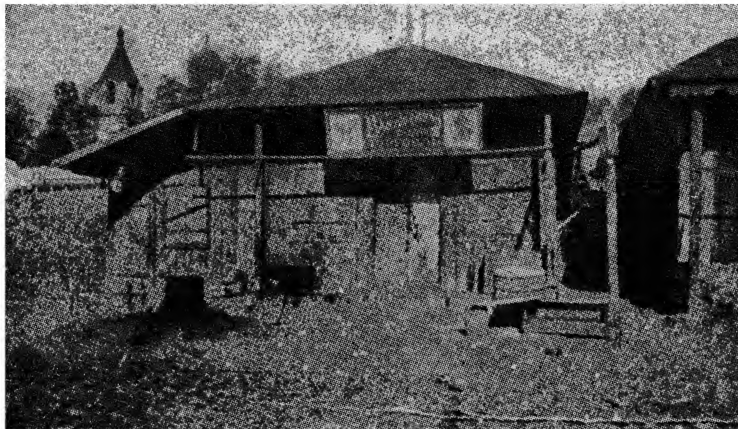

קטע מהעיירה בשנת 1905

אני יוצא מן התחנה ובעברי על פניה, הזכירה לי קלרש סיפור של אבנג׳לין „הכפר פרה": „אחו משתרע על פני עמק פורה (מקום מרעה) ממזרח וממערב, בדרום היו שדות פשתן. עצי הפרי ושדות התבואה השתרעו הרחק ועברו את הגדרות על פני המישור. שם באמצע נח הכפר „אכדיה". אולם הדמיון שבתמונה נעלם. אולי לא לפני הפרעות היה זה נראה כעין אותו כפר אך לא כן עתה.

ואין זה פלא. בעל מפעל שהעסיק לפני הפוגרום מספר עובדים ועובדות והפסיד 5000 רובלים אחרי שנהרס ביתו ומפעלו גר עתה בבנין עץ שגבהו כ־7 רגל ו־6 רגל

ארכו ו־5 רגל רוחבו, והוא מחוסר אמצעים לבנות את ביתו מחדש. כאשר עובר אתה לאורך רחובותיה הבלתי סלולים, מתגלים לעיניך בתים שגבהם כגובה פני הקרקע, וכך נראית שורה שלמה של בניינים אשר רק מרתפיהם נשארו על תלם, והלב דואב.

מקום הריכוז של החוליגאנים. מכאן זנקו למעשי שוד ורצח.
ברקע: הכנסיה — ה„קלויסטר"

כאן היתה קהילה בת 4560 נפש כש־3.960 נפשות הן יהודיות, ואילו עתה האוכלוסיה פחותה מ־3800 נפש, וביניהם רבים שהגיעו מכפרי הסביבה מפחד התעללות מצד האיכרים. נהרסו בניינים רבים. ההפסד הכספי שנגרם הגיע למיליון רובלים. מספרים אלה נקבעו על ידי חקירה מיוחדת של ועד „קרן ההצלה", שהסתמך בחקירותיו על מקור ההודעות וההערכות של התושבים המקומיים, כי התושבים חקרו בדיוק את הנזק האישי של כל אחד. פעולת חקירה זו נמשכה חדשים רבים ואת הדינים והחשבונות שלה, שהוכנו בדייקנות, ראיתי במו עיני. רבים משרידי החורבן התפזרו למקומות שונים — לארבע רוחות העולם. כ־100 משפחות אשר מנו למעלה מ־500 איש היגרו לאמריקה, 16 משפחות שמנו 60 נפשות עזבו את קלרש זה עתה והיגרו לקנדה ו־15 משפחות שמנו 53 נפשות שמו פניהן לארגנטינה. אילו היתה אפשרות כספית היתה חצי העיירה מהגרת. הועד הנ"ל נתן עזרה וסעד להגירתם של בעלי מקצוע בלבד.

לרשות הקהילה היהודית של קלרש הועמד סכום גדול לצרכי צדקה. לא חסרו לעיירה „העניים שלה" אשר גרו בצריפים עלובים על מורד גבעה. התנאים הסני־טריים במקום הניחו את הדעת, מטעם פשוט, שדרכי הביוב היו טבעיים. המורד שעליו שוכנת העיירה שימש לה כביוב לנזילת מי־השופכין.

בעלי המקצוע במקום השתכרו משכורות־טובות. נגרים למשל קיבלו עד 50 רובלים לשבוע. אולם המצב ה„מאושר" הזה נמשך במשך שלושת חודשי הסתיו בלבד בעונה הבוערת. שכרו של פועל יומי היה בגבול של רובל אחד, ושכר הדירה הנמוך ביותר עבור חדר עלוב עם רצפת עפר היה 5 רובלים או שניים וחצי דולר לחודש.

על מנהג שתית התה לא ויתר אף אחד. ובאחד הבתים העניים ביותר ראיתי קומקום פח מותאם בתוך התנור באופן שתמיד היו להם מים רותחים. אלא שתמצית התה לא היתה תמיד מצויה אצל כל אחד, ועל אחת כמה וכמה הסוכר שהיה יקר המציאות, מפאת מחירו הגבוה.

כ־500 עד 600 איש עסקו במסחר היין, הפירות, החיטה, השעועית, התירס. השנה הקודמת היתה שנת ברכה. ובשנה זו למרות שפע התנובה היה הקציר עלוב מפני עודף גשמים. למרות שהחקלאות היתה התעסוקה העיקרית, מעטים היהודים שעסקו בה. ורק כ־100 מהם היו מגדלי גפנים ופירות וגם מייצרי היין ומייבשי הפירות.

בתי ספר עממיים לא היו ומתוך שלושת אלפים הילדים במקום פחות מ־300 קיבלו חינוך בלתי מושלם.

במקום מספר בתי כנסת (שניים מהם נשרפו ונחרבו) ומספר „מניינים" („שטיבלעך").

הוחל בשיקום ובהקמת בניינים מחדש, אולם במספר זעום. הבנייה אומנם צנועה, אולם הדאגה לטיב ולצורה קיימת. העבודה היא ממדרגה ראשונה ומעידה על פועלים בעלי מקצוע מעולים.

בין הנפגעים היה גוי אחד יחיד. היה זה גרמני שהגן על שכניו היהודים ואף ירה בפורעים, וכמעשה נקם הועלה ביתו באש — בניין גדול ששוויו עשרת

בתים שנהפכו לתל־חרבות

אלפים רובלים. אם לשפוט לפי יסוד הלבינים שנותר, ניתן היה לקבוע שהיה זה בנין יפה באופן מיוחד. הקהילה היהודית עזרה לו ב־800 רובלים, אבל האיש נחרב ולא יכול היה לשקם עצמו.

בפוגרום נהרגו 42 איש ונפצעו 53 (חלק מהם מת כעבור זמן — הערת המערכת) בין הפצועים היו רבים שפצעיהם אנושים ולא היו מוכשרים לפרנס את עצמם. מספר היתומים — 68, נשים אלמנות — 23.

השוד והחורבן החל בסמוך למשרדו של ראש המשטרה ונמשך לאורך כל הדרך ולא נשאר אף בית באותו קטע.

האנשים התחבאו בתוך המרתפים, בהם נשארו עד תום השריפות והשוד. אחדים נשארו שם יומיים ויותר. איני יכול לספר לכם באופן נאמן את סבלותיהם. את המים בעיירה אפשר היה לקבל רק ממשאבות, אבל האנשים לא העיזו להסתכן ולהתקרב לבאר. אין ביכולתי לספר לכם את אשר אמהות נתנו לילדיהן עם גבור

שורה רצופה של בנינים הרוסים ושדודים

הצמאון עד ללא נשוא בשכבם בחושך במרתפים ההומים. נכנסתי לאחדות מהמאורות האלה, אשר בימי שקט ושלום שימשו לאגירת חביות יין, עצים וכו׳. מידותיהם היו בגודל כמעט אחיד 9×8 רגל וכ־5 רגל בגובה. מוכרחים היו לשכב בחשכת יום ולילה על רצפה לחה ומלוכלכת לרוב, דבר שגרם לרבים להיהפך לבעלי מום לכל חייהם.

לאורך הדרך נראו החורבות — כאילו ציקלון (רוח בעלת מהירות עצומה) עבר בצידו האחד של הרחוב וכמעט לא נגע בצידו השני. עובדה היא שהחוליגנים החריבו את החנויות הגדולות והטובות ביותר אשר בצידו האחד של הרחוב ואחר כך העלו אותן באש, ואילו ביחס לחנויות שממול בהיותן פחות טובות ולרוב במצב ירוד ביותר הסתפקו רק בהריסה. מה שלא יכלו לקחת אתם השמידו מבלי להשאיר חפץ שלם. כך נהגו בחנויות ובכלי בית ששווים היה 50 אלף רובלים, מחסנים שלמים של תוצרת ברזל נהרסו לחלוטין ואיבדו ערכם המסחרי. בעל המחסנים הפסיד מאה אלף רובלים, והצליח לחדש עסקיו על ידי חידוש קרדיט מסוחרים במוסקבה וממקומות אחרים וזה הודות לקשריו המסחריים אתם במשך שנים רבות.

בניין ה„תלמוד תורה" אשר היה משמש גם כבית מדרש, ונחשב כבנין העתיק ביותר שבסביבה (הוא נבנה לפני מאה שנה) — שוויו נערך לעשרת אלפים רובלים, כולל אביזריו הפנימיים, מלבד החפצים העתיקים שהכיל בתוכו ולפרוכיות המיוחדות של ארון־הקודש. גובה הבנין היה 150 רגל ורחבו 80 רגל.

יש לציין שד"ר חאסילוו, הרופא המקומי היחידי בשעה שהוטל איסור מוחלט

על תנועת הרכבות ובימי השתוללות החוליגאנים, ואפילו על רופאים נאסרה הכניסה לעיירה — עבד באופן בלתי פוסק 72 שעות בהגשת עזרה לנזקקים. סיפוריו העידו על האימה שבימים ההם. התנהגו באנשים זקנים באכזריות. נשים צעירות נאנסו בתנאים איומים וילדים עונו ונהרגו.

התמונה שבה ניכרים שרידי חמשת הבתים העיקריים מזכירה את 17 האנשים שנשרפו בהם חיים. אחרים נמלטו למרתפים שהיו בנויים היטב, והם נמצאו מתים כעבור מספר ימים.

בראש המאורעות כאן עמדו כ־20 חוליגנים — מדריכים מקישינוב העיר. הם ואחרים ראו בכך הזדמנות נדירה ל„רכישת חפצים" בלי חובת תשלום. כ־100 פועלים מולדובניים, אשר עבדו בחוות שונות הסמוכות לקלרש הגיעו עם עגלותיהם והביאו מכשירים שונים למלאכת החורבן ולקליטת חפצי השוד הגדול. הם ידעו היטב, מה הוא תפקידם.

ומה בקשר לשלטונות? האם לא התערבו?

בשעה שהלכתי לחפש את ד"ר חסילוו הגיעו לאזני הדי ויכוח של אנשים מעבר לדרך. המלווה שלי, אשר סיפק לי כל אינפורמציה, התקרב למקום השיחה לראות ולשמוע האם קרה משהו? אכן דבר מיוחד לא קרה, היה זה פשוט ויכוח עם ה„איספראבניק" על הנושא שעדיין היה בפי כולם: בפוגרום אשר זרע חורבן ואימה בעיר.

חורבן בנין ה„תלמוד-תורה" ובית המדרש

ה„איספראבניק" הזה מילא עדיין אותו תפקיד שמילא בימים שלפני הפוגרום. טענתו היתה שהוא עשה חובתו ונהג בהתאם לצווים שקיבל. חזר והדגיש שאישית אין לו שום כוונות רעות כלפי היהודים, וכאשר התחננו לפניו שיפסיק השתוללות ההמון בעזרת חיילים העומדים לרשותו ענה שלא יכול היה לעשות זאת מכיוון שהגיעה אליו שמועה שהצאר ציווה להשמיד את היהודים, ולא היה בכוחו להתערב. רושם דבריו היה, שאפשר היה להאמין לסיפורו. ונראה שאיש לא חשד בו לרגע, שהוא, אישית, הרוויח רווח כלשהו מהביזה והשוד.

מי אמר לאיש הזה וליתר המושלים בכל אחד ממאות המקומות שאירעו בהם מאורעות דמים כי דם יהודים הוא הפקר ואפשר להרוג ולרצוח? וכי אלו היו פקודות שיצאו מאת הצאר?
אין האשמה יותר גדולה נגד רוסיה הישנה, מאשר העובדה, שאין אף אחד יכול

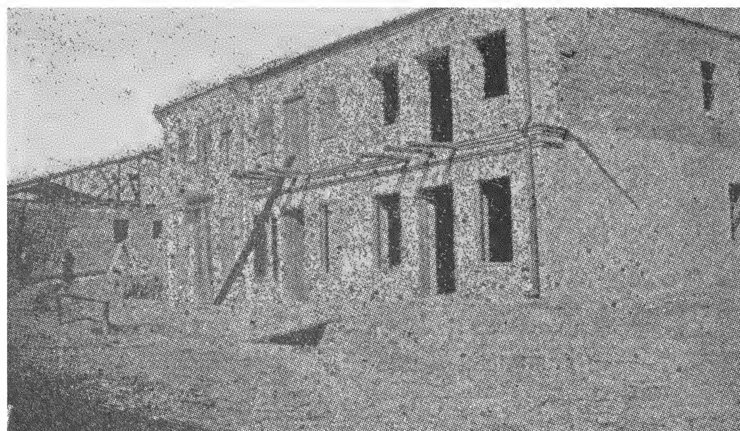

קימום ההריסות

להכחישה, שבאותם הימים, גרמו מופקרים באין מפריע הרג, רצח ושוד בעם קטן — העם היהודי. וכאשר במקרים רבים פנו אל השלטונות בבקשות ובתחנונים שהיא תפסיק את המעשים הנוראים האלה, קיבלו את התשובה: „הצאר ציווה". היו מהלכים לדעה שאמנם „צוו הצאר" היה קיים להלכה, וכי העתונים נמנעו מלפרסמו, כי הדבר היה גורם לאסון משווע פי כמה וכמה, אולם הריאקציונרים למיניהם הפיצו אותה ככל אשר ידם השיגה, כי ידעו שסיסמה זו תעודד רבים לפרעות ביהודים. בעיקר היתה זו השפעתו ופעולתו של רב הטבחים — קרושיבאן, שהיה האחראי למאורעות קישינוב ולבאים אחריהם. קרושיבאן זה עמד בראש „אגודת האנשים הרוסיים" הידועה גם בשמה האחר: „המאה השחורה".
שאלתי בקלרש כפי שעשיתי גם במקומות אחרים: „איך היו יחסיהם של האיכרים הגויים כלפי היהודים לפני פרוץ הפוגרומים?" התשובות היו מעין אלו: „רבים מפשוטי העם רחשו חיבה וריעות ואפילו אחווה ליהודים". „כן, לפני הפוגרום הראשון בקישינוב (בשנת 1903) היו יחסים טובים בין היהודים והרוסים. התידדנו עם שכנינו הנוצריים ובלי ספק האמנו זה לזה. אבל כל זה השתנה עכשיו. הימים הקשים והנוראים של קישינוב ציינו את השינוי. ואלה שהיו אחראים למאורעות קישינוב, היו גם האחראים להסתת הרוסים נגד היהודים אחר כך".
הערכות ודעות כאלו, שמעתי במקומות שונים, אליהם הגעתי בהמשך סיורי. וזה אימת את הסיפורים ששמעתי בקלרש ובקישינוב.
מהדו"ח של הקהילה בקלרש, אשר קיבלתי עמדתי על העובדה הבאה:
בעוד אשר בשנת התקציב של 5—1904 ההכנסה מכל מיני מקורות הגיע לסך של 8.305 רובלים, הנה ההכנסה של שנת 1905 מראה על סך 100 רובל בלבד. בחלקו

הגדול נגרם הדבר על ידי העובדה של אי הצלחת הקציר, אולם בעיקרו נבע זה בעקבות תוצאות הפוגרום.

בשנה החולפת נדבו תושבי קלרש לאחיהם בערים אחרות, ועתה הפכו הם בעצמם לנצרכים ונתמכים על ידי תרומות המתקבלות מאחיהם היהודים ממקומות אחרים. עתה, כאשר מתלחשים על פוגרום שייתכן כי הוא עלול לפרוץ שנית, נפחדים האנשים. הנה הגיעה ידיעה על מאורעות דמים בביאליסטוק הרחוקה שבפולניה, וזה גרם ש־7 משפחות קלרשאיות יצאו לארצות הברית. וידיעה שניה על מאורעות שדליץ גרמה שעוד 8 משפחות עקרו ויצאו לאמריקה. אולם — משפחה אחת אשר קנתה כבר כרטיסי נסיעה לפילדלפיה כדי להצטרף לקרובי משפחה, החליטו לא לזוז מהמקום, בקבלם מכתב מאמריקה בו מסופר על פוגרום שאירע בפילדלפיה. הכוונה למקרה של קטטה רגילה בין פועל יהודי לבין חבריו לעבודה הנוצריים. באותו מכתב נאמר עוד: „אם ישנם פוגרומים גם באמריקה מוטב לנו למות ברוסיה".

קימום ההריסות

בעברי לאורך אחד הרחובות של קלרש לכיוון תחנת הרכבת עוד החלפתי מלים עם האנשים השונים אשר ישבו על יד בתיהם וניסו להתחמם בשמש של חודש אוקטובר, עברתי על פני מראות החורבן שהזדקר עדיין מכל עבר, נזכרתי במספר שורות השיר „הכפר העזוב" מאת גולדשמידט:

„שקעו סוכות הגפנים
וחורבות חסרות הצורה,
העשב הארוך מטפס
על פני הקירות המעציבים

ורועדים ומתכווצים
מידו של מחריב — —
הרחק, הרחק! עוזבים ילדים
את הארץ" !!!

כן, זהו סיפורה של קלרש. לא האמנתי בתחילה לכל שסיפרו לי על אודותיה. אך האמנתי לזאת — יותר מאוחר, כאשר במו עיני חזיתי כל זאת.

חיה מלמוד־אברמוביץ

מפי אמי שמעתי...

...הורי ביקשו מחסה באחד המרתפים שכבר הכיל בתוכו עשרות תושבים. אחי שמאי, תינוק בן חודשים מספר, שלא תפס את המתרחש סביבו ואוירת הצפיפות שבמרתף הפריעה לו כנראה — פרץ בבכי והבכי עלול היה לגלות את מקום המחבוא לחוליגנים. התרעמו האנשים, טענו שהתינוק מסכן את כולם והם הכריחו את הורי לעזוב את מקום המחבוא. בלית ברירה נאלצו הורי לקבל את הדין, הם ברחו והסתתרו תחת מדרגות בית אחד, רועדים מפחד למשמע הצעקות והיללות של הקרבנות, והשתוללות השיכורים הפורעים. פתאום אחזה אש בבנין. מבלי לחשוב הרבה יצאו מהמחבוא, נסו מנוסה מבוהלת בכיוונים שונים. אמי ז״ל אבדו עשתונותיה, ברחה מפני הלהבות והתינוק בידיה, וצעקה בקולי קולות „אל אלוהי אברהם יצחק ויעקב״ ובקשה רחמים מהשמיים, רצה וצעקה. היא הצליחה לעבור את הגדר והתחילה לרוץ לאורך ה„ליניע״ (מסילת הברזל) לצד הכפר קלרש. מן הפח אל הפחת.

והנה היא שמעה קול הקורא בשמה הפרטי ואומר לה: „בואי עמי, לא יאונה לך כל רע״ ובהפנותה את ראשה לכיוון הקול ראתה את בת גרישקה הגוי — הסנדלר, אשר גר לא הרחק מביתנו. אותו רגע לא היתה מסוגלת לשקול אם טוב הדבר או איננו טוב, וכטובע הנאחז באופן אינסטינקטיבי בקש, הלכה אחרי הבטחת־הצלה זו.

בת־גרישקה הכניסה אותם לביתם, והבית מלא כל מיני חפצים שבזזו מאת היהו־דים, ועל הרצפה מוטלים איכרים רבים, רוצחינו, והם שיכורים כלוט ונוחרים מתוך שינה עמוקה. רק גרישקה היחידי היה ער והתפתל כנחש, מפאת כאבי בטן חזקים. אמי נעצרה כשהיא רועדת מפחד ומקור וכולה נדהמת ממראה עיניה.

עברו מספר רגעים וגרישקה זה התאושש מכאביו וכפי הנראה עורר בו מראה אמי המבוהלת והתינוק בזרועותיה רחמים והוא פנה אליה ואמר שהוא מבטיח לה ששום רע לא יאונה לה בביתו וגם יעץ לה שתעלה על התנור, שם תתחמם, תאכל ותסתתר עד יעבור זעם.

אמא סרבה כמובן לאכול ולשתות, ישבה עם התינוק בפינה שעל התנור והחליטה בלבה שאין כל חשיבות לחייה היא, מכיוון שאבא בוודאי נהרג בידי הפורעים. היא נשארה במקומה עד אור הבוקר.

ובאותו בוקר לאחר שהפורעים גרמו למותם של למעלה משישים קרבנות טהורים ואחר שכל הרכוש היהודי נשרף, נהרס ונשדד, הגיעה פלוגת חיילים מקישינוב ואז שקטו הרוחות ויהודי קלרש האומללים יצאו ממחבואיהם מבוהלים, שוממים ומיותמים מן השואה שבאה עליהם.

אבי, שהסתתר כל הלילה בין קני הסוף שבאחו על יד פסי הרכבת וניצל הודות לכך ממוות, הגיע רטוב כולו ורועד מקור ל„וולוסט״, שם התקבצו כל הניצולים.

הוא הגיע למקום וכולו יאוש, בהיותו בטוח שאמי ואחי אינם בחיים, והנה להפתעתו שמע קול גרישקה קורא לו בשפה המולדבנית „ז׳יפוניה איציק, בוא אלי, אשתך נמצאת אצלי בבית, והיא שלמה ובריאה". אבי הסתכל באדישות, חיוך מר הופיע על שפתיו והוא חשב בלבו „בוודאי הרג ערל זה את משפחתי ועכשיו זומם הוא להרוג גם אותי". בכל זאת החליט ללכת אחריו, כי חייו אינם חיים בלי משפחתו, וכאן — לשמחתו הרבה — מצא את אמי ואחי חיים, בריאים ושלמים. הוא לקחם עמו ל„וולוסט" כדי להימצא בין יתר היהודים המקובצים שם. שנים לאחר מכן לא חדלה משפחתי מלהביע תודתה לגרישקה ולבתו על מצוותם זו בהצלת נפש יהודי וגם העניקה להם מתנות מדי פעם.

ריבה בודייסקי־תאומים

בדם ואש הכרתיך, בדם ואש עזבתיך

ב־1905, יום סגריר סתווי בין הערביים, לחוצים ודחוקים בעגלה רפודת תבן, רעבים, עירומים למחצה, רועדים מקור ומפחד גם יחד, כשהורינו נגררים מאחורינו רצוצים ומדוכאים, הגיעה משפחתנו מהכפר אל שערי העיירה קלרש למחרת הפוגרום. בפעם הראשונה ראיתיה אז.

הממונים על הסדר עכבונו בכניסה לעיירה וכשנוכחו לדעת כי איננו מסוכנים כלל וכלל הורשינו להיכנס לתוכה.

התמונה שנתגלתה לפנינו עשתה רושם כביר ואיום על מוחי ולבי הקטנים הילדותיים. גלגלי העגלה שקעו ונאבקו בביצה הקלרשית העמוקה והמפורסמת שהכילה אז תערובת משונה של שמן, נפט, ניירות, נוצות של כרים, כלים מכלים שונים, שברי רהיטים ומסגרות מפורקות של תמונות שונות ורכוש יהודי שהלך לאבדון. בכניסה לעיירה מימין בער בית המדרש. למרות הגשם, שטפטף וירד לסירוגין, לא כובתה האש ושלהבות ליחכו את הכתלים המאובנים והמפוחמים. משמאל בלטו בתים, שחלונותיהם חרגו ממסגרותיהם. האווירה היתה ספוגה ריח דם קרוש, אם כי ההרוגים כבר סולקו מעל פני האדמה. שררה דומית אבל. שומרי הסדר הרשמיים שוטטו ברחובות ופניהם אדישים. לא נגע דבר אל לבם כלל וכלל. נרגשים ובהולים למראה עינינו נכנסנו לפונדקו של אהרון בודנר. המנורות כבר דלקו ולמרות זה שבאויר הורגש ריח דחוס של זיעה, בוץ ולכלוך נדמה לי המקום כגן־עדן ממש. החום בבית וצלילי הגראמופון הרגיעונו במקצת. תרדמה נפלה עלינו, כשאנו שטוחים על הרצפה הנוקשה ומתחתינו שקים אחדים בלבד.

ליל נדודים היה לנו הלילה הקודם, כשישנתי יחד עם אחי ואחיותי הקטנים בחסותם של הצוענים ביער, שם החביאונו הורי והם עצמם הסתתרו במעבה היער...

ניסקה (נתן) מלמד (מלמט)

זכרונותי האישיים מהפוגרום בקלרש

להידרש לזכרונות על ימי הפוגרום בעיירתנו קלרש אין זה דבר כה קל לי, מאחר שבמרוצת השנים הגיעונו ימי השואה האיומים והנוראים, והשטן בדמות אדם, היטלר ימח שמו, ותורת הגזע שלו עשו שמות בשבטי ישראל השונים, וכמעט כולנו יצאנו נפגעים על ידי אבדן אבות ואמהות אחים ואחיות, בנים ובנות. אולם בשנת 1905 גם בהיות ממדי הפגיעות ביהודים קטנים לעומת השואה, מר היה לנפגעים ע"י הגורל האכזר להימצא בבוקר לא עבות אחד במצב של שכול ויתמות מוחלטת. בהיותי מוכה גורל נורא זה, יבינו לבטח בני עיירתי למועקת לבי, כאשר עלי להיזכר בימים הקשים והאפלים ההם.

היה זה אחרי המינשר של ויטה מ־17 לאוקטובר 1905. בכל רוסיה הגדולה אירגנו הפגנות. קלרש שלנו למרות היותה עיירה קטנה ורחוקה מקלחת המאורעות הפוליטיים שיתפה עצמה במלוא יכולתה. בה היה מספר לא מבוטל של נוער שואף וחולם לשינויים.

גם אצלנו, בקלרש, יצאו עשרות צעירים, פועלים ופקידים, הניפו דגלים אדומים, ופניהם ל„וולוסט" לקיום אסיפה, לכבוד המאורע הגדול ולחוג את הנצחון. האווירה הכללית היתה מרוממת, רוח של שמחה שרר בכל, אולם מצב רוח מרומם זה לא ארך הרבה זמן.

הידיעה המעציבה על השתוללות ופרעות איומות ביהודי קישינוב העכירה מהר את האווירה החגיגית. תוך כמה שעות בלבד הגיע וגבר זרם הפליטים היהודים מקישינוב.

התברר אחר כך, שהיתה זו שרשרת שלמה ומהודקת של פרעות ביהודים שהתפשטה ברחבי רוסיה והגיעה גם לעיירתנו.

איש לא פילל ולא העלה על דעתו, כאשר יום לפני פרוץ הפוגרום אצלנו עזב מפקד המשטרה המקומית במפתיע את העיירה, כי זהו סימן ואות למאורעות הדמים שיתרחשו.

למרות שהשתוללות החוליגנים בקישינוב הקדימה את עיירתנו בשני ימים והיה בזה מן האזהרה כלפינו, לא נמצאה בין נציגי הקהילה היהודית שבמקום אישיות שתוכל לייעץ כיצד למנוע אסון.

יום ראשון של השבוע, יום היריד הקבוע שבעיירה, 23 לאוקטובר. הרכבת הגיעה מקישינוב ופלטה מתוכה קבוצת חוליגנים מגובשת, ומגמת פניהם לצוד את המולדובנים באלפיהם, שבאו אל היריד בקלרש, ולהסיתם נגד היהודים.

צר לי שלא אוכל לדייק בקטע אחד של המאורעות, המתייחסים לנסיון ההתארגנות של בחורים יהודים לפעולת הגנה עצמית. אך לי נדמה שהיתה פעולת הגנה מסוימת, כי לולא כן היו מחריבים המתפרעים את כל קלרש. אולם לדאבוננו לא היה שום סיכוי למעטים להחזיק מעמד נגד הרבים, ועוד שבידי הרבים היה נשק ובידי המעטים מקלות ואקדוחים אחדים שבחלקם העלו חלודה.

ולכן נפלו כ־60 קורבנות תמימים והרבה פצועים, בחלקם פצועים קשה שמתו לאחר מכן. וכן גם היה מספר מקרי מוות כתוצאה מהפחד שתקף רבים. בין הנפגעים היתה גם משפחתנו כי אבי אברהם אהרן ז״ל — והוא בן 44 שנים בלבד — היה בין הקרבנות. הוא שנטע בי משחר נעורי רגשות לאומיים כלפי עמי ואף קרבני לרעיון הציוני.

מזכרונותי על הפוגרום: בהיותנו, קבוצה של 40 איש בערך, ביניהם נשים וטף ותינוק מוחבאים ביקב של יהושע גישר, הציתו הפורעים את הבית מעלינו והוא היה כולו נתון בלהבות אש, הודות לקור רוחו של יהושע גישר שפתח את דלתות היקב בעוד מועד נמלטנו וניצלנו.

בינתיים נודעה לי בשורת איוב שאבי ואחיו, שמשפחתו נמלטה על נפשה מקישינוב, הגיעו לסביבת מסילת הברזל ונרצחו שם. היו כאלה וביניהם גם דודי, אשר הגיעו לנהר שעל יד ה„גראלניע״ (בית משרפות היין) ועמדו במשך לילה שלם בתוך המים בין קני הסוף, וכתוצאה מכך מתו רבים אחרי כן ממחלות שונות שפקדו אותם. המאורעות שקטו איך שהוא. השלטונות התחילו להחזיר את החיים למסלולם הרגיל. יהודי קלרש בעמדם פנים מול פנים מול החורבן והשואה זקוקים היו לעידוד ולעזרה.

הנני להזכיר לטובה ולזכרון־נצח שני אנשים: את הד״ר חאסילוו ובעל בית המרקחת ה׳ חינקיס, אשר עם פרוץ הפרעות עשו כמיטב יכולתם לארגן את החיים הכלליים ועמדו בראש ועד עזרה לנזקקים לטיפול מיוחד. ואכן זכינו אנו, היתומים והיתומות, לטיפול אחראי. תמיד זכרתי להם החסד שהודות להם נשלחנו אני, אחי ושתי אחיותי חוצה לארץ לווינה, להתחנך וללמוד.

קלרש בהמשך הזמן התאוששה במקצת. כתוצאה מזוועות הפוגרום, נהיו חייה הציבוריים תוססים יותר, במיוחד הלך וגבר רצון ההתארגנות לפעולות ציוניות. בין אלו שהגיעו אז לקלרש אני זוכר את הרב פישמן־מימון ז״ל, שבא לעודד את הפעולה הציונית.

באותה תקופה חי בתוכנו חיים גרינברג ז״ל, אשר גאוותנו עליו כיליד קלרש. הוא היה אז צעיר לימים, כבן עשרים. ב„חדרו״ של יואל מלמד התכנסו לשמוע דבריו (נאומו הראשון), ופתאום נשמעה קריאה „שוטר בא!״ אנו נמלטנו על

נפשותינו. השוטר מצא חדר ריק ובו שני שולחנות וארבעה ספסלים.
הפוגרומים ב־1905 נראים „חוורים" לעומת החורבן הטוטלי והזוועתי של היטלר וקלגסיו, אולם צוו קדוש הוא לנו לא לשכוח אותם ולספר עליהם לדורות.

„מגילת קלרש"

פתח דבר

לפני מונחת חוברת קטנה סך הכל בעלת 16 עמודים אבל הרבה צער וכאב מתפרץ מתוך כל עמוד וכל שורה שבה.
מיד לאחר הפוגרום הנורא בקלרש הוציא לאור יהודי בן העיירה, בשם יעקב ציפלשטר, את החוברת הנ"ל וקרא לה „דער שרעקליכער בלוטיגער קאלאראשער פאגראם — 23 אוקטובר 1905".
החוברת הודפסה בדפוס האחים בלטניצקי באודסה, והטעם לכך, כי בכל בסראביה אי אפשר היה להדפיס חוברת מעין זאת או בדומה לה מחמת המחסור באותיות עבריות וגם מטעמי צנזורה.
ועוד שבאודסה עמד בראש „המחלקה האידישאית" יהודי בעל נפש שיחסו נאה היה לפרסומים באידית הדנים בבעיות יהודיות, ואם רצו להגניב משהו פסול מטעם הצנזורה באידית היו צריכים להדפיסו באודסה או בווילנה.
אבל גם הצנזור שבאודסה לא היה יכול להישאר אדיש לחוברת כזאת ועל שערה תורגם שמה ל: „ימי המאורעות בקלרש".
אביא לפניכם קטעים מתוך הרהורי על המאורעות בימים ההם בקשר עם הפרטים המסופרים בחוברת הנ"ל.

שתיהן „רקדו"

...היה זה בימי 22 ו־23 לאוקטובר 1905, היינו חלפו כאלפיים שנה מאז פשטה בעולם תורת אחוות העמים... רקדו שתי בנות ישראל: אחת בת 70 שנה והשניה נערה בת 12. גם תזמורת ניגנה שם... תזמורת טיפוסית רוסית של אקורדיון, מוסיקה רוסית בעלת לב רוסי רחב ונפש גדולה... שתיהן רקדו: בריינה ונכדתה יוכבד...
כמו שני עטלפים ניסו השתיים לברוח, להימלט ממחבואן ולהסתדר בעברו השני של הרחוב... ואמרה הסבתה לנכדתה „בואי, יוכבד'ל וננסה למצוא את אבא ונהיה יחד אתו!" וענתה הנכדה „שמא ירגישו בנו, סבתא". „שתקי, ענתה סבתא, אין לאבד את האמונה בבורא, הוא ישמרנו; אין אנו יכולות לשבת כאן בחיבוק ידים מבלי לדעת מה קרה לאבא, אמא ויתר הילדים!".
נצבט לבה של הנערה ומסרה עצמה לידי סבתא ולרחמי שמיים...

וכאשר הופיעו שני הכוכבים הראשונים בשמי קלרש הפרועה התקדמו שני הקרבנות התמימים למזבח החזירי של הפראים באדם.

ומשפסעו אך את פסיעותיהן הראשונות, נלכדו מיד בידי קבוצת חוליגנים.

— „אחים, מחול שמח, השתיים בידינו" !

מיד קפץ שגץ צעיר עם אקורדיון, הדליק גפרור והציץ בעיניו הרצחניות ומלאות הדם לתוך עיניהן הקפואות מפחד של השתיים והתחיל במנגינה רוסית מובהקת ועליזה.

יוכבד מררה בבכי, וסבתא כבר הספידה אותה. דמעותיהן זלגו לתוך הבוץ הקלרשאי... ומסביבן צהלת כנופית המרצחים.

— שתרקודנה ! — צעק מן־דהו...

— כן, שתרקודנה בבוץ ! הדהדו היתר ובכדי לחזות היטב במחזה הדליקו מדורה ברחוב והתגודדו סביבן.

— נו, לרקוד ! — והסבתא ונכדתה תפשו יד ביד ויצאו במחול מר... התיפחה יוכבד חרש וסבתא — יבשו דמעותיה. היא כבר גמרה את וידויה ובמלמול שפתיים לחשה את התפילה האחרונה „שמע ישראל" !

— סבתא ! — אמרה הנערה, — האם אנו הולכות למות ?

— רקדי, ילדתי ! — ענתה הזקנה, את רקודנו נביא מנחה לבורא ובזכות זו נזכה לגן־עדן !

...ותוך כדי כך תפשו שתי ידים גסות את הזקנה בראשה וברגליה וכך עשו לנערה ונדנדו את השתיים הנה והנה לתוך האש ובחזרה.

— קאזאטשוק נגן ! — צרח אחד ותוך התלהבות בשיא הריקוד נזרקו השתים לתוך מוקד־האש.

...ונצנצו הכוכבים בשמים, יותר מאשר תמיד, והאדמה פרשה כנפיה על המדורה שכילתה את שתי הגופות היהודיות שנחרכו.

...וכאשר העשן נעשה דליל והתפזר הבחינו הרוצחים בשתי גופות חרוכות כשהן צמודות ומחובקות זו לזו. כך מסרו את נשמותיהן לבורא.

הקפות בבית הכנסת

היה זה בערב בשעה שמונה והעשן עדיין היתמר מרחובות העיר.

המרצחים הגיעו אז לבית הכנסת לערוך „הקפות" לאחר יום של עבודת פרך בשוד, רצח וגזל. בראש הכנופיה צעד טומה, גוי־השבת, שהיה נוהג לכבות את נרות השבת בבית־הכנסת.

טומה הדליק כדרכו את המנורות והשמיע ניגון חסידי כניגונו של שמש בית־הכנסת בשעת מעשהו.

כוח משונה התפרץ לתוך גופו ושריריו של טומה. דמו רתח והוא צעק לחבריו „נו, לעבודה, חברה !" ורעיון שטני צץ במוחו.

הוא ניגש לארון הטליתות, במכה אחת ניפץ את הדלת, הוציא את הטליתות ופנה לחבריו וקרא : „קחו כל אחד בגד זה ועשו כמוני !". הוא התעטף בטלית והיתר

היהודי על הגג

היהודי נאלץ לטפס על הגג ולקרוא כתרנגול — כך ציוו עליו הפורעים, המחזיקים באשתו ומאיימים להרוג אותה אם לא יעשה כן.

ציור של שלמה גרשוב — צייר יהודי בברית־המועצות

כמוהו. התקדם לקראת ארון הקודש ובמשיכה אחת קרע את הפרוכת. פתאום הרגיש שחוט־משי מהפרוכת עקץ את זרת ידו. לרגע נבהל ונסוג בפחד. אבל מיד בראותו את לעג חבריו מאחוריו אזר עוז ופתח את הארון.

ספרי התורה הצטופפו כצאן בצהרי יום קיץ, גדולים וקטנים, ורעדו מפחד.

וטומה הוציא ספר תורה וקרא בקול ניגון את שמו של אחד מגבאי בית הכנסת ואחריו בשמו של שני, שלישי...

„נישטא קיין בעל הבית" אמר הוא באידיש עסיסית „אם כן, קח אתה וסילי את התורה, ואתה גיורגי, ואתה איבן, קוסטיא... !" וכך חילק את כל ספרי התורה בין כולם ויצאו ב...הקפות. הם רקדו וספרי הקודש בידיהם. יצאו במחול פראי וכל אחד מחבק את ספר התורה.

...הלילה האפל הציץ בעד חלונות בית הכנסת בבהלה, הקירות עצרו נשימותיהם, שמחה כזאת לא ראו מעולם.

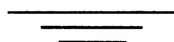
פתאום פרצה קטטה בשל כתר כסף טהור. ואחר ששככה המריבה פרצו לרחוב,

קרעו את הספרים ושטחו את הקלף על פני הבוץ וכך סללו שביל לעולם האחווה והאהבה הנוצרית.
ובקבר האחים בבית הקברות הקלרשאי, שם טמונים שרידי ספרי התורה. שומע אני את סיפוריהם:
— „אותי, — מספרת יריעה אחת, — קרעו לשלושה גזרים".
..."ואותי זרקו לאש"... „ואותי דרסו ברגליהם".
„האם כאב לכם?" שאלתים.
„כן" — ענו — „אבל לא היה כאבנו אלא כאב הקדושים והטהורים, האבות והבנים שנפלו על קידוש השם.

השבח לאל

למחרת החלו גחים מהמרתפים והמחבואים יהודים כשפניהם חוורים ומתביישים הם להסתכל איש בפני רעהו.
יהודי אחד נצמד לגופה חרוכה. הזאת היא אמו או לא? כן זוהי! והוא נופל בבכי קורע לב על פני גופה החרוך.
ומרחוק מתקרבת ועוברת עגלה עמוסה גופות הרוגים והדם נגר על הרחוב. קבוצת יהודים משתרכת אחריה בראשים מורכנים.
— „מי הם?" שאל מן־דהו.
— „לא יודעים" — עונה העגלון. — „מן הסתם יכירו אותם בבית הקברות".
מהקצה השני מופיע קצין רוסי בראש קבוצת חיילים שנשלחו לשמור על בטחונם של שרידי הפוגרום.
לפתע הופיע יהודי, אברהם מוגנשטיין ובריצה התקרב ישר לקצין. היהודים כולם נשארו קפואים במקומותיהם ומלמלו:
„ההשתגע, בטח יתקיפו ואז — חורבן ושואה חדשה על ראשינו".
ר' אברהם הגיע לקצין שהופתע אף הוא, תפס בידו של הקצין ונשק אותה על כי בא להציל את השרידים. רצה להגיד ונאלם. הוא התרגש מאוד, צנח ארצה מת. „השבח לאל" השמיע מישהו כבתוך שרוולו, „חשבתי שיכה את הקצין והנה הוא נשק את ידו. מסכן, מת מרוב שמחה על כי לא הומת בידי להב גרזן חוליגני".

(מתוך „אונזר צייט" 26.10.1928)

כתבה מכתב־העת „השקפה"

ביום 30 לאוגוסט החל להתברר בבית דין הגליל הקישינובי בהשתתפות באי־כח המעמדות המשפט בדבר מאורעות הדמים, שאירעו בעיירה קלרש מחוז אורגיוב בימי אוקטובר המפורסמים.

לפי האכזריות המשונה של הפורעים, מספר הקרבנות וגודל החורבן וההריסה תופסים הפרעות האלה מקום חשוב מאוד בתוך שאר הפרעות. תיאור פרטי מרחץ הדמים הזה בשעתו הקפיא את הדם בעורקים. אך גם עתה יש אשר למשמע דברי עד־ראיה המסיח לפי תומו, תסמר שערת הראש והבשר יאחז פלצות... מהמון הפורעים יושבים על ספסל הנאשמים בסך הכל רק 41 אנשים אשר האחד מהם, ואסילי פאריכוביץ, הספיק למות לפני יום הדין (הוא נהרג בהתנגשות אחת). מספר העדים שהוזמנו לבוא — 270, אבל באו מהם רק 250 איש.

להוכיח בדיוק באיזה אופן ועל ידי מי נעשו מעשי הרחיצות וההריגות — זאת לא עלתה בידי החקירה והדרישה המוקדמת. ולא היתה האפשרות לכך — נאמר בכתב האשמה. עלה לברר בודאות רק את פרטי רציחת שלמה באלטר, חיים בראנד וחוה ביי: — הראשון נהרג על ידי יריה מרובה שירה בן פקיד שומרי היערות ק. גרינקוב, בעת אשר פנה באלטר אל המון הפורעים בבקשה לעזוב לנפשו אותו ואת יתר היהודים, שנאספו באחד הבתים ברחוב ווקזאלני; חיים ברנד הוכה מכות מות על ידי דמיטרי מירזא, אורי ביסקא, וו. מאקאר וא. גאבריליצה; השלישית חוה ביי, נהרגה על ידי מהלומה בבול־עץ על ידי זקן האיכרים בכפר טוזורה א. פינטונאר אשר רדף אחריה וישיגה, כאשר נמלטה אל בית הנתיבות מפני ההמון המתהולל.

אף אחד מהנאשמים לא הודה באשמתו.

כמה עשרות עדים ציירו בדברים פשוטים אבל מבהילים בבהירותם את הטבח וחורבן הבתים והרכוש של היהודים, אשר ערכו הפורעים האכזרים כחיות מדבר בעיירה קאלאראש.

העתון „רעטש" מודיע, כי האנשים שנדונו בערים שונות בגלל עוון השתתפות במעשי הפרעות נגד היהודים שנעשו בירח אוקטובר שנת 1905, נפטרו מכל העונשים שהטילו בתי־הדין עליהם.

בהעתון „רוס. זנאמיה" כתוב:

„ואם רוצה הממשלה לעצור בפני הפרעות ביהודים, אם רוצה היא שלא יבוא היום שלא ישאר מהם אף אחד — תודיע הממשלה בהחלט כי בעצמה תנקום ביהודים ולא תהיה זו הבטחה בלבד — אז לא יגע איש רוסי אפילו באצבעו ביהודי".

הרהורים על הפוגרום בקלרש

א.

אחזור ואצטט את השורה האחרונה בשיר הקטן של המחבר יעקב ציפלשטר בשער החוברת „על הפוגרום בקלרש", וזו לשונה: ...„ולהגנה עצמית הן כח ועצמה נדרשת!"

כידוע התרחש הפוגרום היהודי בקישינוב בשנת תרס"ג — 1903, שנתיים לפני הפוגרום בקלרש. מיד לאחר הפוגרום בקישינוב, כשכל העולם הנאור הזדעזע ממעשי החוליגנים, ויהדות אוקראינה החלה להתעורר מתרדמתה לקראת מחשבה לאומית, נסע אז המשורר הדגול חיים נחמן ביאליק לקישינוב וחזה במו עיניו את בתי היהודים שנחרבו ואת מקומות המחבוא בהם הסתתרו אחינו בני ישראל מפני החוליגנים.

הזדעזע ביאליק על אזלת־היד של הנוער היהודי, על חוסר ההתארגנות להגנה עצמית ובעיקר על העובדה שהצעירים התחבאו במקומות־סתר ולא נלחמו מלחמת יאוש על חייהם ועל חיי אחיהם וקרוביהם.

בכשרונו המבורך של המשורר העברי נוצרה השירה „בעיר ההריגה" בה נאמר:

...וראה גם ראה: באפלת אותה זוית,
תחת מדוכת מצה זו ומאחורי אותה חבית,
שכבו בעלים, חתנים, אחים, הציצו מן החורים
בפרפר גוויות קדושות תחת בשר חמורים,
נחנקות בטומאתן ומעלעות דם צוארן,
שכבו בבשתם ויראו — ולא נעו ולא זעו,
ואת עיניהם לא ניקרו ומדעתם לא יצאו,
ואולי גם איש לנפשו אז התפלל בלבבו:
„רבונו של עולם, עשה נס — ואלי הרעה לא תבא!"
ואלה אשר חיו מטומאתן והקיצו מדמן,
והנה שוקצו כל חייהן ונטמא אור עולמן,
שיקוצי עולם, טומאת גוף ונפש, מבחוץ ומבפנים —
והגיחו בעליהן מחורם ורצו בית אלהים
וברכו על הנסים שם אל ישעם ומשגבם...
ועתה לך והבאתיך אל כל המחבואים.
בתי מחראות, מכלאות חזירים ושאר מקומות צואים,
וראית בעיניך איפה היו מתחבאים
אחיך בני עמך ובני בניהם של המכבים,
ניני האריות שב„אב הרחמים" וזרע ה„קדושים"
עשרים נפש בחור אחד ושלושים שלושים,
ויגדלו כבודי בעולם ויקדשו שמי ברבים...

מנוסת עכברים נסו ומחבא פשפשים החבאו,
וימותו מות כלבים שם באשר נמצאו,
ומחר לבקר ויצא הבן הפליט
ומצא שם פגר אביו מגואל ונמאס...

אוזר אני עוז ואומר שמה שקרה בקישינוב בתרס"ג קרה בקלרש בתרס"ו. אלה הצעירים, הבחורים והנשואים מבני 18—40 שהיו אז תושבי העיר קלרש, שהמונים מהם הלכו לעולמם, מי במוות טבעי ומי בשואה הגדולה של מלחמות העולם הראשונה והשניה, בערבות טרנסדניסטריה, בנדודים בזמן הנסיגה לפנים רוסיה או בדרכם חזרה ורק מתי מספר נשארו בחיים — הסליחה אתם אם אשמיע טענות קשות אליהם. אנתח את התרחשות המאורעות של הפוגרום בקלרש כפי שהובאו על ידי מחברם יעקב ציפלשטר.

המחבר כותב בחוברת בעמוד 15 שעיירתנו קלרש מנתה בשנת הפוגרום, היא שנת תרס"ו — 1905, כ־1200 משפחות. אם בממוצע היה בכל משפחה בחור אחד צעיר לפחות או אב צעיר, הרי היו בקלרש אז כאלף אנשי חייל המסוגלים להרים יד והלא יהודי קלרש ובעיקר הנוער ביניהם היו ידועים בבריאותם הגופנית ובחוסן גופם!

הנה מחבר החוברת יודע לספר שבחורי העיירה לא היו כלל מוגי לב. בעמוד ארבע של החוברת מספר המחבר שביום ה' 20 לאוקטובר, כשלושה ימים לפני התחלת הפוגרום בקלרש, הגיעה רכבת מקישינוב ובפי הנוסעים בשורה שבקישינוב החל הפוגרום ביהודי המקום. בחורינו התארגנו מיד ואתם עשרים גבורי חייל נסעו מיד לקישינוב כדי לבוא לעזרת אחיהם בצרה שם!

ממשיך המחבר ומספר באותו עמוד שאכן כבר היה ברור בשבת 22 לחדש אוקטובר שמה שקרה בקישינוב יומיים לפני כן יחזור בקלרש. החלו הצעירים להתגודד ולטכס עצות כדי לארגן הגנה עצמית אבל לא הספיקו להתארגן כדבעי ונאלצו למחרת היום לצאת נגד האויב בידים ריקות.

למחרת היום, יום א' 23 לאוקטובר, הגיע מקישינוב מחנה חוליגנים. מתוך סיפורו השוטף של המחבר יש להבין בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שאכן „המחנה" הזה לא מנה אלא כשניים־שלושה מניינים של בריונים, ומשהחלו הפרעות אמנם נמצאו בעיר מאות איכרים מכפרי הסביבה, אבל אלה התחילו לברוח עם נשיהם וטפם בצעקות אימה ופחד. יוצא איפוא, שהכח המארגן והיוזם של הפוגרום מנה כמה עשרות איש בלבד.

היכן היו איפוא אלף הצעירים ומדוע לא עמדו מול „מחנה" הפורעים שמנה כמה עשרות איש?

יתר על כן: המחבר מספר שכמה מצעירי ההגנה העצמית הבחינו בתחנת הרכבת בבואם של הפורעים ואף מיהרו והודיעו לחבריהם בעיר אשר אספו את כל חברי ההגנה והחלו להתארגן „לקראת המלחמה" — וכי לא היה זה מעשה קל יותר, אילו היה האומץ הדרוש לכך לצאת אז לקראת הכנופיה הקטנה־יחסית של הפורעים ולהכות אותם שוק על ירך?! אין ספק שזה היה הרגע האיסטרטגי הנכון... — ההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה. והנה הוחמצה הזדמנות יקרה זו.

הסתבכו העניינים כי אט אט התחברו לפורעים פועלים ואיכרים בראותם שאין כל יד המפריעה למעשיהם.

שעתיים, ממשיך המחבר, התנצחו מספר של כמה בחורי ישראל עם הפורעים; ובכן עינינו הרואות כי קומץ קטן של בחורים עמד נגד מחנה פורעים שגדל עם הצטרפות המקומיים — והצליח לגרום לכך שהפורעים נסוגו מרחוב ירמרוטשנה שהוא רחוב היריד עד לוולוסט. מדוע רק „קומץ קטן" של בחורי ישראל? והיכן נמצאו בינתיים מאות צעירי ישראל? והלוא היו גם ארגוני נוער!

אכן, קשה לי לקבל חלק זה מסיפורו של המחבר כמעשה אוטנטי. מדוע לא נקט המחבר בשמות בחורי ההגנה ובמנהיגיהם? אומנם החוברת נדפסה כחצי שנה לאחר הפוגרום וייתכן שגילוי שמותיהם של אנשי ההגנה בחוברת היה גורר אחריו מעשי נקם ואולי משפטים נגדם ובכל זאת גם בארכיוני העיירה וגם בזכרונם של אלה שחיו וחזו בבשרם את פרעות קלרש תרס"ו לא נחרתו מעשי גבורתה של ההגנה העצמית, ואמהות וסבתות ידעו לספר אך מעט לילדיהם על מעשי גבורה כל שהם מצדם של צעירי קלרש, חברי ההגנה העצמית בזמן הפוגרום הנורא.

והנה, לאחר שקראתי את כל החוברת כאשר כל דף, כל שורה, כל מלה על מעשה הזוועות דוקר וצורב את בשרי ונפשי, כחודו של ברזל מלובן באש — נוכחתי לדעת שאכן „אחי בני עמי ובני בניהם של המכבים נסו מנוסת עכברים וכפשפשים התחבאו..." כדברי ביאליק בשירתו המפורסמת.

לאורך כל סיפורו של המחבר מהתחלת הפרעות ועד לסופן מביא הוא מחזות אימים על „ילדים, נשים ונערות, זקנים וזקנות", ולא מסופר שום מקרה בצעירים... בעמוד 7 מספר המחבר על אשה שנמלטה לביצות היאור, השיגוה הפורעים והכו על ראשה במוט ברזל... סמוך אליה אנסו אשה צעירה ויפת תואר ונקרו את עיניה... שלושה ילדים עם אמם נמלטו ליאור ושקעו שם בבוץ שלושה ימים ושלושה לילות. יהודי בשם חיים ברנד (ר' רשימת ההרוגים מס' 52, בסוף החוברת — בן 69 היה) נמלט לידיד גוי בכפר ונהרג על ידיו. אשה יהודיה עם בתה בת ה־16 (ע' 8) נתפשו ברחוב, הוכרחו לרקוד והושלכו לתוך האש... אלמנה ונכדתה (כנראה בראנע גוטבראנד בת ה־70 ונכדתה יוכבד בת ה־12 ר', מס' 9—10 מרשימת ההרוגים) ניסו להמלט דרך חצר ביתם והשכן הגוי הדביקן והרגן בקרדום; יהודי זקן שאשתו הזקנה שכבה חולה במיטתה ולא אבה לנטוש אותה, לקח אותה על גבו ורץ בבוץ לתחנת הרכבת (כנראה שזהו ישראל ומרים באראן בני ה־70 ו־65 ר' מספר 13, 14 ברשימת ההרוגים) ובדרך נהרגו; דוב ברקוביץ בן ה־85 (ר' רשימת ההרוגים מס' 4), הוא „ברל ליביס", יהודי מפורסם בעושרו בכל בסראביה (ר' עמוד 10) נשדדו 7000 הרובלים שהיו ברשותו ונהרג במקום...

אכן הבחורים הצעירים הצליחו להימלט, התחבאו במקומות סתר ורק הנשים, הזקנים והטף, בהם בלבד פגעה יד הגורל האכזרי. אדרבא, גם רשימת ההרוגים, עם ציון גילם מעידה על כך: מתוך 55 שמות הרוגים, רק ביחס לשלושה שמות (דב פרנקל, פנחס אוצ'יטל ויצחק בסמן) מסומן הגיל 23—30 שנה.

וכדי לצאת ידי חובה אצטט להלן שני מקרים בהם נספו שני בחורים צעירים.

בע׳ 14 של החוברת מזכיר המחבר את המקרה של הבחור מהכפר טימיליאוץ, שנרתם לעגלתו של איכר בדרכו מהכפר לעיר, והוכה קשות על ידי האיכר בשוט, ונאלץ לסחוב את עגלתו עד לכפר... לא נודע גורלו של בחור זה.

והמקרה השני שנזכר בע׳ 13 של החוברת מתיחס בבחור שרץ בתוך מחנה החו־ליגנים וחיפש מקלט וכאשר החיילים ירו בתוך מחנה החוליגנים, נפל זה חלל ביחד עם שניים מבין הפורעים.

אכן, יש להניח שאלה הם שני הצעירים: פנחס אוצ׳יטל ויצחק בסמן ששמותיהם מופיעים במספר 42, 43 של רשימת ההרוגים וגילם 23 !...

גם בתאור מחזות האימים שלאחר שוך הסערה מטיב המחבר לספר על צעירים שהכירו את הוריהם ההרוגים בידי הפורעים. המחבר מתאר את המחזה המזעזע בבחור צעיר אשר זיהה את מגפיו ומכנסיו של אביו, שהחלק העליון של גופו היה חרוך. הבחור התעלף. לא רחוק מגופת אביו זיהה אותו בחור את גופת אמו. היכן היה בחור זה קודם? האם לא שאל את עצמו במחבואו: „היכן הורי? עלי לצאת ויהי מה כדי לחפשם ולהגן עליהם, למות יחד אתם", היכן היתה שמנה וסלתה של קבוצת צעירי קלרש, מיטב הנוער שאחרי דור שלח ארצה את מגיני חניתא, מסדה, נבי יושע, ירושלים ושער הגיא?

למה לא „צברו ברזל" כדברי ז׳בוטינסקי בספרו „שמשון"? הרי הזהיר אותם ביאליק שנתיים לפני הפוגרום!

תשובה מצאתי בספריהם של משוררי התחיה הלאומית, של לוחמי ומעצבי דמותה של האומה במולדתה: אחד העם, ברנר, גורדון, ז׳בוטינסקי ובן גוריון: נוער זוקף את קומתו ביחד עם הזדקפות קומת העם כולו במולדתו. קומץ של 18 אלף בחורים ובחורות עם נשק דל בידיהם יצאו בקומה זקופה נגד צבאותיהם של מליוני הערבים שסובבונו מכל צד ויכלו להם; עמדו מולם בחירוף נפש, כאשר הוריהם, נשיהם וטפם נשארו מאחורי החזית במקומות מבטחים. הנוער הישראלי במלחמת השחרור לא התחבא בחורים.

אילו חי ביאליק היה זוכה לראות במו עיניו את התמורה הכבירה שחלה בקומתו של הנוער העברי ובודאי היה שר שיר תהילה לאחיו בני עמו ובני בניהם של המכבים האמתיים.

א. ק.

ב.

הערות

דבריו המכאיבים של א. קדרון בנוגע לאי־ההתגוננות בשעת פרעות אין לכוונם דווקא ליהודי קלרש, אלא גם לשאר ישובים ברוסיה באותם הימים. הפוגרום בקישינוב הן שימש אזהרה לכולם ובכל זאת נערכו שנתיים לאחריו פרעות במאות ישובים יהודיים... ההגנה שהתארגנה במקומות שונים וגם בקלרש מנתה קבוצות בודדות

ואנשים שקמו ברגע האחרון, למראה מר המוות, לעמוד על נפשם מה כוחם בעמדם בודדים מול כוחות־הרס מאורגנים ומוגנים המציפים אותם? מובן שאילו היה רובו של הנוער היהודי מאורגן כולו בהגנה היו פני הדברים אחרים בגולת הימים ההם, אך יש להביא בחשבון את התנאים המיוחדים שבהם היו נתונים היהודים שם.

א. היהודים היוו אמנם בדרך כלל ברבות מהעיירות רוב אוכלוסייתן, אך העיירה היתה רק מובלעת קטנה בשטח ענקי עויין. נקמו ביהודים לא רק גויי מקומם אלא גם גויי הסביבה. ביום יריד שבקלרש למשל, שהיתה יהודית כולה, היו היהודים מיעוט מבוטל לגבי גויי הכפרים הנוחתים מן ההרים, כל־שכן ביום פרעות כשהמונים נהרו וזרמו לנקום ביהודים ולרוות צמאונם לדם־הפקר ומתוך שאיפתו של בן הכפר הפרימיטיבי לשלול שלל העיירה שדימוה כרך ולספק כל תאווה בזויה.

ב. ממשלת הצאר היא שערכה את הפרעות, נתנה נשק בידי הפורעים ואילו השוטרים אסרו לא את הפורעים אלא את המתגוננים.

ג. עצם הפרעות היו כהכרזה: זרים אתם כאן, אין זו עיירתכם ואין זו אדמתכם ואין לכם מחסה.

ד. בכנסיות הטיפו לנקמה ביהודים שרצחו כביכול את ישו בידי פילטוס הרומי ושילהבו שנאה יום־יום ורגע־רגע.

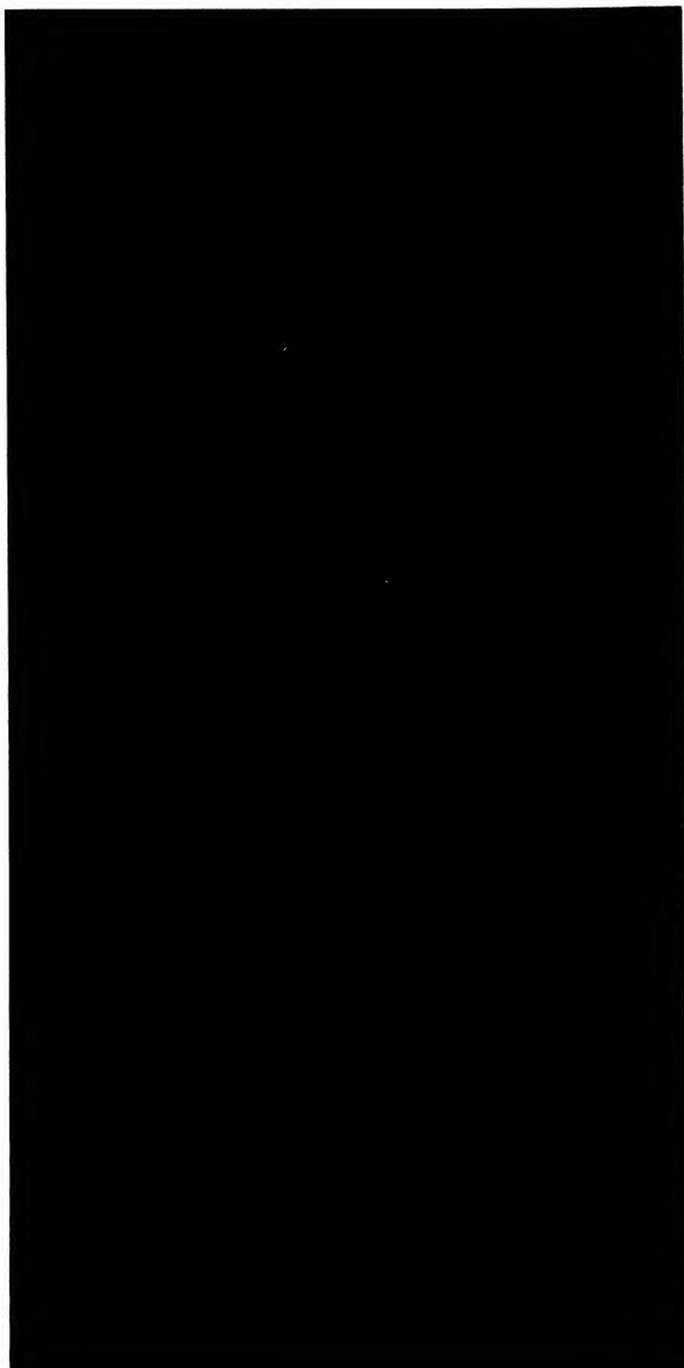
ה. היהודים „המפוכחים והמפוקחים" — הוכח כי בכל הנוגע לגורל חייהם אין כמוהם מאמינים תמימים גם לאחר כל מרחצי הדמים שנערכו בהם. אלה האמינו בגאולה משמים ללא מאמצי אדם, הללו האמינו, כי לאחר ש„מצפון העולם התעורר" אחרי הפוגרום בקישינוב לא תעז רוסיה לערוך פרעות עוד באוכלוסיה היהודית וקבוצות נוער יהודי שמאלי הטיפו לאחוות עמים והתלהבו בתיאור ימות המשיח החילוני — עד שדימו, כי הצפור היא כבר בידם. וכאנשי „ברית שלום" בארצנו חשבו כי אין לדאוג עוד לעם קטן מאחר שקרוב היום בו תקום אנושות מאוחדת חובקת־עולם...

בינתיים לא בא איחוד בעם המסנוור, מה שאין כן במולדתנו. כאן ידע העם כי עומד הוא על קרקע שלו ותחת שמים שלו. השאיפה למדינה עברית שבגללה עלו — הצמיחה כנפיים לדור הצעיר. אמנם גם כאן היו רדיפות, אך עצם המגע בקרקע המולדת, שהעם עתיד לחזור אליה והיא אליו, נסכה עוז, ואם כי לא פסקה התקווה והצפיה לגאולת העולם, כי בשלימות השרשרת תלויות כל חוליותיה — למד הישוב להתגונן מתוך מסירות נפש.

נ. ט.

השואה

לזכור
ודבר לא לשכוח!

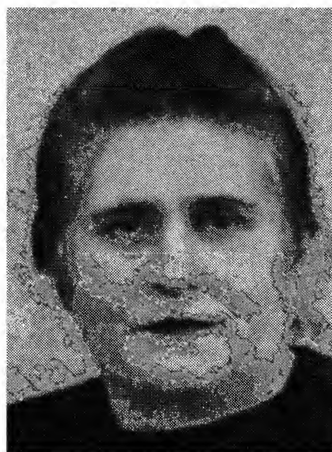

אנדרטת השואה

ילד יהודי בוכה על רקע עיירה

אטיה צ׳רקס־שץ

שקיעת קאלאראש

העננים הכבדים, אשר כיסו את שמי אירופה במהצית השניה של שנת 1939, העיבו גם על בסראביה השקטה שלנו. המצב המדיני הכללי היה מתוח. הכל חיו בציפיה לשינוי כלשהו. המשטר הקוזיסטי הכביד את עולו הקשה ביחוד על היהודים, שנאנחו בדומיה.

הטרדות מהטרדות שונות כפו השלטונות על האוכלוסיה המקומית בכל השטחים: היו מכריחים לנקות יום יום את המידרכות ואת הכבישים ולהסיר את השלג, אשר, כאילו להכעיס, היה יורד אז תכופות ובשפע שלא כרגיל. היו מטילים כל מיני איסורים בתחום המסחר והמלאכה. ה„קפריזים" של אנשי הצבא לא ידעו גבול. השתוללו ברכבות והיכו יהודים בלי אבחנה, ולעיתים זורקים אותם מן הקרונות והמאה השחורה הרומנית פעלה באין מפריע ללבות את אש השנאה ליהודים בכל.

הנסיעה לקישינוב וממנה היתה כרוכה בסכנות. לעיתים תכופות הכרחי היה להשתמש במחלקה השניה ואף בראשונה, כי למחלקות אלו עדיין לא העזו החוליגנים להכנס ולהיטפל באכזריות לקורבנותיהם מבין היהודים.

היה קשה, קשה מאוד, והכל ציפו... עיני רבים הופנו לעבר שכנינו מהמזרח. החורף חלף, הקוזיסטים נטשו את השלטון. באה ממשלה חדשה — אך לא הורגשה הקלה. ותוך כדי כל אלה סופר מפה לאוזן על כניסת הרוסים. בהתחלת הקיץ הכריז הרדיו, כי על רומניה לפנות תוך 48 שעות את כל שטח בסראביה, את חלקה הצפוני של בוקובינה והעיר צ׳רנוביץ בתוכה. עם תום המועד שנקבע, פונה השטח כולו מרומנים. קשה לתאר מה שהתרחש אז. בכל הדרכים המובילות לגבול הישן — אונגני — נראתה תנועת אנשי צבא, פקידי ממשלה רומניים, אשר עזבו המקום בעגלות ובמכוניות עמוסות לעייפה, רכוש ומטלטלים. הרכבות נעו בזרם בלתי פוסק באותו כיוון. העגלונים בקישינוב לא טמנו כפם בצלחת, לקחו אלפיים לי בעד נסיעה עד לתחנת הרכבת.

נדידת
פליטים
יהודים

הרומנים יצאו ובליבותיהם שנאה וכעס ללא גבול כלפי האוכלוסיה היהודית, כאילו היהודים הם האשמים בכל זה. לעומתם היו רבים מבין יהודי בסראביה, אשר גרו ברומניה, וחזרו ל„מולדת" ובלבם אהדה למשטר החדש. בנדודים אלה מצאו מספר יהודים מותם בהתעללותם של הרומנים והיו מקרים של הטבעתם בנהר פרוט.

הרומנים יצאו והצבא הסובייטי נכנס דרך נקודות-גבול אחדות ובבת אחת. בעת כניסתם ועברם את קלרש לא נותרו אנשים בבתים. הם יצאו לרחובות להקביל את פני הבאים בחמימות, בהתלהבות ובפרחים. כי זאת עלינו לדעת: נסיגת הרומנים — משמעות מיוחדת היתה לה לגבי האוכלוסיה היהודית. המשך שלטון הרומנים, הוה אומר — מסירת היהודים לחוקי תורת הגזע הנאצי. עובדה היא שגם החלק הבעל-בתי והבורגני מבין האוכלוסיה שמח בנפשו על כך.

חלף המשבר. הרינו שוב בבסראביה של שנת 1918. עז היה הרצון להתחיל בבנית חיים חדשים של אנשים חופשיים, ברם שמחתנו לא האריכה ימים.

הסובייטים בהיותם נאמנים לקו התנהגותם ביחס לבעלי המעמד העשיר ובהתנגדותם להתארגנות ציונית בין היהודים, פתחו במאסרים. פורסם „סעיף" מיוחד בסיועם של החוגים השמאליים שבעיירה. החלו כופים על אנשים העתקת מגוריהם ממקום למקום. נלקחו דירותיהם המרווחות של בעלי היכולת ובפעולה זו עסקו בעיקר השמאליים המקומיים.

בליל יום שישי אחד בחודש יוני נפל בעיירה דבר בלתי מובן. הדבר קרה בחצות. שליחי הממשלה באו להקיש על דלתות בתים מסויימים ולטול אנשים לפי רשימות שהוכנו מראש על ידי מוסדות הרשות. את הנעצרים הובילו לתחנת הרכבת, שם חיכתה להם מערכת קרונות מיוחדת. האנשים התלבשו בחיפזון ונטלו אתם כל הבא ליד, לצורך או שלא לצורך, בהביטם לתוך עיני אנשי הרשות מתאמצים לנחש — לאן מובילים אותם.

קרה גם ומישהו משליחי הרשות רמז במלה טובה או בעצה קצרה: יש לקחת לבוש חם וחפצים הכרחיים — הדרך רחוקה, רחוקה מאוד, ושם קר מאוד, והיו כאלה שרק האיצו — „מהר, מהר!" העצורים מיהרו למלא פקודות תוך כאב ועצב כשהפחד מהבלתי-נודע עירפל עיניהם. כך הם עזבו את בתיהם.

פליטים עוזבים בתיהם

רובם אבדו, או מצאו את קיצם תחת אילנות בני מאה שהתמוטטו, או שמתו בקור וברעב ביערות הצפון ובמקומות אחרים. בעודנו מסתכלים בהם בכאב ובעצב לא ידענו ולא חשנו כי תוך זמן קצר ביותר גם אנו ניאלץ לנטוש את בתינו ולהימלט על נפשותינו בצורה טרגית ביותר.

ההפצצה הראשונה

בהשכמת הבוקר ב־22 ליוני הידהדו הרעמים הראשונים מעל העיירה. מהודעות הרדיו ידענו כי המצב מתוח. גרמניה ריכזה כוחות גדולים לאורך כל הגבול עם ברית המועצות, מהבלטיקה ועד קצה הדרום.

בבוקר זה הקיצה לפתע העיירה מרעם התקפת אויר ראשונה. היה זה הבוקר, בו התקיפה גרמניה את ברית המועצות בלי הכרזת מלחמה.

המטרה העיקרית היתה מסילת הברזל ותחנת הרכבת. אהוזי אימה פרצו האנשים

מבתיהם מבלי לדעת לאן להימלט והיכן להסתתר, מבלי להבין בעצם ברגע הראשון מה משמעות כל זה. זעזוע הזק העיר גם אותנו. רסיסים פגעו בחלק מהבית בפינה בה גרנו. דלת וחלון התעקמו ונתקעו באדמה כך שאי־אפשר היה לפותחם. בנס לא נפגענו ואיך שהוא הצלחנו לצאת לרחוב. הדבר הראשון שנזדקר לעיניים היתה תחנת הרכבת וסביבתה העטופות עשן. אנשים התרוצצו לכל העברים, בחפשם מחסה. המטוסים התרחקו עד מהרה.

באותו בוקר אשר רישומו כה נחרת בזכרון נהרג העמיל מוטי ליטבק ואחת מאחיות פק בלכתה בלי שתדע בוודאי, שזוהי דרכה האחרונה.

את ההתרגשות שבאותו יום וימים שלאחריו אין לתאר. האנשים לא היו מוכנים לקראת התקפה כזאת. החלו חיפושים אחר מקלטים, וכידוע לא היו כאלה כלל בקלרש. התחילו לחפש ולמנות את המרתפים שהיו בעיירה — מרתפים עמוקים והזקים, בהם אפשר יהיה להסתתר מפני התקפות חדשות.

ואמנם לא נשאר לחכות זמן רב. ההפצצות הלכו ונישנו. לא היו אלו הפצצות ממושכות, אך לעיירה כמו קלרש „הספיקו"... כעבור כמה ימים נהרג ברחוב הרכבת בנו הבכור של ח. הירייק (מאצל הגשר) ואילו אדם אחר שהלך על ידו לא נפגע כלל.

החיים בעיירה שותקו כמעט כליל. החנויות היו סגורות עוד קודם לכן. התנועה ברחובות הצטמצמה. לרוב ישבו האנשים בבתיהם או במרתפים. בכל בית נאגר מלאי של מיצרכים. אחר כך התחילו להסוות את הכל. אין אני יודעת מנין זה בא, אך עובדה היא כי על זגוגיות החלונות והדלתות הודבקו פסי נייר לבן — כדי להגביר, כפי שאמרו את עמידת הזכוכית בפני נפץ...

האנשים נתטמטמו. שכלם לא הספיק כדי להבין את המצב ולאן יביאנו. בינתיים הלך המצב והחמיר יותר ויותר. היו שהחלו לעזוב את העיירה ועברו לקישינוב, בחושבם כי שם יהיו בטוחים יותר וכן אולי כדי להימצא ליד קרובי משפחה.

אותם הימים בילינו בבית בתו של ב. מולדבר ז"ל. זוכרת אני את משפחתו, את השכנים מסביב: ב. עם אשתו. אדלה ר. היתה באה כדי לשוחח ארוכות על המצב, משפחת פ. ועוד אחרים אתם יחד הסתתרנו במרתף אצל קרגר. בשעת ההתקפות רצנו למטה, הגורל המשותף איחד את כולנו. למטה היה קשה לנשום, קפאנו מקור, סחבנו למרתף שמיכות וחפצים חמים. ביחוד סבלו שם הילדים. שעות שהותנו במרתף נמשכו — כך נדמה היה — עד בלי סוף. חלפה ההזעקה — עלינו שוב הביתה. לא הכל יכלו לרוץ למרתפים. אנשים באים בימים היו נשארים יושבים בבתים מסתתרים בפינות ומתפללים לרחמי השם. בשעות שקטות יותר היינו רצים הביתה לראות את שלום אלה שנשארו, ואם לא נפגע חס וחלילה מישהו.

זמנים קשים עברו על כולם. את הצעירים גייסו. אי־שם התנהלו קרבות. המטוסים היו באים, מפציצים ומסתלקים, ושוב חזר השקט, אך היה זה שקט לפני הסערה. התהלכו והתפשטו שמועות משמועות שונות. המטוסים זרקו עלונים; ראינו את „בעלי הבתים" הקודמים של העיירה.

השבנו רק על דבר אחד: איך להישאר בחיים, היכן להתחבא עד יעבור זעם. חלמנו על מקומות שקטים, שם אין מפציצים. לא היו מקומות שקטים אלא הכפרים, שם לא הפציצו ויהודים החלו להרהר בדבר, להיזכר בידידים מבין האיכרים לחפש אצלם

גורל
פליטים
בדרכים

רציחת
פליטים
בדרכים

מיקלט זמני עד שוך הקרבות. רבים מבין יהודי קלרש נסעו עם משפחותיהם אל ידידים כאלה. הם לא ידעו ולא פיללו, כי אותם ידידים בצוותא עם עמיתיהם יהיו הראשונים לרצח ולשוד, בה-בשעה לפני בוא הצבא (קיימת רשימה). משפחות רבות כאלה שילמו בחייהן עוד בטרם היה במקום חייל רומני או גרמני אחד. הצבא הגיע לאחר מכן.

מי יכול היה לתאר לעצמו, כי הגרמנים יעשו מה שעשו? אין לתאר עד כמה שקעו האנשים בחוסר ידיעה, רבים חשבו ושיכנעו עצמם שהקרבות יסתיימו תוך זמן קצר והכל יחזרו לבתיהם ולחייהם הרגילים.

בפינוי אנשי הסובייטים הוחל, כשמסילת הברזל פעלה עדיין כתיקנה. רכבות שלמות הוטענו בחפציהם. גם מוסדות אחדים עזבו את העיירה עם חלק מעובדיהם בליווי המשפחות. הראשונים בין אלה היתה תחנת הרכבת על מחסניה. האזרחים אמרו לקחת אתם חפצים ככל האפשר כדי שיוכלו להישאר בחיים במקומותיהם החדשים.

פונה גם בית החולים על עובדיו והרופא הראשי פ. ידידנו. אנו נשארנו במקום. העובדים האחראיים נאלצו להישאר במקומותיהם.
כל זה התרחש לפני הששה ביולי. מאז ואילך לא היו עוד רכבות וגם המסילה נהרסה. האנשים החלו לצאת במידת יכולתם לכל הכיוונים. אם מצאו עגלות, הטעינו כל מה שאפשר היה להטעין ושלמו בחלק מהרכוש. כסף לא רצה שום איש לקחת — לא היה לו עוד כל ערך. את החפצים בין כה וכה היו צריכים להשאיר, לעזוב הכל — ובלבד להינצל. הרוב יצא ברגל, הפצים ביד ותרמיל על הגב. אף ברגעים אלה לא השבנו כי עוזבים אנו לתמיד, נתטמטמנו ולא ידענו מה מאהורי גבנו. בערוב יום הששה ביולי יצאנו גם אנחנו עם רבים אחרים בלי חפצים. הכביש בואכה רשילה התמלא עגלות עמוסות והמוני הולכי רגל. זכורתני את י. ברקוביץ עם משפחתו בצעדם אחרי עגלתם, וולוביקים המהלך לצידי עגלה רתומה לשוורים ורבים־רבים אחרים — אין למנות את כולם, אך כל אחד חי בזכרוני. הם צעדו איש בעקבות רעהו, השיגו אחד את השני, פיגרו אחרי משפהותיהם ואיבדו את קרוביהם. קרה ומשפחות התפזרו בבהלת בריחתם ובחפזונם להגיע לגדות הדנייסטר, שם ציפו למצוא את השלווה המיוחלת. כך התמשכה שיירת בני האדם אל מעבר הנהר, צעדו ולאפיסת כוחות הגיעו, סבלו מצמאון ובקושי היו משיגים מזון — בעבורו שילמו בחפצים ולא בכסף.
אנחנו ואתנו רבים אחרים התעכבנו ליומיים בכפר מלשני אצל קרובים, ואחר כך עת הגיעונו בשורות רעות זזנו הלאה, לכיוון אורהייב. באותם ימים כבר לא היה בטחון בדרכים. האיכרים החלו לנצל את המצב ולשדוד את הבתים העזובים ואף לעיתים רחוקות אפשר היה למצוא מקום ללינת לילה בבתי האיכרים.
באורהייב עברה עלינו הפצצה הזקה, אשר הרסה את הגשר. העיר כבר היתה ריקה למהצה. יכולת להיכנס ולקחת כל שנחוץ היה לך, אבל קשה היה לשאת המשא ואף את שלך היית זורק לעיתים קרובות.
בדרך פגשנו בפרקנסקי, רופא השיניים, עם אשתו. שמחנו לפגישה זו. שוחחנו ולנו יהד במחסן. הם הלכו לדובוסארי, אל קרובים. נפרדנו ולא התראינו עוד. מי יודע איזה גורל חיכה להם שם. היתה זאת דרך קשה, דרך קוצים, אלא שהסכנה מגבירה את כוהו של אדם. וכך המשכנו לצעוד עשרות ומאות קילומטרים עד הדנייסטר ואחר כך עד תחנת רכבת כלשהי.
קשה שבעתיים היה גורלם של אלה שהתעכבו בהיותם עייפים, או בחפשם אחרי מזון. רבים מהם אבדו בדרכים אחרי שכותרו על ידי הגרמנים. כן אבדו אלה שנשארו בעיירה, החולים, הזקנים וכאלה שלא רצו להיפרד מביתם ורכושם, נספו ועצמותיהם של כל המתים מפוזרות בכל הדרכים ודמם נספג באדמת ההול והבוין — באדמת בסראביה.
בהורישת „וטמניאסה" שבקרבת העיירה ישנו קבר אחים. נאספו עצמות במקומות שונים בעיירה ובסביבה, נאספו והובאו לקבר אחים. **ההיו אלה כל העצמות?**
אלה שעזבו התקרבו לדנייסטר, כדי לחצותו. מאות ואלפי האנשים היו יושבים על שפת הדנייסטר, במקומות שונים, יומיים שלושה ויותר. קיים היה תור. תחילה העבירו את אנשי הצבא, ורק אחריהם — לפי התור — את אנשי אונגני, כנפגעים ראשונים,

ולבסוף את השאר. גם את הדוברות היו מפציצים וצריך היה להכות עד שיבנו אחרות. ההפצצות לא פסקו גם כאן. ימים-ולילות-בלהות והאנשים נופלים למאות והנותרים בחיים תקוותם עדיין בלבם להינצל. נגד עינינו התהפכה דוברה עליה עלתה מכונית צבאית והרבה מכוניות אזרחיות. המטען כולו וכל האנשים טבעו. מסביב זעקות שבר של האנשים שעל החוף שקרוביהם אבדו. ובתוך תוהו ובוהו זה — לידה לפני זמנה של כלת גניזדוק (היה מנדליב).

ובקלרש — גורל אכזר פגע בנשארים. הם נפלו בידי אויבים מקומיים ובידי הגרמנים שבאו אחר כך, נכלאו בגיטו, הוגלו והושמדו.

היו גם מקרים ואנשים יצאו לדרך, עברו 20 קילומטר ויותר, ובראותם את הנעשה בדרכים החליטו לחזור „הביתה". רבים היו כאלה — ביניהם קרובינו מ. יאסקי ואשתו ושתי ילדותיו. יחד עם ידידיהם מאורהייב חזרו למקומותיהם. אנו שהבטנו אחריהם ולא ידענו מה לעשות החלטנו להמשיך הלאה — קדימה — כל הזמן קדימה.

ד"ר קרמר עם משפחתו, אמם גולדה ארליכמן וד"ר אוורבוך ואשתו השיגונו עוד

מובלים לטבח

בציבירקה. בלי שהיה הם החליטו — וחזרו. נבהלו מפני קשיי הדרך הצפויים להם, כי תינוק להם, וגולדה ארליכמן אמרה: לאן ניסע? מה נעשה עם התינוק? הרי כינים יאכלונו חיים (ובאמת אכלונו כינים). הם חזרו ולפי הידיעות שהגיעונו הדביקום הגויים בכפר נישקאני ורצחום באכזריות.

עוד רבים אבדו כמותם. ברוך מולדבר ומשפחתו התכוננו לעבור לגרבובץ לידידיהם, ולא אדע איך קרה הדבר, אך בסוף הם מצאו את עצמם בגיטו בקישינוב יחד עם ידידם י. וינוקור. הם הושמדו על משפחותיהם בדרכם לטרנסדניסטריה. היה בקלרש ברחוב התחנה שוחט, לא אזכור את שמו, אך קראו לו „השוחט האדמוני". הוא הלך לעבר קישינוב ובדרך על יד סטראשני תפשוהו חוליגאנים, היכוהו ובעודו בחיים זרקוהו לתוך באר עם הראש למטה.

מקרים כאלה היו רבים ולא אוכל לספר על הכל. קשה לזכור את הכל אך גם לשכוח אי אפשר.

הרבה, הרבה ראינו בעת נדודינו. על מאורע אחד שלא אוכל לשכחו ברצוני לספר. בימי יציאת קלרש, כשנאלצנו לעשות זאת ברגל, יצאה גם התופרת וויקה, ושוב לא אזכור את שם משפחתה, אך הכל הכירוה רק בשמה הפרטי, ואם בחיים עודנה — ברוכה תהיה לעולם. באין להשיג עגלה, היא הובילה את אמה החולה במריצה דרך ארוכה עד שנפרדו דרכינו.

שנים רבות עברו מאז, אך הכל עדיין עובר לפני עיני רוחי, כמו בקלייידוסקופ, עובדות גרידא, בלי קישוטים. עתה אחרי כל השנים האלו, אתה מביט אחורה, מנתח הכל וקשה לך להאמין מה עבר על אנשים ואיך הם התגברו על הכל. אף אם תיאורי אינו עקבי, אין זה משנה את העיקר. ברצוני רק לספר איך הושמדה קהילת קלרש ולהנציח את הנקודה הקטנה הזאת. השארתי בה חלק מלבי, ושם אבדו, יחד עם אחרים, גם קרובי היקרים ביותר — סבתי וסבי.

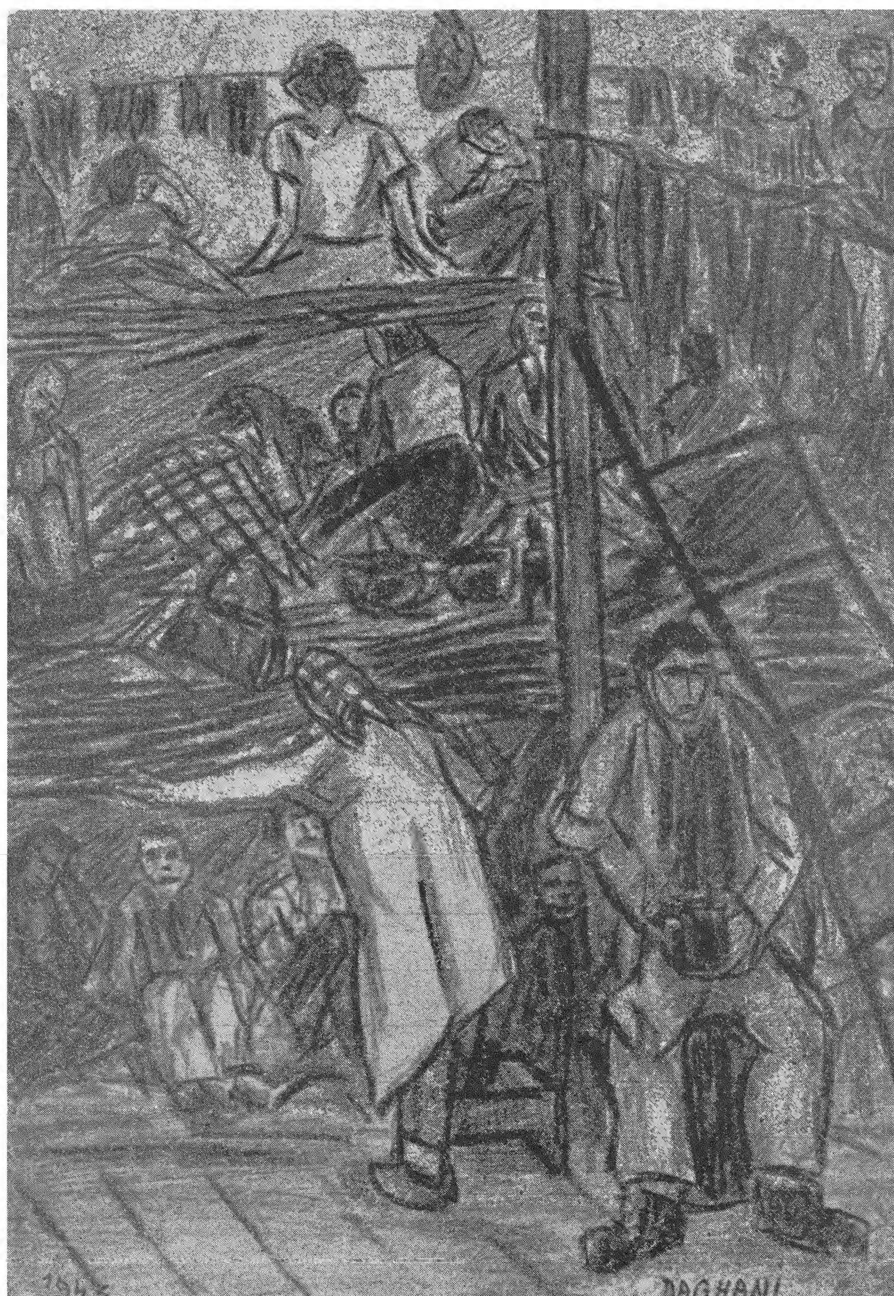
יהודים בסרבאיים במחנה בטראנסדניסטריה

פרומה קוגאן־גרמן

זכרונות מקוטעים מימים גורליים

החיים היום-יומיים שהתנהלו על פי רוב על מי מנוחות הגיעו לקיצם בעיירתנו בשנת 1939, כאשר התחיל הגיוס הכללי ברומניה, וחלק גדול מהמגוייסים רוכז בקלרש ובסביבתה.
בעיירה שרצו ורחשו חיילים. ואם כי לכאורה השתררה אווירה של „פרוספריטי" כביכול, היו היהודים על אף זה מודאגים באשר ידעו וחשו שהמלחמה עלולה לפרוץ בכל יום ובכל שעה. התהלכו גם שמועות שרוסיה עלולה לספח את בסראביה לשטחה, וכולם ציפו לכך כלגאולה. אלה מתוך תקוה שהמשטר הסובייטי ייטיב את מצבם הכלכלי ואלה מתוך הנחה שבזאת יינצלו מזוועות הנאצים. כשביוני 1940 נטשו הרומנים את בסראביה שמחו כל בני העיירה. שמחה זו היתה מהולה בפחד, באשר החיילים הרומנים בנסיגתם השתוללו לא מעט ופרעו באוכלוסיה היהודית. כולנו ישבנו בבתים שדלתותיהם מוגפות והקשבנו לנקישות בדלתות על ידי הקלגסים, אשר תבעו מזון, ביחוד מהחנויות. קורבנות בנפש אמנם לא היו.
את אווירת האנדרלמוסיה שהשתררה בצבא הרומני בנסיגתו ניצלו כדבעי יהודי בוקובינה שהיו מגוייסים לשורות הצבא, וערקו והתחבאו בין יהודי קלרש. כולם שאפו לחזור למשפחותיהם ושום דלת של יהודי קלרשאי לא ננעלה בפני „עריקים" אלה, למרות הסיכון שבדבר. וכשעקרתי כעבור זמן מה את מקום מגורי לצ'רנוביץ, נפגשתי באקראי עם מספר יהודים אלה שלא פסקו מלהלל את מידת הכנסת-האורחים היפה של יהודי קלרש והתגאיתי בזאת כאילו זכותי הבלעדית היא.
לאחר צפייה מתוחה בא היום המקווה כשהרוסים נכנסו אלינו. ב־28 ליוני 1940. כל תושבי העיירה יצאו לרהובות להקביל את ראשוני הטנקים הרוסיים. כולם היו מלאי התלהבות, צפייה ודריכות. ההתלהבות לבשה ממדים גדולים כל כך, עד שבחור צעיר, אחיו של חברנו דוד ברושי, מקב' מסדה נדרס מרוב צפיפות. היה זה יום שבתון כללי. באותו ערב היינו כולנו צרודים מרוב צריחות „הורה" לצבא הכובש.

יהודי בסראביה במחנות טראנסדניסטריה

לאט לאט נרגעו הרוחות, הרוסים נטלו לידיהם את מרבית המשרות, באו הרבה משפחות רוסיות ששוכנו בדירות התושבים. לחשובים מביניהם פינו דירות לחוד (ככה למשל ניטלה ממנדל קאצאפ דירתו, והוא עבר לגור אצלנו). מיד החריפה שאלת הדיור ואתה יחד בעיית המצרכים הראשוניים כגון הנעלה, הלבשה, כלי מטבח וכו' ואפילו פת הלחם הושגה רק אחרי עמידה ממושכת בתור. חרף המאמצים לא הצליחו אנשי העיירה לשאת חן בעיני הפקידות החדשה. כל בעלי הבתים, הסוחרים, ההנוונים „ויתרו" מרצונם הטוב על כל רכושם והלכו לעבוד ברכבת, בסבלות ובשאר מיני עבודות. בין הפועלים החדשים היו האחים שחיט, מוקה קאפריאנסקי, נחום אורפירר וכדומה. ראוי לציין שהסבל המשותף יצר אחווה־לצרה ולא הורגש רגש נקמני. נהפוך: כל אחד השתדל לעזור ולסייע לשני בכל מקרה של צורך. מובן שכרגיל במצב כזה לא חסרו גם בין הקומוניסטים הקלרשאים כאלה שהיו מוכנים להלשין על אחיהם ובלבד לשאת חן בעיני השלטונות, אך בסיפוק יש לציין שכאלה היו מעטים.

וכשהכל התחיל להיכנס לאפיק של הסתגלות למשטר החדש, צצו צרות חדשות בשילוחם של הציונים והעשירים המקומיים לפנים רוסיה. היתה זו תקופת אימים לתושבי העיירה. איש לא ידע „יומו" של מי הוא. כל פעם נעקרה משפחה אחרת. צער ואבל שררו ברחוב כששולח אידל סוצקי, בעל המאפיה. לכולנו ידוע היה כי מוצאו ממשפחת עמלים עניה, ובעצמו עמל עד שרכש את מאפייתו ובמוח ניקרה השאלה: מדוע?

בדיוק ביום השנה הראשון לכיבוש בסראביה על ידי הרוסים (22 יוני 1941) פרצה מלחמת רוסיה־גרמניה והעיירה הופצצה. פצצה ראשונה נפלה על יד תחנת הרכבת וקורבנה הראשון היה מוטיה ליטוואק שהיה גם האהרון, כמדומה לי, שעוד „זכה" להלוויה אנושית.

התקדמותם של הגרמנים זרעה פחד בין היהודים וכשהתחילה הפקידות הרוסית לסגת ולחזור לפנים רוסיה, החלו כבר גם היהודים להתכונן לדרך. כל שהיו לו אמצעים, שכר עגלה, כינס את מטלטליו וברח. דלי־אמצעים נעלו את בתיהם ונטלו חבילה ביד, וברגל נמלטו. ברובם ניצלו על ידי כך שעברו את גבול רוסיה. אבל היו גם חולים אנושים מוכי־גורל ונכים שלא יכלו להיטלטל בדרכים. זכורים לי המקרים של יוסף הרש ברקוביץ שהיה משותק, אחותו של ניסקע טשרשסקי שהיתה נכה ואתה נשארה אמה הזקנה ועוד מקרים רבים שהאנשים לא יכלו ולא רצו לעזוב את המקום וסופם היה מר. אזכיר במיוחד חברי מ„גורדוניה" חנוך רויטשטיין ואשתו גיטל ברוורמן ובתם הפעוטה שנגזרו לגזרים ע"י הגויים.

גם אלה שניצלו על ידי הבריחה לרוסיה קשה היה גורלם. הם סבלו מנדודים עקב התקדמותם של הגרמנים, היו טרף להפגזות ועל הכל עשה בהם שמות הרעב. מי שלא התנסה בכך קשה יהיה לו לשער מה מסוגל הרעב לחולל. היינו עדים למעשי זוועות ממש, אך במיוחד קשה לי לשכוח את המקרה עם אשתו של לייבל לאזווניקוב ובנה הקיטע (לייבל עצמו הוגלה על ידי הרוסים). סיפורה קורע לבבות: היא ברחה מקלרש עם בניה. בנה הבכור שורה בן 17—18 היה חולה אנוש ובגללו התנהלה הבריחה לאטה. בראותו שבגללו יפלו לידי הגרמנים, התחיל להפציר באמו לעזבו ולהימלט עם אחיו הקטן וכשנשאל על ידי האם איך אפשר להשאירו לבד במצב כה אנוש ללא

סועד ותומך, ניחם הבן את אמו באמרו לה, שזוהי משאלתו האחרונה וקיומה תחזק אותם בעתיד חייהם.
כעבור שנים כשנפגשתי אתם בפנים רוסיה ומצאתיה חולה, לבושה סחבות ורעבה לפת לחם, הטלתי ספק בדבר אם משאלת בנה שורה ועמידתו האמיצה הוצדקה על ידי המציאות המרה.
אנו היינו בין המאושרים שהגיעו לאוזבקיסטן. עוד היו אתנו מספר נפשות קלרשאיות והן: מוטס גלפרין, פרויקע געחט, פייבל גישר, ועוד, וכולם משאלה אחת בלבם לעבור בשלום את תקופת האימים, לזכות ולהגיע לקץ המלחמה ולראות במפלת הרשע, אך למרבית הצער לא כולם זכו לכך. רבים מהם לא עזבו את אוזבקיסטן. רבים מתו מרעב (ביניהם גם אבי ז"ל) ורבים אבדו באשר אבדו. בגמר המלחמה אחז את כולם הבולמוס לחזור לעיירה, אם לא לישיבת קבע — הרי רק כדי לראות מה דמותה אחרי השואה. אז הצטערתי רבות על כי לא הצלחתי לראות את עיירתי. בדיעבד שמחה אני על כך כי אלה שלא ראו את העיירה בחורבנה רק הם מסוגלים לנצור בלבם את הזכר החי והשלם, כפי שזה היה במציאות שלפני השואה
ובעיני רוחי אני רואה את העיירה החל בכנסיה הנוצרית וכלה בתחנת הרכבת, על שלושת רחובותיה, בתיה ומשכנות העוני שבה, על כל אישיה ופרנסיה, חכמיה וקבצניה, זוכרת שמותיהם ושמות-לוואי שלהם, על תושביה היהודים עם כל מעלותיהם והסרונותיהם. הכל מעורר זכרונות של חיבה, ערגה וגעגועים. על רובנו עברו בעיירה שנות חיים מאושרים חסרי דאגות. על חלק מאתנו עברו בעיירה מיטב שנות הילדות והבחרות אגב חינוך והדרכה בתנועות הנוער הציוני. למרבית הצער לא כל המורים והמדריכים הללו שאנו חייבים להם רגשי תודה הם אתנו כיום ואין לנו אלא להנציח את זכרם בספר זה לאות הערכה והוקרה.

היש נקם ושלם לזוועה זו

חנה קצף־בירנפלד

ארורים יהיו הנאצים לדורי דורות

זוכרת אני כאילו אך אתמול התרחש הדבר. תהפוכות שונות ומתיחות עצבים רבה ציינו את הימים שלפני פרוץ המלחמה הרוסית־גרמנית ובעת הנסיגה.
הממשל הרומני פינה את מקומו לצבא האדום שעמד להגיע לגבולותינו. ביום שבת עיירתנו הופקרה כליל.
מצב־ביניים זה, כשזעמם של הרומנים הנסוגים והיוצאים גדול מאוד והכובש החדש טרם הגיע, עורר את חפץ נקמתם של הגויים אשר בסביבה ורצונם להתנפל על היהודים לשדוד ולרצוח. רב היה הפחד. הרחובות נתרוקנו מאדם. ישבנו כולנו סגורים ומסוגרים בחדרי חדרים. הרגשת ערב־פוגרום אפפה את כל התושבים, וכל רגע עלולה היתה להתלקח האש הטמאה של החוליגנים. תוך כדי כך, נאחזנו בתקווה האחת והיחידה שחיילי הצבא האדום יקדימו לבוא, ואכן תוחלתנו לא נכזבה. באותו ערב בשעה 5 נשמע בחוצות העיירה רעש טנקים ומכונות העמוסות חיילים. שלושת הימים הבאים היו ימי חג לנו. פרק חדש נפתח בחיי עיירתנו. ברור שהעשירים לא שבעו נחת מהמצב החדש. אך אנו שרכושנו היה צנוע וכל קיומנו היה קשור בעבודה או בפקידות קווינו רק לטובה.
נזכרת אני בבירור במקרה שאמנם נימה אישית־משפחתית יש בה, אולם יש לציינו כאופייני לימים ההם. אחי דודיק ז״ל עסק בהוראה, בעיקר לימד נערים ונערות באורח פרטי (שעורים אקסטרניים), כיוון שלא נתאפשרו תפקידי הוראה ליהודי בתקופה האחרונה של שלטון הרומנים. עם בואם של הסובייטים לא היתה קיימת שום בעיה ואחי נתקבל לתפקידי הוראה לא הרחק מקלרש. הוא היה מאושר. באותם הימים נשא לאשה את לאה סדיגורסקי אשר מצאה אחר־כך את מותה הטרגי בגיטו קישינוב. כל פרט זכור לי. עמדתי וגהצתי שמלה כיוון שהתכוננתי ללכת למסיבה אצל שיוקה שנקר שנערכה לכבוד נשואיו עם מניה קוגאן. והנה הופיע אחי לחדרי וכאילו ביקש לשתפני בחוויותיו, פנה אלי ואמר: ראי נא חנה'לה! מה חסר לנו עתה?

פליטים יהודים

את ואני עובדים במשכורות נאות, צריכים אנו להרגיש עצמנו מאושרים ואכן הננו! והנה בבוקר אחד בשעה 9 הופיעו בשמי העיירה אוירונים גרמניים והחלו להפציצה. לא קל לקום ולנטוש את עיירתנו — מקום הולדתנו. היו גם בעיות מיוחדות למשפחות שונות. כאן אנשים שמחלתם אינה מאפשרת בריחה, ושם הורים זקנים ותשושים שאין ביכולתם הפיזית להצטרף לנדודים. גורל מר נפל בחלקם: כולם כאחד נרצחו נפש. משפחתי ז.א. אמי ואחיותי, לאה סדיגורסקי ואמה נטשנו את ביתנו כשאנו נוטלים עמנו את המפתחות תוך תקווה „לחזור"...

כיוון הבריחה: לעבר הגבול עם ברית המועצות.

אחר טלטולי דרך ופחד-דרכים מהפגזות הגרמנים וגם מזעמם-זממם של האיכרים המולדבנים הגענו לגבול. כאן נעמדנו בפני הפתעה מרה. אמה של לאה סדיגורסקי באה לידי החלטה לחזור לקישינוב בעיקר משום חוסר כוח גופני ומפני אימת הטלטולים הממושכים בדרך-לא-דרך. היתה גם אשליה שהכסף יענה את הכול ושבכסף

אפשר יהיה לאדם לפדות את נפשו. תחנונינו לא הועילו. בינתיים נודע לאחי דודיק כי אשתו והאם חוזרות. הוא נדחם ובלית ברירה צעד לכיוון קישינוב הנתונה בלהבות ואמנם הספיק להגיע שמה ותקוותו אתו להשפיע עליהן להינצל על ידי בריחה. אולם לצאת את העיר אי אפשר היה עוד. גורל מר ואכזר היה ליהודים שנשארו תקועים בקישינוב. לא בבת אחת נרצחו. ניתנה להם האפשרות „הליברלית" של חיי גיטו. לאה עוד הספיקה ללדת בתוך הגיטו.

לקראת גורל בלתי נודע

המורה והמנהל הרומני של בית הספר העממי קריסטיה מונה כמפקד הגיטו. הודות לו הוקל גורלם של היהודים שם, אולם הגרמנים מיהרו לפטר אותו מתפקידו זה. במרוצת הימים הובילו את יהודי הגיטו לשדות, הכריחום לחפור קבריהם במו ידיהם. מפי עדי ראיה שמעתי אחר־כך שמחמת חולשת־רעב לא הספיקו לדודיק ז"ל הכוחות ללכת והוא זחל לכיוון קברו.

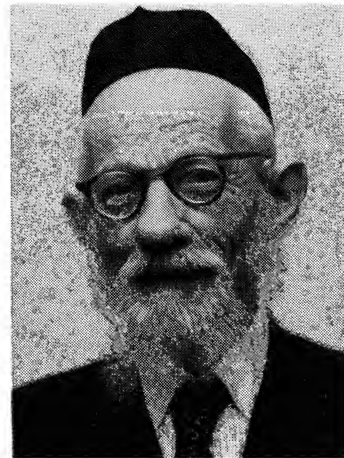
רצוני להעלות על נס מעשה הקרבה־עצמית של בת דודתי הד"ר גפייסמן שעבדה בבית החולים בקישינוב. באחד הימים נקראה למשרדי הגיסטאפו. שם נמסרה לה הודעה זו: „אם בחיים חשקה נפשך עליך להסכים לנתח גופות ילדים יהודיים למטרת ניסויים". היא ידעה איזה גורל אכזר צפוי לה אולם תשובתה היתה סרוב מוחלט. ובידעה שלא רחוק היום וגזר־דינה ייחרץ, וכמו כן גורל אמה ואחיה שגרו אתה ביחד, עשתה מעשה שמעלה אני במחשבתי כי אף אחד לא יראה בזה מעשה חולשה כי אם להיפך — מעשה הקרבה עילאי. אמה ואחיה קיבלו מידיה גלולות מוות מבלי שהם ידעו טיבם וכך מצאו הם את מותם, והשטן הנאצי לא הספיק לגרום להם יסורי גיהנום, והיא הרופאה עצמה התאבדה בירייה. זוהי הדרך שבחרה בה, ולמען תפארת הרוח האנושית, כדאי שרבים יעמדו על כך.

הרבה הערכות נכתבו, והרבה שירים הוכרו לכבודה של ה„יידישע־מאמע״ (האם היהודיה). לרוב התייחסו התיאורים ל„אמא״ של ימים שקטים־יחסית, לתבונתה, מסירותה ודאגתה ליוצאי חלציה, אך צריכים בני אדם להיות ברוכים בכשרון־סופרים נעלה כדי להעלות קווים לדמותה של האם היהודיה בימי פורענויות ובימי מלחמת העולם השניה.

דיוקן־אשה־יהודיה במחנה טראנסדניסטריה

אמי יקירתי זכרונך לברכה, הודות לך נשארנו בחיים, אני ויתר בני משפחתי, הודות לקור־רוחך וכוח סבלך. מה רב העדוד והנחמה שהענקת לנו תוך טלטולי דרך אל־אנושיים. עברנו כל יסורי הרעב והצמא ולא נפלנו כי את היית מבטחנו. אך סופך את אמא יקרה היה נורא. בלילה האחרון להיים התפתלת בפרפורי־מוות ולנו לא היה נר להדליק וציפינו לאור הבוקר. אך הבוקר כבר כבה נרך...

לוי יצחק רוכברגר

לא לשכוח...

את העיירה קלרש ואת מוסדותיה והאישים שפעלו בה לא ידעתי עד שנת 1936, השנה בה התמניתי לשו"ב בעיירה. מאז היא נהפכה לי למולדת שניה, חבבתיה ועד היום ניצבת היא לפני עיני בהערצה ובאהבה.

פרנסי העיירה דאגו לטובת הכלל, הם יסדו מוסדות שונים שיצאו להם מוניטין בסידוריהם וביעילותם לרווחת כל התושבים היהודים והנוצרים כאחד, כגון: עזרת חולים, קופת הלואה וחסכון, קופות גמילות חסדים „תלמוד תורה" ועוד.

התנועה הציונית תפסה את המקום החשוב ביותר בין כל יתר התנועות היהודיות במדינה וכאן יכולת למצוא את כל הזרמים שבציונות, החל במפלגות הפועלים וכלה בציונים כלליים ו„מזרחי". בראש כל אחד עמדו אנשים חשובים כגון, הרב ר' דב בר זווין ז"ל ומשנהו גבריאל כהן, יעקב גלוזמן, יוסף קראסנושנסקי, גרשון בשרלינג, יואל ברונשטין ועוד.

ראוי לציין כי ב„תלמוד-תורה" למדו ילדים מכל שכבות העם ולא רק ילדי עניים, כי בבית אולפנא זה מצאו הילדים חינוך טוב והגיעו להישגים חשובים בלימודיהם.

גם להזנת הילדים העניים, הלבשתם והנעלתם, דאגו פרנסי העיירה וביחוד עלי לציין את הגברות שלא ידעו לאות בעבודתן: מרת קפריאנסקי, טרוקר ורוכברגר.

בעיירתנו לא חסר גם ועד „עונג שבת". לאחר ששת ימי עבודה היו מתכנסים בכל יום שבת אחר הצהריים לבית כנסת ה„קומיסיונרים" והדיין שמואל סטוליאר וכותב השורות היו מלמדים את פרשת השבוע ומדרש. יעקב גלוזמן הרצה בפני הקהל על החדשות והמאורעות שהתרחשו במשך השבוע בעולם היהודי, בארץ ובחוץ לארץ.

כך חיו ופעלו יהודי קלרש בשלווה ובשלום עד שבא... התאריך 28 ביוני בשנת 1940. בסראביה נשתחררה מכבלי רומניה ובתוכה גם קלרש. ההמון חוגג. ניחר גרונם של יהודינו. ושעטות פרסות הסוסים של צבאות הצבא האדום נשמעו. נעו הסיפים והעיר „צהלה ושמחה".

זוועת השואה הנאצית

כל הבנין הנהדר שהקימונו בקלרש ועליו היתה גאוותנו נפל במחי יד אחת, נסגרו כל המוסדות, נתפסו ונאסרו כל העומדים בראשם, וגבריאל כהן בראש. כי מי שנתנו עיניהם בו — אוי לו ולחייו. על לא עוול בכפיהם נשלחו לארץ גזירה שמשם לא שבו רבים. והעיירה נבוכה.

תאריך 22 ביוני שנת ארבעים ואחת. עוד ישנה עיירתנו שנת הבוקר. השמש לא הספיקה עוד לשלוח את קרניה הראשונות על הארץ, הצפרים אך התחילו את שירתם, תפילת השחר, פתאום והנה בהלה. צפור פלדה במהירות הבזק חתך את שמי קלרש והטיל פצצה ראשונה על תחנת הרכבת. קרבן ראשון נפל — מוטי ליטבק. מבוהלים ודחופים, אך בכותנתם לעורם, מיהרו כל בני העיירה החוצה מבתיהם, ולא ידעו מה זה. זו היתה אתחלתא לשואה ולחורבן.

עברו שבועיים בחרדה ובפחד. בבוקר אמרנו מי יתן ערב, ובערב: מי יתן בוקר. עד שבא היום המר והנמהר שבו יצאו כל בני קלרש את העיירה בעירום ובחוסר כל. יום 7 ביולי, יום א׳ עם עלית השחר, נשמעו קולות מחרידים, אנשים רצים אצים דוחפים איש את אחיו: השונא מתקרב. שכנינו הגויים שחקו על משבתנו. אנשים, נשים, זקנים וטף מיהרו ויצאו כי המשחית בא. מי במזוודתו, מי בתרמילו על שכמו

ומי במקלו, — יצאנו את העיר ברגל. עזבנו את כל עמלנו לאחרים. הנשארים — כולם נספו. לא נשאר אף אחד בחיים. לא הרחקנו ללכת והגענו עד לכפר הסמוך רשילא שהיה מפורסם באנטישמיותו עוד מימי קוזא. שם קיבלו הגויים את פני ה„אורחים" בחירוק שיניים, בבוז ובהיתול, ואת מטוסי השונא שעפו על פני הכפר קיבלו במחולות ובנשיקות אוויר. מי שלא הספיק לצאת מהכפר באותו יום נפל חלל. ד"ר אוירבוך ועוד נהרגו בכפר, יעקב ואחיו בצלאל גלוזמן נהרגו בקישינוב ויתר הקרבנות נפזרו עצמותיהם במקומות שונים.

ינקום ד' את נקמתם ולא נוסיף לדאבה עוד!

ביום א' 14 ביולי 1941 — על נהר הדניסטר שם ישבנו. מטרת יהודי בסראביה ובתוכם יהודי קלרש היתה להיחלץ מן המצר ולעבור את הדניסטר אבל לאסוננו היה הגשר כבר מפוצץ והרוס והוכרחנו לחכות עד עת מצוא להעביר את המחנה הגדול בסירות. בכפר „וואלי-לוי-וולאדי" ביער הסמוך לנהר, בין העצים ששימשו להמון הרב כהסוואה ממטוסי האויב, מצאנו מנוח קצת מטלטול הדרך, אבל לאחר יום יומיים הרגישו בנו המטוסים. הוכרחנו לנוע הלאה. פתאום נתפשטה שמועה — (והיא היתה בדויה כדי להטעותנו) שהאויב נסוג אחור. רבים שכבר נלאו מטורח הדרך ומחיי תלאות החליטו

הרס וחורבן של מקומות קדושים יהודיים

לחזור לבתיהם, ומשפחות רבות מקלרש, טלינשטי, אורהיב, בראויטשא ומשאר מקומות חזרו. המולדובנים המקומיים לא קידמו פניהם בלחם ומים... התעללו בהם והרגו אותם עד אחד. לדאבוני לא אזכור לפרט את שמם של אנשי עירנו שחזרו. לאחר יציאת בני עירנו פשטו המולדובנים ידיהם בביזה וחמסו מכל הבא ליד. הם חיפשו וסרקו את הבתים, המרתפים ואת כל המקומות הנסתרים. הוציאו את כל חפצי הערך שהחביאו הבורחים היהודים, ואחרי זה הרסו את הבתים והעיר קלרש נשארה עזובה ריקה ומרוקנת.

בשנת 1946 התחילו מתי מספר לחזור ממקומות פזוריהם. קמשונים וקוץ ודרדר עלו בכל פינה והעיר חרבה. רק בניין אחד הוא בית כנסת „הקומיסיונרים", ניצב ומתבלט כמו שן יחידה בפיו של זקן בתוך הרחוב השומם. נעזב ובודד, הרוס, בלי חלונות ודלתות, עומד הוא ומחכה לשווא למתפלליו... שלד הבנין הזה הוא הוא העד היחידי, העד האלם שיודע לספר בלשון אלמים על ההרג הרב, על ההרס וחילול בתי כנסיות וספרי תורה ושאר ספרי הקודש שעלו על המוקד.

הוא מספר על חורבן בית כנסת „יבנה", בית הכנסת „רשקוב", ה„קלויז", בית הכנסת „חייטים", „בית המדרש", בית הכנסת „ברכה", בית הכנסת „ת"ת" והוא מספר: במו עיני ראיתי איך נסחבו יהודי קלרש לגיא ההריגה, אנשים, נשים וטף. במו אזני שמעתי את הקולות והיללות של הקורבנות, שם לא רחוק מהעיר — צאו וראו את קבר האחים שכרו להם האומללים במו ידיהם, בכו אתי אהים, את השרפה אשר שרף ד'!

על מקום קבר האחים הוקמה על ידי אנשי עירנו מצבת זכרון. יהי זכרון מומתינו ברוך, וזכרון שונאינו ארור יהי.

זכור את אשר עשה לך עמלק.

ס. קנדל

ימים טרגיים

ביום 21 ליוני 1940 הודיעה תחנת הרדיו הרומנית שלפי הסכם שנחתם עם „הציר" הגרמני, איטלקי והיפאני יפנו הכוחות הצבאיים והאדמיניסטרטיביים הרומניים את בסראביה וזו תימסר תוך שלושה ימים לכוחות הסובייטיים באופן זמני, עד לנצחון של הציר, ואז תחזור בסראביה לחיק המולדת, בתוספת חלק מאוקראינה עד לאודיסה כולל טרנסניסטריה.

אין בכוונתי להיכנס לבעיה הפוליטית הרומנית סובייטית על בסראביה אבל מבחינה יהודית וציונית הורגש מיד שחלק מגוף הציבוריות היהודית כאילו שותק (ולא רק החוגים הציוניים שהיוו רוב בחוגים הציבוריים והמינהליים של עיירתנו, אלא גם בחוגים שמאליים רבים הורגש חוסר קרקע מוצק מתחת לרגליהם).

כמובן גם האוכלוסיה הרומנית והצבא היו שרויים במתיחות רבה והעובדה שעליהם

פליטים בנדודיהם

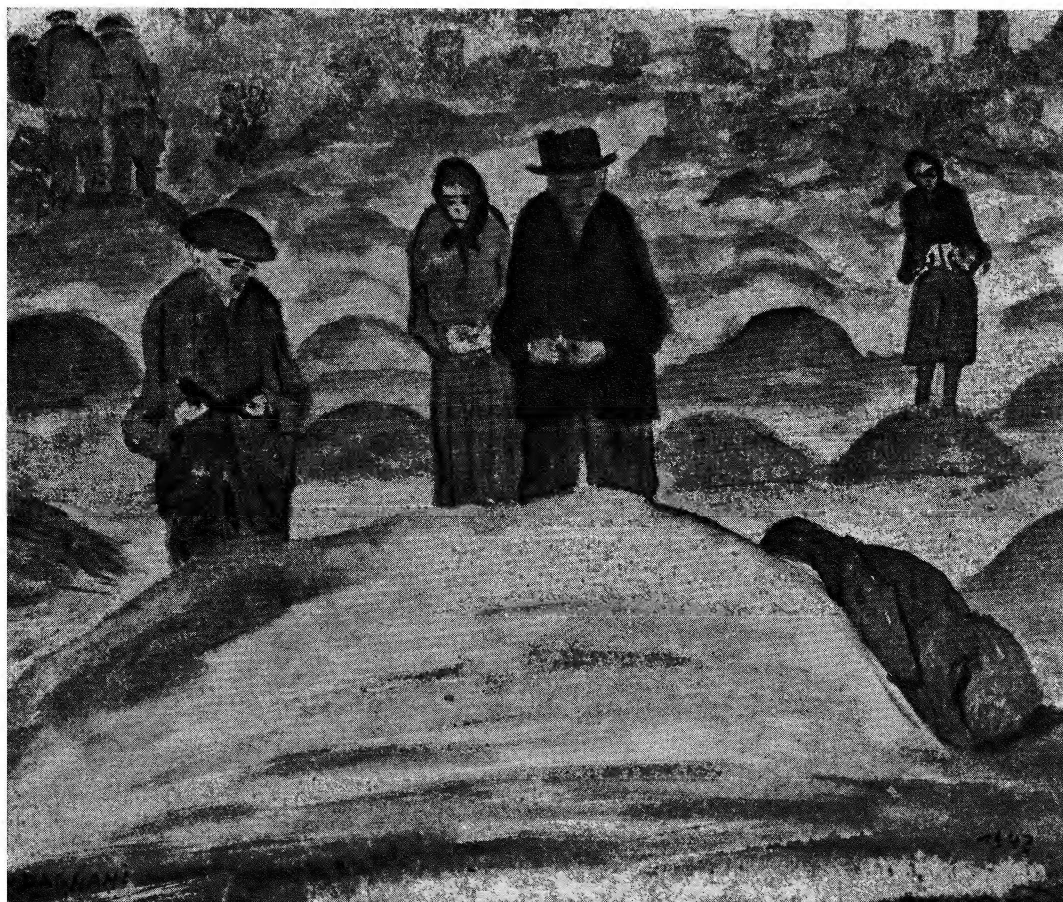
לעזוב את בסראביה הגדילה עוד יותר את השנאה ליהודים שנחשדו בעיני הרומנים כפרו-סובייטיים וראו בכל יהודי שליח מוסקבה כביכול.
כדי לא להחריף את היחסים נמנעו היהודים מלהסתובב בחוצות העיר בעת האבוקאציה של הרומנים ונסיגת הצבא הרומני לעבר מולדובה. למעשה היו היהודים נבוכים ובאופן אינסטינקטיבי הרגישו שטובות לא יצמחו להם מכל הענין הזה, לברוח עם הרומנים לא יכלו משום שהמשטר ברומניה היה נאצי או כמעט נאצי. היהודים עצמם לא היו רצויים ברומניה כל שכן יהודים נוספים יוצאי בסראביה... שנית: לא היו אמצעי תחבורה מספיקים. המוסדות הממשלתיים הרומניים גייסו את כל העגלות, הסוסים והשוורים של האוכלוסיה הכפרית והעירונית כדי להוציא את הרכוש הממשלתי. שלישית: התפשטו שמועות שהפרוט לא יעצור את הטנקים הרוסיים הבלתי מנוצחים ואם שלושת אלפי הנחלים של פינלנד לא יכלו להם על אחת כמה וכמה הפרוט. מאין ברירה ישבו היהודים בעיירה לראות איך יפול דבר.
וכשהופיעו הטנקים עם סמל הכוכב בכל חמשת הקצוות וטנקיסטים זריזים, צעירים, נקיים, מגולחים, אדיבים עליהם — יצא חלק מהאוכלוסיה היהודית בין מתוך פחד בין מתוך אדיבות או סתם מתוך חנופה להקביל את פניהם. היו שהתחבקו והתנשקו עם החיילים ובאמת היתה איזו שמחה בלב על שנגאלו מהפחד האנטישמי ששרר בימים האחרונים בעיירה והאמינו בחופש הממשמש ובא.
אבל ימי החג לא ארכו. כעבור ימים ספורים נאסרו מנהיגי העיירה והציונים הפעילים והחשובים. בתוכם גבריאל כהן, יוסף קרסנושנסקי, בצלאל ויעקב גלוזמן. ואלה שכיהנו

כראשי העיירה במשך כל תקופת כיבוש בסראביה בידי הרומנים לייב לזבניקוב, זכריה ארליכמן, אברהם קוף, וגם מקומו של הגוי סיקורסקי לא נפקד. כמו כן נאסרו מאיר ציפלשטר ואחרים.
לייב לזבניקוב, זכריה ארליכמן ומאיר ציפלשטר נהרגו בכלא קישינוב, אשר חלק ממנו נהרס בעת רעידת אדמה שפקדה את בסראביה ומולדביה בחודש אוגוסט 1940, כשלושה חדשים אחרי שיחרור בסראביה על ידי הסובייטים.
כידוע מטבע היהודים הוא שהם רגישים כשאוסרים יהודי, ובפרט כשאסרו את שמנה וסלתה של העיירה אך לא היה פוצה פה ומצפצף מכיוון שהוזהרו המשפחות לא לשאול שאלות להיכן מובילים את האנשים ומה מקום הימצאם: סודי הדבר ואין לדאוג להם ולא יקרה להם כל רע. מכתבים לא נתקבלו מהם והרושם היה כאילו האדמה בלעתם. מובן שלמצב כזה לא היו רגילים היהודים אפילו במצבים הגרועים ביותר תחת השלטון הרומני. באין המנהיגים נשאר העם כצאן בלי רועה ואובד עצות. המשטר נתן את אותותיו גם בחיים הפרטיים. מלאי הסחורות אצל הסיטונאים הוחרם ועבר לגופים קואופרטיביים ממשלתיים, הסחורות אצל הקמעונים נחטפו על ידי האוכלוסיה מפחד מחסור. וסימנים לכך ראו בזה שאנשים סובייטיים שבאו לקלרש בתוקף תפקידם קנו מכל הבא ליד מבלי לשאול למחיר. וכשנודע שהאורחים קונים הכל התחילו גם בני המקום לקנות מה שנחוץ ומה שלא נחוץ. החנוונים פחדו שמא יואשמו בספקולציה ומכרו כל שנדרש וכל מה שנמצא בחנויות ובצורה זו חוסלו כמעט כל החנויות. בעלי מלאכה שונים כגון סנדלרים, חייטים, נגרים התארגנו לקואופרטיבים, והמאפיות לא פיגרו אחריהם ושמרו כמובן על שעות העבודה כיאה למשטר סוציאליסטי, אך תיכף ומיד הורגש מחסור בלחם והתהוו תורים ארוכים על יד המאפיות. בינתיים סולקו גם אי אלו „חשבונות סוציאליים" בין משרתת לשעבר עם גבירתה, פקיד לשעבר עם אדוניו. נשמעו לפעמים קריאות: „היום נקבל אנחנו להם לבן! אתם תמיד זללתם את הלחם הלבן ואנו הסתפקנו בשחור. עזבו את התור ותנו לנו את מקומכם, לא יקרה לך כל רע אם תאכל היום להם שחור!"
נשאלו השאלות: ממה מתפרנסים? התחילו בני המעמד הבינוני לחפש עבודה בסבלות באסמי תחנת הרכבת, במסילת הברזל, בהעמסת עצים ופריקתם, בחטיבת עצים למוסדות, למאפיות, לקסרקטינים של הצבא ולמשטרה ולבתי הולים במוסדות הנ"ל. לרוב העדיפו היהודים בני המעמד הבינוני עבודות פיזיות על פני פקידות כדי שלא להתקל בפקודיהם לשעבר ולא לשמוע מפיהם הערות בוז והשפלה.
מצב זה נמשך עד 13 ביולי 1941, בו בלילה בוצע הטיהור (הצ'יסטקה) בכל בסראביה מהקצה אל הקצה בכל עיר, עיירה, כפר ופינה נידחת. בכל מקום הגיעה ידו של לברנטיה בריה ואנשי המשטרה שלו נ.ק.ו.ד.
ויהי בחצי הלילה ב-13 ביולי 1941 אספו בכל בסראביה כמעט את כל אנשי המעמד הבינוני, סוחרים גדולים וזעירים ואחדים מבעלי מלאכה, בלי יוצאים מן הכלל: יהודים, גויים, איכרים, בעלי אחוזות, אנשי כמורה, אנשי מפלגות, פעילי המפלגות לכל פלגיהן וגוניהן והגיעו עד למתנגדי המשטר ואפילו על הגנבים והזונות לא פסחו. כל אלה נאספו ונשלחו עם משפחותיהם בקרונות משא שהוכנו למטרה זו. נקבו שני חורים בצידי הקרון — דרכם עשו נוסעיו את צרכיהם. בין שהספיקו האנשים לקחת אתם

מרכושם ובין שלא הספיקו לקחת אתם, הם הועלו על מכוניות משא והובלו לתחנת הרכבות והוכנסו לקרונות שנסגרו מיד תחת שמירה מעולה כדי שאף אחד לא ימלט מידם. האנשים הובלו עד לטירספול ושם הוצאו למיון ובחזרם לקרון הפרידו בין הבעלים ונשותיהם וילדיהם שלא הורשו להימצא בקרון אחד. קל לשער את הצעקות שעורר מבצע הפרדה זה.

מבצע הטיהור השאיר רושם נורא בעיירה ודכאון בכל שטחי החיים. כל בוקר היה גורר אחריו ריצה לקרובים לשאול על אלה שנלקחו בלילה. מדוכאים התהלכו האנשים מפני שלא ידעו אם בזה נגמר המבצע או שיש לחכות למבצע נוסף ומי בתור, כי במבצעים אלה לא נתפסו רק עשירים בלבד אלא גם עניים ואפילו בעלי נטיה שמאלית.

לא חלפה התדהמה שאפפה את האוכלוסיה היהודית ובשורת איוב באה עם ההפגזה הגרמנית. הפקידים שהובאו מאוקראינה ומשפחותיהם כנאמנים למשטר הסובייטי וחברי המפלגה היו הראשונים שארזו מטלטליהם וברחו מקלרש, וברדיו בוקרשט הודיעו שבקרוב יגורש הפולש מהמולדת הבסרבאית והגאולה לרומנים קרובה. גם הבהלה והבריחה של משפחות הפקידות הסובייטית חיזקה השערה זו אם כי הפקידות

קברים מפוזרים על אם הדרך

והמוסדות הרגיעו את האוכלוסיה באסיפות שהתקיימו במקומות עבודה. ואז באה הפניה ההיסטורית של סטאלין אל העם בליל 23 ליולי 1941 שמלחמה קשה מאוד ורווית דם לפנינו ויש להעביר לעורף כל מה שניתן להעברה ומה שלא יספיקו להעביר יש להשמיד מבלי להותיר לאויב שום דבר כי אם אדמה חרוכה.

צבאות האויב הלכו וקרבו לקלרש. הרוסים גייסו את העגלות להעברת הרכוש הממשלתי, אבל הגויים לא האמינו לרשות והחביאו את הסוסים, היהודים היו נבוכים ולא ידעו מה לעשות. המנהיגים כלואים בכלא, ואין במי להיוועץ: לברוח או לא לברוח. ההכרעה נפלה באופן אינסטינקטיבי: לברוח! הכרו עגלונים שעוד הסכימו להעביר מטלטלי היהודים עד למעבר לדניסטר. הממשלה העמידה רכבות לרשות המוסדות והיהודים שהיו קשורים למוסדות אלה זכו לפינה בקרון ואלו שלא זכו הצטרפו לעגלות היהודים שבאו מהכפרים ופניהם לעבר הדניסטר, אלא שהיו כאלה שלא זכו לרכב כל שהוא והם יצאו עם בני משפחותיהם ברגל וברור שהיו מן האחרונים שעזבו את קלרש.

בומה ארליך בנו של זיסה ארליך סיפר לי שבעזבו את קלרש ברגל לכפר רשילה ראה את משה חיים ברגישר שגר מול הכנסיה והוא שכב על מפתן ביתו שחוט כמו כבשה. הגויים הרגישו כבר בצבא הרומני המתקרב והעיזו להתפרע ולנקום ביהודים. הרבה מן המאחרים לצאת נהרגו בכפר רשילה. רבים נהרגו בכפר בראגישה וכן נהרגו יהודים רבים בכל הדרך. מפגרים בהליכתם שיצאו בלתי מאורגנים ובלי רכב משלהם קמו עליהם הגויים שנשכרו על ידם להעביר את מטלטליהם והרגום וירשו את המטענים שבעגלה. האדמה בערה ממש מתחת לרגליהם של הבורחים, לא היתה יכולת אפילו להסתכל אחורה. מטוסי האויב הפגיזו בלי הרף את הדרכים כדי לעצור את נסיגת הצבא הסובייטי, והפגזים יצרו בורות בכבישי העפר הבסראביים ורבים היו החללים.

גם הרכבות הופגזו על ידי מטוסי האויב ולא מעטים היו הקרבנות מבין הנוסעים בהן. בעבור זעם ירדו הפליטים וכרו קבר אחים לצידי מסילת הברזל. שם קברו את מתיהם היקרים. לפעמים כיסו את הקבר באדמה רק למראית עין, כי הקבר לא היה עמוק במידה מספקת עד כדי להבטיח שהכלבים לא יגיעו לגולגלות, אבל עם כל הופעה מחודשת של אוירוני האויב הוכרחו לעזוב את הקבר ולהמשיך בבריחה. היה ידוע שהצבא אינו רחוק ממקום הפגזת המטוסים, ואדמת בסראביה ואוקראינה נזרעה גוויות יהודים וחלק לא קטן של יהודי קלרש.

היו בין יהודי קלרש אשר לא רצו לברוח לערבות רוסיה ואוקראינה וחשבו שבקישינוב תימצא איזו דרך הצלה וימצאו אנשים שיוכלו להידבר עם השלטונות אשר יחוסו עליהם וישאירום בחיים. כשהגיע הצבא הרומני לקישינוב יצר מיד את הגיטו לכל היהודים הנמצאים בעיר.

אלה מפליטי קלרש שהגיעו עד הדניסטר ועברו אותו ניסו להגיע לערבות אסיה מכמה טעמים. התהלכו שמועות שהיות והמקום קרוב לגבול הפרסי תהיה אולי אפשרות לעבור את הגבול. ועוד: כמה מבני קלרש שעבדו לפני המהפכה אצל יוסף רוזנברג במחלקתו המסחרית שבסמרקנד נשארו שם והיתה תקווה שהללו יוכלו לבוא לעזרת הפליטים הבאים.

אחרי טלטולים של חודשים הגיעו רבים מבני קלרש לסמרקנד, אבל השלטונות כיוונו את הפליטים למקומות אחרים וביחוד לסביבות טשקנט, לאופא, לסטלינבאד וגם לסיביר. רבים נפרדו מן ההמונים בכוונה או בדרך מקרה והמשיכו דרכם כיחידים. לאן? לכל אשר הגורל יביאם. אני נשלחתי לעבוד במוסד מסוים וככה נמצאתי מנותק מבני קלרש. בברחי ממאיקופ עם נפילת קייב בחברת עורך הדין לינמן המשכתי את דרכי עד לסטלינבאד אך התאכזבנו כי לא מצאנו קשר לעבור לאיראן וחזרנו לסאמארקאנד. הסתובבנו בעיר לחפש דירה למשפחתי ולמשפחת ליבמן. היות והמשפחות של שנינו היו שוות במספר הנפשות יסדנו כעין קומונה: שלי שלך ושלך שלי. אני הלכתי בכיוון אחד והוא, ליבמן, בכיוון שני והנה אוזבק אחד מכוון אותי לדירה אחת באומרו ששם גרים פליטים וייתכן שימצא עוד חדר בשבילי. נכנסתי לאותה דירה ואוי לעיניים שכך רואות. בנותיו של איציק גרבוים, שתיים מבנותיו, חתנו יצחק קישילב וילדיהם שוכבים על הרצפה על מחצלת והם נפוחים ומזי רעב. דיבורם חלש וגופותיהם מלאים פצעי מוגלה והם נמקים מבלי להרגיש כל רצון לאכול כי אם רק לשתות. המחזה עשה עלי רושם מדכא. מלאתי את הכלים מים ושמתי ליד כל אחד ואחד אך לא היתה לי יכולת להגיש להם עזרה נוספת. השפעתי על דניאל קלינגר כי ישים לב למשפחה זו ויעזור לה ככל האפשר.

השמועות שהגיעו מקלרש העזובה, ההרוסה והשרופה, היו מזעזעות. מיד עם הכיבוש של הצבא הרומני חזרו אנשי הניהול הממשלתי האזרחי שמלפני השחרור הסובייטי איש איש לתפקידו וכל אחד מהם הכיר את תושבי העיירה כיהודים כגויים. הם סיפרו אחר כך על מעשי האימים בהם חוסלו יהודי קלרש שלא הספיקו או שלא רצו לברוח.

אורקה-יואל-הרש כבן תשעים אסף כמה יהודים זקנים והם הלכו לבית המדרש ואמרו פרקי תהילים. הרומנים בבואם סגרו את בית הכנסת על בריח ושרפוהו על הזקנים כשספרי תורה בידיהם.

הרופאים אורבוך, וינשטוק — בעלה לשעבר של ליובה אלברט — ד״ר פומרנץ ומשפחתו והעו״ד ווייסמן ברחו משום מה בכיוון לנישקאני אולי מתוך כוונה להסתתר אצל גויים ידידים עד יעבור זעם, אך כנראה לא רצתה ידידתם הגב׳ אילאדי לקבל אותם והם המשיכו דרכם לכפר קיטושקה ושם נרצחו.

הד״ר קריימר (אחיו של בוקה קריימר, חבר קיבוץ יגור) וחותנו ליובה וולוביקים ובני משפחתו חתנו נירנברג עם משפחתו והברונים הזקנים ובתם מסיה ובעלה אברהם רוזנברג (בן גיטל — ממשפחת מיודענו יצחק רוזנברג מחיפה) ועוד כמה משפחות נהרגו בדרך לאורהיב.

בקבר אחים אשר בחורשת וטומיניאסה בדרך בין קלרש לסיפוטני חוסלו יתר בני קלרש שנמצאו במחבואים. עם בוא הצבא הרומני אספו את כל היהודים שנותרו בקלרש, הוציאום לחורשה הנ״ל, הכריחום לכרות תעלה ומפני שהמבצעים מיהרו כנראה לא נכרתה התעלה בעומק מספיק, קשרו את היהודים בחוטי ברזל איש ליד רעהו, העמידו אותם על שפת התעלה וירו בהם מנשק אוטומטי, ואלה שנורו כרעו ונפלו לתוך התעלה ובנפלם סחבו אתם את הקשורים להם, חיים, פצועים או מתים ואז כיסום באדמה, העלו סוללה וגמרו בזה את המלאכה. הגורל רצה לגלות חלק

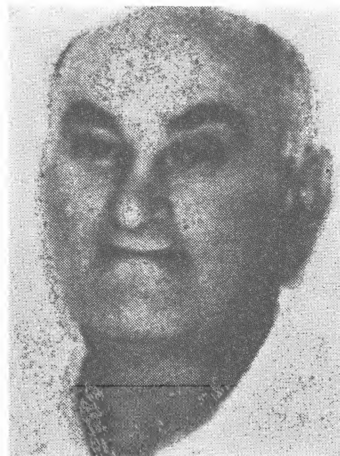
מהטמונים בקבר קדוש זה. אחרי שחרור קלרש בשנת 1943 על ידי הצבא האדום, חזרו יהודים ראשונים שלום שברוצקי ועוד משפחות אחדות לקלרש וכשנודע להם

יהודים נרצחו בדם קר והושלכו לתעלות

על אודות הקבר מיד יצאו למקום וגילו שהכלבים החלו לחפור באדמה, הם החליטו שיש לכרות קבר חדש עמוק יותר אשר יבטיח את מנוחת הקדושים. להעביר את הגוויות ולקברם מחדש. בשעת ביצוע פעולת ההעברה הכירו כמעט את כל הגוויות לפי המלבושים או לפי הגודל והגובה. ככה למשל הכירו את אזיה גרמנסקי לפי שמלתה ועל ידי כך זוהה בעלה בן ציון שהיה קשור אליה ובתם לולה. כמו כן נמצאו גופותיהם של אסתר גולדשטיין ובני ביתה, בתה ובניה, כי גדולי ממדים היו. ועוד הרבה אנשים, נשים וילדים שמצאו את מותם הטרגי.

בחורשה זו שהסבה כל כך הרבה נחת לבני הנוער של קלרש שהיו יוצאים לשם בזמנים כתקנם לטיול ולבילוי, ותינוקות של בית רבן באו שמה ל„הר סיני" בל"ג בעומר, נצבת כיום סוללה ועליה מצבה גדולה המסמלת קבר אחים מימי השואה. יש להניח שזהו הקבר היחידי אשר מבקרים באים אליו להתיחד עם זכרם של קרוביהם והמסמל שארית של אלפי יהודי קלרש אשר ניספו בימי השואה ולא נשאר כל זכר להם. כיום קיימת קהילה קטנה של משפחות יהודיות בקלרש. מנסות הן לשקם את חייהן בעיר מולדתן מתוך תקוה שיגיע זמן וייגאלו ויזכו לעלות לארץ להתערות בחיים הלאומיים בארצנו.

זנבל ויסמן

חורבן ויאוש

ב־22 לחודש יוני 1940 נכנסו צבאות רוסיה לבסראביה. החיים בעיירה המשיכי להתנהל כימים ימימה בשלווה ושקט יחסי. לא התרחשו כל מאורעות ראויים לציון מיוחד. ראש העיר היה אז אברהם קופ וחבריו מהמפלגה הנציונל־צרניסטית: דודל שרמן, וניא קיקו, הגוי היחידי שבמועצת העיירה.

העניינים המוניציפליים הועברו לידי שלטונות הצבא הרוסי בשיתוף עם פקידים אזרחיים רוסיים ומקומיים. בין אלה שנקראו על ידי הרוסים לעזור להם בענייני ניהול העיר היו: מוטיל פוליק, הרשל קלנר, מוניה קצב וניוניה גולדמן בתו של הסוחר מנדל גולדמן. מובן שהארגונים הציוניים וארגוני הנוער הציוני נסגרו או נעלמו מאליהם. תוך החודש הראשון של שלטון הרוסים נאסרו והוגלו, למקומות בלתי ידועים: גבריאל כוגן, זכריה ארליכמן, הגוי סיקורסקי ואחרים. בחייה הכלכליים והמסחריים של העיירה לא חלו כל שינויים. התוצרת החקלאית העשירה הופנתה לפנים רוסיה.

באביב 1941, נאסרו באחד הלילות על ידי שלטונות הכיבוש אנשים רבים באשמת השתייכותם בעבר למעמד בעלי ההון וביניהם: בנימין כוגן, יוסף קראסנושנסקי, מיכאל פייער, מאיר ציפלשטר, יצחק לרנר, מוקה קפריאנסקי. כל אלה יחד עם משפחותיהם הוגלו לסיביר. מהם רק מתי מספר נשארו בחיים וחזרו בסוף מלחמת העולם לבסראביה, ביניהם: ליבל פרופים שנמצא בארץ, ומיכאל פייער שנמצא היום בקישינוב. אשתו רופאת השיניים הידועה, נהרגה אי־שם בסביבות העיר אלמא־אטא אשר בחבל קזקסטן על ידי שודדים מאנשי המקום ששדדו את רכושה הדל הלוא הם מכשיריה לריפוי שיניים. בעלה הכיר חלק ממכשירים אלה ביריד אשר בעיר אלמא־אטא, ולפי זה אותרו השודדים ונשפטו.

ביום 22 ליולי 1941 הופצצה קלרש בפעם הראשונה על ידי חיל האויר הרומני. הקרבן הראשון היה מוטי ליטבק שנהרג בתחנת הרכבת ובנו של חיים חיריק נפצע. ההפצצות

נמשכו מאז כמעט מדי יום ביומו. ובאותו יום ממש החל הפינוי.

בני העיר זנחו את בתיהם על כל רכושם, סגרום על מנעול ובריח ולקחו אתם אך מעט מטלטלים, בעיקר חפצי הלבשה ונדדו בכיוון לדניסטר. הרוב הגדול של בני המקום הצליח להתרחק מזרחה ורק מתי מספר נשארו והתחבאו במרתפי בתיהם או אצל גויים ידידים. כל אלה הושמדו אחר כך על ידי הרומנים והגרמנים ורק אשה אחת בלבד נשארה בחיים — אשתו של הרשל ארליכמן.

היא נדדה בעיירה ובכפרים הסמוכים מחופשת כאיכרה נוצריה. יודעי דבר מספרים שבשנת 1946 כששרידי הפליטים החלו לחזור מערבות רוסיה הרחוקה וביניהם בניה של אשת הרשל ארליכמן, היה הפחד והמורא כל כך מושרש בנפשה של האשה עד שגערה בבניה והעמידה פנים שאינה מכירה אותם וצעקה: „אתם לא בני, אני נוצריה, לכו מכאן!". רק כעבור שבועות מספר החזירוה בניה לחיק משפחתם ועקרו את הפחד מלבה.

גופות אומללים בעת הריסת גיטאות

במשך הזמן הוברר שעוד שתי נשים נשארו בחיים מקרב היהודים שלא עזבו את העיירה והן: ליוליה סדיגורסקי אשת יוסף קפריאנסקי, וגיסתה אשת שורה סדיגורסקי. שתי נשים אלו העמידו אף הן פנים שהן נוצריות, נדדו במקומות יישוב סמוכים לקלרש, הוגלו בסופו של דבר לטרנסדניסטריה ומשם חזרו אחר כך לקישינוב. יוסף קפריאנסקי שברח עם זרם הפליטים התחתן בדרך נדודיו עם אשה אחרת היא בתו של דודל מייטים, בהיותו בטוח שאשתו ליוליה נספתה. משחזר לקישינוב ומצא את ליוליה, התיר את נשואיו וחזר לאשתו ליוליה.

בין אלה שנשארו בקלרש ונהרגו על ידי המולדובנים או הרומנים והגרמנים היו: וולוויל ויסמן עם בני משפחתו, הרשל גרינברג ובני משפחתו, ד"ר אורבך ומשפחתו, גולדה אלמנתו של מוטיל ארליכמן ובתם אשת יוסל קרימר ויוסל קרימר עצמו. הם נקברו בבור אחד בכפר אונישקאן. לאחר שחזרו הפליטים היהודים הצביעו איכרי המקום על מקום קבורתם, ומשנפתח הקבר נמצאו וזוהו זיהוי ודאי הד"ר אורבך ואשתו, גולדה ארליכמן ובתה, יוסל קרמר וילד אחד שלא זוהה.

בימי הנדודים בדרך נתיב היסורים בין מערב למזרח רוסיה התיחסו שלטונות הפינוי הרוסיים בצורה הוגנת לפליטי החרב. סיפקו למפונים רכבות, מזון ואפילו כסף. בהגיעם למחוז מבטחים סודרו הפליטים בקולחוזים והועסקו בעבודות שונות והצעירים גויסו לצבא האדום.

תבליט:
לוחם גיטו

תושבי קלרש שחזרו אליה לאחר המלחמה נוהגים לעלות מדי שנה בשנה — בתשעה באב — לקבר־האחים שביער „וויטימיניאסה"

אחרית דבר

י. אוצ׳יטל

היש צורך בכנסים של בני העיירה ?

(מהרהוריו של פעיל)

עם סיום מלחמת העולם השניה — מלחמה שהיתה לעי־חורבות לעמים לקבר־אחים ליהודים — נתגלעה בכל מוראה השואה המחרידה. שכול ויתמות השתלטו בכל, וכל בני ישראל נהפכו לעדת אבלים ומקוננים על אובדן קרוביהם ויקיריהם. הורגש צורך נפשי עמוק להתייחד עם הצער המכרסם את הלב, לכנס כינוסים ולערוך אזכרות, ולצד טקסי־אזכרה מסורתיים העלו רבים דברי שבועה „לא לשכוח ולא לסלח את אשר עשה לנו עמלק״. הכינוסים, השיחות והפגישות היו לחוויות, וטבעי הוא הדבר שגם אנו, בני קלרש, הגענו לכך. התכנסנו לראשונה בחול המועד סוכות שנת 1953 — תשע שנים לאחר המלחמה.

נרגשים ונפעמים הגיעו בני קלרש מכל פינות הארץ ואוירה מלבבת של התרוממות־רוח ציינה את ערב האבל על אלה שהושמדו והפגישה הנרגשת של הניצולים. עמוקה היתה חוויתי באותו ערב כשעמד על במת הנשיאות, בן עירנו החביב שלמה טרוקר ז״ל, ופתח בתפילה לזכר הנרצחים והנשמדים. מעמד זה החזירני לעיירתי, ל„ימים־הנוראים״, לימי חג ומועד ואני כאילו יושב ב„בוהושר־קלויז״ ומאזין לרינתו ותפילתו העריבה. הייתי עד לאותות־חיבה שבין הנפגשים, התנש־קויות הדדיות ושיחות על ימים עברו. הכנס השיג את מטרתו: התייחדות עם זכר יקירינו האבודים.

כנס שני התקיים ביום חמישי 2.10.1958. לכנס השני לא עלה בידינו, לדאבוננו, לשוות את החוויה הנאותה. ה„אולם המסויים״ הטיל עלינו מגבלות. האורות אמנם הבריקו, מיזוג־אויר צינן את האויר באולם הנאה — אך לא יצאנו נשכרים. ההשתתפות לא היתה מלאה, והלא מפגש זה עשוי היה לתרום תרומה חשובה בקירוב הלבבות ולגרום חוויה בלתי נשכחת.

כנגד זה הצליח הכנס השלישי ביום אחרון של חנוכה — 21.12.1960.

בכנס השני של יוצאי קלרש בישראל. צבי (גרישא) מישורי מהנה את הקהל בנגינתו בכינור

מי שנכח בפגישה זו לא התאכזב. הרגשנו את עצמנו כשבט מלוכד והשמחה היתה שרויה בכול, שמחת־לב מרטטת ומרננת כאחת. מרשים ביותר היה אותו רגע כשזקן החבורה, המורה הותיק יחיאל רזניק ז"ל (מת לפני שנתיים בגיל 94) פתח בריקוד־יחיד על במת הנשיאות. קהל הנוכחים באולם הופתע והושפע במאד מבטוי שמחה מעין זה.

מראה כללי מקהל הנוכחים בכנס השלישי של יוצאי קלרש בישראל

פגישה חווייתית עם בן עירנו, מארצות הברית, חיים לרנר

פניותינו אליכם, בני עיירתי, היו תמיד מתוך כנות רגשות חברים וידידים וברצון ליצור מסגרת חברותית של בני קלרש בארץ· הבה ונגשים הלכה למעשה משאלה נאה זו!

פגישה בינינו תהדק את הקשרים, תגביר אחווה וריעות בינינו ואולי גם תיצור התענינות אמתית בחיי כל פרט מאתנו, נשמח בהישגיו ונבוא לעזרתו בשעה קשה ואולי נזכה ונצליח לנטוע גם בלב בנינו ובנותינו — הדור הצעיר הגדל לעינינו — ממיטב שאיפותינו·

···בכל הזדמנות של פגישות־שמחה נמשכים בני העיירה להתרכז ע״י שולחן משותף

קאַלאַראַש

סֵפֶר קאַלאַראַש

אין יידיש

רעדאגירט

יוֹסֵף אוּטְשִׁיטֶעל

צו אונדזער לעזער

פאר דער רעדאקציע פון „ספר קאלאראש״ איז געווען קלאר און דייטליך, אז דער אויפגעזאמלטער מאטעריאל, אין וועלכן ס׳שפיגלט זיך אפ דאס יידישע לעבן פון אונדזער שטעטל ווי: בענקשאפט, זכרונות, פאלקלאר א.א.וו. דארף ארויסגעגעבן ווערן סיי אין העברעאיש און סיי אין יידיש.

אבער צוליב באגרעניצטע געלט מיטלען זיינען מיר געצוווּנגען, צום באדויערן, זיך באנוגענען אין יידיש נאר מיט צוויי אפטיילונגען: • בענקשאפט נאכן שטעטל • דער אומקום פון קאלאראש.

מיר גלויבן אז אונדזער באגרעניצטער אויסוואל איז אַ געלונגענער — אַ „מועט המחזיק את המרובה״.

פאר די וועלכע האבן געדענקט אז דער יידישער טייל פון בוך וועט זיין פיל גרעסער, ענטשולדיקן מיר זיך פאר זיי — ואתם הסליחה!

בענקשאפט
נאכן
שטעטל

יוסף אוטשיטעל

פארשידענע ליצנים פון קאלאראשער אומגעגנט, אויך ערנסטע און געזעצטע מענטשן פלעגן זאגן,
קאלאראש צייכנט זיך אויס מיט דריי זאכן:
— מיט אירע פרוכטן
— מיט אירע בלאטעס
— מיט אירע מיידלעך...

קאלאראש אין די פיר צייטן פון יאר

(פון אונדזער הארציקער פארגאנגענהייט)

דער פרילינג איז דא!

בכלל זאגט אן פרילינג אויף לעבן, אויפקום און וואכזאמקייט. על אחת כמה וכמה פרילינג אין אן יידיש גלות־שטעטל ווי קאלאראש וואס דרימלט איין אין די שווערע ווינטער־טעג, ממש ווי די פארפרוירענע אין שניי פארשטעקטע צווייגן פון א ווייִן־גארטן, וועלכע וועקן זיך צום לעבן אין פרילינג.

די סימנים פון פרילינג אין קאלאראש פלעגן פעסטגעשטעלט ווערן נישט בלויז מיטן קלארן הימל, מיט די פארשטארקטע היצן, מיט די לענגערע טעג — נאר אויך:

— — — מיט די „סטעזשקעס" וועלכע פלעגן זיך אויסטריקענען פאמעלעך, פאמעלעך, נאך די בלאטעס פון צוגאנגענעם שניי.* גייענדיק פלעגן מענטשן זוכן די „סטעזשקעס" אלס איבער־גאנגס־פונקט פון איין זייט גאס צו דער צווייטער. פון נאענט און פון ווייטן האבן זיך געמערקט „געשטאלטן" וועלכע פלעגן שפרינגען פון איין טרוקענעם פונקט צום צווייטן.

— — — מען פלעגט ארויסנעמען די „שטיקער־וואטע" פון די דאפלטע פענצטער אין די הייזער — עס איז דאך שוין פרילינג.

— — — „משה דער וואסער־פירער" האט אויפגעוואכט, זיין „קליאטשע" שלעפט שוין א פולע פאס וואסער. אין ווינטערדיקע טעג פלעגט די פאס ווערן „אנגעבלאזן" און ליכטלעך — פארפרוירענע שטיקלעך אייז — האבן אראפגעהאנגען פון דעם פארשפריצטן אויסגעגאסענעם וואסער.

— — — „סטרעמפלעך", וואס האבן אויסגעזען ווי פארשנייטע חנוכה־ליכטלעך, האבן זיך אפגעטיילט פון די רימבעס, ארונטערגעפאלן אויף דער ערד און פארשוווּנדן געווארן, כלא היה.

* אמת, קאלאראש האט טאקע געשמ׳ט מיט אירע בלאטעס. אבער אויך אין גרויסע באַוווסטע אמאליקע שטעט פלעגן זיין „בארימטע" בלאטעס. צום ביישפיל: מינסק, פינסק, בריסק, א.א.וו. מעגן מיר זיך אפגעווּינען פון דעם „מינדערווערט־געפיל", געווירקט פון די „קאלאראשער בלאטעס"...

— — — לאנגזאם איז פארשוווּנדן דער רויך פון די קוימענס און צוזאמען מיט אים איז פארשוווּנדן געווארן אט דער טייל קאלאראשער האריזאנט וועלכער האט זיך נישט צושיידט פונעם שטעטל אין די ווינטערדיקע טעג.

— — — דער „שעס", אויף יענער זייט באן־ליניע, גרינט. ער רופט און „ווינקט" צו די פארשידענע „טשערדעס", זיי זאלן אים קומען „גלעטן". דא שטויסטו זיך אן אויף גאנצע סטאדעס בהמות, שעפעלעך, לעמעלעך, און אויף זייערע העלזער אנגעהאנגען גלעקלעך, וועמענס קלאנגען זאגן עדות — דער פרילינג קומט! און ווען די גלעקלעך־קלאנגען האבן זיך צוזאמענגעגאסן מיט די שטארקע גלעקער־קלאנגען פון דעם קלויסטער און מיטן קלאנג פון די קליינע גלעקלעך פון פיר איינגעשפאנטע פערד צום פאיטאן, וועלכער איז נישט אנדערש געווען ווי דער טעלענעשטער־פאיטאן*, האט דיין קינדערישע אילוזיע כאילו געהערט דעם קלאנג פון אן אלארמירנדיקן גלאק וואס זאגט אן: דער פרילינג איז געקומען...

— — — עס האבן געקוואקעט די „בראסקעס" פוןביידע זייטן שטעטל — פון יענער זייט ווו דער גרויסער טייך געפינט זיך לעבן „פראיעזד" און פון דעם קליינעם טייכל, אויף דער „מאסטאוואיע גאס", אין דער נאענט פון דעם פריצ׳ס „אימעניע".

— — — עס האבן זיך באוויזן די ארענדארעס, (דארפס יידן) טראגנדיק גרויסע קוישן. דאס האבן זיי געבראכט עופות און אייער, מתנות צו זייערע קרובים לכבוד יום־טוב פסח — „דער פרילינגס יום־טוב" וואס קומט און דערנענטערט זיך.

— — — דאס אראפנעמען דאס פסח׳דיקע געפעס פון בוידעם. די הכנות אויף פסח האבן נישט דורכגעלאזט קיין איין יידיש הויז אין שטעטל. אין די גרויסע שטעט זיינען פארשוווּנדן געווארן די בוידעמס, אבער אין קליינעם שטעטל, „אלץ שטייט אויפן פלאץ"! אין א „באשטימטן קאסטן" זענען איינגעפאקעוועט און אפגעהיט געווארן, מיט פלייסיקע הענט, דאס גלאזווארג און פארצעלאן־געפעס. אט די „אונטערנעמונג" האט אויך אנגעזאגט אז דער פרילינג איז שוין דא!...

— — — דאס האט זיך געמערקט אויך מיטן פארריכטן און אויסשמירן די „פריזבעס" מיט לעם, ארום די שטיבער פון דער ארימער באפעלקערונג. אין די זוניקע טעג האט דער נאסער שמיר־מאטעריאל זיך געקענט אויסטריקענען. דאס קאלכן, „אויסווייסן" און „אויסבלויען" די צימערן האט דערגענצט די צוגרייטונגס־ארבעט. קאלאראשער יידישע פרויען זענען באשעפטיגט געווען מיט דער „אלגע־מיינער־אובארקע". דאס שטעטל האט זוכה געווען צו א נייעם אויסזען...

— — — מען זעט דעם טרעגער אין די גאסן פון שטעטל, און אויף איינעם פון

---

* דער דאזיקער פאיטאן פלעגט ברענגען איינוווינער פון דעם שטעטעלע טעלענעשט, צום באן. דער פאיטאן פלעגט פארפארן אין זיין ספעציעלער „סטאנציע" — „דער טעלענעשטער חאן". דער פארנעם פון דעם „חאן" איז געווען ווי די גרויס פון א שטאטישן „ספארט־איצטאדיאן"...

ווען א גרופע יוגענטליכע פלעגט גיין שפאצירן אין א גלייכע ליניע, אין דער ברייט פון דער גאס, פלעגט מען זאגן: „אט גייט א טעלענעשטער פלויט" — אן אסאציאציע לויטן פארנעם פון די פיר איינגעשפאנטע פערד צום פאיטאן, פארנעמענדיק די גאנצע ברייט פון דער גאס.

זיינע אקסלען טראגט ער א גרויסן געפלאכטענעם קויש מיט די ערשטע מצות, איבערגעדעקטע מיט א ציכטיקן ליילעך, ווייס ווי שניי, — מצות פאר די בעלי־בתים וואס זענען זיך נוהג צו זיין די ערשטע באשטעלער.

קאלאראש ארדנט איין א פיינעם קבלת־פנים דעם יום־טוב פסח — דעם פרילינגס יום־טוב!!

זומער אין שטעטל

כאטש די „בעסאראבישע־זון" האט נישט געברענט צו שטארק, דאך האט דער חודש תמוז „געשראקן" דער באפעלקערונג. פארמעגליכע איינוווינער האבן געזוכט א שאטנדיקן אפרו־פלאץ און פלעגן ארויספארן אויף „דאטשעס". מער רייכערע זענען געפארן אין גערטנער, וועלדער, אין די קור־פלעצער פון אלט־רומעניע. אבער דער גרעסטער טייל פון קאלאראשער יידן, זייענדיק אונטערגעווארפן דעם יאך פון פרנסה און חיונה, האבן געמוזט פארברענגען דעם זומער אין שטעטל גופא.

— — — דער שטויב איז געווען א מכה שלא כתובה בתורה, און האט זיך איבער־הויפט געפילט נאך יעדן דורכפאר פון וואגנס. ער פלעגט פארדעקן גאנצע טיילן פון גאסן, ווען די טשערעדעס פלעגן „מארשירן" דורכן שטעטל. פון באד־צימערן האט קאלאראשער באפעלקערונג נישט געהערט... א שאנס פון ריינוואשן זיך איז געווען איין מאל א וואך, פרייטיק, „ערב שבת קודש", אין דער „אבשעסטווענער־באד", וועלכע האט געהאט דעם גרויסן כבוד אז א געסל האט מען גערופן מיט׳ן נאמען — „דאס באד געסל". דאך זענען אונדזערע קאלאראשער געווען רויק ווען זיי זענען „אטאקירט" געווארן דורך פארשידענע מחלות, באזונדערס זומער מיט די „אנגינעס" און „אינפלוענציעס", ווייל די גוטע הערצער און פיינע נשמות פון ד״ר חאסילעוו, ד״ר גאראדעצקי, און דער שטענדיקער שטוב־דאקטער, דער קריסט, ד״ר זשאלקעווסקי האבן זיי ארויסגעהאלפן ניט נאר מיט רפואות, נאר אויך מיט זייערע געווייסן־פולע און הארציקע באהאנדלונג.

— — — אט ביסטו „דוקא" געזונט און שטארק — אן פארקילונגען — איז אבער דער „מקח־וממכר" אפגעשוואכט געווארן אין די זומערדיקע טעג, זיצט דו זיך בנחת אין פראנט פון דיין וווינונג אדער געשעפט און זוכסט א שכן צו קענען פארציען מיט אים א געשפרעך. אט הערט זיך א הייזעריקע שטימע און עס איז נישט שווער פעסטצושטעלן אז דאס איז שיע׳ס (יהושע) שטימע — דער הויכער דארער בחור מיט דער אויסגעבויגענער פלייצע — וואס רופט אויס מיט זיין מעלאנכאלישן באס, מיט איבערייסונגען: ע־פ־פ־ע־ל ג־ע־ז־יי־ע־ר־ט־ע! דערמאנען מיר זיך טאקע אין די „קוואסניצעס", וועלכע האבן געהאט „טויזנט טעמים" אויב זיי זענען געזייערט געווארן דורך די פאכמאנישע הענט פון „מאיר פארעך" (אלס צונאמען)...

— — — האסט נאך נישט באוויזן צו פארגעסן דעם טעם פון די ערשט־קלאסיקע קוואסניצעס און עס דערהערט זיך א צווייטע שטימע, ניט קיין טיפיש־יידישע.

דאס איז דער קליין וווקסיקער קריסט, וועלכער שטופט מיט זיינע הענט א ספעציעל קליין וועגעלע מיט איינריכטונגען פאר „מאראזשענע״. געדינט גערן האט ער דער קאלאראשער באפעלקערונג מיט זיינע „מאראזשענע״, — דערקוויקן די נשמה אין די לאנגע זומערדיקע טעג. כמעט אויף יעדער גאס האט ער געהאט זיין „סטאנציע״.

— — — אויב ס׳האט זיך דיר פארגלוסט צו שטילן דיין דארשט אין די אוונטן — ביסטו געווען א „פיין שמעקער״, א מבין אויף גוטע זאכן, האסטו זיך געדארפט לאזן גיין צום בופעט פון „מאיר פארעך״. ביי אים איז געווען קוואס — א יקר המציאות. שוין איין מאל א „קוואס-פראדוקציע״! מאיר האט נישט געדארפט זיך באנוצן מיט גרויסע שילדן און פלארעסצענט-רעקלאמעס. זיין קוואס האט געהאט א נאמען אין דער גאנצער געגנט!

— — — שוואכע פרנסות אין זומערדיקע טעג האבן געשאפן אין שטעטל א ספעציעלן נוסח, א מין באזונדערן „טאגעס-ארדענונג״. דא און דארטן פלעגן שטייען סוחרים — באזונדערס מאנופאקטוריסטן — אויף די שוועלן פון זייערע קראמען, מיט פארלייגטע הענט, ווארטנדיק „אפשר וועט זיך ווייזן א קונה״. די פרייע צייט האט געשאפן א מעגליכקייט אז סוחרים און בעלי מלאכות זאלן זיך קענען טרעפן איינע מיט די אנדערע, שאפנדיק „בינטלעך״ אין די גאסן, און מ׳האט באהאנדלט פארשידענע וועלט-פראבלעמען אדער אינערליכע פראגן ווי וועגן „א נייעם קאמיטעט אין באלניצע״ אדער „וואלן אין קליינעם בענקל״. פארנאכט ווען די זון האט זיך געזעצט פלעגן די איינוווינער א שפאציר טאן, בניחותא׳דיק, איבער די גאסן, מיט פארלייגטע הענט אויף הינטן. קינדער האבן זיך געשפילט אין די גאסן און זיך שטארק פארטאן אין שפיל, באזונדערס אין „בלינדזעניש״ — אזש גאנצע „כמארעס״ שטויב האבן זיך געהויבן...

— — — די קינדער האבן נישט אויסגעמיטן דעם קאלאראשער „שעס״. פלעגן זיי נאר איבערגיין די באן-ליניע און גלייך זיך געפונען אין שויס פון דער נאטור! ס׳האבן זיך אנטוויקלט יוגנט-באוועגונגען און זיי האבן אויסגענוצט דעם „שעס״ אממערסטן. מען קען זאגן אז דער „שעס״ האט „געהאלפן״ איבערבויען די פסיכיק פון פיל קאלאראשער יוגנטליכע. צו ערשט — דער „שעס״, דערנאך האט מען געוואגט שפאצירן אין גערטנער און אויך אין וועלדער.

— — — די קאלאראשער יוגנטליכע האבן אויסגענוצט דעם זומער, „וויפל ס׳האט זיך נאר געלאזט״. דער פוטבאל-שפיל האט געפאנגען זייערע הערצער און זיי פלעגן פארציען די פוטבאל-שפילן אויף אנדערע ספארטיווע שפילן. טיילן פונעם שעס זענען פארוואנדלט געווארן אויף גלענצנדע „פלאשטשאטקעס״. עס זיינען געגרינדעט געווארן פארשידענע פוטבאל-גרופעס. פון קעשענעוו און פון אנדערע פלע־צער פלעגן קומען געגנערישע גרופן אויף „מעטשן״, און דאס פלעגט אויך באאיינ־פלוסן גרויסע טיילן פון דער דערוואקסענער באפעלקערונג. טראץ פיל אקטיוויסטן אין דעם געביט, דאך האבן זיך נישט אנטפלעקט גרויסע „שטערן״ אויף דעם קאלאראשער-האריזאנט...

— — — פאר אונדזערע אויגן שווימען ארויף געשטאלטן פון די קליין-שטעטלדיקע

איינוואוינער „וועלכע זענען שטענדיק פארטאן און פארנומען“, און זייערע פנימער דריקן אויס זארג: וואס וועט דער מארגן ברענגען? כאטש זומערדיקע טעג באפרייען, כלומר׳שט, דעם מענטשן פון פארשידענע „שטימונגען“, אין געגנזאץ צו די ווינטערדיקע טעג, מרה־שחורה׳דיקע טעג, באווירקט דורך די פרעסט, ווינטן און „זאווערוכעס“ — דאך רוט נישט דער קליין־שטעטלדיקער איינוואוינער אויך אין די זומערדיקע „בארויקונגס־טעג“. סטייטש? מאי־משמע? מען מוז זיך אנגרייטן ברען־האלץ אויף ווינטער, צו ווארימען די שטיבער! בעלי־בית׳שע יידן באשטעלן באצייטנס פולע וואגנס מיט האלץ און גלייך ווערט באשטעלט דער האלץ־העקער און עס הערן זיך שוין די אפקלאנגען פון זעגן דאס האלץ, פון פארשידענע הויפן. די צוהאקטע שטיקלעך האלץ — די רעפטליך — ווערן געלייגט רייענווייס, רייענווייס אין די הילצערנע „קאמערס“ און די יידישע משפחות ווערן בארויקט זאגנדיק: „א לויב דעם רבונו של עולם, ס׳איז שוין דא האלץ אויף ווינטער!“ אומגליקלעך זענען אבער געווען די ארימע שיכטן — ווי פארזיכערט מען זיך מיט האלץ אויף ווינטער? זיינען טאקע פיל פון זיי געווען הילפלאז. רעגירונגס־אנשטאלטן אויף ארויסצוהעלפן נויט־באדערפטיקע, זיינען נישט געווען אין שטעטל. פלעגן יידן, רחמנים בני רחמנים, זיך „דערבארעמען“ און טיילן צוביסלעך האלץ די אלע באדערפטיקע.

— — — ווען מ׳רעדט פון „זומער אין קאלאראש“ קען מען עס נישט אפטיילן פון דעם „שטאט־גארטן“. וועלכער „גוטער מלאך“ האט עס געקענט זיין, וואס האט געווירקט אויפן קאלאראשער פריץ ער זאל אוועקשענקען פאר „די יידן פונעם שטעטל“ א פאסיקן שטח פאר א שטאט־גארטן? ליידער ווייס איך נישט וועמען עס קומט די לויב געזאנגען פאר דער איניציאטיוו און אויספירונגס־פלאן פון דעם וווּנדערבארן קולטור־ווינקל אינעם לעבן פונעם שטעטל. „אונדזער בולוואר“ — פלעגן קאלאראשער איינוואוינער עס אויסדריקן מיט פיל גאווה! ווען א גאסט איז צו דיר געקומען, מיט וואס פאר א נשמה־רויקייט און זעלבסט־שטאלץ פלעגסטו אים איינלאדן אויף א שפאציר „אין אונדזער שיינעם גארטן!“. די פלאנירטע, גוט איינגעארדנטע „אלייען“, די אינערליכע איינריכטונגען, דאס אפהיטן די ריינקייט און פרישקייט פון אלע שפראצונגען — דאס אלץ האט ארויסגערופן באגייסטערונג. אט הערן זיך אין דער לופטן „ראמאנס־לידער“ — געזאנג פון פארשידענע פארלעך... דא און דארטן, קאנצענטרירונגען פון יוגנטליכע לויט זייער ארגאני־זאציאנעלער אפהענגיקייט. מען זיצט אויפן גראז און „פארטיסימא“ געזאנגען, שניידן ממש אדורך די לופט. אין מיטן האט זיך געפונען די רונדע טריבונע, געבויט לויטן סטיל פון „טריבונעס אין גרויסע שטעט“, אויף איר זיינען געזעסן די ארקעסטער־מיטגלידער פון קאלאראשער „מכבי“ אפטיילונג. ס׳האבן נישט געפעלט נייגעריקע ארום דער טריבונע צו אפלאדירן די שפילער פאר זייער גוטן שפילן. דער קריסטלעכער באליבטער „קאפעל־מייסטער“, קאלדעראר, אדער ווי מען פלעגט אים רופן „דער אלטער“, האט זוכה געווען צו רוישנדע אפלאדיסמענטן און קאמפלימענטן פאר זיין גוטן דיריגירן, באהערשנדיק די שפילער — טראץ זיין רויק־סטאישע אויפפירונג. דעם ארקעסטער האט מען געווידמעט פיל ענערגיע און מסירות־נפש און... נישט קיין קליינע סומעס געלט, וואס פארשידענע

איינוואוינער האבן זיך באשטייערט. ס׳זענען געווען אזעלכע וועמענס אויפגאבע אין לעבן איז געווען די עקזיסטענץ און ענטוויקלונג פון ארקעסטער. האט זיך טאקע געשאפן א גוטער בלאז־ארקעסטער, מיט וועלכן די גאנצע שטאט האט שטאלצירט. ווען פארשידענע יידישע ציוניסטישע באוווסטע פירער זענען דורכגעפארן מיט דער באן קיין קעשענעוו — ווי שטאלץ זענען געווען די קאלאראשער איינוואוינער וואס האבן זיך געקענט באריימען מיט „אונדזער ארקעסטער" — אין פארגלייך מיט די אנדערע שטעטלעך פון דער סביבה.

— — — ל״ג בעומר אין שטעטל! דוכט זיך א וואכעדיקער טאג. יעדער איינער זעצט פאר זיין ארבעט אדער באשעפטיגונג. אנדערש אבער איז דער טאג פאר די יוגנטליכע. קינדער פון די „חדרים" און „תלמוד־תורה" זענען געווען באפרייט פון לערנען. מיט דעם טאג זענען געווען פארבונדן טראדיציאנעלע מנהגים, דורות לאנג. האבן אבער די ציוניסטישע יוגנט־באוועגונגען געזוכט פארבינדן דעם טאג מיט „זיך אויסלעבן אין דער נאטור" און פארברענגען מיט יוגנט־שפילן, — א אויסדרוק פון געגנזאץ צו דעם איין־טאניקן לעבן פון שטעטל. נאך עטליכע טעג פאר ל״ג בעומר איז די יוגנט געווען געשפאנט צום אויסגאנג פון דעם דאזיקן טאג. פארלאזנדיק דעם וואלד „וויטעמאניאסע" האבן זיך אויסגעשטעלט, לויט זייערע אוניפארמען, אלע וואס געהערן צו די יוגנט־אדגאניזאציעס, און אין פאר־אייניקטע רייען, מארשירט צוריק אין שטעטל. אין שפיץ פון דער „פאראדע" האט מארשירט דער „מכבי ארקעסטער", שפילנדיק אויסדערוויילטע יוגנט־מארשן. דאס שטעטל האט באקומען א יום־טוב׳דיקן אויסזען. די איינוואוינער, שטייענדיק פון ביידע זייטן גאס, האבן אויפגענומען די מארשירנדע מיט אויסדרוקן פון פרייד. די פאראדע פלעגט זיך ענדיקן מיט א פאלקס־פארזאמלונג, לרוב לעבן דער ציוניסטישער שול „יבנה". אויפן „באלקאן" זיינען געשטאנען די אנפירער פון די ציוניסטישע גרופירונגען און האבן באגריסט די מארשירער*.

הארבסט אין קאלאראש

די איבערגאנגס־צייט פון זומער אויף הארבסט אין קאלאראש, איז נישט געווען פינקטליך לויט די נאטור געזעצן. אמת, די זומערדיקע לאנגע טעג האבן צוביסלעך זיך געקורצט און די נעכט געלענגערט. ס׳האבן געבלאזן פארשטארקטע ווינטן און ס׳האט פליסיק גערעגנט. פארוואסזשע איז נישט „נארמאל" געווען די איבערגאנגס־צייט? ווייל דער קאלאראשער איינוווינער איז געווען באזארגט מיט פארשידענע דאגות: זיך צוגרייטן צו דער „טאמנע" אלס סעזאן וואס קען באשטימען דעם גורל פון זיין פרנסה!

* איך געדענק ווי די קרייזן פון דער בית״ר־באוועגונג פלעגן „וועלן זען״ אין דער צערעמאניאלע־פאראדע, אן אויסדרוק פון כוח וועלכן מען דארף פארשטארקן אויף דער יידישער גאס: „בדם ואש יהודה תקום״...

— — — די קלייטניקעס האבן געמאכט פלענער — צופאסן הערטאוונע קניות צו די באוועגונגס־פולע און פארשטארקטע קניות אין די הארבסט־טעג. די סוחרים'ס קעפ זיינען געווען פול מיט פלענער: האנדלען אין דעם סעזאן נאר מיט גערטנער? זיך אפגעבן מיט וואשן ניס? פארנעמען זיך מיט „לאזניצעס"? אפשר בלויז מיט וויינען? און אפשר גאר מיט עטליכע זאכן צוזאמען? ווי נעמט מען־זשע שותפים מיט געלט, און אליין וועט מען שוין אריינגעבן אייגענע „הארעוואניע" — די ארבעטס־כוחות פון ווייב, פון די זין און טעכטער. די זארג פון די איבערגאנגס־טעג האט זיך געלאזט מערקן אויף די פנימער פון דער באפעלקערונג. אממערסטן אנגעשטרענגט זענען געווען די סוחרים. זייער גאנצער וועזן איז איבערגעפילט מיט פחד און שרעק, ווייל דער גורל פון זייער פרנסה, הענגט ממש אין דער לופטן... וועט צופיל רעגענען? דאן ווערט די ארבעט נאך שווערער, און די קאמוניקאציע? עס זענען אבער פאראן אויך שטראלן פון האפנונג: ס'געשעט אז דער „טאמנע" דינט ווי א „גאלד־גרוב" און „מ'שטעלט זיך אויף די פיס".

— — — די בעלי מלאכות, אויך זיי — באזונדערס די קיטיגיניקעס — ווערן „אנגעצויגן" צו די הארבסט־טעג. אמת אז דא האנדלט זיך וועגן „גרונט־קאפיטאלן" אין דער פארמע פון „קריזשעס און פלייצעס", וועלכע זיי זענען גרייט פארצולייגן, ס'זאלן פראגרעסירן די „טאמנע"־אונטערנעמונגען אינעם שטעטל. סוף סוף יעדער איינער מיט זיין געוואגטע אילוזיע!! ווער עס חלומ'ט צו פארדינען א סך געלט און אנדערע וואס זייער גאנצע אילוזיע איז צו פארדינען א ביסל מער, אלס רעזולטאט פון שווערע פיזישע ארבעט — ס'וועט זיי אבער לייכטער זיין אין די שווערע ווינטער־טעג.

— — — און ווען דער „טאמנע" איז שוין „ברייט אריינגעקומען און זיך באזעצט אין שטעטל" — איז אלץ פארוואנדלט געווארן אין א „גערויש ווי אין א בינען־שטאק". ביז היינטיקן טאג געדענק איך ווי אזוי גאנצע שיירות פויערישע וואגנס, ממש אין די הונדערטער, פלעגן דורכפארן די גאסן פון שטעטל, אין דער ריכטונג צו די גרויסע „ראמפעס", מזרח זייט פון דער באן־סטאנציע, און צו מיכאל פייער'ס קלענערע „ראמפעס", לעבן בערמאנ'ס מיל. נישט איין מאל פלעגט טרעפן אז עפל אדער אנדערע פרוכטן זענען ארונטערגעפאלן פון דעם וואגן, ווען די פערד זענען שנעל געלאפן, און עס האט נישט „געלוינט" אפצושטעלן דעם וואגן כדי אויפצוקלייבן די פרוכט! דאס דינט און זאגט עדות ווי פרוכטבאר און „געבענטשט" איז דער בעסאראבישער באדן.

— — — דער „טאמנע" פלעגט פארטושירן די מחיצות צווישן די פעריפעריע־דערפער און דעם שטעטל. דער איין־ריכטונג פארקער פון די דערפער צום שטעטל אין משך פון אנדערע סעזאנען איז פארוואנדלט געווארן אין א צוויי־ריכטונג פארקער אין די „טאמנע"־טעג. עס איז נאך ערב טאמנע, און עס צעלאזן זיך יידן און „פארכאפן" די דערפער. ערינערונגען פון דארף אין די „טאמנע"־טעג האבן אן ענגע פארבינדונג מיטן שטעטל. מיר איז אויסגעקומען צו זיין אין די דערפער דער „פארשטייער" פון מיין פאטער ז"ל, צו פארשידענע ניס אדער פלוימען געשעפטן. טראץ מיין אפשטאמונג פון א קליין שטעטל, געדענק איך, אז אין באצוג צו דער דארפישער באפעלקערונג,

האב איך אויף זיי געקוקט „פון אויבן אראפ". פרימיטיווע מענטשן זיינען זיי געווען און האבן געוווסט אז מ׳דארף ארבעטן פון זון אויפגאנג ביזן אויפגאנג פון די שטערן. עס קלינגט מיר נאך אין די אויערן דער שאבלאנער רוף פון די פויערטעס, יעדן פרימארגן — ארוף וואס פלעגט זיך איבערחזר׳ן מאנאטאן, איינע רופט צו דער צווייטער: — Ei Ileana ei, la tine s'a sculat, la mine s'a sculat (היי אילאנע, ביי דיר איז מען שוין וואך, ביי מיר איז מען שוין אויפגעשטאנען). וואכזאם ווערט דאס לעבן אין דארף טראץ דעם געדיכטן נעפל און טוי וואס פילט זיך אין דער לופט. דער טאג-ארדענונג הויבט זיך אן! די גערטנער און די לוין-ארבעטער, אלע שטראמען צו דער ארבעט, צו די הויפן, צו די „לאזניצעס" און „דאחאוואיעס". דא און דארטן הערט מען געזאנגען פון מאלדאוואנישע מעלאדיעס און עס הערן זיך אויך געשרייען פון די ארבעטער-אויפזעער, וועלכע וויסן נישט קיין גרעניץ פון אויסנוצן די פרימיטיווע פויערים. באזונדערס האט מען אויסגענוצט די ציגיינער, זיי זאלן ארבעטן ביי די סאמע אומבאקוועמסטע און שמוציקסטע ארבעטן, ווי שיילן די שאלעכץ פון די גרינע פרישע ניס, וואס מאכט שווארץ די הענט.

— — — די זון האלט שוין ביים זעצן זיך, דער ארבעטס-טאג דערנענטערט זיך צום סוף, און ווען דו — דער זון פון א שטאטישן סוחר — דריקסט אויס דעם ווילן צו זען די ציגיינער אין זייער קלאסישער ראל, אלס טענצער און פידל-שפילער, דערפילן זיי דיין פארלאנג, ווייל דער מינדערווערטס-געפיל דריקט אויס זייער „איך" — א רעזולטאט פון דער באציונג פון דעם ארומיקן צו זיי, און פארפאלגונגען פון דער מאכט. זיי פלעגן שפילן און טאנצן, און דו האסט גארנישט געטראכט אז זיי קענען דיר „אוועקכאפן", ווי עס איז דערציילט געווארן דורות נאך דורות לאנג, אין פארשידענע קינדער-דערציילונגען... אין קאלאראש גופא פלעגן מיר אויך זיך טרעפן מיט ציגיינער. כמעט יעדן זומער זיינען זיי געווען די געסט ביי „יאסל דעם פוילישן" אין הויף. זייער אנקומען אין שטעטל פלעגט שטענדיק ארויסרופן נייגעריקייט. לאנגזאם, מיט פאמעליכע טריט, פלעגט זיך ציען זייער „קאראוואן". קינדער פון שטעטל פלעגן נאכלויפן זייערע וואגנס, און פון מויל צו מויל האט מען איבער-געגעבן: די ציגיינער זיינען שוין דא, „מ׳קען שוין גיין הערן זייער שפילן און זען זייערע טענץ".

— — — א קאפיטל פאר זיך איז די פארבינדונג צווישן דעם ארענדאר (יידן וואס וווינען אין די דערפער) און דאס יידישע קאלאראש. דער „טאמנע" איז טאקע געווען א קוואל פון פרנסה, אבער נישט ווייניקער וויכטיק פארן ארענדאר איז געווען, די לעבעדיקע טאג-טעגליכע פארבינדונג מיט יידן פון קאלאראש. שוין נישט מער אן „אלמן-ישראל"! ס׳דערנענטערן זיך די „ימים נוראים", „ימים-טובים", דארף ער נישט זיין פארדאגה׳עט, „ווי אזוי וועט ער דאווענען אן א מנין?" פיל קאלא-ראשער יידן זיינען געווען צוזייט און צושפרייט אין ארומיקע דערפער, און א גרויסער גליק איז געווען ביי דעם ארענדאר: „קענען דאווענען זיינע תפילות צום „רבונו של עולם" בציבור!".

— — — אין קאלאראש גופא, זיינען די ימים-נוראים-טעג געווען ענג פארבונדן

מיט דעם „לעבנס־סיסטעם" פון דעם הארבסט־סעזאן. מענטשן זענען פארנומען, מידע, „מ׳פאלט ממש פון די פיס", און גלייך מיט דער נאכט פאלט מען איבער־מידע אין די בעטן אריין. און אט... ווי אויף צו להכעיס, פונקט אין מיטן דער נאכט, חצות, מען קלאפט אין די טירן און לאדנס. דאס קלאפן די שמשים פון די בתי מדרשים און רופן אויס: „יידן שטייט אויף זאגן סליחות". און ס׳איז נישטא קיין ברירה! — מען גיט זיך אונטער דעם „באפעל פון שטעקן", ווי שטרענגע אפהיטער פון רעליגיעזע־טראדיציאנעלע מנהגים.

— — — אט צום ביישפיל דערמאן איך זיך אין דעם געווענליכן־וואכענדיק טאג, גלייך נאך יום־כיפור. ווייזט זיך אבער ארויס אז דאס איז נישט קיין סתם־געווענליכער טאג. מאי־משמע? זייענדיק איינער פון די פיל אנדערע „טאמנע"־טעג, וועלכע זיינען פול מיט פלענער און אינטענסיווע ארבעטסזאמקייט, טראץ דעם איז דער טאג פארוואנדלט געווארן אין א מין „דעצידירנדן" טאג... יידן פון קליינעם שטעטל זיינען גלויביקע און פאנאטישע. איז געווען א מנהג: מ׳דארף „איבערצייגן" דעם „רבונו של עולם" אז מען נארט אים נישט אפ, און נישט נאר אין דעם הייליקן טאג יום כיפור — דינען זיי אים, נאר אויך צו מארגנס קומען זיי אין די שולן, און מיט דעם דריקן זיי אויס זייער איבערגעגעבנקייט און געטריישאפט. שטראמט מען אין די בתי־מדרשים, טראץ שוועריקייטן זיך צו באפרייען פון די „טאמנע"־באשעפטיגונגען.

— — — מיט א ספעציעלער בענקשאפט דערמאן איך זיך אין די טעג ווען אלע מיטגלידער פון „משפחה־קאלעקטיוו" זיינען „מאביליזירט" געווארן צו דער ארבעט פון „פרעגלען פאווידלא"! און באמת, עס זענען נישט געווען קיין „דעזערטארן". נאך דעם ווי מ׳האט געקויפט די פלוימען — נישט לויטן קילא, נאר אין גאנצע שטרוי־געפלאכטענע קוישן — איז ארויפגעשווומען די ערשטע דאגה, ווהין זאל מען אהינטאן אזוי פיל פלוימען? „פון אונטער דער ערד" האט מען געשאפן שיסלען, גרויסע טעפ און פארשידענע „קאסטרולעס". נאך דעם איז מען צוגעטראטן צו דער ארבעט. מער מזל האבן געהאט די, אין וועמענס הענט עס זענען אריינגעפאלן די „ווענגערקעס". א ביטערן „גורל" אבער, האבן געהאט די אין וועמענס חלק איז אויסגעפאלן עפענען די „גאלדאנעס" ארויסצונעמען זייערע קערלעד... נישט איין קרעכץ פלעגט מען הערן, ווייל מ׳האט געדארפט האבן דערצו פיל געדולד. עסנדיק אבער, נאך דעם, די ערשט־קלאסיקע פאווידלא, געשמירט אויף פריש קארן־ברויט און ארויפגעלייגט נאך אויף דעם א שיכט יאדערן־ניס, פרישינקע — האסטו געפילט דיין פולן פארדינסט...

— — — איינע פון די אנגענעמע ארבעטן אין די „טאמנע"־טעג איז געווען: איינ־ארדענען און צוגרייטן די פארשידענע מינים עפל, בארנעס און טרויבן, צו די שפעטערדיקע ווינטער־חדשים. נישט גאנץ פשוט איז געווען די ארבעט. צו דעם האט מען געמוזט אננעמען פארשידענע „מעטאדן". עס איז אבער כדאי געווען אריינצולייגן כוחות אין מחשבה פאר דעם...

— — — א געטראנק וואס זיין סעזאן איז געווען נאר „טאמנע" איז דער „מוסט"

וויין. א ביסל זיסער „מוסט״ פלעגט באפרייען פון איבערמידקייט אין די „טאמנע״־טעג! וועגן די בעסאראבישע וויינען וועלן מיר קיין סך נישט דערציילן...

— — — א „שם־דבר״ האבן אונדזערע בעסאראבער אויף דער ברייטער וועלט — „מאמאליגע פרעסער״. איך וואלט נישט געזאגט אז די יידישע טייל באפעלקערונג פון בעסאראביע פלעגט נוצן פיל „מאמאליגע״. אבער, אין די „טאמנע־טעג״ איז נישט געווען קיין צייט זיך אפצוגעבן מיט אנגרייטן איינגעארדנטע מיטאגן, איז געווען די „אלטערנאטיווע״ — דאס אנגרייטן שנעל דעס מיטאג און דעמאלסט האט פארנומען די „מאמאליגע״ איר בכבוד׳יקן פלאץ.

דער ווינטער איז אנגעקומען!

— — — ווינטער אין א שטעטל, ברענגט מיט זיך א שטענדיקן „פחד״ — באשיצן זיך קעגן קעלט! פארדאגה׳ט זיינען די קליין־שטעטישע איינוואוינער ווי אזוי צו לייזן דעם „פראבלעם״... פון טירן און פענצטער. דאס הייסט: מ׳איז גוט בודק די טירן, זיי זאלן זיך פארמאכן „הערמעטיש״, אדער מען ווערט געהאלפן דורך שטיקער וואטע וואס דינען און נוצן קעגן קעלט.

— — — באלד האסטו אנגעפאנגען מיט דאגות, קומט איינע נאך דער צווייטער: ווער „סטייען״ דאס אנגעהאקטע ברען־האלץ פאר די באדערפענישן פון שטוב? ווער זיין גענוג די אנגעגרייטע „ווארימע וועש״? זאל מען איבערניצעווען דעם „טילעפ״ אדער באשטעלן א נייעם? זאל מען קויפן א נייעם „באשליק״? און וואס איז בנוגע די „פיסלעס״, וועלן זיי גענוג ווארימען? אבער די הויפט־דאגה איז זיך געווען: אוי, פרנסה, פרנסה!! ביים בייטן זיך פון די וועטערן, ווען טיפער שניי האט פארדעקט דעם ארייגפאר און ארויספאר פון שטעטל, פון וואסזשע האבן געקענט זיך מפרנס זיין די איינוואוינער פון שטעטל אין אזעלכע טעג?

— — — מערקווירדיק איז, אז אין אזעלכע אנגעשטרענגטע ווינטערדיקע טעג, האבן זיך געפונען גענוג „דרייסטע״ צו פראווען „וועטשערינקעס״, דערביי גוט אפעסן און טרינקען א געשמאק גלעזל וויין. די געבענטשטע „טאמנע״־טעג האבן געגעבן, אויף אזא אדער אויף אן אנדער אופן, די מעגליכקייט צו רעזערווירן פרוכט אויף די בוידעמס, „איינשטעלן״ פארשידענע געזייערצן: רויטע און גרינע „פאמעדארעס״, קליינינקע „ארביזעס״ און „אנשאטקעווען״ קרויט, וועלכער האט געהאט „אלע זיבעציק טעמים״. דערצו זיינען געווען צוויי „צענטראלע דעפאזיטן״ פון דעליקאטעסן: ביי „פערעלע און משה״ און „פייבל גישער״. ווען ס׳האט זיך פארגלוסט א „פיראזשענע״ — אויך מיט דעם האט מען זיך געקענט אן עצה געבן, ווייל ס׳האט זיך געעפנט איציקל געלער׳ס „קאנדיטערסקע״ אויף דער מאסטאוואיע־גאס נעבן מלך דראפקין. זיינע „נאפאליאנציקעס״ געדענקען מסתמא פיל פון אונדז!

— — — ס׳וועט אבער זיין איבערטריבן אויב עמיצער וועט דענקען אז דאס גאנצע שטעטל האט געפראוועט „וועטשערינקעס״. זענען דען אלע געווען פארזארגט מיט

עקזיסטענץ־מיטלען? נישט לייכט איז געווען אין דעם ווינטער־סעזאָן! עס פלעגט טרעפן ווען אין א זאוועררוכע־טאג איז צעבראכן געווארן א שויב פון א פענצטער· געלט צו פארריכטן האט געפעלט, און עס איז נישט געווען קיין אנדער אויסוועג ווי פארשטעלן דעם לאך מיט··· א קישעלע — און יעדער איינער האט געקענט באמערקן די ביטערע לאגע, נעבעך!

— — — א ווינטערדיקער פרימארגן אין שטעטל! אלץ איז איינגעהילט אין א טיפן שלאף· די איינצעלנע געשטאלטן וועלכע מ׳האט באמערקט, דא און דארטן, זענען געווען די וואס האבן זיך נוהג געווען צו גיין פרי דאווענען אין די בתי מדרשים· אזוי ווי די פרנסה איז געווען אן אפגעשוואכטע, האבן פיל איינוווינער זיך דערלויבט „ארייננצוכאפן זיך״ אין שול אריין און דאווענען בציבור· ס׳זענען אויך געווען אזעלכע, וועמענס וווינונגען זיינען נישט געווען באהייצט, זיינען זיי געקומען זיך אנווארימען אין באהייצטע שולן···

— — — די קרעמער אין ווינטער, אויב אפילו ס׳איז זיי געלונגען צו מאכן א „הת־ חלה״ — א „פיטשאטעק״ — און מערסטנטייל זענען זיי אפגעשטאנען א גאנצן טאג און ס׳האט זיך נישט באוויזן „קיין סימן פון לעבן״, דאך האט דער ראש המשפחה אפגעהיט אויפצושטיין גאנץ פרי· מען האט אים געקענט זען אויפן „גאניק״, האלטנדיק אין האנט א שטיוול — דאס האט ער פרובירט אויפבלאזן די קוילן אין „סאמאוואר״ און כדי די שטוביקע, אויפשטייענדיק, זאלן זיך מחייה זיין מיט א ווארימע גלאז טיי, דערצו נאך מיט א פרישענק׳ן אייער־בייגל···

— — — גאר אן אנדער אויסזען האבן געהאט די גאסן פון שטעטל אין די ווינטער־ טעג· די באוועגונג פון מענטשן האט זיך פארקלענערט און באגרעניצט· די „פרי־ קאשטשיקעס״ פון די פארשידענע געשעפטן, זיי האט מען געזען שטייענדיק ביי די קראמען, „ווי זיי וואלטן געשטאנען אויף א מיליטערישער וואך״· אמת, די באציונגען צווישן זיי און זייערע בעלי־בתים זענען געווען, אין פיל פאלן, פאטרי־ ארכאלישע· נישט איין מאל פלעגן די בעלי־בתים זיי פארלייגן ארייננצוקומען אין זייערע שטיבער צו דערווארמען זיך מיט א גלעזל טיי· ס׳איז אבער נישט געווען שווער צו פילן און פארשטיין יעדן לייכטן ווונק פון בעל הבית „אז מען קען דאך נישט איבערלאזן די „פאזיציע״ פון שטיין אין פראנט פון דער קלייט״· „אפשר וועט זיי געלונגען „כאפן״ א דארפישן קונה, וועלכער איז צופעליק געקומען אין שטעטל״· און עס איז נישטא קיין ברירה! שפאצירן זיי לעבן די קלייטן, אהין און צוריק, און ווען די קעלט פארשטארקט זיך ווערט זייער שפאציר פארוואנדלט אין א לייכטן לויף, באוועגנדיק די הענט, „צוריק און פאראויס״ — אנצווארעמען זיך·

— — — פיל זענען די טעג, אינעם ווינטער־סעזאָן ווען די איינוווינער זענען „פאר־ שפארט״ אין זייערע וווינונגען· דאס זענען די טעג ווען עס פאלט פיל שניי און עס בושעווען שטארקע בייזע ווינטן — די באוווסטע „זאוועררוכע־טעג״· דער מאנאטאנער טאג האלט שוין ביים ענדע און עס רוקט זיך אין די לאנגע ווינטער נאכט· אין שטעטל הערשט א מין בית־הקברות׳דיקע שטילקייט· ווייל און גוט איז געווען די טייל באפעלקערונג וואס האט זיך געקענט ערלויבן אלעס·

דער ראש המשפחה, אויב ער איז א סוחר (דאס איז געווען די גרעסטע טייל איינוואוינער פון דעם שטעטל) זיצט בנחת אויבן אן ביים גרויסן ברייטן טיש. דער „סאמאוואר" שטייט אויף זיין בכבוד׳יקן פלאץ. דער סוחר קוקט אריין און איז פארטיפט אין זיינע פארשידענע חשבונות, טרינקענדיק דערביי א גלעזל טיי — איינע נאך דער צווייטער — „מיט פראקוסקא". די פרוי האט שוין פארענדיקט, אין דער צייט, אלע שטוב־ארבעטן און קען זיך שוין אוועקזעצן אפרוען לעבן ווארימען אויוון. קען אבער א בעל־הבית׳טע פון א קליין שטעטל זיצן ליידיק ? רוט זי טאקע נישט. אמת, קיין שווערע ארבעט טוט זי נישט, אבער מען דארף א פאר זאקן „פארצירעווען", אדער פארענדיקן אויסנייען א טישטעך — אלץ איז ארבעט ! אויך די קינדער געפינען פארשידענע באשעפטיגונגען : מ׳לערנט, מ׳לייענט און מען איז טאקע פארנומען...

— — — דער לעבנס־שטייגער אין שטעטל שטייט נישט שטענדיק אויף איין פלאץ, אלץ פראגרעסירט, וועט דאס שטעטל זיין הינטערשטעליק ? איז איינער פון די „פראגרעס־סימנים" אין שטעטל געווען : שפילן אין קארטן...! נישט אזוי לייכט איז אנגעקומען קארטן שפילן. עלטערן האבן קריגעריש דערקלערט : „קארטן וועט מען ניט שפילן ביי אונדז אין שטוב. עס זיינען אבער געווען פאלן ווו עלטערן זיינען אויך נכשל געווארן און האבן צוגעשפילט... צוויי „קלאסישע" קארטן־שפילן האבן פארכאפט דעם אויבן אן : דער „טאבלין" און דער „קאזער". מיט דער צייט זיינען זיי פארשוואונדן געווארן, און זייער פלאץ האט פארנומען דער „זעקס און זעכציק" און אויך דער מאדערנער „פאקער", ממש ! איז דען געווען אַ פאסיקערע צייט צו שפילן קארטן ווי אין די ווינטערדיקע טעג ? צו דעם האבן זיך גוט צוגעפאסט א גוט שטיקל „פאסטראמע" מיט פארשידענע „געזייעכצן" און א ביסל גוטער בעסאראבישער וויין. ווי פלעגט מען זאגן אויף בעסאראבישן שטייגער : „פון א שנעפסל מיט א גוטן ביס צוזאמען, קען מען זיך נישט פארסמ׳ען"...

— — — טרויעריקע מחשבות און זכרונות פון שרעק וועקן אויף די טעג פון „רעזשיסטווא", ווען טויזנטער פויערים פון די ארומיקע דערפער פלעגן פייערן די „צערעמאניעס" פונעם קריסטליכן רעליגיעזן גלויבן. אפילו „דער פאקט" אז יידן האבן „געקרייצט" יעזוס׳ן געהער שוין צו די אלטע היסטארישע צייטן, ווער האט אבער געקענט פארזיכערן אז „היציקע קעפ" זאלן נישט פראבירן אויפבלאזן די לאנג־דורות׳דיקע שנאה צו יידן, ביי די טויזנטער פויערים וואס פלעגן מארשירן, טראגנדיק פאראויס אין שפיץ פון דער פאראדע דאס בילד פונעם געקרייצטן (די איקאנעס). פיל מאל האט „נאר געפעלט א האר" אז די רויקע צערעמאניאלע פאראדע זאל פארוואנדלט ווערן אין אן איבערפאל און נקמה־נעמען אין די יידן וועלכע האבן געקרייצט יעזוסן...

— — — די נשמה קען נישט זיין איינגעוויקלט בלויז אין אומעט און פחד — זי מוז אויך געניסן פון א ביסל פרייד. זארגט פאר דעם דער „רבונו של עולם" און עס דערנענטערט זיך פורים און דאס שטעטל ווערט א ביסל אויסגעלייזט פון דער איינטאניקייט. אין קליינעם שטעטל ווערט דער טאג באצייכנט אלס טראדיציאנעלער

פריילעכער טאג. אומגעדולדיק ווארטן קינדער אויף דעם טעג. דער מוח ארבעט שוין פון פריער — ווי אזוי זיך „פארשטעלן"? גרופעס ווייז שפאצירט מען איבער די גאסן און עס רודלט זיך. מען פארוואנדלט פארשידענע כלים און טעפ אלס כלומרשטע ארקעסטער־כלים און די קלאפערייען טראגן זיך אין דער לופטן. ס׳איז ששון ושמחה מיט דער מגילה און „שושנת יעקב", מ׳שלאגט המן׳ען (און דאך הערשט ער אומעטום!). אין די שטיבער הערשט גראדע א גוטע שטימונג. מען שיקט משלוח־מנות איינער צום צווייטן, מיט גרויס פרייד. משפחות גרייטן זיך גאנץ ערנסט צו דער פורימדיקער סעודה, לויטן העכסטן בעסאראבישן שטייגער — א טיש פון אלדאס גוטס! היינט ווער רעדט וועגן די „גראגערס". יעדעס קינד מיט זיין גראגער. אין שול און אין גאס האט געקרוישט און געטומלט. גראגערס האבן זיך געהויבן אין דער לופטן, קלאפנדיק, שלאגנדיק מיט די לעצטע כוחות, המנ׳ען. דאס שטעטל האט אויפגעלעבט מיט פריילעכע פנימ׳ער, טראץ די מרה־שחור׳דיקע, קאלטע, איינטאניקע ווינטער־טעג.

★ ★ ★

פיל לעבנס־לוסט האט אויסגעדריקט אונדזער שטעטל קאלאראש אין די פיר סעזאנען פונעם יאר.

די אויסדרוק־סימנים פון דער נאטור — עקזיסטירן.

אבער די אלע אויסדרוק־סימנים פון דעם יידישן לעבנס־אינהאלט און לעבנס־שטייגער, זיי — זענען אפגעווישט געווארן דורך דער פאשיסטישער־נאצישער בעסטיע.

אריה חרובי

מיין געבורט - שטעטל !

איך בין שוין אלט. ס׳זענען שוין פארביי זעכציק יאר זינט איך האב פארלאזט מיין שטעטל, דאס קליינע, רויקע און באליבטע שטעטעלע.

הויפט גאסן, זייטיקע געסלעך, בתי־מדרשים, פארשידענע אנשטאלטן, דער וואקזאל — דאך ביסטו מיין קליין שטעטעלע...

אפילו אין די ירידים־טעג, אפילו אין טאמנע־צייט (הארבסט) ווען דאס שטעטל האט געראעש׳ט: דא האט מען געטריקנט פלאמען, דארט האט מען געוואשן ניס, דא האט מען געהאנדלט, דאך האט יעדער איינער זיך אויסגעלעבט רויק און שטיל — מיין רויק שטעטעלע...

כאטש אין משך פון דער צייט האבן מיר זיך צוגעפאסט צום גרויס־שטאטישן לעבן פון הויכע טעכניק און קולטור־אנטוויקלונג — דאך ביסטו געבליבן ביי מיר מיין באליבט שטעטעלע...

ווייל ווער פון דיינע געוועזענע איינוווינער האט דיך נישט ליב ? !

אין דיר זענען מיר געבוירן, אין דיר זענען מיר אויסגעוואקסן, אין דיר האבן מיר געליטן, אין דיר האבן מיר זיך געפרייט און צומאל אפילו איבער דער מאס. יעדער פון אונז איז דורכגעגאנגען א שטיק וועג אין זיין פערזענלעכן לעבן צווישן די ווענט פון דיינע הייזער.

אין דיין בית־עלמין זענען באהאלטן די ביינער פון אונזערע טייערע און ליבע, זיי לאזן דיר נישט פארגעסן.

מיר געדענקען די פיר סעזאנען פון יאר, טיף זענען זיי איינגעקריצט אין אונזער זכרון.

דער זומער — מיט זיינע לאנגע ווארעמע טעג און קילע אוונטן.

דער ווינטער — מיט זיינע פארשנייטע קאלטע טעג און די ווארעמע הייזער.

דער פרילינג — מיט זיינע שמעקנדיקע ריחות אנגעזאפט פון בליענדע בוימער, מיט האפענונג אויף בעסערע טעג...

דער הארבסט — מיט זיינע רעגנדיקע טעג, מיט דער פארצווייגטער ארבעט ביי די סוחרים, קרעמער און בעלי־מלאכה׳ס, טראץ די שטערונג פון די גרויסע בלאטעס, „קאלאראשער בלאטעס״...

דאס שטעטל מיט אירע מענטשן, אירע מנהגים און לעבן־שטייגער.

די סוחרים, די קאמיסיאנערן, די קליין־הענדלער און די ארבעטס־מענטשן. די ערשטע מיט זייער מער באקוועמען לעבן. די לעצטע מיט זייערע ארעמע לעבנס־באדינגונגען — דאך האט דער געגנזאץ נישט ארויסגערופן קיין שנאה און קנאה. אלע האבן געלעבט ברידערלעך.

דעם טייערן בוך וואס ליגט פאר אונזערע אויגן וועלן מיר נישט ארויסלאזן פון אונזערע הענט.

מיר וועלן בלעטערן און בלעטערן, פיל לייענען אין אים און אונזער גייסטיקער דורשט וועט קומען צו א באפרידיקונג.

לאמיר זיך משתדל זיין יעדער איינער נאך זיין שטייגער און ווירקונג אז אויך אונזערע קינדער זאלן געפינען אן אינטערעס אין אט דעם בוך. אז אויך אין זייערע נשמות זאלן פארבלייבן איינדרוקן פון אונזער אמאליקער פארגאנגענהייט. זאלן זיי לערנען און וויסן ווי אזוי האבן געלעבט זייערע עלטערן אין איינע פון די שטעטלעך אין בעסאראביע.

זאלן זיי לערנען און וויסן, אז צוליב א מער באקוועמען און רייכן לעבן האבן פיל עמיגרירט אין פארשידענע לענדער אבער נישט ווייניק זענען געפארן קיין „פאלעסטינע" ווען אין יענער צייט איז דאס לאנד געווען וויסט און פוסט, ווען מ'האט מיט גרויס מי געקענט פארדינען דאס שטיקל ברויט.

ס'קומט א הארציקן דאנק די אלע וועלכע האבן אוועקגעגעבן זייער פיל מי און טראָץ אומגעהויערע שוועריקייטן אונז געבראכט די שיינע מתנה — דעם ליבן בוך.

יוסף ווינאקור

אזוי געדענק איך דיר...

אויף דעם אטלאס האב איך דיין נאמען נישט געפונען און אויך נישט אין די געאגראפיע־ביכער. דאך ערגעץ צווישן קעשענעוו און אונגען עקזיסטירסט דו.

יידן האסטו פארמאגט: גוטע, ארבעטסזאמע, הארעפאשנע, רויקע און שטילע.

ווען איך האב דיר פארלאזט און געוואנדערט אין דער גרויסער וועלט ביסטו פארבליבן איינגעקריצט אין מיין הארץ, און דיין נאמען פלעג איך דערמאנען מיט ליבע און בענקשאפט.

ביים ארייננאנג אין וואקזאל האט אראפגעשיינט דיין נאמען **קאלאראש**. די ליצני־הדור פלעגן זאגן „קול־רעש", די רומענער האבן דיר גערופן קאלאראש (דאס באדייט אין רומעניש: רייטער) אבער ס'הויבט זיך גארנישט אן!

פארקערט, אונזער קאלאראש איז געווען א רויק־שטיל שטעטל. ווען ס'פלעגט אויסברעכן אמאל א מחלוקת, איז דאס געווען איבער קלייניקייטן ווי למשל ביים קלייבן א גבאי, איבער אן „עליה", אדער להבדיל ווען צוויי קרעמער האבן זיך געריסן איבער א גויישן קונה — דער האט אים געצויגן צו זיך און דער צווייטער צו זיך, און דער גוי איז געשטאנען ווי א צעמישטער, זיך געקראצט אין דער פאטעלניצע און אויסגעשפיגן אויף ביידע...

אזעלכע מחלוקות־ן זענען דאך נישט געווען אזוי וויכטיק, אז זיי זאלן

קומען פון פרילינג איז דער הימל געווארן בלוי, די זון האט איינגענעם געווארעמט די פויגלען האבן געזונגען, ס׳האבן זיך צועפנט די טירן און פענסטער, מ׳האט געקאלכט די הייזער און זיך געגרייט צום יום־טוב פסח.

באלד קומט דער זומער, דער טין וועלכער איז געווען פארפלייצט פון די רעגנס איז שוין אויסגעטריקנט, ס׳איז געווארן א טרוקענער־שטויב וואס דרינגט אריין אין די הייזער דורך די אפענע פענסטער. מ׳גיט זיך אבער אן עצה — שטויב איז דאך נישט קיין בלאטע.

אט אזוי געדענק איך דיר מיין שטעטל, אזוי האבן אין דיר געלעבט אונזערע קאלאראשער־יידן, יארן נאך יארן, דורות נאך דורות, צופרידענע, טיילמאל אויך גליקלעכע.

יוסף אוטשיטעל

דאס שטעטל - אַ קוואל פון אינספיראציעס

דאס גלות־שטעטל האט געדינט אלס „א אונערשעפענדער קוואל״ פאר אונזערע גרויסע שרייבער, די קלאסיקער און די נייע שרייבער גלייכצייטיק.

מענדעלע מוכר־ספרים, שלום עליכם, יצחק לייבוש פרץ און אנדערע — אונזערע קלאסיקער; די שרייבער שלום אש, זלמן שניאור און אנדערע נייע ליטעראטור שאפער האבן געשעפט, מיט דער פולער מאס, „פונעם קוואל״ פון דעם יידישן קליין שטעטלדיקן לעבנס־שטייגער און געשאפן געניאלע ווערק. שלום אַש אין זיין וואנדער־שאפונג, די טריאלאגיע — „ווארשע, פעטערבורג, מאסקווע״, האט נישט געקענט „ארויסלאזן פון זיין האנט״ קליין־שטעטלדיקע טיפן וועלכע האבן באגלייט יעדן העלד אין זיין נייעם וועג!

ס׳איז מערקווירדיק, אז צווישן די וואס האבן פארלאזט זייערע שטעטלעך זענען כמעט נישטא אזעלכע וואס האבן איבערגעריסן די צוגעבונדנקייט און בענק־שאפט צו זייער שטעטלדיקער אפשטאמונג. אט די אלע וואס האבן עמיגרירט אין פארשידענע לענדער, איבער ימים, און דארט מצליח געווען אין זייערע געשעפטן קענען זיי אבער נישט פארגעסן, און מיט בענקשאפט און ליבע דערמאנען זיי זייער אמאליקע פארגאנגנהייט, „אפילו דאס זעט אויס אין געגנזאץ צו זייער ניי־געשאפענע לאגע״. אויך פארשידענע אינטעלעקטואלן זעען נישט אין דעם קיין „קליין־בירגערליכקייט״ דערמאנענדיק מיט שטאלץ זייער פארגאנגנהייט ווען זיי זענען נאך געווען „קליינע מענטשעלעך״ אין זייער אמאליקער היים. נישט ווייניק זענען פאראן גרויסע שרייבער און הויך־פאליטיקער וועלכע דערמאנען מיט ליבע זייער קליין שטעטלדיקע אפשטאמונג.

אין אונזער גענעראציע, דער דור פון נייע דערגרייכונגען, ווען די טעכניק געוועלטיקט איבער אלץ, ווי ווייט ס׳זאל נישט אויסזען די דיסטאנץ פונם אמאליקן

אפגעשטאנענעם לעבן פון שטעטל, ווען די איינוווינער האבן געלעבט א רויק שטיל לעבן, זיך באנוגנט מיט ווייניק, ניט געלאפן — א אמאק געלויף — נאכן לוקסוס, געפירט א נאטירלעך־געזונט לעבן אן די אלע באקוועמלעכקייטן וואס די טעכניק האט אונז געבראכט — פילסטו אין דער טיפעניש פון דיין „איך״ בענקשאפט צו די אמאליקע טעג. (ס׳זאל פארשטענדליך זיין אז איך מיין נישט דערמיט צו פארקלענערן די ווערט פון דער מענטשליכער ענטוויקלונג, וועלכע האט אונז געבראכט ביז צום פליען אין דער סטראטאספערא!)

ווי באוווּסט, זענען די מענטשן פון פאריקן דור געבענטשט געווען מיט א וווּנדערלעכן זכרון און א שאד וואס אצינד ווען מיר האלטן ביים דרוקן דעם אנדענק־בוך איז געבליבן־צווישן אונז זייער ווייניק עלטערע מענטשן, זיי זאלן זיך קענען אראפלאזן אין טיפעניש פון דער פארגאנגענהייט און ארויסברענגען שטיקער פרקים פונם שטעטלדיקן לעבנס־שטייגער, פון יענע פארהעלטנסמעסיקע שטילע רויקע צייטן ווען רעוואלוציעס און ברויזנדע טעג זענען געווען פרעמד דעם שטעטל, און דאס לעבן האט זיך געפירט און געשטראמט ווי שטילע וואסער.

ס׳איז צום באוווּנדערן די גרויסע ליבשאפט וואס קאלאראשער פילן צו זייער געבורט־שטעטל. אונזער קאלאראשער דאקטאר חיים גרינברג ז״ל וועלכער האט אין זיין צייט דערגרייכט צו דער מדרגה פון איינער פון די אנגעזעענסטע אנפירער פונ׳ם אמעריקאנער יידנטום, זייענדיק אויף א באזוך אין פאריז האט דער ישראל־אמבאסאדאר איינגעארדנט פאר אים א באנקעט. צווישן די געסט איז געווען אויך מיינע א קרובה. ווען גרינבערג האט זיך דערווּסט — צופעליק — אז זי שטאמט פון קאלאראש, האט ער אויסגערופן מיט גרויסן ענטוזיאזם: אוי, מיין שטע־טעלע! מיין קאלאראש... !

נישט איינמאל פלעגט טרעפן, זייענדיק שוין דא אין ישראל, ווען מיר, פארשידענע קאלאראשער, פלעגן זיך צוזאמענטרעפן, פלעגן מיר איינעם דעם צווייטן וועלן איבערשטייגן און ארויסווייזן מער קענטעניש און כוח־זכרון פונם קאלאראשער לעבן, פון די אנגעזעענע מענטשן אדער סתם יידן פון א גאנץ יאר, און אפילו די גאסן ווּ זיי האבן געווּינט. זייערע ליכט און זייערע שאטנס, זייערע ראנגלענישן פארן עקזיסטענץ און שטענדיקע דאגות, זייערע צייטווייליקע שמחות — אלץ האט געשוועבט פאר אונזערע אויגן. אט מיט דעם „ספארט״ פון וועלן איבערשטייגן איינער דעם צווייטן מיט זיין זכרון האבן מיר זיך גערן פאר־נומען — גלייך ווי אונזער שטעטל וואלט געווען דער צענטער פון דער וועלט.

קאלאראש מיט אירע מענטשן, מיט איר לעבנס־שטייגער איז זיך געווען נישט קיין אויסנאם אין פארגלייך מיט די אנדערע שטעטלעך פון בעסאראביע — דאך ווען דו דערמאנסט זיך און ברענגסט ארויף אויף פאפיר זכרונות פון אמאליקן קאלאראש, פילסטו אז דו ביסט איינגאנצן פארכאפט אין דער נעץ פון זכרונות וועלכע וועקן אויף אלע פעדים פון דיין נשמה.

דוד ברושי (בארושיק)

א „שפאציר" אין קאלאראש – פארן אומקום

מיין שטעטל שטייט מיר פאר די אויגן. פיל, זייער פיל זכרונות פארפלייצן מיין הארץ. לאמיר מאכן „א שפאציר" אין דעם קליינעם שטעטל, לאמיר זיך דערמאנען אין איר פארגאנגענהייט, לאמיר געדענקען אירע יידישע איינוואוינער.

קיין שרייבער, קיין וויסנשאפט־לייט האט אונזער שטעטל נישט ארויסגעגעבן, דאך האט זי ארויסגעגעבן אייניקע אנגעזעענע פערזענלעכקייטן, צווישן זיי דער פאפולערער ד"ר חיים גרינבערג ז"ל. די מערהייט פון די יידישע איינוואוינער זענען געווען פשוטע מענטשן ; ווי זאגט מען, „עמך"־מענטשן, גוט הארציקע און ארנטלעכע.

צו ערשט, די גאס וועלכע האט זיך אנגעהויבן פונ׳ם וואקזאל ביז דער בריק מיט אירע נידעריקע הייזער, צווישן זיי איינציקע שענערע.

די בריק האט געדינט פאר א באגעגעניש־ארט פון די בעלי־עגלות, פון די „קיטיגיניקעס" וועלכע זענען געפארן פון וואקזאל אין שטאט אריין און צוריק. דארט פלעגן זיי זיצן אין שענקל ביי שניאור בארסקי און געמאכט זייערע חשבונות. שניאור פלעגט זיי העלפן דורכפירן די חשבונות ווייל זיי זענען אלע געווען „כמעט אנאלפאבעטן".

די בריק האט אויך, צו מאל, פארנומען א חשוב׳ן ארט. די רומענישע סטו־דענטן — די מערהייט פון זיי זענען געווען פארסמ׳ט מיטן אנטיסעמיטישן סם, באזונדער סטודענטן פון די טעאלאגישע אינסטיטוטן. פארנדיק מיט דער באן קיין קעשענעוו פון זייערע קאנגרעסן, פלעגן זיי פארהאלטן די באן אויף דער סטאנציע (געוויינליך מיט דער הסכמה פונם „שעף" פון וואקזאל) און זיך געלאזט אין שטאט „אביסל פרייליך מאכן"... אנגעהויבן מיט ברעכן פענסטער און פארטשעפען יעדן יידן וועלכע זיי האבן נאר באגעגנט. אבער ווען זיי זענען צוגעקומען צו דער בריק, דארט האט זיי באגעגנט אן אומדערווארטעטע קעגן־שטעלונג. די קצבים מיט די העק, די בעלי־עגלות מיט די בייטשן, די שמידן מיט די האמערס און די יוגנט פון „זעלבסט־שוץ" („סאמע אבאראנע"). מען האט זיי פארטריבן, זיי זענען אוועק קוים מיט׳ן לעבן.

רעכטס פירט דער וועג צום בית־הקברות אין וועלכן עס ליגן באהאלטן די ביינער פון אונזערע טייערע. דער בית הקברות מיט אירע מצבות, זענען שוין שווארץ געווארן מיט דער צייט, לאזן אונז נישט פארגעסן דעם אמאל.

באזונדער אויסדריקליך איז די מצבה פון „ברודער־קבר" וואס דערמאנט די בלוטיקע טעג פון פאגראם אין יאר 1905, ווען די חוליגאנעס פון שטעטל און די מאלדאוואנער פון ארום זענען אנגעפאלן און געמאכט א חורבן, פאגראמירט יידיש פארמעגן און דערהרג׳ט אסך יידן.

אויך פלעגן אונזערע זיידעס און באבעס דערציילן פון יענע צייטן, ווען דער בית־הקברות האט אויך געדינט אלס א אויסבאהאלט־פלאץ פאר דעזערטירן, ווען

די צארישע שטראף־באטאליאנען פלעגן מאכן „אבלאוועס״ פון צייט צו צייט — אין די יארן 1910—1917.

און איצט לאמיר מאכן א שפאציר ווייטער, צו די דריי הויפט־גאסן.

יעדע גאס מיט אירע אנשטאלטן, מיט אירע פערזענלעכקייטן. צו ערשט די „מאסטאוואיע״, וועלכע האט מיט איר לענג אריבערגעיאגט די איבעריקע גאסן. מיר קומען צו צום ארט ווו ס׳האט געוווינט נחמן לייב נירענבערג, לעבן דער „פאזשארנע״. אין דער נאענט איז די פאסט און אט איז דער באקאנטער בופעט פון „מאיר פארעד״. (דערביי־נאמען איז אפילו נישט אזוי שיין, אבער זיין פרא־דוקציע איז געווען זייער פיין און גוט). נישט ווייט איז די שול פון די באדנער׳ס (די באדנער שול) וועלכע געפינט זיך אין א איינפאך־פשוט׳ער שטוב.

רעכטס צום בארג קומסטו צו צוויי וויכטיקע אנשטאלטן: דער יידישער שפיטאל און דער קריסטליכער. דער אויסערלעכער אויסזען און דער אפגעהיטער הויף פונם יידישן שפיטאל זעט אויס פיל שענער פון דעם צווייטן.

נישט גרינג איז אונז זיך צושיידן מיט דער סביבה ווייל באלד נישט ווייט געפינט זיך דער שטאט־גארטן, וועלכער פארנעמט דעם אויג מיט זיין שיינקייט. מיר קענען נישט פארגעסן די פארוויילונגס־אוונטן, ווען דער „מכבי״־ארקעסטער האט געשפילט און דער עולם פלעגט הנאה האבן. דא איז געווען דער באגעגעניש־פלאץ פון דער יוגנט נאך זייער דערציונגס־ארבעט, אין זייערע ארגאניזאציעס. דער גארטן איז געווען „דאס הארץ פון שטעטל״ דעם גאנצן זומער. די זכרונות פירן דיר אריבער גלייך פון די זומערדיקע טעג צו די ווינטער־טעג. דעמאלט האט דאס טייכל נעבן הויף פון פריץ געדינט אלס א פארוויילונגס־ארט, ווי גליטשן זיך אויפן אייז. מיט שליטעלעך אדער מיט קאנקעס פלעגן מיר זיך אראפלאזן פון בערגל נעבן אליק יאסיליעוויטשעס דירה (פריער אידל בערמאנ׳ס) און זיך אריינ־געשליטלט גלייך צו וואלף־עוזר־קיציס אין קלייט אריין...

נישט ווייט איז די „קאנדיטערסקע פון איציק׳ל געלער. דארט פלעגן מיר פארברענגען, דער עיקר, אין די נאכט שעה׳ן. ער האט שוין געוווסט אונזער שטייגער און שטענדיק געווארט אויף די „גורדוניסטן״ און „מכביסטן״ זיי זאלן קומען אויסליידיקן זיין בופעט. נישט איינמאל פלעגט ער דארפן אויפשטיין אין מיטן דער נאכט און עפענען דאס געשעפט. ער פלעגט נישט זיין ברוגז, פארקערט — א גלעכטערל פלעגט זיך ווייזן אויף זיין פנים, ווייל סוף כל סוף איז ער פטור געווארן פון זיין סחורה וועלכע האט שטענדיק געווארט אויף קונים. יא, אין דער נאענט געפינט זיך דער „טראקטיר״ פון וואסילי־מענדל, דער משומד פון שטעטל. אבער ווער האט געהאט די העזה איבערטרעטן זיין שוועל? באלד איז דער האלץ־סקלאד פון מאיר גאלפערין וועלכער האט אמאל אין דער ווייטער פארגאנגענהייט געניצט פאר טעאטער זאל און פארזאמלונגען. מיר מיידן אויס ישראל „באקלוק׳ס״ בעקעריי און גייען אדורך בן־ציון גערמאנסקי׳ס סקלאד און פארהאלטן זיך ביים געסל וואס פירט דורך א גרויסן טויער צום פריץ׳ס־פלאץ. ס׳ערשיינען פארנעפלטע זכרונות, ווייל פיל פלעגט מען דערציילן וועגן דער באדייטונג פון דעם הויף.

אט זענען ווייטער די סקלאדן פון „בראטי שווארץ״ און דא ענטפלעקט זיך דער

קלויסטער מיט זיין באזונדער אויסערליכן אויסזען. (דער קלויסטער פלעגט בעיקר דינען די פויערים פון קאלאראשער דארף, ווייל אין שטאט גופא זיינען געווען ווייניק קריסטן).

אנטקעגן — דער „אליזאן" (קינא) אדער ווי מ'האט אים גערופן „זשולקעווסקע'ס־זאל" וועלכער האט געדינט אלס זאל פאר פערשיידענע ציוניסטישע פערזאמלונגען, פאר ליטעראַרישע אוונטן דורכגעפירט פון דער קולטור־ליגע־קרייזן, און אויך פאר פערזאמלונגען פון קאלאראשער „בענקל".

לינקס איז דער „וואלאסט" (אגב, דערמאנט דאס הויז א טרויעריקע פאר־גאנגענהייט פון 1905טן יאר — פון דאנעט האבן זיך געלאזט די חוליגאנעס און פאגראמירט דאס שטעטל).

מיר ווענדן זיך צו דער צווייטער גאס — די „מיטלסטע" — דא איז טומלדיקער ווי אויף דער „מאסטאוואיא". דא געפינען זיך אלע קלייטן פון פערשידענע סחורות, ווארשטאטן, שיינקען און נישט קיין קליינע צאל בתי מדרשים: די קלויז, אדער ווי מ'האט זי גערופן „בוהושער שול". דארט האבן געדאווענט די בכבוד'יקע־חסידישע־יידן און דער ביי־אלעמען באליבטער חזן שלמה טראקער וועלכע פלעגט מהנה זיין מיט זיין שטימע. גלייך איז די שניידער־שול וועלכע האט געשמ'ט אלס די שענסטע שול פון שטעטל. דאס האבן, ווייזט אויס, די בעלי־מלאכה'ס געוואלט ווייזן אז אויך זיי זיינען געטרייע גאטס־דינער, און זיי ווייסן ווי אזוי מכבד צו זיין א מקום־קדוש. דארט האט געדאווענט דער חזן „דוד'עלע", וועלכער האט מיט זיין שיינעם דאווענען פערשאפט א גייסטיקן פערגעניגן.

מיר גייען ווייטער. אט זיינען מיר ביי די „יאטקעס" (פלייש קלייטן) און גלייך נאכדעם דער „טעלענעשטער האן", איינטקעגן איז די „סיגאראנצא" און „להבדיל" די „ראשקאווער שול", וועלכע טראגט דעם נאמען פון ראשקאווער רבי.

מיר גייען אדורך די ליק (איציק אהרן'ס געסל) און מיר געפינען זיך שוין אויף דער קאמיסיאנערסקי גאס. רעכטס, דאס שיינע הויז פון „איציק אהרן". אין דעם הויז איז פריער געווען דער „תרבות־קלוב", און אין א קורצער צייט ארום איז ער איבערגענומען געווארן דורך דער „באנק בעסאראביע".

ס'ווילט זיך דערמאנען די מיל, „בערמאנ'ס מיל", וועלכע איז שטענדיק געווען ארומגערינגלט מיט וועגן־תבואה פון ארטיקע גויים, און אויך פון דער אומגעגנד־זיי זענען געווען אנגעפילט מיט: ווייץ, קארן פאפעשאיעס א.א.וו. ניט ווייט פון דער מיל שטייט די צוויי שטאקיגע הויז — „דער פאסאזש" פון יעקב גערשמאן, אין וועלכע ס'איז אויך געווען א אפטיילונג פון „מכבי", אין משך פון יארן. נאענט פון „פאסאזש" איז געשטאנען א קליין הייזל. דארט האט געוווינט דער סקווערער רבי, וועלכער איז געווען באליבט ביים גאנצן שטעטל פאר זיין גרויס בעשיידנקייט. ס'געדענקט זיך די שבת און יום־טוב טעג ווו ס'האט זיך ארום דעם קליינעם שטיבל געפילט די קדושה פון דעם טאג... (איצט געפינט זיך דער רבי אין אמעריקע — ברוקלין. זיין הויף דארט פאררופט זיך אויפן נאמען: „דעם קאלאראשער רבנ'ס הויף").

ס'איז כדאי זיך אפשטעלן ביי דעם קליינעם הויז, א באשיידן שטיבל וואס מאכט נישט קיין באזונדערן איינדרוק. אין דעם קליינעם שטיבל האבן באקומען

זייער ערציונג פיל ארעמע יידישע קינדערלעך — דאס איז די תלמוד־תורה. אין די לעצטע יארן האט זי אנגעוווירן איר ווערט אלס ערציונגס־אנשטאלט, אבער דער עלטערער דור ווייסט צו דערציילן וועגן איר אלס א גאר וויכטיקן אנשטאלט.

מיר גייען ווייטער און אט איז די „קאמיסיאנירסקי שול". (די שול מיט אירע פאררויכערטע ווענט איז געבליבן דער איינציקער עדות וואס דערציילט פון חורבן און אומקום פון אונזער שטעטל דורך די היטלעריסטישע באנדעס). נאענט צו דער שול שטייט די צווי שטאקיקע הויז ווו ס'האט אמאל געוווינט דער ראשקאווער רבי מיט זיין משפחה. די משפחה האט געלעבט אין שווערע עקאנאמישע באדינגונגען און האט עמיגרירט קיין אמעריקע. אין שטעטל פלעגט מען דערציילן אז עטליכע פון זיינע טעכטער זענען געווארן — קאמוניסטקעס. נאכדעם האט די הויז פארנומען דאס קליינע בענקל — „ליי און שפאר־קאסע". פיל פון די איינוווינער, באזונדער די בעלי־מלאכה'ס און דער מיטל־קלאס געדענקען די הילף וואס דאס בענקל האט זיי געגעבן.

פון דאנען גיבן מיר א קוק צום הויז פון איינעם פון אונזערע חשובע איינוווינער, הרב דב זעווין ז"ל, „דער קאזיאנער רבינער" — דער ראש הקהל פון אונזער שטעטל.

אט איז די הויז פון „בראטי גרינבערג" וואס פלעגט שטענדיק געבן א מיסטישן אויסדרוק. איצט קומט די דירה פון „אנא אבראמאוונע", די איינציקע וואס האט געהאט רעכט צו לערנען די רוסישע שפראך אין איר שולע, וועלכע זי האט געגרינדעט פאר מיידלעך.

מיר שפאצירן ווייטער און מיר זענען שוין ביי דער ציוניסטישער־שול „יבנה", די ערשטע וואס פון איר בימה האבן קאלאראשער יידן, פון צייט צו צייט, געהערט ציוניסטישע רעדעס. דארט האט געדאוונט דער חזן ישראל באס מיט זיין כאר.

די גאס אין דער נאענט איז פארפולט מיט גוטע ריחות־פערפומען פון „וואלאוויקעס'ס אפטייק". אויך די גאלאנטעריי־קלייט מיט אירע שיינע אינעווייניקסטע איינריכטונגען פון די ברידער שעחיט ציט אונזער אויפמערקזאמקייט. מיט אונזער פארענדיקן דעם שפאציר כאפן מיר נאך א קוק אויף דער רעגירונגס־שולע אונטער דער אנפירונג פון קריסטיא. די שולע האט זיך אויסגעצייכנט מיט דער האכזאמקייט און דיסציפלין, און מיט דעם חבריש'קייט פון אירע תלמידים, אדאנק די פעדאגאגישע פעאיקייטן פון דעם דירעקטאר קריסטיא.

צום סוף דערנעענטערן מיר זיך צו דער „גראלנע", ס'דערזעט זיך דער „שעס" מיטן גרינעם גראז־טעפיך וועלכער האט געדינט פאר שפאצירן און שפיל־פלאץ דער יוגנט.

מיינע טייערע שטאט־לייט!

איך האב מיט אייך געמאכט א קליינעם „שפאציר" אין אונזער שטעטל, ווי זי האט אמאל אויסגעזען מיט אירע גאסן און געסלעך, ווו די יידן האבן געלעבט זייער טאג־טעגליכן לעבן — א יידיש־לעבן פון רו און וואכזאמקייט צוזאמען.

געוועזן אמאל און מער נישטא!

ריבה בודייסקי־תאומים

ממש נישט צום גלויבן!

געווען איז ביי אונז אין שטעטל א יתומה, וועלכע האט זיך דערצויגן ביי אן אלטע באבע, אן אלמנה, וועלכע האט זיך מפרנס געווען פון א שענק. די יתומה איז געווען שיין, קלוג און געראטן, אין אלע הינזיכטן. אלע מיידלעך פון שטעטל האבן זי מקנא געווען; מאמעס האבן זי אלס ביישפיל געבראכט פאר זייערע טעכטער, בחורים האבן איר בליק געזוכט, אבער אונזער יתומה איז שטאלץ געווען...

יארן זענען פארגאנגען, די באבע איז עלטער געווארן און די יתומה — רייף צו דער חופה. די באבע האט באשלאסן אז די צייט פון חתונה־מאכן די יתומה איז געקומען. און ווי דער מנהג אין יענע צייטן האט די באבע „געשטעלט אויף די פיס" די בעסטע שדכנים, צווישן זיי אויך אונזער שדכן פון שטעטל, וועלכן מען האט גערופן „דער טויבער שדכן".

איין „חסרון" אבער האט אונדזער יתומה יא געהאט. זי האט געליבט א בחור פון שטעטל, שטיל אין איר הארצן, קיינער זאל חלילה נישט וויסן... ליבן אין יענער צייט איז געווען א גרויסער פארברעכן. אן אנשטענדיקע טאכטער האט נישט געטארט ליבן, זי האט געדארפט חתונה־האבן מיט דעם וועלכער ס׳געפעלט די עלטערן, אין דעם פאל — דער באבען.

דער בחור האט נישט ווייניקער געליבט די יתומה, נארביידע האבן נישט געקענט טרוימען וועגן פארווירקלעכן זייער חלום. ווייל ער האט געהאט א גרויסן חסרון, וואס די באבע וואלט איר קיינמאל נישט מוחל געווען: ער איז געווען ארעם! (דאס איז טאקע א חסרון, וועלכן מען קען באמת נישט מוחל זיין...)

די שדכנים האבן געארבעט גאנץ אקטיוו. די באבע האט ערקלערט ברבים: זי גיט נדן 500 רובל און — נאך 120 יאר — אויך די שענק. א שענק דאס איז גארנישט קיין קלייניקייט! „עס צאפט זיך פון פעסל און עס רינט אין דער קעשענע..." און אז גאט העלפט און דער גוי ווערט שיכור איז דעמאלסט גאר א גליק: מ׳צאפט האלב פון פעסל און האלב גיסט מען וואסער. גערופן האט מען דאס „חצי יין, חצי מים...."

שדוכים האבן זיך א לאז געגעבן פון אלע זייטן. די יתומה האט דורכגעמאכט שלאפלאזע נעכט, די אלע שדוכים זענען איר נישט געווען צום הארצן. די באבע אבער, האט פארלוירן איר געדולד און זי האט באשלאסן צו מאכן אן ענדע. זי האט באשלאסן צו טאן דעם שדוך מיט א בחור פון א דארף נישט ווייט פון קאלאראש, „א טאטנ׳ס א קינד", וועלכער קען אויך אביסל לערנען, אפילו נישט אזא גרויסער „פארשוין", און נאך א קלענערער חכם, אבער... פון א יחוס. ובפרט אז זיין טאטע האט צוגעזאגט דעם זעלבן נדן אנטקעגן דער באבעס נדן. ניט פרעגנדיק די הסכמה פון דער יתומה האט די באבע געשיקט רופן די מחותנים און באשטעלט א „קנאסמאל".

עס האבן נישט געהאלפן דעם מיידל׳ס טרערן. א כלה אן איבערקלייבערן, האט די באבע געזאגט, איז איר גורל א אלטע מויד צו פערבלייבן.

נאך דעם „קנאסמאל״, ביי וועלכן עס האבן אנטיילגענומען די שענסטע בעלי־בתים פון שטעטל זענען זיך אלע צוגאנגען צופרידן, חוץ די כלה וועלכע איז געווען טרויעריק. איר שיינקייט האט זיך אין יענעם אוונט נישט געמערקט.

די חתונה האט מען באשטימט אויף „שבת־נחמו״. צו פורים איז דער חתן געווען איינגעלאדן, ער האט געבראכט דער כלה שיינע געשאנקען, אלץ פון גאלד. די באבע איז געווען איבערגליקלעך דאס אלץ צו זען. אויף דער באמערקונג פון שכנים פארוואס איז די כלה שטענדיק אזוי טרויעריק האט די באבע געענטפערט, „אז אלע כלה׳ס זענען אזוי״.

די חתונה־צייט האט זיך דערנעענטערט. די הכנות זענען געווען אין פולן גאנג: מ׳פליקט די פעדערן פאר די קישנס; דער קאלדרע־מאכער מאכט די קאלדרעס פון ריינע „גאיעץ־וואל״, מיט אטלאס איבערגעצויגן. פאר דער כלה נייט מען די מלבושים. דאס שטעטל שווייגט אויך נישט! די יוגנט רעפעטירט טענץ, עלטערן זארגן פאר שיינע קליידער פאר זייערע טעכטער, ווי אויך פאר זיך. ביי אונז אין קאלאראש אין יענע צייטן, איז א חתונה געווען די איינציקע אטראקציע. ס׳האט ניט עקזיסטירט נישט קיין „סינעמא״ און נישט קיין טעאטער.

אין טאג פון דער חתונה האט דאס שטעטל „געקאכט״. ס׳איז געווען א שיינער זומער־טאג. אין האלפערן׳ס זאל ווערן פארגעזעצט די הכנות: מ׳וואשט די פאלן, מ׳נעמט ארונטער דעם שטויב פון די ווענט. אין דרויסן האבן זיך שוין געקאכט די פיש און זייער ריח האט זיך צושפרייט העט־ווייט. היינט די גאלדענע יאיך פון די פעטע הינער — ממש טעם גן־עדן. די ראן־קוכנס באקן זיך ביי דער באבע אין שטוב. מען הערט שוין דעם קלאנג פון די כלי־זמר, זיי פראבירן זייערע אינסטרומענטן. קעלנער גרייטן די טישן. די כלה איז שוין אנגעטאן אין איר ווייסע חופה־קלייד. איר פנים איז בלאס, נאר דאס גיט איר צו חן צום טרויעריקן געזיכט. אלץ רעש׳ט זיך ארום איר, נאר זי אליין איז רויק גלייך ווי דאס אלץ האט נישט מיט איר קיין שייכות. אלע „פריזבעס״ פון שטעטל זענען באזעצט מיט מאמעס, קינדער און אפילו, עלטערע מענטשן. באלד וועט מען פירן די כלה אין זאל אריין, אלע ווילן זי זעען! נאך אביסל וועט זי זיך שיידן פון אונזער שטעטל און פארן אין דארף צו איר באשערטן. אלעמען איז געווען שווער זיך־צו־שיידן פון איר. מען האט זי געליבט פון קינדערווייז־און.

דער זייגער איז שוין פיר. די כלה מיט גאנץ כלה׳ס־צד זענען שוין אין זאל. די באבע איילט זיך מיט דער חופה, מחמת חתן־כלה האבן געפאסט. די מוזיק שפילט; די כלה טאנצט מיט אלע חבר׳טעס, לויטן מנהג פון יענער צייט. כלה׳ס־צד האט שוין מקבל פנים געווען דעם חתן, וועלכן מ׳איז אנטקעגן געפארן, מען שרייבט שוין די כתובה אין צווייטן צימער. די כלה זעצט פאר איר טאנצן. טאנצנדיק האט זי אין אלעמען פארגעסן.

אין צווייטן צימער איז א גרויסע אויפרעגונג: דער באבען פעלט־אויס 100 רובל צום נדן. זי זאגט צו דאס צו געבן תיכף נאך „אסיען״ (הארבסט), ווען זי

ווען איר געלט צוריק קריגן פון די גויים וואס האבן דאס גענומען פון איר, אויף ווײַן. חתנ׳ס צד וויל אפילו נישט הערן. די שטימונג איז א געשפאנטע. די שעה׳ן גייען פארביי, ס׳איז שוין אוונט, די לאמפן אין זאל ברענען שוין, דער זאל איז פול מיט געסט — מ׳ווארט אויף דעם חתן. די טישן זענען געדעקט מיט כל־טוב: ווייסע לעקאך, האניק־לעקאך, טארטלאך, דערצו די בארימטע בעסאראבער „באקלאווא" פון ניס. ס׳שטייען פלעשער מיט אמת׳ן ווישניאק, וועלכן די באבע האט ספעציעל אנגעגרייט צו דער חתונה, „פאמניאק" פון פארעמברעלעס — דאס אלץ רייצט דעם אפעטיט, אבער דער חתן איילט זיך נישט — די הונדערט רובל שטערן אים דעם וועג צו זיין באשערטער...

אין עקסטאז פון טאנץ, פארגעסנדיק אין אלץ און אין אלעמען, האט מען דער כלה איבערגעגעבן שטילערהייט אז דער חתן האט זיך פארעקשנ׳ט צוליב געלט. זי האט אבער פארגעזעצט טאנצן ווי גלייך ס׳וואלט גארנישט געשען. ס׳איז שוין געווארן גאנץ שפעט ווען ס׳איז אלעמען באוווסט געווארן אז דער חתן מיט די מחותנים האבן ברוגז פארלאזט די חתונה. אלעמענ׳ס פנימער האבן אויסגעדרוקט טרויער און מיטלייד מיט דער יתומה: „פארשעמען א כלה און דערצו נאך א יתומה — דאס קען נאר א געמיינער דארפס־יונג. אלע זענען געווען איבערעש׳ט — חוץ די כלה אליין.

די באבע איז געזעסן אין איר שווארצער זײַדענער קלייד, אויף וועלכער עס האט געשעמערירט דאס צירונג פון איר יוגנט: דאס זייגערל אויף א לאנגער גאלדענער קייט; די „בראש" מיט די בלישטשענדע שטיינער; דער ברייטער גאלדע־נער „בראסליעט" אויף איר רעכטער האנט. אבער איר פנים האט אויסגעדרוקט טרויער און בושה.

בעטראכטנדיק דאס בילד, איז די כלה אויפגעשטאנען פון איר פאטעל, געווארפן א בליק אויף דעם צווייטן פאטעל, אויף וועלכן עס האט איצט געדארפט זיצן איר „באשערטער"—אבער נישט איר געליבטער. איר בלאס פנים אין דעם ווייסן קלייד האט אויסגעזען ווי א שיינע געטין, און ווען איר בליק איז געפאלן אויף דעם בחור וועלכן זי האט געליבט, האט זי א פארשעמטע, אבער מיט א דרייסטן קול א זאג געטאן: בחורים, ווער פון אייך וויל מיר פירן צו דער חופה? דער בחור האט זיך אויף א מאמענט א „וואקל" געטאן און מיט אומזיכערע טריט איר אנטקעגן געגאנגען און זייערע ארעמס האבן זיך געשלאסן...

אין א קורצער צייט ארום, ווען דער דארפס־חתן מיט צוויי מחותנים האבן זיך צוריקגעקערט צו בענייען דעם משא־ומתן האבן זיי געטראפן דאס גליקלעכע פאר פרייענדיק זיך צוזאמען מיט אלע געסט. פארשטייענדיק וואס דא קומט פאר האבן זיי פארשעמטערהייט פערלאזט דעם זאל.

חיים גרינבערג

בעסאראביש

גרויסארטיק און טיפזיניק איז חיים גרינבערג׳ס קולטורעל־גייס־טיקע ירושה.

צעשפרייט איז זי אין פארשידענע אויסגאבן, אין פיל־צאליגע פובליציסטישע ארטיקלען, עסייען און פילאזאפישע אפהאנדלונגען.

מיר גיבן דא איבער נאר עטוואס פון דעם, וואס האט א ענגע פארבינדונג מיטן יידיש־בעסאראבישן לעבן, ווי אויך מיט אונדזער שטעטל גופא.

איך לייען יעדן טאג ידיעות פון רומעניע, און ווי עס זעט מיר אויס פון וויטן — וועט די גרעסטע פארציע סאדיזם אויסגעגאסן ווערן אויף דעם יידישן קיבוץ אין בעסאראביע.

דערמאן איך זיך: עפעס האב איך א ספעציפישע שייכות צו יענער געגנט און צו איר יידישער באפעלקערונג. דארט בין איך געבוירן געווארן, דארט פארבראכט מיינע־קינדער יארן און דארט אנגעהויבן פרעגן יענע פראגן, אויף וועלכע איך וועל שוין קיינמאל קיין תשובה נישט קריגן.

די פעלזן־ברעגן פונם דניעסטער, די זיג־זאגן־לעגנטעס פון די פרוט־וואסערן, דער „אונטערפוס" פון די קארפאטן־בערג, האלב צעבראכענע פעסטונגען (שיריים פון אמאליקער טערקישער הערשאפט), רוסישע קאזארמעס אין די שטעט, גריכישע קירכן אין די דערפער — א תוהו־ובוהו פון סטילן, שפראכן, קאסטיומען, האלב־קולטורן.

קיין אידילישע צייטן אין יענער פראווינץ געדענק איך ניט. פאר דער הערשנ־דיקער באפעלקערונג, פאר די רוסן, זענען מאלדאוואנעס געווען „כאמולעס"; יידן — בלוטזויגער; ציגיינער — גנבים; דייטשן — גזלנים און ארמענער — שווינדלער. דער מאלדאוואן האט געקוקט אויפן רוס ווי אויף א „שליח פון גיהנום". פאר דעם ייד האט ער ניט געהאט קיין אנדער נאמען ווי פיאווקע. דעם ציגיינער האט ער גערופן אין די אויגן קרעציקער הונט. דעם דייטש האט ער ארויסגעגעבן א דיפלאם פון א „חיה מיט די צוועלף הענט" (צוליב זיין ארבעט־סזאמקייט), און יעדן ארמענער איז ער געווען גרייט צו פרעגן, צי ער איז ניט א שד, פארשטעלט פאר א מענטש. פארן ייד איז סתם א רוס געווען א המן; א מאלדאוואן — א „זשלאב" (א גראבער נפש); א דייטש, פלעגט ער זאגן, האט פארשלאסן די נשמה אין א קעסטעלע און פארווארפן דאס שליסעלע איך טייך (די נשמה זאל זיך נישט קענען מישן אין זיינע געשעפטן); א ציגיינער האט ביי יידן געשטאמט פון פרעה׳ן; און ארמענער — פון עמלק׳ן (דעם נאמען ארמענער פלעגט מען כמעט ניט נוצן! מ׳פלעגט זאגן אויף אן ארמענישן מאן א „מחה", אויף א פרוי — א „מחה׳טע", געשטיצט אויפן פסוק „מחה תמחה את זכר עמלק").

ציגיינער זענען געווען מיט אלעמען העפלעך און פריינטלעך, אבער ווער ווייסט,

וואס פארא אטעסטאטן זיי האבן ארויסגעגעבן זייערע שכנים, ווען זיי פלעגן רעדן צווישן זיך שפעט ביי נאכט, אין סטעפ, אויף זייער אומפארשטענדליכן דיאלעקט· דייטשן האבן ניט דיסקרימינירט: אלע איינוואוינער, א חוץ זיי, זענען שמוציק און האבן ניט קיין רעספעקט פארן געזעץ; פאסן דארף מען פון זיי אלעמען שניידן — דער קיסר איז צו גוט צו זיי· ארמענער? זיי זענען געווען א קליינע, ארעמע מינאריטעט· פלעגן זיי שווייגנדיק, מעלאנכאליש צושמייכלען מיט זייערע טרויעריקע אויגן, און שפילן אויף דער גיטארע, — ווי יידן האבן עס באצייכנט — „מאראלישע" ניגונים··· קוקנדיק אויף צוריק, דוכט זיך מיר אויס, אז איבער די לאנגע סטעפעס אין איין טייל בעסאראביע און איבער די גראציעזע בערג און טאלן אינם אנדערן טייל האט תמיד געשוועבט דער גייסט פון האס און קעגנזייטיקער מורא·

דערפאר אפשר האט מיך אזוי טיף גערירט א באגעגעניש בשעת איינעם פון מיינע שפעטערדיקע באזוכן אין בעסאראביע· מיר איז אויסגעקומען צו פארן בייטאכט פון ארגיעוו קיין דובאסאר, מיט א מאלדאוואנישן בעל־עגלה· נאך עטלעכע שעה רייזע האב איך אים א פרעג געטאן, אויב עס איז נאך ווייט צו אונזער ציל· עס איז פונקט, ענטפערט ער מיר, א האלבער וועג; מיר געפינען זיך איצטער לעבן „קרושע די לא לייבא"· „קרושע די לא לייבא"? „לייב׳ס צלם"? איך האב אויס־געדרוקט מיין פארוואונדערונג· איך זע זיך, אין לבנה־שיין, א ברונעם — א טיפישן בעסאראבער ברונעם, מיט א הילצערנער יעזוס־סקולפטור אויף א לייטערל, מיט א הילצערנעם צלם אויף דער שפיץ פונם לייטער· א געוויינלעך, באקאנט בילד; א טייל פונם פייזאזש· אבער ווי קומט אהער א ייד, מען זאל נאך אים א נאמען געבן? דערציילט מיר מיין בעל־עגלה א פארצייטיקע מעשה· אט־דא ניט ווייט, ווייזט ער מיר אן, אין דעם דארף פון דער רעכטער זייט, האבן אמאל געלעבט אין שכנות א ייד און א מאלדאוואן· האט מען דעם מאלדאוואן באשולדיקט אין א מארד, וואס ער איז ניט באגאנגען· האט זיין יידישער שכן, רב לייב אויסגעגעבן כמעט אלץ וואס ער האט פארמאגט, געפארן אין שטאט אריין, אנגעקלאפט אזש ביז פעטערבורג, געדונגען אדוואקאטן, כדי אראפצונעמען דעם בלבול פון זיין מאלדאוואנישן פריינט· דעם מאלדאוואן האט מען סוף סוף באפרייט פון טורמע און דער ייד איז אין א קורצער צייט ארום געשטארבן· האט דער מאלדאוואן אויסגעגראבן ביים וועג א ברונעם (א טראדיציאנאלע מצוה אין יענער געגנט), אוועקגעשטעלט דארט אלץ וואס עס האט געהערט צו א ברונעם — אן אויסגעשניצטער פיגור „פון דעם דערלייזער", א לייטערל און א צלם — כדי צו פאראייביקן רב לייב׳ס נאמען· דאס האט פאסירט, זאגט ער, צוריק מיט פיל, פיל יארן, ווען דעם איצטיקן פריץ׳ס זיידע האט נאך געלעבט· אבער אלע פויערים אין דער סביבה רופן פון דעמאלט אן דעם פלאץ „קרושע די לא לייבא"·

דער בעל־עגלה האט זיך אויף א פאר מינוט פארטראכט, דערנאך א זאג געטאן:

„איצט לעבט מען ווי די וועלף, אמאל האט מען געלעבט ווי מענטשן· וועט נאך קומען אמאל א צייט, ווען אלע וועלן ווערן פריינט?"·

ער האט איבערגענומען די לייצעס אין איין האנט און מיט דער אנדערער האנט האט ער פריער זיך און נאכדעם מיך איבערגע׳צלם׳ט.

ער האט זיך אבער באלד דערשראקן פאר זיין אייגענער העזה: איבערג׳צלם׳ט א ייד! ער איז אבער שנעל געפאלן אויף אן המצאה און מיר געבעטן, אז איך זאל אים איבער׳צלם׳ן „אויף יידיש". איך האב ניט געוואוסט וואס ער מיינט, נאר ער האט מיך דערמאנט אן דעם „יידישן צלם", וואס הענגט איבער דער טיר ביים אריינגאנג אין בית־המדרש.

איך האב געפילט, אז איך טאר אים ניט אפזאגן, האב איך אים (א חרפה צו דערציילן) „איבער־מגן־דוד׳עט".

איך ווייס ניט צי יענער „שייגעץ" לעבט נאך. אויב ער לעבט, וואלט איך א בעלן געווען צו וויסן, צי געדענקט ער נאך יענע נאכט און צי איז נאך געבליבן אין אים עפעס פון דעם געפיל, וואס ער האט אין אים דעמאלט אויפגעציטערט און אזוי משונה׳דיק פון אים ארויסגעשטראלט.

ב.

משומדים

א פראגמענט פון א גרעסערן ארטיקל

איך האב די טעג געפרובט זיך צו דערמאנען, ווען איך האב צום ערשטן מאל דערהערט דאס ווארט „משומד".

איז פאר מיין זכרון אויפגעשוואומען א גרויער הארבסט פארנאכט אין א בעסאראביער דארף. ביי איינעם פון די ווייניקע יידישע שכנים איז מען געזעסן שבעה און מ׳האט מיך, א קוים פיר־יאריק קינד, ארומגעשיקט רופן יידן צו א מנין. נאך גרויס מי האב איך איבערגעציילט אויף די פינגער די צאל יידן וואס זענען שוין דא אין שטוב: עס זענען געווען בלויז ניין. ווען איך האב פלוצים דערזען משה־געארגי׳ן אנקומען רייטנדיק פון פעלד, האב איך זיך דערפרייט און אים אנגעזאגט אז מ׳ווארט אויף אים, אויפן צענטן. האט משה־געארגי (מאדנע: די דאזיקע ווילדע קאמבינאציע פון צוויי נעמען האט מיר אין יענע יארן נישט אויסגעזען אומנאטירלעך) שטיל און מיט א שמייכל מיר געגעבן צו פארשטיין, אז ער טאר ניט דאווענען, ווייל ער איז א **משומד**.

שפעטער אין אוונט האב איך זיך נאכגעפרעגט, וואס איז דאס פאר א מין באשעפעניש א משומד, וואס כאטש ער איז שוין א גרויסער טאר ער ניט דאווענען צוזאמען מיט אנדערע יידן, האט מען מיר געענטפערט, אז ער האט „אויסגעביטן דאס רענדל" און ווען איך האב דאס אויך נישט פארשטאנען, האט מען מיר געזאגט פשוט׳ער: משה־געארגי איז געווארן א גוי. מער האב איך שוין ניט געפרעגט קיין קשיות, כאטש מיר איז געווען ניט קלאר ווי אזוי נעמט מען און „מען ווערט" א

גוי· עס האט מיך ארומגענומען א שווערער אומעט: מיין געפיל איז געווען, אז נישט משה־געארגי האט עפעס אפגעטאן, נאר אז עפעס האט מיט אים פאסירט אן אומגליק· איינער בלייבט אן א פוס, דער אנדערער פארלירט אן אויג, משה־געארגי האט פלוצים פארלוירן דאס וואס מאכט איינעם פאר א יידי· אויף קיינעם האב איך נאכדעם אין מיינע נאריש־קינדישע יארן ניט געהאט אזא רחמנות־געפיל ווי אויף משה־געארגי׳ן: ווען ער וועט שטארבן, וועט ער ליגן אויפן גוי׳אישן „צווינ־טער", צווישן די שטעכישע גראזן וואס הינטער דעם קלויסטער, און אין געוויסע טעג פון יאר וועלן ווייבער איינגעוויקלט אין קאלירטע פאטשיילעס קומען אויף זיין קבר און עסן פון זיין כבוד וועגן הארטע אייער, געזאלצענע פיש און „פלאט־שינטעס" באשמירט מיט חזיר שמאלץ· און דער ארערמער משה־געארגי וועט דאס אלץ מוזן „אריבערטראגן"·

מיט עטלעכע יאר שפעטער, שוין אין שטעטל, האב איך געוואוסט, אז א משומד ווערט מען מיט דעם אייגענעם ווילן, אז א משומד קושט דעם צלם און דעם גלח׳ס האנט· אז ער דאוונט צום „גוי׳אישן גאט" און אז מען דארף אים פיינט האבן· ווען יואל דעם בעקער׳ס מיידל, „די משומדת און די חצופה", וואס האט זיך באזעצט אין דארף ביי אירע מאלדאוואנישע שווער־און־שוויגער, איז איינמאל אום שבת דורכגעפארן איבערן שטעטל מיט איר „שראץ", האבן אינגלעך געכאפט קאטשערעס און לאפעטעס און נאכגעלאפן דעם וואגן מיט ווילדע געשרייען: „פארברענט זאלסטו ווערן, וויכרעסטקא" (משומדת), „שלויכא" (אויסגעלאסענע פרוי), „פארקו די ני סאראט" (אומגעזאלצענער חזיר)· האב איך אויך געוואלט כאפן א מין כלי זין און אפלויפן און אפשרייען מיין חלק, נאר אין הויז האט מען מיך ניט געלאזט: אויב ס׳איז א מצווה נאכצולויפן און וועלן שלאגן א משומדת, זאל עס טאן דער רב און ניט א „באנדע באסיאקעס"· שפעטער האב איך צופעליק אויסגעפונען, אז איינע פון די סיבות פון מיין משפחה׳ס „טאלעראנץ" איז געווען אירער אן אייגענער פגם: עפעס א קרובה, צירל, איז ערב איר חתונה אנטלאפן מיט א שייגעץ אין א ווייטער שטאט, און אין א שכנות׳דיקן אויעזד איז געווען א גלח וואס האט געטראגן אונזער פאמיליען נאמען· קיינער פון די חברים האט מיר מיין פארשמירטן יחוס ניט אויפגעווארפן, אבער יארן־לאנג האב איך געטראגן אין הארצן א וואונד: ווי קומען צו אונז משומדים? איך האב שוין דענסמאל געוואוסט פונם באגריף „איזמעניק" (א פאררעטער)· מיין געפיל איז געווען, אז זאל נאר אויסברעכן א פאגראם, וועט יואל דעם בעקערס טאכטער, און צירל; דער מיסטעריעזער גלח אינם שכנותדיקן אויעזד, און דער אלט־איינגעזעסענער משומד וואס קיינער פארשטייט ניט פון וואנען קומט צו אים אזא נאמען ווי לעוו טאלסטאי (און וועמען אלע טאלערירן אי דערפאר וואס ער געדענקט אויף אויסנווייניק גאנץ תנ"ך, איז א בקי אין אבן־עזרא, און אי דערפאר וואס ער איז א „מקורב למלכות) — וועלן זיי אלע, אלע קומען מיט לאנגע העק, שרייען מיט הייזעריקע קולות „זשידי פראקלאטיע" און שפאלטן יידישע קעפ· דער אמאליקער רחמנות־געפיל צו משה־געארגי איז אויסגעוועפט געווארן און אין מיין אינגלישן הארץ האט געפלאקערט א פלאם פון שנאה·

ג.

דער מענטש וואס האט ניט געוואלט הייסן יאסל

אויפן גריכיש־ארטאדאקסישן בית־עולם פון אן אינדוסטריעלער אמעריקאנער שטאט, וועלכע איך וועל בעסער ניט אנרופן ביים נאמען, וועט מען די טעג אוועקשטעלן א טשיקאווע מצבה. נאך דער געוויינלעכער, רוסישער אויפשריפט מיט אירע קלויסטער־סלאווישע בוכשטאבן, וועלן אויף איר אויסגעקריצט ווערן אויך זעכצן יידישע אותיות: „פה נטמן יוסף בן משה״. דער גלח, ווייס איך, האט שוין געגעבן די דערלויבעניש אויף אזא אויפשריפט, און מיין „לומדות״ איז צונוץ געקומען אויף צוצושטעלן דעם העברעישן טעקסט. דער פארשטארבענער, לאזט זיך אויס, האט אנגעזאגט זיין פרוי — א פרומע רוסישע עמיגראנטקע — אז מען זאל באזארגן פאר זיין מצבה אויך א העברעישע אויפשריפט; און טאמער וועט מען דאס ניט קאנען אויספירן, זאל מען אים ליבער אינגאנצן קיין מצבה ניט שטעלן. ערשט נאכן טויט האט די קליינע און צוזאמענגעוואקסענע רוסישע קאלאניע פון יענער שטאט אויסגעפונען, אז איינער פון די גבאים פון זייער קירכע איז משמעות געווען א ייד און אז ס׳איז גאר א ספק, צי ער איז ווען עס איז געווען געטויפט לויט זייער פראוואסלאווער צערעמאניאל. א חוץ זיין פרוי האט קיינער אין שטאט ניט געוואוסט דעם סוד, וואס ער האט אין זיך געטראגן. זיין ברייט, קלייענדיק פנים מיט די וואסערדיק־גרויע אויגן האט אויסגעזען מער סלאוויש ווי יידיש, זיין רוסיש איז געווען פליסיק און נאטירלעך, זיין ענגליש — מיט א הארטן רוסישן אקצענט; זיינע מאניערן, געוואוינהייטן, אינטאנאציע — דרום־רוסיש גוי׳איש. זיין נאמען (דאס הייסט דער נאמען אונטער וועלכן ער האט אפיציעל געלעבט אין אמעריקע) האט אויך געשאפן דעם איינדרוק, אז ער שטאמט פון אן עכט־רוסישער אדער אוקריינישער פאמיליע. קיינעם האט נישט געקענט קומען אויף דער מחשבה, אז דער ברייטביינערדיקער „סטאראסטא״ פון דער קירכע — און דער הויפט פון זייער חברה קדישא — איז גאר א ייד; און זיין ווייב האט אלע יארן, ביז נאך זיין פריצייטיקן טויט, הייליק געהיט זיין סוד.

די מצבה וועט אויף לאנגע יארן בלייבן א רמז אויף אן אומבאקאנט, מיס־טעריעז לעבן פון א מאדנעם מענטשן, וואס איז געווען אי א ייד אי א גוי, און איז אוועקגעגאנגען פון דער וועלט מיט איין נאמען פאר דער קירכע און פאר די רעגירונגס־אויטאריטעטן — און מיט א צווייטן נאמען פארן... חלל העולם. אין מיין זכרון וועט אבער אויף שטענדיק בלייבן אונטער גאר אן אנדער נאמען, אלס „דער מענטש וואס האט ניט געוואלט הייסן יאסל״.

דוכט זיך, א געוויינלעכער נאמען, אפשר מיט אביסל טריוויאלן קלאנג פאר אייניקע אויערן; אבער אין אט דעם נאמען איז געלעגן זיין פיין, זיין געפיל פון באליידיקונג און יענע לעפישקייט וואס גייט אזוי אפט ארום אין לעבן געארעמט מיט טראגיק. פון זיינע פריע אינגלישע יארן אן האט ער געזען דעם אומגליק,

איך וואלט געזאגט דעם פאטוס, פון זיין לעבן אין דעם דאזיקן מיאוסן, ווי ער האט זיך איינגערעדט, נאמען וואס זיין פאטער האט אויף אים ארויפגעצוואונגען: יאסל.

איך געדענק אים ווי הײַנט. ער איז געווען עלטער פון מיר מיט גוטע עטלעכע יאר און א סך העכער און ברייטער פון מיר. די שקצים אין שטעטל פלעגן ציטערן פאר אים אימת־מות. א האנט האט ער געהאט א שטארקע און א שווערע און פון זינט ער האט צע׳מזיק׳ט דעם גלח׳ס ביידע בנים, וואס זענען נאכדעם אפגעלעגן צוויי וואכן מיט געשוואלענע זייטן, איז ער געווארן אזוי פאפולער אלס שלעגער — אז קיינער האט זיך שוין מיט אים ניט געוואלט „זאמירן". איך ווייס ניט, פאר וואס איך האב געהאט די זכיה; אבער צו מיר פלעגט ער שטענדיק ארויסווייזן אן אומבאגרייפלעך־צארטע באציונג. אפטמאל, דערמאן איך מיך, האט מיך יענע באציונג, ווי איך וואלט זיך היינט מסתמא אויסגעדריקט, „שאקירט": מיר פלעגט זיך פון צייט צו צייט דוכטן, אז דאס איז די צארטקייט פון איינעם, וואס פילט אין מיר א שוואכלינג, וועלכער מוז נעבעך אנקומען צום שוץ פון „א יונג מיטביינער". איך דערמאן זיך אבער, אז ער איז מיר געווען אויך דאנקבאר פאר די מעשיות, וואס איך פלעג קענען דערציילן. און פאר יעדער מעשה פלעגט ער מיר אין די זומער־אויפדערנאכטן אפצאלן מיט לידלעך — פאר יעדער מעשה א לידל און פאר יעדן לידל ווידעראמאל א נייע מעשה. מיר האט ער אויך אמאל אנפאר־טרויט זיין מורא׳דיקן סוד: ער האט פיינט זיין טאטן תכלית שנאה, און ער וועט מיט דער צייט אוועקפארן ערגעץ־וואו אין דער ווייטער וועלט אריין — קיין אפריקע און אפשר קיין ארגענטינע — און וועט קיין אדרעס אהיים ניט שיקן, און וועט פון זיין טאטנס „זוואניע" קיינמאל ניט וועלן וויסן. אן אומהיימלעכער ציטער, געדענק איך, איז יענעם אוונט דורכגעלאפן איבער מיין נאך־קינדעריש און ניט־פארהארטעוועטן לייב: איך האב מיינע אויערן ניט געגלויבט און זיך ניט געקאנט פארשטעלן, אז א מענטש׳ס מויל זאל גאר קענען אזעלכע ווערטער ארויסרעדן. ער האט אבער עטלעכע מאל מיט א פולן, פרעכן מויל איבערגע׳חזר׳ט די דאזיקע דערקלערונג פון שנאה: „פארוואס האט ער מיר א נאמען געגעבן יאסל? קיין אנדער נאמען ניט געקאנט אויסזוכן? אפילו ביים קאזיאנע ראבינער האט ער מיך פארשריבן יאסל! אבער, ניש־קשה: איך וועל קיין מעטריקע ניט ארויסנעמען, און קיין אפריקע אדער קיין ארגענטינע וועל איך אוועקפארן אן פאפירן — און די וועלט זאל זיך אפילו איבערקערן, וועל איך אויפהערן צו הייסן יאסל".

דעם רב אין שטעטל האט מען גערופן רב יוסי (יאסיע); דער שניט־קרעמער אויף דער לאנגער גאס האט געהייסן **יאסקע**; דעם פאסעסאר׳ס איידעם, א קיר"ה׳שער יונגערמאנטשיק, האט געבראכט מיט זיך פון דער היים דאס פאר־צויגענע יאסעלע; ביילע דער אלמנה׳ס בן־יחידל מיטן בלאסן פנים׳ל און די דינע, אויסגעדאַרטע הענטעלעך (דאס בעסטע חדר־אינגל אין שטעטל) האבן אלע ציטעריק גערופן **יאסעניו**; ראזענבוים דעם אדוואקאט האבן גוטע־ברידער טיטולירט **יאסיף**; און גרינקאוו דער נאטאריוס האט געהייסן **אסיפ**.

מיין פריינטס „פילאלאגישער חוש" האט אים געזאגט, אז דאס זענען אלץ

אנשטענדיקע וואריאנטן פון איינעם און דעם זעלבן נאמען. אבער ער הייסט גאר יאסל, טראגט איין נאמען מיטן שטאט־גנב, יאסל ארעסטאנט, וואס ווען מען באגעגנט אים אין גאס, פרעגט מען אים: „ווי גייט׳ס עפעס דעם קיסר אין געזונט?" — ווייל אלע ווייסן, אז ער איז זעכצן חדשים אויסגעזעסן אין חד־גדיא, „ביים קיסר אויף קעסט" פארוואס קומט אים, ער זאל הייסן יאסל? ווייל דער ליטווישער מלמד זאגט, אז ס׳איז לייכטער צו מאכן פונם רב אן אם איידער אים אויסצולערנען כאטש אביסעלע דקדוק? ווייל דער רוסישער הויז־לערער האט געזאגט אז ווען מ׳זאל אים פאלגן, וואלט מען אים באצייטנס געדארפט אויסלערנען זיין א „טשאבאן" (א פאסטוך), ווייל פאר עפעס אנדערש וועט ער שוין ניט טויגן? דארף מען אים דערפאר רופן יאסל?

ווען ער האט אויסגעפונען די מעשה פון מכירת־יוסף, האט ער אנגעהויבן פאדערן אין דער היים, מען זאל אים רופן „מיט זיין ריכטיקן נאמען", אט אזוי ווי אין חומש שטייט: „יויסעיף". ער האט פארמאגט אן אויסגעצייכנט אויער — דאס האט מען געקאנט זען פון זיין פראכטפולן זינגען ציגיינערישע, כאכלאצקע און אנדערע לידער — און ער האט געכאפט אז יוסף פונם חומש רעדט מען ארויס „יויסעיף". מיטן אקצענט אויף דער צווייטער זילבע האט דער פאטער אויסגע־שטרעקט אויף אים א פאר בייזע אויגן און זיינע געדיכטע ווייסלעך־בלאנדע ברעמען האבן זיך אנגעבלאזן מיט רוגז און פאראכטונג: אזוי? אנדערש שטייט דיר שוין ניט אן, ווי נאר צו הייסן יויסעיף? אזוי פאסט עס דיר טאקע? אפשר זאל איך דיר קויפן אויך א זיידן העמדל? אפשר ווילסטו אז דיינע ברידער און שוועסטער, און איך, און די מאמע זאלן זיך צו דיר בוקן? א קלייניקייט — א קינד א דימענט? און די נאז קענסטו דיר אוישנייצן ווי א מענטש? און עברי קענסטו ווי אן אינגל אין דיינע יארן דארף קענען? און גיין קענסטו ווי א מענטש? טאפ־טאפ, טאפ־טאפ, מיט די לאנגע בעל־עגלה׳שע רגלים... עשו מיט די ביינער... און אז דו וועסט זיך איבערקערן מיטן קאפ אראפ און מיט די פיס ארויף, וועט דיר דען עמיצער רופן „יוסיעיף?" זיי צופרידן וואס אזא „זשלאב (א גראבער גוי) ווי דו הייסט כאטש יאסל... אויך צופיל פאר דיר"...

אבער יאסל האט זיך איינגעשפארט, ניט מער צו הייסן יאסל. אין דער היים, בכל אופן, האט ער אויפגעהערט זיך אפצורופן אדער זיך אומצוקוקן, ווען מען האט זיך געווענדעט צו אים מיט זיין „העסלעכן" נאמען: נישטא אזא באשעפעניש אין הויז, וואס הייסט יאסל. מיט זיינע צוויי ברידער און איין־און־איינציקער שוועסטער האט ער כמעט אויפגעהערט צו רעדן: דער עלטערער ברודער, דער סטודענט, מיט וועלכן דער טאטע צאצקעט זיך, קומט סיי־ווי אהיים נאר אויף וואקאציע, און וויל אים כמעט ניט דערקענען; דער יינגערער ברידער שטאלצירט מיט זיין וואוילקענערישקייט (ער לערנט שוין אלגעברע און קען לייענען רש"י־כתב), און די שוועסטער („קרוין מיינע", ווי דער טאטע רופט זי) גיט אים כאבאר א גוט ווארט נאר ווען זי בעט זיך ביי אים, ער זאל ניט דערציילן אין דער היים, אז ער האט זי שפעט אין אוונט געזען שפאצירן מיטן פריסטאוו׳ס „זינדל". דער טאטע

האט סיי־ווי שוין אויפגעהערט אויף אים צו קוקן („ס׳איז ניט מיין קינד” האט ער אים איינמאל געהערט זאגן צו דער מוטער אין זייער שלאף־צימער, „זאג אויס דעם אמת, פון וועמען איז ער? פון א גוי?), און די מאמע — וועז זיי בלייבן אמאל אליין, קוקט אויף אים, ווי אים דוכט זיך, מיט שולדיקע אויגן און וויינט.

האט ער אנגעהויבן אוועקצוגיין פון דער היים אויף לאנגע שעה׳ן, אמאל אויף א גאנצן טאג, צום טייכל אדער אין דערבייאיקן וועלדל. ווי ער האט מיר אין שפעטערדיקע יארן דערציילט, פלעגט ער זיך דענסמאל ארומטראגן אין זיין איינזאמקייט מיט משונה׳דיקע מחשבות און חלומות: ער איז אויך א יוסף, א „יוי־סעיף”... ער איז בעסער פון זיינע ברידער און פון זיין שוועסטער; קלוגער, גראטענער, פעאיקער און שענער — און דערפאר האט מען אים פיינט... אבער אים וועט מען ניט קענען פארקויפן פאר א קנעכט, ווייל אלע וויסן פון זיין גבורה: ער וועט זיך ניט לאזן... אבער עס וועט קומען א טאג און ער וועט בינדן דעם סטודענט מיט די מעשענע קנעפ אויפן מונדיר, און דעם רש״י־קנאקער, און די „קראסאוויצע”, דעם טאטנס „קרוין”, וואס פירט זיך ארום מיטן פריסטאוו׳ס „זינדל”, און וועט זיי אלע פארקויפן צו די גרוזינער מיט די גראבע וואנצעס, וואס קומען יעדן זומער האנדלען מיט זייד, טשע־סו־טשא און אלפאגא פאר מענערשע זומער־קליידער... און נאכדעם — אפריקע, ארגענטינע... ער׳ט ווערן א פרעזידענט... א הונגער אין רוסלאנד... יא, עסן וועט ער זיי געבן ווען זיי וועלן אנקומען אין זיין לאנד, און א דירה, און קליידער, אבער רעדן מיט זיי — ניט אווארט... און זאלן זיי וויסן, וואס עס הייסט — יאסל...

מיט דער צייט האט ער זיך איבערגעקליבן צו די „יאמשטשיקעס” (פערד־אנטרייבער) אין הויף. איינס פונם פאטערס פיל געשעפטן איז געווען די „זעמסקע פאטשט”*, און די אנטרייבערס, שמידן און אנדערע דינער האבן געוואוינט אין צוויי גרויסע פליגלען פון זיין הויז מיט זייערע פרויען און קינדער. גאנצע טעג פלעגט זיך שוין יאסל ניט באוויזן צווישן די זייניקע און ער איז געווארן אינגאנצן אן אייגענער אין דער גרויסער משפחה רוסן, כאכאלן און ציגיינער פון דער „זעמסקע פאטשט”. דער ליטווישער מלמד האט אויפגעהערט אריינצוקומען („א גוי׳שער קאפ!”), דעם רוסישן לערער האט מען געגעבן צו פארשטיין, אז עס איז גלייכער ער זאל אנשטאט זיך צו מוטשען מיט יאסלען אוועקגעבן מער צייט איציקלען, וואס לערנט שוין אלגעברא — און ווען מען איז אוועקגעפארן אין מיטן זומער אויף א וואך צייט קיין אדעס, וואו דער פעטער שמחה וואס האנדלט מיט סאמאר־קאנד און עקספארטירט סחורה אזש קיין לאנדאן, האט אויסגעגעבן זיין ערשטע טאכטער, האט מען יאסלען אפילו ניט געזאגט אז מען פארט אוועק. די מאמע, האט אים דערציילט אנטאן דער אנטרייבער, וואס האט די משפחה אוועקגעפירט

* א מין קאנטראקט מיט דער רעגירונג צו באזארגן מיט טראנספארטאציע די פאסט, שטייער־קאלעקטארן, ריכטער, רעגירונגס־דאקטוירים און אנדערע באאמטע. אין דרום־רוסלאנד זענען די דאזיקע קאנטראקטארן געווען מערסטנס יידן, וועלכע האבן צוליב דעם געמוזט האלטן גרויסע צאלן וואגנס, פערד און (שטענדיק גוי׳אישע) אנטרייבערס.

צום וואקזאל, האט שטארק געיאמערט און געוויינט, און אים געבעטן אכטונג געבן אויף יאסלען, אבער געזעגענען זיך מיט אים (שוין ניט רעדן וועגן מיטנעמען קיין אדעס) האט אויך זי ניט געפונען פאר נויטיק.

אלץ מער און מער איז יאסל ארייגעצויגן געווארן אין דער רוסיש־כאכלאצקע־ציגיינערישער סביבה פונם „הויף" (וואו מ'האט אים געקרויגט מיטן נאמען „דרוזשאק", פריינד). אין שטעטל האט מען אפילו אנגעהויבן רעדן, אז יאסל האלט ביים שמד'ן זיך, און כאטש ער איז נאך אזוי יונג, כמעט א שנעק, וועט ער אין גיכן חתונה האבן מיט דער ציגיינערטע נאטאשא, מיט דער יונגערער טאכטער פון קאנסטאנטי'ן, דער שמידט, וואס האט ליב געהאט צו דערציילן, אז אין אונגארן איז ער אמאל געווען א בארימטער פידל־שפילער, נאר א מיידל האט אים פון אייפערזוכט געגעבן צו טרינקען עפעס א געמיש פון וויין מיט א כישוף־גראז און פון דענסמאל אן האט ער פארלוירן דעם „גוסט" צו שפילן.

דעם פאסעסארס איידעם, דער קירה'שער יונגערמאנטשיק — וואס האט יארן לאנג „געסטראשעט" אז אט־אט לאזט ער זיך אוועק צוריק קיין לעמבערג און דרוקט דארט אפ א גאנצן בוך לידער, און די וועלט וועט מיט אמאל דערזען, וואס פאר א פאעט אונזער שטעטל האט זוכה געווען צו האבן צווישן אירע איינוואוינער — האט אפילו „פארפאסט" א ספעציעל לידל לכבוד יאסל'ס שמד און חתונה. איך געדענק נאך ביז היינט די פיר סטראפן פון יענעם לעפישן און סאדיסטישן פזמון:

„כ'קען א אינגל, הייסט ער יאסל,
עסט ער טריפ'ס און טרינקט ער נסך.
נאך כל־נדרי פרעסט ער ראסל,
שטיקער ברויט אין מיטן פסח.
„ניט קיין תורה און ניט קיין מידות.
ניט קיין חומש, ניט קיין רש"י,
פרומע יידן רופט ער זשידעס,
און זיין זיווג איז נאטאשע.
כ'קען א אינגל, הייסט ער יאסל,
זויפט ער בראנפן ווי אן ערל ;
זאגט אויף אים זיין מומע סאסל,
אז א שיקסע איז זיין פארל.
יאסל, יאסל, לויף צום גלח,
נעם אראפ דעם טלית־קטן ;
וויזעל נאר וועט זיין דיין מלאך
און דיין גאט וועט זיין דער שטן".

איך קען ניט קאווירן פאר יאסלס באציונגען מיט נאטאשאן — ער איז צו פערצן יאר געווען א מאן מיט מענער גלייך — אבער קיין בראנפן האט ער ניט „געזויפט", און פרומע יידן האט ער ניט גערופן „זשידעס", און קיין מומע סאסל האט ער אויך ניט בעהאט. דעם פאסעסארס איידעם האבן אויסגעפעלט גראמען

צו „יאסל" און צו „מידות". האט ער זיך געלאזט וואלגיין מיט א מומע סאסל און מיט זשידעס.

אבער דאס ליד האט געהאט א גרויסן דערפאלג — מסתמא דער איינציקער דערפאלג וואס דער קיר"ה'שער יונגערמאנטשיק האט געהאט אלס פאעט; ווי ווילד פייער האט זיך עס פארשפרייט איבערן גאנצן שטעטל. לייזער קלעזמער האט צוגעטראכט די „מוזיק" און אינגלעך ווייסע־חברה'נעקיס האבן עס אנגעהויבן צו זונגען אין די גאסן. עס איז געווען גענוג, אז יאסל זאל ארויסגיין פונם הויף און זיך באווייזן ערגעץ אין גאס, ווי עס פלעגן גלייך אויסוואקסן, „ווי פון אונטער דער ערד", א כאפטע אינגלעך מיט קוויטשעדיקע קול'עכלעך:

„כ'קען א אינגל, הייסט ער יאסל..."

דער יצר־הרע אויסצוזינגען דעם ניגן ביז צום סוף איז געווען אזוי גרויס, אז זיי האבן אפילו פארגעסן, ווי יאסל האט צע'ממית'ס דעם גלח'ס צוויי זין, און האבן ווי אויפגעהערט מורא צו האבן פאר זיין שטארקער און שווערער האנט. יאסל אליין איז צוליב דעם לידל אזוי געפאלן ביי זיך אין די אויגן, אז ער האט אויפגעהערט צו גלויבן אז זיין האנט קען עפעס באווייזן.

אין אן ערב סוכות איז יאסל פארשוואונדן געווארן.ביים פאטער אין קעסטל האבן געפעלט צוויי הונדערט און פופציק רובל און אין הויף, ביי די „יאמשטשיקעס", האט געפעלט יאסל.

וואוהין ער איז אוועק, ווי אזוי, צוליב וואס, האט קיינער ניט געוואוסט, אויף ניט זיינע גוי'אישע פריינט פונם „הויף".

עס איז נאך היינט פרי צו דערציילן אלע גילגולים, וואס ער איז דורגעגאנגען נאך זיין אנטלויפן. אין א פאר לענדער איז ער אין געוויסע צייטן געווען פאר־בונדן מיט וויכטיקע עניינים און אנגעזעענע מענטשן, און איך וואלט, האב איך מורא, ארויסגערופן א סך צרות, ווען איך וואלט שוין איצט דערציילט וואס ער האט מיר מוסר־סוד געווען. קיין פרעזידענט איז ער ניט געווארן — ניט אין אפריקע און ניט אין ארגענטינע. פעאיקייטן אויף א געוויסן געביט האט ער אין שפעטערדיקע יארן ארויסגעוויזן ניט קיין געוויינלעכע, און אין דער אמעריקאנער שטאט, וואו ער האט יארנלאנג געלעבט פארשטעלט פאר א גוי, מיט א גוי'אישער פרוי (און דוקא ניט נאטאשע), איז ער געווען אנגעזען און געליבט ניט נאר פון דער קליינער רוסישער קאלאניע, נאר אויך פון ברייטערע, ריין־אמעריקאנער קרייזן.

ווען איך האב אים צופעליק באגעגנט גלייך נאך מיין אנקומען קיין אמעריקע, האט ער מיך באשווארן ניט אויסצוגעבן קיינעם ווער ער איז. „סוף־כל־סוף", האט ער צו מיר א זאג געטאן, „בין איך געווארן אויס יאסל. פטור געווארן פונם נאמען, פטור געווארן פונם טאטן. דער אלטער, ווייס איך, איז שוואך און ארעם — שיק איך געלט מיט דער ברייטער האנט, אבער ער ווייסט נאך אלץ ניט וואו איך בין. דאס געלט קריגט ער גאר פון אן אנדער לאנד, ניט פון אמעריקע, און די פערזאן וואס שיקט עס לויט מיין אנווייזונג, וועט מיך קיינמאל ניט אויסגעבן. נאך וואס זאל ער ווייסן, נאך וואס זאל די גאנצע פאמיליע ווייסן, וואו איך בין?

פאר זיי בין איך דאך יאסל״. ער האט מיך, געדענק איך, לאנג אויסגעפרעגט וועגן דער רוסישער רעוואלוציע און ער האט מיר פריינטלעך אויסגערעדט פארוואס איך בין אנטלאפן פון רוסלאנד. „אבער עס קען זיין״, — האט ער צום סוף א זאג געטאן, „אז אנדערש האסטו ניט געקאנט האנדלען. נישט קיין קלייניקייט: אזויפיל מיליאנען „יאסלס״ האבן זיך צעבונטעוועט... דו ביזט צו צארט דאס צוצוזען און אויסצוהאלטן״...

דער מענטש וואס האט ניט געוואלט הייסן יאסל איז אוועקגעגאנגען פון דער וועלט, ווי מ׳גיט מיר איבער, זאט מיט יארן. ער איז געווען פולקאם געזונט, אן אויסגעצייכנטער אטלעט, געקראגן ערשט ניט לאנג א פרייז פאר רייטן אויף א פערד, געברויזט מיט נייע פלענער. אן אויטאמאביל אומגליק האט אפגעקירצט זיין לעבן, פון וועלכן מיר וועט נאך, האף איך, אמאל אויסקומען צו דערצעלן.

עס איז שווער צו טרעפן, צו וואס און וואוהין זיין גורל וואלט אים נאך דערפירט, ווען ער וואלט אויסגעלעבט אלע זיינע יארן. איינס האט ער אבער אין זיין לעבן דערגרייכט: א גוטע פאר צענדליק יאר האט ער ניט געהערט דעם נאמען יאסל. נאכן טויט האט ער אפילו דערגרייכט דאס, וואס ער האט אין זיינע אומ־גליקלעכע אינגלשע יארן אזוי ליידנשאפטלעך געוואלט דערגרייכן — דעם נאמען יוסף־„יויסעיף״, אט אזוי ווי ער האט אמאל געהערט דעם בעל־קורא ארויסרעדן דעם נאמען.

אזוי וועט ער איצט בכל אופן „זיך רופן״ אויף א העלפט פון זיין מצבה...

דער
אומקום
פון
קאלאראש

עטיא טשערקיס־שאץ

קאלאראשער חורבן

די שווערע וואלקנס וועלכע האבן פארטונקלט די אייראפעישע הימלען האבן אויך געווארפן זייער שאטן אויף אונדזער שטילער בעסאראביע. די פאליטישע ווי אויך די אלגעמיינע לאגע איז געווארן א אנגעשטרענגטע און מען האט געווארט — וואס וועט דער מארגן ברענגען.

דערווייל האבן די קוזיסטן, וועלכע זיינען געקומען צו דער מאכט, נאך שווערער געמאכט די לאגע, באזונדערס געדריקט אויף די יידן, אי פיזיש אי עקא־נאמיש. עס זיינען ארויס באפעלן צו קערן די גאסן, טאג־טעגליך רייניקן דעם שניי וועלכער איז, ווי אויך צו להכעיס, דעם ווינטער געפאלן זייער א סך.

מען האט ארויפגעווארפן שווערע שטייערן אויף די סוחרים און בעלי־מלא־כה׳ס. סאלדאטן און סטודענטן האבן געווילדעוועט אויף די באנען. מען האט אפילו געדראט ארויסצוּווארפן יידן פון די וואגאנען. א נסיעה פון קאלאראש קיין קעשענעוו איז געווען פארבונדן מיט סכנת נפשות. איז איינגעפאלן די יידן צו פארן מיטן ערשטן קלאס — דארט האבן די כוליגאנעס נישט געהאט קיין שליטה. אלע שווארץ־מאה׳ניקעס האבן אויסגעפירט זייער ארבעט אן שטערונגען און גערייצט צו שנאה געגן די יידן.

שווער, זייער שווער איז געווען די לאגע פון די יידן. מען האט געלעבט מיט דער האפענונג אויף א בעסערן מארגן. דער ווינטער איז פארביי, די קוזיסטן האבן פארלוירן זייער מאכט, עס איז געקומען א נייע רעגירונג, אבער קיין פארבעסערונג האט מען נישט געזען...

דאך האבן די יידן עפעס דערווארט! (יידן רימען מיט א גוטן חוש־הריח). זיי האבן „דערשמעקט" אז די רוסן גרייטן זיך צו פארנעמען בעסאראביע. דעם 25סטן יוני 1940 האט דער סאוויעטישער ראדיא איבערגעגעבן, אז רומעניע דארף אין משך פון דריי טעג פארלאזן **בעסאראביע, ווי אויך בוקאווינע.**

דעם 28סטן יוני איז דער גאנצער שטח אפגערייניקט געווארן פון די רומענער און די רוסן האבן פארנומען זייער פלאץ. עס איז שווער אויסצומאלן וואס עס האט זיך געטאן אויף די וועגן צו דער אלטער רומענישער גרעניץ.

רומענישע סאלדאטן, רעגירונגס־אנגעשטעלטע ווי אויך ציווילע באפעלקערונג, האבן איילנדיק פארלאזט זייערע ערטער מיטנעמענדיק מיט זיך זייערע פארמעגנס. אלץ האט געשטראמט.

אן איבעררייס זיינען די באנען געגאנגען צו דער גרענעץ. די בעלי־עגלות האבן אויסגענוצט די לאגע און גענומען אסטראנאמישע פרייזן פארן איבערפירן די זאכן צו דער באן־סטאנציע. די רומענער האבן פארלאזט בעסאראביע אנגעזאפט מיט שנאה צו דער יידישער באפעלקערונג — כאילו די יידן זאלן זיין די שולדיקע אין אלעס!

א סך בעסאראבער יידן, וועלכע האבן געוווינט אין אלט־רומעניע, האבן זיך

אומגעקערס קיין בעסאראביע מיט דער האפנונג אויף א בעסערן לעבן. אייניקע פון די האבן געפונען זייער טויט, אויף די וועגן, דורך די רומענער.

שבת, דעם 28סטן יוני. די רומענער האבן שוין פארלאזט און די רוסן דארפן אנקומען. אונדזער שטעטל „יום־טוב׳ס״. די גאסן זיינען פול, די איינוווינער זיינען ארויס מיט בלומען אין די הענט, מקבל־פנים זיין די געסט. די שמחה איז געווען גרויס נישט נאר פון ארבעטנדן־קלאס, אויך פארן מיטל־קלאס און אפילו פאר די רייכע. מיר לעבן ווייטער אין בעסאראביע און וועלן בויען א ניי לעבן פון פרייע מענטשן!

די פרייד האט אבער לאנג נישט געדויערט. די סאוויעטן, זייער באציונג צום רייכן קלאס און צו די ציוניסטן איז באוווסט. זיי האבן גלייך מיט דער הילף פון דער לינקער טייל באפעלקערונג אנגעהויבן דורכפירן רייניקונגען, קאנפיסקירן די הייזער, די סחורות פון די קראמען, און ארעסטירן פארשידענע איינוווינער.

ויהי היום, אין א פרייטיק ביינאכט, די יידן פון שטעטל זיינען געשלאפן זייער רויק שבת׳דיקן שלאף און מיט אַ מאל האט מען דערהערט קלאפן אין טיר.

דערשראקענע האבן זיי געעפנט די טיר און פאר זיי זיינען געשטאנען מיליציא־נערן, באוואפנטע, מיט א שטרענגן באפעל: זיך גיך אנטאן און מיט זיך מיטנעמען אייניקע ווארעמע קליידער.

ביים וואקזאל האבן שוין אויף זיי געווארט וואגאנען און מען האט זיי אוועקגעפירט קיין סיביר, פון וואנען א טייל פון זיי האבן זיך שוין מער נישט צוריקגעקערט.

מיר האבן זיך צוגעקוקט צו דעם שווערן פאל און זיך נישט געקענט פארשטעלן אז עס דערנענטערן זיך גאר אנדערע טראגישע צושטאנדן, און אז מיר זאלן דארפן פארלאזן אונדזערע היימען, אונדזער שטעטל און לויפן „קוים מיט דער נשמה אין דער האנט...״

דעם 22סטן יוני 1941 האבן אויפגעהילכט די ערשטע „דונערן״ איבער אונדזער שטעטל. דאס איז געווען דער פרימארגן ווען דייטשלאנד האט פלוצעם אטאקירט רוסלאנד, נישט דערקלערנדיק אפיציעל קיין מלחמה־צושטאנד.

דערשראקענע, זיינען די איינוווינער ארויס פון די הייזער, נישט וויסנדיק וווהין צו לויפן און ווו זיך צו באהאלטן. אייניקע באמבע־שפליטערס האבן גע־שעדיקט אונדזער הויז. מיט א נס האט אונדז גארנישט פאסירט. מיר האבן מצליח געווען ארויסצוגיין אויף דער גאס, און דערזען דעם וואקזאל איינגעהילט אין א געדיכטן רויך.

מענטשן זיינען געלאפן זוכנדיק אן ארט ווו זיך צו באהאלטן. עס זיינען געפאלן די ערשטע קרבנות: **מאטי ליטוואק** און איינע פון די **שוועסטער פעק** וועלכע האט זיך געפונען אין גאס גייענדיק צו דער ארבעט, נישט וויסנדיק אז דאס איז איר לעצטער וועג.

די בהלה אין יענע טעג איז נישט צו שילדערן. מענטשן, נישט האבנדיק קיין

מקלטים זיינען געלאפן אין די קעלערס. נישט ביי יעדן, אבער, איז געווען א קעלער ווו מיזאל זיך קענען אויסבאהאלטן.

די באמבארדירונגען האבן זיך איבערגעחז׳רט, אמת נישט אפט, אבער פאר א שטעטל ווי קאלאראש איז דאס געווען גענוג... דער דריטער קרבן איז געווען חיים חיריק׳ס זון, וועלכער האט געוווינט אויף דער וואקזאלנער גאס ביי דעם בריק.

דאס לעבן אין שטעטל איז כמעט אין גאנצן פאראליזירט געווארן. די קלייטן זיינען געווען געשלאסן און די באוועגונג אין גאס איז אינגאנצן אפגעשטעלט געווארן. מ׳איז געזעסן אין שטוב אדער אין קעלער, צוגרייטנדיק די נויטיקסטע לעבנס־מיטלען. די פענצטער האט מען פארקלעפט מיט פאפיר. דאס פארהיט, האט מען געזאגט, זיי זאלן נישט פלאצן ביי דער באמבארדיראווקע.

די מענטשן זיינען געווען ווי פארטומלט, זיי האבן נישט געקענט באגרייפן מיט זייער שכל וווהין אזא לאגע קען זיי ברענגען. אייניקע האבן פארלאזט דאס שטעטל. זיי זענען אריבערגעפארן אין קעשענעוו, מיינענדיק אז אין די גרויסע שטעט איז מען זיכערער.

אין דער צייט פון אן אנגריף זיינען מיר געלאפן זיך באהאלטן ביי קארגער׳ן אין קעלער, מיטשלעפנדיק מיט זיך ווארעמע קאלדרעס כדי זיך צו באשיצן פון קעלט. באזונדערס האבן געליטן די קינדער; ליגנדיק אין קעלער האט זיך אונדז געדאכט, אז מיר וועלן פון דארט קיינמאל נישט ארויס.

ס׳זיינען געווען קראנקע און אלטע וועלכע זיינען געבליבן אין די הייזער, „בעטנדיק ביי גאט ער זאל זיי אויסהיטן". די יונגע האט מען מאביליזירט, דער פראנט האט זיך דערנענטערט. די עראפלאנען פליען דורך, באמבארדירן, ווארפן פלי־בלעטלעך, וועלכע זאגן אן אז אינגיכן קומען די געסט, די אלטע בעלי־בתים — די רומענער.

אונדזער איינציקער געדאנק איז געווען ווי אזוי בלייבט מען לעבן? ווי אזוי באהאלט מען זיך אויס פון שונא? ווו איז דער ארט ווו מען קען לעבן רויק?

יידן האבן אנגעהויבן לויפן אין די דערפער. קאלאראשער יידן האבן געהאט א סך באקאנטע גויים. צום גרויסן באדויערן האבן זיי געלעבט אין טעות. די גוישע „פריינט" זיינען געווען די ערשטע צו הרג׳ענען און ראבירן, נאך איידער די דייטשן זיינען אריינגעקומען...

ווער האט זיך געקענט פארשטעלן, אפילו אין חלום, אז די דייטשן וועלן טאן דאס וואס זיי האבן געטאן? פיל מענטשן האבן געמיינט אז די מלחמה וועט זיך גיך ענדיקן און יעדער וועט זיך אומקערן אין זיין היים, צו זיין טאגטעגלעכן לעבן.

אבער לײדער האבן זיי געהאט א ביטערן טעות.

די ערשטע האבן זיך עוואקואירט די רעגירונג־אנשטאלטן מיט זייערע סאוויע־טישע אנגעשטעלטע. זיי האבן זיך עוואקואירט ווען די אייזנבאן איז נאך געגאנגען. עס האט זיך עוואקוירט דער שפיטאל מיטן פערסאנאל מיט דעם ד"ר פאמעראנץ בראש. ווי „פאראנטווארטליכע ארבעטער" זיינען מיר געבליבן אויף די ערטער.

דאס אלץ איז געווען ביז דעם 6טן יולי. נאך דעם איז די באן־ליניע איבער־

גריסן געווארן. דער שונא איז געשטאנען ממש אונטער די פלייצעס. א קליינער טייל האט זיך איינגעגעבן צו באקומען וואגנס און האבן נאך געהאט די מעגליכקייט מיט זיך מיטצונעמען אייניקע שטוב־זאכן. די מערהייט זיינען אוועק צו פוס מיטן רוק־זאק אויף דער פלייצע און „מיט דער נשמה אין די הענט“.

מיין משפחה און אנדערע זיינען געווען צווישן די פוס־גייער. דער וועג קיין **רעשולע** האט זיך געצויגן מיט פיל פוס־גייער.

פאר מיינע אויגן זע איך דאס באלד ווי **יוסף בערקאוויטש** מיט זיין משפחה, די משפחה **וואלעוויקעס** און אנדערע, האבן געשפאנט נאך זייערע פערד און וואגן.

איך קען נישט אויסרעכענען אלע, אבער יעדער איינציקער לעבט אין מיין זכרון! די אלע וועלכע זיינען אפגעשטאנען אין גאנג האבן זיך פארלוירן און זיך אפגעטיילט פון זייערע משפחות.

אנדערע זיינען פארויס געלאפן כדי וואס גיכער צוצוקומען צום דניעסטער, מיט דער האפענונג אז דארט וועלן זיי געפינען הילף אויף ווייטער צו לויפן.

אזוי האט זיך געצויגן „דער מענטשן־קאראוואן צום דניעסטער“. אויסגעמא־טערטע, הונגעריקע און דורשטיקע — ווייל שווער אין שוין געווען צו באקומען עסן אפילו פאר געלט!

מיר און נאך אנדערע האבן זיך אפגעהאלטן אויף א פאר טעג אין דארף **וולאשנע**, אויפן וועג קיין אוריעוו, ביי פריינט. אין אזעלכע טעג זיינען די וועגן געווען סכנות׳דיק, די גויים האבן אויסגענוצט די געלעגנהייט צו הרג׳ענען און ראבעווען. שווער איז געווען צו באשליסן איבערנעכטיקן ערגעץ ווו ביי א גוי.

אנקומענדיק קיין אוריעוו האבן מיר דארט געטראפן א גרויסן חורבן. די שטאט איז געווען באמבארדירט, די בריק רוינירט, די הייזער פארלאזטע, כאטש גיי און נעם וואס דיר איז נויטיק! אבער וואס קען מען נעמען אז דיינס איז דיר שווער צו טראגן!

אויפן וועג האבן מיר זיך באגעגנט מיטן ציין־דאקטאר פארקאנסקי און זיין פרוי. מיר האבן זיך מיט זיי דערפרייט, זיי זענען געגאנגען קיין **דובאסאר** צו זייערע פריינט. ווער ווייסט וואס פאר א גורל עס האט זיי דארט דערווארט.

אט אזוי זיינען מיר געגאנגען הונדערטער, טויזנטער קילאמעטער מיט איבער־מענטשליכן כוח, ביז מיר זיינען צוגעקומען צום טייך דניעסטער. שווערער איז געווען דער גורל פון די וועלכע האבן זיך פארהאלטן אין די וועגן זייענדיק אויס־געמאטערט. א סך פון זיי זיינען אריינגעפאלן צו די דייטשן.

די שוואכע און אלטע איינוווינער, וועלכע זיינען פארבליבן אין קאלאראש — זייער גורל איז געווען אן אכזריות׳דיקער. עס האט אויך געטראפן, אז אפגייענדיק צוואנציק, דרייסיק קילאמעטער, זעענדיק וואס ס׳טוט זיך אויף די וועגן האבן זיי באשלאסן זיך אומצוקערן אהיים. צווישן אזעלכע איז געווען אונדזער פריינט **מ. יאסקי**, זיין פרוי און צווי טעכטער.

מיר אבער, האבן באשלאסן צו גיין ווייטער פארויס, די גאנצע צייט פארויס...

דעם ד״ר קריימער מיט זיין גאנצער משפחה און זיין מוטער **גאלדע, ד״ר אווערבוך** מיט זיין פרוי האבן מיר באגעגנט אין דארף **ציבריקע**. אויך זיי האבן

זיך אומגעקערט. גאלדע האט געזאגט: „ווּ וועלן מיר גיין מיט א קליין קינד? די לייז וועלן אונדז אויפעסן (פון דער מכה האבן מיר א סך געליטן). זיי האבן זיך אומגעקערט און, ווי אונדז איז נאך דעם באוווּסט געוואָרן, האבן זיי די גוֹיים פון דאָרף נישקאני אויסגעהרג׳עט. די בעסאראבישע ערד איז אנגעזאפּט מיט פיל יידיש בלוט.

ביי די ברעגעס פון דניעסטער האבן טויזנטער מענטשן געוואַרט מען זאל זיי אריבערפירן מיט שיפלעך, ווייל די בריק איז שוין געווען צעשטערט.

צום ערשטן האט מען אריבערגעפירט די סאוויעטישע סאלדאטן, נאך דעם די אונגענער, ווי „מיוחסים״ — די ערשטע געשעדיגטע און געליטענע, און נאך זיי די איבעריקע. מ׳האט געמוזט וואַרטן ווייל די שיפלעך זיינען באמבארדירט געוואָרן. פאר אונדזערע אויגן איז א שיפל דערטרונקען געוואָרן צוזאמען מיט די מענטשן. א הארץ־רייסנדער געוויין האט אויסגעבראכן פון הונדערטער מענשטן וועלכע האבן זיך געפונען אויפן ברעג, פריינט פון די דערטרונקענע.

און אט אין דעם תהו־ובהו — א פרי־צייטיקער געבורט. **חיה מענדעליאוו**, **גניעזדאק׳ט שנור**, האט מפיל געווען.

פיל זיינען פארלוירן געגאנגען: **ברוך מאלדאוואר** מיט דער משפחה האבן זיך געלאָזט אריבערגיין צו זייערע פריינט קיין **גארבאוועץ**, אבער איך ווייס נישט ווי אזוי זיי זיינען אריינגעפאלן קיין קעשענעוו אין געטא, צוזאמען מיט זייערע פריינט י. **ווינאקור**.

אין קאלאראש, אויף דער וואקזאלנער גאס, האט געוווינט א שוחט. מען האט אים גערופן „**דער רויטער שוחט**״. גייענדיק אויפן וועג קיין קעשענעוו האבן אים, ביי דער סטאנציע **סטראשען**, געכאפּט כוליגאנעס, אים געשלאגן און לעבעדיקערהייט אריינגעוואָרפן, מיטן קאפּ אראפּ, אין ברונעם.

איך בין נישט בכוח צו דערציילן וועגן אלץ, שווער איז צו געדענקען, אבער נאך שווערער צו פארגעסן!!!

זייער פיל האבן מיר געזען און דורכגעמאכט אין אונדזער וואנדער־וועג, אבער איין זאך וואס איך קען באזונדערס נישט פארגעסן וויל איך דערציילן:

מיר זיינען ארויס פון קאלאראש צו פוס און מיט אונדז איז מיטגעגאנגען וואיקע די **מאדיסטקע**, מיטפירנדיק מיט זיך איר אלטע, קראנקע מוטער אויף א „טאטשקע״. מיט וועלכע כוחות זי האט דאס געטאן איז שווער צו פארשטיין. מיר זיינען געגאנגען צוזאמען ביז מיר האבן זיך צעשיידט. אויב זי לעבט ערגעץ ווּ — זאל זי געבענטשט זיין.

פיל יארן זיינען פון דעמאלסט פארביי אבער ווי לעבעדיק עס גייט אלץ דורך פאר מיינע אויגן, ווי אין א קאליידאסקאפּ. איצט ווען דו קוקסט אויף צוריק און דו אנאליזירסט אלץ, איז דיר שווער צו גלויבן, ווי האט זיך גענומען דער פיזישער כוח ביי מענטשן, דאס אלץ איבערצוטראגן און בלייבן לעבן?

מיינע שילדערונגען זיינען נישט לויט דער ארדענונג פון די געשעענישן — דאך איז זייער אינהאלט נישט געענדערט. איך האב געוואָלט דערציילן ווי אזוי עס

איז אונטערגעגאנגען און פארשוווּנדן אונדזער שטעטל און פאראייביקן אט דעם קליינעם פונקט.

איך האב דארט איבערגעלאזט א טייל פון מיין הארצן. דארט זיינען אומ־געקומען, גלייך מיט אנדערע אויך מיינע נאענסטע — **מיין באבע און זיידע.**

פרומא קאגאן־גערמאן

אין די גורל'דיקע טעג

דאס טאג־טעגליכע רויקע לעבן פון אונדזער שטעטל איז געשטערט געווארן אין יאר 1939, ווען די אלגעמיינע מאביליזאציע איז דורכגעפירט געווארן אין רומעניע און א גרויסער טייל פון רומענישן מיליטער האט זיך קאנצענטרירט אין קאלאראש און אין דער סביבה. עס האט זיך געפילט די סכנה פון א מלחמה־אויסברוך.

אין יענער צייט האבן זיך פארשפרייט קלאנגען אז די סאוויעטן גרייטן זיך צו פארנעמען בעסאראביע און יעדער ייד האט שוין געווארט אויף דער ישועה. ווער מיט דער האפענונג אז די עקאנאמישע לאגע וועט זיך פארבעסערן און ווער מיט דער מיינונג אז דורך זיי וועט בעסאראביע געראטעוועט ווערן פון די נאצישע חיה'שע נעגל.

מורא'דיקע און שרעקליכע טעג זיינען געווען די טעג פונעם אפטרעטן פון די רומענער. נישט ווייניק צרות האבן זיי פארשאפט די יידישער איינוואוינער. מיר זיינען געזעסן פארשלאסן אין די הייזער מורא האבנדיק ארויסצוגיין אין גאס. באזונדערס האבן געליטן די קרעמער און די שענקער.

צום גליק זיינען קיין מענטשליכע קרבנות נישט געווען. אסך בוקאווינער יידן, מאביליזירטע אין דער רומענישער ארמיי, האבן אויסגענוצט דעם מאמענט פון דעם בהלה'דיקן אפטרעט פון די רומענער, און זיך אויסבאהאלטן ביי די יידן. די קאלאראשער איינוואוינער האבן זיי אויפגענומען מיט אפענע ארעמס און שפעטער האבן זיי זיך אומגעקערט אהיים צו זייערע משפחות.

אין א צייט ארום, ווען איך האב געוואוינט אין טשערנאוויץ, האב איך זיך מיט אייניקע פון די מענטשן צופעליק באגעגנט. זיי האבן נישט געוווּסט ווי אפצושאצן און מיט וואס אפצודאנקען די קאלאראשער יידן פאר זייער שיינעם הכנסת אורחים. איך האב מיט דעם ממש שטאלצירט.

דער טאג פון באפרייען זיך פון מורא און שרעק איז געקומען. דעם 28סטן יוני 1940 האבן די רומענער פארלאזט בעסאראביע און אין דעם זעלבן טאג זיינען די רוסן אריין. די שמחה איז געווען גרויס. דאס גאנצע שטעטל האט זיך געפרייט.

מיר אלע זיינען הייזעריק געווארן פון שרייען „הורא". די שמחה איז געווען אזוי גרויס און דער עולם אזוי ענטוזיאסטיש, אז פון גרויס ענגשאפט איז געשען א קאטאסטראפע — א יונגער בחור (דער ברודער פון אונדזער חבר

דוד ברושי, פון קבוץ מסדה) איז צוטראטן געווארן אויף טויט אונטער די רעדער פון א טאנק.

א סך רוסישע משפחות, אנגעקומענע פון אוקראינע, האבן זיך באזעצט אין יידישע וווינונגען. די העכערע רעגירונג׳ס אנגעשטעלטע האבן פארנומען די שענערע דירות. (ביי מנדל קאצאף האט מען פארנומען די דירה און ער האט געמוזט איבער־גיין צו אונדז).

גלייך האט זיך דערפילט א מאנגל אין וווינונגען און אין לעבנס־מיטלען פון ערשטן געברויך ווי למשל: קליידונג, שיך, געשיר, א.א.וו. אפילו נאך ברויט האט מען געמוזט שטיין אין דער ריי ביז מען האט באקומען.

אנגעזעענע בעלי־בתים, סוחרים, קרעמער, האבן מיט „גוטן ווילן״ מותר געווען אויף זייערע פארמעגנס און געגאנגען ארבעטן פיזישע ארבעט. דאס איז געווען דער נייער סארט ארבעטער, ווי: **די ברידער שעחיט, מאקע קאפריאנסקי, נחום אורפירער** און נאך אזעלכע.

די ארעמע האבן נישט געהאט קיין נקמה־געפיל צו די פריערדיקע גבירים. פארקערט, יעדער איינער האט מיטגעפילט דעם צווייטן, אים געהאלפן מיט וואס ער האט נאר געקענט. פארשטענדלעך, אז ביי אונדזערע קאלאראשער האבן נישט געפעלט קיין קאמוניסטן, וועלכע זיינען גרייט געווען צו מסר׳ן — אבי צו געפינען חן ביי דער מאכט. אבער אזעלכע זיינען געווען ווייניק.

די יידן האבן זיך אנגעהויבן צוצופאסן צום נייעם קאמוניסטישן רעזשים. עס האבן זיך אבער אנגעהויבן נייע צרות. מען האט אנגעהויבן ארויסצושיקן ציוניסטישע טוער און געוועזענע גבירים פון שטעטל קיין סיביר. דאס האט אנ־געווארפן א מורא אויף די איינוווינער.

באזונדערט שווער האט געווירקט ווען מען האט ארויסגעשיקט **אידל סאצקי**, א בעקער וועלכער האט געשטאמט פון אן ארבעטער משפחה און ער אליין האט שווער געארבעט. האט זיך געשטעלט די פראגע: פאר וואס ?

פונקט צום יאר, ד.ה. דעם 22סטן יוני 1941 האט אויסגעבראכן דער שרעקליכער צוזאמענשטויס און דאס שטעטל איז באמבארדירט געווארן. די ערשטע באמבע איז געפאלן ביים וואקזאל און דער ערשטער קרבן איז געווען **מאטי ליטוואק**. עס דאכט זיך מיר אז ער איז געווען דעם איינציקער פון די **קאלאראשער קרבנות** וואס האט נאך **זוכה געווען צו א מענטשליכער לויה**.

דער טייוול־מארש פון די דייטשן האט אנגעווארפן א גרויסע מורא. ווען די רוסישע רעגירונגס־אנגעשטעלטע האבן אנגעהויבן פארלאזן דאס שטעטל, האבן די יידן זיך אויך אנגעהויבן צוגרייטן אין וועג. ווער עס האט געהאט די מעגליכקייט האט געקויפט אדער געדונגען פערד און וואגן, מיטגענומען וואס מען האט נאר געקענט און אנטלאפן.

אבער די וואס האבן נישט געהאט קיין מיטלען האבן גענומען דאס בינטל אויף די פלייצעס, פארשלאסן די שטוב און זיך געלאזט גיין צו פוס. דער ציל איז געווען אריבער־גיין דעם דניעסטער.

עס זיינען אבער געווען שוואכע, קראנקע, אינוואלידן און אלטע, וועלכע האבן זיך נישט געקענט מאטערן אויף די וועגן און זיינען פארבליבן אין דער היים — איז זייער סוף געווען זייער א ביטערער.

פון די געדענק איך: **יוסף הערש בערקאוויטש** זייענדיק פאראליזירט, **ניסקי** שטערעשעסקע׳ס שוועסטער (זי איז געווען קרום) איר אלטע מוטער, און אויך אזעלכע וועלכע האבן נישט געוואלט פארלאזן זייער היים. באזונדערס וויל איך דערמאנען מיין חבר פון „גורדוניה" **חנוך ראטשטיין** און זיין פרוי **בראווערמאן** און זייער קליין טעכטערל — די גוייִם האבן זיי צעשניטן אויף שטיקער.

דער גורל פון די אנטלאפענע איז אויך נישט געווען קיין לייכטער. זיי האבן א סך געליטן פון די דייטשע באמבארדיראוועקעס און דערצו נאך האט זיי אויסגעמאטערט דער הונגער.

דער וואס האט עס אליין נישט מיטגעמאכט קען זיך נישט פארשטעלן צו וואס הונגער קען ברענגען. מיר האבן צוגעזען שרעקליכע קאנוווּלסיעס פון הונגער־טויט. באזונדערס קען איך נישט פארגעסן דעם פאל פון **לייבל לאזעבניקאוו׳ס פרוי** מיט איר זון (א קרומער) — א הארץ־רייסנדע געשיכטע:

זי איז אנטלאפן פון קאלאראש מיט אירע צוויי קינדער. דער עלטערער, א בחור פון 17—18 יאר, איז געווען געפערליך קראנק. די מוטער האט געמוזט הינטערשטעליק בלייבן אויף די וועגן. דער אומגליקלעכער קאליקע, זעענדיק אז זיי וועלן ארייננפאלן צו די דייטשן, האט זיך געבעטן ביי דער מוטער זי זאל אים איבערלאזן און אליין מיטן קלענערן ברודערל אנטלויפן ווייטער.

אבער, ווי קען א מאמע איבערלאזן א קינד? ער האט זי געטרייסט און געזאגט אז די לעצטע בקשה זיינע אין לעבן, איז: זי זאל ראטעווען זיך און זיין קליין ברודערל דאס לעבן.

מיר זיינען געווען די גליקלעכע וואס מיר האבן זיך דערשלאגן קיין **איז־בעקיסטאן**. מיט אונדז זיינען געווען נאך אייניקע משפחות: מאטעס **גאלפערן, פרויקע געכט, פייוול גישער** א.א.וו.

אונדזער איינציקע בקשה איז געווען איבערלעבן די שרעקליכע צייט און זען די מפלה פון היטלערן. צום גרויסן באדויערן האבן נישט אלע זוכה געווען צו דעם. א סך זיינען אויסגעשטארבן פון הונגער (מיין פאטער איז געשטארבן פון הונגער). א טייל זיינען פארלוירן געגאנגען.

ווען די מלחמה האט זיך געענדיקט האבן מיר געהאט א שטארקן פארלאנג זיך אומצוקערן קיין קאלאראש. אויב נישט דארט צו פארבלייבן וווינען, איז כאטש זען וואס עס איז געווארן פון אונדזער שטעטל.

איך האב נישט מצליח געווען, אבער איך באדויער נישט ווייל נאר די וועלכע האבן נישט געזען דעם קאלאראשער חורבן, זיינען מסוגל אפצוהיטן אין הארצן דעם אנדענק פון פאר־מלחמה׳דיקן קאלאראש ווען זי האט געלעבט און געבליט...

לעבעדיק שטייט מיר דאס שטעטל פאר די אויגן, אנהויבנדיק פון וואקזאל ביז דעם עק, ביים קלויסטער. אירע דריי הויפט גאסן, די קלענערע געסלעך, אירע הייזער, דער ארעמער קווארטאל, אירע פערזענליכקייטן, אירע איינוווינער מיט

זייערע ביי־נעמען, זייערע מעלות און זייערע חסרונות. אלץ דערוועקט אין מיר זכרונות פון ליבע און בענקשאפט. די מערהייט פון אונדז האבן דורכגעפירט אין שטעטל א גליקלעך לעבן, אן שווערע זארגן.

א טייל פון אונדז האבן זייערע בעסטע יוגנט־יארן אוועקגעגעבן דער ציו־ניסטישער ארגאניזאציע. צום גרויסן באדויערן זיינען נישט אלע לערער און אנפירער, וועלכע מיר דארפן דאנקבאר זיין, געבליבן לעבן. אונדזער חוב איז צו פאראייביקן זייער אנדענק!

חנה קאצאף־בירענפעלד

פארשאלטן זאלן זיין די נאציס אויף לאנגע דורות!

איך געדענק ווי נעכטן זאל דאס האבן געשען.

פארשידענע נערוון־אנשטרענגונגען האבן באצייכנט די טעג פארן אויסברוך פון דעם דייטש־רוסישן צוזאמענשטויס — די צייט פון רומענישן אפטריט פון בעס־סאראביע, ווען די סאוויעטן האבן נאך נישט באוויזן צו פארנעמען זייער פלאץ.

אין די צווישן־צייט־טעג איז אונדזער שטעטל געבליבן אויף הפקר, אן א בעל־הבית. די גויים האבן דערפילט דעם שעת־הכושר צו פארוואנדלען זייער שנאה צו די יידן אין נקמה־אקטן, אין ראבעווען יידיש פארמעגן.

דער פחד איז געווען גרויס. די יידישע איינוווינער זיינען געזעסן פארשלאסן אין זייערע הייזער, די גאסן זיינען געווען כמעט ליידיק. עס האט זיך געפילט ערב א פאגראם. יעדע מינוט איז געווען א סכנה אז דער רציחה׳שער פייער פון די כוליגאנעס זאל זיך צעפלאקערן. די איינציקע האפענונג איז געווען: וואס גיכער זאל די רויטע ארמיי אריינקומען! און די האפענונג האט אונדז נישט אפגענארט!

שבת פאר נאכט, דעם 28סטן יוני זיינען די גאסן „פארטויבט" געווארן פון רוסישע טאנקען און מאשינען פול מיט מיליטער. דריי טעג האט דאס שטעטל געפייערט. א ניי קאפיטל האט זיך אנגעהויבן. פארשטייט זיך אז די רייכע זיינען נישט געווען צופרידן פון דעם נייעם רעזשים אבער מיר, מענטשן פון מיטל־קלאס און ארבעטער שיכטן, ווי אויך אנדערע, האבן געהאפט אויף אן אויסגעבעסערטן לעבן.

איך דערמאן זיך אין א פאל וועלכער איז געווען כאראקטעריסטיש פאר יענער צייט: מיין ברודער דודיק ז"ל האט זיך פארנומען מיט געבן עקסטערנע לעקציעס. ביי די רומענער האבן יידן נישט געקענט ארבעטן אלס לערער אין די שולן. מיטן ענדערן פונעם רעזשים איז דאס בכלל נישט געווען קיין פראגע. ער האט זיך גלייך איינגעארדנעט אלס לערער נישט ווייט פון קאלאראש און איז געווען גליקלעך.

אין יענער צייט האט ער חתונה געהאט מיט **לאה סאדיגארסקי** (זי איז

אומגעקומען אין קעשענעווער געטא). יעדער איינצלהייט געדענק איך. איך בין געשטאנען און געפרעסט מיינס א קלייד און זיך געגרייט צו דער חתונה פון **שייקע שיינקער מיט מאניע קאגאן.** דודיק איז אריינגעקומען און גלייך ווי ער זאל וועלן מיר משתף זיין אין זיין גליקלעכער לאגע, האט ער זיך צו מיר אנגערופן: נו, חנה׳לע, וואס פעלט אונדז? אלץ איז צופרידנשטעלנד! איך ארבעט, דו ארבעטסט, מיר דארפן זיך פילן גליקלעך. און ווירקליך איז דאס געווען אזוי.

די נייע געשאפענע לאגע האט אבער לאנג נישט געדויערט. אין דעם פרימארגן פון זונטיק דעם 22סטן יוני 1941 האט זיך איבער אונדזער שטעטל באוויזן א דייטשער באמבארדירער און באמבארדירט דאס שטעטל.

עס האבן זיך אנגעהויבן די שוידערליכע מלחמה־טעג; מען דארף אנטלויפן, עס איז אבער נישט אזוי גרינג צו באשליסן... עס זיינען געווען פיל שוועריקייטן. באזונדערס שווער איז געווען פאר עלטערע מענטשן און שוואכע, וועלכע האבן נישט געהאט די פיזישע מעגליכקייטן צו אנטלויפן.

דער ביטערער גורל האט זיי געטראפן, זיי זענען אלע אויסגעהרג׳עט געווארן.

איך, מיין מוטער, מיינע שוועסטער, לאה סאדיגארסקי מיט איר מוטער, האבן פארלאזט אונדזער הויז, עס פארשלאסן... מיטנעמענדיק מיט זיך די שליסלען, מיטן געדאנק און האפענונג זיך אומצוקערן צוריק.

וווּהין לויפט מען? פארשטענדלעך צום דניעסטער.

נאך פיל וואנדערונגען און שרעק פאר רוצחים אויף די וועגן, זיינען מיר אנגעקומען צום דניעסטער.

דא זיינען מיר געשטאנען פאר א ביטערער איבעראשונג: לאה סאדיגארסקי׳ס מוטער, זייענדיק אלט און שוואך, האט באשלאסן זיך אומצוקערן א היים, קיין קעשענעוו, טראכטנדיק אז מיט געלט וועט זי זיך קענען ראטעווען, זיך אויסקויפן ביי די רוצחים... וויפל מיר האבן זי געבעטן זי זאל בלייבן מיט אונדז, האט גארנישט געהאלפן. זי האט זיך אומגעקערט און מיט איר אויך לאה.

ווען דודיק האט זיך פון דעם דערוווּסט איז ער געלאפן קיין קעשענעוו. וועלכע איז דאן שוין געווען אין פלאמען, און ווען זיי האבן געוואלט צוריקלויפן, איז שוין געווען אוממעגליך. זייער גורל איז געווען ווי דער גורל פון אלע וועלכע זיינען פארבליבן אין קעשענעוו.

מען האט פאר זיי געשאפן א געטא און דערנאך אלע אויסגעהרג׳עט. לאה האט נאך אין געטא געבוירן א קינד.

דער לערער און דירעקטאר פון דער פאלקס־שולע אין קאלאראש, **קריסטי,** אין געווען דער אנפירער פון קעשענעווער געטא. א דאנק זיין ליבעראלער אויפפירונג איז די לאגע אין געטא געווען א ביסל גרינגער, אבער דאס האט לאנג נישט געדויערט ווייל די דייטשן האבן אים אראפגענומען פון דעם אמט. אין לויף פון די טעג האט מען אלע יידן ארויסגעפירט אויסער דער שטאט, זיי געשטעלט אויסגראבן מיט אייגענע הענט זייערע קברים. מען האט מיר דערציילט דעם שוידערליכן פאקט, ווי מיין דודיק איז „געקראכן אויף אלע פיר" צו זיין קבר, נישט האבנדיק קיין טראפן כוח.

איך וויל דא דערמאנען א פאקט פון זעלבסט־מארד וואס איז באגאנגען מיין קוזינע ד״ר גיפייסמאן, וועלכע האט געארבעט אין קעשענעווער שפיטאל. אין א געוויסן טאג האט מען זי גערופן אין דער „געסטאפא״ און צו איר אזוי געזאגט: „אויב זי וויל לעבן בלייבן זאל זי מסכים זיין אפעריערן יידישע קינדער־קערפערלעך אויף דורכצופירן איבער זיי געוויסע עקספערימענטן״.

זי האט געוווסט וואס פאר א ביטערער גורל איר דערוואַרט פאר איר אפזאג, דאך איז איר ענטפער געווען א נעגאטיווער. וויסנדיק אז דער טאג פון איר סוף, צוזאמען מיט איר מוטער און ברודער (זיי האבן צוזאמען געוווינט) איז נישט ווייט, האט זי ארויסגעוויזן אן איבערמענטשליכע גבורה: פארסמ׳ט די מוטער מיט איר ברודער און אליין באגאנגען זעלבסטמארד דערשיסנדיק זיך.

פיל אפשאצונגען און פארשידענע לידער האט מען געזונגען פאר דעם כבוד פון דער „יידישער מאמע״ — אירע סענטימענטן, איר באציונג, איר איבערגעבנקייט צו אירע קינדער, אין צייטן פון רו און שלום. מ׳דארף אבער זיין געבענטשט מיט א סך מער טאלענט אויסצומאלן די שטריכן, דעם געשטאלט, פון דער „יידישער מאמע״, אין די יארן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען בלוט און אומקום האט געהערשט איבער אלץ.

טייערע מאמע, געבענטשט זאל זיין דיין אנדענק! א דאנק דיר זיינען מיר געבליבן לעבן, איך מיט מיין משפחה, א דאנק דיין אויסדויער־קראפט און כוח צוליידן. דו האסט אונדז אין אונדזערע פילע וואנדערונגען געשטארקט און גע־טרייסט. מיר זיינען געגאנגען אין הונגער און נויט, אבער מיר זיינען נישט געפאלן ווייל דו ביסט געווען אונדזער אנשפאר.

דיין סוף, טייערע מאמע, איז געווען זייער שרעקליך. די לעצטע נאכט דיינע, ווען דו האסט זיך געראנגלט צווישן לעבן און טויט, האבן מיר אפילו קיין ליכט נישט געהאט אנצוצינדן. מיר האבן געווארט אויף דער ליכט פון טאג, אבער דיין ליכט איז שוין אויסגעלאשן געווען...

לוי יצחק רוכווארגער

נישט פארגעסן!

אין יאר 1936 בין איך אויפגענומען געווארן פאר א שוחט אין קאלאראש. פון דעמאלסט איז דאס שטעטל מיין צווייטע געבורטס־שטאט.

איך האב זי ליב געהאט; זי שטייט מיר פאר די אויגן ביז היינט צו טאג. אירע רויִקע איינוווינער, אירע געזעלשאפטליכע טוער וועלכע האבן געזארגט פארן טובת הכלל, האבן געגרינדעט פארשידענע אנשטאלטן וועלכע האבן גערימט מיט זייערע סאציאלער הילף, ווי למשל: „עזרת חולים״, „שפאר און ליי־קאסע״, „גמילות חסדים״, אויך לערן־אנשטאלטן ווי די „תלמוד־תורה״ א.א.וו.

די ציוניסטישע באוועגונג האט פארנומען די חשוב׳סטע פאזיציע אין געזעל־שאפטליכן געביט פון שטעטל, אנהויבנדיק פון דער „ארבעטנדער פארטיי דורך די „ציונים כלליים״ און „מזרחי״. אין דער שפיץ זיינען געשטאנען די חשובע פער־זענליכקייטן ווי: **הרב בערע זעווין, גבריאל כהן, יעקב גלוזמאן, יוסף קראסנאשעוסקי, גרשון באשערלונג, יואל בראנשטיין, א.א.וו.**

איך וויל אונטערשטרייכן אז אין דער „תלמוד־תורה״ האבן נישט נאר ארעמע קינדער געלערנט. אין דעם לערן־אנשטאלט האבן די קינדער באקומען א יידישע ווי אויך אן אלגעמיינע דערציונג. די ארעמע קינדער האבן אויך באקומען עסן און הלבשה, פאר וועלכער דער קאמיטעט האט געזארגט.

באזונדערס דארף מען באצייכענען דעם חשוב׳ן „פרויען־קאמיטעט״, וועלכער האט נישט געקארגט מיט צייט און מי פאר די ארעמע קינדער.

עס האבן אויך נישט געפעלט רעליגיעזע געזעלשאפטן ווי למשל: „חברה משניות״, „חברה ש״ס״, געגרינדעט דורך דעם דיין פונעם שטעטל — **ר׳ שמואל סטאליאר** און די שוחטים **ר׳ ברוך שוחט, ר׳ חיים וויינער, ר׳ חיים בייגעלמאן** און **לוי יצחק ראכווארגער.**

באזונדערס געדענק איך די „חברת עונג שבת״. אלע שבת פלעגן זיך צונויפקומען אין דער קאמיסיאנירסקי שול, יידן עלטערע און יונגע, יידן בני תורה און פשוטע יידן, און פאר זי האבן געלערנט: דער דיין און דער שרייבער פון די שורות, מדרש און תורה פון דער וואך. די וויכטיקסטע נייעס פון דער וואך פלעגט איבערגעבן **יעקב גלאזמאן.**

אזוי האבן געלעבט און געשאפן קאלאראשער יידן, ביז דעם 28סטן יוני 1940, שבת פ׳ קרח, ווען בעסאראביע איז באפרייט געווארן פון דער רומענישער מלוכה. א גדולה און א שמחה. דער עולם, סיי פון שטעטל סיי פון דארף זיינען געוועז הייזעריק פון שרייען „הורא״, באגעגענענדיק די רוסישע טאנקען מיט זייערע זעלנער, והעיר צהלה ושמחה, אבער...

אבער לאנג האט די שמחה נישט געדויערט. אויפן צווייטן טאג זיינען אלע אנשטאלטן, אן אויסנאם, מיט זייערע טעטיקייטן „פאראליזירט״ געווארן. אנגע־זעענע כלל־טוער, חשובע יידישע פערזענליכקייטן, מיט **גבריאל כהן** אין דער שפיץ, זיינען פארשיקט געווארן אין ווייטן סיביר.

— — — יאר 1941, 22סטער יוני. דאס שטעטל שלאפט נאך זיין פרימארגן שלאף, די זון האט נאך נישט באוויזן אירע שטראלן אויפן האריזאנט, די פויגלען האבן נאך נישט פארענדיקט זייערע מארגן־לידער און פלוצלונג האט מען דערהערט א באמבע פאלן נאענט צום וואקזאל. עס איז געווארן א גרויסע בהלה. דאס שטעטל האט זיך געשטעלט אויף די פיס, פון גרויס ביז קליין. מען האט נישט געוווסט וווּ צו לויפן און וואס צו טאן. **עס האט זיך אנגעהויבן דער חורבן פון שטעטל.**

אזוי האבן מיר געלעבט צוויי וואכן אין שרעק און מיר פלעגן זאגן: „בבקר — מי יתן ערב ובערב — מי יתן בקר״.

ביז דער פינצטערער טאג, דער 7טער יולי, איז געקומען און מיר האבן אונדזער

באליבט שטעטל געמוזט פארלאזן. יונג און אלט, נאקעט און בארוועס, זיינען מיר אנטלאפן קוים מיטן לעבן. דער שונא איז שוין געווען נאענט, די אייזנבאנען אויפגעריסן. די ארטיקע מאלדאוואנער האבן זיך געפרייט מיט אונדזער אומגליק. זיי האבן דערלעבט דעם טאג וועו זיי האבן געקענט ראבעווען דאס יידישע פארהארעוועטע פארמעגן.

אין נאענטן דארף **רעשולע**, וואס איז נאך פון קוזא׳ס צייט באקאנט געווען מיט זיינע אנטיסעמיטישע איינוווינער, האבן מיר זיך אפגערוט. זיי, די גויים, האבן אונדז אויפגענומען מיט חוזק און שפאט. צו די עראפלאנען וועלכע זיינען געפלויגן איבער דעם דארף, האבן זיי געשיקט „לופט־קושן" און זיך געפרייט, געטאנצט, צו באגעגענען דעם שונא וועלכער דארף באלד אנקומען.

צו אונדזער מזל האבן איינציקע פון אונדז באלד פארלאזט דאס דארף און ווייטער געוואנדערט. אבער די וועלכע זיינען פארבליבן איבער נאכט, האבן די דארטיקע גויים אויסגעהרג׳עט.

ד"ר אווערבוך און אנדערע זיינען אומגעקומען אין דארף **פאולעשט**. **יעקב און צאליק גלאזמאן** און נאך אייניקע זיינען אנטלאפן קיין קעשענעוו און זיינען דארט אומגעקומען.

זונטיק דעם 14טן יולי האבן מיר זיך מיט סכנת־נפשות דערשלעפט, די גאנצע מחנה פוס־גייער, צום דניעסטער. אונדזער ציל איז געווען וואס גיכער אריבערגיין אויף דער צווייטער זייט. די בריק איז שוין געווען אויפגעריסן. מיר האבן געמוזטווארטן אין נאענטן וואלד, ביים דארף **וואלי לא וואדע**.

אין שאטן פון די בוימער זיינען מיר געווען א ביסל באשיצט פון שונא׳ס עראפלאנען. פלוצלונג, נישט וויסנדיק פון וואנען האט זיך דערטראגן א ידיעה, אז דער שונא האט אפגעטראטן (פארשטענדליך איז דאס געווען נישט ריכטיק) און מען קען זיך אומקערן אהיים. א גדולה, א שמחה.

א טייל פון אונדז קאלאראשער, טעלענעשטער, בראגישער, אוריווער, אויס־געמאטערטע פון לאנג וואנדערן האבן זיך אומגעקערט אהיים, מיינענדיק אז זייערע היימישע גויים וועלן זיי אויפנעמען און זיי שיצן. אבער צום גרויסן באדויערן האבן זיי די היימישע מאלדאוואנער נישט באגעגנט „מיט ברויט און זאלץ" נאר מיט אייזנס און העק. אלע ביז איינעם אויסגעהרג׳עט.

דאס איז דער סך־הכל פון אונדזערע ברידער פון אונדזער נישט־פארגעסן־ שטעטל קאלאראש, וועלכער איז געבליבן ווי א לעבעדיקע אלמנה אויסגעליידיקט פון יידישע קינדער.

אין יאר 1946 האבן זיך אנגעהויבן איינציקע קאלאראשער יידן אומקערן און געטראפן א חורבן. עס איז נישט געווען צו דערקענען אז דא איז א מאל געווען א יידישער ישוב. נאר איין רוינירטער בנין אויף דער גאנצער חורב׳ער גאס איז געבליבן ווי „איין צאן אין א ליידיק מויל ביי א זקן" — דאס איז געווען דער בנין פון דער קאמיסיאנירסקער שול. חרב איז זי געשטאנען אן טירן און פענצטער ווי אן אבל געטרויערט אויף אירע מתפללים.

דער בנין איז דער איינציקער שטומער עדות, וואס ווייסט צו דערציילן, „אויף

זיין שטום־לשון", פון גרויסן יידישן חורבן און פארשוועכונג פון די אלע בתי־כנסת, ספרי תורה און ספרי קודש.

די שול דערציילט ווי זי האט מיט אירע „פענצטער־לעכער אויגן" געזען דעם חורבן פון די מקומות־קדושים: די „יבנה"־שול, די „ראשקאוואר" שול, די שניידער שול, די „בוהושער" קלויז, דער „בית־מדרש", ברכה׳ס שול׳כעל, ת"ת שול.

זי האט געזען ווי קאלאראשער יידן זיינען ווי שאף געפירט געווארן צו דער שחיטה. זי דערציילט ווי זי האט געהערט די קולות, די יללות פון די קרבנות. דארט נישט ווייט פון דער שטאט געפינט זיך דער ברודער־קבר וועלכער די קרבנות האבן מיט זייערע הענט אליין אויסגעגראבן.

וויינט ברידער, וויינט מיט מיר, באוויינט די שריפה, דעם שרעקליכן חורבן און אומקום...

פארשאלטן זאל זיין אויף אייביק די היטלעריסטישע, דייטשע באנדע.
ימח שמם!
נישט פארגעסן וואס עמלק האט אונדז געטאן!!

סאני קאנדעל

טראגישע טעג

דעם 21סטן יוני 1940 האט די רומענישע ראדיא איבערגעגעבן אז, מיט דער הסכמה פון דייטשלאנד, איטאליע און יאפאן, וועלן די רומענער פארלאזן בע־סאראביע און אין דריי טעג ארום וועלן די סאוויעטן איר פארנעמען, צייטווייליק, ביז דעם נצחון פון דער „אקס"... און דעמאלסט וועט בעסאראביע זיך צוריק אומקערן צו רומעניע נאך מיט א צוגאב פון אוקראאינע ביז אדעס, אריינגערעכנט אויך טראנס־דניעסטער...

די רומענער, וויסנדיק אז זיי דארפן באלד פארלאזן בעסאראביע, האבן ארויסגעוויזן נאך מער שנאה צו די יידן (דער ייד איז דאך שטענדיק דער שעיר לעזאזל) און יעדן ייד האבן זיי געזען ווי א שליח פון מאסקווע...

כדי נישט צו פארשאפן די באציונגען האבן יידן אין די לעצטע טעג פון דער רומענישער עוואקואציע זיך ווייניק געוויזן אין גאס און ווי מעגליך אויסגעמיטן זיך צו באגעגענען מיט די רומענער.

אנטלויפן מיט די רומענער האבן זיי נישט געקענט. ערשטנס: זיינען די רומענער געווען נאציסטן, צווייטנס האבן זיי נישט געהאט די מעגליכקייטן ווייל די רומענישע אנשטאלטן האבן מאביליזירט אלע פערד און וועגן, סיי די שטעטישע און סיי די דארפישע, ארויסצופירן זייערע פארמעגנס. דריטנס: האבן זיך פאר־שפרייט קלאנגען אז די רוסישע טאנקען וועלן דורכרייסן אויך דעם „פרוט" — אזוי ארום זיינען די יידן פארבליבן אויף זייערע ערטער.

שבת בייטאג דעם 28סטן יוני זיינען די רוסישע טאנקען, אנגעפירט פון יונגע טאנקיסטן, אריין אין **קאלאראש**. די יידישע באפעלקערונג איז ארויס זיי מקבל־פנים זיין. מ׳האט זיך ארומגענומען, זיך געקושט; ווער פאר מורא, ווער פאר חניפה, און ווער ס׳האט ערליך געמיינט אז ס׳איז געקומען די גאולה און מ׳איז אויסגעלייזט געווארן פון אנטיסעמיטישן שרעק.

אבער די יום־טובדיקע טעג האבן נישט לאנג געדויערט. גלייך נאך דעם האט מען ארעסטירט די אנפירער פון דער יידישער קהילה, ציוניסטישע טוער ווי: **גבריאל כהן, יוסף קראסנאשעוסקי, לייב לאזעבניקאוו, זכריה ערליכמאן, אברהם קאפ, מאיר צופלעשטער,** אויך דעם גוי **סיקארסקי** און נאך.

מאיר צופלעשטער, לייב לאזעבניקאוו און זכריה ערליכמאן זיינען אומגעקומען אין דער קעשענעווער טורמע, בשעת דער ערד־ציטערניש אין בעסאראביע און מאלדאוויע אין אויגוסט 1940.

קורץ נאכן אריינקומען פון די סאוויעטן האט זיך דערפילט א מאנגל אין סחורה. די מאכט האט קאנפיסקירט די סחורות און איבערגעגעבן צו די רעגירונגס־קאפעראטיוון. די קרעמער האבן איילנדיק פארקויפט זייערע פארבאהאלטענע סחורות, מורא האבנדיק מ׳זאל זיי נישט באשולדיקן אין ספעקולאציע.

די בעלי־מלאכה׳ס: שניידער, שוסטער, סטאליער און בעקער האבן זיך אר־גאניזירט אין קאאפעראטיוון. דער ארבעטס־טאג איז געווען א 8 שעה׳יקער, אויפן סאציאליסטישן שטייגער.

ס׳האט זיך אנגעהויבן א מאנגל אין ברויט, באזונדערס ווייס ברויט איז געווארן א יקר־המציאות.

די רייען אויף ברויט ביי די בעקערייען זיינען געווארן גרעסער פון טאג צו טאג. נישט איין מאל זיינען ביי די רייען פארגעקומען סקאנדאלן, ווען די ארעמע האבן געשריגן צו די געוועזענע רייכערע „בורזשויען": ארויס פון „אטשערעד", איר האט גענוג געגעסן ווייס ברויט, איר מעגט שוין „פרעסן" שווארץ, און מיר זאלן עסן א ביסל ווייס ברויט!

דער מיטל־קלאס האט אנגעהויבן זוכן ארבעט. ווער ביי דער באן־סטאנציעביים אנלאדן און אויסלאדן פארשידענע סחורות, און ווער ביי נאך שווערערע פיזישע ארבעט ווי האלץ־העקער, גאסן־רייניקער און אפשר דורך דעם פארדעקן זייער פארגאנגענהייט...

דער מצב האט זיך געצויגן ביז דער באוווסטער נאכט, דעם 13טן יולי 1940, ווען אין גאנץ בעסאראביע איז פארגעקומען די „אטשיסטקע", די רייניקונג. מ׳האט דערפילט די האנט פון נ.ק.וו.ד. אין מיטן נאכט האט מען ארויסגענומען פון די בעטן א חשובן טייל פון דער באפעלקערונג (די מערהייט יידן) גרויסע סוחרים, מיטל־קלאס מענטשן, איינציקע בעלי־מלאכה׳ס, פריצים און אפילו קאמוניסטן.

פארשטייט זיך אז דאס האט געמאכט א שרעקליכן איינדרוק. יעדער איינער איז ארומגעגאנגען מיט א שרעק, וואס די נאכט וועט ברענגען, נישט וויסנדיק אויף וועמען דער גורל וועט פאלן. אזוי איז אין שרעק דורכגעגאנגען דאס יאר 1940.

עס איז געקומען דער טראגיש־היסטארישער טאג — דער 22סטער יוני 1941:

די ערשטע „באמבארדיראוועקע" אויף אונדזער שטעטל. די בוקארעשטער ראדיא האט איבערגעגעבן אז אינגיכן וועט מען דער רויטער ארמיי ארויסטרייבן פון בעסאראביע. אלע רעגירונגס אנגעשטעלטע וועלכע האבן זיך געפונען ביי אונדז אין שטעטל האבן גלייך געפאקט זייערע וואליזעס און אנטלאפן.

דאס אנטלויפן מיט זייערע משפחות האט באשטעטיקט אז דאס וואס דער ראדיא האט איבערגעגעבן איז נישט קיין בארימעריי. דעם 23טן האט זיך סטאלין געווענדעט דורך דער ראדיא צום פאלק: „עס שטייט פאר אונדז א שווערע מלחמה. מען דארף וואס גיכער ארויספירן וואס נאר עס לאזט זיך און דאס איבעריקע פארברענען, פארניכטן. פארן שונא זאל בלייבן פוסטע, פארברענטע פלעצער".

דאס אנטלויפן האט זיך אנגעהויבן. דער שונא דערנענטערט זיך צו קאלאראש. די יידן גייען ארום דערשלאגענע, זיי ווייסן נישט וואס צו טאן. דער אינסטינקט האט זיי געזאגט „אנטלויפן" און אזוי איז מען אנטלאפן, ווער מיט פערד און וואגן און די מערהייט צו פוס.

בומע ערליך, זוסיא ערליכ׳ס זון, האט מיר דערציילט אז ווען ער איז ארויס פון קאלאראש צו פוס קיין רעשילע, האט ער געזען ליגן א געקוילעטער אויף דער שוועל פון זיין טיר, ר׳ **משה חיים בראגישער,** וועלכער האט געוווינט אנטקעגן קלויסטער.

די ארטיקע גויים, ווען זיי האבן דערפילט אז די דייטשן זיינען שוין נאענט, האבן באלד אנגעהויבן צו ווילדעווען, ראבעווען און הרג׳ענען און וועמען זיי האבן נאר געכאפט.

זייער פיל יידן זיינען געהרג׳עט געווארן אין בראגישע, א סך אויף די וועגן דורך די אייגענע גויים וועלכע מ׳האט געדונגען איבערצופירן די זאכן. א גרויסע טייל יידן איז אויסגעהרג׳עט געווארן דורך דער דייטשער „באמבארדיראוועקע", פארנדיק מיט דער באן, און זייערע קברים זיינען צעשפרייט ביי דער זייט פון דער באן־ליניע.

אזוי איז די ערד פון בעסאראביע און אוקראינע פארזייט געווארן מיט יידישע קרבנות, און נישט קיין קליינער חלק פון קאלאראשער יידן.

די יידן וועלכע האבן נישט געוואלט אדער נישט געקענט אנטלויפן אין די ווייסע אוקראינישע סטעפעס און האבן געמיינט אז אין קעשענעוו וועלן זיי זיך קענען אויסבאהאלטן אדער זיך ראטעווען דורך די רומענער, אויס רחמנות, האבן געהאט א גרויסן טעות.

ווי נאר די רומענישע סאלדאטן זיינען אריין אין קעשענעוו האבן זיי גלייך פארטריבן די יידן אין געטא און זייער סוף איז געווען ווי דער סוף פון אלע יידן. נאך שווערע וואנדערונגען האבן די קאלאראשער יידן זיך דערשלאגן קיין **סאמאר־קאנד,** אבער די דארטיקע מאכט האט זיי נישט דערלויבט צו בלייבן און מ׳האט זיי צעשיקט אין פארשיידענע ערטער פון **טאשקענטער ראיאן, קיין אופא, סטאלינאבאד,** און אפילו קיין **סיביר.** איך בין געשיקט געווארן ארבעטן אין אן אנשטאלט און אזוי ארום בין איך געבליבן אפגעריסן פון די קאלאראשער.

ווען קיעוו איז געפאלן בין איך צוזאמען מיטן אדוואקאט לינמאן אנטלאפן

קיין סטאלינאבאד, מיט דער כוונה אריבערצוגיין די גרעניץ קיין איראן. אבער עס האט זיך אונדז נישט איינגעגעבן און מיר זיינען צוריק אוועק קיין סאמארקאנד. מיר האבן אנגעהויבן זוכן א דירה ווו זיך איינצוארדענען און אזוי גייענדיק האבן מיר געטראפן אן איזבעק און ער האט אונדז אנגעוויזן אויף א שטוב ווו עס האבן געוווינט פליטים.

ווען איך האב געעפנט די טיר איז מיר געווארן פינצטער אין די אויגן. איך האב דארט געטראפן **יצחק גראבויע׳ס טאכטער** מיטן איידעם, **יצחק קישילוב** מיט זייערע קינדער, וואלגערנדיק זיך אויף דער ערד, געשוואלענע פון הונגער, קוים וואס זיי רעדן, זייערע קערפערס פול מיט ווונדן.

עס האט אויף מיר געמאכט זייער א טיפן, וויטאגדיקן איינדרוק. איך האב זיי געגעבן וואסער צו טרינקען ווייל קיין עסן איז נישט געווען. איך האב געווירקט אויף **דניאל קלינגער** ער זאל די משפחות ארויסהעלפן אויף וויפל עס איז נאר מעגליך.

די קלאנגען וואס זיינען צו אונדז דערגאנגען פון קאלאראשער יידן זיינען געווען שרעקליכע. ווו נאר די רומענער האבן זיך צוריק אומגעקערט קיין בעסא־ראביע, האבן זיי צוריק פארנומען זייערע פריערדיקע רעגירונגס פאסטנס. אויך די קאלאראשער „נאטשאלניקעס" האבן זיך אומגעקערט קיין קאלאראש, פארנומען זייערע פריערדיקע ערטער און זיך אנגעהויבן אפרעכענען מיט די פארבליבענע יידן.

עס האבן זיך צונויפגענומען עטליכע זקנים, צווישן זיי **אורקע יואל־הערש,** אין בית המדרש ארויסגענומען די ספרי־תורה׳ס און געזאגט תהילים. ווי טרויעריק עס איז געווען זייער גורל! די רומענער האבן פארשלאסן דעם בית המדרש און זיי אונטערגעצונדן. זיי זיינען פארברענט געווארן מיט די ספרים אין די הענט.

די דאקטוירים **אווערבוך, וויינשטיין, פאמעראנץ** מיט דער משפחה, אדוואקאט **וויסמאן,** זיינען אנטלאפן קיין **נישקאני,** מיינענדיק אז זיי וועלן זיך דארט קענען אויסבאהאלטן ביי די גוים. די דארטיקע גוים האבן זיי פארטריבן קיין **קיטושקע** און דארט האבן זיי געפונען זייער טויט.

דער ד"ר **קרעמער** (**בוקא קרעמער׳ס** ברודער וועלכער געפינט זיך אין קיבוץ יגור) **ליאווע וואלאוויקעס** מיט דער משפחה, זיין איידעם **נירענבערג** מיט דער משפחה, די **אלטע בראון,** זייער טאכטער **מאסיא** איר מאן **אברהם ראזענבערג** (פון דער משפחה **יצחק ראזענבערג** פון חיפה) און נאך משפחות, זיינען געהרג׳עט געווארן אויפן וועג קיין **אורהיוב.**

די איבערגעבליבענע קאלאראשער אין שטעטל האט מען צונויפגעקומען, זיי ארויסגעפירט אין וואלד און געהייסן גראבן א גרויסן גרוב, צוזאמענגעבונדן איינעם צום צווייטן, אויסגעשטעלט ביים ברעג פון גרוב און מיט אויטאמאטישן געווער אלע אויסגעשאסן. די צוזאמענגעבונדענע האבן מיטגעשלעפט איינער דעם צווייטן, אפילו די נאך נישט דערשאסענע.

דער קבר איז אנטדעקט געווארן מיט דער באפרייאונג פון קאלאראש, אין יאר 1945.

ווען מען האט געעפנט דעם קבר האט מען כמעט אלע דערקענט נאך זייערע

מלבושים. מען האט דערקענט **אזיה גערמאנסקי**, איר מאן **בן ציון**, זייער טאכטער **לוסיע**, אלע צוזאמענגעבונדן, **אסתר גאלדנשטיין** מיט איר גאנצער משפחה, און נאך און נאך.

א גרויסע מצבה פון קאלאראשער קדושים שטייט אויפן „בארג סיני", אין **וואלד וויטימיניאסע**. דארט, ווו אין די רויקע יארן פלעגט די קאלאראשער יוגנט אויספליגן און די חדר־ייִנגלעך פלעגן זיך געפינען אין ל"ג בעומר. דאס איז דער איינציקער ארט ווו די באזוכער קענען זיך פאראייניקן מיטן אנדענק פון זייערע טייערע.

זאנוול ווייסמאן

אזוי איז דאס פארגעקומען...

ווען דאס רוסישע מיליטער האט פארנומען בעסאראביע איז דער „פרימאר" געווען **אברהם קאפ** צוזאמען מיט זיינע חברים פון דער נאציאנאל־צאראניסטישער פארטיי, **דודל שערמאן, וואני קיקו** (דער איינציקער גוי אין דער „פרימאריע").

די רוסן האבן איבערגענומען די מאכט און באקומען די הילף פון פארשידענע קאלאראשער, ווי: **מאטל פאליאק, הערשל קעלנער, מוניע קאצאף** און **נאניע גאלדמאן** (**מענדל גאלדמאנ'ס** טאכטער). שוין דעם ערשטן חודש זיינען אלע ציר־ניסטישע ארגאניזאציעס, ווי אויך די יוגנט־ארגאניזאציע געשלאסן געווארן.

פארשידענע וועלכע זיינען געשטאנען אין דער שפיץ און אויך אנדערע, זיינען ארעסטירט און פארשיקט געווארן. אין פרילינג 1941 האט מען אויך ארעסטירט געוועזענע סוחרים־קרעמער ווי: **בנימין קאגאן, מיכאל פייער, מאיר צופלעשטער, לייבל פראפיס, יצחק לערנער** און **מאקע קאפריאנסקי**.

איינעקע פון זיי האבן זיך אומגעקערט נאך דער מלחמה אהיים, קיין בעסאראביע.

דעם 22סטן יוני 1941 אין דער פרי, איז קאלאראש באמבארדירט געווארן. חיים הירץ'ס זון איז דאמאלסט פארוווּנדעט געווארן. כמעט טאג־טעגליך האט מען באמבארדירט דאס שטעטל. נישט ווייסנדיק ווו זיך אויסצובאהאלטן האט מען אנגעהויבן אנטלויפן. מען האט איבערגעלאזט די הייזער אויף הפקר, גענומען מיט זיך וואס מען האט געקענט און מ'איז געלאפן.

איינציקע זיינען פארבליבן, מיינענדיק אז מיט זייער אויסבאהאלטן זיך ביי די גוים אדער אין די קעלערס, וועלן זיי זיך קענען ראטעווען. צום באדויערן אבער, האבן די רומענער זיי אלע אויסגעהרג'עט. איין און איינציקע פרוי איז לעבן געבליבן — **הערשל ערליכמאנ'ס פרוי**.

זי האט זיך פארשטעלט פאר א גויע, ארומגעוואנדערט איבער די דערפער און אזוי האט זיך איר איינגעגעבן ראטעווען דאס לעבן. מען דערציילט אז אין יאר

1946, שוין נאך דער מלחמה, ווען אייניקע פליטים האבן זיך אומגעקערט פון דער עוואקואציע אהיים, צווישן זיי אויך אירע קינדער, איז די מורא ביי איר געווען אזוי איינגעווארצלט, אז זי האט נישט געוואלט זיך אנערקענען צו אירע אייגענע קינדער און האט געשריגן: „איך בין א גויע, איך בין נישט אייער מוטער". עס האט געדויערט א צייט ביז זי האט זיך באפרייט פון דער מורא און זיך צוגעוווינט צו די קינדער.

אין משך פון דער צייט האט מען זיך דערוווּסט אז נאך צוויי פרויען זיינען לעבן געבליבן אויף אזא אופן: **ליאליע סאדיגארסקי** (**יוסף קאפריאנסקי׳ס פרוי**) און איר שוועגערן **שורא סאדיגורסקי**. די פרויען האבן אויך ארומגעוואנדערט ארום קאלאראש, מען האט זיי אבער געכאפט און פארטריבן קיין טראנסדניעסטער.

נאך דער מלחמה האבן זיי זיך אומגעקערט קיין קעשענעוו. יוסף קאפריאנסקי וועלכער איז אנטלאפן מיט די פליטים, האט ערגעץ ווו אין די עוואקואציע ערטער חתונה געהאט פאר א צווייטער פרוי זייענדיק זיכער אז זיין פרוי ליאלע איז אומגעקומען. ווען ער האט זיך אומגעקערט קיין קעשענעוו און האט דארט געטראפן זיי פרוי ליאלע האט ער געג׳ט די צווייטע און זיך אומגעקערט צו ליאלען.

די וועלכע זיינען נישט געלאפן און זיינען פערבליבן אין קאלאראש זיינען אומגעקומען דורך די מאלדאוואנער אדער דייטשן. צווישן זיי: וועלוול ווייסמאן מיט זיין משפחה, הערשל גרינבערג מיט זיין משפחה, ד"ר אווערבוך מיט זיין פרוי, גאלדע ערליכמאן און איר טאכטער, יאסל קרעמער און זיי פרוי. נאך דער מלחמה האט מען זיי צוזאמענגענומען אין א ברודער־קבר אין דארף אנישקאן.

ס׳איז כדאי אונטערשטרייכן, אז די באציונג פון דער סאוויעטישער מאכט, אירע בעאמטע, צו די פליטים אין די אלע עוואקואציע פונקטן איז געווען א גוטע. זיי האבן געדאגה׳ט פאר די שאלאנען, שפייז־מיטלען און אפילו מיט געלט שטיצע. ווען מיר, די פליטים, זיינען אנגעקומען אויף די פארשידענע ערטער, האט מען אונז איינגעארדנט אין קאלחאזן, ביי פארשידענע ארבעט. די יינגערע האט מען מאבע־ליזירט אין דער ארמיי.

נאך דער מלחמה האבן איינציקע זיך אומגעקערט צו דעם אומגעקומענעם קאלאראש און זיך באזעצט צו ערשט אין דארף סאדאווע.

קאלאראשער יידן האבן אנגעהויבן זייער לעבן פונדאסניי.

חיים גרינבערג

דער דיבוק

געווידמעט דעם אומקום

ער איז זייער א פארנומענער מענטש· איך בין באקאנט מיט זיין ארבעט, מיט זיינע שווערע פליכטן, אויך מיט דער גרויסער אחריות מיט וועלכע זיינע פליכטן זענען פארבונדן· ער איז — יעדנפאלס, אין זיינע אייגענע טערמינען — א גוטער, ווארעמער ייד· אביסל ווייט פון „עמך״: ניט, חלילה, ווייל ער איז סנאביש, ער לעבט א צאל יארן אין א ניט־עמך־סביבה, כאטש ער האט א זייער צארטע באציונג צום יידישן פאלקס־מענטש· יידיש קען ער, ער שטאמט פון יענער זייט ים, אבער נוצט עס זייער זעלטן· זיין סאציאלן קרייז און די מענטשן מיט וועלכע ער האט צו טאן אין זיין לאנגן און שווערן ארבעטס־טאג, איז יידיש על פי רוב פרעמד· האבן זיינע און מיינע פריינט צוריק מיט א שטיק צייט מיר צו וויסן געגעבן, אז מיט אים איז לעצטנס עפעס „ניט אין ארדענונג״·

עס איז שוין א צאל יארן אז ער נעמט זיך יעדן נאכמיטאג (סיידן דער וועטער איז זייער שלעכט) א שעה צייט פאר אפרו, און די דאזיקע שעה פארברענגט ער אליין־מיט־זיך אין צענטראל־פארק· דער שפאציר אין פארק, דאס זיין מיט זיך אליין, איז זיין איינציקער ספארט און א במקום־וואקאציע· נאך אזא שעה פילט ער זיך, האט ער מיר א סך מאל געזאגט, דערפרישט און גענוג וואכעדיק פאר ווייטערדיקע ארבעט· די לעצטע חדשים, האט מען מיך אינפארמירט, האט ער זיך אנגעהויבן אויפפירן אויף זיינע איינזאמע שפאצירן גאנץ „מאדנע״· ער האט אנגעפאנגען רעדן צו זיך אליין· אמאל רעדט ער גאר אין צוויי שטימען, ווי אן ארטיסט וואס דעקלאמירט א דיאלאג· אמאל ברומט ער ארויס א לידל· דער עיקר אבער: דידאזיקע „ספעקטאקלען״ מיט זיך אליין פירט ער דורך בלויז אויף יידיש, מיט א דרום־רוסישער, האלב־פאדאליער און האלב־בעסאראבער אויסשפראך· אויב ער האט שוין א באדערפעניש צו רעדן צו זיך אליין (וואס דאס איז שוין אן און פאר זיך א „פארדעכטיקע״ זאך), איז פארוואס גראד אויף יידיש — אויף א שפראך אויף וועלכער ער לייענט זעלטן און וועלכע עס קומט אים שוין לאנגע יארן ניט אויס צו נוצן אין זיינע סאציאלע קאנטאקטן? דאס מאכט די זאך נאך „פארדעכטיקער״· זיין פאמיליע, ווייס איך, איז געווען שטארק פאר׳דאגה׳ט וועגן זיין נייעם משונה׳דיקן צושטאנד, און מ׳האט זיך אנגעהויבן שושקען: וויאזוי ווירקט מען אויף אים, ער זאל גיין צו א דאקטאר־עקזאקטער צו א פסיכאאנאליטיקער?

עס איז ניכט לייכט זיך גופא צו אנאליזירן און איך נעם זיך ניט אונטער אויפצוקלערן, וויאזוי און פארוואס איך האב אין אזא פאל „געשטעלט אויף זיך״· איך האב געראטן דער פאמיליע דערווייל צו קיין פראפעסיאנעלן בוחן־לבבות זיך

ניט צו ווענדן· לאמיר פראבירן האב איך ארגומענטירט, אויף א פארזיכטיקן אופן אליין די זאך אויסצופארשן· אפשר וועט ער אונז, אויב מיר וועלן אים אויף אן איידעלן אופן „פראוואצירן", אליין דערציילן וואס אין אים קומט פאר? און אפשר וועט זיך גאר ארויסווייזן, אז ס׳איז כלל ניט געפערלעך און ניט „פארדעכטיקט"?

וועל איך דא ניט דערציילן, וואס פאר א סטראטעגיק מיר האבן אנגעווענדעט, כדי אים מודיע צו זיין, אז אונדז — דער פאמיליע און א פאר מקורבים — איז באקאנט דער נייער אופן, אויף וועלכן ער פארברענגט זיין „וואקאציע"־שעה אין פארק· א פאר מינוט איז זיין פנים געווען בלאס· ער האט אראפגעלאזט דעם קאפ און שוויגנדיק עפעס געטראכט פאר זיך, ווי איינער וואס געפינט זיך אין אן אומדערווארטעטער פארלעגנהייט· מיט אמאל האט ער זיך אויפגעהויבן פון זיין שטול און אנגעפאנגען נערוועז ארומצוגיין איבערן צימער, ניט קוקנדיק אויף די ארומיקע ווען ער איז געקומען צו זיך, האט ער זיך געלאסן אראפגעלאזט אין זיין פאטעל און מיט א גאנץ רואיקער שטימע אנגעהויבן רעדן:

„שטעלט מיר ניט, מיינע ליבע, קיין פראגן, ווייל איך וועל אייך איצט, נאך דעם ווי מ׳האט מיך שוין „געכאפט", אלץ אליין אויפקלערן· זייט רואיק און האט וועגן מיר קיין יסורים ניט· איך ווייס אז איך בין היינט ניט ווייניקער נארמאל ווי איך בין געווען ביז אהער· איר קענט זען, אז אויף מיין ארבעט, אויף מיינע פליכטן, אויף מיין פעיקייט צו אורטיילן און אויף די באציונגען מיט מיטמענטשן האט די ענדערונג אין מיר, וואס איז אייך באקאנט געווארן, ניט געווירקט· ניט איך דארף זיך קורירן, ניט איך וויל זיך קורירן, ניט איר קענט צווינגען כ׳זאל איצט אנהויבן א לאנגן פראצעס פון סעאנסן ביי א נעווראלאג אדער א פסיכא־אנאליטיקער· מיר זענען באקאנט זייערע מעטאדן און זייערע דעטעקטיוו־שפיצלעך — און איך דארף צו זיי ניט אנקומען· אויב דאס וואס איך וועל אייך איצט דערציילן וועט פון אייך אופגענומען ווערן ווי „אומנארמאל", ארט דאס מיך אויך ניט· עס זענען פאראן, גלויב איך, „אבנארמאליטעטן" וואס גראד נארמאלע מענטשן ווייזן זיי ארויס — נאטירלעך, און אומגעוויינלעכע, אזוי צו זאגן, אומ־נארמאלע באדינגונגען· אבער נאך וואס פילאזאפירן? איר קענט באלד קריגן דעם איינדרוק, אז עס שטייט פאר אייך א חברה׳מאן וואס ס׳פעלט אים א קלעפקע אדער ער האט ארייגעקראגן א איבעריקע קלעפקע אין קאפ, און איצט זוכט ער זיך צו פאר׳עקשנ׳ען אין זיין משוגעת, גלייך ווי זי וואלט געווען א מעלה, אדער א פריווילעגיע· איך קען דעם טיפ פון מטורפים און איך וויל אייך פארזיכערן, אז איך בין ניט איינער פון זיי· אבער בעסער וועל איך אייך דא דערציילן דירעקט, וואס מיט מיר קומט איצט פאר·

„איך האב לעצטנס א גרויסע הנאה — אמת, א הנאה וואס איז געמישט מיט ניט ווייניק פיין, אמאל אויך מיט פשוט׳ן פיזישן ווייטיק — פון פארוואנדלען זיך אויף א שעה צייט אין א קליינשטעטלדיקן ייד פון דרום־רוסלאנד, פון וואנען איך שטאם, ווי אייך איז באקאנט· דאס שטעטל (איך ווייס ניט ווי אזוי, דורך וועלכן פארבארגענעם מעכאניזם) האט מיטאמאל אויפגעוואכט אין מיר· כ׳האב געמיינט, אז כ׳האב עס שוין לאנג פארגעסן· איז עס ווי אויפגעשטאנען אין מיר

תחית המתים, און ניט איך רעד, נאר דאס שטעטל רעדט פון מיר ארויס. כ׳האב זיך דערמאנט אידיאמען און אויסדרוקן אין יידיש; לאקאליזמען, וואס זענען שוין לאנגע, לאנגע יארן געשלאפן אין מיר אין זייער הינ־הער־פלעט. עס וואכן אויף אין מיר סצענעס, געשטאלטן, זשעסטן, וואס מ׳קען זיי שוין מסתמא היינט ניט זען אין דעם שטעטל פון מיין פריער, גאר פריער יוגנט. וויאזוי זאל מען זיי דארט זען, אז קיין יידן, ווי איך וויס, זענען שוין דארט נישטא? דאס שטעטל איז אינגאנצן אפגעמעקט געווארן און אירע מענטשן, אירע יידן, זענען כמעט אלע אויסגעשטראכן געווארן פון צווישן די לעבעדיקע. דאס שטעטל לעבט אבער — אין מיר. עס לעבט מיט איר פיקחות און בטלנות, מיט אלע חנ׳ען און אומ׳חנ׳ען, אבער אויך די אומ׳חנ׳ען זענען מיר איצט נאענט און ליב. א דיבוק, וואלט מסתמא מיין באבע געזאגט. זאל זיין א דיבוק. מיך ארט עס ניט. איך וויל ניט, מ׳זאל דעם דיבוק פון מיר ארויסטרייבן. ווארים, אין תוך, וואס איז א דיבוק? איינער אדער עפעס וואס לעבט שוין ניט — לעבט שוין ניט אונזערע בשר־ודם־באגריפן — און וויל לעבן. זוכט זיך דער איינער אדער „דער עפעס" אפ א „כלי" און לעבט אין איר, לעבט און רעדט פון איר ארויס. עס אינטערעסירט מיך ניט, וואס פאכלייט וועלן וועגן דעם זאגן. איך האלט עס פאר גאנץ נארמאל און קיינער דארף פון דעם אין קיין פאניק ניט אריינפאלן.

„איך האב אנגעהויבן — איך געדענק ניט פינקטלעך ווען דער אנפאנג איז געווען און וויאזוי ער איז פלוצינג אנגעקומען — איך האב אנגעהויבן רעדן צו זיך יידיש, ווייל דאס שטעטל האט גערעדט יידיש און עס וויל דורך מיר ווייטער רעדן יידיש. ווילט איר וויסן, וואס איך רעדט צו זיך? גוט, איך וועל מאכן א פרואוו טיילוויז צו רעסטאווריון פאר אייך דעם אינהאלט פון מיינס א דיבוק־שעה:

„אט א שטייגער, שווימען פאר מיר אויף משה זאלאטוכא און יאנקל דעם בלעכער׳ס. איך זע ווי זיי באגעגענען זיך אין גאס און איך רעד פאר זיי ביידן.

יאנקל: וואס מאכט איר, ר׳ משה?

משה: דאנקען גאט.

יאנקל: כ׳האב געהערט, די קו האט זיך ביי אייך געקעלבט...

משה: ניין, ביידע קי. כ׳האב אבער געליטן די וואך א שאדן. מ׳האט מיר צוגע׳לקח׳נט מיין טשערעדיניקל (אין בעסאראביע און דרום פאדאליע — א לאשעקל, א יונג פערדל).

יאנקל: ס׳א היימישער גנב, ר׳ משה.

משה: וואס רעדט איר? יידן גנב׳נען ניט.

יאנקל: שייך זאגן, יידן גנב׳נען נישט... ר׳ ברוך׳ל דיין גנב׳ט ניט, כאצקל דער מלמד גנב׳ט ניט. דער אפטייקער גנב׳ט ניט אבער... נו, כ׳וועל שוין בעסער שווייגן.

משה: בעסער שווייגט, טאקע. כ׳האב געטראכט, אפשר האט צוגעגנב׳עט אנדריושא. איר קענט דעם שייגעץ, מיין שכנ׳ס זון?

יאנקל: האט איר אים געפרעגט?

משה: יא, כ׳האב אים אזוי, ווי אגב אורחא, א פרעג געטאן, צי האט ער

ניט עפעס א חשד, וואוהין דאס באשעפעניש איז אהינגעקומען. האט ער זיך צעשמייכלט מיט דע טרפה׳נע ציין און א זאג געטאן: איך בין זיכער אז די ציציליסטן (סאציאליסטן) האבן עס צוגע׳גנב׳עט. זיי דארפן געלט אויף צו דרוקן נייע פלאקלאמאציעס (פראקלאמאציעס).

די צוויי יידן פארשווינדן, אבער א פאר מינוט האבן זיי געלעבט — געלעבט און גערעדט דורך מיר: איך בין געווען — זיי.

„און אט שווימט אויף זיידל דער פראצענטניק מיט די געדיכטע, בייזע ברעמען און קליינע פעטע אייגעלעך. ער שטעלט אפ סענדער דעם מלמד און טוט אים נאכלעסיק א פרעג:

— ווען מאכט דיין ברודער חתנה זיין מיידל?

— אם ירצה השם, שבת נאך שבועות.

— זי איז שוין קיין עין־הרע?

— וואס איז איז זי שוין קיין עין־הרע?

— ניט וויכטיק. כ׳האב נאר געטראכט ביי זיך אז זי איז שוין נאך שלושים — זי מעג שוין הערן כלי־זמר...

„און אט איז לייזער בעל־עגלה, ווען ס׳קומט אפט אויס צו פירן שררות, הויכע טשינאווניקעס פון שטעטל אין דער גובערניע. ער ווינשט זיי, די כוליגאנעס, אלע עשר מכות פון מצרים, און ווי אן הוספה נאך די כאלערע. ער איז ארומגע־רינגלט מיט חברה פון צעך, דערציילט זיי וואס ס׳טוט זיך אין דער גובערניע און וואס פאר א נייע גזירות מען גרייט צו פאר יידן, און פארענדיקט מעלאדראמאטיש:

„אוי אהר׳עלע מיטן צונגעלע, אוי משה׳לע מיט דעם שטעקעלע! וואו זענט איר, די צווי ברידערלעך? און אז פרעה איז שוין אויף דער וועלט נישטא, איז אונז שוין גוט? וואו זענט איר, משה׳לע און אהר׳עלע?

„און אט זיצט גיטל דאס שניידערמיידל אין א לבנה־נאכט, אליין אויפן גאניק, און קוקט פארטראכט אין דער ווייטקייט. פון איר מויל הויבט אן ארויסשטראמען מיט א שטילער, בענקענדיקער שטימע (ס׳הייסט, די שטימע איז מיינע, איך מאך איר נאך, און מסתמא קלינגט מיין נאכמאכעניש זייער משונה׳דיק), א לידל, וואס איך געדענק פון אים בלויז די ערשטע צוויי זאצן, און אפשר אויך זיי ניט גאנץ ריכטיק:

„געלט אין פאלק אריין וועל איך דיר שיקן,
און איך וועל זיך מוטשען ביי שניידעריי...״

און אט שטייען אויף פאר מיר אידל שוחט און כאצקל דער מלמד:

— ר׳ כאצקל, ווי קומט עס, וואס אלע יארן האט איר עס ניט געמערקט? ווען זאנוול חזן זאל ניט מאכן א מי שברך דעם רשע־מרושע, איז אז ער קומט צו די ווערטער „ובכל מעשיו יצליח״, טוט ער מיטאמאל א דריי מיט דער נאז און ער זאגט ניט „יצליח״ נאר „יסריח״.

— און דאך האט עס ניט געהאלפן. ניקאלאי איז נאך אלץ אויפן כסא המלוכה.

— ס׳וועט העלפן, ס׳וועט העלפן, רב כאצקל.

„ביידע קוקן זיך ארום, צי מ׳הערט ניט וואס די צוויי קאנספיראטארן רעדן,

און ר׳ אידל דער שוחט לייגט צו צוויי פינגער צום מויל. דער מלמד פארענדיקט דעם שמועס מיט א דערשראקענעם האלבן־קול: פתח שין — שא...

„און אט גייט דורך דער ליטווישער מלמד (פאר די גמרא־אינגלעך) וואס זיצט שוין אליין א צאל יארן אין שטעטל אן דער משפחה און פארט אפילו אויף פסח ניט אהיים: אלץ, זאגט מען און מען חידושט זיך, כדי צו שפארן געלט. א כאליאסטרע פארשייטע אינגלעך, פון אנדערע חדרים, גייען אים נאך און זינגען אויף־צו־להכעיס א לידל, וואס זיי האבן צוזאמען „פארפאסט" (איך געדענק נאך די מעלאדיע", וואס חברה „שאלטעקעס" האבן פאר דעם לידל גענוצט):

„ליטוועק, ליטוועק, וואו׳ז דאן פרו? (א פרוי)
ליטוועק, ליטוועק, וואו׳ז דאן קינד?
ליטוועק, ווערסט שוין גראז ואן גרו (גרייז און גרא)
פון דאן עסן פלייש פון רינד.
זיצט ביי אונז שוין יארן זיבן
און דעם וואב (ווייב) קיין בריוו געשריבן.

„און אט איז אן אנדער גאס — אן אנדער „טשאטע" אינגלעך, וואס זינגען א „ציגיינעריש" לידל. איך ווייס ניט, פון וואנען זיי האבן עס גענומען, אויף וואס פאר א לשון עס איז „פארפאסט" געווארן, און צי איז דאס בכלל א לשון. זיי זינגען עס (מ׳הייסט איך זינג עס פאר זיי) אין א זנאכערישן טאן פון עמיצן אפשפרעכן אדער פאר׳כישופ׳ן:

„אנא מענא, שיטרא בראך
בראקא לאמטי, לאמטי דאך.
מונע לונע מאסטע נעקא,
וואוקא לוסטע קאנטע ברעקא.

„און פלוצים זע איך זיך ביי עלי צעלניקער אין קראם. רחל, דעם גביר׳ס שנור וואס קומט, דוכט זיך, פון „ווייט טשערניגאוו", קוקט אן גאלאנטעריע, פארדרייט דאס מיילכל, און טוט א זאג מעשה־וואוילקענעדיקע און געפיעשטשעטע:

„די צוויי לענטעס משל׳ן זיך ניט"

איך זאג דעם דאזיקן זאץ פאר איר און טו א טראכט: „משל׳ן זיך" איז א גוטער אויסדרוק פאר „הארמונירן". נאכדעם צעלאך איך זיך: נא דיר א נייעם פילאלאג, און נאך אויף יידיש.

רחל פון „ווייט טשערניגאוו" גייט ארויס פון קראם מיט ליידיקע הענט און איך זאג מיט א בייז ווייבעריש קול פאר עלי דעם צעלניקער׳ס פרוי:

„ס׳משל׳ט זיך ניט ביי איר. א גאנצע סוויענטשע מארענטשע. משל׳ן זאל זיך איר אין די קישקעס".

„גענוג? ניין! אשר דער בוכהאלטער שטייט לעבן דער פאטשט און שפארט זיך מיט ברוך שדכן וועגן דעם „פראגראם" פון דער מיידלשער שקאלע. ברוך שדכן וויל באווייזן, אז אין דער שקאלע לערנט מען העברעאיש, נישט לשון־קודש. אשר דער בוכהאלטער לאכט אפ פון אים:

„העברעאיש און לשון־קודש איז איין זאך".

לאזט זיך ברוך שדכן נישט באזיגן:

„איין זאך, זאגט איר? פונקט ווי א קוקוסטערקע און א ציג זענען איין זאך. לשון קודש איז... איז... נו, איר ווייסט דאך וואס לשון־קודש איז: קידוש, הבדלה, סליחות, מודה אני, ברוך הבא, בעזרת השם יתברך, ציצית, שמע ישראל — אט דאס איז לשון־קודש. אבער וואס לערנט מען דארט? צפור, כלב, סוס, חמור, הלכתי, גנבתי, זנבתי,, נשבתי, ברחתי, פאשאל סאבאקא נא יארמאראק — אט דאס איז העברעאיש?

„גענוג? ניין ניט גענוג! א שעה איז לאנג. אט זע איך שבת נאכמיטאג א גרופע דינסטמיידלעך, ווען זיי גייען שפאצירן אין זייערע „בעסטע" מלבושים אויף דער בראקירטער גאס. ציכטיק פארקעמט, כאטש פון די האר טראגט זיך, דוכט זיך, דער „אראמאט" פון קעראסין. זיי גייען מיט געמאסטענע טריט, ווי „גביר׳ישע טעכטערלעך", מיט די קעפ העכער און שטאלצער ווי אין מיטן וואך: די שבת׳דיקע נשמה יתרה. הייִנט רעדן זיי (זיי אליין, געדענק איך, האבן דעם אויסדרוק גע־שאפן) — „יידיש געצערטלט": מיט א מער מוזיקאלישע אינטאנאציע און אביסל באשמינקט מיט דייטשמעריש פון „זשארגאנישע" מעשה־ביכלעך. דער שמועס איז דורך און דורך „ספעקטאקל", אויסלייענ יש און אויסטראכטעניש, אבער זייט רואיק: נישטא צווישן זיי קיין איינע וואס וועט אמאל אויפוואכן דער אנדערער אז זי האט געזאגט א ליגן. טרוים און פארשטעלונג זענען ניט קיין שקר:

— האסט אפשר געהאט א בריוו פון דיין ברוטיגאם?

— צוויי בריוו, צוריק מיט אכט טאג.

— וואו איז ער איצטער?

— אין אמסטערדאם.

— ווען קומט ער צו דיר?

— ניין, ער וועט ניט קומען אהער. ער שיקט אין גיכן א שליח, מיך נעמען צו אים — אהין. די מאמע וועט קומען שפעטער, ווען דאס הויז מיטן גרויסן גארטן וועט פארטיק ווערן.

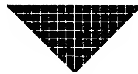
„איך האב אייך מסתמא שוין מיד געמאכט. איך אליין בין אויך שטארק מיד. איך ווער ניט מיד אין פארק ווען איך בין אליין מיט זיך, אדער, ריכטיקער, מיט זיי. דארט איז עס עכט, לעבן; דא, הייִנט — בלויז רעפארט. און איצט — אייער אורטייל. משוגע? עובר־בטל? אלטקייט? קרענקלעכע נאסטאלגיע? זאגט אייך וואס איר ווילט, אבער קיין דאקטאר רופט ניט. איך ווייס עפעס, וואס ער ווייסט ניט. ער איז דאס אפשר גארניט מחוייב צו וויסן. איך בין ניט קיין מיסטיקער, און אויב איר וועט זאגן אז איך בין עס יא, בין איך יעדנפאלס ניט קיין ספיריטואליסט. און דאס ווייס איך: מיין שטעטל שוועבט ארום אין עולם־התוהו און „עס וויל לעבן". עס ווייסט אז ס׳וועט שוין קיינמאל ניט אויפגעבויט ווערן אויפסניי. עס איז פארגאנגענהייט, דורך און דורך אמאליקייט. אויסגעלאשנקייט, אבער עס וויל לעבן — אין עמיצן, דורך עמיצן. און די יידן פון שטעטל? זיי זענען פארגאזט, פארברענט, געשאסן, געהאנגען, דערווארגן, באגראבן געווארן לעבעדיקערהייט, אבער זיי, די מתים, ווילן אויך לעבן — אין עמיצן, דורך עמיצן. זיי ווילן לעבן

אין מיר, אין נאך טויזנטער און טויזנטער אזעלכע ווי איך. וואס? אנדערע הערן ניט, ווי די מתים בעטן זיך ביי זיי: לעב פאר אונז א שעה א טאג, א שעה א וואך, א חודש, א יאר? זענען זיי טויב. איך בין נישט קיין טויבער. אויך ניט קיין בלינדער. לעב איך פאר זיי, רעד איך פאר זיי, און אז איך רעד פאר זיי — רעד איך יידיש. און מערקווירדיק: וואס איך האב פון יידיש פארגעסן, געדענקען נאך זיי. זיי געדענקען און דערמאנען מיך".

מיין פריינט איז צו קיין דאקטאר ניט געגאנגען. די פאמיליע האט זיך ביסלעכ־ווייז צוגעוואוינט און בארואיקט. ער טוט יעדן טאג זיין ארבעט געוויסנהאפט און מיט ניט־קלענערער דיסציפלין. ער איז א נארמאלער מענטש כמעט אלע שעה׳ן פון טאג און נאכט. „אומנארמאל" איז ער בלויז איין שעה א טאג — אין פארק, אויפן שפאציר, ווען ער רעדט צו זיך אליין, ווען ער רעדט יידיש.

וויאזוי ער האט זיין „דיבוק" דיסציפלינירט, וויאזוי ער האט אויף אים גוזר געווען, ער זאל „פונקציאנירן" נאר איין שעה א טאג, און דערצו נאר א באשטימטע שעה — איז זיין סוד. איך בין שטארק מסופק צי ער אליין איז אימשטאנד דאס אויפצוקלערן. איך וועל אים יעדנפאלס וועגן דעם קיינמאל ניט פרעגן...

1952

שלוס ווארט

יוסף אוטשיטעל

צו איז נויטיק א צוזאמענקום פון שטעטישע?

נאך איידער עס האט זיך פארענדיגט די צווייטע וועלט מלחמה, האבן מיר געפילט אז מיר שטייען פאר א שרעקליך־גרויסער קאטאסטראפע אויף דער וועלט בכלל און פאר די יידן בפרט. ס׳האט זיך ארויסגעוויזן מיט איר גאנצער שרעק און ציטער דער בלוטיקער אוממענטשלעכער אומקום, וועלכער נאר אזא ארכי־מערדער און מאדערנער אשמדאי, ווי היטלער, האט געקענט צוטראכטן. דאס גאנצע יידישע פאלק איז געווארן אבלים, געקלאגט אויף דעם אומקום פון זיינע טייערע.

א גייסטיקער כוח האט געמאנט און געפאדערט פון די לעבן־געבליבענע: געדענ־קען די טראגעדיע און זיך פאראייניקן מיט די אומגעקומענע. אומעטום איז פארגעקומען פארזאמלונגען, אנדענק־אוונטן.

אויך מיר קאלאראשער זענען זיך צונויפגעקומען דאס ערשטע מאל, חול־המועד סוכות 1953 — ניין יאר נאך דער ענדע פון קריג. „דער דאטום" האט אביסל „לינדער" געמאכט די טרויעריקע לאגע און מיר האבן געקענט אויסנוצן אונדזער צוזאמענטרעף אויך פאר א הארציק־פרייליכע באגעגענעש פון פריינד און חברים. ממש פון אלע עקן לאנד האבן געשטראמט אונדזערע קאלאראשער, און א ווארימע אטמאספער האט באצייכנט דעם אוונט.

איך געדענק ווי טיף איז געווען מיין איינדרוק ווען אויף דער בינע איז געשטאנען אונדזער שטעטישער שלמה טרוקער ז״ל און געזאגט א תפילה צום אנדענק פון די אומגעקומענע. פאר מיינע אויגן איז אויפגעשווימען די „בוהושער־קלויז", די „ימים נוראים" טעג, ווען ער פלעגט מיט זיין זיסער שטימע אויסזינגען די תפילות.

דער צוזאמענפאר האט דערגרייכט זיין ציל: פאראייניקונג מיט אונדזערע טייערע; דאס צוזאמענטרעפן זיך מיט פריינד.

די צייט גייט. יאר איין יאר אויס. יעדער איינער איז פארנומען מיט זיינע ענינים און אייגענע דאגות. פון מאל צו מאל פרעגן פארשידענע די פראגע: ווען קומען מיר זיך נאכאמאל צונויף? ס׳איז נישט אזוי גרינג צו ארגאניזירן א צוזאמענ־פאר. דאך האבן מיר דערגרייכט א צווייטן כינוס, וועלכער איז פארגעקומען דעם 2.10.58. צום באדויערן דארפן מיר באצייכענען, אז טראץ אלע אנשטרענגונגען

האט זיך אונדז נישט איינגעגעבן צו שאפן דעם אוונט זיין ריכטיקע באדייטונג, אבער די קאלאראשער וועלכע האבן געפעלט האבן פיל אנגעוווירן, ווייל נישט שטענדיק קען מען האבן אזעלכע הארציקע פריינדליכע באגעגענישן.

ס׳זענען פאראן שטעטלעך וואס האבן זוכה געווען צו איין אייגענע „שפאר־קאסע", א דאנק זייערע שטעטישע אין דער גרערער וועלט. מיר קאלאראשער האבן דאס נישט. אבער דאס איבערגעגעבנהייט פון איינצעלנע קען אויך געבן פרוכטן... האבן מיר דערגרייכט צום דריטן צוזאמענפאר, וועכלער איז פארגעקומען דעם 21.12.1960.

דער וואס איז אנוועזנד געווען האט זיך נישט ענטוישט. די שמחה האט זיך געפילט ביי יעדן איינעם. באזונדערס האט געמאכט א איינדרוק, אויף אלע אנוועזנדע. דער מאמענט ווען דער עלטסטער פון אונדז — זקן החבורה — דער לערער יחיאל רעזניק ז"ל (געשטארבן צוריק מיט דריי יאר אין עלטער פון 94 יאר) איז פאר גרויס שמחה ארויף אויף דער בינע און גענומען טאנצן א חסידישן טאנץ. די אנוועזענדע זענען געווען איבעררעש׳ט און באגייסטערט פון אזא פרייד־אויסדרוק.

★ ★ ★

עטלעכע ווערטער ווי א פערזענלעכע ווענדונג!

אונדזערע ווענדונגען צו אייך, מיינע שטעטישע, זענען שטענדיק געווען מיט פריינטלעכן און חבר׳שן גייסט, מיט א ווילן צו איבערצייגן דאס פאזיטיווע „אינם שאפן א ארגאניזאציאנעלע־ראמע פון קאלאראשער אין ישראל".

טראץ דעם האבן מיר נאך נישט זוכה געווען צו דעם. ס׳איז מעגליך אז צווישן אייך געפינען זיך אזעלכע וואס באציען זיך סקעפטיש צו דעם געדאנק. וועל איך אייך דערמאנען.

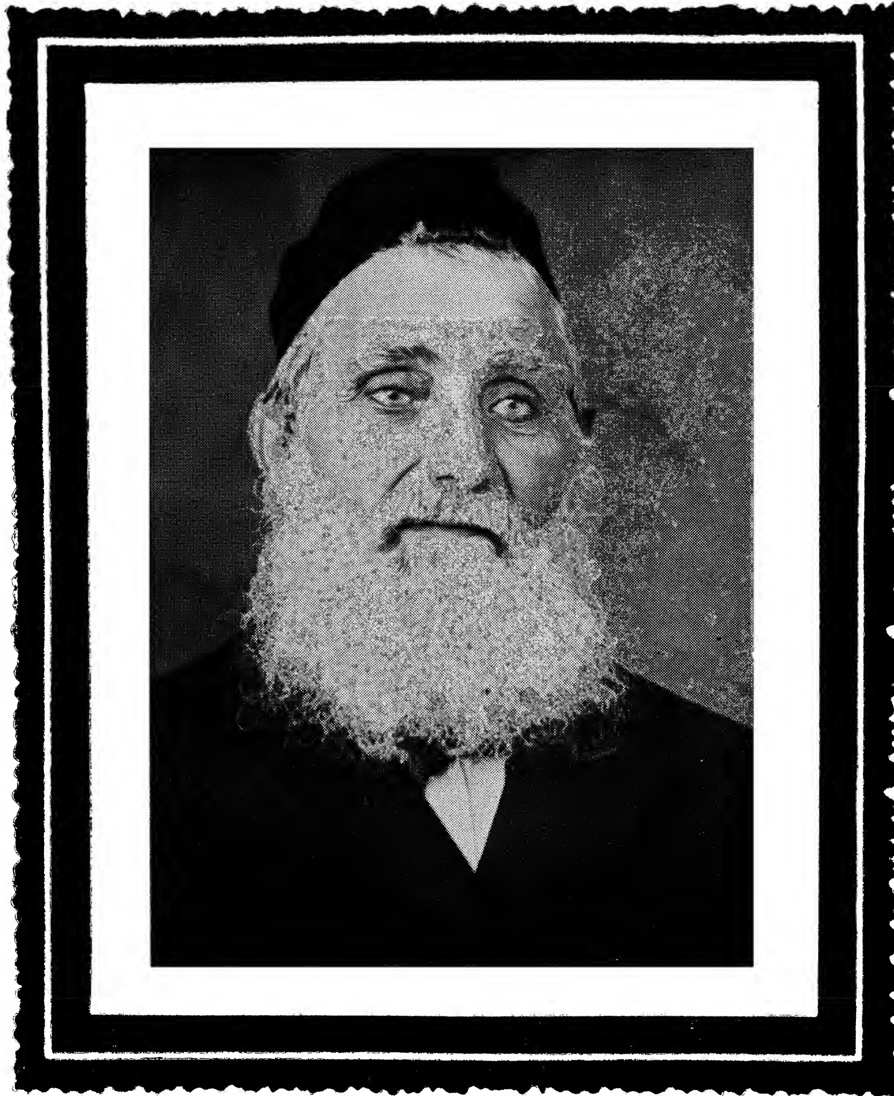
נאך אין יאר 1960 האבן מיר צו אייך געשריבן: „מיר זענען נישט קיין איינהייטלעכער קאלעקטיוו. ס׳זענען פאראן ביי אונז אונטערשיידן פון עלטער, שטאם, פאך א.א.וו. ס׳איז אבער פאראן איין אויסגאנג־פונקט מיט וועלכן מיר ווענדן זיך באנוצן: „ווארף מיר ווי דו ווארפסט מיר, אבער ווארף מיר צווישן אייגענע!".

יעדע באגעגעניש צווישן אונז וועט פארשטארקן פריינטשאפט, פארפעסטיקן פארבינדונג און וועט מיט דער צייט שאפן א אמת׳ה אינטערעסירונג אינם לעבן פון יעדן פון אונדז. און אפשר וועלן מיר זוכה זיין און ס׳וועט אונדז געלונגען איינפלאנצן אין די הערצער פון אונדזערע זין און טעכטער — דער יונגער דור — אונדזערע שענסטע שטרעבונגען.

לזכר הורים
ובני־משפחה

דברי חברים, לזכר הוריהם ובני משפחתם — לפי בקשתם.
צרוף המדור נתאפשר הודות להשתתפות החברים בהוצאותיו המיוחדות.
סדור החומר — לפי ה־א״ב (פרט לשינויים בודדים בגלל סיבות טכניות).

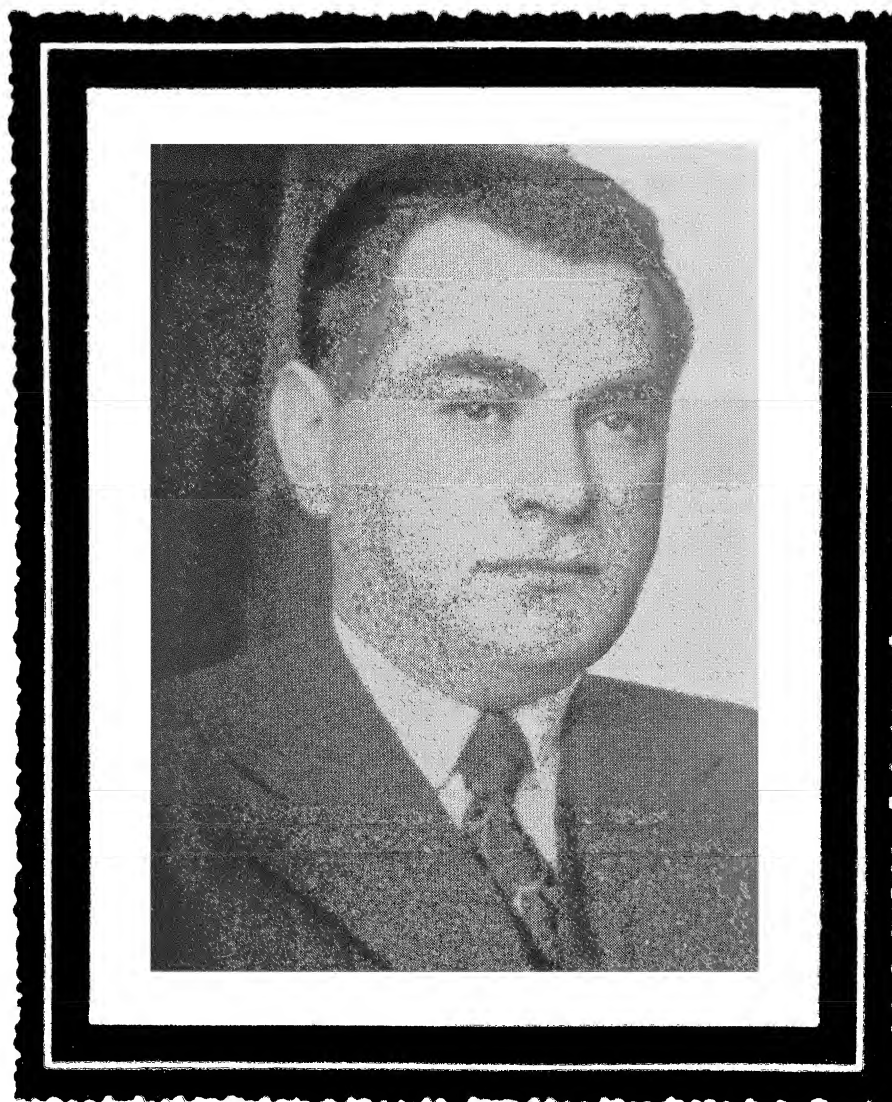
יהודה־לייב אוצ׳יטל

מתהלך היית בין הבריות כשהדרת פניך וגופך התמיר משכו עיני עוברים ושבים. בעל מידות תרומיות היית, סבי הנערץ והאהוב: תלמיד־חכם, ישר־דרך, עוסק בענייני ציבור בענווה ובאמונה.

רבים היו הענפים הציבוריים להם תרמת מחום לבך, מצלילות מוחך וכנות גישתך לתפקידים. לא בכדי בטאו תושבי העיירה את הערכתם לך, עת ליווך בדרכך האחרונה. תריסי בתים הוגפו אז, נסגר כל בית וחנות לאות אבל ורבים רבים נהרו אחרי מיטתך וראש העיריה גבריאל כוגאַן העלה בהערצה קווים לדמותך, על־יד בית החולים היהודי — מוסד אשר זכה לטיפולך ומסירותך המיוחדים.

ואת סבתי דבורה, מה נעימות היו הליכותיך בבית ובחוץ. חריצות ומסירות־לב ציינו את אישיותך. היית בת־לוויה נאמנה לסבא, כשאהבת כל בני המשפחה נתונה לך.

נכדכם — יוסף אוצ׳יטל

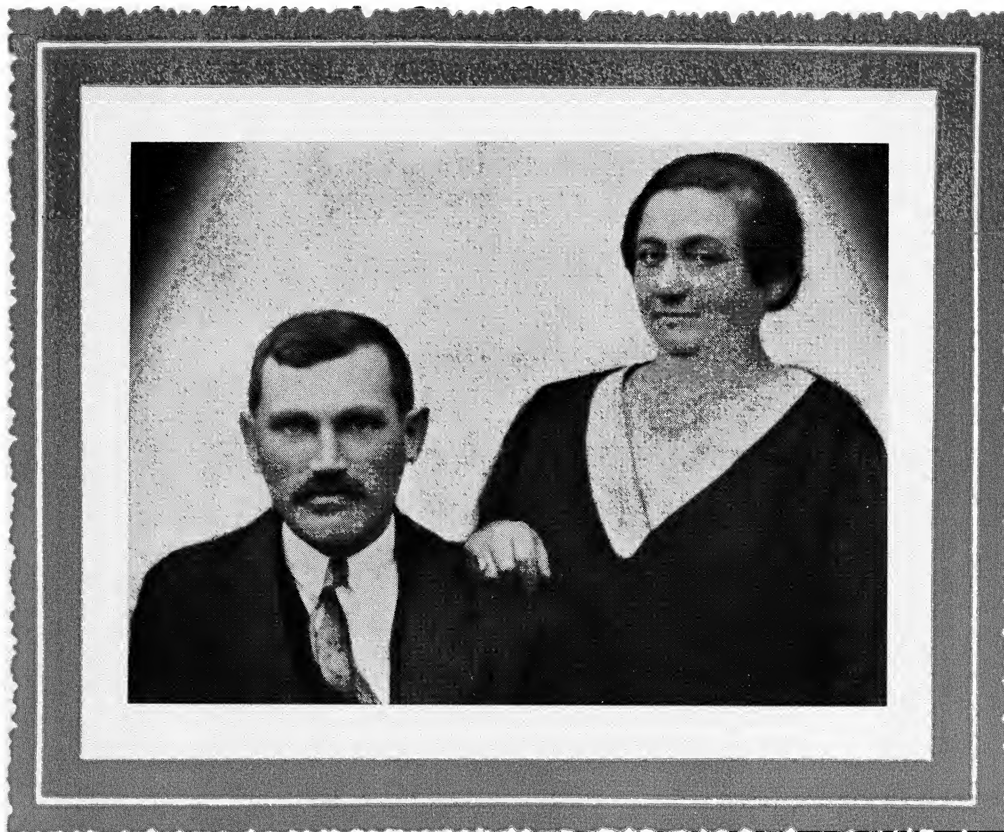

אלימלך אוצ׳יטל

היש אתגר מתאים יותר להנצחת זכרך, אבא, מאשר ב״ספר קאַלאַראַש״? רק סופר רב־כשרון בכוחו להעלות קווים ושרטוטים לאהבתך הגדולה להעיירה. זוכרת אני, גם כשהגעת למעמד של סוחר מצליח בעסקיו, בערים גאלאץ ובוקרשט — לא נטשת קשריך לעיירה ולתושביה והיית סר לבקרה מדי קיץ וקיץ. ובכרך הרומני הגדול שמשת מקור־לא־אכזב ודוגמא מעודדת לאחרים לקיים הווי של חיים יהודיים־שורשיים. עממיותך זו דברה ללב רבים. הכל הכירו בנטייתך לבוא לעזרת הזולת. תכונת־פז זו היוותה אבן־היסוד לאישיותך.

את זכרונך אנו מעלים בגאון וביקר — רעייתך הינדה, בתך מירה ובתך —

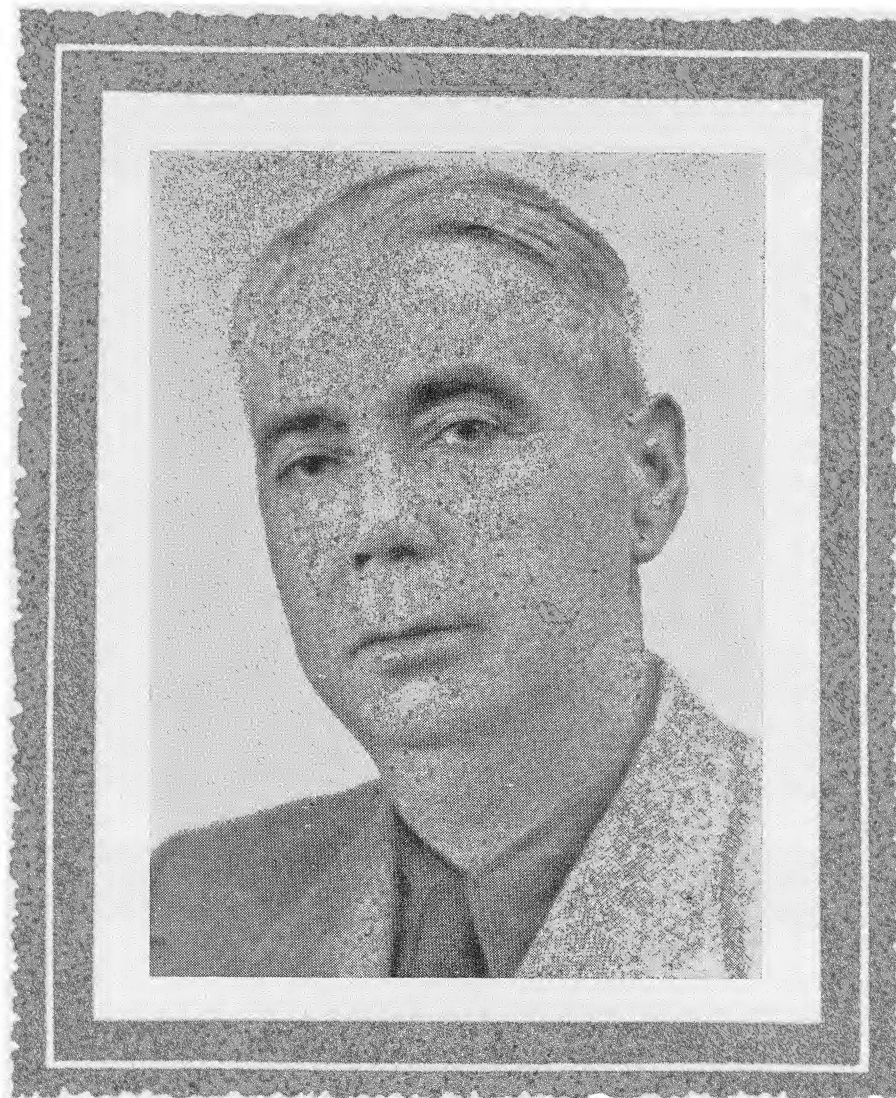
אטי גרינברג־אוצ׳יטל (פריז)

אברהם־יעקב ורבקה אוצ׳יטל

את זכרך, אבא, אנו נושאים בגאון. אנו סחים לא פעם ללבנו: זכית להערכה חיובית — שאין אחריה מערערין. זכית לשמש דוגמא של איש־עם הנערץ על־ידי שכבות שונות של אוכלוסיית העיירה. טוב לבך, כנות יחסך לזולת, רצון־תמיד לעזור, במיוחד לנכשל — אלו תכונותיך, ועל כך העריצוך ואהבוך.
בר־אוריין, איש הספר והמחשבה הבהירה היית. גם בקיימך ציוויי חיי־הדת — ליברלי ופרוגרסיבי היית ביחס למסובב אותך.
ואַת אמא יקרה! כוס יגונך התמלא, לדאבון הלב, עוד בהיותך אם ואשה צעירה בימים. חריצותך ומסירותך הן שגרמו אהבת בני משפחתך שלא תפוג לעולם.

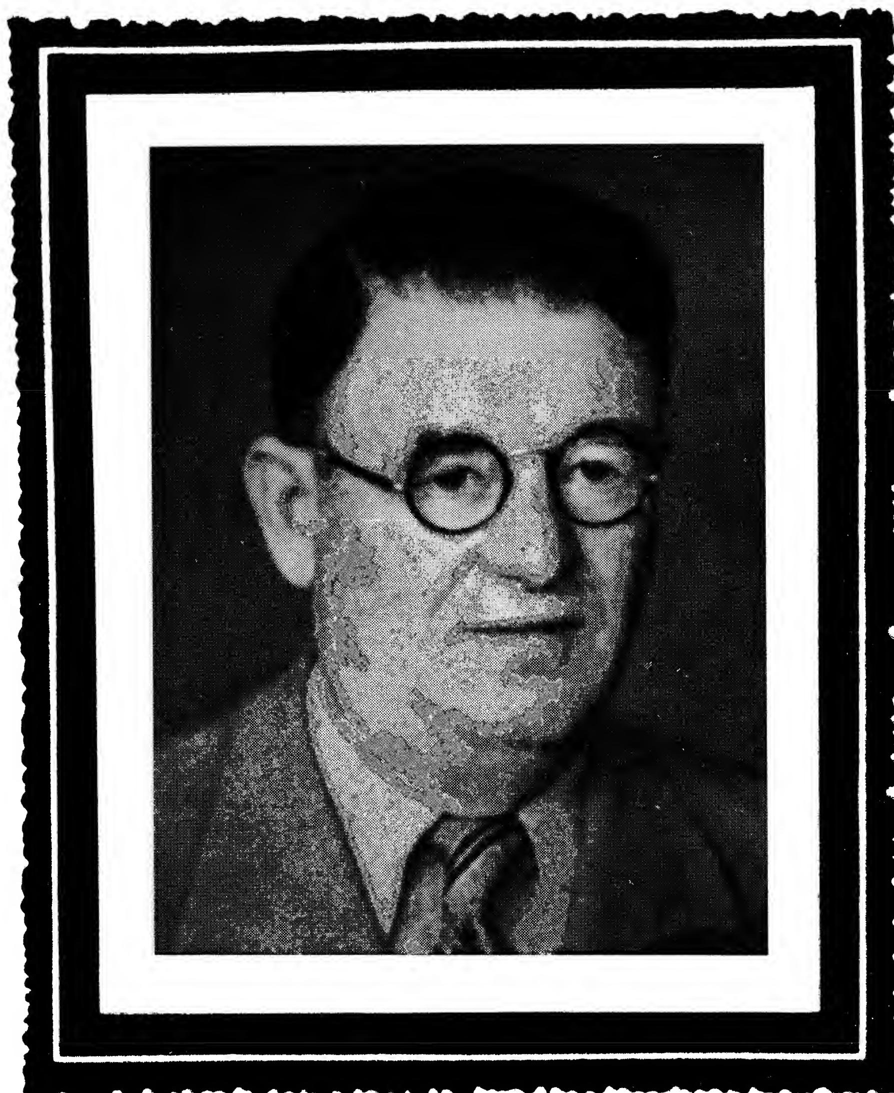
בנכם — **יוסף אוצ׳יטל**
בתכם — **מירה אידלמן** (ברית־המועצות)

מהנדס שמואל (סם) ארליך

קלרש הקטנה לא יכלה לספק כמיהתך להשכלה ולכן פרצת גבולות, השגת מטרתך וקיבלת דיפלום של מהנדס.
בהיותך חדור אמונה ציונית הגעת ארצה בשנת 1926. בישראל מילאת תפקידים ציבוריים שונים. רב היה חלקך בהגנה בטרם קום המדינה, ובבניני שכון עולי בסראביה השקעת הרבה עמל. מה דואב לבי על הסתלקותך בטרם עת.

אשת נעוריך —
רחל

שבתאי אלוני (דובובי)

כשעקר מעיירתו והגיע לארגנטינה, עשה הגירתו זו הכנה וקרש קפיצה לעליה ארצה־ישראל.
פעמיים עזב את עסקיו וכבר יצא לדרך, אך מאורעות מלחמת העולם הראשונה עכבו בעדו. בשנת 1922 הגשים לבסוף את חלומו והגיע עם משפחתו לארץ ישראל והיה בין מייסדי תל־עדשים שבעמק יזרעאל.
הוא איבד שלשה מיקיריו: בנו **הרצל**, מן הנוטרים הראשונים, צעיר ותוסס אשר נפל על משמרתו בשנת 1938; בנו השני, **יצחק**, מת בגיל 28; נכדו **רועי רוטברג** בהיותו מפקד קיבוץ נחל־עוז שבגבול רצועת עזה, נפל מכדורי האויב בל״ג בעומר שנת 1956. (שני בניו האחרים — ייבדלו לחיים — הם אכרים בכפר־יחזקאל).
היה אדם ישר־דרך בגישתו לזולת ומסור לכל.

המשפחה

זלמן ורחל בודייסקי

אהבתכם ומסירותכם לכולנו, הורים יקרים, היו ללא גבול.
דמותכם לא תמוש מקרבנו.
אם יש בי משהו מן הטוב — מכם ירשתיו.

בתכם —
ריבה תאומים ובעלה נחום

יצחק ורבקה בודייסקי

דואב הלב על שלא זכיתם, אחי וגיסתי האהובים, להגשים את חלומותיכם. גורל חייכם היה אכזרי כשהגיעה אליכם, הטהורים, יד הנאצים הטמאה.

אחותכם —

ריבה תאומים ובעלה נחום

מניה בודייסקי

לעולם לא אשכח את אצילות הופעתך, עדינות נפשך ובינת החיים שבה חוננת — אחותי האהובה והיקרה מפז!

אחותך —

ריבה תאומים ובעלה נחום

קלרה שניידר־בופמן

קלרה היפה והחביבה!
תמיד היתה פוגשת אותנו בבת־צחוק ובחמימות. שנתיים לחמה במחלתה הקשה, אך מי פילל כי קרוב הקץ לחייה הצעירים. זכורה לי קלרה מימי הילדות שבלינו יחד בעיירתנו קלרש.
זכרה לא ימוש מקרבנו!
בעלה ובניה נושאים בגאון את זכרה!

רחל ביגלמן־כהן

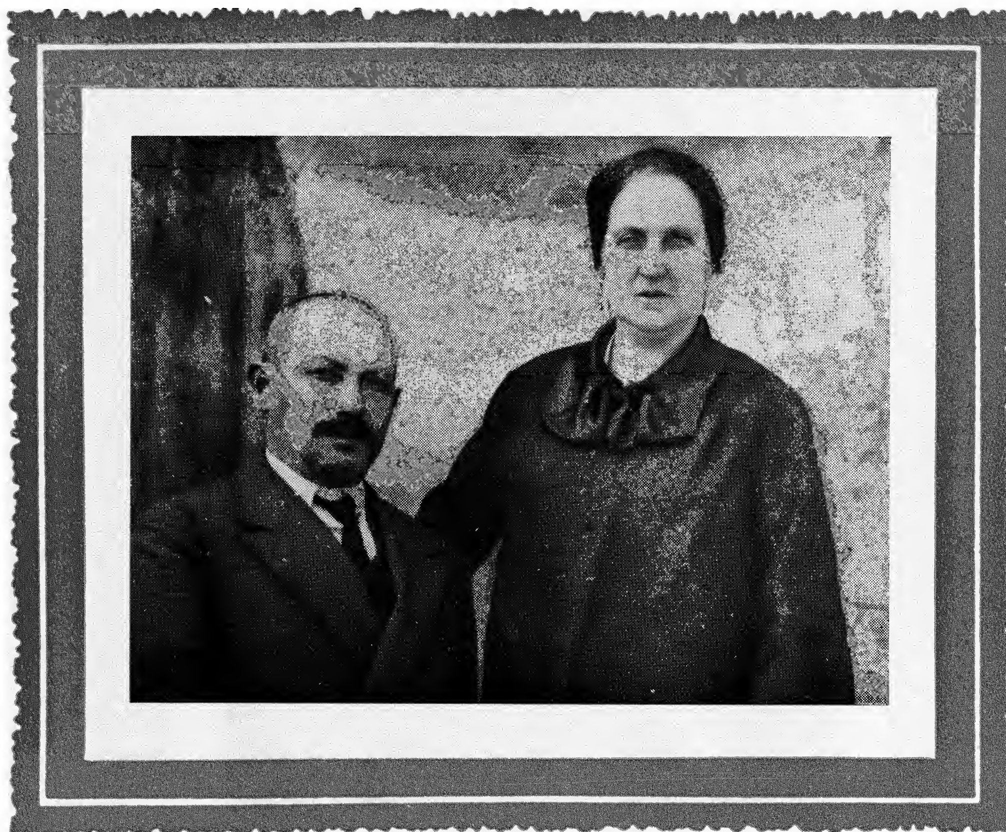

יואל וסוניה בודייסקי

בחייכם ובמותכם לא נפרדתם, אחי וגיסתי הנערצים. חלמתם על עולם של שלום וצדק חברותי, אך נפלתם בידי החיה הנאצית.

אחותכם —

ריבה תאומים ובעלה נחום

אליעזר ופרל ברזנסקי

ענווה, חריצות ודאגה רבה לנו, לבניכם — אלו תכונותיכם אשר נשאתם בקרבכם. זוכרים אנו את חריצותך בעבודה, אבא, מהשכם עד הערב כשידיך ידי אמן במקצוע. ואת, אמא, חובתך לבית ולמשפחה מלאת בנאמנות רבה כשאת מוקפת אהבת כולנו.

בניכם —

אשר ואברהם ברזנסקי

שמואל ברזנסקי (ברית־המועצות)

מלכה בוקסר (חרובי)

מניין שאבת, אמא, את אהבתך לעם, לחידוש מולדתו ולחידוש שפתו ? אכן שימשה קלרש הקטנה מקור־לא־אכזב לשאיפות לאומיות נעלות. הנוגע לאופיך — מי לא התרשם לחיוב מקווי אופיך העדינים ?

פרט מני רבים : כשגרת בראשון־לציון — לפני 55 שנים — וראית קבוצת פועלים העובדים בכביש, לא רחוק מביתך, ובשעת הצהרים, בלהט השמש, יושבים על ערמת חצץ וסועדים פת לחמם הדל היית מזמינה אותם לביתך לסעוד ליד שולחן, ובביתך מצאו גם את מנוחתם לשעת הצהריים.

נפש עדינה, נשמה טהורה — אנו גאים בך אמא !

בניך —

אריה ונחמן חרובי

זלמן בוקסר (ארצות־הברית)

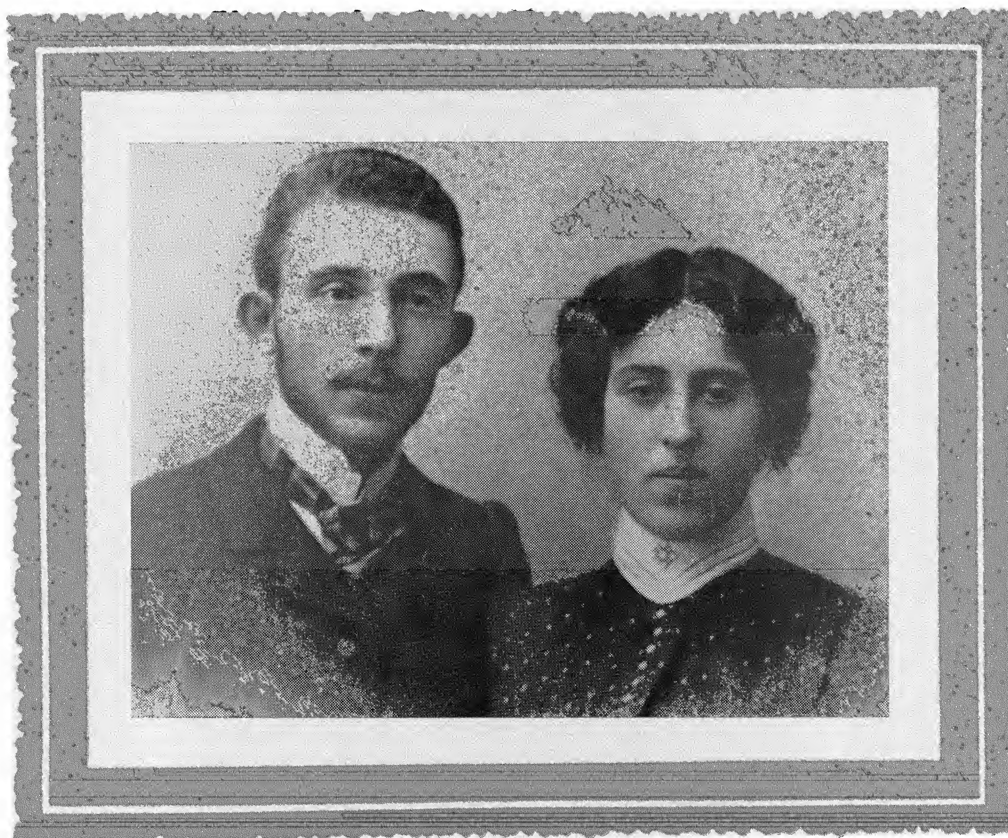
חיה ברדן

הרבה יש לכתוב על מסירותך־גבורתך כאמא, אשר התאלמנה מבעלה בגיל צעיר, ונשאה בעול הכבד של גידולנו־התפתחותנו בתנאי החיים של עיירה.

עתה, כשאנו, שלש בנותיך, הקימונו משפחות ויצאנו למרחב — מה רבה היא גאוותנו עליך, אמא! הזכרונות הטובים והצער על העדרך ממלאים ישותנו. דמותך חרותה בהווייתנו ובהערצה רבה נזכרך.

בנותיך —

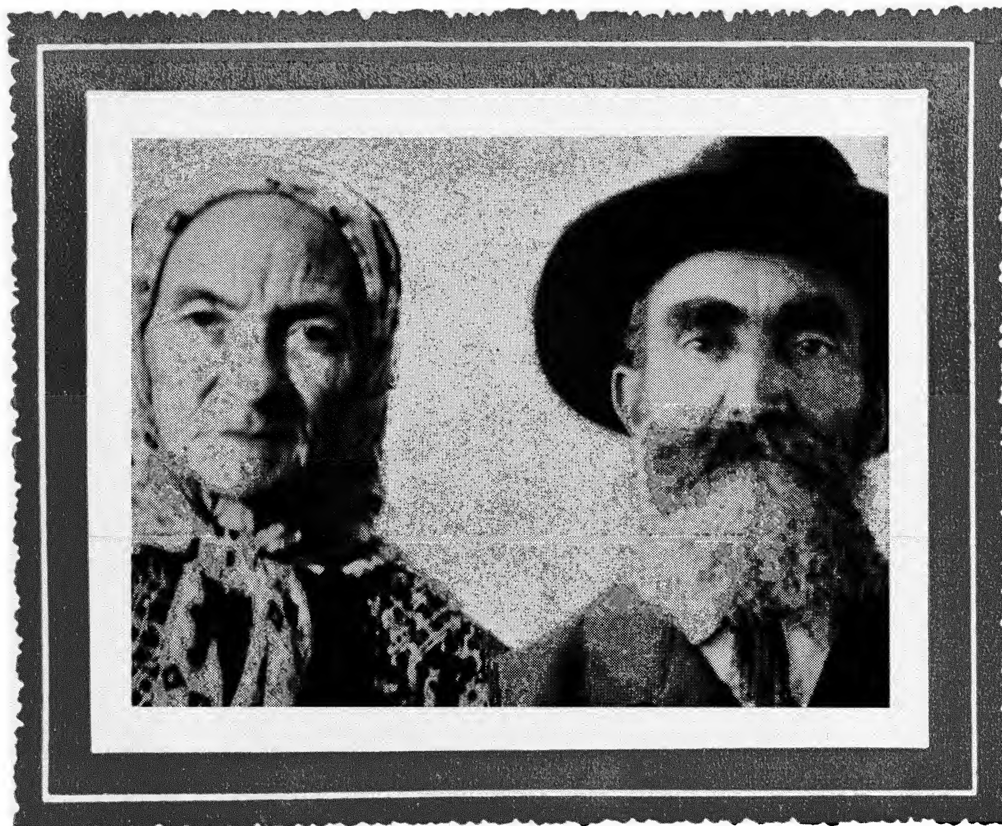
שרה בידר, מניה ליפשין, מילה שלו

בן־ציון ופרידה גורודינסקי

לפני 50 שנה חידש ב״צ גורודינסקי חידוש רב בעיירתנו. הוא הביא מכונת דפוס לקלרש הקטנה. בחלקי עלה להיות המתלמד הראשון בבית הדפוס הזה, ולכן היטבתי להכיר את האיש ותכונותיו. הוא הצטיין ביחס אדיב לזולת. אשתו היתה בת טובה למשפחה מכובדת.

אהרן (ארקע) פרידמן

בן־ציון ומרי גלוזמן

המעשה שעשיתם בעזבכם בשנת 1902, בראשית העליה השניה, את העיירה כדי להגיע לארץ ישראל, לבנות ולהיבנות בה — יש בכוחו כדי להעיד על תכונות־נפש של אידיאליסטים־מאמינים ונכונות להכרעה למען קדושת הרעיון.
חייכם הוקדשו לבנין מושב העובדים הראשון — עין גנים. זכיתם לראות, הורינו היקרים, בנים ובני בנים ממשיכי דרככם. רצה הגורל ששני נכדיכם, יצחק פוחס ומתניה נתיבי, ישלימו שרשרת של מעשה־גבורה־וקדושה של סבם וסבתם למען העם.

המשפחות —

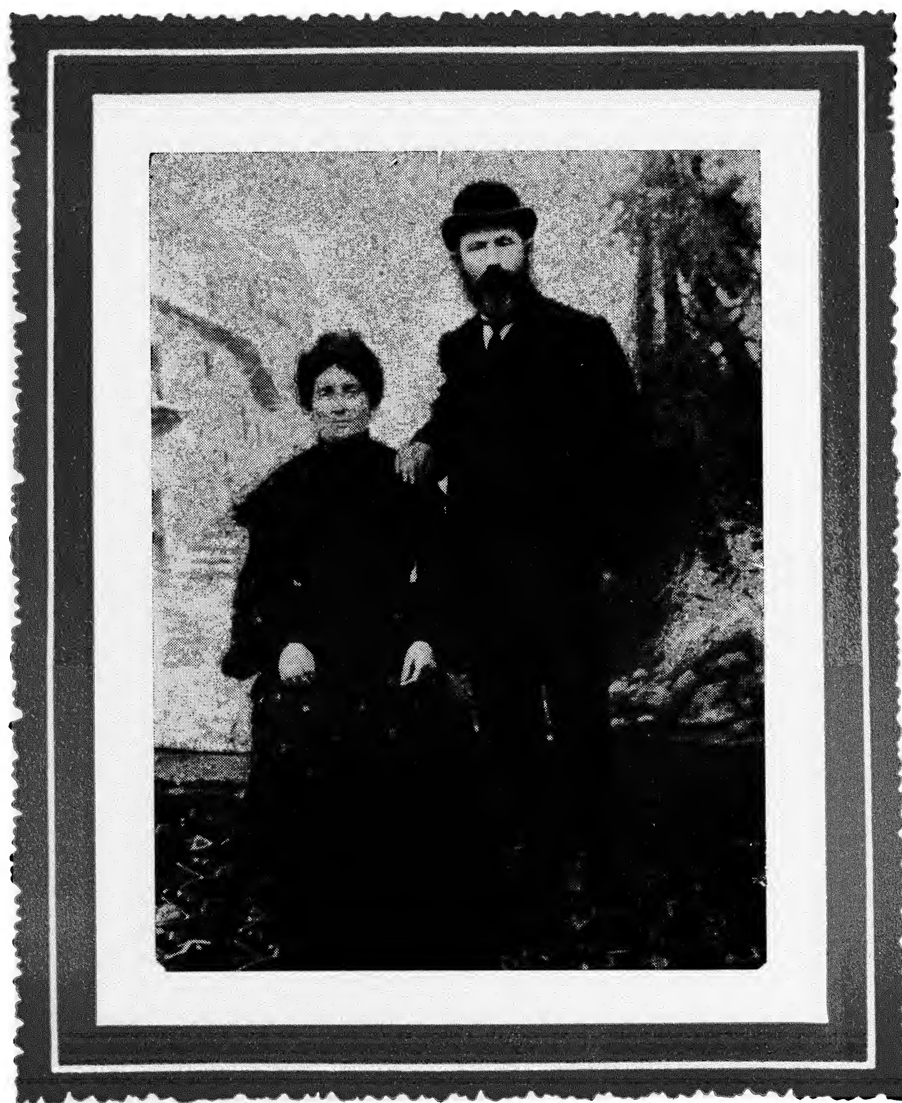
גלוזמן, פוחס, נתיבי

שלמה וחנה גרינברג

אבי היקר, הדרת פניך, גופך החסון והתמיר, רעננים הם בזכרוני. חיבתך לטבע המושרש עמוק בישותך — זאת אני זוכר בגאווה.
ואת, אמא אהובה ומסורה! ההיה גבול ומעצור למסירותך לנו — בני משפחתנו. יקר לי זכרכם!

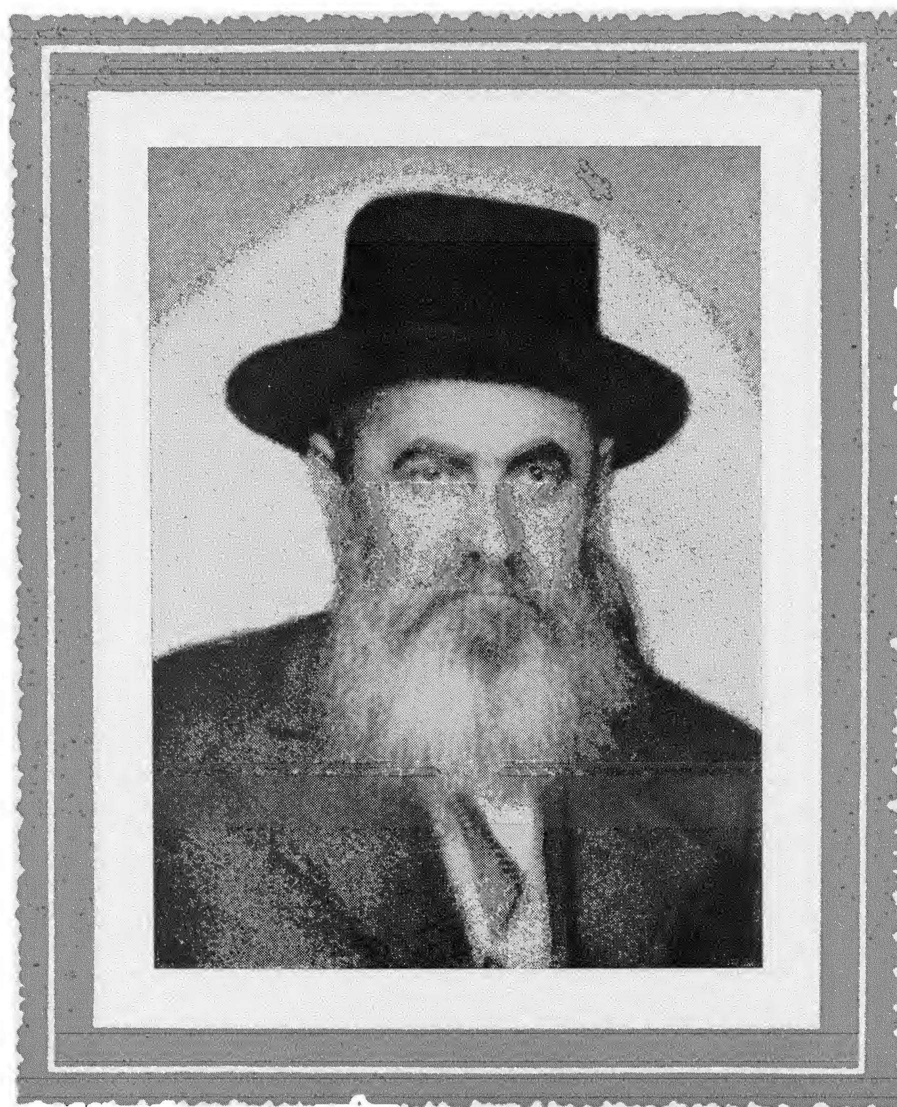
בנכם —
יוסף גרינברג

משה ופרומה וינוקור

הורי היקרים!
כל מה שבי
מכם הוא.

בנכם —
יוסף וינוקור

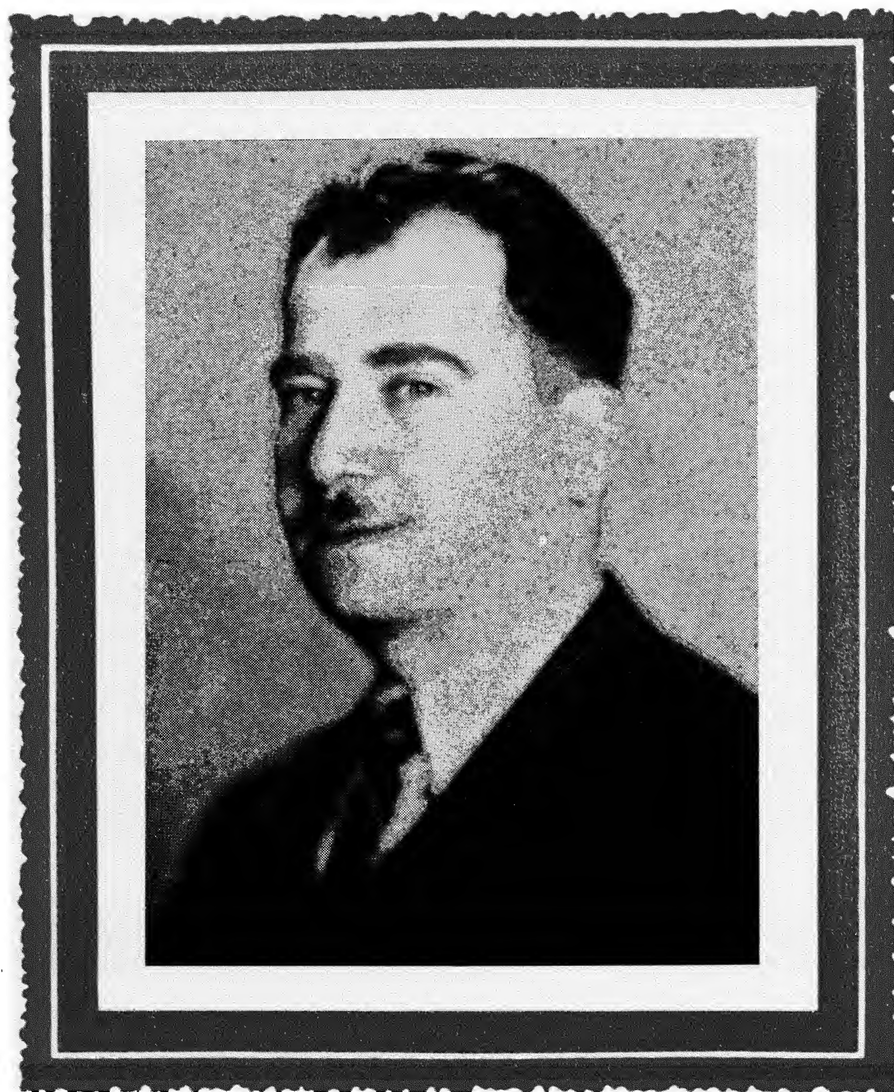

בן־ציון הורוביץ

בן־ציון הורוביץ המכובד !

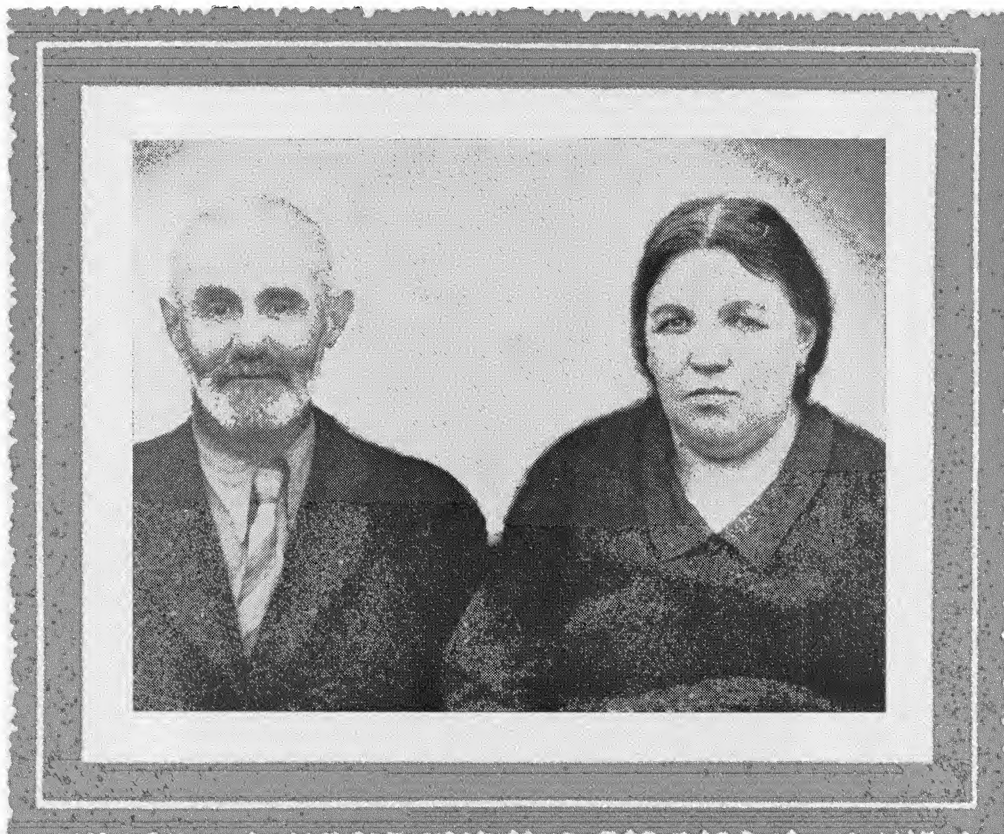
עולמו הרוחני והופעתו החיצונית הוסיפו תפארת ותוכן לעיירתנו. דביקות לדרכי־מסורת באוהלו, ואיש חמודות ומידות תרומיות בצאתו. נהנו תושבי העיירה בגלגלם שיחה עמו, או בהידרשם להתערבותו כבורר מפוקח שזכה גם לאימון רב. כלתו ונכדיו בישראל שומרים לו כבוד ויקר.

יוסף אוצ׳יטל

אלימלך הורוביץ

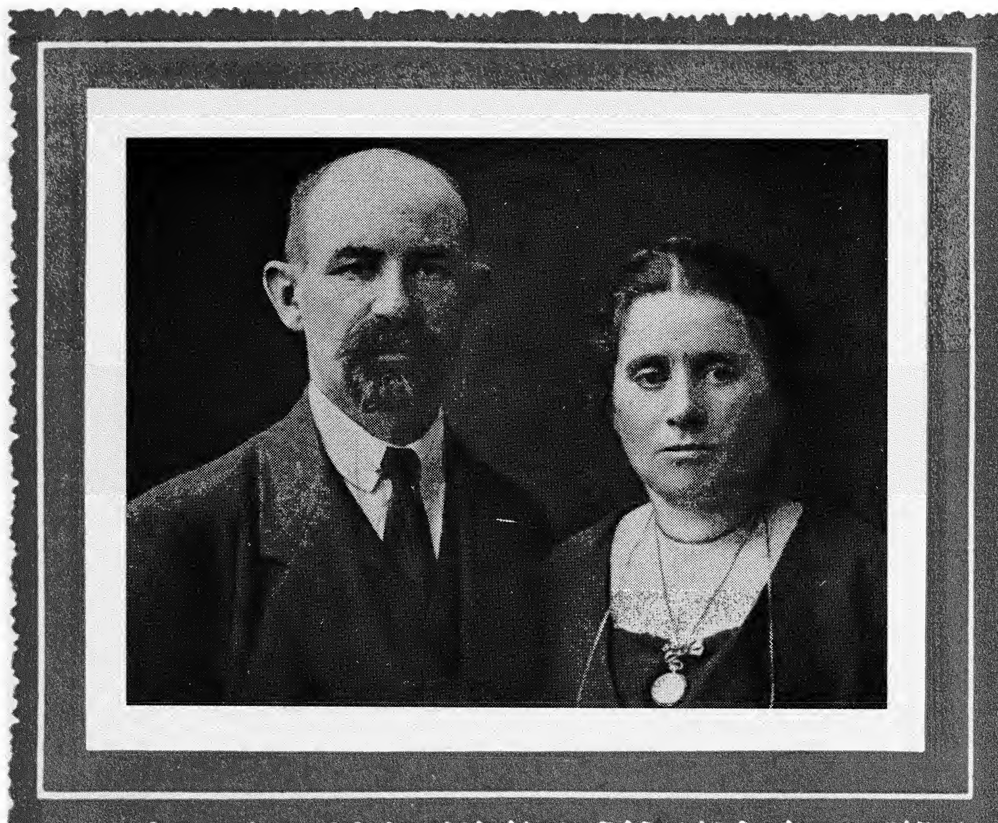
משחר ילדותי השרית עלי, אב יקר, מאהבתך לאדם ומתורת היהדות, כי אמרת: גירסא דינקותא מתקיים.
לא החמצת הזדמנות להביע דבקותך ואהבתך לקלרש — עיירתך האהובה — אשר כה הרבית לספר בשבחה.
עת עסקת במסחר, בדומה לאחיך־דודי, ישראל הורוביץ ז״ל, בלטו הגינותך ויושר שכלך.
במסירותך למשפחתך, בפרט לאמא, היית לדוגמא ולמופת בעיני רבים.
את זכרך היקר אנו מעלים בגאווה — אשתך מנוחה בתך לאה ירמקוב ובנך —
אברהם דב הורוביץ

יצחק וליבה זרידר

אמנו האהובה, נשרפת מחום רגשות לבך אלינו· לא השלמת עם עלייתנו לארץ ישראל ומרוב עגמת־נפש חלית ולא קמת עוד ממטת חוליך·
ואתה אבינו טוב הלב, אוהב בריות היית· האמנת בטוב שבאדם ולכן לא נטשת את עיירתנו בזמן פלישת הגרמנים ורוצחים נאציים שמו קץ לחייך·
יהא עמוד זה מצבת־זיכרון לכם לעולמים·

בנכם — **יוסף זרידר**
בתכם — **בת־שבע זיגרמן**

מתתיהו (מוטס) וחייקה גלפרין

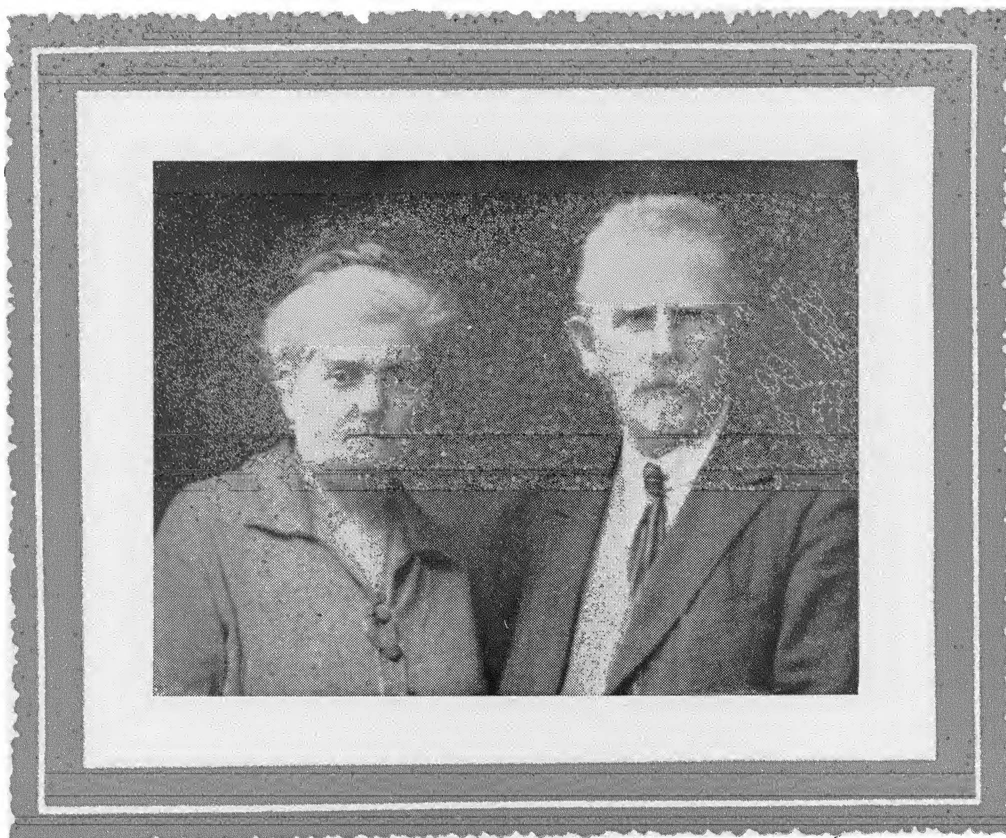
אֵם מסורה ואוהבת, עמלה קשה בגידול וחינוך ילדיה — כך את חרותה בזכרוננו. ואתה, אב יקר, דמותך וקלסתר פניך עולות לפני עינינו תמיד, זוכרים אנו את גישתך הרצינית למלוי תפקידים בציבור, בפעולות למען הציונות ובמוסדות־סעד למען מעוטי־יכולת.

לא הסתייע הצער בידך להתחבר עם ילדיך בישראל. נפלת בשנות הנדודים בעת מלחמת העולם השניה, והלב דווי.

בנותֵיכם ובנכם —

אטיה פוזנר, יצחק הלפרין, צילה מייטיס, סוניה שכטמן

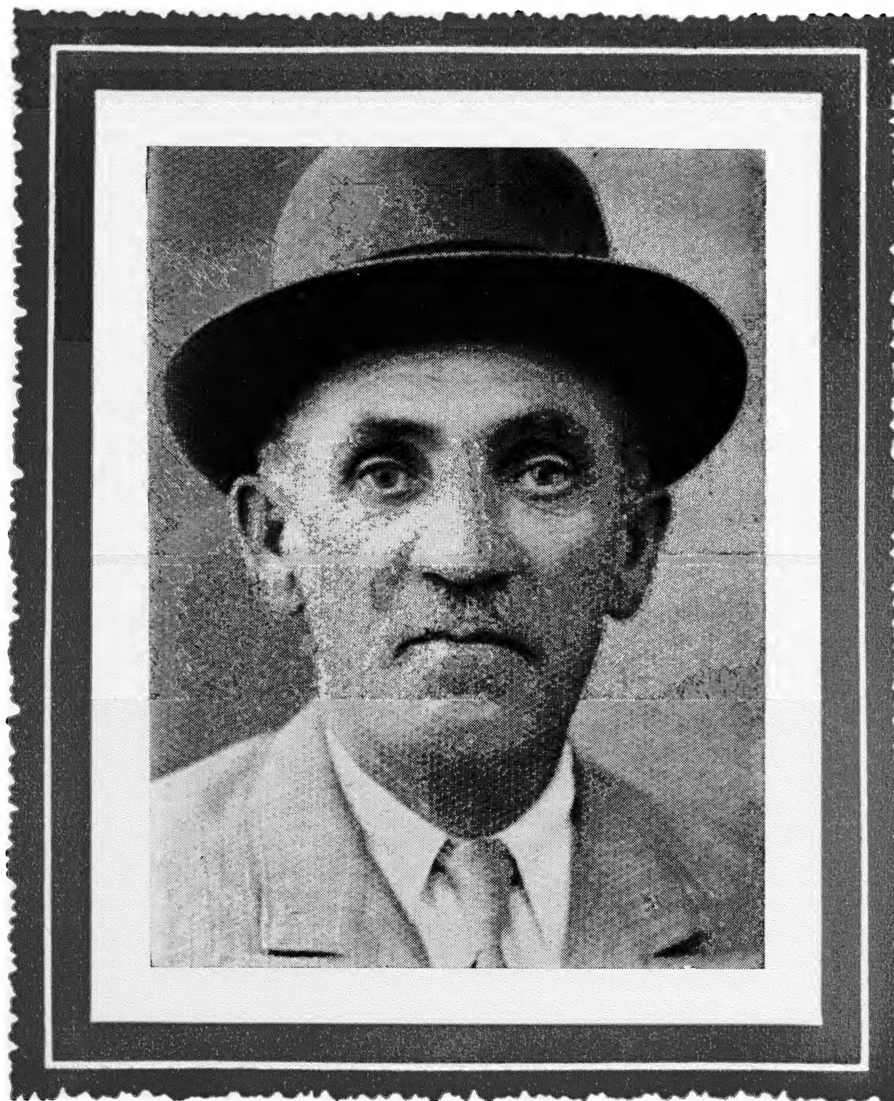
בנכם — לייבל גלפרין (ברית־המועצות)

דוד ובת־שבע חכמוביץ

משפחה יהודית־שורשית עם כיסופים חזקים לעלות ארצה ולהתעלות בה. נמנו עם יוזמי העליה באניה המפורסמת „רוסלן״. בחנוכה 1920 הגיעו לחוף מבטחים. מות בנם נחום ממחלת הקדחת השפיע קשות על הוויתם. רב היה חלקם בנדיבות לבם למען קדושת הארץ ועתידה.
הנני נושא זכרם בחיבה.

חתנכם —
קלמן סוחרמן

דב (ברל) חכמוביץ׳

בעלי ואבינו הנערץ, את שמך אנו מעלים בגאון.
תום לבך ויושר־דרכך ביחסיך אל הזולת, חרותים היטב בהווייתנו ובזכרון רבים המזכירים אותך לטובה.

רעייתך — **בת־שבע**
בנותיך — **בטי וריבה**

יצחק ואטל מלמוד

מעמל כפיים התקיימתם. תושבים שקטים ומצניעי לכת הייתם — הורינו היקרים — ונהניתם מיחס של כבוד מצד תושבי העיירה. בביתכם מצאו רבים מבני הנעורים מקום למיפגש ריעים תוך שיחות על העם ועתידו — הודות לכם ורצונכם הטוב. הכמיהה לבנות חייכם בארץ ישראל הניעוכם לעלות ארצה בשנת 1914, הוחזרתם מתוכה כתוצאה ממאורעות הימים ההם, אולם חזרתם אליה שנית, בגיל מבוגרים, התגברתם על קשיי התאקלמות, ורב היה אושרכם בכך.

בתכם — חיה מלמוד
בנכם — שמאי מלמוד

ניסקה מלמד (נתן מלמט)

אבי ז"ל הגיע לאחר הפרעות בקלרש, שבהן נתיתם, כנער בן חמש־עשרה שנים לוינה שבה ישב כשלושים שנה עד לעלייתו עם בני משפחתו לארץ ישראל בשנת 1935. על אף השהות הממושכת בסביבתו החדשה באוסטריה שמר על זיקתו אל היהדות השרשית והעסיסית של מקום הולדתו וממנה ינק את קנאותו לרעיון הציוני. ימים ספורים לפני מותו חזר והביע את אמונתו הבלתי מעורערת במדינת היהודים ואת משאלתו לראות בתקומתה. אולם לא זכה כי נפטר לפתע בתל־אביב באחד בנובמבר 1947, שבועות אחדים לפני הכרזת המדינה בעצרת או"ם.

על מסירותו למשפחתו, על טוב לבו ועל הערכים הנעלים שהעניק לנו אנו אסירי תודה — אשתו לאה, בתו ישראלה סלע ובנו —

פרופ' אברהם מלמט (מלמד)

לאה גלוזמן־נתיבי

כשהגעת מקלרש עם הוריך ז״ל לארץ ישראל היית קטינה וכמצוות הימים ההם נשאת את קשיי החיים בסבלנות ובאומץ־לב. צנועה היית בהליכותיך, אך אופייך מחושל היה, וכך יכולת לשאת בגבורה נפשית את כל תלאות החיים, והאיומה שביניהן: אובדן אחד מבנייך — מתניה — שנפל בקרב סג׳רה במלחמת הקוממיות בישראל.

גם את מחלתך האנושה נשאת באומץ לא יתואר. השתדלת בכל כוחותיך לא להטריד אחרים ובשקט הוצאת את נשמתך ואת בת 69 שנים.

את זכרך הטהור אנו מעלים בחיבה — בנותיך **חדוה הלוי, ברכה צוער,** בנך **צבי** ובעלך —

שמואל נתיבי

פרומה סדיגורסקי

לא נשארה בידי תמונתך, אב יקר, אך דמותך חיה בזכרוני.
ואת, אמא, נצר למשפחה רבת־שורשים בחיי העיירה — זכור אזכרך באהבה כל ימי חיי.

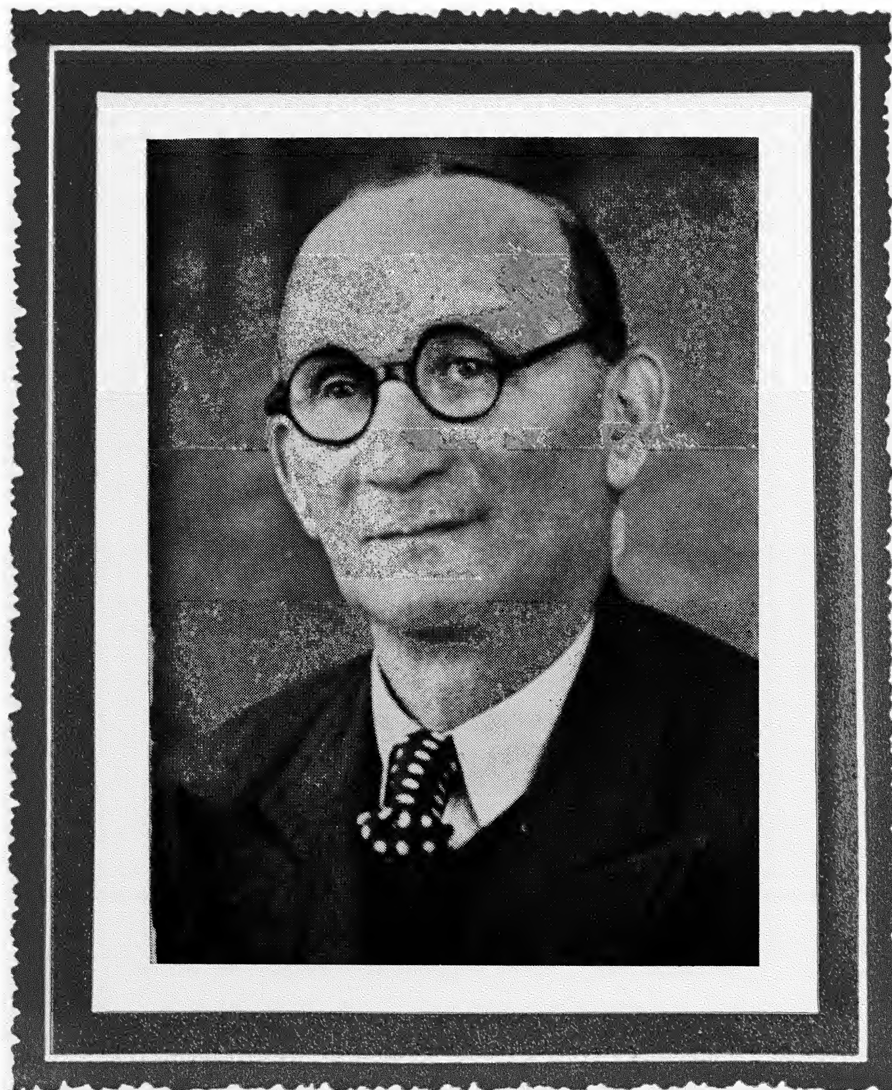
בנכם —
צבי סדיגורסקי ורעייתו

שרה חכמוביץ׳־סוחרמן

בנועם־הליכות פעלת בארגון אמהות עובדות, ב„ויצו״ ובלשכת בני־ברית ע״ש הנריטה סולד. אכן זכית להערכה והערצת רבים. חיבה זו אליך הוסיפה לך מרץ בימים הקשים, בכלות כוחותיך.
זכרתי לך חסד נעוריך !

בעלך —
קלמן סוחרמן

מרדכי (מוטל) סרולמן

באחד הימים קראה האלמנה מייקה סרולמן לביתה — אותי ואת יוסף וינוקור — ופנתה אלינו בזו הלשון: ילדי החביבים, בעלי מוטל יקר היה לי מאוד ורוצה אני לנדב לזכרו סכום כסף כדי להקל על הוצאת „ספר קלרש".
אכן התהלך מוטל סרולמן בנועם, בחביבות עם הבריות. חיוך תמידי נסוך היה על פניו, ושפתו — שפת בדיחות־דעת מתובלת בפסוקים מהתנ"ך ופתגמים עממיים. בהיותו בעל תכונות אלו הסתגל בקלות לחיי עבודה בארץ ישראל, אליה הגיע בערוב ימיו.
יוצאי קלרש נושאים זכרו כדמות עממית מלבבת.

יוסף אוצ׳יטל

בעיירת הולדתם חיו
מוקפים תפארת וכבוד
אך שמעו לקול המולדת
והחליטו אליה לנדוד

באו לארץ אבות
ועזבו בית והון,
כאן בנו להם אהל דל
ובעיניהם היה כארמון

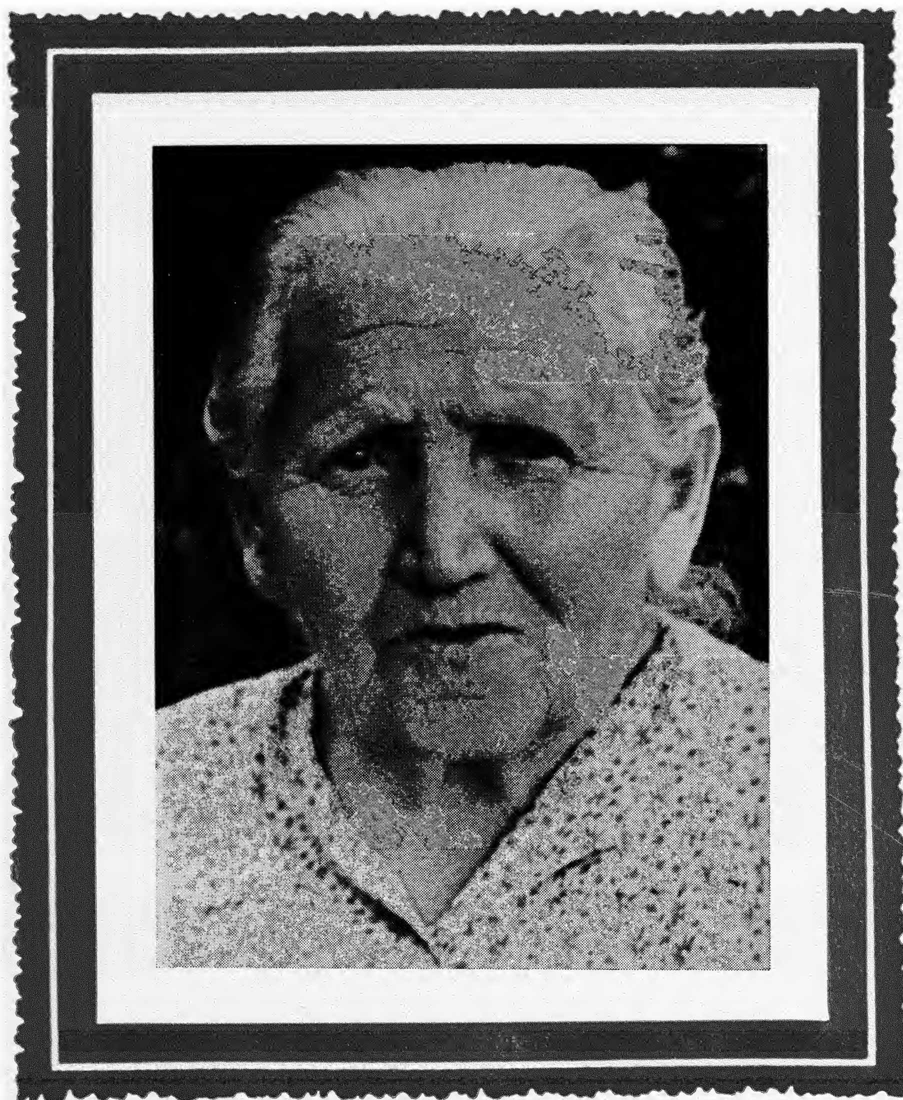
יהודית ויעקב אליס

חיה פרידמן

אמא יקרה, כוס סבלך התמלאה בהתאלמנך בגיל צעיר, אך ידעת להתגבר על קשיי החיים. קיימת פרנסתך — בית אוכל — בכוחות עצמך תוך כדי מסירות רבה ודאגה לבני ביתך המיותמים.
יהא זכרך ברוך!

בנך — **בן־ציון פרידמן**
בתך — **ז׳ניה בילאאוס**

עטרה (קריינדל) פורטוגלי

בת העליה השניה· חוננת בלב ער וחם, בחריצות לדוגמה, בבינת חיים ובנכונות לעזור לזולת· הכול אהבוך, העריצוך, ולא בכדי נקרא ביתך גם בפי מכרים שאינם בני המשפחה — „בית אמא״·
חינכת בניך ובנותיך לחיי עבודה ויצירה חלוצית בישראל· זכרך שמור לברכה וכרוך בבנין ארץ ישראל העובדת·

בניך ובנותיך —

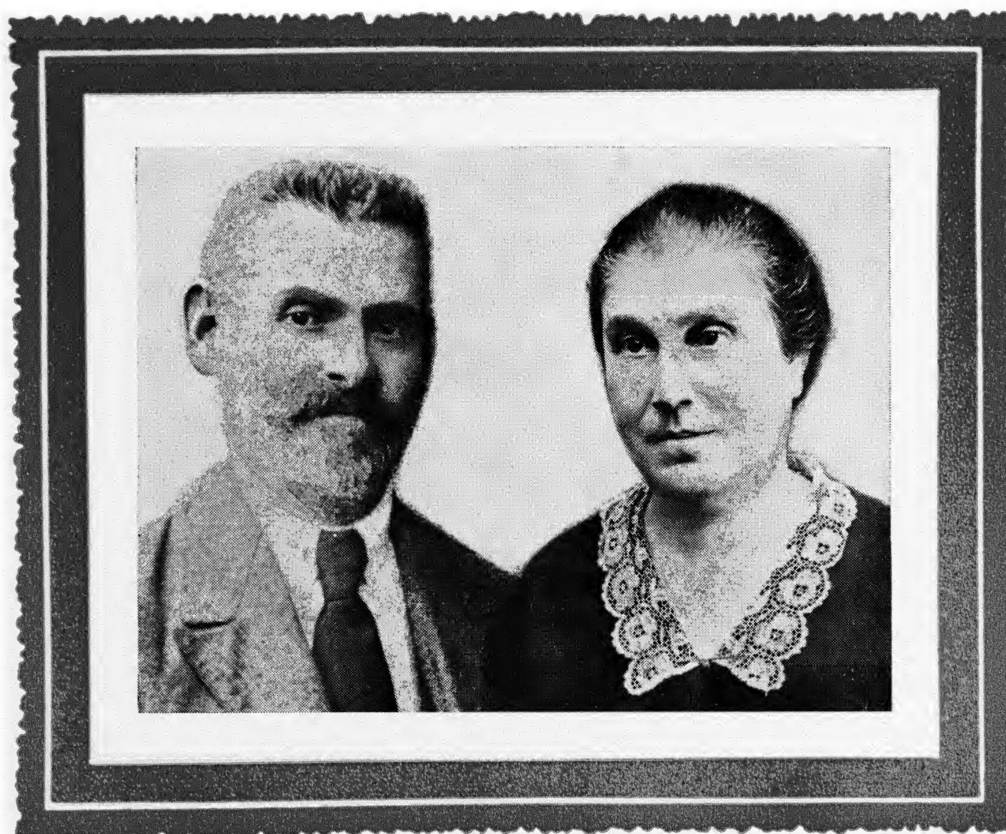
דניאל, יפה, יעקב, יהודה, חנה

זלמן ורחל פוסטרנק

אנו זוכרות את "בית אבא ואמא" כשחלוקת תפקידים שרר ביניהם.
אתה אבא, עסקת בעניני „חומר", ואילו את אמא, עיקר דאגתך — נוסף לדאגה כעקרת בית — היתה נתונה לחינוכנו, בעיקר רב היה חלקך בעוררך אותנו לקריאה רצינית בתוך „ספרים עבים".
גם זאת הננו זוכרות: אחרי הפוגרום היגרת, אבא, לאמריקה, אך לא ארכו הימים ונטשת את המדינה העצומה וחזרת לקלרש והיית נוהג לאמר: אהבתי את עיירתי! את זכרונכם אנו נושאות בכבוד!

בתכם — טניה ריביליס
בתכם — דורה זופרנד (פריז)

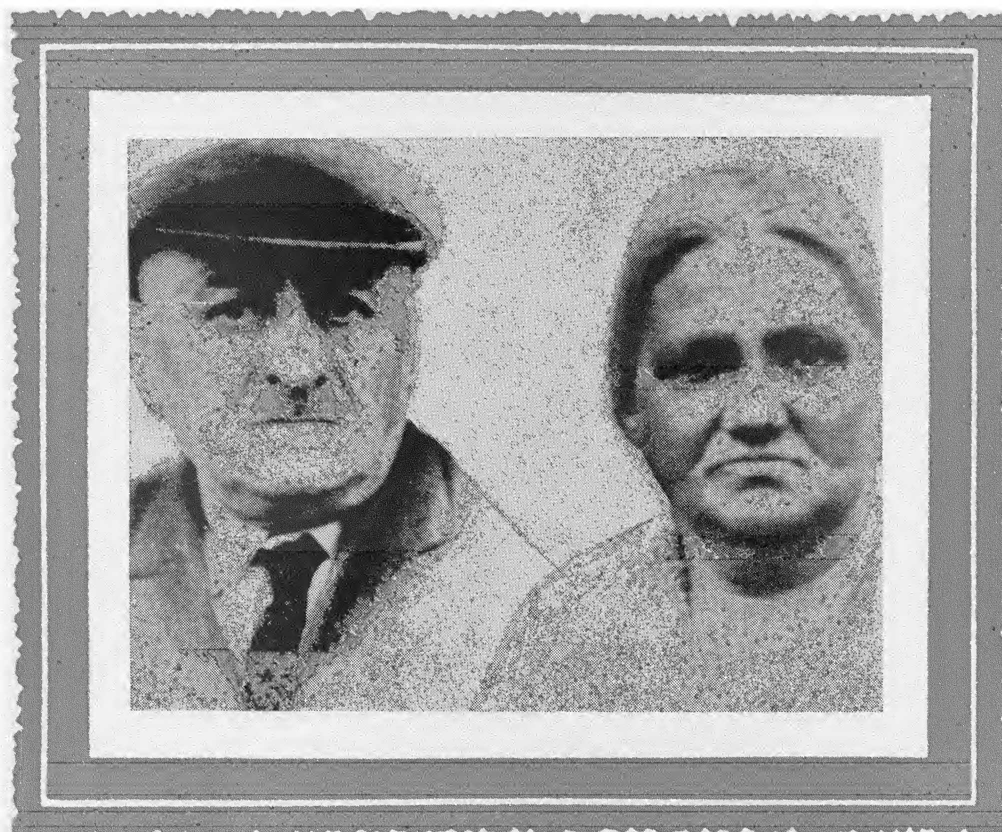

אפרים (פרויקע) ורבקה פרידמן

הורינו הנערצים, מה יקר לנו זכרכם! אתה אבא — לנגד עינינו גופך התמיר, נועם שיחותיך ואהבת הטבע שבך. ואת אמא — נועם הליכותיך, דאגתך ומסירותך הבלתי נלאית לנו, חרותים עמוק בזכרוננו.

בניכם —

יעקב, שמואל, דב, חיים

שאול ובת־שבע פרפליצקי

ביתנו המטופל בילדים — מה רבה היתה דאגתכם ומסירותכם לנו, הורים נערצים!
אתה, אבא, בינת החיים שלך וחריצות המעשה הביאוך למעמד של סוחר מקובל בענף המנופקטורה כשהכל העמסת על שכמך ואנו בניך לא כל כך הבינונו לבוא לעזרתך...
את, אמא יקרה — תמיד שאלת לשלומנו ודאגת להתפתחותנו.
לבנו מתמלא גאווה בזכרנו כיצד עברתם יחד כברת דרך ארוכה תוך שותפות־פעולה והערצה הדדית.

בניכם —

אהרון פרפליצקי (פריז)
צבי פרפליצקי (בן שאול)

משה ויחד צ׳רקיס

אהבה ללא גבול הענקתם לנו, הורים נערצים ואהובים.
קיימתם את משפחתנו בכבוד ורבה היתה דאגתכם לנו.
אנו נושאים זכרכם — בחיבה רבה.

בנותיכם — **מרים ברזנסקי, אטי שץ**
בתכם ובנכם — **בטי גינזבורג, ישראל צ׳רקיס (ברית־המועצות)**

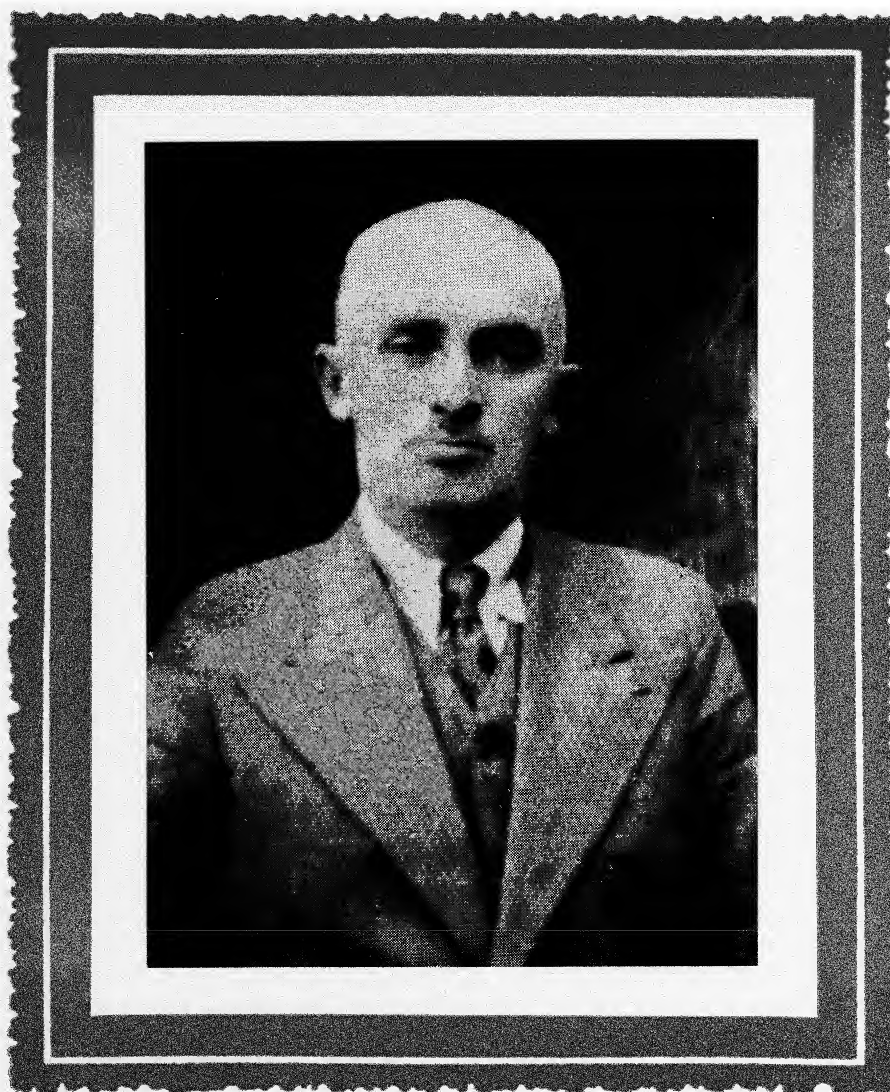

אסתר קנדל

ממך, אבא (שלמה בן זאב), למדנו לאהוב את הטבע, וממך, אמא, ספגנו אהבת העבודה.
אשרינו שזכית, אמא, להגיע בערוב ימיך לישראל וליהנות למראה מולדתנו.

בניכם —

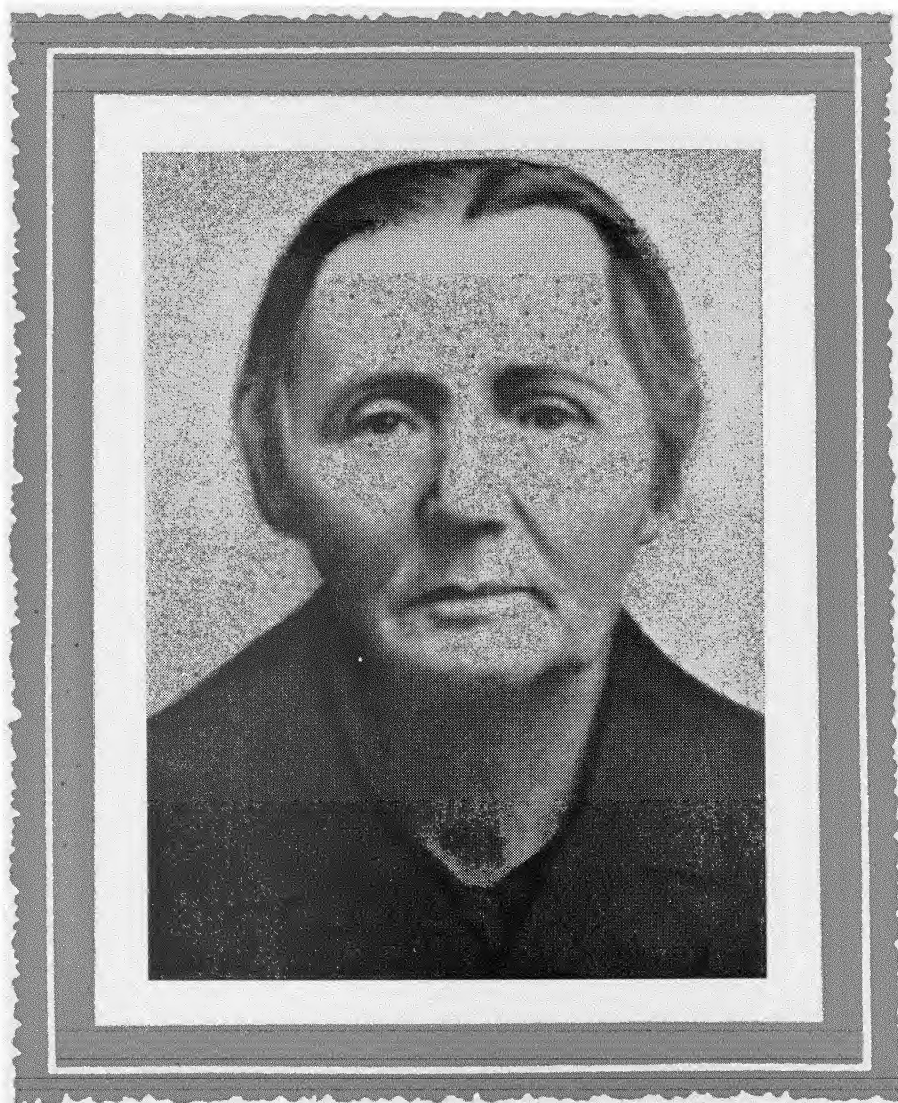
סני, זאב ואהרון קדרון (קנדל)

יוסף קוגאן

בגדולות לא הלכת ולנצורות לא נשאת נפשך. ענו וצנוע היית. רגש אהבת האדם נטעת בנו.
אימי המלחמה וזוועותיה קיפדו את פתיל חייך אי־שם בערבות אוזביקיסטן בברית־המועצות, בהיותך רק בן 52 שנים.
קדוש ויקר לנו זכרך!

רעייתך — פסיה
ילדיך — פרומה גרמן, בורה קוגאן

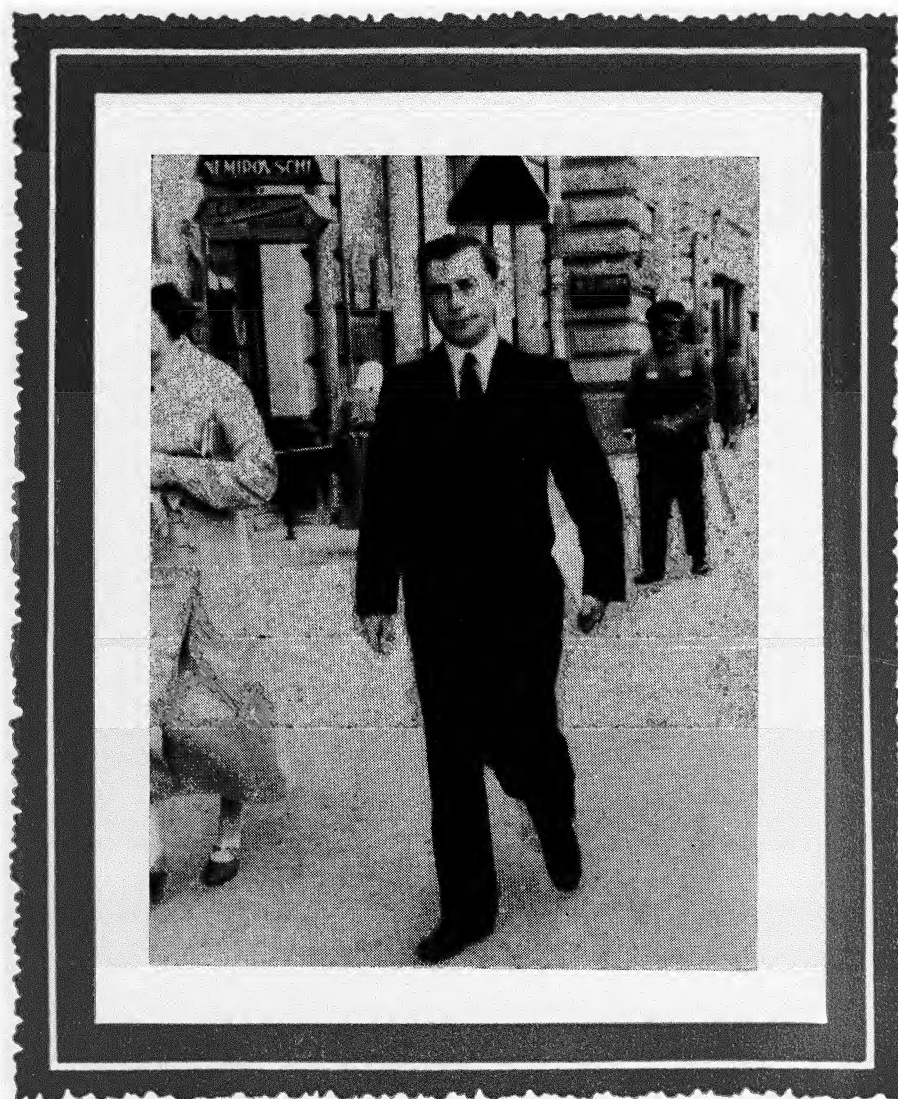
שרה קצף

צר לי, אבא יקר, שתמונתך היקרה אינה ברשותי, אך חי אתה תמיד בזכרוני· ואת, אמא יקרה, מיציתי דמותך האצילה והאמיצה ברשימת זכרונותי על חורבן העיירה והשמדת תושביה· אחזור גם כאן על דברי: בחייך ובמותך שימשת סמל לאם יהודיה („א יידישע מאמע") שבכל הדורות·

הלוואי נצליח להוריש תכונותיכם הטובות לבנינו, הדור העולה·

בתכם —

חנה קצף־בירנפלד

דוד'יק קצף

נפשי יוצאת בקרבי עת אזכור אישיותך האצילה ואופיך העדין והנוח לבריות, אחי הנערץ ! גם בימי המבחנים הטרגיים ביותר אַצת לעזרנו ונפול נפלת שדוד בגיטו קישינוב בו נלכדת.

אחותך —

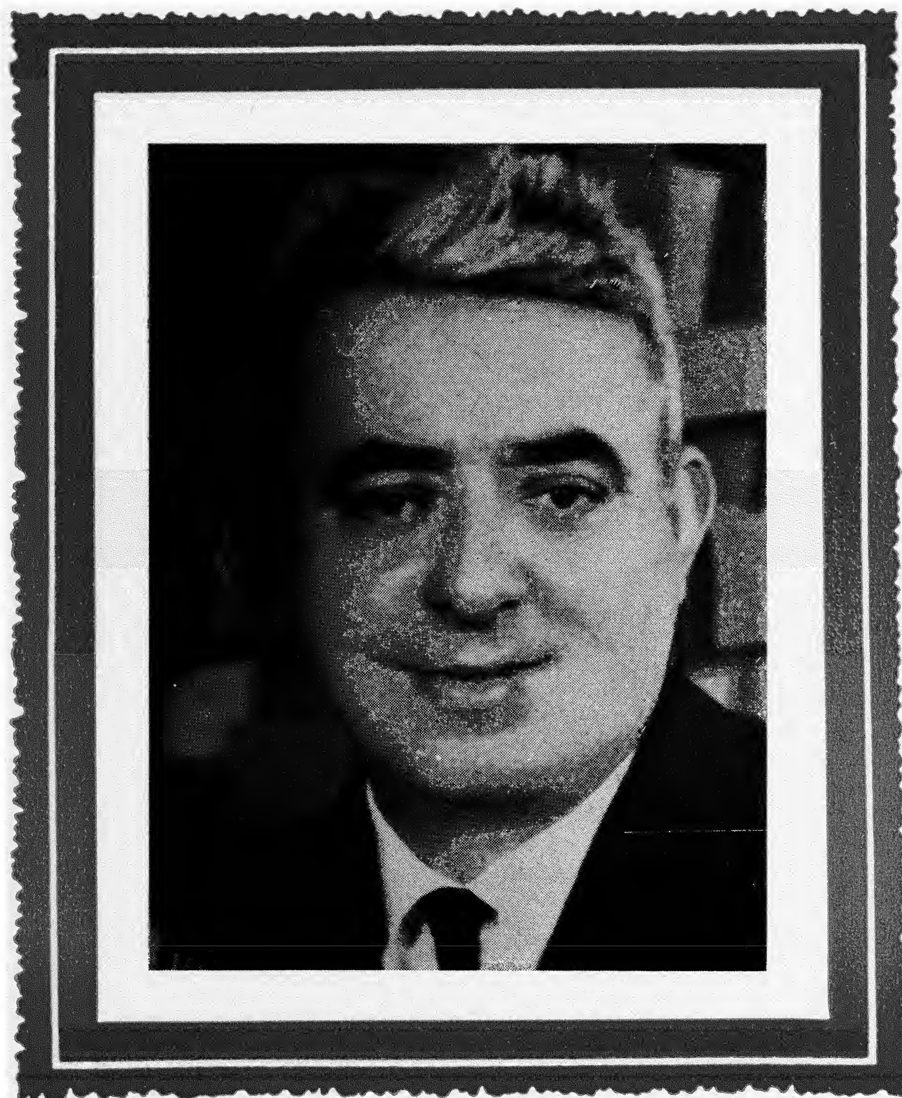
חנה קצף־בירנפלד

נחום וריזל קלישובן

אתה, אבא יקר, נהגת לתת קולך בשיר ובתפילה, כי חזן העובר לפני התיבה היית וקולך הערב זכור לרבים מבני עיירתנו· ואת, אמא, פניך המאירות והמחייכות תמיד, אושר ממלא את כל ישותי עת אזכרך, וצער רב על העדרך·
יהא זכרכם ברוך !

בנכם — **דוד קלישובן**
ובני המשפחה

אריה (לייבל) קרסנושנסקי

תקצר היריעה לספר על פעלך ופעילותך. לא רק אנו — רעייתך וילדיך — ראינוך כאדם שאינו יודע סייגים להתמסרותו, כשמדובר היה על טובת הכלל, ענייני תנועה או בעיות משפחה. היטיבו להעריך אותך בני קלרש משחר ילדותך, ותכונות־תפארת שלך התמידו בך עד יומך האחרון. וכאשר הצטרפת ונתת ידך להוצאת „ספר הזיכרון ליהודי קלרש" — כל באי ביתנו דבקו ברעיון זה שהטפת לו בלבביות ובמסירות.

רעייתך — בלה

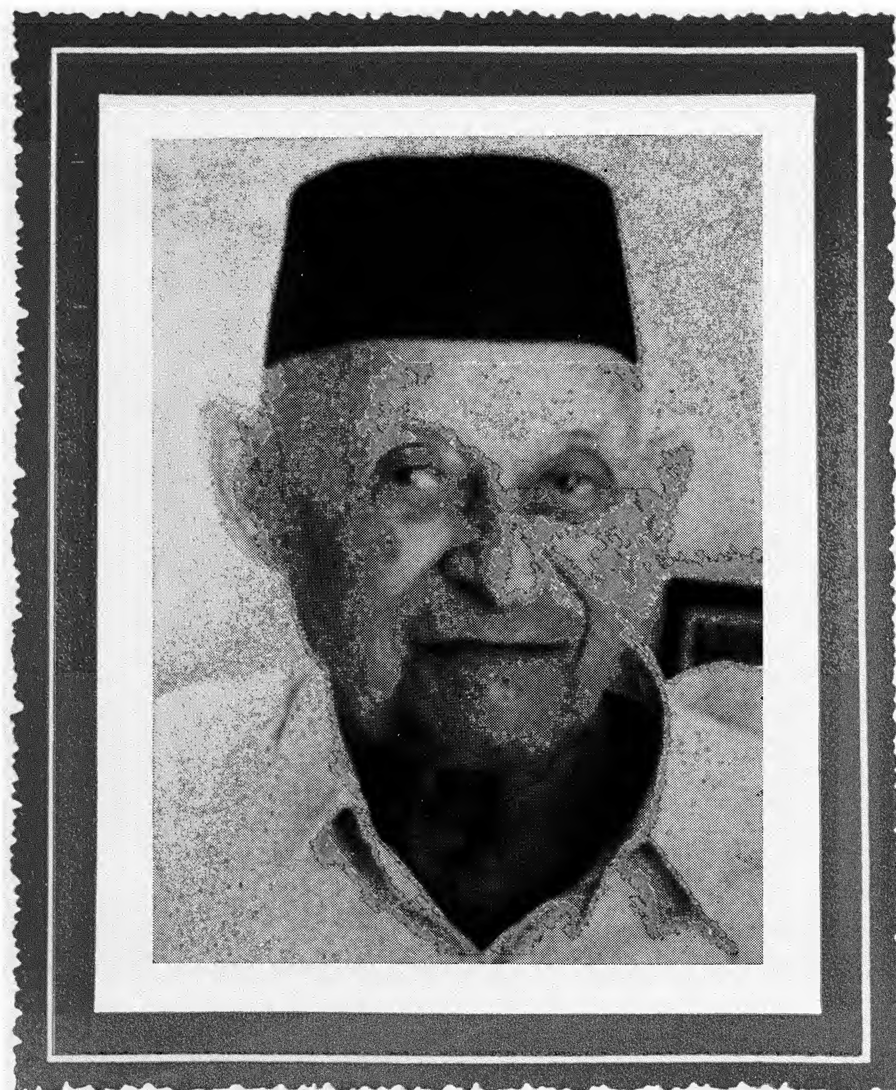
ילדיך — נחמיה קרסנושנסקי, חנוך קורן, חיה אלימלך

יצחק ורחל־לאה רוניס

מסירותכם לנו — חמשת ילדיכם — היתה ללא גבול. קיימתם את בני משפחתנו בקשיים אך בכבוד. אנו הבנים ואחותנו וואיקע, גם כאשר כל אחד מאתנו בחר לו דרך־חייו לפי רוחו ולא לפי רוחכם לא נתקלנו בהתנגדות חריפה מצידכם עד כדי קלקול יחסים. אהוב מאד זכרכם וברצוננו למסור זאת לממשיכי שושלת משפחתנו.

בניכם — יום־טוב רוניס, דוד רוניס
בתכם — וואיקע ברוכמן (ברית־המועצות)

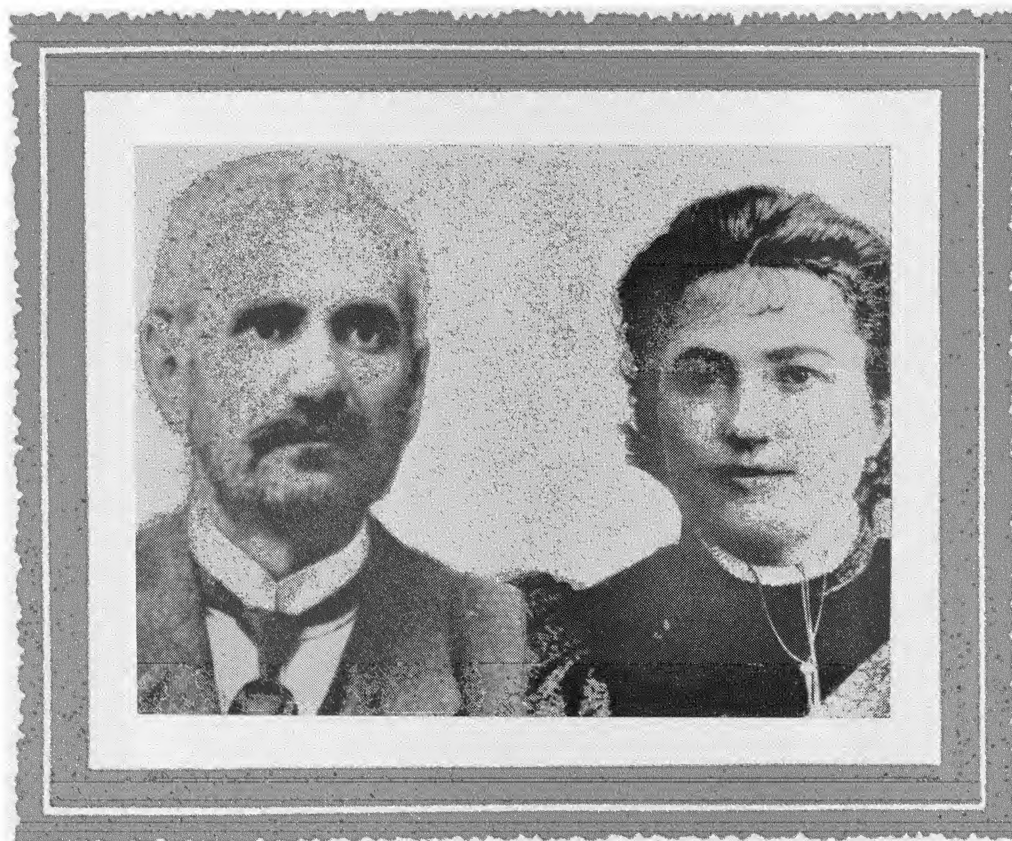

יחיאל רזניק

לא קל למצות בכמה שורות הערכתנו לאישיותך הרבגונית: יהודי בעל לב חם; ציוני בכל רמ״ח איבריו; איש החינוך והתרבות (תרמת חלקך ביסוד בית ספר עברי בקלרש עוד בשנת 1903 בשיטת עברית־בעברית ובהברה אשכנזית); בשעות הפנאי בטאת חוויותיך בציור, במשחק צבעי הקשת; חברת שירים בשפה מליצית המבט־אים אהבה ותוגה גם יחד; גדול היה כוחך לחולל שמחה במסיבות ריעים; מחונן היית בזיכרון עד להפליא; נעים היה להקשיב לדברי פרשנותך הבהירים והמבהירים. יהי זכרך ברוך!

בנך —

ד״ר שמעון רזניק

זאב ורוזה שניידר

הורינו הנערצים !
נר תמיד
אנו מדליקים
לזכר נשמותיכם הזכות·

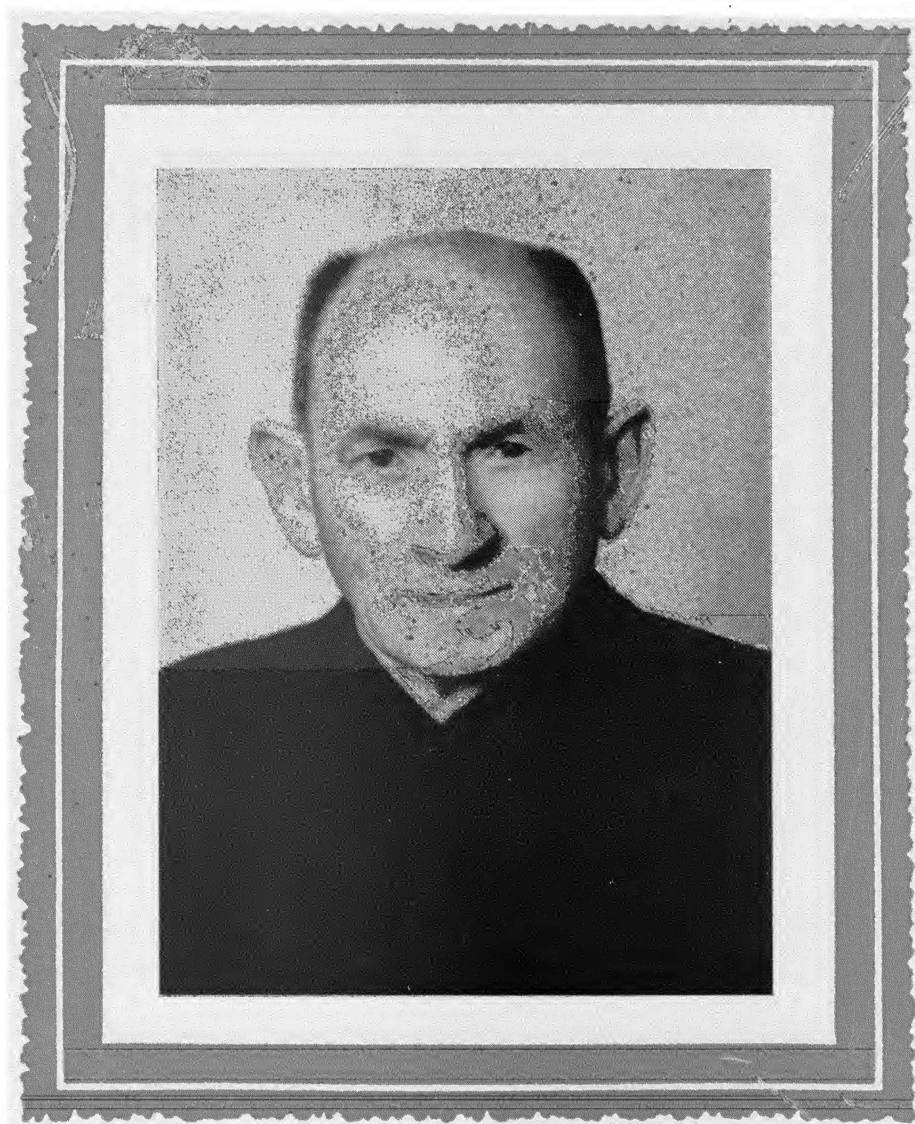
בתכם — פרומה וינוקור
בנכם — שמואל (מיקא) שניידר (צרפת)

חיים שניידר

הנאצים, חיות הטרף, שמו קץ לחייך הצעירים והטהורים, אחינו הטוב והאהוב!
זכרך לא ימוש מלבנו!

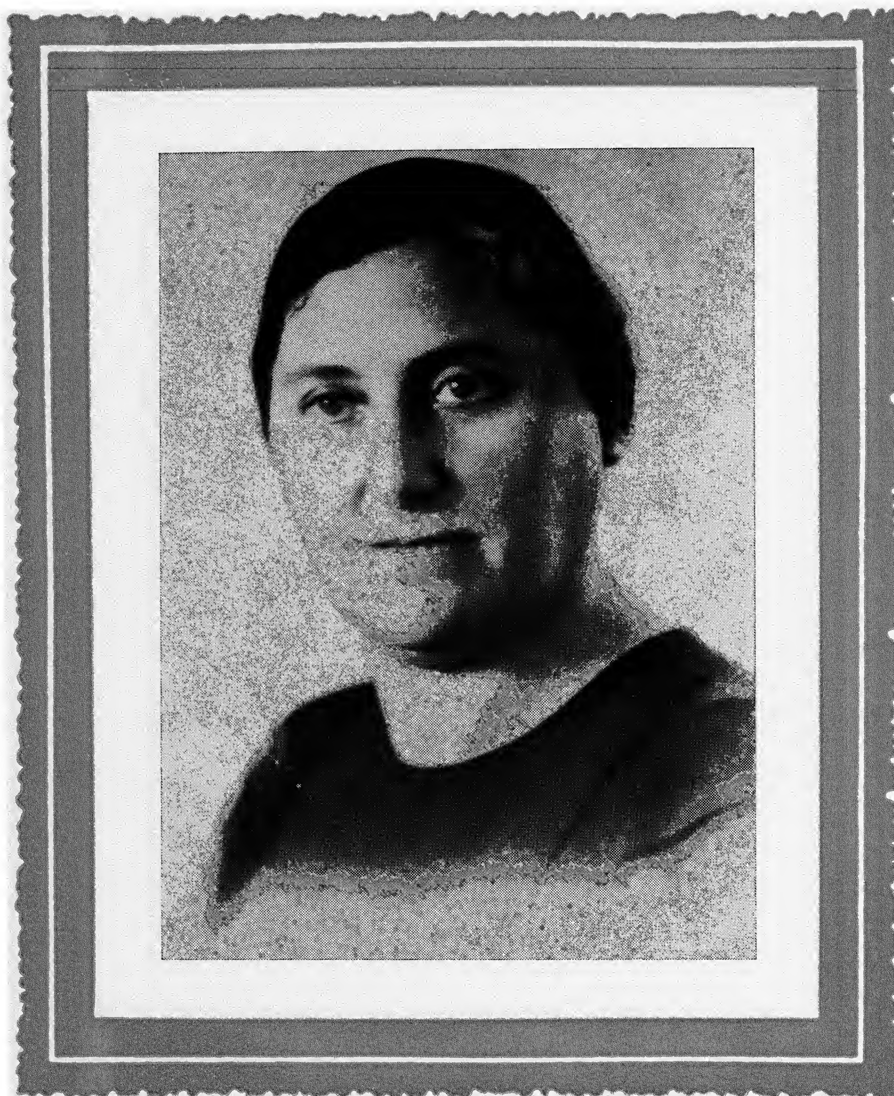
אחותך — פרומה וינוקור
אחיך — שמואל (מיקא) שניידר (צרפת)

אריה (לייבל) פורטוגלי

איש העליה השניה, עלה ארצה ב־1911, ובבואו פרץ לתוך המהפכה הלאומית והחברתית, אשר חוללו חלוצי עליה זו, בכל מרצו ומאדו.
הוא עבר את כל שלבי המאבקים מתוך הכרה ואמונה בייעודו: עבד בפרדסי יהודה ובשדות הגליל, היה מהראשונים אשר כבשו את העבודה בסלילת הכבישים, מראשוני ההגנה, ממייסדי שכונת בורוכוב, מראשוני ומנאמני בית ההסתדרות, תנועת העבודה היתה לו בבחינת קודש קדשים.
מטבעו היה בעל אופי תוסס, עליז ושמח בחלקו, והוא חי חיים מלאי רגש־אחוה ורעות עם משפחתו, קרוביו, חבריו ומכריו, וידע לשמור ולטפח ידידות עם צעירים וגם זקנים, ולא קשתה עליו שום טרחה למענם.
את זכרו נושאים בגאון — רעייתו **שרה**, בנותיו **דרורה** ו**חרמונה**, בנו **שבתאי**, אחיו ואחיותיו **דניאל**, **יעקב**, **יפה**, **חנה** ואחיו —

ד״ר יהודה פורטוגלי

צפורה (פייגה׳לה) פורטוגלי־הלפרין

אמא עלתה לארץ־ישראל בשנת 1913, ערב מלחמת העולם הראשונה. גילתה הסתגלות רבה לתנאי הארץ הקשים, וכעבור מספר שנים — הודות למרצה ועוז־רוחה — נמנתה יחד עם בני משפחתה על המתיישבים הראשונים בשכונת בורוכוב. יפת־תואר היתה, משכילה ובעלת תבונת־חיים. מפי בני קלרש שמענו לא פעם סיפורים ודברי הערכה חיוביים על כשרונותיה כשחקנית־חובבת על קרשי בימה שבקלרש לפני עשרות שנים. אכן רושם עז עשתה על כל אלה שהכירוה מקרוב. הגורל התאכזר עליה והיא מתה לאחר מחלה קצרה בשנת 1941.

את זכרך הטהור אנו נושאים בחיבה ובגאון.

בנותיך — דרורה וחרמונה, בנך — שבתאי

וכל בני המשפחה

זאב פורטוגלי (פורטוגייס)

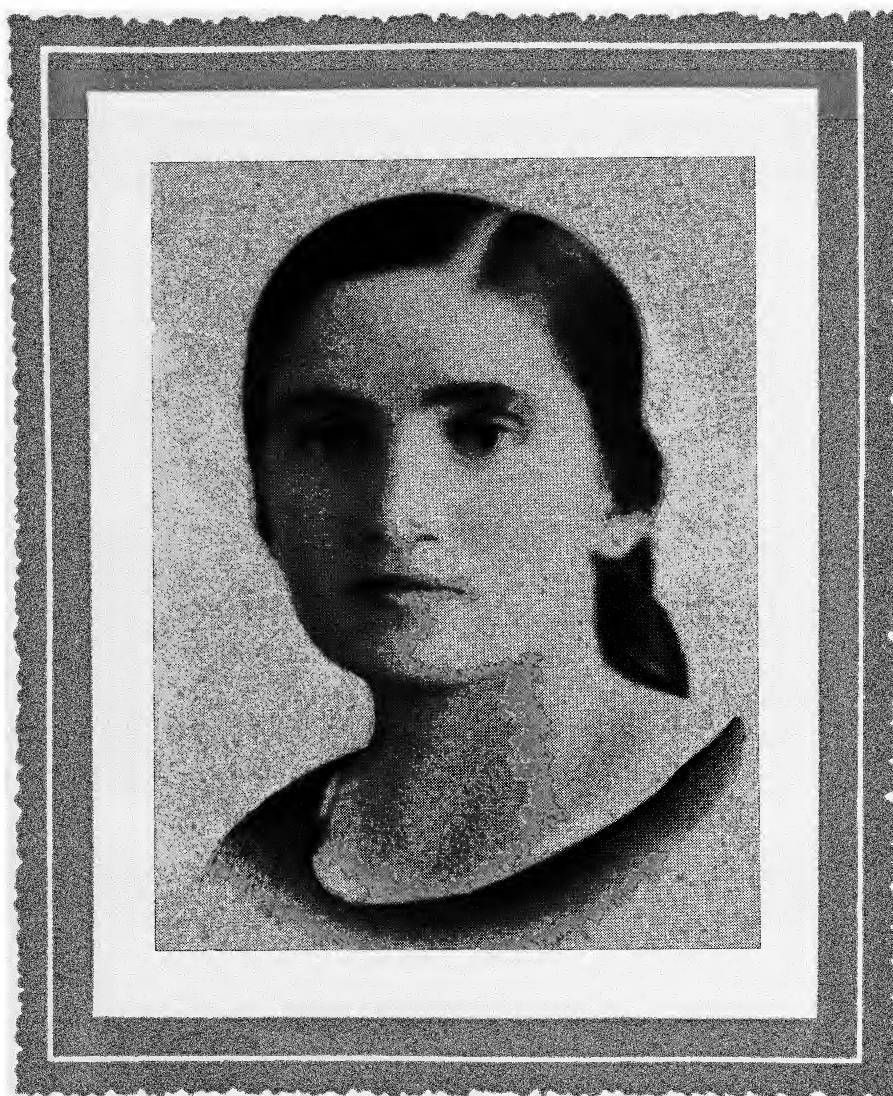
אבא גדל בכפר טשערעשט. הוריו, בהיותם בעלי־נכסים, הזמינו מורה מיוחד בכפר הולדתו. כשהקים לעצמו משפחה, פנה למסחר בפרי בגנים ותבואות שדה והיה מקובל כסוחר הגון ואיש אמונים. הליכותיו עם הבריות הצטיינו בתבונה. מטבעו היה עליז ולא נתן להיתפס לעגמת־נפש. אהב גם לתת קולו בשיר.

היה מחונן בגוף בריא, יפה־מראה, אמיץ־לב ועשוי ללא־חת. השתתף בהגנת תושבי קלרש בפני פורעים וסיכן את נפשו לא פעם למען הצלת יהודים.

אחרי פרעות 1905 החליט להגר לארצות הברית. יצא לדרך יחד עם בני ביתו. פתאום חש רגשי חרטה וחזר לעיירה, אולם לא רחק היום ואווירת השינאה ליהודים ששררה בסביבה הביאתו להחלטה נחושה לעלות לארץ־ישראל. לא זכה לכך כי מחלת־לב אנושה שמה קץ לחייו, והוא רק בן 49 שנים.

בניו ובנותיו בישראל נושאים באהבה את זכרו.

יעקב פורטוגלי

צביה צ׳יזיק־פורטוגלי

נערה צעירה ויפה היתה בעלותה לארץ־ישראל מקלרש. החיים החלוציים בתקופת העלייה השנייה, למרות קשייהם, קסמו לה: עבדה בפרדסים, במטבחי־הפועלים, זמן קצר היתה חברה בקבוצת אילת־השחר. היתה עליזה ומלאת מרץ, מחוננת בתכונה להקל על הסבל והיסורים מחברים חולים — ומשום כך בחרה במקצוע אחות רחמניה.

לאחר שנישאה לברוך צ׳יזיק — מראשוני העלייה השלישית, בנו בית חם שבו מצאו חברים רבים סעד ועזרה. חיו במגדל, בעפולה, לבסוף באו אל המנוחה והשלוה בעברם לחיי התיישבות חקלאית בנטעים.

מאושרת היתה בעבודתה במשק־ביתה ואם מאושרת בגידול שלש בנותיה. צר היה לנו, למשפחה הענפה, לראות אותה נתקפת במחלת־לב אשר שמה קץ לחייה התוססים.

בעלה ברוך, בנותיה: זיוה, נעמי ומילכה, אחיה ואחיותיה משאים בלבם זכר יקירתם באהבה.

אחיה — יהודה

נחום וחינקה פרידמן

אנו זוכרים אתכם בחיבה ובהערצה, הורינו היקרים!
הופעתך הנעימה ואופיך המתון, אבא, הישרו תמיד מצב־רוח מרומם בבית. נהגת כבוד עם הבריות ולכן כה העריצוך רבים.
ואת, אמא, קלסתר פניך המאירים וטוב לבך חרותים עמוק עמוק בישותנו. אשרינו שזכיתם לעלות לארץ ישראל וליהנות מהישגי המולדת ולהימצא בחיק משפחתכם הענפה.

בנכם — אהרן
ובני המשפחה

יפה פיכמן־פורטוגלי

עלתה לארץ ישראל בגיל צעיר, לפני מלחמת העולם הראשונה, יחד עם בני משפחתה הענפה. כבת העליה השניה עברה את כל שלבי התקופה, התנסתה בקשיים רבים, אך תמיד היתה שמחה בחלקה.
תחנתה האחרונה היתה המושב כפר־יהושע, אליו הגיעה לפני שלשים שנה יחד עם בעלה מתתיהו.
אשת־חיל היתה, עקרת בית למופת, בעלת שכל ישר ולב רגיש כאחד, מצפון אישי טהור.
ביתה שימש עדוד לרבים ועל כך כה העריצוה. בני משפחתה הענפה מוקירים באהבה את זכרה.

בעלה — מתתיהו פיכמן

KALARASH

A VOLUME

IN MEMORIUM

OF THE JEWISH COMMUNITY
DESTROYED BY THE NAZIS
DURING THE SECOND WORLD WAR

Printed in Israel

Published by Arieli Press Ltd.,
Tel-Aviv

КАЛАРАШ

КНИГА

ПОСВЯЩЕННАЯ ПАМЯТИ
ЕВРЕЙСКОГО МЕСТЕЧКА,
УНИЧТОЖЕННОГО
ГЕРМАНСКИМИ ФАШИСТАМИ
ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Напечатано в Израиле
Типография Ариели, Тел-Авив

בני עירתנו היקרים!

עם סיומו של הספר – אחר התגברות על קשיים ומכשולים לאין ספור — מברכים אנו על המוגמר

ישמש ספרנו זה פורקן ובטוי-מה לסֵבֶל האיום אשר היה מנת חלקם של הורינו, אחינו ואחיותינו שניספו בימי השואה.

הערכתכם את פרי עמלנו-שכָרֵנו

מערכת ספר «קַלַרַש»

תל־אביב, התשכ״ו — 1966

